PAUL KENYON

COPIII NOPȚII

POVESTEA
STRANIE ȘI EROICĂ
A ROMÂNIEI MODERNE

LITERA

KRONIKA

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți
care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante
evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi.

PAUL KENYON

COPIII NOPȚII

POVESTEA STRANIE ȘI EROICĂ A ROMÂNIEI MODERNE

Traducere din limba engleză
ANTOANETA OLTEANU

LITERA
București

Children of the Night
The Strange & Epic Story of Modern Romania
Paul Kenyon
Copyright © 2021 Paul Kenyon
Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Copiii nopții
Povestea stranie și eroică a României moderne
Paul Kenyon

Copyright © 2022 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Teodora Nicolau, Ilieș Câmpeanu
Corector: Georgiana Enache
Copertă: Flori Zahiu-Popescu
Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

ISBN 978-606-33-9432-4

ISBN EPUB 978-606-33-9615-1

Pentru Flavia

HĂRȚI

Tărâmul lui Ţepeş
N
POLONIA
Munţii Carpaţi
REGATUL
UNGARIEI
Budapesta
MOLDOVA
TRANSILVANIA
Sighişoara
Sibiu
Castelul Poienari
Munţii Făgăraş
Târgovişte
Lacul Snagov
ŢARA
ROMÂNEASCĂ
București
Giurgiu
Dunărea
Marea Neagră
SERBIA
IMPERIUL
BULGARIA
Constantinopol
Peninsula
Gallipoli
Eğrigöz
OTOMAN
Marea Egee
Graniţele de azi ale României

Naşterea Regatului României
N
IMPERIUL RUS
IMPERIUL AUSTRO-UNGAR
UNGARIA
MARAMUREŞ
BUCOVINA
Botoşani
Flămânzi
Iaşi
BASARABIA
MOLDOVA
CRIŞANA
TRANSILVANIA
BANAT
Sinaia
ŢARA ROMÂNEASCĂ
Principatele Unite (1859)
Regatul României (1881)
Bucureşti
Delta Dunării
DOBROGEA
Dunărea
SERBIA
BULGARIA
Marea Neagră
IMPERIUL OTOMAN
Luată de Imperiul Rus în 1878
1 Dobrogea de Nord (Imperiul Otoman până în 1878, apoi România)
2 Dobrogea de Sud (pierdută în favoarea Principatului Bulgar din 1878)

Primul Război Mondial și nașterea României Mari
N
IMPERIUL RUS
(până în 1917)
IMPERIUL AUSTRO-UNGAR
Munții Carpați
BUCOVINA
MOLDOVA
BASARABIA
Iași
Odessa
TRANSILVANIA
ROMÂNIA
Mărăști
Sibiu
Făgăraș
Brașov
Târgoviște
Ploiești
ȚARA ROMÂNEASCĂ
București
DOBROGEA DE NORD
Turtucaia
Constanța
Dunărea
DOBROGEA DE SUD
SERBIA
BULGARIA
Marea Neagră
IMPERIUL OTOMAN
Frontul de est la 7 ianuarie 1917
Câmpuri petrolifere

Al Doilea Război Mondial și cele trei râuri
LETONIA
LITUANIA
PRUSIA ORIENTALĂ
GERMANIA
Berlin
UNIUNEA SOVIETICĂ
Varșovia
Brest-Litovsk
Praga
POLONIA
CEHOSLOVACIA
AUSTRIA
Viena
Lvov
Kiev
Nistru
UCRAINA SOVIETICĂ
BUCOVINA DE N.
Budapesta
Cernăuți
Yampol
TRANSNISTRIA
Berșad
UNGARIA
BUCOVINA DE S.
Prut
BASARABIA
Bugul de Sud
ROMÂNIA
Iași
Sibiu
Odessa
Belgrad
Brașov
IUGOSLAVIA
Ploiești
Delta Dunării
București
Dunărea
Sofia
Marea Neagră
BULGARIA
TURCIA
Istanbul
Teritoriu ocupat de România
Câmpuri petrolifere
N

Dramatis personae

Antonescu, Ion (14 iunie 1882–1 iunie 1946). Strălucit strateg militar și patriot înverșunat. Conducător al României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Arhitect al Holocaustului românesc. Și-a găsit sfârșitul în fața plutonului de execuție.

Bodnăraș, Emil (10 februarie 1904–24 ianuarie 1976). Agent sovietic și politician român prezent în Palatul Regal în noaptea loviturii de stat împotriva lui Antonescu. Mai târziu a devenit ministru al apărării și viceprim-ministru.

Brătianu, Ion (20 august 1864–24 noiembrie 1927). Lider al Partidului Național Liberal. De cinci ori prim-ministru.

Carol I, rege al României (20 aprilie 1839–27 septembrie 1914). Primul monarh al țării. German, cu o fire implacabilă și cu sentimentul datoriei, soldat, a fost foarte apreciat de români.

Carol al II-lea, rege al României (3 octombrie 1893–4 aprilie 1953). Fiul cel mai mare al regelui Ferdinand și al reginei Maria. Afemeiat corupt, devenit rege-dictator de orientare fascistă, a părăsit țara cu o parte a tezaurului național românesc. A murit în exil în Portugalia.

Ceaușescu, Elena (7 ianuarie 1916–25 decembrie 1989). Soție a lui Nicolae. Viceprim-ministru. Fals doctorat în chimie.

Ceaușescu, Nicolae (26 ianuarie 1918–25 decembrie 1989). Președinte al României. Fost ucenic cizmar.

Codreanu, Corneliu Zelea (13 septembrie 1899–30 noiembrie 1938). Lider charismatic al Gărzii de Fier, de extremă dreapta. Fondator al mișcării legionare și admirator al lui Hitler. Asasinat prin strangulare.

Cuza, Alexandru C. (8 noiembrie 1857–3 noiembrie 1947). Profesor la Universitatea din Iași, politician de extremă dreapta. Mentor timpuriu al lui Codreanu. Fondator al Ligii Apărării Național-Creștine, de extremă dreapta. Secretar de stat în guvernul fascist al lui Octavian Goga.

Cuza, Alexandru Ioan (20 martie 1820–15 mai 1873). Boier elegant și colonel, a devenit primul conducător al Principatelor Unite. Îndepărtat printr-o lovitură de palat.

Dracul, Vlad al II-lea (1395–1447). Domn al Țării Românești. Diplomat subtil, cruciat faimos împotriva turcilor otomani, membru al ordinului Dragonului și tată al lui Țepeș. Ucis într-o lovitură de palat.

Elena, prințesă a Greciei și Danemarcei (2 mai 1896–28 noiembrie 1982). Soția bolnavă a regelui Carol al II-lea, afectat de instabilitate mintală. Stoică și gravă. Mamă a regelui Mihai. Divorțată în anul 1928. A trăit cea mai mare parte a vieții în exil, lângă Florența.

Iorga, Nicolae (17 ianuarie 1871–27 noiembrie 1940). Istoric excepțional, politician de dreapta și, pentru scurt timp, prim-ministru al României. Inspirație antisemită pentru primii fasciști români, dar și protector înfocat al drepturilor țăranilor, patriot respectat. În ultimii ani a dus o politică mai relaxată. A fost asasinat de un comando fascist.

Lambrino, Zizi (3 octombrie 1898–11 martie 1953). Prima soție a viitorului rege Carol al II-lea. Mamă a fiului renegat al lui Carol (Carol Lambrino). A murit în exil în Franța.

Lupescu, Elena (16 septembrie 1899–29 iunie 1977). Amantă și, mai târziu, soție a lui Carol al II-lea. Cunoscută și sub numele de Magda. Autoproclamată prințesa Elena a României.

Maniu, Iuliu (8 ianuarie 1873–5 februarie 1953). Vechi și îndrăgit om de stat, care a încercat să asaneze politica României. Președinte al Partidului Național Țărănesc, cu orientare de stânga. Prim-ministru de trei ori, la începutul anilor 1930. Creștin devotat și luptător împotriva corupției. A murit în închisoarea Sighet.

Maria, regină a României (1875–1938). Prințesă britanică și, mai târziu, regină. Soția regelui Ferdinand I, mamă a regelui Carol al II-lea. Iubitoare de artă, scriitoare de basme și „Mamă a României".

Maurer, Ion Gheorghe (23 septembrie 1902–8 februarie 2000). Politician comunist. Mult timp prim-ministru în timpul lui Ceaușescu.

Mehmed al II-lea, sultan, „Cuceritorul" (30 martie 1432–3 mai 1481). Sultan al Imperiului Otoman. Fiu al sultanului Murad al II-lea. Prieten de școală al lui Vlad Dracul (supranumit Țepeș), mai târziu rivalul acestuia. Se presupune că era iubitul lui Radu cel Frumos.

Moța, Ion (5 iulie 1902–13 ianuarie 1937). Numărul doi în conducerea Gărzii de Fier, cel mai apropiat prieten al lui Codreanu. Naționalist, antisemit, avocat.

Murad al II-lea, sultan (1404–1451). Sultan al Imperiului Otoman, tată al lui Mehmed al II-lea.

Pacepa, Ion Mihai (28 octombrie 1928–14 februarie 2021). Șef al Serviciului Românesc de Informații Externe și consilier al lui Nicolae Ceaușescu. Dezertorul cel mai mare în rang din timpul Războiului Rece.

Pătrășcanu, Lucrețiu (4 noiembrie 1900–17 aprilie 1954). Avocat, intelectual și politician comunist. Ministru al justiției în timpul lui Gheorghiu-Dej. Executat în închisoarea Jilava.

Pauker, Ana (13 februarie 1893–3 iunie 1960). Comunist, intelectual și politician evreu. Prima femeie ministru de externe din lume.

Pintilie, Gheorghe (1902–11 august 1985). Primul conducător al Securității Române. L-a omorât în bătaie pe Ștefan Foriș.

Radu al III-lea al Țării Românești, Radu cel Frumos (1437–1475). Frate mai mic al lui Vlad Țepeș. Presupus iubit al sultanului Mehmed al II-lea. Rival al lui Vlad Țepeș pentru tronul Țării Românești.

Rakovsky, Christian (13 august 1873–11 septembrie 1941). Revoluționar socialist român/bulgar. Politician bolșevic, fizician și ziarist. Colaborator de lungă durată al lui Lev Troțki.

Știrbey, Barbu (4 noiembrie 1872–24 martie 1946). Prinț, moșier, intelectual, consilier al regelui Carol I. Amant al reginei Maria și tată a cel puțin unuia dintre copiii ei. Prim-ministru.

Tökész, László (1 aprilie 1952 –). Pastor maghiar din Transilvania, a cărui opoziție pașnică la regimul lui Ceaușescu a dus la izbucnirea Revoluției Române din anul 1989.

Introducere

Am ajuns în București în august 1994 închipuindu-mi mai curând că sunt un soi de corespondent-aventurier de școală veche, mâzgălind însemnări stând pe bancheta din spate a taxiului, bând până noaptea târziu cu foști spioni din perioada Războiului Rece, cercetând cu atenție documente cifrate, orice putea evoca intriga unui roman de John le Carré. Eram trimis de BBC, investigam comerțul cu copii din România postrevoluționară și încercam să stabilesc un interviu cu ambasadorul britanic. Într-o seară jilavă de vineri mi s-a spus că se afla la o petrecere la o vilă cu o fațadă cu stucaturi masive din centrul orașului și am aranjat la timp să ajung și eu acolo. Vioriști țigani cântau rapsodii sprințare printre ferigi curgătoare și caiși. Zeci de lampioane de culoarea sorbetului alb pâlpâiau prin iedera de deasupra terasei de marmură. Aerul era înțesat de mirosul de țigări turcești și de mirodenii gătite. Unii dintre musafiri reușiseră să pună mâna pe niște smochinguri vechi și se adunaseră în grupuri mici, fumând nonșalant, înclinându-se plini de grație la sosirea diplomaților și a miniștrilor din guvern. Femei tinere, educate, erau înveșmântate în mătăsurile bunicelor și în șaluri antice, împodobite cu te miri ce bijuterii găsiseră la îndemână. Se legănau ușor pe ritmurile otomane galopante, sorbind Martini și sporovăind cu însuflețire. Nu l-am găsit pe ambasador, dar am dat de fata cu care mai târziu aveam să mă însor.

Era ca și cum pășisem într-o serată Belle Époque, dar, oricât am fi strălucit noi pe terase, orașul de dincolo era aproape în întuneric. Căruțe trase de cai se hurducăiau pe fostele mari bulevarde, strecurându-se periculos printre gunoaiele aprinse și găurile mari din asfalt. Îmi aduc aminte de un om care mergea pe ceva ce semăna cu o mare mașină de cusut unsuroasă, râzând ca un nebun în timp ce

traversa Piața Revoluției. Mai devreme fusesem abordat de o femeie care-mi cerea lapte praf pentru copilul ei numai piele și oase. Singurele frânturi de conversații pe care le-am avut au fost în scările blocurilor comuniste, unde oamenii șopteau atenționări în privința poliției secrete despre care se presupunea că este omniprezentă. România încă se chinuia să se ridice din colbul revoluției.

Timp de aproape jumătate de secol țara trecuse printr-o formă primitivă de stalinism, apoi se aflase sub dictatura crudă a lui Nicolae Ceaușescu și a soției lui psihotice, Elena, și, înainte de asta, îndurase pumnul de fier al unui fost muncitor de la căile ferate pe nume Gheorghe Gheorghiu-Dej. Intelectualii erau arestați sau trimiși în lagăre de muncă. Burghezia fusese exterminată. Convențiile sociale normale fuseseră date peste cap. Inteligența era luată în râs, prostia era răsplătită. Uniformitatea era expresia supremă a frumuseții. Și totuși aici, pe terasele vilei baroce, am găsit un colț de sofisticare românească din lumea veche, am putut arunca o ocheadă asupra esenței autentice a țării; exotică, provocatoare, cosmopolită, o răspântie între Orient și Occident, un amestec caleidoscopic de culturi și de etnii care își aveau rădăcini până în Roma antică.

Îmi făcusem bagajele să plec la Heathrow cu, îmi este rușine să spun, prea puține cunoștințe despre România – știam numai că se află în spatele Cortinei de Fier. Ca toți ceilalți, văzusem la televizor imagini ale celor doi conducători dezorientați, scoși afară de la un așa-zis proces și împușcați în fața unui zid. Singura mea referință precomunistă era o noțiune vagă că Țepeș ar fi putut bântui odată zidurile unui castel, undeva în munții Transilvaniei.

În termeni de senzații tari și haos, țara nu m-a dezamăgit. Voluntari care împărțeau ajutoare umanitare erau peste tot, coborând din munți cu povești despre urși dansatori, săli cu jocuri de noroc, nunți țigănești și chiar un

tigru în lesă. Oameni de afaceri occidentali dubioși cumpărau loturi de pământ din centrul orașului pe sticle de Johnnie Walker prin barurile întunecoase din capitală. Vestigii ale totalitarismului lui Ceaușescu, manifestat prin tactica pământului pârjolit, erau peste tot, de la grotescul lui palat din centrul orașului până la șirurile de blocuri comuniste impersonale ce predominau în cartiere identice.

Mi-am întâlnit viitoarea soție, Flavia, pe terasa unei case vechi baroce, în timp ce muzicanți țigani cântau *Dans ungar nr. 5* al lui Brahms. Ne-am plimbat în acea noapte pe străzile pustii ale Bucureștiului și, în mod straniu, m-am simțit acasă.

În următoarele luni mi-am cheltuit toate economiile călătorind prin România. Flavia mi-a arătat palatul în care regina României, de origine engleză, dădea petreceri somptuoase în perioada interbelică, stațiunile montane în care prinți din secolul al XIX-lea au construit vile spectaculoase, litoralul Mării Negre unde poetul Ovidiu fusese exilat din Roma antică, câmpurile petrolifere de la Ploiești de care depinsese Hitler în al Doilea Război Mondial și, desigur, vechiul cartier al Târgoviștei, în care Vlad Țepeș își trăgea odinioară în țeapă dușmanii.

Eu și Flavia ne-am căsătorit peste doi ani. Încă vin des în România. Pentru mine este cea mai frumoasă și cea mai neînțeleasă țară din Europa, tărâm al aventurii și iubirii, unde încă este posibil să dezgropi noi istorii și noi drame. Am privit țara cum s-a schimbat și a crescut, făcând cercetări, în călătoriile mele, pentru o carte care, îmi dau seama acum, s-a scris timp de douăzeci și șapte de ani.

PAUL KENYON
Londra, aprilie 2021

Capitolul unu

> Eu sunt Dracula și-ți urez bun venit, domnule Harker, în casa mea. Intră. Noaptea e friguroasă și cred că ai nevoie de odihnă și de mâncare.
>
> *Dracula*, Bram Stoker

Apele din jurul peninsulei otomane fortificate Gallipoli aveau reflexe de verde smarald și de albastru coadă de păun. În apele adânci o adiere de primăvară ridica la suprafață unde sclipitoare, dar în golfuri și lângă malurile nisipoase de lângă zidurile crenelate ale fortăreței, Marea Egee era extrem de liniștită. Din apă ieșea un mal stâncos ce urca lin pentru a forma apoi niște creste ascuțite ce străpungeau pășunile sărace, formând vârfuri pleșuve, de un alb-gălbui, decolorat în lumina soarelui. În acest peisaj aspru, în anul 1442, și-au făcut apariția trei călăreți. Un călăreț din acest grup era Vlad al III-lea, un băiat de 12 ani care mai târziu avea să fie cunoscut ca Vlad Țepeș.

Era un copil sensibil, slăbuț, nu mai înalt decât o cravașă, cu o claie de păr roșcovan și ochi verzi pătrunzători. Alături de el călărea tatăl lui, Vlad al II-lea, domnul Țării Românești, și fratele de șase ani al lui Țepeș, Radu. Cei trei veniseră dintr-o țară cu zăpadă și gheață către această culme muntoasă stearpă din vestul Imperiului Otoman pentru a se întâlni cu conducătorul imperiului, sultanul Murad al II-lea.

Pentru tânărul Țepeș, vizita se anunța una plicticoasă. Vor fi întâlniri diplomatice, ceremonii fără sfârșit, se vor semna tratate. Dacă va avea noroc, poate va încăleca un cal al cavaleriei turcești. Dacă nu, va cere îngăduința să înoate în mare sau să tragă câteva săgeți. Țepeș era o fire sportivă, antrenată în deprinderile cavalerești ale trasului cu arcul și mânuirii sabiei.

Porniseră la drum la jumătatea lui aprilie, cu direcția sud-est, din vechile păduri de fag din Țara Românească – un teritoriu ce într-o bună zi va fi parte din România –, traversând marele fluviu Dunărea și mergând, pe partea cealaltă, prin Bulgaria ocupată de turci. Fluviul era granița ce marca latura de sud a teritoriului domnului Vlad. Țara Românească era încă pe jumătate independentă, oprind înaintarea, altfel de neoprit, a otomanilor spre nord, însă doar atât. Această părticică din Europa de Est, de formă romboidală, un teritoriu bucolic marcat de veri fierbinți și de viscole polare pe timpul iernii, devenise vasală Imperiului Otoman, cu toate plecăciunile și ploconelile pe care le deplângea Vlad. El era un protector aprig al tronului său domnesc, un lider puternic și charismatic al armatei creștine muntenești ai cărei recruți tineri proveneau din familii de agricultori care exploatau solul extrem de bogat al regiunii. Vasal pentru că nu avea de ales, Vlad nu avea de gând să piardă și mai mult controlul.

El și cei doi fii ai săi au ajuns în peninsula Gallipoli, puternic fortificată, în Turcia modernă de azi, la începutul lui mai 1442, obosiți și plini de praf. Voievodul Vlad și-a periat mantia roșie de mătase, și-a netezit mustața lungă și a anunțat gărzile că au o întâlnire cu sultanul Murad al II-lea. De fapt, era mai degrabă convocat de el.

Ca vasal al celui mai mare imperiu al vremii, Vlad trebuia să plătească mereu tribut sultanului în schimbul promisiunii că nu va fi invadat. Prețul era mare – 10 000 de ducați anual. Adevărul neplăcut era că Vlad era acceptat să rămână pe tronul Țării Românești doar prin bunăvoința lui Murad. Dacă înțelegerea era încălcată, Murad urma să invadeze Țara Românească, să o cucerească și să instaleze un conducător ales de el.

În acel moment Vlad avea 47 de ani. Avea ochi mari migdalați, păr negru des dat pe spate și buze delicate, rotunde. Se îmbrăca în mătăsuri bogate de culoare roșie, cu blănuri bătute cu pietre scumpe și pelerine brodate cu fir

de aur. Pe cap avea un acoperământ de mătase de culoarea fildeșului, stând ușor într-o parte ca un fes turtit. Straiele lui erau un amestec de stil otoman și european, făcute din țesături scumpe aduse pe Drumul Mătăsii din Orientul Îndepărtat.

Lângă el, băiatul care avea să devină faimos în istoria românească și în mitologia universală era cunoscut deocamdată ca Vlad, ca și tatăl său, dar îi vom spune Țepeș pentru a evita confuzia. Țepeș era fiul mijlociu. La vârsta aceasta adolescentină, era îmbrăcat cu mătăsuri bizantine bogat împodobite, pantaloni de bumbac bufanți, vârâți în cizme de piele, și o tunică cu nasturi de aur. Părul era ciufulit și, când creștea lung, cădea în jurul umerilor în bucle. Al treilea membru al familiei princiare – fratele mai mic al lui Țepeș, Radu – era mic de statură, cu ochi rotunzi inocenți și o expresie solară. Părea uneori mai degrabă fată decât băiat. Țepeș îl considera obositor și fragil, și cei doi nu s-au înțeles niciodată.

Încet, porțile fortului s-au deschis și a ieșit o unitate a gărzilor sultanului. Gărzile l-au înconjurat pe Vlad, l-au pus la pământ, l-au prins în lanțuri și l-au dus în castel. În același timp au fost luați și cei doi copii, țipând și strigând, și duși într-o căruță trasă de cai. Un soldat turc s-a urcat lângă ei, a dat bice cailor și duși au fost. Țepeș și Radu au fost trimiși la o fortăreață departe în munți, Egˇrigöz, în Asia Mică. La sosire au fost aruncați într-o temniță.

* * *

Trebuie să mergem pe urmele lor, totuși, înainte de răpire, înapoi spre nord, prin Bulgaria, în satele afumate și în lanurile de porumb din vechea Țară Românească și în palatul modest de unde a început istoria lor.

Cu un deceniu înainte, Vlad nu era conducătorul domnesc, ci făcea parte dintr-un clan puternic care purta regulat lupte cu alte facțiuni pentru tronul Țării Românești. La acel moment, fratele lui vitreg, Alexandru,

era la conducere – având rangul de voievod, cum se spunea în regiune –, și Vlad era rivalul lui înverșunat. Alexandru, dându-și seama că poziția sa la putere este amenințată, l-a abordat pe puternicul sultan otoman și i-a cerut protecția. Atunci Țara Românească a devenit vasală imperiului. Erau vremuri violente, caracterizate prin asasinate și războaie cumplite între familii, dar și în acest mediu, lupta pentru tronul Țării Românești era din cale afară de sângeroasă.

Vlad observase desfășurarea evenimentelor dincolo de graniță, din exilul în regiunea ungurească montană din Transilvania, unde ducea viața privilegiată a unui cavaler de succes. Se luptase pentru Imperiul Bizantin împotriva musulmanilor și se întorsese după bătălie la tânăra lui familie în pitorescul oraș transilvan Sighișoara, unde ținea o curte mică, servitori, soldați și nobili care așteptau cu toții să ajungă în Țara Românească și să ia tronul de la fratele său vitreg.

În cea mai mare parte a timpului Vlad și oamenii lui erau în campanie și tânărul Țepeș a fost crescut de femeile din familie. Dar, cu o anumită ocazie, în anul 1431, când Țepeș era încă un copil, tatăl lui a avut un motiv mai plăcut să plece de acasă. Fusese invitat la Nürnberg, capitala neoficială a Sfântului Imperiu Roman, ca oaspete de onoare al împăratului Sigismund. În zorii zilei de 8 februarie 1431, în capela fortăreței imperiale, în fața rândurilor de călugări îngenuncheați și a unora dintre cei mai cunoscuți cavaleri din Europa, Vlad stătea plecat la picioarele lui Sigismund care i-a pus la gât un colier de aur. Pandantivul avea imaginea fin gravată a unui dragon înaripat, alături de deviza *O, Quam Misericors Est Deus*/ „O, cât de milostiv este Dumnezeu". Acesta avea și o cruce roșie pe fundal alb, referire la faimosul luptător cu balaurul, Sf. Gheorghe, simbol al cruciaților medievali.

Vlad a fost rugat să jure că va proteja creștinismul de toate forțele invadatoare. Mai cu seamă, că va lupta până la

moarte împotriva armatelor islamice ale turcilor otomani. Acest jurământ l-a introdus pe Vlad în ceea ce era cunoscut ca Ordinul Dragonului, o societate cavalerească secretă ce cuprindea doar douăzeci și patru de membri iluștri din cele mai proeminente familii regale din Europa, inclusiv, la un moment dat, regele Angliei Henric al V-lea. Includerea lui Vlad era remarcabilă. Nu numai că Țara Românească era un loc izolat, dar Vlad încă nu avea nici o idee cum să-și alunge fratele vitreg de pe tron.

Când s-a întors acasă de la Nürnberg, nu s-a putut abține să nu le spună curtenilor despre ritualurile exotice ale ordinului secret. De atunci i-au spus Vlad Dragonul, tradus în româna veche prin „Dracul". Astfel, a devenit Vlad Dracul, un termen de mare onoare. Dar cuvântul are și un sens secund, anume „diavol". Vlad a transmis titlul său de onoare fiului său, moment în care a fost transformat în diminutiv, prin adăugarea unui „a", astfel băiatul fiind cunoscut ca Dracula.

La cinci ani de la intrarea în Ordinul Dragonului, Vlad al II-lea a avut noroc. A aflat că fratele lui vitreg era grav bolnav. Cu ajutorul oștirilor lui ungare, a ridicat o armată și a invadat Țara Românească din nord. Până când a ajuns el, Alexandru murise. Tronul Țării Românești îi aparținea acum lui Vlad. El și familia lui s-au mutat în Palatul Domnesc de unde era condusă Țara Românească, în centrul comercial al Târgoviștei, la vreo 55 de kilometri nord-vest de mica cetate a Bucureștiului. Aici este locul unde a fost crescut tânărul Țepeș; un palat auster, ca o fortăreață, cu ziduri groase de piatră, torțe arzând, tavane înalte, din loc în loc piese de mobilier de stejar și pivnițe adânci, în care tatăl său își păstra vinul. Erau grădini îngrijite, cu legume, flori și albine pentru miere. În afara palatului mai exista o biserică la care Vlad și familia lui se duceau zilnic. Curtea lui Vlad, formată din nobili care se numeau boieri, locuia în proprietăți mici din jurul

palatului și întreaga comunitate era protejată de șanțuri și de ziduri înalte din piatră.

Apartamente fortificate, gărzi personale, armate de soldați munteni patrioți învârtindu-se peste tot – acesta a fost mediul în care a crescut tânărul Țepeș. Tatăl lui se străduia din răsputeri pentru a reduce la minimum posibilitatea unui atac și a decis, fără prea multă tragere de inimă, că o continuare a statutului de vasal al Imperiului Otoman era cea mai bună cale de a asigura pacea. Aranjamentul presupunea nu numai plăți anuale, ci și o garanție că nu va ridica sabia împotriva armatei otomane, și ar fi rămas în picioare dacă nu ar fi fost incursiunile regulate ale sultanului în teritoriul european învecinat. Ori de câte ori otomanii atacau un conducător creștin, Vlad se ducea în secret cu armata lui muntenească pentru a respinge atacurile sultanului. Amintirea ritualului sumbru la lumina lumânărilor din capela de la Nürnberg nu l-a părăsit niciodată. Era membru al Ordinului Dragonului și avea de gând să lupte pentru a-și proteja pământul și credința.

Jocul dublu al lui Vlad a funcționat timp de câțiva ani, până când spionii sultanului l-au prins luptând în primele rânduri în timpul unei bătălii din Bulgaria. Atunci sultanul l-a chemat pe Vlad să se prezinte la Gallipoli, împreună cu Țepeș și cu Radu, în acea după-amiază de mai din 1442.

Dar, imediat ce a fost luat de gărzile sultanului, în loc să fie torturați și uciși, cei trei au avut parte de un tratament extrem de generos. Vlad a fost ospătat și i s-a turnat vin, și a primit propriul apartament cu toate cele trebuincioase. Țepeș și Radu au avut parte de școală, alături de fiul sultanului, și au fost tratați ca membri ai familiei. Scopul era de a-i îndoctrina treptat pentru a sprijini Imperiul Otoman. Peste un an, sultanul Murad a decis că Vlad era gata să se întoarcă acasă ca slujitor supus al său. L-a trimis înapoi să domnească în Țara Românească, dar i-a reținut

pe Țepeș și pe Radu, ca garanție, să fie executați în cazul în care Vlad rupea pacea.

Cei doi băieți au petrecut aproape cinci ani în captivitatea turcească, deși în stil regal. Țepeș a luat lecții de filosofie, matematică teoretică, logică aristotelică, literatură greacă și latină, dar și de Coran. A învățat să vorbească fluent turca și să recite poezii, și excela în istorie militară și în tactici de luptă. Dar avea ieșiri de furie și era biciuit regulat. Radu a avut parte de o viață mai ușoară. El și fiul sultanului, Mehmed, au devenit prieteni apropiați și, conform legendei, chiar iubiți, Radu primind până la urmă supranumele de Radu cel Frumos și devenind ofițer cu drepturi depline la curtea otomană la doar 12 ani.

Captivitatea lui Țepeș s-a încheiat dramatic. În Imperiul Otoman a venit vestea că tatăl lui, Vlad, fusese omorât într-o lovitură de palat sângeroasă din noiembrie 1447, împreună cu fratele mai mare al lui Țepeș, Mircea. Țepeș a fost eliberat și trimis acasă cu binecuvântarea sultanului pentru a lua tronul Țării Românești și a conduce țara cu sprijin otoman. Povestea întoarcerii lui a devenit o parte a folclorului românesc. Se spune că Țepeș și o unitate de soldați otomani au asediat palatul din Târgoviște, omorându-i pe toți cei pe care i-au întâlnit. Țepeș a găsit cadavrul lui Mircea, care fusese torturat și îngropat de viu. Cadavrul tatălui său a fost descoperit în apropiere, într-o mlaștină, cu capul desfigurat în urma loviturilor. Din acel moment misiunea lui Țepeș a fost de a-i găsi și de a-i pedepsi pe ucigași. Știa exact cine erau – chiar nobilii boieri ai tatălui său. Dar răzbunarea trebuia să fie amânată. Țepeș, la rândul lui, fusese înlăturat de pe tron după numai treizeci de zile de domnie, și și-a petrecut următorii ani prin Europa, într-un exil fără tihnă.

* * *

O stea strălucitoare cu o coadă lungă de argint lumina cerul Europei în vara anului 1456. Peste mai mulți ani va fi

cunoscută sub numele de cometa Halley, dar în ochii celor din secolul al XV-lea reprezenta un mesaj divin, o avertizare celestă despre o schimbare mare și de durată.

Vlad Țepeș o observa dintr-un oraș important al Transilvaniei, Sibiu, din estul Ungariei, un centru al artizanilor și fierarilor aspiranți, un loc unde se stabilise după ani întregi de peregrinări. Vecinii lui nu cunoșteau identitatea străinului misterios. Era un călăreț priceput, din câte se vedea. Probabil un descendent nobil. Un creștin fervent, fără îndoială. Mergea la biserică pe cei mai buni cai, îmbrăcat în mătase stacojie și cu mantii tivite cu blană de urs. Se ruga cu mare râvnă, iar părul bogat, ondulat, îi încadra fața oacheșă, și pe creștet purta o bonetă roșie de mătase, decorată cu perle scumpe, fir de aur și pene de păun. Era ceva otoman în el, fără îndoială în felul de a se îmbrăca, dar vorbea românește, o limbă care încă se dezvolta în Țara Românească și în principatul învecinat, Moldova. Se spunea că provine din timpuri vechi, un derivat sălbatic al latinei *(Latina Vulgaris)*, având legătură, spuneau românii, cu marele Imperiu Roman de Răsărit și cu centurionii care ocupaseră odată aceste locuri și din care se trăgeau românii. Ca un trib istoric pierdut, se spunea că erau rude mândre ale romanilor care refuzaseră să se întoarcă acasă. Oamenii din Sibiu știau că era un om puternic și credeau că luptase în multe cruciade. Dar era o figură enigmatică și tăcută, care părea mereu în trecere, mereu privind spre sud, dincolo de Munții Carpați, spre Țara Românească.

Când Țepeș și-a ridicat privirea spre cerul Transilvaniei în iunie 1456, întrebarea nu era dacă, de fapt, cometa era un semn divin. El era sigur de asta. Întrebarea era dacă îi va aduce noroc sau o catastrofă.

* * *

Transilvania era un ținut sălbatic și frumos, dominat de curbura Munților Carpați, care, în timpul lui Țepeș,

separa Țara Românească de puternicul Regat al Ungariei, în nord-vest. Zăcămintele de aur și de argint ale regiunii erau cele mai bogate din Europa, făcând teritorul foarte râvnit de Ungaria și de România, care se vor bate pentru el în secolele următoare. La acel moment controlată de Ungaria – o putere preeminentă în Europa Centrală –, Transilvania devenise locul de reședință în exil al multor pretendenți la tronul Țării Românești, care foloseau culmile inaccesibile ale regiunii ca bază de unde să își pregătească loviturile de palat. Țepeș era ultimul, așteptând momentul potrivit pentru a coborî pe nepusă masă din munți și a-și revendica pământul strămoșesc.

În timpul verii cometei, evenimentele s-au întors pe neașteptate în favoarea lui. A fost contactat de faimosul comandant militar ungur Ioan Hunyadi [Iancu de Hunedoara], cu o propunere. Esența ei era aceasta: așa cum știa Țepeș, bătrânul sultan murise, fiind înlocuit de fiul său Mehmed care avea aceleași ambiții expansioniste ca tatăl său. Sultanul Mehmed intenționa să-și extindă granițele până în Europa Centrală, având Ungaria ca important punct strategic. Trupele otomate se adunau în Bulgaria și o invazie fără precedent avea să se declanșeze curând. Puteau invada din sudul Ungariei, prin Serbia, sau din est, peste munții Transilvaniei. Unul dintre puținii oameni care puteau prezice tacticile sultanului era vechiul lui coleg de școală, Țepeș. Nu au studiat ei oare tactici militare împreună? Nu au stat ei alături învățând cum să organizeze armate și să ocupe teritorii? Dacă Țepeș avea să protejeze coridorul transilvănean în fața invaziei apropiate, Hunyadi avea să îi ofere cea mai generoasă răsplată, anume o oaste pentru a-l ajuta să intre în Țara Românească să-și recupereze tronul.

Mehmed a lansat această invazie istorică în Europa în vara anului 1456, alegând să pătrundă pe ruta sudică și în orașul fortificat din Serbia, Belgrad. În partea de răsărit, în Transilvania, Țepeș supraveghea trecătorile montane

pentru a vedea semne ale invaziei, dar era liniște. Otomanii nu au venit. Între timp, Hunyadi a avut parte de o luptă înverșunată, încercând să apere Belgradul cu o armată prost organizată, alcătuită din recruți creștini neantrenați. Pe măsură ce lupta se intensifica, veștile despre rezistența lui eroică au ajuns la Țepeș, la mai bine de 400 de kilometri de el, și viitorul domn al Țării Românești și-a dat seama că aceasta este șansa lui.[1] Fiecare armată pe kilometri în jur avea să fie distrasă de evenimentele din Belgrad, inclusiv cea a vechiului său adversar, Vladislav, în prezent conducător al Țării Românești.

La jumătatea lui iulie, Țepeș a pornit cu o mică unitate de gherilă și s-a îndreptat spre sud, traversând culmile înalte ale Carpaților pentru a coborî în Țara Românească, îndreptându-se spre capitala domnească Târgoviște. Acolo, el și oamenii săi au zărit o coloană de gărzi domnești mergând cu precauție prin pădure. În fruntea ei se afla voievodul Vladislav. Oamenii lui Țepeș au organizat o ambuscadă, atacând prin surprindere cu o asemenea viteză, încât Vladislav a fost aruncat de pe cal. Se spune că Țepeș l-a dat jos și a început să se lupte cu sabia cu domnul. Cel care l-a provocat la luptă, în vârstă de 26 de ani, era mai puternic. L-a rănit mortal pe rivalul său și garda domnească a lui Vladislav s-a predat imediat.

Pe 22 august 1456, Vlad al III-lea Dracul a intrat în semeața sală a tronului, cu tavan de lemn, a fostului palat domnesc al tatălui său – ale cărui ruine pot fi vizitate și azi – și s-a instalat ca domn al Țării Românești. Boierii uluiți, care cu numai câteva zile în urmă îl omagiau pe Vladislav, au fost văzuți acum cântând imnuri de laudă pentru noul lor conducător. Țepeș nu era impresionat. Știa că printre ei erau oameni care se ridicaseră împotriva tatălui său și care s-ar putea ridica și împotriva lui. Una dintre prioritățile lui era de a pune capăt puterii boierilor și comploturilor urzite de aceștia.

Dar mai întâi a dat poruncă să se bată o nouă monedă. Trebuia să fie făcută din aur, cu chipul lui Dracul pe o parte și o imagine a cometei Halley pe cealaltă – în semn de recunoștință față de intervenția divină și puterea celestă care i-a călăuzit drumul spre tron.

Se spune că Dracul i-a atacat pe boieri la un ospăț în dimineața Paștelui, în anul 1457, la nouă luni de la venirea la putere. Cronicarii contemporani pretind că a poruncit să fie târâți deoparte, iar pe nobilii mai bătrâni i-a tras în țepe ascuțite de lemn de fag, ridicate, ca un cumplit avertisment pentru ceilalți, în jurul zidurilor orașului. Boierii mai tineri au fost trimiși în Munții Făgăraș și forțați să lucreze la refacerea fortăreței de la Poienari, o citadelă impenetrabilă pe buza prăpastiei, după care și ei au fost trași în țeapă.

După răzbunarea sa teribilă, Vlad Dracul a primit o altă poreclă. A devenit Vlad Țepeș – „cel care trage în țeapă". De asemenea, a căpătat și o reputație legendară pentru acțiune decisivă și necruțătoare, care i-a fascinat pe naționaliștii români din generațiile viitoare.

* * *

În Țara Românească masacrul boierilor a fost primit sărbătorește. Nobilii mult urâți, care îi exploatau pe săraci, nu mai erau. Țepeș i-a înlocuit cu niște curteni mai maleabili și mai recunoscători.

Românii erau la fel de impresionați de abordarea curajoasă a lui Țepeș privind politica externă. Se presupunea că este vasal atât al turcilor otomani, cât și al ungurilor, dar s-a opus curajos amândurora. Otomanii îl instruiseră să nu construiască poziții militare sau de apărare. Reconstrucția de către Țepeș a castelului de la Poienari, din vârf de munte, fusese intenționat subversivă. Și în politica internă a urmărit aceeași politică de reforme fără compromisuri, a suprimat sălbatic lipsa de cinste și hoția, pedepsind cu tragerea în țeapă chiar și fărădelegile mărunte.

Cam în această perioadă, în timpul primilor ani de domnie, Țepeș a dat un ospăț pentru toți cerșetorii din Târgoviște. Evenimentul părea un mare gest umanitar. A fost închiriată o sală și mesele au fost ticsite cu mâncare și băutură. Invitații s-au trimis în tot orașul pentru infirmi, orbi, bolnavi și săraci. Toți s-au adunat în sala mare de lemn, închinând în cinstea generozității lui Țepeș. Dar, spre sfârșitul mesei, cineva a observat fum ieșind din pereți. Au alergat cu toții la ușă, unde au aflat că trupele lui Țepeș îi încuiaseră din afară și dăduseră foc sălii. Sute de persoane au fost blocate acolo și incendiul a fost lăsat îndelung să ardă pe cerul întunecat al Țării Românești.

Incendierea Cerșetorilor, cum a rămas cunoscută în istorie, a fost un semnal: cerșetoria nu va fi tolerată. Era o pierdere pentru finanțele celor mai decenți și mai generoși din societate, spunea Țepeș, o nelegiuire la fel de rea ca furatul. Românilor nu le-a picat prea bine. Una era să-i omori pe cei bogați, dar să masacreze niște oameni săraci în împrejurări atât de violente? Pe de altă parte, tactica lui Țepeș părea să dea roade, căci infracționalitatea scăzuse. Se spune că gărzile lui Țepeș îi testau pe oamenii din oraș punând sau lăsând o pungă cu bani de aur într-o piață aglomerată. Când gărzile veneau să-i ia, seara, punga rămânea mereu neatinsă. Admirația pentru soluții autoritare va avea de asemenea ecou de-a lungul secolelor.

* * *

Plata tributului anual al sultanului era o obligație pe care Țepeș o trata cu un dispreț neascuns. Era un naționalist și un luptător mândru, și a se ploconi în fața unor lideri străini era o umilire pe care nu o putea suporta. Mehmed, la rândul lui, crescuse prețul. În plus față de cei 10 000 de ducați, a insistat ca 500 de soldați români de elită să fie transferați anual în corpul său personal de ieniceri. Țepeș a ignorat solicitările sultanului și, în anul 1460, Țara Românească întârziase deja trei ani cu plățile.

În toamna acelui an, doi soli otomani au fost trimiși pentru a colecta datoria. Au fost aduși în fața lui Țepeș și au făcut greșeala fatidică de a nu-și scoate turbanele. Țepeș a poruncit gărzilor să aducă câteva cuie. Cei doi soli au fost puși la pământ și cuiele le-au fost înfipte în cap spre a le prinde mai bine turbanele, în timp ce Țepeș îi privea, ocărându-i pentru purtarea lor necuviincioasă. În ciuda aparențelor, uciderea colectorilor de taxe turci nu a fost o ieșire necontrolată, ci o provocare deliberată pentru a-l atrage în luptă pe sultanul Mehmed. Raționamentul lui Țepeș era următorul: dacă Mehmed va invada Țara Românească, toate armatele din Europa creștină își vor uni forțele pentru a-i înfrânge pe otomani, încheind statutul umilitor de vasal al lui Țepeș, odată pentru totdeauna, și unificând Europa creștină. Totuși Mehmed nu a căzut în plasă.

În anul următor se părea că Țepeș își schimbase tactica. I-a trimis sultanului o scrisoare prin care își cerea iertare, ceea ce nu-i stătea deloc în fire, oferindu-se să se întâlnească și să plătească personal tributul. Ar fi vrut tare mult, spunea el, să se aranjeze această întâlnire în capitala cosmopolită a lui Mehmed, Constantinopol, dar șovăia să părăsească tronul valah, fie și pentru o zi. Ca răspuns, Mehmed i-a mulțumit lui Țepeș pentru propunerea amabilă, dar a spus că nu vrea să-l deranjeze pe vechiul său prieten cu o călătorie așa de lungă și de periculoasă. Va trimite un agent pentru a simplifica astfel colectarea taxelor. Acela urma să fie omul de stat Hamza Pașa, fost comandant al flotei otomane, ținut la mare cinste de otomani pentru rolul său în cucerirea Constantinopolului și pentru conducerea curajoasă a trupelor din forța expediționară. Dar nici nu a apucat bine Hamza Pașa să își pregătească călătoria, că Mehmed a aflat, prin spionii săi, că întâlnirea era o capcană și că Țepeș intenționa să-l răpească pe trimisul sultanului.

Mehmed și-a transmis repede scuzele, spunând că Hamza Pașa nu va putea veni după bani, dar îl va aștepta pe domn în orașul de graniță Giurgiu, la Dunăre. Noul punct de întâlnire era extrem de periculos pentru Țepeș. Giurgiu era un vechi port strategic, situat într-o zonă mlăștinoasă, care adăpostea o fortăreață extrem de disputată. Orașul se afla pe malul nordic al Dunării și era astfel o parte a teritoriului românesc, dar fusese capturat de sultan, devenind un avanpost otoman în teritoriul lui Țepeș, poziție coerentă cu un atac plănuit împotriva Țării Românești.

Pentru a se asigura că Țepeș nu va încerca să se retragă din înțelegere, Mehmed a trimis un funcționar de rang mai mic, un grec pe nume Toma Catavolinos, împreună cu o unitate de luptători pentru a-l lua pe Țepeș de la Târgoviște și a-l escorta până la Giurgiu, pentru întâlnire. Acum era rândul lui Țepeș să fie îngrijorat. Oare nu era asta o tentativă directă de răpire? A mai cumpănit o vreme și a venit cu un plan de amăgire a vechiului său coleg de școală.

În iarna anului 1461, Catavolinos și garda lui armată au ajuns la Târgoviște, așa cum se stabilise. Țepeș a încălecat supus pe calul său și a plecat cu ei, călătorind mai bine de o sută de kilometri prin pădurile și câmpiile înghețate în ceea ce a fost una dintre cele mai geroase luni decembrie. În timp ce grupul se apropia de fortăreața Giurgiu, o unitate a sultanului a apărut dintr-odată din pădure și i-a prins în ambuscadă. A fost prima etapă a planului de a-l instala pe tron pe fratele lui Țepeș, Radu cel Frumos. Printre răpitorii din acea zi era și omul de stat Hamza Pașa, nobilul cu care Țepeș trebuia să se întâlnească.

În acel moment aerul s-a umplut de zgomotele unor potcoave în galop. Dintr-un luminiș al pădurii a apărut o unitate puternică, de o sută de oameni, a cavaleriei române care a înconjurat repede mica forță otomană. Țepeș ghicise schema lui Mehmed și aranjase să se lase urmărit tot

drumul de la Târgoviște. Oamenii lui Țepeș i-au omorât pe loc pe otomani, cu excepția a două persoane. Se făcuseră pregătiri speciale pentru Hamza Pașa și Toma Catavolinos. Aceștia au fost escortați înapoi la Târgoviște, unde îi așteptau țepe. Pentru a recunoaște statutul înalt al lui Hamza, el a fost tras într-o țeapă mult mai înaltă. Catavolinos a murit alături de el, tras într-o țeapă mai mică. Cei doi nobili otomani atârnau ca niște trofee îngrozitoare deasupra zidurilor Târgoviștei, mulțimi de ciori rotindu-se pe cerul românesc încărcat de nori de zăpadă.

Dar, înainte de a pleca de la Giurgiu, Țepeș mai avea ceva de rezolvat. Fortăreața de acolo, din mijlocul câmpiilor nămoloase, fusese ridicată de bunicul său preaiubit, Mircea I al Țării Românești, dar acum era ocupată de dușman. A asediat fortăreața și a masacrat garnizoana, apoi a lansat un raid amplu peste Dunărea înghețată în teritoriul deținut de otomani, atac pomenit multă vreme în istoria României pentu ferocitatea sa spontană împotriva unui adversar mult mai puternic. Toți cei întâlniți în cale – soldați, civili, țărani, robi – erau uciși. Sate întregi au fost arse din temelii. Soldații au fost închiși în barăcile lor și cuprinși de flăcări.

La Roma, papa Pius al II-lea triumfa. Mult așteptata cruciadă la care îndemnase întreaga Europă de trei ani avea loc în cele din urmă. Regele Ungariei, Matei Corvin, era la fel de extaziat și a primit o scrisoare de la Țepeș în mijlocul unei bătălii, pe 11 februarie 1462. „Am omorât bărbați și femei, bătrâni și tineri, spunea domnul român, cei care locuiau la Oblucița și Novoselovo, unde Dunărea se varsă în mare, până la Rahova, care este așezată lângă Chilea, pornind de la Dunărea de Jos spre locuri ca Samovit și Ghighen. Am omorât 23 884 de turci și de bulgari, fără a-i pune la socoteală pe cei care au murit arși în case sau ale căror capete au fost tăiate de soldații noștri.“ În cazul în care regele ungar nu putea înțelege semnificația atacului

pentru relațiile româno-otomane, Țepeș încheia: „Astfel, Înălțimea Voastră trebuie să știe că am rupt pacea cu el (sultanul)".

Veștile despre alte victorii românești s-au împrăștiat repede în Europa. În cinstea lui Țepeș se închinau pahare în Senatul venețian. În Dieta maghiară politicienii vorbeau de curajul și de dedicarea lui față de Biserica creștină. La Roma, papa îi mulțumea lui Dumnezeu pentru viața domnului român și i-a trimis personal urările sale de bine lui Țepeș. Pe insula grecească Rhodos, unde luptători de gherilă fuseseră implicați în lupte cu armata otomană, luptătorii creștini au întins mese lungi și au chefuit mult timp în noapte în onoarea lui.

În același timp, la Constantinopol, Mehmed studia rapoartele vărsării de sânge. Pierduse cel puțin 10 000 de oameni, iar morțile civililor erau mult mai numeroase. Sultanul îl înțelegea bine pe vechiul său adversar și știa că măcelul nu se va încheia până ce nu va cuceri cu forța principatul Țării Românești.

* * *

Pe timp de vară, Dunărea se transforma într-un fluviu ce curgea repede, purtând crengi rupte și aluviuni din interior până în Marea Neagră. Curenții erau puternici, apa adâncă, malurile erau periculoase, cu un nisip instabil și mlaștini. Era nevoie de un vâslaș cu mare experiență pentru a trece de pe un mal pe altul, mai ales dacă încerca să nu fie descoperit de iscoadele lui Țepeș. Dar, dincolo de acest fluviu, atât de supravegheat, în iunie 1462 Mehmed a lansat o armată uriașă pe șlepuri și pontoane, o forță mai mare decât cea mobilizată pentru cucerirea Constantinopolului, cu nouă ani în urmă.

Armata lui Țepeș era formată din doar 30 000 de oameni, cei mai mulți antrenați în lupte de gherilă. Erau risipiți de-a lungul Dunării, neștiind unde ar putea începe atacul. Când au observat că se ridică tabăra lui Mehmed,

au lansat un atac la periferie numai cu o mână de oameni, tăcuți, la adăpostul întunericului, măcelărind sute de soldați otomani în câteva minute înainte de a dispărea în pădure. Dar era numai un fleac pentru un asemenea leviatan militar.

Țepeș a ordonat armatei sale să se retragă strategic, pentru că și retragerile pot fi devastatoare pentru inamic. Pe măsură ce trupele sale se retrăgeau în nord, spre Târgoviște, au distrus toate satele din drumul lor. Casele erau incendiate, râurile și izvoarele erau contaminate cu ape murdare, cerealele erau distruse, animalele erau omorâte sau otrăvite. Acestea erau resursele pe care trupele din avangarda lui Mehmed se bazau pentru a supraviețui. Dar strategia pământului pârjolit a lui Țepeș nu a mai lăsat nimic în urmă. Orice bucată de carne de care turcii au reușit să facă rost trebuia gătită pe scuturile lor de metal – până și vasele și tigăile fuseseră distruse.

Când armata lui Țepeș, în retragerea sa, dădea de un izvor, făcea zăgazuri pentru a revărsa noroi și apă pe câmpurile din apropiere, forțându-l astfel pe Mehmed să-și abandoneze tunurile grele înainte de vreme. La fiecare câțiva kilometri Țepeș se oprea și poruncea oamenilor de acolo să sape gropi care erau umplute cu țepușe și acoperite cu frunze.

În seara de 17 iunie 1462, armata lui Mehmed a ajuns în sfârșit, flămândă și terorizată, pe câmpurile din sudul Târgoviștei. Zeci de mii de oameni și cai nu puteau să se ascundă în câmpia deschisă, și astfel tactica lui Mehmed a fost de a construi un gard înalt de lemn cu turnuri de pază care să înconjoare tabăra, sub forma unui oraș împrejmuit de ziduri. Fusese ridicat ca un pavilion, cu bolți de legătură și împodobit cu panouri de mătase.

Țepeș a întreprins din nou un atac curajos de gherilă asupra taberei, trimițând forțe de cavalerie în inima armatei asediatoare ce părea să fi ajuns destul de aproape pentru a-l ucide pe sultan. A fost un atac care s-a păstrat și

el în legendă ca un model de patriotism și de curaj, în ciuda sorților nefavorabili. Deși Țepeș a pierdut 5 000 de oameni, a făcut de trei ori mai multe victime în armata lui Mehmed, care se presupunea că va învinge lumea. Din punct de vedere psihologic, era o victorie extraordinară. Inamicul otoman era înspăimântat de abilitățile aparent supranaturale ale oamenilor lui Țepeș, care atacau din toate direcțiile, nevăzuți ca vântul. Ce fel de om, se întrebau ei, putea insufla o asemenea teroare mașinii de război otomane? Totuși Mehmed a insistat să mai încerce o ultimă înaintare.

Armata lui traumatizată a pornit a doua zi spre Târgoviște. Încă la vreo 65 de kilometri de capitala domnească, se spune că au văzut la orizont un șir de copaci. Părea să fie începutul unei păduri, dar, pe măsură ce se apropiau, soldații și-au dat seama că nu erau deloc copaci. Erau țepe și în fiecare era înfipt trupul unui prizonier otoman. Unii istorici, precum cronicarul grec bizantin Laonikos Chalchokondyles, ne spun că așa au fost ridicați în țepe 20 000 de oameni, pe dealurile din jur. Multe cadavre erau vechi de câteva luni, aduse de la Târgoviște pentru a spori pădurea de morți a lui Țepeș. Se spune că, în unele dintre ele, ciori își făcuseră cuib înăuntrul burții și al capului. Chiar în față, salutând apropierea otomanilor, erau trupul ciugulit al comandantului slăvit Hamza Pașa și al trimisului grec Catavolinos.

Legenda spune că Mehmed nu a mai purtat acea bătălie. Chalchokondyles ne spune că sultanul a fost cuprins de uimire și a spus că nu era posibil să lipsească țara de „un om care are o înțelegere așa de diabolică a felului în care își guvernează ținutul și poporul". Aflăm că a poruncit armatei otomane să se retragă. Dar Radu cel Frumos, fratele renegat al lui Țepeș, care prosperase în captivitatea otomană, rămăsese în urmă. De la baza sa din câmpia neospitalieră din sud-estul Țării Românești, dădea de știre

că este dispus să conducă principatul. Radu le oferea românilor o prietenie strânsă cu sultanul și o pace garantată. Mesagerii lui călătoreau prin țară avertizând că, dacă Țepeș va rămâne domn, sultanul va invada din nou. Chiar și boierii cei mai credincioși ai lui Țepeș începuseră să cerceteze satele făcute una cu pământul și orașele arse și și-au dat seama că o dezolare la acest nivel nu arată deloc a victorie.

Curând s-au întors împotriva lui Țepeș, iar el a fost forțat să fugă în nord, să treacă granița cu Ungaria, unde a fost la început prizonier, apoi a devenit membru al aristocrației ungare. S-a căsătorit cu o verișoară a regelui Matei Corvin și cuplul s-a mutat într-un conac elegant în Budapesta, unde Țepeș s-a implicat în cercurile regale și uneori era consultat în chestiuni diplomatice. Dar avea să urmeze o ultimă revenire.

În toamna anului 1476, regele Matei a decis că are nevoie de un aliat pe tronul Țării Românești și l-a rugat pe Țepeș, de 46 de ani, să se întoarcă acasă și să-și recucerească coroana. Conducător nu mai era Radu cel Frumos – acesta murise de sifilis în anul precedent –, ci un rival înverșunat numit Basarab Laiotă, o marionetă otomană și fratele lui Vladislav, domnul pe care Țepeș îl omorâse cu douăzeci de ani în urmă. Susținut de soldați unguri, Țepeș a pătruns în țară prin nord, alungându-l pe Laiotă din palat și reinstaurându-se ca domn după o absență de paisprezece ani. Pentru ultima lui domnie, capitală va fi cetatea București, unde o nouă generație de români avea să descopere ce înseamnă să trăiești sub un lider intransigent, obsedat de disciplină, ordine și pedeapsă.

Cu puțin timp înainte de Crăciunul anului 1476, Țepeș vizita mănăstirea lui preferată de pe lacul Snagov, însoțit de o gardă de 2 000 de oameni, când a fost atacat la întoarcere de forțele revenite ale lui Barasab Laiotă (pe care Țepeș nu reușise să-l omoare, în mod necaracteristic,

când și-a recuperat tronul). S-a dat o bătălie și se părea că oamenii lui Țepeș sunt învingători. La un moment dat se spune că voievodul a luat o pauză, retrăgându-se la o anumită distanță pentru a reflecta la curajul oamenilor săi. În acest răstimp, de Țepeș s-a apropiat un tânăr servitor. Țepeș a presupus că aduce un mesaj de pe câmpul de luptă. Legenda spune că acel om era un asasin turc deghizat care a scos pumnalul și l-a înjunghiat pe Vlad al III-lea Țepeș, tăindu-i capul ca pe un trofeu și curmând astfel viața celui mai slăvit vlăstar al României.

* * *

Azi, la Târgoviște, o cofetărie mică de lângă zidurile vechiului palat domnesc vinde prăjituri Vlad Țepeș cu frișcă și puțină înghețată de căpșune de un roșu sângeriu. Poți bea un cappuccino privind Turnul Chindiei, de unde Țepeș urmărea tragerile în țeapă care aveau loc în piața de dedesubt. Grupuri de școlari entuziasmați aleargă în jurul ruinelor palatului, căutând tuneluri secrete și ițindu-se din colțuri întunecate.

În privința mănăstirii Snagov, atmosfera este mai sumbră. Turiștii se mișcă prin capela bizantină la lumina lumânărilor și fac poze în fața unei pietre de mormânt acoperite de praf, sub care se presupune că ar fi rămășițele lui Țepeș. Adevărul dezamăgitor este că arheologii au excavat mormântul în anii 1930 și nu au găsit decât niște oase de cal. Dar Țepeș trebuie să se afle undeva, și nu prea departe.

În dimineața de după ultima sa bătălie, care chiar a avut loc lângă Snagov, călugării au venit să ridice cadavrul. Din câte se pare, capul lui Țepeș se afla în drum spre Constantinopol, unde a fost prezentat sultanului Mehmed, ca o confirmare a victoriei. Restul trupului a fost luat și dus la îngropare. Rămășițele lui Țepeș ar putea la fel de bine să se afle oriunde în pământul românesc. De spiritul lui sunt pătrunși pământul și aerul din acest vechi teritoriu

împădurit, și oamenii lui, prin intermediul folclorului și al memoriei istorice.

De secole s-a arătat prea puțin interes pentru locul unde este îngropat. Numele lui, ca și rămășițele lui pământești au fost uitate de restul lumii. Dar, treptat, Țepeș a fost reînviat ca întrupare a naționalismului românesc, prin figura domnitorului autoritar care a apărat România de otomani și a triumfat deasupra dușmanului, în pofida oricărei așteptări.

Dar încă era necunoscut în afara țării până în anul 1890, când un scriitor irlandez numit Abraham „Bram" Stoker a început să răsfoiască istoria Transilvaniei și a dat de un personaj care urma să își împrumute numele noului său roman gotic.

Capitolul doi

> Suntem în Transilvania, și Transilvania nu este Anglia. Obiceiurile se deosebesc și multe lucruri o să ți se pară neobișnuite. Ținând seama de ce mi-ai povestit despre pățaniile domniei tale, înțelegi nițel câte ciudățenii se pot întâmpla aici.
>
> *Dracula*, Bram Stoker

Bram Stoker s-a născut în bogata suburbie Clontarf de pe coastă, din partea de nord a Dublinului, în anul 1847. Funcționar civil neobosit, cu preocupări în domeniul literaturii gotice, când s-a mutat la Londra la vârsta de 32 de ani, scrisese povestiri și nutrea aspirația de a deveni un romancier cunoscut. O altă pasiune a lui Stoker era teatrul, și curând a devenit directorul Lyceum-ului din Londra, lucrând de aproape cu cel mai respectat actor al momentului, Henry Irving, un om anxios, extrem de slab și cu niște nări extrem de arcuite, o frunte bombată și o pereche de sprâncene nefiresc de groase și de negre. Irving putea fi profund melancolic și apoi să izbucnească într-o criză de râs isteric. Putea trece de la a fi de un egoism strigător la cer la momente intense de afecțiune. Stoker îl găsea fascinant și începuse să se întrebe dacă nu ar putea folosi personalitatea lui Irving pentru un personaj dintr-o carte.

Autorul avea numai o vagă idee de subiect când începuse să cerceteze teme posibile în anul 1890, dar poveștile fantastice, cu aventuri întunecate și gotice, erau extrem de populare. Vechiul lui prieten, Oscar Wilde, era pe cale să publice *Portretul lui Dorian Gray*, în timp ce Robert Louis Stevenson avusese un mare succes cu *Straniul caz al doctorului Jekyll și al domnului Hyde*. Lui Stoker i-a plăcut atât de mult încât chiar a pus în scenă un spectacol bazat pe roman. La jumătatea anilor 1890 irlandezul își petrecea cea mai mare parte a serilor la

London Library, un șir de case reconvertite, cu o mulțime de pasaje labirintice și săli de lectură slab luminate, ascunse în St James's Square. Aici a început să cerceteze pe îndelete o colecție de texte puțin studiate, incluse în volume rare și prăfuite.

Stoker s-a adâncit în tot felul de cronici înfiorătoare, deși presupuse a fi reale, despre vampiri și strigoi, multe dintre ele provenind din sate îndepărtate din Austria și Germania. În cele din urmă, cercetarea sa l-a dus la o regiune mai puțin umblată. A dat din întâmplare peste o carte intitulată *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldova [Descriere a principatelor Țara Românească și Moldova]* (1820) de William Wilkinson, găsită prima dată într-o bibliotecă publică din Whitby, unde își petrecea vacanțele, apoi descoperind un alt exemplar când s-a întors la Londra.[1] La pagina 17 Stoker a dat de un nume pe care nu-l mai întâlnise. „Țara Românească a continuat să plătească [tribut]", scria Wilkinson, „până în anul 1444, când Ladislau, regele Ungariei, pregătind un război împotriva turcilor, l-a angajat pe voievodul Țepeș..." Nota lui Wilkinson de la subsolul paginii 19 i-a adus o revelație: „Dracul, în limba română, înseamnă diavol".

Stoker a fost fascinat. În ediția din Whitby a cărții subliniase numele Dracul cu o linie groasă de creion și când s-a întors la London Library a îndoit colțul aceleiași pagini. A început să citească mai mult despre Țepeș, nu neapărat ca să afle fapte referitoare la personajul istoric real, cât pentru a încerca să surprindă esența voievodului care lupta în bătălii, incendia și trăgea în țeapă în drumul său prin misteriosul ținut al Țării Românești, după exilul lui în la fel de fascinanta Transilvanie. Neputând să viziteze Europa, autorul a trebuit să se bazeze pe alții pentru imagini ale culturii și peisajului. La acel moment Țara Românească tocmai se unise cu vecina ei din est, Moldova, pentru a forma cel mai nou stat independent,

România, și acesta i se părea lui Stoker un tărâm întunecat, îndepărtat și supranatural.

În următoarele luni a mâzgălit, cu un scris de mână îngrozitor, cruciulițe și însemnări pe margine în mai multe cărți, printre care cea a lui Sabine Baring-Gould, *The Book of Were-Wolves [Cartea vârcolacilor]* (1865), cea a lui Charles Bonner, *Transylvania; Its Products and its People [Transilvania. Produsele și oamenii ei]* (1865) și cea a lui Emily Gerard, *The Land Beyond de Forest [Țara de dincolo de pădure]* (1888). Cea din urmă i-a oferit ambianța realistă, îmbinată cu folclorul macabru, care va sta la baza celei mai faimoase povești horror gotice.

Până și azi cartea lui Gerard constituie o lectură de neuitat. Ea a fost soția scoțiană a unui diplomat stabilit în îndepărtatul avanpost transilvănean Sibiu, unde Țepeș trăise în exil în apropiere de granița cu Țara Românească, și a încercat să realizeze o descriere a lucrurilor pe care le-a văzut dincolo de zidurile consulatului. Erau superstiții și „practici diabolice" descoperite în orașele și în satele din „România" și din Transilvania – un nume care conține la rândul său un derivat straniu. În româna veche de origine latină, *Trans* înseamnă „dincolo de" și *silva* înseamnă „pădure", „țara de dincolo de pădure".

Gerard și-a notat în cele mai mici detalii descoperirile, oferind o privire extrem de impresionantă asupra superstițiilor din regiune la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Corbul este o pasăre nefastă și aduce ghinion mai ales când zboară deasupra capului unui bărbat...", „o coțofană care cârâie anunță moarte...", „nu este niciodată îngăduit să omori un păianjen, dar o broască ce își face sălaș în grajdul vacilor trebuie omorâtă cu pietre...", „tigva unui cal pusă deasupra unei porți apără de duhuri..." Scriitoarea descrie vrăjitoare și duhuri rele, babornițe fără dinți, fecioare ispititoare și, desigur, vampiri sau *nosferatu*, despre care spune că orice țăran român crede în ei. Un

fragment care l-a interesat în mod deosebit pe Bram Stoker merită citat integral. Nosferatu, scrie Gerard:

> ... va continua să sugă sângele unor oameni nevinovați până când spiritul va fi exorcizat fie prin deschiderea mormântului persoanei suspecte și înfigerea unei țepușe în cadavru, fie trăgând cu pistolul în sicriu. În cazuri deosebite, de durată, se recomandă să i se taie capul și să fie pus înapoi în sicriu cu gura plină de usturoi, sau să i se scoată inima și să i se dea foc, risipind cenușa deasupra mormântului.

Decapitări diabolice precum aceasta, ne spune Gerard, încă se întâmplau în sate îndepărtate atât din Transilvania, cât și din România în perioada în care soțul ei fusese ambasador. Era nevoie de un călător curajos ca să facă o călătorie în oricare dintre aceste regiuni.

* * *

Maria avea 17 ani, păr mătăsos și blond, ochi albaștri neastâmpărați și firea veselă a unei fete crescute la conac, mai potrivită pentru un bal al debutantelor de la Londra decât pentru o călătorie cu trenul prin Carpați. Nu avea nici o idee ce să ia în bagaje, și își pusese rochii de bal și cizme de călărie, rochii cu guler înalt și costume de baie. Cele douăzeci de cufere ale sale au fost urcate într-un vagon de marfă, în timp ce soțul ei își adusese doar două valize discrete. Numele lui era Ferdinand, sau Nando, cum îi plăcea ei să-i spună, cu zece ani mai mare decât Maria, extrem de îngrijit, foarte serios și de o sfială excesivă. Căsătorit abia de o săptămână, cuplul nu era obișnuit să petreacă timpul împreună, și pentru Nando călătoria a fost o corvoadă. Își petrecea timpul uitându-se tăcut pe fereastră, în timp ce Maria striga de entuziasm la vederea vârfurilor acoperite cu zăpadă și a văilor pitorești.

În ianuarie 1893, când Stoker era încă ocupat cu scrierea romanului *Dracula*, Maria se afla într-o călătorie pentru a-și întâlni socrii în România. Când trenul a trecut pe lângă

Braşov, în Transilvania, un castel spectaculos s-a ivit dintre copaci. Se afla în vârful unei stânci semeţe, cu creneluri ameninţătoare şi turnuri în formă de lumânări. Fusese un post de observaţie când Ţepeş avea ca sarcină protejarea graniţelor Transilvaniei împotriva otomanilor în secolul al XV-lea. Cunoscut sub numele de castelul Bran, se spune că Bram Stoker ar fi văzut schiţe ale clădirii când s-a întors la Londra, şi înfăţişarea lui fantomatică l-a ajutat în descrierea castelului lui Dracula: „un castel vast şi căzut în ruină, de la ale cărui ferestre înalte şi negre nu se întrezărea nici o rază de lumină şi ale cărui creneluri se profilau zimţate pe cerul luminat de lună".

Înainte de castelul Bran, Maria văzuse castele numai în Anglia şi la Coburg, Bavaria, unde îşi petrecuse adolescenţa. Cu ferestrele lor de ceas cu cuc şi cu terasele scăldate în soare, erau pline de râsete şi de lumină, spre deosebire de fortăreaţa gotică neliniştitoare din faţa ei. Trenul tinerilor căsătoriţi lăsa în urmă oraş după oraş. Aceste vârfuri înalte ale Carpaţilor făceau parte din Transilvania, încă o provincie a Ungariei, încă revendicată de România. Curând, altitudinea a început să scadă, aerul era mai dens, iar trenul lăsa iute în urmă trecătorile montane, urmând ruta similară a proaspătului avocat Jonathan Harker al lui Bram Stoker, care ajunsese în regiune cu calul şi căruţa. „În beznă, nori negri se rostogoleau deasupra noastră", scria Stoker, „iar văzduhul greu vestea furtună. Părea că lanţul de munţi despărţise atmosfera în două şi că acum ne aflam pe latura furtunii." Peisajul împădurit pe care îl observase Maria era de stânci abrupte, păduri de pin şi văi adânci ale căror albii păreau înveşmântate în întuneric veşnic. Acest peisaj sălbatic era sălaşul celei mai mari populaţii de lupi din Europa (dar şi de urşi şi râşi), şi Stoker îşi făcuse bine temele. „Chiar atunci luna, plutind printre norii negri, apăru în spatele crestelor zimţate ale unei înălţimi împădurite şi la lumina ei ne-am văzut înconjuraţi de lupi cu colţi albi şi limbi roşii

atârnânde, cu labe lungi și vânoase, cu blana țepoasă. Erau de o sută de ori mai înspăimântători în tăcerea cumplită care se așternuse decât atunci când urlau."

În sfârșit, trenul Mariei și al lui Nando a ieșit dintr-o trecătoare montană, și cei doi au zărit în depărtare câmpiile României. Întinderi nesfârșite de zăpadă erau punctate de case și de hambare. Țăranii străbăteau peisajul deschis al provinciei cu sănii trase de cai. Din hornurile caselor de paiantă ieșeau fuioare de fum. Nu avea cum să fie mai diferit de Eastwell Park, din comitatul Kent, moșia unde crescuse. Era mai obișnuită cu grădini îngrijite și lacuri, picnicuri pe pajiști perfecte și plimbări călare prin pădurile din apropiere. Vara obișnuia să înoate în marea de lângă Insula Wight, alături de mult iubita ei bunică, regina Victoria, pentru că tânăra din tren era, de fapt, prințesa Marie de Edinburgh, fiica prințului Alfred, nepoata reginei Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. Și Nando, noul ei soț, era prințul Ferdinand al României, moștenitorul tronului.

Când trenul a ajuns în gara Predeal, orașul de la granița Transilvaniei, pe peron s-au auzit ovații. Steaguri tricolore albastru, galben și roșu – culorile naționale ale României – erau fluturate împreună cu cele ale Marii Britanii. O fanfară a început să cânte o muzică însuflețită. Localnicii așteptau un discurs. În fond, prințul moștenitor Ferdinand nu trecea în fiecare zi prin orașul lor. Cu siguranță era prima oară când cineva îi vedea soția englezoaică, iar cuplul va fi la un moment dat regele și regina României. Sosirea lor era un eveniment istoric. Mulțimea aplauda, sperând să-i convingă pe Nando și pe Maria să iasă la scara trenului, dar cuplul a rămas sfios la geam, făcând cu mâna și, în cazul Mariei, zâmbind. Nando nu a reușit decât să se încrunte.

Iarna, în București străzile erau acoperite de zăpadă. Când Nando și Maria au ajuns, în ianuarie 1893, modelul

istoric otoman al orașului, cu străzi înguste șerpuitoare și locuințe din lemn, dispăruse.

România începuse să arate ca o națiune europeană modernă, și clădirile vechi, cu zăbrele de lemn și arcade de piatră ornamentate, constituiau reminiscențe nedorite ale trecutului său ca vasală a otomanilor. Acum oamenii se îndreptau către Franța pentru inspirație arhitectonică și culturală, transformând Bucureștiul în ceea ce se va numi „Micul Paris".

Nando și Maria au coborât pe un peron înțesat de oameni în Gara de Nord din București, într-o mare de jobene și flori. În înghesuială, Marie s-a trezit împinsă la pieptul lui Nando și a fost surprinsă să descopere că acesta tremura din tot corpul. Cuplul mergea prin mulțime, buchete nenumărate îi erau oferite Mariei, până când nu a mai avut ce să facă decât să le arunce în spate, în brațele doamnelor ei de onoare. Afară, în stradă, aștepta o trăsură splendidă poleită cu aur, trasă de șase cai puternici, împodobiți cu pene roșii tremurătoare.

Prima impresie pe care reședința regală românească, Palatul Regal, i-a făcut-o Mariei a fost nefavorabilă: „(...) nu prea impunător – scria ea mai târziu –, scund, cu tavane joase, fără vreun stil anume". De fapt, fațada lui cu stucaturi era în stil franțuzesc, dar acoperișul greoi semăna cu un șlep răsturnat. În linii mari, impresia era de formalism monoton, clădire guvernamentală lipsită de suflet, foarte diferită de conacele solide cu care era obișnuită. O scară de marmură ducea la etajele superioare; de-a lungul ei se aflau eleve care aruncau buchete la picioarele Mariei. A fost ușurată să intre în camera ei și să închidă ușa, dar chiar și aici decorul era din marmură neagră și lemn de culoare închisă, fără nici o lumină caldă.

Să o lăsăm pe Maria deocamdată, stând acolo pe cearșafurile reci, deloc primitoare, ale patului ei funerar și să vedem cum a ajuns să-și intersecteze drumul cu un prinț dintr-un regat atât de îndepărtat și neexplorat.

Maria era nepoata reginei Victoria, care avea patruzeci și doi de nepoți, și asigurarea căsătoriei ei într-o familie europeană potrivită fusese preocuparea rudelor încă din adolescență. Căsătoriile regale erau văzute ca un instrument al relațiilor externe și, în cele din urmă, o asigurare împotriva războiului. Ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea – epoca imperialismului – au fost îndeosebi o perioadă marcată de crize pentru asigurarea de legături familiale cu toate monarhiile importante. Tatăl Mariei, prințul Alfred, era pe jumătate german, duce de Saxa-Coburg și Gotha. Mama lui a fost marea ducesă Maria Aleksandrovna, singura fiică a împăratului Aleksandru al II-lea al Rusiei. Vărul lui preferat, Nick, avea să devină într-o bună zi țarul Nicolae al II-lea. Pentru Marea Britanie, gestul de a stabili legături cu regatul embrionar al României, o țară plasată strategic între Est și Vest, era considerat un act politic inteligent.

Crearea regatului se petrecuse sporadic, într-o perioadă de douăzeci de ani, de la unirea Țării Românești cu Moldova, eveniment care avusese loc aproape din întâmplare, cel puțin din perspectiva Marilor Puteri. Țara Românească rămăsese vasal (nominal) al Imperiului Otoman în ultima parte a secolului al XIX-lea și dorea să se unească de mulți ani cu Moldova, dar Marile Puteri nu permiteau acest lucru. Erau îngrijorate că o țară nouă și potențial periculoasă ar putea fi o amenințare a păcii, dacă era aruncată în amestecul deja exploziv din Balcani. În special Marea Britanie era ostilă. Londra voise cele două teritorii controlate de o tutelă comună a Marilor Puteri și a otomanilor, dar fusese păcălită de un boier privilegiat din armata Moldovei, Alexandru Ioan Cuza. Tânărul colonel îndrăzneț devenise o figură populară în Moldova și a fost ales „domnitor" în anul 1859. Marile Puteri garantaseră acest titlu în Moldova, precum un altul și pentru Țara Românească, prin Tratatul de la Paris, permițându-le autonomia ca state separate. Dar Cuza, extrem de isteț, a

observat o ambiguitate în textul legal. Nu se spunea nicăieri că cele două țări nu puteau alege *același* domnitor. Cuza i-a convins pe munteni să voteze pentru el, devenind domnitor al ambelor țări și unindu-le mai apoi într-un singur stat autonom, cunoscut sub numele de Principatele Unite.

Numindu-se *domnitor*, un fel de conducător autoritar binevoitor, Cuza avea să se împotmolească în chestiunea incendiară a reformei funciare. Pământurile bogate, fertile erau bunul cel mai de preț al Principatelor Unite, dar un sfert dintre pământuri erau în posesia coruptei Biserici Ortodoxe, care nu plătea nici o taxă și cheltuia banii trimițându-i la venerabilii ei călugări de la Muntele Athos; celelalte trei sferturi din pământ erau deținute de boieri și mai corupți. Țăranii, care constituiau 95% din populație, erau exploatați de toată lumea. În timp ce încerca să rezolve această problemă, Cuza a intrat în cele din urmă în război cu toate părțile și a devenit atât de nepopular încât a reușit să obțină un lucru aproape imposibil, unirea pe scurtă perioadă a conservatorilor și a liberalilor cu un singur obiectiv – alungarea lui de la putere. Coaliția anti-Cuza a primit numele de Monstruoasa Coaliție.

În dimineața de 22 februarie 1866, conspiratori înarmați, năimiți de ambele părți, au intrat în dormitorul lui Cuza. Domnitorul chipeș era renumit pentru seducția pe care o manifesta asupra femeilor, și în noaptea cu pricina nu i-a dezamăgit pe oaspeții nepoftiți. Ei l-au găsit în pat alături de tânăra lui amantă și i-au dat de înțeles că soția lui Cuza, Elena, extrem de bogată, membră a familiei Rosetti, s-ar putea să nu aprobe acest lucru. Cu armele îndreptate asupra capului său, lui Cuza i s-au prezentat, pentru a fi semnate, actele de abdicare și el a fost de acord. În dimineața următoare a fost condus în afara granițelor, fiind trimis în exil. Primul conducător al țării unite a căzut victimă primei lovituri de palat din România.

Fără conducător și extrem de disperată în căutarea cuiva cu clasă, Monstruoasa Coaliție și-a propus să caute un monarh – cineva care să poată aduce stabilitate și longevitate în țară, și și-a trimis emisari să vâneze un vlăstar regal. Prima lor alegere, prințul Filip al Belgiei nu a fost interesat. Cea de-a doua, cel numit pompos prințul Karl Eitel Friedrich Zephyrinus Ludwig a fost găsit la Berlin. Ofițer prusac din casa regală Hohenzollern-Sigmaringen, în mod normal implacabil, disciplinat, în vârstă de 27 de ani, prințul a fost extrem de entuziasmat să urce în primul tren spre București, luând un compartiment la clasa a doua de dragul discreției.

La sosirea sa, în mai 1866, a fost întâmpinat de membri ai comitetului de primire care și-au condus noul suveran într-un cartier aglomerat al orașului, apoi s-au oprit.

– Unde suntem? a întrebat dezorientat prințul Karl.

– Aici, a anunțat entuziasmat unul dintre ei, se află noul dumneavoastră palat!

– Unde? a întrebat prințul, privind în jur.

Ei au arătat, stânjeniți, spre o clădire din spatele unei șatre țigănești unde porcii se bălăceau în noroi. Dar în curând lucrurile au început să arate mai bine. Principatul a primit numele de România chiar în acel an, 1866, și palatul a fost extins și îmbunătățit de un arhitect francez. Prințul Karl a învățat să vorbească puțin românește și chiar a fost apreciat de noua lui țară prin adoptarea pronunției românești a numelui său, devenind prințul Carol I. Detesta ideea că noua lui țară era încă un vasal al Imperiului Otoman și era hotărât să pună capăt situației. Dar în zorii României independența totală ca regat nu putea exista fără controverse.

Rădăcinile ei se aflau în reconstruirea regiunii Balcanilor după ce otomanii fuseseră împinși din Europa în timpul Războiului Ruso-Turc din 1878. Când prada a fost împărțită, România a dus-o destul de bine. Totuși a fost nevoită să renunțe la o bucată de pământ de la granița sa

îndepărtată de sud-est (Basarabia de Sud) în favoarea Imperiului Rus, dar a primit fostul teritoriu otoman al Dobrogei de Nord, o fâșie de circa 160 de kilometri de litoral spectaculos ce includea Delta Dunării, importantă din punct de vedere comercial, poarta Europei pentru cargourile implicate în comerț pe Marea Neagră. Din punct de vedere teritorial totul fusese agreat, dar Occidentul avea o problemă cu politica internă a României.

Marile Puteri au avertizat că suveranitatea deplină va fi acordată numai dacă România va recunoaște drept cetățeni ai săi cu drepturi depline populația evreiască și musulmană. România nu era bucuroasă, mai ales în privința evreilor, anunțând că „nu existau, și nici nu au existat vreodată evrei români; existau numai evrei care se născuseră în Principate, dar care nu fuseseră asimilați, nici ca limbă, nici ca obiceiuri, de către națiunea română“[2]. Era o întorsătură urâtă a evenimentelor care nu era pe placul Occidentului, expunând curentul antisemit în noua țară, care va persista și va crește. În cele din urmă, România a acceptat compromisul, permițând asimilarea unei mici populații din cei 300 000 de evrei, de la caz la caz, dar numai după ce și-au putut dovedi reședința în România timp de cel puțin zece ani.

Cu toate aceste lucruri stabilite și Occidentul salutând ezitant intrarea României în cercul său, noul stat independent s-a declarat regat în anul 1881, cu regele Carol I pe tron. Acesta era peisajul politic care a întâmpinat-o pe prințesa Maria în timp ce urca în grabă acele scări de marmură în „camera ei bogată, întunecoasă, pompoasă, care nu semăna a cămin, neospitalieră“ din Palatul Regal în ianuarie 1893.

Primele ei săptămâni în București au fost petrecute într-un fel de izolare regală, impusă de regele Carol. Îngrijorat că tinerii căsătoriți ar putea fi contaminați de intrigile deja imunde ale clasei politice românești, monarhul extrem de

protector le-a interzis să fraternizeze, permițându-le numai recepții formale la palat. Maria își petrecea zilele cu „un număr insuportabil de monștri neinteresanți" și serile privindu-și noul soț și pe regele Carol jucând biliard, în timp ce ea moțăia într-un scaun.

Ferdinand nu era moștenitorul biologic al lui Carol. Regele nu avusese moștenitori și s-a orientat spre familia extinsă, oprindu-se în cele din urmă la nepotul său tânăr și impresionabil, convins că, deși nu era inteligent, era fără îndoială de încredere și făcea ce i se spune.

În aceste prime luni ale căsătoriei sale, Ferdinand părea la fel de trist și de plictisit ca Maria. În cele câteva rânduri în care i s-a permis să iasă din palat pentru a merge la evenimente publice, se mișca de parcă ar fi evitat prădători, murmurând scuze și răsucindu-și mustața mare pe care o lăsase să crească pentru a acoperi buza de jos care începuse să se lase. Vizitatorii străini au observat că mâinile lui tremurau când era prezentat și că era așa de agitat încât uneori repeta de mai multe ori aceleași propoziții în timp ce se retrăgea cu spatele spre ușă. Singura dată când Maria l-a văzut relaxat și fericit pe Ferdinand a fost când culegea flori de câmp pe pajiștile Subcarpaților sau când citea cărți de botanică. Totuși treptat s-au îndrăgostit.

Când a venit pe lume primul lor copil, în octombrie 1893, băiețelul a fost luat din grija lor de către rege și regină (Carmen-Sylva, de origine germană, înfumurată, prozatoare) și dat în grija unor doici indulgente. Botezat Carol, după rege, era răsfățat și niciodată disciplinat, devenind încăpățânat, dificil și uneori violent. Încă insistând că o creștere fără părinți era mai bună, regina a angajat un intelectual elvețian irascibil, M. Mohrlen, pentru a fi tutorele băiatului de 12 ani. Din păcate, elevul și profesorul s-au înțeles mult prea bine. Mohrlen s-a îndrăgostit pasional și nesănătos de copil – așa cum avea să mărturisească el mai târziu, cu ochii în lacrimi – și a încercat să-l izoleze de restul familiei, luându-l pe tânărul

Carol în timpul nopții în călătorii în afara Bucureștiului, unde se pare că aveau loc abuzuri sexuale. Relația a continuat vreme de șase ani, pe toată perioada adolescenței lui Carol. La început Maria a tratat prietenia dintre ei cu lejeritate, numindu-i în glumă „cele două fete bătrâne". Dar, în cele din urmă, a chemat un doctor. Mohrlen a fost concediat și a plecat plângând din palat, iar Carol a fost trimis la școală în Anglia. Dar răul fusese făcut. Instabilitatea lui mintală va afecta mai târziu politica României pentru o generație.

Pentru că presiunile curții regale românești neospitaliere o afectau pe Maria, s-a decis să facă o călătorie în străinătate, pentru a-și vizita rudele de la Londra și din Germania și de la Palatul de Iarnă din Sankt-Petersburg. S-a apucat de o corespondență intensă și a elaborat un cod când își descria socrii detestabili. Regele Carol era Dombey, un bătrân crud și arțăgos din paginile lui Dickens. Nici Ferdinand nu mai era în grații. El era numit nepotul lui Dombey. La un moment dat, Maria a lăsat orice precauții la o parte, scriindu-i uneia dintre surori: „Nu există un plicticos mai mare decât Nando". Prințesa a început să caute distracții în altă parte.

A ajuns la Moscova în mai 1896 pentru a fi prezentă la încoronarea îndrăgitului ei văr Nick, noul țar al Rusiei, și a stat aici două săptămâni, mergând la o serie de petreceri nebunești și exotice. Peregrinând între conace urbane și moșii rurale aristocratice, ea era urmată de un cerc de prinți și feluriți nobili. „Sclipitori, eleganți, sentimentali, cutezători, plini de ardoare rusească", scria ea în jurnal. Nando era mai puțin entuziasmat. Obosit și dezinteresat, pleca de la fiecare petrecere aproape imediat după ce începea. Maria, pe de altă parte, rămânea până în zori. La un picnic prințesa a acceptat o provocare făcută de un ofițer elegant din garda imperială de a călări un cal căzăcesc neantrenat, concurând împotriva membrilor cavaleriei. Călăreață pasionată, a ignorat protestele lui

Nando și a încălecat animalul neînșeuat, zburând peste câmpuri. Ajungând prima la linia de sosire, Maria a cuprins cu mâinile gâtul calului, sărutându-l pătimaș, în timp ce tinerii o priveau încântați. „Mă bucur de frumusețea mea, scria ea mai târziu, bărbații m-au învățat s-o fac". Dar frustrările ei conjugale nu aveau să se vindece doar după o scurtă pauză în Rusia.

La Londra, în primăvara următoare, manuscrisul final al lui Bram Stoker era aproape gata de tipar. Cu doar câteva săptămâni înainte de publicare se numea *The Un-Dead/[Strigoiul],* dar un editor inteligent a decis că *Dracula* ar fi un titlu mult mai atrăgător. În mai 1897 coperta distinctivă de un galben canar, cu litere sângerii, a ajuns pe rafturile librăriilor. Primele recenzii au fost destul de bune. *The Daily Mail* a proclamat-o un clasic al horrorului gotic, comparând-o în mod favorabil cu *Frankenstein* al lui Shelley și cu *Prăbușirea Casei Usher* a lui Edgar Alan Poe. Sir Arthur Conan Doyle i-a trimis personal felicitări lui Stoker: „Vă scriu să vă spun cu câtă plăcere am citit *Dracula*. Cred că este cea mai bună povestire cu subiect magic pe care am citit-o de mulți ani".

Este de neconceput ca Maria să nu fi citit un exemplar al cărții. Iubea folclorul românesc și curând va începe și ea să publice basme fantastice. Veștile despre povestea fantastică a lui Stoker, având în prim-plan un personaj istoric român, precum și localizarea în Transilvania și vechea Țară Românească nu aveau cum să-i scape, mai ales că numele lui Dracula tocmai fusese redescoperit și politizat de învățații naționaliști. Ei erau deranjați de tratamentul României din partea Marilor Puteri și invocau hotărârea lui Țepeș de a se opune puternicelor armate străine ca exemplu de adevărat patriotism. Și pe plan intern voiau soluții asemănătoare cu cele propuse de Țepeș. Și conservatorii, și liberalii de atunci erau uniți prin nepotism, mită, fraude și intimidare, și tot mai multe

elemente de dreapta din țară considerau că soluția era toleranța zero a lui Țepeș față de aceste probleme.

Imediat după lovitura de palat îndreptată împotriva lui Cuza, în vreme ce politicienii se certau pentru favoruri și privilegii în timpul regelui Carol, cel mai apreciat poet romantic, Mihai Eminescu, a scris un poem ce făcea referire la faimoasa „incendiere a cerșetorilor":

Cum nu vii tu, Țepeș doamne, ca, punând mâna pe ei,
Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei,
Și în două temniți large cu de-a sila să-i aduni,
Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni.

Între timp, la Londra, *Dracula* de Bram Stoker nu fusese acel succes comercial la care sperase autorul. Vânzările au scăzut și cartea a dispărut în tăcere. Dar, asemenea contelui fictiv din poveste, avea să renască în curând.

* * *

Într-o dimineață de iarnă din anul 1907, un tânăr țăran român pe nume Ioan Dolhescu – un tânăr slab, subnutrit, care supraviețuise numai cu brânză cu viermi și rădăcinoase murate – a fost lovit în ochi de o piatră, în fața biroului primarului din Flămânzi. Nu am fi aflat nimic despre Dolhescu, și nici despre proiectil dacă atacul nu ar fi fost urmat de violențe cumplite. Peste șase săptămâni mii de oameni vor muri și România va fi în pragul revoluției.

Conflictul a fost provocat, ca de obicei, de moșierii bogați și de exploarea țăranilor aproape muritori de foame, dar, de data aceasta, ceva mai toxic plutea în aer. Omul care aruncase cu piatra în tânărul Dolhescu era administratorul unei moșii, Gheorghe Constantinescu. Fusese înconjurat de o gloată de țărani care cereau salarii ce nu li se mai plătiseră de trei luni. Țăranilor le era frig, foame și erau exploatați așa de tare încât efectiv îi plăteau pe proprietarii de pământ pentru privilegiul de a munci. Nu era numai vina lui Constantinescu. El era doar un

mesager trimis să-i gonească, cel mai mărunt personaj în ierarhia proprietarilor de pământ care conduceau sistemul feudal învechit din România.

Moșia Flămânzi unde lucra Dolhescu era uriașă, se cultivau grâu și porumb pe o suprafață egală cu toate podgoriile din Franța. Era deținută de familia nobiliară Sturdza, care începuse să cumpere pământuri încă din timpul lui Țepeș, cu patru sute de ani în urmă. Familia Sturdza era una dintre cele mai influente din România, oferind diferiți prim-miniștri, academicieni regali și consilieri ai regelui. Aveau puțin timp pentru a-și administra singuri moșia extrem de profitabilă și o dădeau în arendă unui grup de intermediari pe care Sturdza îi numea „străini", asta însemnând evrei.

După incidentul cu aruncarea pietrei de la primărie și tot fără a fi plătiți, țăranii zdrențăroși și-au luat topoarele și cazmalele și au început să mărșăluiască prin oraș căutând să se încaiere. Au ajuns în cele din urmă la biroul moșiei lui Sturdza, care întâmplător era administrată de doi evrei. Mulțimea i-a împresurat și i-a luat la bătaie, lăsându-i mai mult morți. Apoi țăranii au baricadat drumul și au creat un pichet care a crescut la câteva mii de oameni în zilele următoare.

Editorialele din ziare încurajau punctul de vedere că evreii erau de vină. „Răscoala antijidănească a început în nordul extrem al României", spunea unul, „pentru că este cea mai împovărată regiune de acest flagel al omenirii!" Fără vreo mențiune a adevăraților vinovați – aristocrația română –, ziarul îi implora pe cetățenii patrioți să iasă în stradă și să oprească jaful celei mai mari bogății a României. „Toți românii adevărați le vor da ajutor, se spunea, și se vor lupta până vor obține o victorie crucială pentru a ne salva pământul strămoșesc și neamul de plaga și de planurile infernale ale jidanilor."[3]

Îmbinarea dintre provocare jurnalistică, frigul iernii, copii flămânzi și aparenta nepăsare a elitei urbane a fost

explozivă. La trei zile de la aruncarea pietrei, 2 000 de țărani s-au dus pe străzile celui mai apropiat mare oraș, Botoșani, înarmați cu torțe aprinse și unelte agricole. S-au dus în cartierul evreiesc, unde i-au scos în stradă pe locuitori, au jefuit tot ce au putut și le-au dat foc caselor. Violențe similare au izbucnit și în alte orașe din nord-estul României. Apoi liderii lor au adunat un număr mare de oameni și au început să mărșăluiască spre sud.

Evenimentele în curs de desfășurare de la București au fost urmărite și de un tânăr erudit antisemit care se numea Nicolae Iorga, care va deveni într-o zi cel mai faimos istoric al României, precum și un politician influent. Recunoscut imediat după barba lui lungă, Iorga avea să scrie patruzeci de cărți pe an și va avea și timp să-și publice propriul ziar. Intitulat *Neamul românesc*, era din câte se pare o celebrare a vechii culturi populare țărănești, dar în realitate era portavoce a naționaliștilor violenți și antisemiți în căutare de justificare intelectuală pentru acțiunile lor. Iorga folosea argumente din metafizică, afaceri internaționale și istorie pentru a-și justifica viziunea. Evreii erau, spunea el, „agenți ai dușmanului" (însemnând puterile străine și mai ales Rusia), „paraziți" și „un obstacol în calea creării clasei de mijloc în România".

De fapt, evrei existau în Țara Românească și în Moldova încă din vremea romanilor și au venit prima dată în număr mare în secolul al XIV-lea, ca refugiați din calea regimurilor antisemite din Ungaria și Polonia. Mai mulți au venit pe rutele comerciale din Imperiul Otoman spre Marea Neagră, din Imperiul Austro-Ungar și din Rusia, unde, la mijlocul secolului al XIX-lea, țarul Nicolae I dorea să distrugă viața iudaică în conformitate cu dorințele Bisericii Ortodoxe Ruse. Totuși, evreii fuseseră cât de cât tolerați în Țara Românească și în Moldova, dar când Principatele s-au unit, s-a dezvoltat o mișcare antisemită mai mare, născută din percepția vulnerabilității României ca stat nou recunoscut și din dorința ei de a reaprinde

identitatea națională ce venea din timpurile Imperiului Roman. Vina pentru sărăcia îngrozitoare suferită de populația țărănească era mult mai ușor de aruncat pe umerii evreilor decât ai propriei aristocrații rapace.

Paradoxal, legile antisemite ale României au fost răspunzătoare de crearea tensiunilor din anul 1907. Mai întâi în timpul lui Cuza și apoi pe vremea lui Carol I, evreii au fost îndepărtați din serviciile publice, neputând deveni avocați, profesori, chimiști, agenți de bursă și practic orice altă profesie. Nu le era permis să facă comerț cu alcool, tutun sau chiar sare, și nici nu le era permis să dețină pământuri. Împrumutul de bani și arendarea pământului erau câteva dintre puținele activități comerciale pe care le puteau face.

Până la începutul lui martie violențele împotriva evreilor, deghizate sub forma revoltelor împotriva inechității funciare, s-au răspândit în tot estul României (regiunea Moldova). Moșiile administrate de evrei erau incendiate, iar casele deținute de evrei erau jefuite. Oraș după oraș, cartierele evreiești erau rase de pe fața pământului. Apoi răscoala a început să se îndrepte spre București, cu o medie de optzeci de kilometri pe zi.

În a doua săptămână din martie, „răscoala țărănească" a început să-și extindă obiectivele, devenind din ce în ce mai politizată. Grupuri de revoluționari ruși vedeau ce se întâmplă și considerau Bucureștiul o țintă mai promițătoare decât Sankt-Petersburgul. Prin urmare, au dat năvală peste granițe, aducând texte marxiste. Unii dintre infiltrații ruși erau membri ai echipajului crucișătorului *Potemkin*, care se revoltaseră împotriva ofițerilor imperiali cu doi ani în urmă și se adăposteau acum în România. Armatele de țărani români, în mare parte analfabeți, au asimilat fără șovăială această propagandă și în scurt timp au început să condamne toate persoanele înstărite, cu putere și proprietăți, ca vinovate de starea lor precară.

Prințesa Maria părea să nu aibă habar de aceste evenimente. Stând în salonul ei din frumosul palat baroc Cotroceni, unde ea și Nando se mutaseră pentru a scăpa de socri, le scria prietenilor – după ce vizitase numeroase comunități rurale cu o vară în urmă – că vedea numai „mulțumire și fericire peste tot". Mai spunea că fuseseră „recolte minunate" și că toată lumea „este înstărită și o duce bine". Chiar în timp ce scria aceste rânduri, armatele țărănești ajunseseră la periferia Bucureștiului. Capitala era asediată. 120 000 de soldați au fost mobilizați, trupele ocupând centrul orașului și locuitorii fiind nevoiți să suporte camuflajul. Maria a trebuit să recunoască faptul că violența ce se propaga era mai mult decât un protest al câtorva țărani nemulțumiți. „Cu siguranță, este din cauza influenței socialiste", scria ea, „dar, desigur, țăranii o duc rău și mai trebuie făcute încă multe pentru ei."

Apoi, pe 25 martie 1907, regele i-a ordonat Mariei să părăsească capitala pentru propria siguranță și a mutat-o în casa regală de vară din munți, împreună cu alte soții de aristocrați. A demis întregul guvern al conservatorilor, pentru că fusese prea moale, și l-a înlocuit cu liberalii din opoziție, care au promis că vor folosi forța pentru a înăbuși revolta. Noul lor lider era Dimitrie Sturdza, din aceeași familie de moșieri Sturdza pe ale căror pământuri începuseră violențele.

Una dintre cele mai mari confruntări a avut loc în județul Teleorman, în sudul Bucureștiului *(sic)**, unde se adunaseră 6 000 de țărani cu cuțite și topoare, solicitând reîmpărțirea pământurilor. În urma instrucțiunilor guvernului liberal, armata română a pregătit artileria și a ordonat țăranilor să se împrăștie. Când ei au refuzat, soldații au dezlănțuit un atac feroce, trăgând fără discernământ în mulțime. În după-amiaza acelei zile, după ce fumul s-a ridicat în cele din urmă, pe pământ zăceau 600 de cadavre.

Răscoala țărănească a ajuns până la urmă la un sfârșit precar pe 5 aprilie 1907, țăranii terorizați întorcându-se la casele lor fără a reuși să obțină vreo concesie. Guvernul român liberal era atât de îngrijorat de condamnarea internațională a masacrelor sale multiple încât a anunțat o cifră oficială de numai 419 de victime. Numărul real era însă de 11 000, și România a fost atunci foarte aproape de un război civil.[**]

Maria socializa la vila unor prieteni în stațiunea montană Sinaia când a auzit veștile. De la sosirea sa în România, cu paisprezece ani în urmă, prințesa adunase în jurul ei un grup de femei șic, la modă, pe care socrii le considerau mult prea dezlănțuite pentru a fi confidentele cuiva din familia regală. Ea crease un refugiu *fin de siècle* cu poezie, muzică, șampanie și bârfe, unde se distrau femei inteligente în absența bărbaților, care-și petreceau nopțile în saloane la lumina lumânărilor, fumând țigări pe canapele de catifea. Multe dintre ele aveau povești amoroase cu prinți, scriitori și actori. Ca și francezii, românii priveau infidelitatea drept ceva sănătos și natural. La o înmormântare nobiliară soția răposatului și amantele se îmbrățișau ca niște rude.

Una dintre cele mai iubite prietene ale Mariei era Martha Bibescu, imagine intimidantă a stilului și personalitate mondenă. Acum era căsătorită cu unul dintrei cei mai bogați bărbați din România, pionierul aviației și prințul aventurier George Bibescu, care se afla rar în țară și-i permitea Marthei să trăiască așa cum dorea. La vila lor din munți se adunaseră soțiile în timpul revoltei țărănești, și atunci Maria l-a întâlnit prima dată pe un aristocrat tânăr și bogat, pe nume Barbu Știrbey.

Știrbey a dat buzna în camera unde femeile luau cina pentru a raporta că armata țărănească distrusese câteva dintre proprietățile sale. Născut într-o veche familie boierească, Știrbey avea moșii atât de întinse încât construise o cale ferată privată pentru a transporta

produsele dintr-o parte în alta. Chiar dacă fermele și casele lui fuseseră distruse, el le-a spus celor de față că simpatiza cu cauza țăranilor, dar nu și cu tacticile lor. Inteligent, modest și lipsit cu desăvârșire de pasiunea pentru intrigi care punea în mișcare o mare parte a clasei politice și sociale românești, Barbu Știrbey era admirat de toate soțiile. Maria era captivată. Deși soția și fiicele lui Știrbey se aflau atunci printre musafiri, Maria a fost cea care și-a petrecut cea mai mare parte a zilei consolându-l. Știrbey a fost atât de fascinat de prințesă încât a rămas acolo o săptămână.

Pe măsură ce relația lor se adâncea în următoarele luni, Știrbey a stat de vorbă cu prietenul său, regele Carol. Tânărul boier descoperise că Maria avea o mare pătrundere intelectuală și era avidă de un rol mai mare în țara de adopție. Știa că regele Carol o dăduse la o parte, crezând că tânăra prințesă englezoaică este mult prea zvăpăiată, neserioasă și dezorganizată, așa că a încercat să-l convingă pe Carol că ar putea fi un mare atu pentru România. „Este esențial să nu i se frângă spiritul, l-a sfătuit el. Dacă o putem convinge să se ia mai în serios pe ea și îndatoririle ei, inteligența ei naturală va face restul." În mod normal aspru și inabordabil, monarhul a reacționat la sfat într-o manieră neașteptată. De obicei reticent să-și consulte nepotul ezitant, Ferdinand, în chestiuni de stat, s-a îndreptat spre Maria, invitând-o la întâlniri și cerându-i sfatul în afaceri internaționale.

Desigur, nu a trecut neobservat faptul că Maria și Barbu Știrbey aveau o relație, dar, în loc ca regele să-l dea la o parte, l-a numit consilier-șef. Noul rol însemna că Știrbey avea scuza de a o întâlni zilnic pe prințesă, singur și în calitate oficială. Astfel, Carol le-a aprobat de fapt relația. În lunile și anii ce au urmat, Știrbey și-a petrecut mult din timpul său liber ca tutore al Mariei în domeniul artelor, culturii și tradițiilor românești. Îi citea creațiile poetului național Mihai Eminescu, cânta pentru ea muzica

excelentă a compozitorului român de renume mondial George Enescu („aur pur", spunea Maria) și o conducea cu mândrie prin istoria ciudată și turbulentă a țării.

Lucrul cel mai surprinzător pentru Maria era mândria națională profundă a lui Știrbey pentru ceea ce era, după cum avea să afle, una dintre cele mai vechi țări din Europa. Numai numele i se schimbase, dar poporul rămăsese constant. Ea trăia de fapt acum în ceea ce fusese odată regatul Daciei, un teritoriu creat cu aproape două sute de ani înainte de Hristos. Fusese invadat de romani, în timpul împăratului Traian, în 101 d.Hr., și rebotezat Dacia Felix, Dacia Fericită. În inima acestui ținut se afla regiunea muntoasă a Transilvaniei, cu capitala sa fortăreață, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, ale cărei ruine se văd și astăzi, fiind considerate un loc plin de spiritualitate.

Populația indigenă a Daciei s-a amestecat cu romanii și, după ce romanii au plecat, în anul 275, cei rămași în urmă au devenit cunoscuți treptat ca români. În ciuda invaziilor goților, hunilor, longobarzilor, nomazilor din Eurasia și a slavilor, cei mai mulți români încă se consideră descendenți ai Romei antice, și au făcut-o de generații – într-adevăr, această convingere stă la baza unui naționalism rar și intens –, și această identitate astfel conturată, adevărată sau nu, a dominat politica românească încă din vremea lui Vlad Țepeș și după aceea. Și totuși, în timpul Mariei, Transilvania făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. Pentru ea, părea o nedreptate istorică teribilă. Majoritatea populației Transilvaniei o constituiau etnicii români (55%), dar se aflau sub regimul discriminator al ungurilor, și fuseseră astfel încă din secolul al X-lea. Cu cât citea mai mult, cu atât Maria era mai îngrozită de situația lor dificilă. Lupta micii Românii de a deveni România Mare, de a se extinde la dimensiunile vechii Dacii, era preocuparea tuturor naționaliștilor români.

* * *

Maria încă trebuia să depășească suspiciunile unei populații naționaliste mândre. În ochii românilor era o străină răsfățată, detașată de problemele lor, o prințesă zvăpăiată care prefera șampania franțuzească țuicii de prune făcute în casă. Șansa ei de a le schimba percepția a venit în timpul verii ploioase din anul 1913, când România a profitat de o ocazie pentru a încerca să-și extindă granițele. Pe 10 iulie în acel an, o coloană de soldați români s-au înghesuit pe un pod de pontoane ridicat în grabă peste Dunăre, în apropiere de locul unde armata lui Țepeș lansase odinioară bine cunoscutul atac împotriva teritoriului controlat de turci. Printre cei 50 000 de oameni din puternica forță de invazie și aflau și câteva chipuri cunoscute. Polimatul și antisemitul Nicolae Iorga era aici, cu barba lungă pieptănată cu mândrie, cu carnețelul și cu tocul în raniță. Mai erau și Ion Brătianu, de cinci ori premier al României, conducătorul Partidului Național Liberal, și viitorul prim-ministru conservator Constantin Argetoianu. Toți oamenii importanți trecuseră podul în acea zi. Misiunea lor era de a revendica o fâșie de litoral spectaculos al Mării Negre de la bulgarii care fuseseră loviți din toate părțile după o tentativă eșuată de expansiune în urma Primului Război Balcanic. România a profitat astfel cu șiretenie de haos și, cu bulgarii implicați într-o bătălie mai mare în altă parte, se așteptau fără rezerve să meargă și să înfigă drapelul în sudul Dobrogei fără a întâmpina vreun fel de rezistență. Era mai mult o misiune de cercetași decât o invazie. Pe partea pontonului, purtând o pereche ciudată de ochelari de aviator, se afla regele Carol, în vârstă de 74 de ani, făcând cu mâna celor care-l aclamau.

Dar spiritul de sărbătoare s-a încheiat repede. În câteva zile, soldații români mureau ca muștele, nu atât de război, cât de holeră. Satele în care intraseră erau pline de cadavre în putrefacție. În loc să tragă în dușmani, românii au fost nevoiți să-i îngroape pentru a opri epidemia. Morminte

mari au fost săpate și stropite cu var. Dar ploile puternice și apa de băut contaminată au transformat criza sanitară într-o epidemie.

În acel mediu letal a sosit o tânără fără nici o pregătire militară, în cizme de călărie și cu o jachetă frumos croită, care insista că trebuie să aibă grijă de trupele pe moarte ale României. Când prințesa Maria a ajuns în tabăra cotropită de holeră pe 12 iulie 1913, a fost șocată de condițiile pe care le-a găsit. Bolnavii erau ținuți în corturi găurite, înconjurate de mormane urât mirositoare de fecale și de gunoi. Surorile medicale voluntare încercau să-i trateze pe soldați fără medicamente și fără vreun fel de organizare. Cele mai multe erau soții ale nobililor români, cu bune intenții, dar prost echipate. Maria se uita îngrozită cum soldații muribunzi erau așezați pe scânduri și lăsați în fața corturilor, în speranța deșartă că aerul proaspăt ar putea să-i revigoreze.

În același timp cu ea a venit și vechea ei prietenă, Elise Brătianu (soția prim-ministrului și soră a amantului Mariei, Barbu Știrbey). Ea și Maria au preluat controlul. Maria a organizat rațiile și proviziile, dar era îngrijorată de soldații români de pe malul de sud al Dunării, mai periculos, în vechiul teritoriu bulgăresc, unde, se spunea, condițiile erau mai rele. După ce comandanții militari i-au interzis să treacă Dunărea, ea a așteptat până la lăsarea serii și a traversat repede la adăpostul întunericului.

În a treia săptămână din iulie Maria a ajuns într-o tabără afectată de holeră în Dobrogea de Sud, unde a fost întâmpinată de doi doctori epuizați. După cum avea să scrie mai târziu, „a fost prima mea inițiere în suferința pe scară largă". Locul a fost inundat în câteva zile de ploile torențiale, așa că Maria mergea prin tabără în cizme de călărie, ajutându-i pe pacienții culcați pe baloți de paie. Îngenunchea lângă muribunzi, sprijinindu-i cu mâinile fără mănuși și refuzând să poarte mască – ei meritau demnitate, spunea ea, în ultimele lor clipe.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Balcanic, în august 1913, România a câștigat Dobrogea de Sud, dar a pierdut 6 000 de oameni, toți de holeră. Pentru Maria corturile de campanie au constituit o revelație. Și-a găsit un rol. România înlocuise Marea Britanie ca patrie emoțională. A simțit „o mare nevoie de a fi în slujba celorlalți – spunea ea –, o mare dorință de a fi de folos, chiar de a mă sacrifica, dacă este necesar, de a mă pune pe de-a-ntregul la dispoziția poporului meu".

* * *

Regele Carol era tulburat. Cu războiul mondial ivindu-se amenințător la orizont în vara anului 1914, monarhul de origine germană trebuia să aleagă una dintre părți. Nu era nici o îndoială că majoritatea românilor vor dori să se alăture conflictului de partea Triplei Antante – Marea Britanie, Franța și Rusia –, iar nu de partea Puterilor Centrale, Germania și Austro-Ungaria. Ei îi disprețuiau pe unguri pentru oprimarea etnică a românilor din Transilvania și-i disprețuiau pe germani pentru că-i susțineau. Dacă regele Carol trebuia să răspundă opiniei publice, aceasta era calea pe care trebuia să o adopte. Dar să lupte împotriva țării în care s-a născut, împotriva familiei sale, acest lucru i se părea de neconceput.

Până târziu în septembrie, cu cea mai mare parte a Europei declarându-se de o parte sau de alta, România rămânea inexplicabil de tăcută. Liderii Puterilor Centrale erau înmărmuriți. Îl trimiseră pe ambasadorul austriac să-l vadă pe Carol la București și să-l bată la cap. „Onoarea te obligă să-ți scoți sabia", îl implora ambasadorul. Carol era atât de copleșit de indecizie încât se spune că s-a aruncat pe birou, plângând și tremurând.

Poziția geografică a României a făcut-o mereu să oscileze pe linia de demarcație dintre Est și Vest. Ori de câte ori era vreun conflict, asaltată cu amenințări sau promisiuni din toate părțile, România era un stat-tampon

nu numai între țările beligerante, dar și între culturi, limbi și ideologii. Era de asemenea enigmatică și imprevizibilă, un aliat capricios capabil de schimbări fulgerătoare de dispoziție.

Regele Carol continua să agonizeze cu gândul la tabăra pe care trebuia să o aleagă, și pe 3 august a convocat o întâlnire a Consiliului său de Coroană la castelul Peleș, casa de vară regală în stațiunea montană Sinaia. Invitații erau liderii partidelor liberal și conservator, precum și amantul Mariei, Barbu Știrbey. Imediat ce au ajuns la intrarea mare din față și au fost conduși în apartamentele de stat, oaspeții au văzut membrii familiei regale în lacrimi. Carol, în vârstă de 75 de ani, se îmbolnăvise de stres. În timpul meselor izbucneau certuri, Maria fiind de părere că ar trebui să se treacă de partea Marii Britanii, Ferdinand încercând să rămână neutru, în timp ce regina, de origine germană, îi ironiza pe amândoi, spunând că Londra va fi învinsă și că germanii „*trebuie* să devină stăpânii lumii pentru binele omenirii".

Sala de conferințe de la Peleș era ca popota ofițerilor de pe o navă, cu lambriuri de lemn și miros stătut de tutun. Carol a vorbit primul. În mod vădit tras la față și palid, el folosea franceza, din moment ce nu era dispus să se bizuie pe limba română când era sub presiune. Imediat a trecut la atac. Cei care erau de partea Antantei făceau asta din sentimentalism, spunea el, și oricum, românii nu vor înghiți niciodată o alianță care să-i includă pe ruși, vechiul lor inamic de sute de ani care le-a invadat regulat flancul estic. România, spunea el, trebuie să susțină Puterile Centrale. La sfârșitul discursului său încăperea a fost cuprinsă de o tăcere de rău augur.

A venit rândul prim-ministrului liberal Ion Brătianu să răspundă. Cel mai cunoscut politician din țară, educat, încrezător și, în mod clar, savurând momentul, a declarat că regele greșește. România nu trebuie să se alăture austro-ungarilor. Acestea sunt chiar popoarele care îi asupresc pe

românii din Transilvania. Ei ar putea foarte bine să facă oferte de a fi mai buni în viitor în schimbul sprijinului acordat de București, dar am putea oare avea încredere în ei ținând cont de secole de rivalități? Marea Britanie și mai cu seamă Franța au fost aliații culturali ai României, spunea el. Dacă ei vor învinge Austro-Ungaria, România se poate aștepta să primească Transilvania ca gest de recunoștință pentru sprijinul lor. La sfârșit, Brătianu a recomandat ca România să rămână neutră, dar ca publicul să fie pregătit treptat să intre în război de partea Antantei. Discursul lui a fost salutat cu aplauze entuziaste.

Toți ochii s-au întors spre chipul schimonosit al regelui.

– Domnilor, a spus el oftând, nu vă puteți imagina ce trist este să te simți izolat într-o țară care nu este a ta.

Când era ajutat să iasă din cameră, soția lui a dat buzna înăuntru și a strigat:

– Cum de îndrăznesc?! Regele trebuie să abdice, țipa ea, și să-și scuture de pe picioare praful acestei țări nerecunoscătoare.

Peste două luni, România era încă neutră și prințesa Maria participa la o cursă de cai cu Ferdinand, la București. Cuplul îl lăsase pe rege în stațiunea montană Sinaia pentru a lua aer și a se recupera. Caii erau o distragere atât de la boala monarhului, cât și de la război. În acea noapte, 9 noiembrie 1914, Maria a rămas la vila unei prietene, la Mogoșoaia, în nordul capitalei. A fost trezită în zori de un telefon. Era amantul ei, Barbu Știrbey. Regele Carol murise. Fata din Kent a primit vestea în tăcere. „Eram regină", scria ea mai târziu. „Mă simțeam pe deplin capabilă să fiu regină."

În după-amiaza următoare stătea alături de Ferdinand în Parlament în timp ce el depunea jurământul față de Dumnezeu și de țară. Maria îl privea din spatele unui văl negru de doliu când soțul se adresa unei camere pline cu politicieni care știau că rădăcinile lui germane îl predispun să se alăture Puterilor Centrale. Îi tremurau mâinile și de

câteva ori izbucnise în suspine. Au urmat aplauze politicoase.

Atenția s-a îndreptat spre Maria. Strigătele „Regina Maria" au reverberat în cameră, moment în care regina și-a ridicat vălul pentru a le mulțumi. „Și a fost ora mea", avea să scrie mai târziu, „a mea – pentru că în acest moment nu mai era doar o idee, nu numai o tradiție sau un simbol pe care îl aclamau, ci o femeie, o femeie pe care o iubeau."[4]

Aici, ca și în continuare, am păstrat textul autorului. De fapt, județul Teleorman se află la vest de București. (n.red.)

Problema numărului victimelor este încă subiect de dezbatere. În mod sigur însă, nu au fost 11 000, această cifră exagerată fiind vehiculată de propaganda comunistă ulterioară. (n.red.)

Capitolul trei

> Cavourile nu păruseră niciodată atât de albe. Chiparoșii, tisele și jnepenii nu păruseră niciodată ca acum o întruchipare a tristeții funerare. Copacii sau iarba nu fremătaseră și nu foșniseră niciodată atât de amenințător. Ramurile nu trosniseră niciodată atât de misterios. Urletul îndepărtat al câinilor nu răsunase niciodată ca o prevestire așa de jalnică în noapte.
>
> *Dracula* (jurnalul doctorului Seward), Bram Stoker

Era o manevră alunecoasă să conduci un Rolls-Royce pe lângă craterele de obuze din apropierea frontului, mai ales pe ploaie. Peisajul rural francez fusese transformat într-un noroi lipicios de cizmele soldaților în marș și de vehiculele grele care îi aprovizionau, și mașina mare și veche aluneca necontrolat, necesitând adesea un troliu pentru a fi trasă din șanțurile mai adânci. La volan era maiorul John Norton-Griffiths, un nobil nonconformist pasionat de aventuri nebunești. Baronetul britanic de 43 de ani ducea vinuri fanțuzești fine trupelor sale prin noroaie jalnice și frig, pe frontul de vest, pentru a le ridica moralul.

Norton-Griffiths era un veteran al conflictului și un colonialist îndrăzneț. Luptase pentru compania British South Africa în Matabeleland, extrăsese diamante și aur în Congo, construise porturi în Canada și ridicase apeducte în Baku. A fost, pentru mulți, definiția ofițerului britanic elegant și chiar și-a găsit timp să slujească și ca membru al parlamentului, o tradiție transmisă mai apoi nepotului său, Jeremy Thorpe, dandy-ul și liderul controversat al Partidului Liberal Britanic din anii 1970. Dar priceperea unică a lui Norton-Griffiths, care se va dovedi de mare folos în Primul Război Mondial, era abilitatea lui extraordinară de a săpa tunele.

Norton-Griffiths a înființat o companie de ingineri, cunoscuți ca Manchester Moles, care forau adânc în

Somme pentru a pune explozibili sub pozițiile germane. Era o sarcină extrem de periculoasă să te târăști pe sub ținutul nimănui și să cari tone de dinamită prin tunele întunecoase, dar trupele de săpători ale lui Norton-Griffiths au ucis sute de germani și au fost onorați la Whitehall. Când a apărut o misiune extrem de periculoasă în anul 1915, care presupunea abilități clandestine similare de a folosi mari cantități de exploziv nu departe de frontul de est, Norton-Griffiths părea omul potrivit. Prezența lui era solicitată în România, unde se găsea cel mai mare zăcământ de petrol din Europa – o potențială resursă decisivă – aflat în vizorul germanilor.

În toamna anului 1915, România, sub regele Ferdinand, încă nu trecuse de partea nimănui. Când nou instalatul monarh a examinat ultimele poziții de război, țara lui era singurul teritoriu neutru de pe hartă. Frontul de est se întindea pe mii de kilometri, de la Marea Baltică în nord până la Marea Neagră în sud, și era alarmant de fluid, mișcându-se zeci de kilometri pe zi și lăsând prea puțin timp pentru a săpa tranșee. În partea de sud, lângă România, peisajul era de stepă deschisă și cu sate slab populate. Liniile de aprovizionare nu erau sigure, ca și comunicațiile. Densitatea soldaților era redusă și distanțele erau uriașe. Ambele părți trebuiau să se miște încet în jurul graniței de nord a României, într-un mod care producea resentimente printre comandanții militari. Presiunea asupra lui Ferdinand de a se declara de o parte sau de alta se intensifica.

La București, oficialii români erau prinși într-un carusel al înșelătoriei. Luau masa de prânz cu delegația germană la marele hotel Athénée Palace, promițând o declarație iminentă în sprijinul Puterilor Centrale, înainte de a se îndrepta spre Café Moderne pentru a se întâlni cu francezii, unde se făceau promisiuni similare de loialitate față de Antantă. Regina Maria era mai ocupată ca niciodată, jonglând cu legăturile sale regale și încercând să

consolideze promisiunile pentru câștiguri teritoriale – mai ales Transilvania – în schimbul declarării sprijinului militar. „Dragul meu George, îi scria vărului ei, regele Angliei, Nando se află într-o poziție extrem de dificilă (...) nu se poate lansa într-o aventură rupându-se de vechile legături dacă nu se poate baza complet pe unele noi (...)." Aliatul Marii Britanii, Rusia, promisese din câte se pare capturi teritoriale vaste, inclusiv Transilvania, dar Maria nu era convinsă. „Rusia poate fi o brută – îl avertiza pe regele George, referindu-se la vărul său Nick, țarul rus – dacă Anglia și Franța nu-i contrasemnează promisiunile."

Lipsa de încredere dintre România și Rusia era profundă și de durată. Țarii invadaseră în mod repetat vecinul mai mic de-a lungul anilor, privindu-l ca o aberație vorbitoare de latină într-o mare uriașă de slavi loiali. Pentru rezidenții succesivi de la Palatul de Iarnă, România părea să nu aibă alt scop decât acela de teren de luptă și furnizor de grâu și de porumb. Ei credeau că este a lor, dacă s-ar fi obosit vreodată să pornească o invazie ca la carte. Pentru cei mai mulți români, noțiunea de a trece de partea Rusiei în război era respingătoare, totuși pe jumătate mai puțin rea decât de a trece de partea ungurilor.

Pe 27 august 1916 Ferdinand s-a dus la Consiliul de Coroană la palatul Cotroceni, gata să-și anunțe decizia conducătorilor politici de atunci. Scena semăna cu cea căreia a trebuit să-i facă față și unchiul său, Carol, la începutul războiului, dar de atunci se făcuseră câteva promisiuni teritoriale extraordinare. Pentru a determina România să treacă linia, Antanta (Franța, Marea Britanie și Rusia) promiseseră un teritoriu ce întrecea orice vis al celui mai înverșunat naționalist. Dacă România se va declara de partea Antantei, va primi teritoriul împădurit al Bucovinei de Nord (teritoriu aflat sub control austro-ungar), Banatul (un alt teritoriu austro-ungar în vest) și, în mod crucial, toată Transilvania, inclusiv o parte populată exclusiv de unguri, pentru care nu existau justificări

etnografice. Acest lucru avea să creeze cu adevărat România Mare.

La ora 10 fix, Ferdinand, tremurând, a intrat în sală, străduindu-se să se facă auzit. „Deși sunt membru al familiei Hohenzollern (germane), a declarat, sunt în primul rând regele României și de aceea trebuie să fac ce supușii mei vor să fac... Fie ca România să-și învingă inamicii, așa cum m-am învins pe mine însumi." România, a anunțat, va fi de partea Antantei. În acea după-amiază, la ora 5, a declarat război Imperiului Austro-Ungar. Aproape imediat trupele române au trecut granița în Transilvania. Prinși cu garda jos, germanii erau furioși. Ziarele din Berlin îi descriau pe români ca „trădători latini care au dovedit că descind din criminali deportați din vechea Romă"[1]. A doua zi Germania a declarat război României.

***

Trecând granița Transilvaniei, Armata I română a fost uimită de lipsa de împotrivire întâlnită și a înaintat extrem de bine, câte douăzeci și patru de kilometri pe zi. În vârful trecătorii Vulcan au întâlnit și înfrânt un mic batalion ungar de geniști. Mai la vest, Armata II română avansa prin pasul Turnul Roșu aproape de neoprit, îndreptându-se spre orașe importante – Sibiu, Făgăraș și Brașov, locuri de unde Țepeș își lansase odinioară invazia în Țara Românească. La București toată lumea jubila. Fotografii de orașe și monumente din perioada romană erau publicate în ziare pentru a demonstra că acum reveniseră în mâinile românilor. Când soldații au ajuns în orașele în care se vorbea românește, mulțimi de oameni au venit să-i salute ca o armată eliberatoare, oferindu-le țuică, pături și mâncare.

După două săptămâni, înaintarea românilor s-a oprit. Trupele și-au stabilit taberele în mijlocul pădurilor de pini din zonele muntoase recuperate recent. Ideea era să-și

consolideze câștigurile și să decidă care parte din Transilvania avea să fie revendicată după aceea. Dușmanul era încă absent, în linii mari. România era îngrijorată mai ales de posibilitatea de a întâlni soldați germani – mai puternici, mai bine organizați și mai bine instruiți decât cei unguri –, dar se părea că erau angajați în lupte la mai mulți kilometri în nord, împotriva rușilor. Pe cât i-a stat în putință, armata română a început să își instaleze tabăra și să se odihnească. Soldații fumau și beau și așteptau ordine.

Dar, nerăbdători să cucerească Transilvania, comandanții militari români și-au luat privirile de la granița de sud a țării, unde bulgarii hotărâseră să lupte alături de Puterile Centrale. În acel moment, un ofițer german renumit, împreună cu o armată numeroasă, își croia drum discret prin sud, prin Serbia, pentru a face joncțiunea cu bulgarii și a lua comanda unei forțe de atac multinaționale.

August von Mackensen era un fenomen militar. La cei 66 de ani ai săi, cu un creier de jucător de șah și cu un trup de atlet, feldmareșalul de neoprit nu își pierduse deloc apetitul pentru război. Întors în Germania, apărea des în paginile ziarelor, pozând cu o căciulă uriașă de husar, împodobită cu un craniu și oase încrucișate. Era atât de celebru, încât tinere admiratoare roiau în jurul lui, și era căsătorit cu o femeie cu treizeci și șase de ani mai tânără. Sosirea lui Mackensen în nordul Bulgariei a făcut parte dintr-o strategie germană inteligentă. În timp ce aștepta în șa, călare pe calul său favorit, a primit mesajul de la comandamentul german că poate ataca. În același timp, la 643 de kilometri nord-vest, în Transilvania, compatrioții lui germani se ascundeau în munți, pregătindu-și asaltul final. România trebuia să fie lovită din nord și din sud simultan.

Mișcându-se fără șovăială de-a lungul malului sudic al Dunării, prin regiunea Dobrogei recent cucerite de România, prima țintă a lui Mackensen a fost presupusa

fortăreață invincibilă de la Turtucaia. A atacat pe 2 septembrie 1916, făcând ca aceasta să fie bătălia de deschidere a ofensivei Puterilor Centrale împotriva României. Lupta a durat patru zile, iar la sfârșitul ei 7 500 de soldați români erau morți și alți 25 000 luați prizonieri. Oamenii feldmareșalului și-au așezat tabăra în acea noapte pe malul Dunării, apoi au pornit spre est, mai adânc în teritoriul românesc, spre cel mai important port al țării, Constanța.

Românii erau în derută, încercând să lupte pe două fronturi în același timp. Rușii promiseseră să trimită o armată de susținere de 300 000 de militari, pentru a ajuta în cazul unui asemenea atac, dar regina Maria avea dreptate să pună sub semnul întrebării susținerea țarului pentru vecinul deloc iubit – trimisese numai o mică parte, circa 50 000 de oameni, și unii dintre ei erau prizonieri, fără nici un fel de entuziasm pentru luptă. România s-a luptat cu îndârjire pe ambele fronturi, dar a fost copleșită și a suferit pierderi teribile. Țara a fost efectiv abandonată de aliații săi. Franța și Marea Britanie erau prea departe, luptând pe frontul de vest, și incapabile să acorde vreun sprijin important. Armata rusă, între timp, se confrunta cu propriile dificultăți în fața atacurilor germane susținute și era întinsă la limită de-a lungul frontului de est de peste 1 600 de kilometri. Lăsată să se descurce singură, România avea muniție numai pentru trei luni. Spitalele ei nu mai aveau medicamente și erau foarte puțini doctori care să trateze rănițiii de război, astfel încât fuseseră aduse țărănci neinstruite să le coasă rănile.

În București, regina Maria a început să viziteze taberele și spitalele militare pentru ridicarea moralului, în timp ce avioane militare Taub treceau pe deasupra. Din înaltul cerului, zeppelinele atacau noaptea în tăcere, aruncând douăzeci de bombe simultan asupra caselor adormite. Locuitorii capitalei se ascundeau pe alei și în pivnițe. Seara, Maria mergea la o reședință modestă, pe teritoriul

moșiei prințului Știrbey, situată într-o zonă împădurită din afara Bucureștiului și bine adăpostită de atacurile nocturne. Întreaga familie s-a mutat odată cu ea – avea pe atunci șase copii – și până și Ferdinand a fost recunoscător să accepte ospitalitatea lui Știrbey. Duceau o viață destul de spartană, cu plimbări lungi iarna și cu mese gătite frugal.

Ferdinand se ducea în fiecare dimineață la Cartierul General al armatei și stătea departe zile în șir. Pentru Maria, absența regelui era un fel de ușurare, lăsându-i timp să-și organizeze traseul vizitelor la spitale și întâlnirile cu diplomați străini, ocazii pe care le folosea pentru a face presiuni spre a primi mai multă asistență militară și provizii. Continua să scrie scrisori insistente verilor săi regali. Ne-o putem imagina într-una din acele nopți mohorâte de toamnă, lângă o lampă pâlpâitoare cu gaz, cu șalul ei otoman preferat pe picioare, o sobă de lemne risipind un fum albăstrui în aer. Vărului ei Nick, ascuns în palatul Aleksandru, lângă Sankt-Petersburg, îi scria: „Dacă nu suntem ajutați imediat, s-ar putea să fie prea târziu". Dar țarul Nicolae al II-lea se lupta să țină sub control imperiul său care se fărâmița. Anul 1917 se apropia, iar revoluția plutea în aer.

* * *

Locotenent-colonelul britanic John Norton-Griffiths și-ar fi condus Rolls-Royce-ul până în România, dacă armata Puterilor Centrale nu i-ar fi stat în cale. În schimb, alesese drumul cel mai lung, cu trenul, prin Norvegia, Finlanda și apoi în Rusia, înainte de a ajunge în partea îndepărtată a frontului de est în a treia săptămână de noiembrie a anului 1916. De la București a condus o mașină împrumutată 96 de kilometri în nord-vest, spre capitala veche a lui Țepeș, Târgoviște, situată în apropierea câmpurilor petrolifere.

Norton-Griffiths nu avea prea mult timp. În servieta lui diplomat se aflau hărți care arătau localizarea platformelor

și a infrastructurii din țară. Milioane de tone de petrol se aflau în zăcămintele de mică adâncime de la poalele Munților Carpați. Erau cele mai bogate zăcăminte din Europa, cu excepția Rusiei, și de o importanță strategică uriașă în ceea ce avea să devină primul război mondial mecanizat. Multe țări aveau depozite de rezervă, dar s-ar fi văzut în imposibilitatea de a lupta prea mult timp dacă nu le-ar fi umplut din nou. Marea Britanie și aliații ei se puteau baza pe importuri de țiței din Statele Unite, dar pentru Germania, cu forța ei aeriană ce se dezvolta rapid, rezervele erau problematice. Puterile Centrale cumpăraseră petrol românesc de ani buni și se bazau pe o alimentare continuă din momentul în care și-ar fi securizat țara ca aliat. Când acest lucru nu s-a întâmplat, germanii au depus un mare efort militar pentru a lua petrolul românesc cu forța. În timp ce Griffiths înnopta într-un hotel friguros din Târgoviște, trupele germane înaintau rapid peste Carpați.

Dis-de-dimineață, în ziua următoare, un șir de oficiali români cuprinși de neliniște stăteau în fața ofițerului britanic în timp ce acesta își întindea schițele pe masă. Membrii delegației române au propus să prezinte ei cazul primii. Înțelegeau, desigur, că petrolul românesc era cea mai bună speranță pentru Germania și Austro-Ungaria, și că era imperativ ca aceste câmpuri să nu cadă în mâinile dușmanului. Aveau un plan de a împiedica să se întâmple acest lucru: să se sape șanțuri lungi, să se extragă petrolul din acele locuri, să i se dea foc, apoi puțurile să fie astupate. Griffiths asculta cu neîncredere. România avea cincizeci de rafinării și două mii de puțuri. Operațiunea pe care o descriau ei putea dura ani pentru a o încheia. El avea un plan diferit – „distrugerea totală și radicală" a tuturor câmpurilor petrolifere din România, indiferent dacă românii erau de acord sau nu.

În timp ce armata germană lua cu asalt flancurile sud-estice ale Carpaților spre câmpiile de jos, cu câmpurile de

petrol luate în vizor, feldmareșalul August von Mackensen și trupele lui construiau un pod de pontoane pentru a traversa Dunărea în sud. Era doar o chestiune de timp până să ajungă în București.

În seara de 25 noiembrie 1916, regina Maria s-a urcat într-un tren în afara capitalei, însoțită de patru dintre copii. Fiul cel mai mic, Mircea, murise de febră tifoidă în urmă cu trei săptămâni și fusese îngropat în incinta îndrăgitului ei palat Cotroceni. Maria lăsase un bilet pentru grădinar, scris în germană: „Nu știu cine va ocupa această casă, pe care am iubit-o, te rog numai să nu iei florile de pe micul mormânt". Grăbindu-se să își urce familia în tren, aruncă o ultimă privire spre București. Vagonul era plin de cufere cu haine și lăzi cu mâncare. „Bagaje fără număr, fără număr", scria ea. „Nu știu unde mergem." Lângă ea erau soția prințului Știrbey, Nadejda, și copiii ei. Trenul plecase din Gara de Nord, îndepărtându-se de dușmanii care avansau, spre Moldova și granița cu Rusia.

Peste două zile, pe 27 noiembrie, John Norton-Griffiths și mica lui echipă au ajuns la compania Romanian Consolidated Oilfields Ltd din Târgoviște chiar înaintea armatei germane invadatoare. Zona de peste 56 de kilometri pătrați cuprindea zeci de clădiri, instalații și rezervoare cu 35 000 de tone de petrol. Echipa lui Norton-Griffiths s-a apucat imediat de lucru, săpând șanțuri până la genunchi în care intenționau să dea drumul rezervelor de petrol și să dea foc întregii instalații. A doua echipă, înarmată cu târnăcoape și cazmale, spărgea conductele, instalațiile și circuitele electrice și arunca chei franceze, șurubelnițe și bare de fier în puțuri pentru a bloca echipamentul. Soarele tocmai apusese când conductele principale au fost sparte și mii de tone de petrol au început să curgă în șanțuri. Norton-Griffiths se pregătea să aprindă chibritul, când un emisar român a venit în fugă cu un ordin de la comandantul militar local de a se opri. „Nu

s-a ținut cont de aceste ordine", raporta Griffiths cu mândrie și, „înainte să mai putem fi opriți, rafinăria era în flăcări."

Flăcările s-au ridicat până la cincizeci de metri spre cerul nopții, risipind cenușă arsă peste tot în Târgoviște și în regiunile din jur. Locuitorii s-au închis în case, iar exploziile au durat zile în șir. În noaptea aceea strălucirea portocalie a orașului a putut să fie văzută de la distanță de trupele germane care se apropiau.

Norton-Griffiths și echipa lui au continuat spre est, oprindu-se la fiecare rafinărie marcată pe hartă. Drumurile deveniseră de netrecut, pline de refugiați și de soldați români în retragere. Armata germană era numai la o zi în urmă. În fiecare zonă Norton-Griffiths și oamenii lui spărgeau puțurile și distrugeau conductele, aruncând mii de tone de petrol în instalații și infrastructură și incendiind tot. S-au confruntat cu proteste înverșunate din partea oficialilor români, soldate uneori cu lupte și tentative de arestare. Dar Norton-Griffiths mergea mai departe, hotărât ca germanii să nu pună mâna pe petrolul românesc. Oficialilor de la Londra le-a trimis o relatare sugestivă a exploziilor și distrugerilor din jur:

> La rafinăria Vega, un rezervor de 50 000 de tone a fost ridicat practic în aer și, în același timp, plăci de jumătate de tonă au fost aruncate la mare depărtare, dar și în jurul ofițerilor care lucrau.
>
> Căpitanul Masterson și ceilalți abia au scăpat să nu fie striviți și arși. Un ofițer de la Misiunea Britanică a fost pur și simplu aruncat în aer la intrarea principală, cu hainele parțial în flăcări. Priveliștea spectaculoasă a fost remarcabilă, și norul greu de fum care se întindea pe 100 de kilometri sau mai mult a fost probabil un inconvenient considerabil pentru inamicul care venea în direcția vântului.[2]

Pe 2 decembrie, pe măsură ce armata germană avansa până la aproape opt kilometri de capitala României, bucureștenii au început o evacuare haotică. Șiruri de cai și de trăsuri, alături de ceea ce păreau a fi toate mașinile din România, șerpuiau spre est, în afara orașului. La un moment dat avioane germane și-au făcut apariția și au ochit țintele nemișcate. Ideea de a pleca din capitală nu păruse deloc probabilă cu o săptămână în urmă, și oamenii nu avuseseră timp să-și facă bagajele. Luaseră cu ei numai haine și câteva obiecte de valoare, lăsând restul germanilor. Evacuarea a fost atât de neașteptată încât un diplomat britanic a ars toate documentele guvernamentale în curtea din spate a consulatului înainte de a pleca la gară, numai pentru a constata că alți 30 000 de oameni ajunseseră acolo înaintea lui. Mulțimi disperate se revărsau deja pe calea ferată.

În același timp, într-un depou privat chiar lângă Gara de Nord, un transport de lăzi securizate era încărcat într-un alt tren, de data aceasta cu pază armată. Înăuntru se aflau mii de tablouri în ulei, icoane și antichități neprețuite luate de la Palatul Regal și de la casele boierilor, pentru a fi păstrate în siguranță. Un vagon conținea 120 de tone de lingouri de aur. Tot tezaurul României era în mișcare. În urmă veneau regele Ferdinand și prințul Știrbey, părăsind capitala exact înainte să pătrundă cavaleria germană.

În dimineața următoare un preot trecea pe lângă unul dintre cele mai importante orașe petroliere, Ploiești, când și-a ridicat privirea și a văzut o scenă aproape biblică: „Nori uriași de fum negru se învârt și se răsucesc ca niște balauri nervoși", scria el, „limbile de foc se înalță până la sute de metri în aer. Parcă ar fi Sodoma și Gomora în flăcări, asupra cărora Dumnezeu a trimis focul ceresc. Ai impresia că este sfârșitul lumii. Este o priveliște apocaliptică, pur și simplu."[3]

Undeva în interiorul infernului se afla John Norton-Griffiths, ocupându-se de „distrugerea completă" a

industriei petroliere românești. Germanii au ajuns la numai câteva ore după el.

Peste o săptămână, pe 6 decembrie 1916, un ofițer german cu căciulă de husar pe care avea un blazon cu un craniu și oase încrucișate a intrat în București. În capitală era o zăpadă de un cenușiu murdar și ceața plutea în aer. Străzile erau aproape pustii. Feldmareșalul Mackensen era urmat de o linie lungă a cavaleriei germane. Era după-amiaza târziu, dar ora nu mai avea importanță. Bucureștiul nu mai avea timp.

* * *

La 16 kilometri de granița cu Rusia se afla Iași, un vechi oraș plin de arhitectură barocă, conace boierești minunate, teatre de avangardă, ateliere ale artiștilor, galerii și o universitate veche. Situat în regiunea de est a Moldovei, a fost al doilea cel mai mare oraș al României, un centru cosmopolit dinamic a cărui apropiere de Rusia a fost în același timp o binecuvântare și un blestem. Iașiul s-a aflat sub atacul trupelor imperiale în secolul al XVII-lea și a fost mereu vulnerabil la incursiunile-fulger ale rușilor. Dar când soldații germani, austro-ungari și bulgari au pătruns în România la sfârșitul anului 1916, părea adăpostul cel mai sigur. Întregul dispozitiv al guvernului României a debarcat la Iași, strângându-se în umbra protectoare a aliatului rus, de unde a continuat să ducă războiul împotriva Puterilor Centrale.

În prima săptămână din ianuarie 1917 străzile marelui oraș erau înțesate de un sfert de milion de refugiați din toată România. Vehicule abandonate blocau străzile și mulțimi dezorientate rătăceau în zăpadă. Era aproape imposibil să găsești un loc de găzduire. Cei bogați luaseră toate casele și camerele individuale erau la mare preț. Mai multe familii împărțeau același adăpost. Mulți dormeau pe străzile înghețate, ridicând corturi improvizate din pături și haine. Într-o săptămână mâncarea a început să se

împuțineze. Faimosul parc Copou al orașului a devenit tabără de refugiați. Noaptea, bande dădeau târcoale zonelor împădurite, tăind copaci pentru foc. La un moment dat, ambasadorul francez și-a cerut scuze autorităților române după ce a descoperit că propriii funcționari aprovizionau consulatul cu lemne de foc din vechea pădure a parcului. Românii i-au spus să stea liniștit, întrucât cea mai mare parte a guvernului în exil fusese nevoită să facă același lucru.

Linia germană se îndrepta spre est aproape la fel de repede ca galopul cailor, mușcând teritorii tot mai mari din România. Oraș după oraș, oamenii își abandonau casele și începeau să-și urmeze guvernul și familia regală spre est. Patru milioane dintre ei s-au pomenit curând pe drumuri, jumătate din populația României. Țarul rus propusese ca românii să se refugieze în interiorul granițelor rusești înainte să dispară toată țara, dar regina Maria a refuzat. Umilința de a-și preda întregul teritoriu germanilor ar fi fost prea greu de îndurat. Ea și Ferdinand insistaseră să rămână în Iași, dar teritoriul se tot micșora. Liniile de luptă aveau să se stabilizeze în cele din urmă în a doua săptămână a lui ianuarie 1917, dar până atunci Puterile Centrale ocupaseră 75% din țară. În jurul acestei rămășițe jalnice ce cuprindea câteva sate risipite pe câmpiile din jurul Iașiului, soldații români și ruși și-au unit forțele și au început să se pregătească de luptă.

Maria și-a petrecut primele două săptămâni din exil locuind în vagonul de tren cu care venise. Când a venit și Ferdinand, cuplul regal s-a mutat în fostul palat din secolul al XIX-lea al lui Alexandru Ioan Cuza (fondatorul Principatelor Unite), un conac elegant din centrul orașului. Ferdinand l-a adus aici și pe fiul mai mare al cuplului, Carol, a cărui prezență o îngrijora pe Maria. Deși își iubea fiul înalt, extrem de îngrijit, simțea că era important să fie văzut în linia întâi, luptând pentru patrie. În vârstă de 24 de ani, Carol se transformase într-un

playboy languros cu o pasiune pentru mașini de lux și dans. Se spunea că era deja tatăl a doi copii nelegitimi, concepuți cu o adolescentă. Tatăl lui îl trimisese pentru a face pregătire militară și a se disciplina puțin, dar Carol se întorsese cu o umbră nesuferită de indiferență. Maria l-a presat pe Ferdinand să-l ia cu el pe tânăr când inspectează tranșeele, dar Ferdinand a preferat să nu-l aibă alături pe capriciosul Carol. Lăsat cu treburile lui în Iași, Carol a reușit să închirieze un șofer și o mașină și s-a instalat în ceea ce era pesemne singura tavernă în care se putea bea în oraș.

Pentru ceilalți, condițiile din Iași erau tot mai grele. La jumătatea lui ianuarie trupele ruse au adus cu ele păduchi infectați cu febră tifoidă. Boala s-a răspândit repede în mijlocul unei populații deja bolnave, înfometate și înfrigurate. Până în februarie devenise o epidemie care se răspândise nu numai pe străzi, dar și în tranșee, luând viețile a 350 000 de români, mai mult decât pierderile țării în lupte.

Soldații ruși care locuiau și ei în oraș se pare că o duceau mai bine. Ajunseseră în oraș înainte de evacuarea în masă de la București și luaseră toate clădirile bune, și pe unele le transformaseră în spitale. Rușii aveau mâncare mai bună și mai multe medicamente decât românii, și le păstrau pentru ei. Ofițerii mai ales se pare că erau extrem de sănătoși. Aduseseră cu ei turme de vaci și porci, precum și rezerve de cereale și de combustibil, atingând un fel de autosuficiență. Comandanții imperiali ruși erau duși pe front de șoferi cu limuzine, cu servitoare ducându-le coșurile de picnic cu mâncare fină și șampanie. Își luau cu ei și amantele, deghizate adesea în surori medicale sau chiar în călugărițe. Între timp, soldații de rând beau împreună vodcă ieftină în tranșee urât mirositoare. Deloc surprinzător, broșurile bolșevice și-au găsit drum spre România din Petrograd. Erau și grupuri de tineri politizați care predicau revoluția. Mesajul lor rezona profund cu

soldații ruși flămânzi care apărau o graniță străină departe de casă.

A existat totuși un moment de sărbătoare după atâta mizerie și moarte. Maria și Ferdinand au decis să mențină funcționarea parlamentului și să continue să acorde onoruri pentru a păstra o anumită stare de normalitate. Unul dintre primii care a fost recunoscut a fost un englez neîngrijit care a pătruns în oraș din spatele liniilor inamice, cu hainele arse și impregnate cu miros de petrol. John Norton-Griffiths produsese atât de multe pagube câmpurilor petrolifere românești, încât armata germană de ocupație a fost lăsată fără rezerve importante pentru cel puțin un an. Deși mulți români au obiectat la acțiunile lui, regina Maria l-a decorat cu Steaua României, cea mai înaltă distincție acordată unui străin.

Între timp, tot aurul României și tezaurul regal au fost trimise la Moscova, pentru a fi păstrate în siguranță la Kremlin. Cu Revoluția Rusă care bătea la ușă, nu vor mai fi văzute niciodată.

* * *

Îmbrăcată în uniforma simplă a unei surori de caritate, Maria a vizitat spitalele de campanie din spatele liniilor în februarie 1917, împărțind cruci ortodoxe și țigări răniților și bolnavilor. A impresionat prin același altruism pe care îl manifestase în taberele de holeră de la Dunăre, refuzând să poarte mască sau mănuși de cauciuc, în timp ce le dădea cu linguriță gem sau marmeladă bolnavilor – gest pentru care adesea primea o îmbrățișare sau un sărut. Când o doamnă de onoare alarmată a implorat-o pe Maria să respecte regulile, ea a răspuns pufnind ironic: „Chiar că nu pot să le cer să pupe cauciuc indian!“ Imaginea Mariei îngenunchind în noroi și în întuneric, strângând mâinile scheletice ale soldaților care puteau să mai zâmbească în ultimele lor clipe a făcut înconjurul lumii, apărând în ziarele europene și americane, unde i se spunea „regina cea

curajoasă". Dar ea era îngrijiorată de lucrurile pe care le auzea despre trupele rusești.

Răniții români îi povesteau Mariei cum așa-zișii lor aliați depuneau armele și refuzau să lupte. Unii ieșiseră din tranșee și mergeau în grupuri, trecând pământul nimănui și agitând steaguri albe. Intrau în contact cu dușmanii germani și austro-ungari și le explicau faptul că nu mai voiau să lupte. Lupta lor, spuneau rușii răsculați, nu era cu tovarășii lor muncitori, ci cu liderii imperialiști din Europa. Unii stăteau zile întregi în compania dușmanului, făcând schimb de țigări și coniac și oferind informații despre pozițiile Antantei.

Apoi, pe 22 februarie 1917, Maria s-a întors, înfrigurată și obosită, de la spitalele de campanie în palatul său temporar din Iași pentru a afla desfășurarea evenimentelor. Izbucnise o revoltă împotriva vărului său Nick la Petrograd. Un sfert de milion de oameni muritori de foame erau pe stradă, cerând încheierea războiului și abdicarea țarului. Trupele imperiale au tras în mulțime de-a valma, moment în care protestele au crescut în intensitate. Maria asculta neliniștită știri la radioul ei. Peste zece zile, a aflat că Nicolae, la a cărui încoronare participase în anul 1896, ca o tânără plină de viață, la cei 21 de ani ai săi, fusese forțat să abdice și înlocuit de un Guvern Provizoriu. Maria era îngrozită și neliniștită în privința urmărilor – pentru România și pentru linia ei regală. Imperiul vărului ei, se părea, se dezintegra. Dacă Rusia ar fi ieșit din război, ce ar fi însemnat acest lucru pentru România? Când Ferdinand a auzit știrile a fost copleșit. „Ce ghinion, ce ghinion – se văita el. Este îngrozitor, ce-o să facem?"[4]

Pe măsură ce veștile din Petrograd se împrăștiau prin tranșee, soldații ruși au început să se revolte. Refuzând să accepte ordine de la ofițerii lor „imperialiști", mulți dintre ei treceau linia frontului pentru a fraterniza cu inamicul. La Iași, grupuri de soldați ruși dezertori au luat cu asalt

închisoarea unde era închis un grup de intelectuali socialiști români, ca pedeapsă pentru opoziția lor față de război. Pe 1 mai 1917 rușii i-au scos din închisoare și o mulțime triumfătoare i-a condus la un mare miting bolșevic în parcul Copou. În fața a 15 000 de oameni, capii revoltei au anunțat că soldații vor continua să-i sprijine pe frații români în război, dar numai dacă românii vor detrona și familia lor regală.

Cel mai important deținut eliberat în acea zi era un tânăr medic și avocat elegant, dintr-o familie de moșieri din Dobrogea, care devenise liderul spiritual al mișcării de stânga ilegaliste. Cristian Rakovski era prieten apropiat și colaborator al lui Lev Troțki, cei doi cunoscându-se ca jurnaliști în timpul războaielor balcanice, fiind legați de vodcă și de pasiunea lor pentru literatura marxistă. Acum proaspăt eliberatul Rakovski a fost invitat pe scenă între urale și steaguri roșii. I-a felicitat pe ruși cu ocazia revoluției lor reușite, dar a spus că România nu era încă pregătită să renunțe la monarhie. Mulțimea a aplaudat oricum, crezând că este un intelectual precaut, dar revoluționar. Rakovski a fost ridicat pe umerii lor și purtat pe sus, înainte de a fi trimis peste graniță, în orașul rusesc Odessa, unde socialiștii români organizau un fel de guvern în exil. În acea după-amiază o mică mulțime s-a adunat în fața palatului temporar al Mariei și al lui Ferdinand, proslăvind revoluția și amenințând că va duce cuplul regal la închisoare.

Vara, albăstrele și maci au umplut pajiștile mutilate de război de-a lungul frontului românesc. Odată cu vremea caldă, trupele au fost însuflețite de un sentiment de revigorare. Un comandant militar francez a petrecut mai multe luni ridicându-le moralul și refăcându-le capacitatea de luptă și, în ciuda circumstanțelor dificile, moralul era ridicat. Și dinspre Rusia veneau vești relativ bune. În pofida așteptărilor, armata nu s-a dezintegrat total. Cei mai mulți oameni erau încă pe poziții, deși distrași de

evenimentele de acasă, și așteptau ordine de la Guvernul Provizoriu de la Moscova. În iunie și iulie un tânăr locotenent-colonel român a prezentat un plan detaliat de contraatac împotriva liniei germane ce părea inexpugnabilă.

Numele lui era Ion Antonescu, un om tăcut, aproape ascetic, de 35 de ani, șeful statului major al renumitului comandant român, generalul Constantin Prezan. Tânărul Antonescu nu era iubit – era prea încrezător în sine și puritan pentru gustul multora –, dar era un tactician inteligent și un patriot înflăcărat care atrăsese respectul oamenilor săi. Cu părul lui roșcat des și cu spiritul său de luptă neobosit, i se spunea „Câinele Roșu". Mai târziu va deveni unul dintre cei mai controversați lideri ai României, conducătorul unui guvern fascist și apropiat al lui Adolf Hitler.

Deocamdată, în iulie 1917, Antonescu trăia în condiții spartane la statul major al armatei din Iași, o stea strălucitoare printre generalii istoviți. Avea viziunea că nu există o modalitate mai bună de a tempera fervoarea revoluționară decât de a trimite oamenii la luptă. Superiorii lui erau de acord și s-a decis ca România și Rusia să lanseze un atac împotriva Armatei IX germane în iulie. Trebuia să aibă loc la 180 de kilometri sud de Iași, la Mărăști, un sat cu o singură stradă și cu o biserică ortodoxă frumoasă, cu case văruite în roz. Planul era de a încercui și de a distruge inamicul, făcând o breșă în frontul de est și arătând germanilor că românii încă pot să mai lupte.

Un masiv bombardament de artilerie a anunțat începerea faimoasei bătălii de la 22 iulie 1917, cu trupe românești și rusești atacând apărarea germană distrusă, sprijinită pe calea aerului de avioane militare aliate. Trecând prin nori de iperită, infanteria a străpuns linia germană și a avansat în mod uimitor 27 de kilometri, eliberând astfel peste 800 de kilometri pătrați de teritoriu românesc. A fost cea mai rapidă înaintare a oricărei acțiuni

aliate de pe teatrul european de operațiuni din anul 1917. Dar cea mai grea parte trebuia adusă la îndeplinire de români. Rușii s-au comportat de o manieră care va rămâne în istoria românească un motiv pentru care nimeni nu ar mai trebui să aibă încredere în ei.

În punctul culminant al atacului, o unitate de soldați ruși a fost auzită strigând salutări pentru „frații" lor din cealaltă tabără, în tranșeele germane. Mii de ruși au ieșit din tranșee și au fugit, lăsându-i pe camarazii români uimiți să umple golurile din linie. În timp ce fugeau, rușii au smuls liniile telefonice și au blocat podurile, ca trupele românești „imperialiste" să nu mai ajungă pe front. Dealurile și pădurile din spatele frontului deveniseră un fel de ținut al bandiților, unde își aveau tabăra fugarii ruși și țineau adunări bolșevice.

Situația a devenit mai tumultuoasă după evenimentele din Rusia, în toamna anului 1917, când bolșevicii din Petrograd au asediat Palatul de Iarnă pe 25 octombrie, și Lenin și Troțki au preluat controlul. Veștile despre Revoluția Rusă erau întâmpinate prin anarhie în rândul soldaților ruși de pe frontul românesc. În tranșee, grupuri de soldați se ridicau împotriva ofițerilor și-i băteau. Soldații din Regimentul 119 au luat cu asalt popota ofițerilor, au răsturnat mesele, au distrus echipamentul și i-au forțat pe conducătorii lor să sară pe fereastră și să fugă. Un ofițer comandant, generalul Zuborov, a petrecut cinci ore negociind cu oamenii lui și a crezut că a reușit să-i convingă să fie rezonabili. Când încerca să plece, aceștia l-au înșfăcat și l-au omorât în bătaie. Anarhia s-a răspândit și în zona rurală românească, unde grupuri de ruși terorizau orașele și satele, dădeau foc proprietăților, furau tot ce puteau și violau. Armata română nu prea avea de ales și a trecut în mod extraordinar la acțiune întorcându-se împotriva aliaților săi, înconjurând unitățile de soldați ruși bolșevizați și forțându-i să predea armele.

Cu Rusia intrând în război civil, statul sovietic incipient și-a încheiat implicarea în Primul Război Mondial în decembrie 1917, negociind o înțelegere formală și costisitoare cu Puterile Centrale prin Tratatul de la Brest-Litovsk. România a fost lăsată într-o situație disperată. Abandonată de aliatul cel mai apropiat din punct de vedere geografic și înconjurată de forțele germane și austro-ungare, nu avea decât să se predea și să ceară pace. Urmările ar fi fost catastrofale. Puterile Centrale puteau impune orice preț teritorial ar fi dorit.

România ar fi trebui să cedeze regiunea litorală a Dobrogei – teritoriul acaparat în mod triumfal de la Bulgaria în urmă cu doar patru ani. Petrolul românesc ar fi devenit proprietatea unei companii austro-germane, nu numai până la sfârșitul războiului, ci, se presupune, pentru următorii nouăzeci de ani. Cel mai dureros lucru, ungurii și-ar fi luat înapoi regiunea magică a Transilvaniei. Exista doar un licăr de speranță, totuși – României i s-ar fi garantat Basarabia, deținută până atunci de Rusia, o fâșie lungă de pământ, ca un deget, la est de Iași, unde etnicii români erau majoritari. Ar fi devenit astfel o regiune-tampon utilă între Puterile Centrale și ruși de-a lungul flancului estic al României. Între timp, România ar fi condusă de o armată germană de ocupație.

Maria nu era de acord cu nimic din toate acestea. A anunțat că preferă să moară decât să fie guvernată de germani și a amenințat că va mărșălui în Rusia pentru a ridica o armată de cazaci „încă credincioși" care se vor întoarce cu ea pentru a alunga Puterile Centrale din România. Oficialii Mariei i-au amintit cu blândețe că Rusia nu mai era un aliat de nici un fel și că un număr în creștere de socialiști români se adunau acolo, în portul Odessa, proclamându-se bolșevici și încercând să organizeze o revoluție la ei acasă. Conduși de prietenul lui Lev Troțki, doctorul și avocatul Cristian Rakovski, acești revoluționari români erau de-acum o forță beligerantă,

răpind oficiali români care fugiseră în Rusia pentru a se salva. Dacă Maria ar fi pus piciorul dincolo de graniță, exista pericolul că putea să-i urmeze în închisorile din Odessa. Troțki anunțase acum că tot aurul și tezaurul românesc, trimise la Kremlin pentru a fi păstrate în siguranță, vor fi naționalizate de „popor".

În primăvara anului 1918, Maria a organizat o ultimă recepție de rămas-bun pentru oficialii Antantei, care primiseră ordin să iasă din teritoriul ocupat de germani. Îmbrăcată într-o rochie albastră cu o panglică crem de satin, cu medalii de aur și argint pe piept și o pană de păun în tiara sa, Maria i-a sărutat pe obraz pe toți cei care plecau. Un oficial francez, generalul Berthelot, a încercat să țină un discurs de mulțumire, dar a izbucnit în lacrimi. Un reprezentant al Crucii Roșii Americane a căzut la picioarele Mariei și i-a sărutat poalele rochiei.

Înainte de a pleca din Iași cu trenul, înconjurată de cufere și de doamne de companie, pe 9 martie 1918, Maria scria o ultimă telegramă vărului său George, regele Angliei. „Nu este pace – spunea ea –, este ocupație străină, este un calvar, este strangulare." Și, spunând asta, s-a retras într-o căsuță dintr-un sat uitat de lume din Moldova, Coțofănești, unde a trăit printre țigani și țărani, îngrijindu-și caii dragi și dormind sub cerul liber.

Dar ce făcea fiul ei nesupus, Carol? După ce și-a petrecut războiul în beții alături de boierii amatori de petrecere de la Iași, tânărul moștenitor al tronului, în uniformă, a profitat de retragerea țării sale de pe front, făcând o tentativă de a trece granița cu Rusia pe 31 august 1918, cu o fată alături. Șoferul lor a fost oprit de o patrulă germană care l-a recunoscut pe Carol ca fiind moștenitorul tronului românesc și nu a văzut nici o problemă să-l lase să plece din țară. O figură regală mai puțin va simplifica munca Germaniei de a transforma țara într-o republică.

Fata care îl însoțea pe Carol în acea seară era fiica unui general cu multe relații, pe nume Zizi Lambrino,

frumoasă, strălucitoare și atât de îndrăgostită de prinț încât era gata să-i ierte nestatornicia bine cunoscută. În noaptea aceea Carol și Zizi s-au cazat discret la hotelul Bristol din Odessa. Peste câteva zile se aflau în fața unui preot în catedrala ortodoxă aproape goală din oraș, făcând schimb de verighete și punându-și cununiile unul altuia. Zizi, de 20 de ani, tocmai devenise viitoarea regină a României. Carol, panicat, era de acord că ar trebui să le spună părinților cât mai repede despre căsătorie, dar nu acum. Nu avea dispoziția necesară.

Maria și Ferdinand au fost informați de ocupanții germani încântați, care citiseră vestea prin intermediul unui mesaj telegrafiat obținut de la un spion care-i supraveghease pe Zizi și pe Carol din momentul în care ieșiseră din România. Au avut nevoie de câteva minute să înțeleagă pe deplin gravitatea faptelor săvârșite de fiul lor. Carol era soldat în armata română și, chiar și în timpul ocupației, trebuia să ceară permisiunea comandantului pentru a-și părăsi postul. Întrucât nu procedase astfel, tehnic acest lucru însemna dezertare, o abatere serioasă. Mai tulburător era că el se căsătorise cu o persoană care nu era de rang nobil. Constituția României, scrisă la momentul în care țara devenise monarhie, specifica faptul că prințul de Coroană trebuie să se căsătorească numai cu cineva de sânge regal. Nefăcând asta, Carol își abandonase efectiv titlul și nu mai putea ajunge rege.

Maria a dat fuga la Odessa, riscând să fie prinsă în capcană de bolșevicii români, și l-a găsit pe Carol în camera lui de hotel, îngăimând scuze incoerente. I-a spus că își părăsise țara cu intenția de a se duce pe frontul de vest și de a lupta alături de francezi. Zizi a venit și ea să se plimbe. Bine, și căsătoria? Ei bine, o iubea și fusese ceva spontan. Maria a fost impresionată de caracterul său impulsiv și l-a îmbrățișat pe fiul său care plângea. L-a asigurat că, după război, va putea să se reîntâlnească cu

mireasa lui, dar, între timp, va trebui să se întâlnească acasă cu tatăl lui, mai puțin sentimental.

În Bucureștiul ocupat, Carol, vădit tulburat, a fost chemat în biroul tatălui său unde a fost avertizat că pedeapsa maximă pentru dezertare este condamnarea la moarte. Era o infracțiune gravă care atrăgea după sine pedeapsa. Cu o carte de legi militare în mână și înconjurat de avocați și de funcționari de rang înalt, Ferdinand și-a pronunțat sentința asupra fiului său. Va fi închis două luni și jumătate, și, odată rostită sentința, Carol a fost dus de acolo, plângând, pentru a-și ispăși pedeapsa la mănăstirea Horaița, în adâncul unor păduri sălbatice de munte, la est de Băltățești. Desigur, arestarea lui era numai o scuză pentru a-l ține departe de Zizi, în speranța că relația lor va slăbi. Între timp, Ferdinand a consultat avocați pentru a încerca să aranjeze anularea căsătoriei lui Carol.

În acea toamnă regina l-a vizitat pe fiul mai mare în chilia lui monastică și a luat cu ea câteva cărți și un câine pentru a-i ține companie. L-a găsit abătut, însă de neclintit în privința iubirii lui față de Zizi. „Urla", i-a spus lui Ferdinand la întoarcere, și ea plânsese amarnic împreună cu el, îngrozită că fusese implicată într-o „victorie așa de crudă și dezgustătoare".

În ianuarie, cu Carol scos din custodie, dar supravegheat îndeaproape, tânăra lui soție s-a dus repede la un spital din București. Fusese însărcinată când se căsătorise. Carol știa asta, dar nu spusese nimănui. Zizi a născut un băiat, dar Palatul i-a interzis tatălui să se ducă la ea. Imediat ce Zizi a fost externată, aghiotanții lui Ferdinand au trecut la acțiune, forțând-o pe tânăra mamă să se mute la Paris cu copilul, unde i s-a promis că va fi întreținută până la sfârșitul vieții, dacă va păstra tăcerea. În cele din urmă, Ferdinand a reușit să anuleze căsătoria fiului în august 1919, dar chiar și atunci, pasiunea lui Carol nu se domolise. Zdruncinat și blestemându-și tatăl, prințul s-a dus din nou după Zizi și a renunțat la tron.

A tot făcut drumuri între Zizi și mama lui în anul 1919, dar aghiotanții tatălui său cunoșteau slăbiciunea lui Carol și o exploatau fără milă. Au organizat o serie de baluri la București unde au adus unele dintre cele mai frumoase femei din București, campanie care în cele din urmă a erodat loialitatea lui față de Zizi și în urma căreia a fost reabilitat ca prinț moștenitor.[5]

* * *

Victoria Antantei în Primul Război Mondial, asigurată pe 11 noiembrie 1918, a fost salutată cu ușurare în România ocupată, dar nu cu festivități. Când oficialii germani au plecat din București, au jefuit tot ce au putut. Vite și grâne au fost încărcate în trenuri. Sute de fabrici au fost deposedate de instalații și produse. Case particulare au fost jefuite de aur, argint, opere de artă, până la fețe de masă și veselă. Până și rețeaua de cale ferată a fost furată, cu 1 150 de locomotive și vagoane trecute peste graniță în Ungaria. În timp ce Londra și Parisul celebrau armistițiul cu petreceri de stradă, locuitorii traumatizați ai Bucureștiului s-au văzut mergând prin ruine, căutând prin gunoaie și îmbrăcați în zdrențe. Cu aurul țării acum în mâinile bolșevicilor, politicienii români nu mai aveau bani pentru a începe reconstrucția. Toți ochii erau întorși spre Paris și spre retrasarea granițelor Europei, programată anul următor, proces în care România putea recăpăta măcar puțină mândrie.

În ianuarie 1919 străzile capitalei franceze răsunau de uralele mulțimilor când lideri din toată lumea au ajuns aici pentru a împărți prada de război. Patru blocuri de putere și-au încetat existența: Imperiul German, Imperiul Rus, Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Otoman. Niciodată Europa nu mai văzuse o asemenea schimbare politică în atât de scurt timp.

Înarmați doar cu carnete și cu tocuri, cei mai importanți oameni de stat ai vremii au fost invitați în Sala Ceasurilor,

superb decorată, pe Quai d'Orsay. Aici viitorul continentului avea să fie decis în acord cu noile atitudini liberale față de etnicitate și religie, ținându-se cont de o balanță mai echilibrată între statele mari și mici. Mulți și-au lăsat la ușă uniformele militare, dar planul după care au fost așezați la masa în formă de potcoavă spunea tot despre statutul militar. În capătul superior erau delegații francezi, englezi și americani, cu țările mai mici poziționate mai departe de acțiune. Prim-ministrul român, elegantul, dar curajosul Ion I.C. Brătianu, a fost nemulțumit că stă între Polonia și Siam. Când a fost invitat să-și prezinte cazul în privința câștigurilor teritoriale, Brătianu a avut un discurs extrem de lung și de nechibzuit, în care a admonestat Antanta că nu reușise să ajute România.

Marea Britanie și America îl ascultau nedumerite pe parvenitul necunoscut care vorbea cu atâta importanță de sine. El argumenta că România trebuie să primească tot teritoriul pe care îl promiseseră și ar trebui să fie tratată ca și cum țara ar fi luptat alături de ceilalți până la final. Nu a fost vina României, spunea Brătianu, că a trebuit să se predea, ci a Franței și a Marii Britanii pentru că abandonaseră frontul de est. Brătianu le-a vorbit celor din încăpere despre istoria necunoscută a Romei și despre dreptul teritorial antic al țării asupra Transilvaniei. La un moment dat, premierul britanic, David Lloyd George, aplecat spre un coleg, a murmurat: „Unde naiba este locul acesta (Transilvania) pe care România este așa de nerăbdătoare să-l primească?" Putem presupune că Lloyd George nu citise cartea lui Bram Stoker.

În câteva zile devenise clar pentru restul delegației române că Brătianu devenise un punct vulnerabil. Aveau nevoie de cineva cu puteri retorice mai rafinate, cineva care să înțeleagă sensibilitățile occidentale și care să poată pătrunde în cabala Marilor Puteri prin forța personalității proprii.

Regina Maria a sosit la Paris într-o dimineață noroasă din martie 1919, coborând din tren într-o mare de blițuri și buchete proaspete de primăvară. Înconjurată repede de mulțimi de franțuzoaice la modă care-i văzuseră fotografia în reviste, Maria era în elementul său. O femeie reporter, prinsă în înghesuială, se declarase atât de copleșită de „strălucirea ochilor Mariei, autoritari, dar blânzi", încât nici nu a mai putut să vorbească. Cel puțin douăzeci de ziariști au urmat-o până la Paris Ritz și s-au oprit afară să o aștepte.

Maria luase un apartament cu douăzeci de camere, destul de nepotrivit cu atmosfera austeră a ocaziei, mai ales că premierul francez – și președintele Conferinței –, Georges Clemenceau, locuia singur într-un apartament simplu vizavi de fluviu. Cunoscut ca „Tigrul" pentru pasiunea lui față de război și personalitatea intransigentă (îl detesta pe premierul României, Brătianu), el era cel pe care Maria voia să-l convingă să susțină cauza României.

Când Clemenceau a văzut-o prima dată pe Maria sosind cu limuzina sa, a coborât treptele de la Quai d'Orsay pentru a o conduce în biroul lui personal. Francezul era o reminiscență a unei alte epoci, în care armatele nu se predau niciodată și o națiune trebuia să sufere pentru a se înălța spre culmile civilizate ale Franței. Ura atât de mult Germania încât se spune că ar fi plâns de furie când a auzit că, în cele din urmă, Kaiserul semnase armistițiul. Capitularea României în fața inamicului era, în opinia lui Clemenceau, impardonabilă. I-a spus Mariei că era uimit de acțiunile țării ei și că avea nevoie de o explicație pentru încercarea de a stabili o pace separată cu „nemțoteii". Maria asculta și zâmbea dezarmant. „Da – a spus ea –, am fost încercuiți deopotrivă de dușmanul nostru și de aliații noștri... am fost urmăriți ca un vânat." Regina a început să explice rădăcinile romane ale țării ei și bazele solicitării sale pentru a primi teritorii semnificative în Europa Centrală și de Est.

– Cât de mult vreți din toate astea? a întrebat Clemenceau.

– Aproape tot, i-a răspuns Maria cu un zâmbet răutăcios.

– Poftim? a icnit prim-ministrul francez, Majestatea Voastră dorește tot Banatul până la râul Tisa? Dar asta este partea leului!

Netulburată, Maria încuviința încet.

– Da, a spus ea, de aceea am venit să-l văd pe vărul lui dintâi, Tigrul!

Runda Mariei de întâlniri informale și de discuții și flirturi a avut ca rezultat îndreptarea arcului istoriei. Urmărită peste tot de admiratori și de ziariști, ea a reprezentat o explozie proaspătă de aer balcanic în vechea ordine prăfuită. Când s-a făcut anunțul recompenselor teritoriale într-o serie de tratate ce au urmat Conferinței de pace de la Paris din anul 1920, vestea a fost de-a dreptul senzațională pentru România. Bucureștiul primea toată Transilvania, aproape toată Bucovina, Basarabia, sudul Dobrogei și două treimi din Banat. Peste noapte, teritoriul României era mai mult decât dublu ca mărime. Așa se întâmpla și cu populația, de la opt milioane ajungând la 16 milioane. După ce aproape dispăruse de pe hartă din cauza germanilor, acum era a cincea cea mai mare țară din Europa.

Așa a luat naștere România Mare – ceea ce românii numesc „România dodoloață". A fost momentul la care naționaliștii visaseră de generații, concretizat, în cea mai mare parte, de către regina lor englezoaică, în care s-au contopit toate regiunile vorbitoare de română, separate de invazii, asimilări forțate, tratate și războaie. Dar o asemenea expansiune fulgerătoare anunța provocări nemaivăzute. Țara va moșteni de asemenea sute de mii de slavi, maghiari, sași, evrei și musulmani, oameni care coabitau în aceste teritorii și care vedeau guvernul de la

București ca un agent ostil. Îngrijorările lor nu erau lipsite de temei. România va trebui să-i găzduiască pe toți.[6]

Capitolul patru

> Ia țepușa în mâna stângă, gata să-i așezi vârful deasupra inimii, și ciocanul în mâna dreaptă. Când vom începe rugăciunea pentru morți, eu o voi citi, am cartea aici, și ceilalți mă vor urma, tu o să lovești în numele Domnului, ca totul să fie bine pentru morții pe care îi iubim și ca strigoii să piară.
>
> *Dracula* (Jurnalul doctorului Seward), Bram Stoker

La 93 de ani, George Cușa este un supraviețuitor cum nu întâlnești prea des. Vorbește tărăgănat și pe un ton reținut despre o altă epocă în care politica românească era violentă și polarizată, și orice cuvânt sau faptă judecată greșit putea costa viața. Vorbește despre „mișcarea de rezistență ilegală", „programe de reeducare", „selecție preliminară pentru lagăre de muncă", cuvinte care nu se potrivesc deloc cu după-amiaza de primăvară de la malul mării, la Constanța. Folosește des cuvântul „lichidare".

Cușa îmi spune că nu vrea să plângă. Este erudit, cu o ținută dreaptă și trăsături ascuțite, are nas coroiat și ochi de un verde palid, dar depănarea poveștii îl va duce înapoi într-un timp care seamănă mai mult cu secolul al XV-lea al lui Țepeș decât cu secolul XX al Europei, și este îngrijorat că ar putea ceda. Acest domn solemn este unul dintre cei trei supraviețuitori ai unui experiment uman grotesc, unul atât de josnic, încât Aleksandr Soljenițîn l-a numit „cel mai îngrozitor act de barbarie din lumea contemporană".

Scopul acestuia era de a schimba opiniile politice ale lui Cușa prin provocarea unei traume psihice atât de cumplite, încât avea să devină docil și supus, și nu va mai avea să pună probleme autorităților comuniste. Înainte de a începe, se ridică încet și merge pe holul de piatră, șoptind ceva cu blândețe soției lui bolnave din camera de alături. Se întoarce cu o fotografie, se uită o clipă la ea, apoi o împinge pe masă. Este imaginea unui tânăr frumos, intens, cu părul

dat pe spate, cu aerul unui explorator polar. În poză omul are cam 30 de ani, e îmbrăcat în costum popular românesc, cu o vestă tivită cu blană și o manta de lână țărănească, dar trăsăturile lui sunt palide, bine conturate, aristocratice. „Aici a început totul", spune Cușa, „acesta a fost omul pe care l-am admirat." Își toarnă un pahar de apă dintr-o sticlă de plastic și bea. „Aveam numai 13 ani când am citit despre el – spune Cușa –, dar am știu că vreau să fiu unul dintre adepții lui, legionar." Cercetează fotografia și dă trist din cap.

Omul din fotografie este Corneliu Zelea Codreanu, un tânăr intelectual și activist care a devenit una dintre cele mai atractive figuri politice din perioada interbelică, cunoscut de mulți adepți drept *Căpitanul*. Codreanu este înfățișat adesea ca o icoană religioasă, cu o aură în jurul capului și un crucifix de lemn în mână. În fotografiile sale de nuntă, el și soția lui, Elena, par niște copii ai nopții, cu o privire intensă, parcă bântuită, costume populare și șiraguri de mărgele de sticlă. Dacă te uiți mai atent la cununile lor, în centrul fiecăreia apare zvastica.

Povestea lui Codreanu începe în orașul estic Iași, la scurt timp de la crearea României Mari, în anul 1920, când, de-a lungul acestei granițe, aproape de Rusia revoluționară, mirajul bolșevic captase inimile oamenilor ca nicăieri în țară. Cartierul sudic al Iașiului, o zonă industrială mohorâtă cu fabrici pe jumătate abandonate și ateliere murdare de funingine, fusese locul unde se adunaseră trupele rusești dezertoare la sfârșitul războiului, înainte de a se uni cu tovarășii lor după Revoluția din Octombrie. Aici interacționau liber cu localnicii, și de aici au început să se răspândească ideile lor.

În timp ce Iașiul încerca să se reconstruiască, în toamna anului 1920 aici avea loc o demonstrație de inspirație comunistă aproape în fiecare săptămână, cu steaguri din bumbac roșu agitate deasupra depourilor sumbre din Nicolina. Soldații români care se întorseseră recent de pe

front (România a continuat să se lupte cu Ungaria până în primăvara anului 1920) nu prea aveau motive de bucurie. Fără să le pese de noile granițe extinse, se întorseseră într-un oraș cotropit de foamete, salarii neplătite și infrastructură limitată. Li se părea că, în ciuda sacrificiilor atât de mari (600 000 de români au murit în război, 8% din populație), nu se schimbase nimic. Dincolo de graniță auziseră că tovarășii lor ruși își conduceau singuri fabricile și comitetele regionale. Burghezia imperialistă fusese învinsă. Țarul și familia lui erau morți, executați de bolșevici în subsolul casei Ipatiev din Ekaterinburg. Dar românii întorși acasă găsiseră intactă vechea ordine, iar regele și regina erau încă la palat.

La jumătatea lui octombrie, 5 000 de socialiști români au umplut Piața Unirii de la Iași, cântând Internaționala, chiar când Corneliu Codreanu, de 20 de ani, venise să-și înceapă studiile de drept la vechea și prestigioasa universitate din oraș. Un naționalist entuziast, Codreanu a fost îngrozit de cele văzute și putea doar să bănuiască faptul că demonstranții erau finanțați de Moscova, ca parte a unei tentative de a pune mâna pe România. A căutat pe la barurile și cluburile universității oameni care să dorească să-i combată pe acești simpatizanți bolșevici, dar nu a găsit nici un doritor. Îngrozit de lipsa lor de patriotism, a pornit prin oraș să găsească persoane care gândesc la fel, și în cele din urmă a dat de un grup de localnici de dreapta care se întâlneau săptămânal la o biserică locală.

Liderul lor era un comerciant local pe nume Constantin Pancu, un instalator vânjos care credea că toți comuniștii trebuie „distruși" și că evreii erau „venetici" din Rusia și erau, fără nici o excepție, bolșevici. Pancu avea o anumită celebritate locală, după ce se oferise să se lupte cu musculosul de la un circ ambulant și învinsese. Statutul lui ulterior de scandalagiu charismatic și patriot de neclintit atrăsese adepți zeloși printre bătăușii și rasiștii din Iași, și

când Pancu a urcat pe scenă, toți și-au dat seama că au printre ei un orator adevărat. Codreanu nu mai întâlnise niciodată pe cineva ca el. Ca student privilegiat din regiunea vinicolă Huși, tânărul student era uimit cum un om fără educație își putuse forma niște opinii atât de coerente și de bine informate.

De atunci Pancu și Codreanu au devenit prieteni la cataramă, și când comuniștii au început să-și organizeze marșurile de iarnă, cei doi au recrutat o unitate locală de patrioți și regaliști pentru a încerca să-i oprească. Bărbații și femeile care veniseră în acea zi să-i susțină pe Pancu și Codreanu nu erau banda obișnuită de golani și de zurbagii, ci oameni educați și cu pregătire, din toate sectoarele societății. Erau preoți, profesori, avocați, contabili și oameni de afaceri locali. S-au întâlnit într-o sală cu o semnificație simbolică intenționată – purta numele iubitului copil mort al reginei Maria, prințul Mircea, unde cei prezenți au cântat imnuri și marșuri înălțătoare și au fluturat tricolorul românesc. Apoi au stabilit să organizeze o ambuscadă în Piața Unirii, pentru a-i încercui pe comuniști. Pe când dădeau ocol străzii, o coloană de ofițeri de poliție le-a blocat drumul. Codreanu și tovarășii lui au răspuns cu o politețe exagerată. Desigur, se vor retrage. Nu voiau scandal. S-au dus apoi la gara din Iași, unde au confiscat un tren până la depourile pline de funingine de la Nicolina, pentru a-i înfrunta pe comuniști în cartierul lor general.[1]

Ținând tricolorul românesc între dinți, Codreanu s-a cățărat pe o scară de incendiu ruginită și a început să dea jos steagurile roșii. Strigăte de încurajare s-au auzit în curtea de jos, dar se adunase și o mulțime de comuniști, și cele două grupuri au început să se încaiere. Codreanu striga sloganuri opuse, apoi a coborât în ceea ce avea să descrie mai apoi ca „un zgomot infernal", de unde a fost prins de impunătorul Pancu și scos afară din mulțime. Studentul avea tot dreptul să fie îngrozit. Avea să scrie mai

târziu că se aşteptase să primească un glonţ în orice moment, dar comuniştii l-au surprins. „Cam vreo zece metri am mers într-o linişte mormântală printre ei", spunea. Nici urmă de violenţă, iar lui Codreanu i s-a permis să treacă printre ei. Desigur, totul se datorase prezenţei impunătorului Pancu, dar Codreanu credea că respinsese personal gloata folosindu-şi puterile mistice. Trebuie reţinut că, dacă ar fi fost probleme, viitorul avocat avea un mijloc de apărare mult mai prozaic ascuns în buzunarul hainei sale. Avea de-acum obiceiul să poarte pistol.

Pentru Codreanu şi banda lui de naţionalişti crearea României Mari nu fusese un dar din partea Aliaţilor la sfârşitul războiului; în primul rând nu fuseseră teritoriile lor, ca să le poată oferi. Expansiunea considerabilă a ţării a fost mai degrabă îndreptarea unor nedreptăţi teritoriale de lungă durată. După 2 000 de ani de lupte eroice, românii au primit în final ceea ce fusese mereu al lor. Problema lui Codreanu şi a celorlalţi naţionalişti era că toate celelalte ţări vecine care pierduseră teritorii la Conferinţa de la Paris le doreau acum înapoi. Valuri de iredentism înlocuiseră strigătele de război şi au devenit tema dominantă a politicii externe în următorul deceniu. Ungaria voia Transilvania, Bulgaria – Dobrogea, iar Rusia – recuperarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord. Respingerea ameninţării invaziei era fermentul care îi ţinea împreună pe Codreanu şi pe acoliţii săi. Era o formă de „naţionalism sub asediu", şi cu cât percepeau mai bine ameninţarea, cu atât deveneau mai puternici.

A rezultat astfel că singurii bărbaţi şi femei în care se putea avea încredere pentru a proteja naţiunea erau românii pursânge, oameni ale căror oase ancestrale erau risipite pe pământ şi a căror moştenire nu fusese diluată de sânge străin (altfel spus, evreiesc). Solul României era creştin şi sfânt. Oamenii lui erau născuţi din el şi îngropaţi în el. Solul arat de ţărani în stepele Dobrogei, câmpiile

lutoase din deltă, câmpiile crăpate, acoperite de floarea-soarelui, în sud – toate fuseseră hrănite de morții de război ai României, cei care protejaseră această țară de armatele invadatoare de-a lungul secolelor. La sfârșit de săptămână, Codreanu aduna sol din locuri sacre, de la ruine romane și de pe vechi câmpuri de luptă. Se ruga deasupra lui, apoi punea puțin pământ într-o punguță de piele pe care o purta la gât. A distribuit asemenea talismane și prietenilor și susținătorilor, și aceste amulete aveau să devină curând o parte a tradiției ultranaționaliste.

Codreanu a început să exploateze un curent xenofob, alimentat de teama de a nu pierde vreo parte a patriei românești. Unii dintre profesorii lui recomandau cărți despre „rasismul științific", popularizat de scriitorul francez Arthur de Gobineau, cel care a dezvoltat teoria rasei superioare ariene. Cel mai important adept al lui Gobineau de la Universitatea din Iași era profesorul de drept Alexandru C. Cuza, un intelectual pedant și snob care mergea pe coridoare – cu mustățile lui pomădate îndreptate în sus, ca niște coarne – urmat de un cârd de studenți entuziasmați, de dreapta. Cuza înființase un partid xenofob înainte de război, Partidul Național Democratic, și făcuse asta cu ajutorul faimosului istoric antisemit Nicolae Iorga. Cei doi au ajuns la pozițiile lor ultranaționaliste pe căi diferite. Bărbosul Iorga îl văzuse ca o cale de protejare a țăranilor și de păstrare a vechiului lor mod de viață. Mai credea că evreii erau responsabili de arendele exorbitante pentru pământ care duseseră la revolta țărănească, și se considera un tradiționalist agrar autentic. Cuza, pe de altă parte, credea că o conspirație mondială comunistă a evreilor (iudeobolșevism) încerca să pună mâna pe Europa, condusă în principal de Troțki, și că aceștia trebuiau opriți pentru a proteja elita conducătoare a României.

Populația evreiască din Iași din anii 1920 era de aproape 50%. Nu era nici un mister cum de s-a ajuns aici. Legile

antisemite ruse le interziseseră evreilor timp de decenii să locuiască în alte părți în afara regiunilor demarcate în vestul extrem al țării – așa-numita regiune de colonizare. Efectul a fost să-i strângă spre granița cu România, mai ales în Ucraina și în Basarabia. În fața unei existențe atât de sumbre, mulți trecuseră granița și veniseră la Iași.

Universitatea a reacționat la amestecul etnic sporit prin renunțarea la slujba ortodoxă anuală în anul 1920, ceremonie care tradițional se ținea la începutul anului universitar. Codreanu a fost șocat de o asemenea tentativă stângace de a le face pe plac străinilor. Un mare admirator al vechilor cruciați și mai ales al lui Vlad al III-lea Țepeș, el credea că toate instituțiile trebuie să insiste pe valorile creștine ca mod de protejare a purității românești. Pentru Codreanu, renunțarea la slujbă era o dovadă a lipsei de credință și de patriotism, dar și un semn că evreii puseseră stăpânire pe conducerea universității. La data la care trebuia să aibă loc evenimentul, Codreanu și un prieten au ajuns mai devreme în clădirea principală a universității și s-au baricadat în ea. Pe ușă puseseră un anunț scris de mână: „Aduc la cunoștința studenților, precum și a profesorilor că această universitate se va deschide numai după slujba religioasă tradițională".

În jumătate de oră, 300 de studenți făceau presiuni să intre. Un profesor de matematică se opintea în față:

– Pleacă! i-a strigat el prin ușă.

Codreanu i-a răspuns:

– Ai jurat pe cruce când ai intrat în această universitate... acum vrei să-i ajuți pe evrei să dea jos bisericile.

Mulțimea ajunsese la o mie de oameni. Un ultim atac și au intrat, pătrunzând în hol unde au sărit cu bastoanele și cu pumnii asupra lui Codreanu. Peste câteva zile veștile despre protestul lui Codreanu împotriva autorităților s-a răspândit și pentru prima dată începutul modest al unei mișcări politice a căpătat formă. La sfârșitul săptămânii o

mulțime de simpatizanți ai lui Codreanu s-au năpustit pe coridoarele universității strigând sloganuri antievreiești. Luptele au continuat în sălile de curs, unde evreii au fost separați de restul studenților și bătuți. Violența escaladase atât de mult încât până vineri după-amiază un nou anunț a fost pus pe ușa principală. Venea de la biroul decanului. „Rectoratul a decis ca această universitate să fie închisă până miercuri, când se va deschide cu o slujbă religioasă." Codreanu ieșise învingător. Rezistența lui Codreanu în fața abolirii de către universitate a slujbei religioase a fost primul lui succes politic.

Dacă Codreanu ar fi fost rugat să creeze un personaj fictiv care să întruchipeze toate relele bolșevismului într-o singură persoană – care să sădească frica de Dumnezeu în fondatorii României mari – probabil ar fi invocat o figură de genul Anei Rabinsohn. Copil înzestrat al unor părinți evrei ortodocși din regiunea de est a Moldovei, nu departe de granița cu Rusia, Rabinsohn nu părea a avea sânge românesc în trupul ei subnutrit. Familia se mutase la București și locuia într-un mic apartament într-un cartier predominant evreiesc din capitală, înainte de război, când Rabinsohn avea numai 10 ani. Din moment ce evreii nu mai aveau voie să facă comerț decât cu evrei, zona din jurul Pieței Unirii, din partea de est a orașului, devenise un fel de ghetou. Tatăl ei era măcelar ritual și vindea bucăți de pui cușer altor familii evreiești sărace și lipsite de drepturi care abia că părăseau cartierul, distrându-se la teatrul evreiesc, rugându-se la sinagoga Templul Unirea Sfântă și trimițându-și copiii la școli evreiești locale. Era un mediu claustrofob, unde copiii erau avertizați să nu se aventureze în afara străzilor lor.

Ana, de 14 ani, s-a întors într-o după-amiază de la școală atât de speriată încât tatăl nu a putut scoate nici un cuvânt de la ea. Singurele sunete pe care le scotea fata erau gemete și țipete ascuțite, un fel de cod Morse al traumei. A amuțit o săptămână. Când a vorbit în cele din urmă, a

povestit cum, în timp ce mergea spre casă de la școală, a văzut un evreu atacat și bătut până și-a pierdut cunoștința. Era anul 1907, în timpul răscoalei țărănești, și prima dovadă pentru Ana că nu-și avea locul aici.

Experiența de a fi o străină a ajutat-o să se transforme într-o tânără hotărâtă care își dădea pe spate claia de păr negru și provoca pe oricine nu era de acord cu politica ei socialistă. În ciuda staturii minione și a manierelor elegante, era imperioasă la nivel verbal și fizic, și curând s-a impus în cercul restrâns, dominat de bărbați, al activismului de stânga, unde marșurile se desfășurau adesea cu atacuri venite de la ultranaționaliști.

Când avea vreo 20 de ani, Ana și-a găsit o slujbă de învățătoare la o școală evreiască, dar curând a intrat în necazuri deoarece cânta balade revoluționare elevilor de 10 ani și a fost dată afară. Apoi, în vara anului 1915, chiar înainte ca România să intre în război, s-a dus la Clubul Socialist pe strada Sf. Ionică nr. 12 din București și s-a înscris ca membru al Partidului Social-Democrat din România (PSDR), principalul partid de stânga. Doctorul și avocatul Cristian Rakovski era și el membru, și cei doi au ajuns să se cunoască bine, organizând campanii de oprire a „instigatorilor la război imperialiști" care duceau Europa în conflict. Când România s-a alăturat Antantei, guvernul i-a acuzat pe social-democrații pacifiști că sprijină indirect Puterile Centrale prin refuzul lor de a lupta și i-a interzis, moment în care mișcarea a intrat în ilegalitate.

Pentru Ana, secretomania făcea parte din farmec. A început să lucreze ca agent clandestin, transmițând mesaje între închisorile unde erau deținuți membri ai PSDR. Apoi, când avea 25 de ani, s-a alăturat unei unități secrete de voluntari care a organizat autoprotecția evreiască împotriva pogromurilor. Deși era singura femeie implicată, dădea roată cartierului evreiesc cu un grup de zdrahoni care intrau regulat în luptă cu antisemiții locali.

Dar cu Bucureștiul sub ocupație germană, Ana și-a făcut planuri să meargă la universitate în străinătate, în cele din urmă plecând în Elveția în septembrie 1919, pentru studii medicale la Geneva. Peste doi ani s-a întors în România cu o energie sporită, și mai politizată, și cu un soț alături – un socialist evreu puternic, înstărit, Marcel Pauker.

Pauker era cu trei ani mai mic decât Ana, cu barbă stufoasă, ochi negri pătrunzători și o ușurință a manierelor proprie cuiva născut într-o familie privilegiată. Deprinsese o formă de protest agresiv în adolescență, atacând fără sfială vechea gardă a mișcării și acuzând-o de moderație și de lașitate. Nu erau, spunea el, decât niște social-democrați, un fapt ce nu putea fi contestat din moment ce acesta fusese numele partidului până la război. După aceea a fost relansat ca Partidul Socialist, dar activiștii lui neobosiți erau divizați în ce privește calea de urmat. Pe măsură ce ideile bolșevice au început să se infiltreze dinspre Moscova, partidul a fost pus în fața unei rupturi inevitabile. Pe de o parte erau minimaliștii de centru, democrați, pe de alta maximaliștii, orientați spre revoluție. Marcel și Ana erau membri entuziaști ai celor din urmă.

Cei doi și-au petrecut primele zile de la revenirea în țară prezentându-se unul pe altul în familiile lor, bucuroase să vadă fotografii de la ceremonia lor de nuntă liniștită, civilă de la Geneva. Marcel era încântat să își prezinte soția accentuând noul nume: „Ana *Pauker* vă va povesti despre viziunea noastră", spunea el. „Ana *Pauker* vorbește ca un marxist adevărat." Cuplul era de nedespărțit, și cei doi vor deveni curând cei mai faimoși comuniști din România.

Dar redescoperirea străzilor postbelice ale Bucureștiului în timpul acelei săptămâni de vară din anul 1922 le impunea mirilor să se poarte prudent. O nouă organizație prinsese rădăcini în mijlocul haosului reconstrucției țării, una care voia să dea la o parte cele două vechi partide prăfuite ale trecutului (liberalii și conservatorii) și să le înlocuiască cu unul nou care să fie anticomunist fervent.

Partidul Poporului (PP) era de dreapta, o oglindă populistă a mișcării ce le oferea românilor tot ce doreau să vadă. Era în același timp și liberal, și fascist. Susținea monarhia, dar era și republican. Era un susținător mândru al României Mari, dar suspicios în privința bagajului etnic pe care îl aduceau noile regiuni. Întregul mecanism era făcut să funcționeze prin magnetismul liderului, mareșalul Alexandru Averescu, un erou de război care înăbușise răscoala țărănească din 1907 și care mai credea că proprietarii de pământ evrei au fost singurii responsabili de exploatarea țăranilor români. Vânjos și energic, cu urechi ascuțite, ochi negri scânteietori și mustață în furculiță, Averescu reușise să surprindă starea de spirit a populației. Comuniștii erau dușmanul, spuneau ei, și într-o mai mică măsură, evreii, deși Averescu își schimba mesajul în funcție de persoana cu care vorbea, reușind chiar să atragă în partid câțiva evrei.

Spre deosebire de popularitatea lui Corneliu Codreanu și a ultranaționaliștilor lui de la Iași, care se ridica mai încet la suprafață, Partidul Poporului era imens și aparent moderat și civilizat în atitudine. Nu existau arme și nici violență organizată. Toți liderii lui importanți fuseseră eroi de război, care dădeau impresia că și armata îi susține. Rasismul partidului nu a fost recunoscut deschis, ci deghizat ca o îngrijorare nobilă pentru a păstra țara unită în fața diversității etnice apărute dintr-odată. Prin urmare, când noile regiuni dobândite au început să facă presiuni pentru a avea propriile corpuri legislative, Partidul Poporului s-a opus acestei idei, chipurile cu regret și într-o manieră politicoasă.

Erau vremuri tulburi din punct de vedere politic, cu forțe polarizatoare ce duceau la crearea unei mulțimi de partide politice minuscule, majoritatea făcând apel la interese dintre cele mai limitate. Populismul lui Averescu părea să ofere potențialul pentru a vindeca și a aduce la un loc grupuri disparate. A venit fulgerător la putere în

alegerile din primăvara anului 1920, câștigând mai mult de jumătate din locurile din parlament și creând un fel de cult al personalității, cu susținători care purtau insigne cu chipul lui – o imagine care curând va împodobi steaguri, timbre și panouri publicitare. Era un avertisment timpuriu pentru politicienii de școală veche că o politică coerentă nu avea aproape nici o importanță. Imediat ce Averescu a venit la putere, înclinațiile sale mai rasiste au început să apară la suprafață. În noile regiuni predarea limbilor indigenilor a fost interzisă. Era o limitare a partidelor politice regionale, în timp ce susținătorii lui Averescu aveau drepturi depline de a lansa atacuri violente împotriva celor care se comportau „nepatriotic" – termen ce-i desemna pe cei care nu erau creștini și nu aveau sânge românesc pur. Partidele mai mici priveau și învățau. Acestea erau politicile care se părea că garantează câștigarea popularității.

Averescu și-a propus să distrugă mișcarea comunistă cu la fel de mare entuziasm, în ciuda faptului că organizarea ei formală – Partidul Socialist – avea numai 2 000 de membri, din care mulți erau încă social-democrați. În mai 1920 trupele lui Averescu au asediat cartierul general al Partidului Socialist din București, săltându-i pe lideri și băgându-i la închisoare. În timpul procesului mulți au fost bătuți, unul dintre ei atât de tare încât a murit. Resturile mișcării au intrat încă o dată în ilegalitate, și în iulie același an liderii ei au trimis o delegație secretă la Moscova în speranța că vor primi îndrumare și sprijin de la maeștrii lor spirituali. Condus de maximalistul Gheorghe Cristescu, un om de afaceri burghez care avea o companie de lenjerie de pat care i-a adus porecla de „Plăpumarul", grupul român a călătorit spre capitala rusă pentru a ajunge la al II-lea Congres Mondial al Internaționalei Comuniste (Comintern). Au fost încântați când au fost salutați la Kremlin de vechiul lor tovarăș, doctorul-avocat Cristian Rakovski, care nu mai fusese văzut de la începutul

războiului, când a fost arestat și trimis la Iași. Rakovski i-a introdus imediat la o întâlnire cu Lenin.

Problema era următoarea, li s-a spus: Partidul Socialist Român trebuie să se declare imediat comunist și să adere la cele „21 de condiții" ale lui Lenin, o listă de reglementări nenegociabile pentru toate partidele comuniste aspirante.[2] Lista includea promisiunea de a epura partidul „metodic" și „fără milă" de cei considerați moderați și mic-burghezi; de a sprijini necondiționat Republica Sovietică; de a accepta linia Moscovei în luarea tuturor deciziilor. Această primă clauză ar fi însemnat eliminarea „fără milă" a lui Cristescu însuși, o pedeapsă pentru faptul că era proprietarul fabricii de plăpumi. Delegația aflată în vizită a cerut timp de gândire, i-a mulțumit lui Rakovski și a plecat la București cu următorul tren.

În câteva zile au convocat o dezbatere a statutului de membru pentru a supune la vot condițiile lui Lenin. Minimaliștii s-au opus categoric. Ei au argumentat că viitorul mișcării era un partid democrat care să-și aleagă candidații în timpul alegerilor și au explicat că se simt îngrijorați în privința luării deciziilor de la Moscova. Când încercau să vorbească, maximaliștii interveneau mereu, îi întrerupeau și îi insultau. „Nu sunteți decât niște liberali, pufneau ei, sunteți în partidul greșit!" Când votul a fost în cele din urmă deschis, nu era nici o îndoială despre cum aveau să stea lucrurile. Maximaliștii au câștigat cu o mare majoritate gălăgioasă. S-au redenumit Partidul Socialist Comunist din România și, la scurt timp, i-au scurtat denumirea – Partidul Comunist Român (PCR). Minimaliștii au demisionat în masă.

La ora trei după-amiază, în ziua următoare, pe 12 mai 1921, armata mareșalului Averescu a făcut un alt raid la birourile partidului. De data aceasta nu au fost jumătăți de măsură. Toți cei prezenți au fost arestați și înghesuiți în autobuze ale armatei. Alții au fost ridicați de la casele lor. În acea zi, 271 de oameni au ajuns la închisoare, aproape

întregul aparat de partid. Acuzația era simplă: trădare – toți declaraseră loialitate unei puteri străine.

Imediat după aceste arestări în masă tinerii căsătoriți Marcel și Ana Pauker s-au întors la București, în august 1921. Stăteau în clădirea partidului aproape goală, de pe strada Sf. Ionică, cercetând fișetele distruse și mobila spartă, și au rugat câțiva voluntari timizi să întocmească o listă cu ce mai rămăsese. Lista era scurtă. Câțiva oficiali de rang mijlociu se ascundeau la o adresă secretă, iar restul încercau să conducă partidul din celulele lor. Sosirea neașteptată a soților Pauker a oferit o oportunitate. Au fost propulsați imediat în două poziții importante la care nu ar fi avut acces dacă mersul evenimentelor ar fi fost unul normal. Marcel a devenit membru al conducerii provizorii la numai 24 de ani, în timp ce Ana a devenit secretar al Comisiei Centrale pentru Femei.[3] Totuși trebuiau să acționeze cu grijă. Oamenii lui Averescu încă erau pe străzi încercând să-i prindă pe cei rămași în libertate. Între timp, guvernul trebuia să organizeze un proces senzațional.

Cei 271 de membri ai noului Partid Comunist din România au fost acuzați de o listă lungă de infracțiuni, inclusiv colaborare cu inamicul, terorism, instigare la revoltă și crime împotriva securității statului. Murdari și înfometați, după opt luni de rele tratamente, au fost aduși la o instanță adaptată în mod special pe Dealul Spirii, un deal în bătaia vânturilor în București, lângă vechea clădire a senatului, pe 23 ianuarie 1921.

Atmosfera din sala tribunalului era haotică. Niciodată nu mai apăruseră într-un singur proces atâția acuzați. Erau așezați pe pervazul ferestrelor, pe scări, înghesuiți pe coridoare și în holuri. Apărarea era condusă de Dem Dobrescu, cu o înfățișare de dandy și studii la Paris, un om ale cărui costume de comandă și batiste vaporoase de mătase aminteau mai degrabă de Coasta de Azur decât de un tribunal penal murdar. Dobrescu era șeful Baroului București și avea mai multă experiență decât completul

judecătorilor. Tactica lui era de a chema o succesiune de martori celebri care să pună accent pe dreptul democratic al oricui de a face parte din partidul politic pe care îl dorește.

– Doamnelor și domnilor, Nicolae Iorga, a anunțat Dobrescu cu încântare teatrală, așteptând ca istoricul cel mai faimos al țării să depună mărturie.

Apariția cofondatorului Partidului Național Democrat, antisemit, nu era decât o senzație. Critic virulent al comunismului, de la Iorga ne-am fi așteptat să strige ca mulți dintre ei să fie trimiși la închisoare, dar el a anunțat că libertatea cuvântului este sacră și o măsură a maturității democratice a României.

– Doamnelor și domnilor, următorul martor al apărării, mareșalul Alexandru Averescu...

Apariția liderului Partidului Poporului a stârnit exclamații mai puternice. Aflat în funcția de prim-ministru cu numai o lună înainte de proces, Averescu era responsabil de arestarea lor din capul locului. Prezența lui ca martor al apărării părea bizară. Dar Averescu juca un joc personal malefic. Un rival îl dăduse afară din guvern și Averescu a văzut asta ca o oportunitate de a-i submina popularitatea contribuind la o înfrângere umilitoare în acest proces important. El a folosit aceleași argumente ca Iorga. Comuniștii aveau dreptul la propriile viziuni, cât timp nu existau tulburări publice.

Până la sfârșit, apărarea chemase 600 de martori, față de cei 300 ai acuzării, într-un proces ce a ținut atintită atenția țării asupra lui timp de patru luni. A durat o săptămână să se citească verdictul. Numai 31 de acuzați au fost achitați, restul fiind condamnați între un an și zece ani de muncă silnică. Dar, după apelul de clemență adresat regelui Ferdinand, numai patruzeci și opt au rămas să ispășească pedeapsa. Procesul a fost un spectacol fără rost care a arătat lumii lipsa României de sofisticare democratică. Dar a creat un precedent pentru altceva. Politicienii națiunii își

dăduseră seama că ar putea scoate din circuit sute de activiști timp de câteva luni, fără prea mare scandal. Nici nu avea importanță dacă erau vinovați sau nu, nimănui nu-i păsa de asta. Criminalizarea falsă a adversarilor se potrivea foarte bine cu moștenirea politică bizantină de complot și înșelătorie a României. Instaurându-se, așa cum s-a și întâmplat, la temelia unui nou stat democratic, a dat tonul pentru ce avea să vină.

Acesta era peisajul politic din noua Românie la scurtă vreme după ce a ieșit din război; un partid uriaș, popular, de dreapta deținând controlul, o mână de comuniști la stânga și un grup mic, dar în creștere, de ultranaționaliști în jurul lui Corneliu Codreanu, la dreapta. Așa cum s-a văzut, premierul Averescu și oamenii lui vizaseră partea greșită ce trebuia scoasă de pe scena politică. Comuniștii nu reprezentau nici un pericol serios pentru stabilitatea lui sau a țării – numărul lor era mult prea mic și apropierea lor de Moscova îi făcea să fie extrem de nepopulari. Organizația lui Codreanu, pe de altă parte, creștea uimitor de repede în partea cealaltă a țării, la Iași.

La Universitatea din Iași, evreii purtau adesea kippa la cursuri. Nu putea fi nimic mai „ostentativ", așa cum credeau Corneliu Codreanu și adepții lui. Considerau acest lucru o dovadă a bolșevismului și au decis că o asemenea afirmare provocatoare a etnicității trebuie pedepsită. Prin urmare li s-au luat kippele de pe cap, au fost duse în Piața Unirii și arse. Au avut loc lupte, pentru că studenții încercau să-i blocheze pe colegii evrei să intre la cursuri. Toate acestea deveniseră familiare pe coridoarele Universității din Iași, dar în anul 1923 violența a căpătat o turnură neașteptată. Membri ai comunității academice, respectați până atunci, au început să se alăture mișcării. Un chimist strălucit, profesorul Corneliu Șumuleanu, a așteptat ca evreii să fie atacați la cursurile lui, apoi și-a făcut loc prin mulțime să-i lovească și el pe studenții săi evrei.

La începutul anului, România era presată de restul Europei să introducă clauza minorităților în Constituție – o garantare a drepturilor egale pentru toate etniile ce locuiesc în țară. Conferința de la Paris transformase clauza într-o condiție pe baza căreia țara să primească teritoriu în plus. Dar acum, când trebuia să fie inclusă în legislație, unii români începuseră să argumenteze că era mai bine dacă țara era mai mică, pură și inegală decât mare, cosmopolită și egală.

Printre ei se număra și profesorul turbulent Cuza. El le-a spus studenților că această clauză a minorităților nu era despre „drepturi egale", ci despre a le permite evreilor să-și întindă gheara asupra României. Codreanu era de acord și a început să publice pamflete pentru a le spune colegilor săi ce probleme urmează. „50, 60, 70%" din universitate sunt evrei, spunea el. Rezulta astfel că „mâine, în mod logic, vom avea 50, 60, 70% din liderii românilor evrei."[4]

La acest moment, mai mulți dintre profesorii universității au început să argumenteze pentru o abordare diferită a egalității. Egalitate pentru non-evrei. Ei voiau ceva numit *numerus clausus*, o cotă care ar limita numărul studenților admiși la procentul de evrei din populația mai largă. În condițiile în care o asemenea proporție era de circa 4%, asta ar fi antrenat expulzarea a sute de studenți evrei de la Iași. Campania nu avea șanse reale de succes, dar era mai mult o provocare pentru a-i face pe studenții evrei să nu se simtă în largul lor și eventual să inspire violență. Între timp, Codreanu, care la acest moment aproape că nu mai era student, ci un activist cu normă întreagă, a reușit să obțină câteva concesii rasiste din partea conducerii universității. Pentru început, studenții evrei de la medicină nu aveau voie să folosească cadavre de creștini pentru studiile lor. Trebuiau să găsească propriile resurse de cadavre evreiești.

Codreanu, mai degrabă izolat, imposibil de descifrat, reușise să aibă în mod surprinzător un număr mare de

adepți dedicați printre colegi. Popularitatea lui nu crescuse prin oratoria lui (era un vorbitor precaut), nici prin abilitatea lui de a-și face prieteni (cei mai mulți credeau că este cu toane și imprevizibil), cât datorită unei puteri și convingeri interioare misterioase care păreau să-i atingă pe toți cei cu care interacționa. Numai prin câteva cuvinte, Codreanu putea captiva o întreagă încăpere. Era o energie rară în spatele ochilor lui verzi, o putere mistică, magnetică, o putere ce părea că vine de dincolo de lumea materială. Nu bea, se ruga des, predica faptul că numai durerea și suferința vor câștiga războiul sfânt pentru o Românie Mare pură și necontaminată, pământul pe care îl ceruseră strămoșii. Era vocea solemnă a istoriei, succesorul unor străvechi eroi naționaliști precum Vlad al III-lea Țepeș.

La sfârșitul lui februarie 1923, profesorul Cuza l-a invitat pe Codreanu la un ceai. Nu mulți studenți știau asta, dar el era de fapt nașul lui Codreanu și vechi prieten al tatălui lui, Ion Zelea Codreanu, militant naționalist și fost membru al parlamentului. Codreanu senior fusese și el invitat la cină. Pe măsură ce se lăsa seara, se aduceau prăjituri, ceai și vinuri moldovenești, și veneau tot mai mulți oaspeți, inclusiv profesorul Șumuleanu, conferențiarul catedrei de chimie care îi bătuse pe studenții evrei. Conversația s-a îndreptat spre un miting în masă pe care îl organizau în primăvară. Mișcarea lor devenea populară, erau de acord, și trebuia să-i dea un nume. Unii au sugerat Partidul Apărării Naționale. Cuza a scuturat din cap. Suna prea formal, prea oficial. Era o mișcare de protest planificată să existe în afara unei structuri politice formale. Cuvântul Ligă părea preferabil. Trebuiau de asemenea să pună accent pe faptul că se fundamenta pe ortodoxia creștină. Ce-ați spune, a sugerat Cuza, de Liga Apărării Național-Creștine (LANC)? Oaspeții au dat din cap. Numele noii mișcări fusese stabilit.

A căzut în seama lui Codreanu să pregătească inaugurarea formală a Ligii, aducând susținători de la cele patru universități din România cu promisiunea că o nouă mișcare, violentă, avea să fie lansată pentru a pune stăpânire pe comuniști și evrei. În seara de 3 martie 1923 a adunat metri de bumbac din care a făcut steaguri negre și le-a întins pe podeaua dormitorului lui. În centrul lor a pictat un cerc alb în interiorul căruia a trasat un simbol despre care aflase în timpul unei călătorii la Berlin din toamna anterioară. Cineva îi spusese despre un activist antisemit mai puțin cunoscut, pe nume Adolf Hitler, care venise la conducerea unui mic partid ultranaționalist, Partidul Nazist. Se spune despre Codreanu că a fost intrigat. Când i s-a arătat simbolul zvasticii, a decis că ar fi ideal și pentru mișcarea sa. L-a pictat în mijlocul fiecărui steag, și le-a dus la vechea catedrală ortodoxă din Iași, unde au fost desfășurate în fața unei congregații de sute de persoane și binecuvântate de un preot. Codreanu a insistat ca Liga să fie sfințită de biserică. Mai târziu în acea zi, într-un amfiteatru de la universitate, au fost anunțați liderii noii mișcări. Președinte va fi profesorul Cuza. Comitetul de organizare îi includea pe violentul profesor Șumuleanu și pe tatăl lui Codreanu. Codreanu, la rândul lui, la numai 23 de ani, a fost pus în fruntea aripii studențești. Dar existau încă de pe acum tensiuni.

Codreanu credea că profesorul Cuza se opune în mod inexplicabil violenței. Nici nu s-a terminat bine inaugurarea, că profesorul elegant se afla la operă sau scria articole inteligente pentru reviste. Codreanu voia însă ca membrii ei să se afle în stradă. În acea toamnă, liderul frustrat al studenților din Ligă s-a restras în ascunzișul lui preferat, un schit pe pantele înalte ale muntelui Rarău, un peisaj cu vârfuri abrupte în sălbăticia Bucovinei. L-a luat cu el pe un activist numit Ion Moța, fiul unui preot ortodox care fusese interzis în orice universitate din România. Moța devenise cel mai loial adept al lui

Codreanu. Un magnet pentru probleme cu fascinația pentru martiriu, nu după multă vreme își va oferi viața pentru Ligă.

Cei doi tineri au urcat împreună în tăcere, apoi s-au oprit undeva deasupra norilor. Săptămâna precedentă încercaseră să se întâlnească cu premierul, Ion I.C. Brătianu, pentru a-l convinge ca *numerus clusus* să fie adoptat prin lege, pentru a scăpa de evrei în universități. Era remarcabil faptul că Brătianu acceptase să vorbească cu ei. Dar conversația a fost scurtă. Brătianu a spus că nu susține ideea și cei doi tineri au fost dați afară de oficiali. Acum se simțeau extraordinar de umiliți că nu mai putuseră să-și exprime motivele. Starea de spirit a celor doi era sumbră. Atunci le-a venit în minte un plan violent, nu numai de a scăpa țara de evreii de la conducere, dar și de a-i omorî pe cei care le fac apologia, de exemplu oameni ca prim-ministrul Brătianu.

În săptămâna următoare, luni 8 octombrie 1923, Codreanu și apropiații lui s-au adunat în casa unui prieten din București purtând gulere și cravate, stând în mod formal la cină. Mama prietenului lor era la bucătărie, pregătind masa. Studenții discutau și beau vin. Mai devreme fiecare dintre ei scrisese familiei o scrisoare de adio. Scrisorile au fost lăsate la prieteni pentru a fi expediate după violența planificată în timpul nopții. Ascunse printre lucrurile lor erau și două pistoale Browning.

La ora 9 seara, în timp ce se îmbrățișau și schimbau jurăminte de loialitate față de Ligă, au auzit un zgomot afară. Câteva momente mai târziu ofițeri de poliție au intrat în cameră. Nu mai era timp să se ascundă. Pe masă era un document extrem de incriminator – o listă a țintelor pe care Codreanu și ceilalți doreau să le asasineze cu acele pistoale. Printre nume erau Brătianu, precum și ministrul de externe român și alți politicieni de rang înalt.[5]

Capitolul cinci

> În timpul nopții, Nosferatu își înșfacă victima și-i suge sângele ca o cumplită băutură dătătoare de viață. Aveți grijă ca umbra lui să nu vă împovăreze somnul cu coșmaruri înfricoșătoare.
>
> *Nosferatu* (1922), Henrik Galeen

Pe o stradă îngustă din Germania rătăcea o siluetă furișată, adusă de spate, ce părea a fi departe de casă. Era în amurg, într-o după-amiază cenușie, în orașul Lübeck, pe litoralul Balticii. Erau fulgi de zăpadă în aer și străinul se grăbea să scape de frig. Capul îi era complet chel, degetele erau lungi, ca niște gheare, avea chipul de o paloare cadaverică și urechile păreau a fi ascuțite, ca de lup. De vârstă nedefinită, purta o manta militară lungă în locul pelerinei sale negre obișnuite, și mergea cu pași exagerați pe măsură ce se apropia de o clădire în ruină din secolul al XIII-lea, de pe chei. S-a oprit pe moment și a privit peste umăr cu o pauză melodramatică. Când o rază a soarelui palid i-a intrat în ochi, a părut că pupilele îi erau albe de tot. Insul se chema Max Schreck, un renumit actor german, și rolul pe care îl juca era al vampirului pe nume Contele Orlok.

Filmările aveau loc în iarna anului 1921, în diferite orașe germane vechi, pline de atmosferă, pentru un film mut, *Nosferatu*. Este povestea unui agent imobiliar tânăr numit Thomas Hutter care fusese trimis cu trăsura să viziteze un nou client într-un castel îndepărtat, în vârf de munte, din Transilvania. Hutter este primit de misteriosul Conte Orlok, numai că se taie la deget în timp ce lua cina. Orlok îl întreabă politicos dacă ar putea suge sângele de la rana lui Hutter, și musafirul îngrozit își dă seama treptat că se află în casa unui strigoi. Închis în castel, se uită pe fereastră numai pentru a-l vedea pe Conte intrând într-un sicriu. Orlok, aflăm noi, este alergic la lumina soarelui și în cele

din urmă pornește în călătorie într-o goeletă, ascuns, firește, într-un sicriu.

Când văduva lui Bram Stoker, Florence, a auzit de film, i-a dat în judecată pe realizatori. Romanul *Dracula* al lui Stoker avusese vânzări decente în Marea Britanie și în America, dar era departe de a fi un succes comercial. De fapt, el i-a adus atât de puțini bani autorului încât, în ultimii lui ani de viață, a făcut o petiție pentru a primi o pensie de la Fondul literar regal. Stoker a murit la Londra în 1912, la vârsta de 64 de ani, nu chiar fără bani, dar nici foarte înstărit. În anul următor, Florence o ducea atât de greu încât a luat însemnările și planurile romanului și le-a dus la Sotheby's, unde le-a vândut pe numai două lire. După aceea pe frontul Dracula a fost liniște. A început războiul și cartea era în primejdie de a fi uitată.

Dar abia când Florence a primit un fluturaș publicitar de la lansarea filmului *Nosferatu – Simfonia groazei*, de regizorul german Friedrich Murnau – eveniment ținut în sala de bal a grădinii zoologice din Berlin în anul 1922 –, și-a dat seama că intriga din *Dracula* fusese copiată. A urmat o bătălie juridică de lungă durată pe care Florence a câștigat-o până la urmă, forțându-i pe producătorii lui *Nosferatu* să distrugă orice copie a filmului (deși unele s-au păstrat). În mod paradoxal, vâlva care s-a iscat a readus *Dracula* în atenția publicului. Interesul a început să se manifeste și Florence a vândut drepturile unui prieten din copilărie, actorul și scriitorul Hamilton Deane, care a adaptat cartea pentru o producție teatrală de un enorm succes în anul 1924. Deane a transformat complet caracteristicile lui Dracula, schimbând ceea ce la Stoker era „un bătrân înalt, proaspăt bărbierit, dar cu o mustață lungă și albă" într-un ipochimen dubios, uns cu toate alifiile, purtând guler înalt, pelerină neagră și cravată albă, cu păr lucios și negru ca pana corbului. Nu așa și-l imaginase Stoker pe contele transilvănean, dar noua lui înfățișare a fost și cea care s-a impus. Dracula lui Dean a

inspirat și acea adaptare faimoasă de la Hollywood din anul 1931, în care a fost jucat de Bela Lugosi – filmul care l-a transformat pe Dracula în cel mai recognoscibil simbol al horrorului gotic.

În România de la acea vreme nici cartea, nici filmul nu erau prea cunoscute. Mulți oameni pur și simplu nu au putut să facă nici o legătură între eroul lor național, cunoscut de toți ca Vlad Țepeș, și Dracula. Familiaritatea cu imaginea celui din urmă era limitată la elita educată care a considerat că reimaginarea eroului lor, prințul care învinsese în mod faimos armata otomană, era o insultă la adresa memoriei lui. Restul populației – cei puțini care știau câte ceva despre lucrarea lui Stoker – recunoștea peisajele și folclorul, dar erau uimiți că poveștile care li se spuseseră încă din leagăn despre vampiri și strigoi ar putea crea o asemenea agitație globală.

Carol, moștenitorul tronului, nu avea în mod clar nici o idee despre agitația referitoare la portretizările occidentale ale predecesorului său notoriu când părinții lui au început să-l pregătească pentru rolul de rege în prima parte a anilor 1920. Personalitatea lui rebelă îi convinsese pe Maria și pe Ferdinand că trebuie să-l dea pe brazdă și să-i inducă un simț al responsabilității. Prima lor tentativă a presupus faptul de a-l lăsa la conducerea țării pe tânărul de 26 de ani când ei se aflau oficial cu treburi în Transilvania. I-au propus să organizeze o recepție formală pentru întoarcerea lor, dar Carol a fost atât de alarmat de idee încât s-a aruncat de pe cal cu gândul de a se răni și de a evita orice sarcini oficiale. Ferdinand a mai încercat o dată, în 1919, rugându-l pe Carol să meargă într-o misiune comercială în Orientul Îndepărtat. Carol a preferat să se împuște în picior decât să accepte să plece în călătorie, faptă pentru care până și mamei lui iubitoare i-a fost greu să îl ierte. „Pentru prima oară", scria ea în jurnal, „aproape că mi-am urât fiul."[1] Chiar dacă rana de la picior se va vindeca, problemele de sănătate mintală ale lui Carol erau mai

provocatoare. Maria a decis că era în ordine să îl trimită într-o vacanță lungă în locuri însorite și, cu binecuvântarea doctorului, l-a trimis într-o călătorie în jurul lumii în anul 1920.

Carol s-a întors bronzat, sănătos și afișând un calm aproape tantric. Amintirea lui Zizi Lambrino părea că se estompase. Era chiar în stare să vorbească civilizat cu frații săi pe care de regulă îi trata autoritar sau îi ignora complet. Când Carol a călătorit prin Europa, a auzit că sora lui mai mică, Elisabeta, se căsătorea și și-a schimbat planurile pentru a putea veni la petrecerea de nuntă.

Elisabeta era mai degrabă o fată ștearsă de 25 de ani, introvertită, fără prea multe abilități sociale, lipsită de scânteierea intelectuală a mamei sale. Maria voia să o mărite repede și o soluție neașteptată a venit în persoana prințului moștenitor George al Greciei, un soldat curajos, dar anost, văr de-al doilea cu Elisabeta. Urmau să se căsătorească în februarie 1921, și anunțul avea să fie celebrat cu picnicuri și festivități de-a lungul rutei feroviare între Elveția (unde monarhia Greciei se afla în exil) și România. Cele două familii regale au debarcat în magica stațiune montană Sinaia, unde i-au distrat pe greci pe pajiștile mari ale reședinței lor de vară ca de poveste, castelul Peleș, jucând tot felul de jocuri și vânând urși. Sosirea lui Carol a fost neașteptată, întrucât nimeni nu știa unde să-i trimită invitația, dar Maria a fost încântată să-l vadă atât de sănătos.

Într-o plimbare înviorătoare prin împrejurimi, a doua zi, Carol a însoțit-o pe sora mai mică a mirelui, prințesa Elena, pe cărări de deal și prin văi, povestind însuflețit despre călătoria sa. Prințesa educată în spirit englez era înaltă, cu oase fine, elegantă și rezervată. Întâlnise foarte rar o asemenea exuberanță, cu siguranță nu de la un tânăr de familie regală atât de hotărât să-i facă pe plac. Carol nu a mai vorbit cu altcineva. În câteva ore s-a îndrăgostit și înainte de sfârșitul călătoriei o ceruse în căsătorie.

Impulsivitatea era o reminiscență a căsătoriei lui cu Zizi, dar de data aceasta Maria era încântată fără doar și poate. Elena nu era numai o prințesă, ci emana un aer atât de rece de rigoare și protocol, că ar fi îmblânzit și o haită de lupi. Când prietenele periculos de spirituale ale Mariei au menționat faptul că prințesa este cam fără sare și piper, ea nu a fost tulburată. Nu contau, spunea ea, decât fericirea lui Carol și ruperea ultimelor legături cu Zizi Lambrino. Desigur, reginei i-a trecut prin minte și că, în sfârșit, i-ar putea pasa altcuiva responsabilitatea pentru fiul ei capricios.

Au fost două nunți regale în casa Mariei în primăvara anului 1921. Prințesa Elisabeta și prințul George s-au căsătorit într-o ceremonie ortodoxă sumbră la București, înainte de a se întoarce la Atena, pentru a fi prezenți la căsătoria lui Carol cu Elena. Au fost cele mai frumoase momente pentru Maria. Scăpase de o fată ștearsă și-și asigurase noua generație de conducători regali pentru patria ei de adopție.

Și mai mare a fost încântarea când, peste nouă luni, îndatoririle dinastice ale lui Carol au fost îndeplinite prin nașterea unui băiat. L-au botezat Mihai, prințul care va fi al doilea în linia de succesiune la tronul românesc. Tânăra familie s-a mutat într-o vilă pe Kiseleff, un mare bulevard străjuit de copaci în partea centrală a Bucureștiului, lângă un lac plin de insule și cafenele luminate feeric. Carol a apelat la Harrods din Londra pentru a decora casa. A comandat tapet englezesc, covoare otomane, candelabre franțuzești și a lucrat cu o echipă de meșteri din toată Europa. Încă bântuit de propria copilărie printre doici și tutorele care l-a abuzat sexual, Carol a decis să facă lucrurile diferit. Îl hrănea și-l plimba chiar el pe copil, și tinerii soți deveniseră imaginea familiei moderne prin excelență.

Totuși, curând rutina a devenit o povară. Îngrădit într-un mediu claustrofob, Carol se răstea la Elena, refuza să o

ajute la treburi și pleca val-vârtej în oraș pentru a vizita vechile lui cârciumi. În februarie 1922, Elena era atât de obosită de dispoziția schimbătoare a soțului său, încât a cerut permisiunea Mariei și a lui Ferdinand de a lua o vacanță cu copilul și s-a refugiat în liniștea Palatului Regal de la Atena. Peste patru luni era încă acolo și Carol găsise o nouă sursă de distracție.

De data aceasta, obiectul afecțiunii lui a fost o femeie divorțată, notorie pentru ascensiunea sa socială, pe nume Elena Lupescu. Carol mersese la un bal de caritate pentru care Lupescu a făcut în mod special rost de o invitație pentru a se întâlni cu prințul moștenitor. A reușit chiar să aibă scaunul vizavi de el, unde și-a petrecut seara jucându-se cochet cu părul ei roșu ca focul și sorbindu-și ispititor vinul. Carol a observat-o, dar, înțelept, a stat deoparte. Cu altă ocazie a fost mai puțin reținut. Lupescu a venit la o petrecere dansantă într-o rochie albă virginală, cu ochii verzi de felină dați cu rimel. Era mai sigură pe sine, tot plimbându-se prin încăpere cu șampania în mână, mâncând tartine în timp ce scotea pe nas fum de țigară. A dansat provocator cu Carol și, la sfârșitul serii, el s-a oferit să o conducă acasă. Făcând apel la prefăcuta ei virtute, Lupescu a zâmbit sfios: „Oare ce-ar crede vecinii dacă m-ar vedea că am venit acasă în mașina Înălțimii Voastre?“, a spus ea. La petrecerea următoare însă, joaca se terminase. Lupescu l-a urmat bucuroasă pe Carol în Rolls-Royce-ul lui, lăsându-se condusă la vila lui pustie.

Elena Lupescu nu era una dintre cuceririle tipice ale lui Carol. Era mai degrabă dolofană, cu o înfățișare banală, din clasa mijlocie de jos, și din pricina șoldurilor ei ample avea un mers cam legănat. Era și evreică, reprezentând o provocare pentru regaliștii și adepții antisemiți fanatici ai lui Corneliu Codreanu, care se afla acum într-una dintre cele mai cunoscute închisori din București, așteptând procesul pentru complotul de a ucide câțiva politicieni evrei de rang înalt.

* * *

Închisoarea Văcărești era un fort vechi și umed, plin de coridoare și de temnițe, în al cărui centru se afla o biserică ortodoxă situată nepotrivit în mijlocul unei pajiști îngrijite, chiar în mijlocul complexului. Jumătate din clădire era ocupată de deținuți – în cea mai mare parte politici – și jumătate de călugări, care o foloseau ca mănăstire. Când Codreanu și complicii lui au ajuns, în vara anului 1923, erau mai puțin îngrijorați de condițiile de detenție, cât mai degrabă de faptul că suspectau un trădător printre ei. Cum să explici altfel raidul poliției de la cină, cu o sincronizare atât de precisă?

Codreanu era deținut numai de câteva zile, când a privit în curtea închisorii și l-a văzut pe tatăl său într-un grup de deținuți, încă îmbrăcat în costum național. Ca fost membru al parlamentului, nu cu mult timp în urmă Codreanu senior reușise să-și asigure câteva privilegii, inclusiv dreptul de a se ruga în biserica ortodoxă a călugărilor, un loc pe care în curând îl va vizita liber împreună cu fiu său. Aici, în acest loc sfânt, întunecat, s-a născut un capitol important al mitului despre Codreanu.

Pe partea stângă a ușii către altar se afla o icoană neobișnuită, înaltă de aproape doi metri, care i-a captat privirea lui Codreanu. Pictată în ulei și acoperită de decenii cu un praf ceruit, îl reprezenta pe arhanghelul Mihail, conducătorul oastei cerești a lui Dumnezeu, cu aripi aurii ieșindu-i din umeri, ținând în mână sabia argintie cu care tocmai îl făcuse bucăți pe Satana. În lumina slabă a lumânărilor, înconjurat de călugări care cântau, Codreanu se spune că a avut o revelație. Arhanghelul Mihail se pare că prinsese viață sub ochii săi. Era un semn, credea Codreanu, că fusese ales să conducă Războiul Sfânt împotriva forțelor care încercau să distrugă România Mare. Din acel moment s-a jurat să-și creeze propria frăție, spre a lupta pentru „reînnoire națională". Înainte să treacă însă la acțiune, trebuia să depășească mica problemă

a unui proces care îl putea trimite la închisoare pentru douăzeci de ani.

Când a venit ziua procesului, în ianuarie 1924, Codreanu și ceilalți complotiști au fost escortați la administrația închisorii pentru a fi pregătiți înainte de a pleca la tribunal. Lângă el era cel mai de încredere adept al său, Ion Moța. În spatele lui Moța se afla un tânăr palid, nervos, numit Ion Vemichescu. Ceilalți îl bănuiseră pe Vemichescu de la început, crezând că el era cel care s-ar putea să fi ciripit la poliție. Codreanu și Moța vorbiseră cu el și credeau că limbajul trupului indica faptul că este vinovat. Acum, când așteptau autobuzul închisorii, Moța s-a dus spre Vemichescu și l-a dus într-un vestibul. Câteva clipe mai târziu, s-a auzit un foc de armă din încăperea îngustă.

În timp ce Vemichescu, abia respirând, era urcat într-o ambulanță, foștii lui camarazi fluierau cântece de luptă în celulele de la subsolul tribunalului. Folosind un pistol furat de la un vizitator al închisorii, Moța dusese răzbunarea la îndeplinire în numele grupului. Era o parte a eticii lor. Orice lipsă de onestitate și de loialitate, chiar în lipsa unei probe evidente, era tratată cu duritate.

Cu toate acestea, procesul s-a desfășurat conform planului și o mulțime de susținători s-au adunat pe străzile din jur. Era un moment semnificativ, pentru că era prima oară când Codreanu atrăsese atenția în afara Iașiului. Veștile despre proces se discutau la București și ziare simpatizante se întrebau de ce niște tineri patrioți erau acuzați de atacarea evreilor și a bolșevicilor, când națiunea trebuia să le mulțumească pentru că încercau să protejeze România Mare.

Procuror era un anume domn Racoviceanu.

– Au fost arme în casă? a întrebat el.

– Da, a răspuns fiecare acuzat.

– Întocmiseră ei oare o listă a persoanelor pe care planificau să le asasineze?

– Da.

– Au vrut să-i vadă morți pe acești oameni?

– Da, desigur. De aceea numele erau pe listă.

Onestitatea, deși cu un cost personal extrem, era o valoare importantă a mișcării. Nu există consemnări ale cuvintelor lui Codreanu când a fost chemat la bară, dar știm că ținea la un citat pe care îl atribuise poetului național român pentru a-și justifica antisemitismul: „Prin ce muncă sau sacrificiu [evreii] și-au câștigat dreptul de a aspira la egalitate cu poporul român? Au luptat ei împotriva turcilor, tătarilor, polonezilor și ungurilor?... Prin efortul lor s-a dus faima acestei țări sau această limbă a fost dezgropată din negura trecutului? Prin mijlocirea vreunuia dintre ei poporul român și-a câștigat dreptul de a vedea lumina soarelui?“

Când avocatul personal al lui Codreanu, profesorul Paulescu, a apărut în fața curții, clienții lui își recunoscuseră vinovăția. Mai rămăsese doar o cale îngustă de argumentare de explorat. Nu exista nici o dată, spunea Paulescu, la care așa-zișii conspiratori urmau să comită crima. Cum poate fi o conspirație, dacă nimeni nu a vorbit despre momentul aducerii la îndeplinire? Oare nu este vorba doar de un grup de studenți cu mințile înfierbântate care vorbesc prostii după câteva pahare în plus?

Procesul a continuat târziu în noapte, cu jurații retrăgându-se în final la ora 5 dimineața. Verdictele s-au dat după o oră și jumătate. Codreanu și-a dat seama de deznodământ după uralele din galeria publicului. Toți cei cinci fuseseră achitați și au fost eliberați într-o atmosferă de jubilare sălbatică. Codreanu s-a întors pentru scurt timp la închisoarea Văcărești pentru a-și lua lucrurile. Printre ele se afla și un cadou de la un coleg deținut: o copie de aproape doi metri a icoanei arhanghelului Mihail.

Cuprins mai degrabă de o dispoziție reflexivă, decât de sărbătoare, Codreanu a decis să nu ia parte la demonstrațiile violente legate de clauza minorităților, care

se răspândiseră la Iași. În loc de asta s-a retras la țară, pentru a duce o viață autarhică, în rugăciune. Adepții i s-au alăturat curând, așa cum sperase, și în vara anului 1924 i-a adunat pentru a le face un anunț important. Evenimentul trebuia să se petreacă într-un loc ca vai de lume, într-o magazie dărăpănată din grădina unei bătrâne. Alesese locul cu grijă, ca simbol al vieții pure și simple pe care trebuiau să o îmbrățișeze pentru a deveni membri ai noii sale organizații.

„Aici nu este nimeni să ne ajute", spunea Codreanu, „numai Dumnezeu." El le-a spus că trebuie să renunțe la sentimentul că li se cuvine totul. Unii erau atât de privilegiați, spunea el, încât uitaseră și cum era să cari o traistă pe stradă. Acum era timpul să-și murdărească mâinile. Li se cerea, spunea Codreanu, să construiască o nouă națiune, „cărămidă cu cărămidă". Trebuiau să devină muncitori, nu gânditori, să se roage des și să-și folosească mintea numai pentru a citi Apocalipsa. La sfârșitul întâlnirii, Codreanu a anunțat că noua mișcare se va numi Frăția de Cruce. Membrii ei vor fi legionari și se vor împărți în ceea ce Codreanu numea „cuiburi", grupuri de câte șase persoane (uneori și femei) care vor trăi împreună ca o familie. Vor munci unul lângă altul, se vor ruga împreună și vor lupta împreună. Ghidul lor spiritual va fi, desigur, Codreanu, dar liderul lor va trebui să fie temerarul, dar inteligentul Ion Moța – care curând avea să fie achitat pentru uciderea fostului său coleg în sala de așteptare a închisorii Văcărești. Înainte ca legionarii să plece în acea noapte, pe 6 mai 1924, au jurat pe Biblie să-și sacrifice viața pentru mișcare și pentru Corneliu Codreanu.

În zilele următoare au instalat un fel de tabără utopică într-un loc numit Ungheni, pe malul râului Prut, unde au sădit morcovi, cartofi și dovlecei. Era un mod de viață care va deveni o marcă înregistrată a diferitelor mișcări ale lui Codreanu: tabere de muncă în comun cu dormitoare

comune, în care tineri și tinere muncesc în ritmul cântecelor de luptă.

Mai târziu, aceste comunități se vor extinde în rețele care vor atrage mii de rezidenți, inclusiv vizitatori din străinătate. Cea mai mare dintre ele avea să fie situată lângă spectaculoasele plaje albe de la Eforie, lângă Constanța, și va fi numită după soția regelui Carol I, Tabăra Carmen Sylva. Aici se aflau săli de clasă unde copii fără adăpost și săraci erau aduși cu autobuzul pentru a primi învățătură gratis, alături de restaurante, un teatru și o infirmerie pentru cei săraci. Vara, copiii erau învățați să cultive porumb și ovăz, în timp ce seara soseau vizitatori de la kilometri distanță pentru evenimente la care se strângeau fonduri, unde aveau loc recitaluri corale și dansuri populare.[2] Tabăra Carmen Sylva era mai mult decât o comunitate, era o destinație de vacanță filantropică pentru cei săraci și un centru de propagandă pentru Codreanu.

Pe 8 mai 1924 Codreanu și cincizeci dintre camarazii săi s-au trezit devreme în tabăra de la Ungheni, și-au pus cizmele și salopetele și s-au pregătit să sădească roșii. Deodată, zeci de soldați înarmați au început să atace tabăra. Conform mărturiei lui Codreanu, erau însoțiți de patruzeci de ofițeri de poliție, „cu revolverele pregătite, țipând și înjurând". Conducătorul lor era prefectul local al poliției, D. Manciu.[3] Codreanu relatează că Manciu și alții l-au culcat la pământ și i-au pus la tâmplă trei pistoale. Conform altor relatări, Codreanu a încasat apoi un pumn în frunte de la Manciu. Era semnul ca și alte forțe de poliție să se alăture. În timp ce Codreanu era bătut, unul dintre ei se pare că i-a șoptit la ureche: „Înainte de venirea serii o să vă omorâm, n-o să mai trăiești să vânezi evrei"[4]. Apoi Codreanu și ceilalți au fost duși la cea mai apropiată secție de poliție, flancați de două sute de jandarmi.

Universul (8 iunie 1924)

STUDENȚII AU FOST BĂTUȚI CHIAR DE PREFECTUL POLIȚIEI

Ni-l închipuim pe dl Manciu, prefectul poliției din Iași, asemenea unuia dintre cei mai notorii polițiști ai veacului trecut, caracterizat prin violență și brutalitate.

Dl Manciu care, din câte se pare, a urmat cursuri de drept penal în studenție, i-a bătut personal pe studenți, i-a schingiuit, i-a umplut de sânge. Dar dacă studenții bătuți nu sunt vinovați de nici una din absurditățile ce li se aruncă în spate? Atunci ce urmează? Ar trebui să fie și el bătut?

Universul (9 iunie 1924)

IAȘII SUB TEROAREA PREFECTULUI DE POLIȚIE

Transportați în beciurile Poliției, acești studenți au fost supuși la cele mai groaznice chinuri. Unii dintre ei au fost spânzurați cu capul în jos și loviți la tălpi cu vâna de bou. Studentul Corneliu Codreanu a fost legat, apoi pălmuit și torturat de însuși prefectul de poliție. Sănătatea lui e zdruncinată.

Ceilalți studenți arestați prezintă grave leziuni corporale. Trei sute de studenți au raportat faptele de mai sus procurorului general, cerând ca medicul legist să examineze starea colegilor torturați.[5]

Codreanu chiar a fost bătut și ținut în arest două zile, perioadă pe care și-a petrecut-o rememorând „rușinea", „umilirea" și „suferința" pe care i le-au produs prefectul Manciu. Mentorul lui Codreanu, profesorul Cuza, a tras concluzia unei conspirații evreiești în spatele arestărilor:

Unirea (1 iunie 1924; de prof. A.C. Cuza)

Această provocare este cu atât mai nedemnă și mai supărătoare cu cât în același timp polițaiul Manciu se duce la întrunirile societății jidănești „Macabi" și se pune în fruntea acestor macabei amatori de sport cu care pleacă

ostentativ în excursie, având în frunte steagul alb-albastru.

(...) Cerem ca autoritățile superioare să intervină ca să se pună capăt unei situații nedemne și primejdioase pe care Iașiul și studențimea lui creștină nu o mai pot tolera.[6]

Joi, 23 octombrie 1924, a fost o dimineață de un frig pătrunzător la tribunalul districtului 11 din Iași. Codreanu era prezent, de data aceasta nu ca acuzat, ci ca avocat. Arestările din câmpurile de roșii fuseseră date uitării, cel puțin pentru moment, iar acum îl reprezenta pe un tânăr student care pretindea, ca mulți alții, de altfel, că fusese bătut de prefectul Manciu. Sala de judecată era aglomerată. Avocați în robe tot intrau și ieșeau. Codreanu era așezat în față și aștepta să îi fie anunțat cazul. Deodată s-a deschis o ușă și un grup de bărbați au intrat în încăpere. Era Manciu cu o echipă de douăzeci de ofițeri de poliție, strigând și făcând semn spre Codreanu. Au pornit repede spre el, l-au pus la pământ și s-au urcat pe el. Mai mulți avocați au făcut apel la calm. Apoi s-a auzit pocnetul unui pistol. În înghesuială, Codreanu scosese pistolul și trăsese, sub ochii judecătorului și ai altor avocați uluiți. Mai târziu avea să spună că nu voia să omoare pe „nimeni". Dar cel care primise primul glonț a murit. S-a întâmplat să fie chiar prefectul Manciu.

***

În timp ce infracțiunile săvârșite de Codreanu și de extrema dreaptă erau justificate zilnic de ziarele din toată țara, până și cea mai neînsemnată plângere din partea noului Partid Comunist Român era considerată echivalentul unei chemări la arme. Comuniștii erau o pradă ușoară și ar fi trebuit să fie bătuți pe străzi. Lipsa lor de loialitate față de România Mare era un complot conceput de bolșevicii Moscovei și răspândit de fanatici. Cuvântul „comunist" era mereu interșanjabil cu cel de „evreu". Românii erau bombardați cu teorii

conspiraționiste despre iudeo-bolșevism. Într-o mentalitate de asediu și izolaționism era logic să fii mereu vigilent în privința vinovaților. Troțki era dovada suficientă că evreii puseseră mâna pe Rusia. Și echivalentul românesc, Ana Pauker, era dovada că vor face același lucru în București.

De fapt, Pauker încă nu era comunista instinctivă care a ajuns să fie. Ca și alți câțiva tovarăși ai săi, intrase în vechiul Partid Social Democrat Român pentru că era singurul partid împotriva războiului din țară. La acel moment nu arătase nici un interes față de economia marxismului. Într-adevăr, se spune că unii tineri comuniști au fost îngroziți când au învățat despre colectivizare și abolirea proprietății private. Interesul lor era față de un set mai mare de valori liberale care nu erau reprezentate de sistemul românesc tradițional, corupt, al celor două partide. Erau încântați de noțiunea unui nou început în toată Europa, care să aducă după sine o distribuție mai echitabilă a pământului și sfârșitul imperialismului. Și nu era deloc surprinzător că mulți dintre ei erau evrei, grupul care fusese tratat atât de îngrozitor timp de generații și căruia i se interzisese să aibă o voce.

Când social-democrații au devenit socialiști, care apoi au devenit Partidul Comunist Român (PCR), membrii lui tineri, impresionabili au mers spre stânga odată cu el, văzând partidul ca singura platformă care ar putea aduce o schimbare radicală și de durată. Dar și Ana, și Marcel Pauker au recunoscut o problemă chiar de la început. Partidul nu putea fi popular cât timp Moscova insista să aibă rolul dominant. Realizarea României Mari era mult prea prețioasă, prea marcată de sânge și de istorie pentru a accepta subordonarea față de Rusia.

Și-au împărtășit sentimentele, așa cum făcuseră și mulți alții din eșaloanele superioare ale partidului de la București. Moscova i-a mustrat aspru. Politburo a luat atitudine și l-a demis pe primul secretar general al PCR,

Gheorghe Cristescu „Plăpumarul", pentru aparentul său naționalism românesc, înlocuindu-l cu un dulgher austro-ungar docil, Elek Köblös, care îi disprețuia pe români pentru că luaseră Transilvania în timpul războiului. Moscova a insistat apoi ca toate congresele PCR să fie ținute în afara țării, ordin care a intrat în vigoare începând cu anul 1922. Chiar și documentele interne ale partidului erau scrise uneori în rusă. Avea loc o preluare clară și cinică a PCR în prima parte a anilor 1920.

Partidul a fos deposedat sistematic de identitatea românească, într-o măsură atât de mare încât guvernul român avea tot dreptul să creadă că este condus ca un front pentru elemente străine ce intenționează să organizeze o lovitură de stat. Sub conducerea de fier a Rusiei, românii au fost sistematic dați afară din funcții, mai ales de la cele de conducere. În anii 1930 ungurii constituiau 26% din partid, rușii 10% și bulgarii 10%.[7] Guvernul român era suficient de îngrijorat, încă din anul 1923, să intervină și să interzică PCR.

Ana Pauker s-a numărat printre cei arestați. Femeia de 31 de ani care tocmai își pierduse primul copil, mort de dizenterie în micul apartament al cuplului (Ana era prea ocupată cu munca de partid pentru a se concentra total asupra îngrijirii copilului), a fost dusă la închisoarea Văcărești la scurt timp după ce Codreanu și ceilalți conspiratori fuseseră eliberați. Deținuții comuniști erau ținuți într-o aripă separată a clădirii față de naționaliști și, în ciuda numărului relativ mic de membri (încă aveau numai 300 de membri), reprimarea lor era atât de serioasă încât ei ajunseseră să ocupe cel mai mult spațiu.

Ana a fost interogată curând de întruchiparea timpurie a poliției secrete românești, cunoscută sub numele de Siguranță. Interogatoriul a avut loc în camere fără ferestre și a fost efectuat de bărbați anonimi. Voiau numele membrilor Partidului Comunist și pe ale spionilor bolșevici. PCR avea legături directe cu Moscova, îi

aminteau ei. Ea trebuie să știe cine era responsabil de organizarea strategiei antiromânești. Pauker era o deținută rezistentă. I-au legat mâinile de spătarul scaunului și au continuat să o întrebe. Când a refuzat să răspundă, au bătut-o.

După câteva luni în arest, Pauker încă nu avea o dată pentru proces și nici, ca în Kafka, de altfel, cea mai mică informație referitoare la acuzațiile aduse. În această perioadă, în care tinere membre ale PCR erau adunate în aceleași celule, antipatia lor față de guvernul român creștea inevitabil. În același timp, ele erau tratate ca niște eroine la Moscova. Scrisori de încurajare erau strecurate în închisoare și femeile deveniseră un grup puternic, independent, căutând inspirație și hrană politică la tovarășii lor ruși. Au intrat în greva foamei, refuzând să mănânce timp de paisprezece zile. În cele din urmă autoritățile din închisoare au fost de acord să elibereze trei femei. Se spunea că, imediat ce s-au deschis ușile celulelor, numai Pauker a ieșit. Restul erau bătute atât de rău și înfometate, încât nu puteau merge.

* * *

Londra, 27 noiembrie 1925. Un strat subțire de zăpadă se depusese pe umerii santinelelor din jurul palatului Buckingham. Mulțimea aștepta – pe zece rânduri, udă și în frig – ca sicriul pus pe un afet de tun să pornească spre Westminster Abbey pe străzile acoperite de zăpadă. Funeraliile reginei Alexandra, soția regelui Eduard al VII-lea și cumnată a reginei Maria a României, au adus reprezentanți din toate casele regale din Europa în Londra cețoasă, inclusiv silueta înaltă și greoaie a prințului moștenitor al României.

Într-o manta militară lungă, cu cizmele de călărie băgate în zăpadă până la glezne, mergea chiar în spatele membrilor familiei regale britanice, semn de apropiere între cele două familii. Dar în afara funeraliilor și a câtorva

zile petrecute cu mătuși și unchi îndepărtați, pe Carol îl mai neliniștea ceva.

Vineri, după funeralii, trebuia să o ia pe sora lui mai mică, principesa Ileana, care mergea la o școală la Londra, ca să o însoțească la București, pentru sărbătorile de iarnă. Dar Carol nu a mai apărut. În loc de asta, a sunat-o panicat pe Ileana și i-a spus că trebuia să se ducă urgent la Paris. A doua zi, Carol chiar a călătorit către capitala franceză, dar fără nici o obligație oficială. De fapt, a sărit din tren direct în brațele Elenei Lupescu. Cuplul a schimbat mai apoi peroanele și a urcat în alt tren spre Milano, unde cei doi s-au cazat în hotelul de lux Hotel de Ville. Carol a semnat cu numele său în registrul de oaspeți. Amanta lui a făcut la fel. A scris „prințesa Lupescu".

După ce au intrat în apartament, Carol s-a așezat și a început să scrie o scrisoare lungă către mama sa. Declara că se săturase să fie înțeles greșit, judecat greșit și persecutat. Era o „victimă", spunea, și ani de zile fusese tratat cu „condescendență". După ce a umplut pagini întregi cu supărări mărunte, i-a spus mamei că nu-l va mai vedea niciodată. Va dispărea pentru totdeauna cu draga lui Lupescu. Era de la sine înțeles că renunța la tron. Din România a venit un răspuns ciudat. Maria fusese atât de eficientă în a ține deoparte de paginile ziarelor comportamentul fiului său în ultimii ani, încât, după ce avuseseră o părere proastă despre el până atunci, oamenii au simțit brusc un mare sentiment de pierdere. Un mic grup de „carliști" a apărut la suprafață, începând să facă o campanie pentru întoarcerea prințului. Știau prea puține despre politica lui, pentru că nu avea nici una. Era vag antisemit, ca marea majoritate a clasei politice conducătoare, dar partidele de dreapta nu erau încântate pentru că acum se întâlnea cu „evreica aia". Singura opinie notabilă a lui Carol era că nu-i plăcea cel mai mare om de stat al țării, cel care fusese de cinci ori prim-ministru liberal, Ion I.C. Brătianu.

Acesta, în vârstă de 61 de ani, fusese membru al parlamentului aproape de la formarea regatului și fusese implicat în fiecare decizie importantă, fiind considerat ochii și urechile regelui. Fiecare nou premier, indiferent de convingeri, trebuia să-l consulte pe Brătianu numai pentru a se asigura că regele era mulțumit. Mulți politicieni erau foarte prudenți cu Brătianu (al cărui partid Național Liberal reprezenta nobilimea și industriașii), dar nimeni nu îndrăznea să-l atace, nici măcar regele. De aici a apărut și ura lui Carol față de bătrân. Rolul decizional al regelui scăzuse direct proporțional cu ascensiunea lui Brătianu. Pentru timidul, slabul Ferdinand era o binecuvântare să paseze responsabilitatea altcuiva. Dar pentru Carol acest lucru reprezenta o erodare a prerogativelor regale. Toate acestea nu contaseră deloc înainte de fuga lui Carol, dar a fost suficient ca o mică clică să se unească în jurul unei imagini idealizate a prințului moștenitor absent și să înceapă să formeze o facțiune anti-Brătianu gata să intre în acțiune imediat ce Carol s-ar fi întors.

Între timp, spionii Mariei descoperiseră unde stătea Carol și au reușit să-i transmită o scrisoare, implorându-l să se întoarcă în România. Prințul a răspuns printr-o altă scrisoare. „Trebuie să se găsească o cale", scria el, „să declarați că am murit într-un accident de mașină... sau că m-am înecat în Lago Maggiore... Voi ști cum să dispar fără să las nici o urmă."[8]

În chip surprinzător, publicul român a rămas cu impresia că prințul Carol fusese forțat să părăsească țara pentru că îndrăznise să vorbească împotriva prim-ministrului. Se spunea chiar că regele era implicat, împreună cu Maria, conspirând să-și exileze fiul cel mare la solicitarea lui Brătianu. S-au făcut presiuni în primăvara anului 1926 ca premierul să demisioneze, ceea ce a și făcut. Dar, ca o dovadă a corupției și rapacității din politica românească, el a fost invitat să-și aleagă succesorul. În realitate, era un singur om potrivit pentru post:

politicianul popular, de centru, Iuliu Maniu, un fost avocat scrupulos de onest din Transilvania, care în campanie promovase o mișcare anticorupție. Creștin mai degrabă dur și pedant, Maniu era un om de onoare care promisese o revoluție morală în viața publică și avea să lanseze curând un nou partid agrar de mare succes, Partidul Național Țărănesc. Dar tocmai onestitatea era problema pentru Brătianu. Maniu amenința înțelegerile care puneau în mișcare angrenajul politicii românești de decenii. În locul lui, Brătianu l-a ales pe coruptibilul și narcisistul general Averescu, liderul aproape dictatorial al Partidului Poporului, care, la acea vreme, era comparat cu Mussolini. Cei doi au făcut o înțelegere. Averescu va avea sprijinul lui Brătianu cât timp promitea să se retragă când omul de stat mai în vârstă îi va spune să facă asta.

Regele și Brătianu jonglau cu oamenii pe care îi aleseseră singuri la conducerea unui guvern neschimbat de dreapta, și asta de ani buni. Imediat după aceea, prim-ministru a fost amantul reginei Maria, nobilul elegant Barbu Știrbey. Era o farsă. Toți oficialii în funcție erau disperați să blocheze ascensiunea lui Iuliu Maniu și a partidului său Național Țărănesc cu înclinație de stânga. Maniu și adepții lui aveau o idee. Pentru a ieși din impas, ei au cerut nu numai demisia lui Brătianu, ci și un nou rege, Carol fiind soluția lor potențială. Au început să-l caute și să-l convingă să se întoarcă în România.

În vara anului 1926 campania lor a început să se intensifice. Regele Ferdinand era grav bolnav de cancer. Dacă prințul Carol nu reușea să-și anuleze renunțarea la tron, Coroana va sări peste o generație, lăsând țara condusă de prințul Mihai, în vârstă de patru ani, ca rege. În răstimpul în care se desfășurau aceste manevre politice, națiunea era prinsă cu procesul de crimă al lui Corneliu Codreanu, liderul spiritual al Frăției de Cruce.

Acesta trebuia să aibă loc la Iași, locul unde avusese loc uciderea prefectului de poliție Manciu. Dar guvernului

României nu-i convenea. Iașiul era fortăreața lui Codreanu, o zonă critică a ultranaționalismului care ar putea pune presiune pe curte pentru a-l achita. Atunci procesul a fost mutat în inima liberalismului, la Focșani, pe malurile râului Milcov, în speranța că juriul ar putea fi mai puțin înclinat să simpatizeze cu acuzatul. Publicitatea nesfârșită din jurul cazului consolidase mai mult portretul lui Codreanu. Birourile de la tribunalul penal din Focșani au fost inundate de scrisori de la profesori de drept și avocați renumiți care doreau să-l reprezinte.

Cu cât se întârzia aducerea lui în sala de judecată, cu atât sprijinul pentru antisemitul mistic părea să crească. Un ziar local a publicat o serie de poeme romantice despre Codreanu și iubirea lui pentru România Mare, după care o mulțime de eleve au început să-i trimită pachete cu mâncare și oferte de a-i cârpi hainele. Autoritățile au răspuns printr-o nouă mutare a procesului, de data aceasta în sud-vestul îndepărtat al țării, orașul de pe Dunăre Turnu Severin, unde sperau că popularitatea lui Codreanu încă nu ajunsese. Dar legionarii au adus trenuri de susținători din toată țara care au pus stăpânire pe străzi, făcând propagandă și ținând discursuri. Charisma lui Codreanu și puritanismul creștin au atras și aici atenția elevelor. În momentul în care autobuzul închisorii a ajuns în oraș, un grup de admiratoare adolescente s-a adunat în fața porții, strigând urale când Codreanu a fost adus înăuntru.[9]

La momentul procesului, pe 20 mai 1925, numărul avocaților care doreau să-l reprezinte ajunsese la 19 300. Deja nu mai era vorba de uciderea unui ofițer de poliție. Campania profesorului Cuza de dezinformare în legătură cu Manciu funcționase. Oamenii credeau că era un conspirator evreu secret. Procesul era prezentat acum ca o bătălie a independenței românești împotriva bolșevicilor iudei care încercau să preia controlul asupra țării în numele Moscovei.

Evenimentul s-a ținut în Teatrul Național al orașului, în stil neoclasic, cu o sală ce putea primi o mie de persoane. Mai multe mii așteptau afară, ținând portrete ale lui Codreanu și citând extrase din jurnalele lui din închisoare pe care le publicase pe cont propriu. Alături de el, pe banca acuzaților, erau și patru dintre cei mai apropiați sfătuitori ai lui – cei care fuseseră achitați anul precedent de acuzația de conspirație pentru asasinarea unor politicieni evrei. Nu erau probe noi împotriva lor, dar guvernul vedea asta ca pe o posibilitate de a băga la închisoare conducătorii legionarilor și de a le opri popularitatea crescândă.

De data aceasta apărarea era condusă de nimeni altul decât de profesorul Cuza, împreună cu vreo doisprezece tineri, inclusiv profesorul de chimie Șumuleanu, cel care-i bătuse pe studenții evrei. Apărătorii și-au luat locurile de cealaltă parte a scenei. În loc să se concentreze pe omor, echipa de avocați ai lui Codreanu abia aștepta să exploreze biografia victimei.

Nu Manciu fusese responsabil pentru bătăi repetate în Iași? Asta nu a dus oare la o campanie de violență și de tortură împotriva studenților umili ai universității? La un moment dat Codreanu s-a ridicat și a rugat să preia interogatoriul ofițerului de poliție Vasiliu Spanchiu.

– Nu tu ești cel care m-a lovit în față cu pumnul, în grădina de roșii? a strigat Codreanu de partea cealaltă a scenei.

– Nu, a răspuns Spanchiu.

– Nu ești tu oare cel care a băgat capetele studenților în găleți cu apă, în timp ce erau biciuiți la tălpi?

– Nu am fost acolo în acel moment, a spus Spanchiu. Eram în oraș.

Oamenii din public dădeau din cap a neîncredere. Un om a urcat pe scenă, l-a înșfăcat pe Spanchiu și l-a târât afară din sală pentru a-l da apoi afară din clădire. Când s-a întors, omul din public a spus că, dacă un ofițer de poliție din Turnu Severin ar fi torturat tineri, cum s-a întâmplat la

Iași, oamenii din oraș l-ar fi linșat. În următoarele șase zile martorii acuzării aproape că nu au mai îndrăznit să iasă din clădire.

Lista martorilor apărării era mare: ofițeri militari de la Școala de Infanterie din Iași care au depus mărturie despre bătăile lui Manciu; un preot din București, un căpitan de marină și liderul negustorilor creștini din Iași. Depoziția lui Codreanu a fost scurtă:

„Domnilor jurați, a spus el, am luptat doar mânați de credință și dragoste față de țara noastră și față de poporul român. Ne asumăm obligația de a lupta până la capăt. Acesta este ultimul meu cuvânt."

După aceea acuzații au plecat de pe scenă într-o garderobă amenajată special pentru proces. În câteva minute s-au auzit „aplauze furtunoase", în cuvintele lui Codreanu. Se dăduseră verdictele. Oameni din public au dat buzna în încăpere și i-au ridicat pe acuzați pe umeri, ducându-i înapoi în sală pentru a se bucura de aplauze. Balustrada în spatele căreia se afla juriul era presărată cu trandafiri și cruci ortodoxe. La reverul fiecărui jurat era prins tricolorul românesc cu zvastică, în semn de recunoștință pentru verdictele de achitare la toate acuzațiile.

Trenul care-l transporta pe Codreanu înapoi în Iași se oprea în fiecare gară și era întâmpinat cu flori de mulțimi de simpatizanți. La Focșani susținătorii au așteptat până la 3 dimineața să arunce o privire la liderul legionarilor. Îmbrăcat cu o vestă de lână și o cămașă albă cam largă, el s-a aplecat pe fereastra vagonului și le-a mulțumit pentru sprijin. Lângă el se afla logodnica lui iubitoare, Elena Ilinoiu. Cei doi se vor căsători curând la Focșani, într-o ceremonie care va atrage, cum s-a raportat, 80 000 de oameni. (Elena Ilinoiu îi va supraviețui soțului mai bine de jumătate de secol, murind în anul 1994, la 91 de ani.) Codreanu devenise atât de popular în oraș încât mamele

făceau coadă în jurul străzii pentru privilegiul de a-l avea ca naș pentru copiii lor.

Când trenul a trecut prin orașul Buzău, raportul poliției a consemnat că Codreanu „a fost ridicat și purtat pe brațe de studenți și elevi de liceu din clasele mari, făcând o paradă grandioasă și strigând: «Jos jidanii!»", urmarea cumplită fiind că pe străzile lăturalnice zăceau evrei răniți și plini de sânge.[10]

* * *

La ora 10 dimineața, într-o duminică a anului 1927, Codreanu și douăzeci și opt de prieteni mărșăluiau în două coloane pe străzile Iașiului spre biserica Sf. Spiridon, îmbrăcați în costume populare românești, cu zvastici prinse la piept. După rugăciuni, au început să cânte cântece de luptă și s-au adunat acasă la Codreanu, pe strada Florilor nr. 20, unde a avut loc o ceremonie solemnă. Unul dintre membrii grupului a scos un plic cu pământ luat de la mormântul lui Mihai Viteazul, eroul național care unificase scurtă vreme Țara Românească, Moldova și Transilvania în anul 1600. Altul a scos o punguță de la locurile victorioase de bătălie ale lui Ștefan cel Mare, domnul moldovean care a luptat cu turcii în secolul al XV-lea alături de Vlad Țepeș. Pământul a fost amestecat, binecuvântat și pus cu grijă în punguțe. Codreanu tocmai se certase cu mentorul său, profesorul Cuza, din motive de violență. Cuza voia ca ultranaționaliștii să fie mai puțin militanți, iar Codreanu voia ca ei să fie o ceată de haiduci, termenul romantic pentru bandiți. Cei doi au fost de acord să o apuce pe căi separate. Scăpat de controlul lui Cuza și nemulțumit de Frăția de Cruce, o organizație subordonată propriei mișcări a lui Cuza, Codreanu era gata să pună bazele celui mai popular grup militant al său, a cărui influență avea să schimbe cursul istoriei și politicii României.

Și-a legat în jurul gâtului o punguță cu pământul sacru al României și și-a numit noua organizație după icoana de la închisoarea Văcărești – Legiunea Arhanghelului Mihail.

În același timp, în stațiunea montană Sinaia se ridicase un cort pe pajiștea palatului de vară al regelui. Ferdinand era pe patul de moarte. Îi era mai ușor să respire în aer liber, prin prelată, decât în căldura sufocantă a casei. Maria dormea pe o canapea chiar în ușa terasei, ca să poată fi cu ochii asupra cortului și să asculte orice schimbare a respirației lui. La miezul nopții, pe 19 iulie 1927, Ferdinand a încercat să se dea jos din pat singur. A fost chemat un doctor și i-a făcut o injecție, dar regele nu se putea liniști. „Sunt așa de obosit", a spus, iar Maria s-a aplecat și l-a luat în brațe. Au rămas așa, în timp ce doctorul s-a dus să aducă și restul familiei. Toți, cu excepția lui Carol, care era în exil în Franța. Maria a ținut capul soțului ei pe umăr, să poată respira mai ușor. Dar copiii au ajuns prea târziu. „Capul lui a căzut pe umărul meu", scria ea în jurnal, „mâinile lui, deja reci, deveniseră moi... se terminase, nu mai era obosit, se odihnea." Succesorul lui Ferdinand avea să fie un copil de șase ani.

Capitolul șase

Țara, Căpitanul,
și Arhanghelul din cer
Moartea, numai moartea legionară
Ne este cea mai scumpă nuntă dintre nunți,
Pentru sfânta cruce, pentru țară,
Înfrângem codri și supunem munți.
Nu-i temniță să ne-nspăimânte,
Nici chin, nici viforul dușman,
De cădem cu toți izbiți în frunte,
Ni-i dragă moartea pentru Căpitan.

Imnul Sfintei Tinereți Legionare (fragment)

La scurt timp de la crearea Legiunii Arhanghelului Mihail, Căpitanul – Corneliu Codreanu – a pozat pentru o fotografie rară împreună cu cei cinci locotenenți de încredere. Imaginea îi prezintă într-o atitudine degajată, aidoma unui grup de poeți romantici în ceea ce pare a fi salonul de desen al unei case mari. Căpitanul este în rândul din față, cu ochii verzi fixând provocator camera. Are părul zburlit și pometi osoși înalți, un cezar îmbrăcat cu o vestă brodată și guler înalt cu volane. „Când îl priveai, te simțeai năucit", scria unul dintre legionarii lui. „Ce era mai impresionant (...) era înfățișarea lui. Nimeni nu putea trece pe lângă el fără să-l observe, fără să fie atras de privirea lui, fără să întrebe cine este (...). Tânărul acesta părea un zeu coborât printre muritori (...). Am putea spune că era o sinteză între frumusețea tipului nordic și idealul de frumusețe al Greciei antice."[1] Prezentarea lui ca un simbol care păși în istoria României ca un colos, de la rădăcinile sale eroice până în prezent, era una dintre plăcerile favorite ale adepților lui Codreanu. Această descriere extrem de entuziastă i se datorează unui tânăr legionar pe nume Horia Sima, un profesor care mai târziu

va dezvolta legături apropiate cu Adolf Hitler și chiar va lupta pentru a ajunge la conducerea mișcării.

Pe rândul din spate al fotografiei, în spatele Căpitanului, se află Corneliu Georgescu, proaspăt bărbierit, cu o înfățișare tinerească, student la farmacie, care fusese acuzat, alături de Codreanu, în ambele procese și avea să devină ministru. În stânga lui Georgescu se află Tudose Popescu, fiu de preot, student la teologie și „luptător frumos", care a fost alături de Codreanu de la bun început. Acesta avea părul negru lung până la umeri și o mustață de bandit mexican. Lângă el se află Ion Moța, cel care-l împușcase pe fostul lor camarad în închisoarea Văcărești. Și el fiu de preot, Moța era de o inteligență feroce, mai înverșunat chiar decât cei din jurul lui, care considerau Legiunea un cult al morții căruia în cele din urmă îi vor da viața. Moța era comandantul adjunct al Legiunii și strategul ei. În rândul din față se află Radu Mironovici, un student de la Iași, coleg cu Codreanu și primul lui adept. Mai târziu va deveni șeful Poliției în guvernul fascist din România interbelică, înainte de a se retrage, în cele din urmă, la mănăstire. În mijlocul rândului din față se află Căpitanul și, în sfârșit, în stânga lui, studentul la drept Ilie Gârneață, îmbrăcat ca un bandit romantic, haiduc; avea să participe la multe campanii antisemite violente și apoi avea să fugă în Germania lui Hitler.

Aceștia erau fondatorii Legiunii Arhanghelului Mihail, cei șase oameni care vor deveni cunoscuți ca văcărești, pentru că fuseseră închiși la Văcărești. Mai târziu își vor schimba numele în Cavaleri ai Bunei Vestiri, în concordanță cu rădăcinile puternic religioase ale mișcării. Surprinși pe celuloid chiar în momentul de cotitură al vieții lor, au o inocență de provinciali, o simplitate țărănească. Dar există și o intensitate terifiantă a fotografiei, o încredere în sine absolută. Acești tineri educați și aroganți vor deveni asasini, împușcând cu o mână și ținând Biblia cu cealaltă. Vor ucide și vor fi uciși

conform codului lor mistic. Nimeni nu avea să scape de influența lor. Vor fi ridicați pe umeri și vor fi aclamați pe stradă, vor face din asasinat și din violență un scop onorabil și divin, și vor deveni cea mai populară mișcare politică din țară.

În lunile care au urmat, Moța a început să se refere la prietenul său din ce în ce mai mult în termeni mesianici. „Numai Dumnezeu îl inspiră, pentru că El este trimis de Dumnezeu", spunea despre Căpitan. Codreanu trăia într-o izolare monahală, se trezea la ivirea zorilor pentru a se ruga și a face yoga. Mânca puțin, doar brânză de țară și pâine făcută în casă. Nu avea nevoie de posesiuni și mergea neobosit prin sate, predicând antisemitismul și autarhia, în timp ce-i îndemna pe tineri să devină „oameni noi", un ideal pe care îl descria ca pe un om „cu calități eroice, un uriaș în istoria noastră, care luptă și învinge toți dușmanii Patriei noastre, bătălie care, odată câștigată, se va extinde la învingerea răului însuși".

Legiunea, spunea Codreanu, era mai mult o școală și o armată decât un partid politic. Națiunea română nu avea nevoie de mari politicieni, ci de un mare educator și lider care să învingă puterile răului și „să strivească clica celor care fac rău", prin care se referea la evrei. Dormea în fânare sau sub cerul liber, făcând autostopul sau uneori împrumutând un cal. Oamenii îi vedeau reziliența simplă și îl admirau. Patriotismul lui îi făcea pe bărbați să plângă. Femeile îngenuncheau și-i atingeau picioarele. Scriau cântece de luptă despre el, ritmuri de marș mobilizatoare cu un simbolism derivat, credeau ei, din Dacia antică și din monoteismul triburilor creștine din regiune, care rămăseseră să venereze un singur zeu în timp ce toți cei din jur venerau mai mulți. Chiar și atunci, înainte de Hristos, oamenii de pe aceste meleaguri se simțiseră speciali, apărându-și teritoriul de dușmanii invadatori păgâni. Credeau că Dumnezeu își revărsase spiritul în apa din Dacia, în soare, copaci și stele, și că sufletele lor sunt

nemuritoare. Când a venit creștinismul, singurul lor zeu s-a contopit repede cu noua religie, așa că au crezut că el fusese predecesorul său firesc, ca și cum creștinismul ar fi fost deja prezent între Dunăre și Carpați, iar ei ar fi așteptat ca și restul lumii să vină din urmă. Și astfel, imageria romantică a fost scrisă în imnurile Legiunii. Acestea au realizat o sinteză între natură și vechiul spirit al României și, de asemenea, cu Codreanu însuși, comparat cu arhanghelul Mihail și ridicat la statutul de sfânt, ai cărui adepți se vor sacrifica pentru frumusețea lui divină.

„Ca în sistemul solar", le spunea Codreanu adepților, „fiecare planetă se află pe o orbită unde se învârte în jurul unei puteri de atracție mai mari, așa că oamenii, mai ales în domeniul acțiunii politice, gravitează în jurul unor anumite puteri de atracție... Este un fel de putere magnetică și, dacă cineva nu o are, nu poate conduce."[2] Era de la sine înțeles că cel mai magnetic corp din sistemul solar românesc, Căpitanul, nu avea nevoie să fie confirmat în rolul său de ceva atât de pământesc și de trivial ca organizarea de alegeri.

Încă stabilită la Iași, Legiunea a decis, la moartea regelui Ferdinand, în august 1927, că ar fi oportun să le amintească românilor importanța monarhiei lor și necesitatea unei mândrii patriotice. Legiunea încă avea doar 1 000 de membri oficiali și avea nevoie să capitalizeze creșterea de popularitate ce a urmat procesului de crimă de la Turnu Severin. S-a decis astfel ca Ion Moța să scrie un necrolog emoționant pentru rege, ca element central al noii reviste care se va numi *Pământul strămoșesc*. Publicația lunară avea să includă articole despre regiunea sălbatică a Carpaților, precum și unele mai fulminante despre evrei.

Pentru că nici unul dintre membrii Legiunii nu avea prea mulți bani, au împrumutat echipament de tipărit de la sacristia tatălui lui Ion Moța și mașini de scris de la universitate. Apoi au trecut la treabă. Pe coperta primului număr era o imagine a icoanei Sf. Mihail pe care Codreanu

o venerase în închisoare. Deasupra ei, pe frontispiciu, era zvastica. Dedesubt era o hartă a României acoperită de puncte negre, mai ales în jurul anumitor orașe. Acestea reprezentau locurile unde se știa că sunt prea mulți evrei.

Pentru că numărul de cititori ai revistei creștea, paginile cele mai interesante erau scrisorile de la cititori. Pe lângă sfaturi banale despre cum se cultivă morcovii și cum se duc vitele la piață, existau mostre de gândire ale unor români educați, care aparent respectau legile: „Zic: înainte, mereu înainte, tu, om nou", scria un colonel din armata română. „Trăiască trupele arhanghelului Mihail. Fie ca gloata celor răi să fie înghițită de întunericul lui Belzebut. Arhanghelul Mihail va trebui să lovească fără ezitare și fără milă." Un avocat din Galați scria: „Soarele strălucitor al zvasticii nu ne-a trădat de data aceasta... Ne-a dat lumina binefăcătoare pentru mântuirea noastră... De acum înainte sufletul românesc este din nou încălzit de credința că această mișcare sfântă nu va pieri"[4]. Curând, mii de cereri de aderare au ajuns la cartierul general al Legiunii din Iași și mișcarea a început să pună la punct probe de inițiere pentru a se asigura că vor fi recrutați numai cei mai potriviți și mai străluciți.

* * *

Probabil că localnicilor li s-a părut ciudat când au văzut aproape 50 de tineri în zori, înfofoliți pentru a face față frigului puternic și mărșăluind hotărâți în afara orașului, spre păduri și câmpii. Tinerii legionari traversau râuri, împușcau iepuri și păsări și reveneau la micul dejun și la rugăciuni. Era ianuarie 1929, și Căpitanul invitase liderii din fiecare „cuib" la prima Adunare Națională a Legiunii, în marea primărie din Iași.

Lacurile din jurul orașului fuseseră transformate în patinoare gălăgioase, unde la tarabe țărănești se vindeau vin fiert și ciorbă de burtă, iar legionarii, îmbrăcați în costume populare, erau primiți călduros.

Vila era deținută de un ofițer de armată pensionat, generalul Ion Tarnoschi, care primise decorații importante în timpul războiului. La cei 78 de ani ai săi, se scuza în fața lui Codreanu că nu putea să participe și el la ceremonii, dar privea cu mândrie cum mulți novici tineri primiseră statutul deplin de legionar după ce trecuseră probele de inițiere. Demonstraseră că merită în urma marșurilor lungi din păduri și a testelor din Biblie. Se întocmiseră rapoarte despre comportamentul lor în taberele de muncă, despre spiritul lor de sacrificiu și disponibilitatea de a-i ajuta pe alții; o caracterizare se referea la „martiriul alb, fără sânge", opus celui „roșu", varietate ce va apărea mai târziu.

Deși cea mai mare parte a recruților aveau cam douăzeci și cinci de ani, erau și secțiuni de tineri. Băieții de 14 ani puteau fi admiși în „Micii Frați de Cruce", în timp ce femeile și fetele erau încurajate să intre într-un grup numit „Citadelele". În noaptea acestei prime selecții din Iași, generalul în rezervă se uita cum Codreanu îi cheamă pe „noii oameni" unul câte unul, îi binecuvântează cu jurăminte și rugăciuni străvechi într-o ceremonie ce amintea intenționat de Ordinul Dragonului și de jurământul dat de tatăl lui Vlad Țepeș în secolul al XV-lea. La sfârșit, Codreanu s-a întors spre bătrânul soldat Tarnoschi și i-a oferit o punguță cu pământ îmbibat cu „sângele soldaților și ofițerilor dumneavoastră", pe care a pus-o la gâtul generalului. A trebuit să fie și el inițiat în Legiunea Arhanghelului Mihail, în ciuda vârstei, a spus Codreanu. Emoționat, Tarnoschi s-a întors spre public cu chipul strălucind de bucurie și a izbucnit în lacrimi.

* * *

La momentul morții regelui Ferdinand, prințul Carol nu putea intra în România, fiindu-i interzis accesul după renunțarea la tron. Numai un vot al parlamentului îi putea acorda permisiunea să se întoarcă. Întristat că este ținut la

distanță de înmormântarea tatălui său, a comemorat ziua cu o prezență mai degrabă de efect la biserica românească din Cartierul Latin din Paris, purtând joben, un mantou Prince Albert și pieptul plin de medalii zăngănitoare. Exilul nu-i oferise panaceul la care sperase. Își imaginase noua lui viață plină de soare și de vacanțe, fără grija constantă a îndatoririlor regale. Dar pierderea peste noapte a statutului și intrarea în anonimat într-o suburbie pariziană i-au pus înaintea ochilor oglinda propriei lipse de importanță. El și Elena Lupescu decăzuseră într-o existență monotonă în cartierul înverzit Neuilly, din vestul capitalei franceze. Casa lor era modestă, raportat la standarde regale, cu mobilă ieftină, decorațiuni simple și numai câteva tablouri. Oaspeții observaseră că nu erau expuse fotografii de familie. Rutina zilnică a lui Carol presupunea să stea în pat până târziu, apoi să meargă la tenis la clubul local, o carte după-amiaza – de regulă de istorie militară – și o plimbare cu câinii, apoi un gin tonic, plus ocazionale jocuri de bridge seara. Elena era mereu îngrijorată că serviciile secrete românești ar putea să o asasineze pentru că tulburase atât de tare monarhia din țară. Cumpăra singură de mâncare în loc să se bazeze pe cele două servitoare, îngrijorată că ar putea fi spioane care i-ar putea pune otravă în caviar.[5]

Singurătatea lui Carol fusese exacerbată de instrucțiunile crude ale prim-ministrului român de a-i interzice reginei Maria să-și viziteze fiul. De fapt, Maria a continuat să-i scrie în secret scrisori lui Carol și o dată a dat peste el când era în trecere prin Paris, în drum spre SUA. Tocmai ajunsese în Gare du Nord, când a văzut un tânăr palid alergând spre peronul ei, înarmat cu un buchet mare de flori. Era Carol, gâfâind și emoționat, și ea și-a deschis instinctiv brațele să-l îmbrățișeze. În acel moment un fotograf de presă a apărut din umbră și a făcut o fotografie care a apărut în ziarele românești de a doua zi.

Criticii lui Carol au interpretat fotografia ca o dovadă a complotului de a-l reabilita pe prinț și de a-l instala pe tron. În timp ce era în exil la Paris, fiul lui de șase ani, Mihai, fusese încoronat rege al României. Mihai se afla sub tutela mamei lui, Elena, recent întoarsă în țară (acum regina-mamă a României), împreună cu regina Maria, care se bucura de cele mai mari onoruri și era văzută acum drept călăuza spirituală a națiunii și adevăratul monarh al României Mari. În mod evident, micul Mihai nu putea lua decizii singur, nu i se putea da pe mână întreaga țară, și atunci s-a stabilit un Consiliu de Regență format din trei persoane alese personal de premierul Ion I.C. Brătianu, cel în care regele Ferdinand avusese deplină încredere. Unul era capul Bisericii Ortodoxe Române, patriarhul cu barbă argintie Miron Cristea, care arătase prea puțin interes pentru funcție și-și petrecea timpul încercând să găsească mijloace de a face bani. Apoi venea fratele mai mic al lui Carol, prințul Nicolae, cu studii la Eton, un aviator începător care dădea buzna la întâlnirile Consiliului încă îmbrăcat în costum de pilot și cu ochelari de aviator. În sfârșit, era judecătorul Buzdugan, un avocat strălucit și capabil care făcea ceea ce îi cerea Brătianu. Din păcate, Brătianu a murit pe neașteptate la sfârșitul lui noiembrie 1927, lăsând Consiliul de Regență fără conducător. Când Carol a auzit vestea, în modestul său salon de desen din Franța, a simțit o atracție irezistibilă pentru tron. La București au ajuns zvonuri că încerca să organizeze o lovitură de palat.

Planul a fost conceput în Franța, dar a fost lansat din împrejurimile improbabile ale unei moșii de țară din sudul Angliei, deținută de un milionar român în exil pe nume Barbu Ionescu. Carol și Elena Lupescu s-au dus la Londra în primăvara anului 1928, însoțiți de un mic grup de conspiratori: tatăl lui Lupescu, Nicolae; fratele ei, Constantin, și secretarul loial al lui Carol, onctuosul Constantin „Puiu" Dumitrescu. Când au ajuns, în prima

săptămână din mai, știau că le va fi imposibil să organizeze discret călătoria, și astfel Carol a anunțat presei sosirea cu o vizită ostentativă în West End, apărând într-o limuzină și lăsându-se fotografiat pentru ziare. Bucurându-se de atenția publică după atâtea luni de anonimat impus, a dat și interviuri ziariștilor. „O, nu, nu sunt incognito", spunea el. „De ce să jucăm o comedie când sunt cunoscut peste tot?"

Dar, pe când tot hoinărea prin oraș, din câte se pare vizitând împrejurimile, ajutoarele lui vizitau niște locuri improbabile. Contactaseră o mică tipografie din Londra și comandaseră tipărirea discretă a mii de fluturași în limba română. Mesajul scris pe fiecare era: „Guvernul duplicității, intrigii și tiraniei trebuie înlăturat". După moartea lui Brătianu, bătrânul frate al demnitarului fusese numit prim-ministru, o mișcare de nepotism care a stârnit acuzații de corupție de dincolo de mormânt. „Ca fiu mai mare al regelui Ferdinand", continua textul, „exilat din cauza unor oameni răuvoitori și a nenorocului, fac apel la voi să veniți și să vă alăturați mie... Vreau să mă întorc și să conduc România spre locul care i se cuvine în lume și să continui lucrarea celor doi regi de dinaintea mea." Fluturașii au fost făcuți pachete și transportați cu o dubă la moșia din Surrey. S-au făcut apoi aranjamente pentru a închiria două avioane private.

În zorii zilei de 6 mai, echipa lui Carol s-a dus la aeroportul Croydon și a parcat lângă pistă. Elicele avioanelor deja se învârteau. Lăzi cu fluturași au fost încărcate prin ușile din spate, spre coadă, spre a fi aruncați dramatic din aer deasupra unui vechi oraș din Transilvania, Alba Iulia. Dar, în timp ce Carol se apropia de scara avionului, ofițeri de poliție au venit repede și l-au înconjurat. Când îl duceau de acolo, însoțit de oficiali de la Biroul de Afaceri Interne, el a vrut să știe cine era în spatele operațiunii. Vine de la cele mai înalte autorități din țară, i s-a spus, „(...) datorită relațiilor de prietenie dintre

Marea Britanie și România". Lui Carol i s-a permis să se întoarcă noaptea la moșia prietenului său din Surrey, dar a doua zi umilirea prințului a fost deplină. Ministrul de interne britanic, William Joyson-Hicks, a spus în Camera Comunelor despre complotistul român că fusese expulzat din țară".[6]

La palatul Cotroceni, în București, regina Maria era extrem de stânjenită. A scris o scrisoare la Buckingham Palace cerându-și scuze, după care a trimis pe cineva la Paris pentru a-l înfrunta pe Carol. Se spune că acesta ar fi răspuns „grosolan" și „cu spume la gură". I-a scris mamei o scrisoare delirantă, avertizând-o: „O să vină vremea mea, și atunci mulți vor fi triști că nu au văzut cum stau lucrurile în realitate".[7] Toată furia prințului era folosită acum încercând să o submineze pe propria mamă, care, conchidea el, era singura răspunzătoare de blocarea drumului lui spre tron (tron la care renunțase legal de două ori). De la Paris, el și Elena Lupescu au dezlănțuit o campanie înverșunată de atentare la imaginea de sfântă a reginei Maria. Contribuția lui Lupescu a fost o autobiografie bizară în care se prezenta drept o femeie nobilă prin naștere care se aflase în preajma familiei regale toată viața și care fusese dezamăgită de toate aceste zvonuri despre idilele reginei Maria. Era o lovitură mârșavă din partea cuiva care nu avea deloc virtute.

Dar, în ciuda acestui lucru, Carol a câștigat mulți susținători importanți acasă. Printre ei figura lui Iuliu Maniu, politicianul cu alură de preot, militant împotriva corupției, care fusese adversarul premierului Brătianu. Reprezentanți ai lui Maniu se duseseră în secret la Paris mai multe luni, încercând să negocieze întoarcerea lui Carol. După moartea lui Brătianu, principalul obstacol dispăruse. Desigur, Maniu a găsit respingător modul de trai al lui Carol, dar el credea în iertare și în instituția monarhiei române, și îl vedea pe Carol cea mai bună speranță de modernizare a țării.

În cele din urmă, Maniu a câștigat alegerile din 1928 fără ajutorul lui Carol, făcând o schimbare importantă împotriva liberalilor din sistem. Partidul Național Țărănesc (PNȚ), mișcare cu înclinație de stânga ce punea pe primul loc drepturile țăranilor, era progresist și incluziv, iar victoria sa copleșitoare (obținuse 79,2% din voturi) arăta că, în acel moment din istorie, marea majoritate a românilor nu erau antisemiți sau fasciști. De fapt, Liga Apărării Național-Creștine, de extremă dreapta, a profesorului Cuza, al cărei simbol de campanie era steagul românesc cu zvastică, participase la aceleași alegeri și reușise să strângă numai 1,2% din voturi. Cu țărăniștii lui Maniu ocupând aproape toate fotoliile din parlament, nu era deloc presat să ia decizii dificile care i-ar putea submina popularitatea crescândă. Și totuși, a decis că acum ar fi un moment bun să-l invite pe prințul Carol la București.

Consilierii lui Maniu l-au contactat pe Carol în Franța și i-au propus o înțelegere. Se poate întoarce acasă, dacă va respecta trei condiții. Prima a fost să promită că va conduce numai ca parte a regenței, nu ca unic conducător (fiul lui, Mihai, va rămâne rege titular). A doua, că va trebui să o rupă cu Lupescu și să o lase în Franța. A treia, va trebui să se împace cu soția, prințesa Elena. Însă întrebarea reală, în cazul în care ar fi acceptat, era dacă putea cineva să aibă încredere în cuvântul lui.

* * *

Pe Leningradski Prospekt nr. 49 din Moscova se afla o clădire neoclasică roz, decorată cu coloane alburii și câteva fresce de dimensiuni reduse ce înfățișau cărți importante de știință și motive ale Partidului Comunist. Era Școala Internațională Lenin, unde erau pregătiți viitori lideri de partid din toată lumea. Înăuntru erau săli de conferință, o bibliotecă și săli de cinematograf. Mulți dintre tinerii și tinerele care urcau iute scările în ultima parte a anilor 1920

fugiseră de regimurile care scoseseră în afara legii mișcările comuniste și ajunseseră la Moscova cu nume false.

Printre ei era și Ana Pauker, cunoscută sub numele de tovarășa Maria. După ce fusese eliberată din închisoare, Pauker primise un act de identitate fals de la oficialii de partid din București și fugise din țară pe la granița de răsărit. Prima ei candidatură trimisă la Școala Lenin a fost respinsă. Cerințele de admitere în cea mai prestigioasă școală a comunismului erau extrem de stricte, cerându-le candidaților să fie membri ai comitetului central din patria lor sau să fi fost lideri de partid cel puțin patru ani. Ana nu avea legăturile necesare pentru a ocoli regulile, dar a reușit să-și câștige admiterea ca simplu auditor, rol în care i-a impresionat atât de mult pe profesori încât i-au oferit un loc la un curs mai prestigios al facultății. Ea a învățat știință militară și economie marxistă. Dar a mai învățat și abilitățile unui agent revoluționar – mobilizare publică, spionaj, sabotaj și folosirea explozibililor.

La același curs erau câțiva bărbați (în afara Anei, toți erau bărbați) care vor deveni cei mai cunoscuți lideri marxiști ai epocii. Se aflau în aceeași sală de curs în iarna 1928/1929 un german de 18 ani pe nume Erich Honecker (nume conspirativ Fritz Malter), care avea să devină mai târziu liderul comunist dur al Germaniei Democrate. Era de asemenea prezent un revoluționar profesionist din vechiul Imperiu Austro-Ungar, pe nume Josip Tito, viitorul președinte comunist al Iugoslaviei.

Accentul, pentru întreaga generație de studenți din care făcea parte și Ana, se punea pe activitatea sub acoperire și pe instigarea la revoluție în toată Europa. Ana a fost detașată, sub numele de tovarășa Maria, mai întâi în Franța, apoi în Republica Sovietică Socialistă a Germanilor de pe Volga, pentru a contribui la „corectarea greșelilor" colectivizării.[8] Ca tânără socialistă în România, se opusese intervenției cu mână de fier a Moscovei în problemele partidelor comuniste din afara Rusiei, dar distrugerea

brutală a mișcării din România o forțase să reconsidere acest lucru.

Acum la Kremlin fusese instalat Iosif Stalin care conducea Uniunea Sovietică de la moartea lui Lenin, din 1924. S-a interesat destul de repede de tânăra neobosită din România care avea să devină la un moment dat secretar general la București. Prin intervenția lui discretă Ana a putut să sară peste ultimul an la Școala Lenin și să fie numită consilier la secretariatul latin al Cominternului (Internaționala Comunistă), responsabilă de partidele comuniste din Spania, Franța, Portugalia și Italia, o funcție extrem de influentă. Toate ideile sale preconcepute despre Moscova se evaporaseră. Ana era acum o stalinistă fervență.

Soțul ei, Marcel, pe de altă parte, era la polul opus. Se pronunțase destul de vocal împotriva dorinței lui Stalin de a lua înapoi o bucată importantă din România Mare, Basarabia, regiune ocupată de România în timpul războiului, confirmată apoi ca teritoriu românesc prin Tratatul de la Paris. Stalin nu a recunoscut Basarabia ca teritoriu românesc și amenința constant să o încorporeze în Uniunea Sovietică, chestiune care a divizat ce mai rămăsese din Partidul Comunist Român în ilegalitate. Fire deschisă, Marcel Pauker a venit la Moscova pentru a-și vedea soția și s-a ciocnit cu unul dintre funcționarii lui Stalin în această chestiune. Prin urmare, a căzut imediat în dizgrație, și cam în 1930 i s-a ordonat să părăsească Moscova pentru a fi trimis în exil intern în Siberia. Aceeași soartă a avut-o curând și liderul spiritual al comuniștilor români, Cristian Rakovski, care, ca prieten și susținător al lui Troțki, a avut noroc să scape cu viață.

Se pare că Anei Pauker nu-i păsa deloc de exilul soțului său. Era mult prea concentrată pe propria carieră și știa că orice contaminare posibilă din partea unui sceptic precum Marcel ar putea cauza probleme. Lucrând sub acoperire în Franța, a avut o relație cu șeful ei stalinist, Eugen Fried, și

a dat naștere unei fetițe. Modul aparent insensibil în care Pauker și-a părăsit soțul este citat adesea ca o dovadă de cruzime și de lipsă de compasiune, dar și Marcel avea aventuri. Mai greu de scuzat a fost faptul că Ana își abandonase cei doi copii ai cuplului – Vlad, de cinci ani, și Tatiana, de doi ani, pe care i-a lăsat la o casă de copii condusă de Internaționala Comunistă.

Activitatea ei clandestină în Europa servea unui singur scop. Ana credea că se apropia timpul când se putea strecura din nou în România spre a pune în practică ceea ce învățase la Școala Lenin. Se va întâlni cu vechii ei colegi din București și vor începe să îndrepte țara spre revoluție. Între timp, schimbări politice seismice de altă natură se întâmplau deja.

Într-o noapte furtunoasă de iunie din anul 1930 un mic grup s-a adunat la marginea unei piste de aterizare din București pentru a aștepta sosirea unui biplan venind de dincolo de piscurile acoperite de zăpadă ale Carpaților, din nord-vest. Tânărul pilot, Marcel Lallouette, fusese angajat pentru isprăvile lui cutezătoare ce includeau doborârea recordului de viteză în Franța rurală, dar niciodată nu avusese parte de o asemenea vreme. Munții fuseseră loviți de furtună toată ziua. Nori negri uriași se ridicau deasupra Bucureștiului. Pe la 10 seara, grupul de întâmpinare de la aeroportul Băneasa renunțase la orice speranță. Cei prezenți au stins luminile de aterizare și au urcat în limuzine. Apoi unul dintre ei a auzit zgomotul unui motor sus, deasupra norilor. Câteva clipe mai târziu, un avion s-a ivit pe cerul nopții, a dat roată aeroportului și a aterizat ușor pe tarmacul inundat. Lângă pilot în cabina de două persoane se afla o siluetă cu cască, care a tras plafonul de sticlă al cabinei și a început să coboare pe scări. Cu o eșarfă încă înfășurată în jurul feței, prințul Carol s-a dus într-o mașină care îl aștepta și a fost dat jos la palatul Cotroceni, unde îl aștepta fratele său Nicolae.

Abia după 5 dimineața, în ziua următoare, prințul Carol s-a întâlnit cu finanțatorul său, prim-ministrul Maniu. Totul părea bine. Carol nu dormise, dar era încântat să se întoarcă în țară. Maniu a reiterat condițiile întoarcerii lui la București, Carol a acceptat și cei doi și-au strâns jovial mâinile.

Imediat ce Maniu a ajuns la birou, a venit un bilet. Era de la cei doi oficiali ai săi care îl vizitaseră pe prințul Carol mai târziu în acea dimineață și aveau vești destul de neliniștitoare de raportat. Carol le spusese că intenționează să devină rege al României imediat. Maniu a presupus că trebuie să fie o neînțelegere la mijloc. A sărit într-o mașină și a pornit spre Cotroceni, unde l-a găsit pe Carol în birou. Era adevărat, a spus prințul; citise rapid în acea dimineață părerile opiniei publice și a tras concluzia că oamenii îl vor rege.

Maniu a convocat o întâlnire de urgență a cabinetului pentru a-l opri pe Carol de la a-și asuma controlul. Dar, pe la jumătatea întâlnirii, cam treizeci dintre oamenii premierului au intrat neinvitați și au anunțat că îl acceptă pe Carol; el ar trebui instalat cât mai repede ca monarh. Pe la prânz mulțimi de oameni au început să se adune pe străzi. Fanfare militare s-au organizat repede și curând aveau să mărșăluiască pe Calea Victoriei. O atmosferă de carnaval coborâse asupra Bucureștiului. Iuliu Maniu a fost atât de furios din cauza înșelătoriei lui Carol, încât a demisionat în aceeași după-amiază. Peste două zile, în plin soare de vară, Carol era purtat într-o trăsură aurită trasă de cai pe străzile Bucureștiului, zâmbind larg și salutând mulțimea. Se întorsese și era rege. Ovațiile care i-au salutat jurământul în parlament au durat cincisprezece minute.

În zilele care au urmat noul rege a început să-și folosească prerogativele regale pentru a numi adepți loiali ca funcționari guvernamentali de rang înalt. Erau oameni fără un trecut politic, prieteni și „asociați de afaceri" care îi promiseseră fără rezerve loialitate lui Carol. Nu aveau nici

o poziție oficială, dar, datorită statutului de intimi ai regelui, au început să conducă toate departamentele guvernului. Cunoscuți sub numele de camarila lui Carol, ei au ratificat toate legile care li s-au cerut. Printre membrii grupului se aflau un negustor de arme corupt pe nume Nicolae Malaxa, partener de afaceri al celui mai apropiat asociat al lui Hitler, Hermann Göring, precum și mulți universitari antisemiți și câțiva susținători ai noii mișcări care devenise extrem de populară în țară – Liga Arhanghelului Mihail. Acesta a fost primul lor gust al puterii.

Când Maria s-a întors la București dintr-o călătorie în străinătate, a fost îngrozită de comportamentul fiului său. Carol sperase că atitudinea ei avea să se schimbe curând, când își va da seama cât de potrivit este pentru acest rol, dar Maria, de obicei iertătoare, a rămas rece și distantă. Carol era indignat. A început să se prezinte ca un martir forțat să se întoarcă la soția lui frigidă și indiferentă pentru binele țării. A creat o nouă medalie, La Décoration de la Souffrance (Ordinul Suferinței), pentru cetățenii care triumfaseră după nenorociri similare, apoi a comandat un set de timbre și monede care îl reprezentau purtând o cunună de spini.

Și-a tratat mama ca pe un agent străin, interzicându-le consilierilor ei să o viziteze la Cotroceni și având spioni în jurul ei care-i notau conversațiile. Până acum iubită de toți, Maria era forțată să stea în apartamentele sale, departe de orice persoană cu influență. Carol îi tăiase până și alocația lunară într-o încercare de a-i sufoca mișcările.

Cel puțin din câte se părea, respecta celelalte două condiții ale înțelegerii cu Maniu. Elena Lupescu fusese lăsată în urmă în Franța și Carol părea să se împace cu fosta sa soție, Elena, vorbind cu ea cuviincios și uneori rămânând în aceeași casă. Lui Maniu i s-a spus că regele Carol încearcă să facă așa cum poate mai bine și că ar trebui să-i fie milă de regele confuz. A fost de acord fără

tragere de inimă și s-a reinstalat ca prim-ministru. Prima sarcină a lui Maniu a fost de a pune presiune pe Biserica Ortodoxă spre a anula divorțul lui Carol, lăsând în urmă acest episod obscur și salvând reputația monarhului român. Totul părea să meargă bine, până când secretarul personal al lui Carol, Puiu Dumitrescu, a remarcat ceva straniu în bucătăria regală.

Regele, și-a dat seama Dumitrescu, mânca de două ori mai mult decât de obicei. L-a întrebat pe bucătarul regal care a confirmat că regele Carol comanda regulat pentru două persoane. Suspiciunile au crescut și când a auzit de drumurile stranii la foișorul de vânătoare, de regulă părăsit, din munți, lângă castelul Peleș. Se zvonea că fuseseră văzute lumini aprinse și mașini venind și plecând în miez de noapte.

Pe la sfârșitul lui noiembrie 1930 a devenit scandalos de clar că Elena Lupescu se întorsese în oraș. Maniu a reacționat cu o furie puritană, demisionând din nou. Carol, pe de altă parte, părea ușurat că în cele din urmă lucrurile se desfășurau pe față. A condus-o pe Elena Lupescu până la București, a instalat-o într-o reședință oficială și i-a oferit o poziție în camarila lui influentă. Profitând din plin de prerogativele sale regale, a început să-i demită pe miniștri și să-i înlocuiască cu prietenii lui. Cei care-i puneau sub semnul întrebării deciziile erau imediat demiși. Carol l-a invitat pe venerabilul istoric Nicolae Iorga să devină prim-ministru în primăvara anului 1931, punându-l în fruntea unui cabinet de experți, dar experimentul a eșuat.

Stilul impulsiv al lui Carol de a face politică a însemnat că România a avut șase prim-miniștri într-un interval de numai optsprezece luni, din vara anului 1932 până la sfârșitul anului 1933. Regina privea consternată. Cu indemnizația tăiată, astfel încât nu mai putea să călătorească, ea era un deținut virtual în palat. „Uneori mă întreb dacă este întreg la minte", scria ea. „Este uluitor cât

de repede și-a distrus toată popularitatea pe care a avut-o acum nouă luni. Ce blestem zace asupra acestui sărman băiat? De ce distruge mereu lucrurile?... Este tragic să-i vezi pe cei care odinioară au crezut în el, care l-au considerat o victimă, să vadă adevărul pe care tatăl lui și eu l-am știut în tot acest timp."[9]

În ciuda caracterului îngrozitor de imprevizibil al lui Carol, a existat o mișcare politică ce îi asigurase un sprijin nestrămutat. Legiunea Arhanghelului Mihail a lui Corneliu Codreanu a făcut apel la lipsa de reverență a regelui, la patriotismul lui și la tendințele lui crescânde de extremă dreapta. Mișcarea și-a creat propria aripă paramilitară în anul 1930, numită Garda de Fier, titlu care curând îl va înghiți pe cel al Legiunii, ca numele nou și amenințător pentru întreaga organizație. Sprijinul pentru Garda de Fier a crescut ca urmare a haosului stârnit de Carol în parlament, atrăgând democrați care-și pierduseră credința în abilitatea sistemului de a asigura ordinea și stabilitatea. Mai mulți români i s-au alăturat când marea criză de la începutul anilor 1930 a început să lovească, ducând la un colaps al prețului mondial la cereale. România încă era în primul rând o economie agricolă, și scăderea prețurilor la porumb și la grâu însemna că țăranii nu mai puteau plăti banii marilor proprietari de pământ. Mulți s-au mutat la oraș să-și caute de lucru, contribuind la creșterea șomajului și a sărăciei. Lipsa de încredere în guvern a fost mai mare când Europa a trecut prin criza financiară din anul 1931, iar afluxul de capital străin în România a secat.

În căutare de soluții populiste, bărbați și femei de toate orientările politice au fost atrași de politica agresivă a Gărzii de Fier, de la aristocrați care până atunci susținuseră Partidul Liberal până la tineri zurbagii din Liga Vlad Țepeș. Afecțiunea regelui Carol față de Gardă era mai mult decât o simplă recunoștință pentru loialitatea ei când fusese în Franța. I se părea că văzuse ceva din

propria fire în tânărul fascist enigmatic Codreanu și a decis să ajute mișcarea să crească. În anul 1930 regele a început să ofere donații financiare pentru a transforma Garda într-o forță electorală.

Odată cu sporirea fondurilor de campanie și reorganizarea internă a Gărzii, bazată pe recrutarea de politicieni și de strategi profesioniști, Codreanu a fost convins în cele din urmă să candideze pentru parlament în vara anului 1931. A fost promovat în calitate de candidat al Gărzii în alegerile parțiale din partea județului Neamț, fervent ortodox, nu departe de Iași. Ca de obicei, Codreanu și-a făcut campanie pe jos și călare, îmbrăcat în haine țărănești. Sosind neanunțat în piețe, îi ruga pe localnici să îngenuncheze și să se roage și le vorbea în termeni mistici, așa cum nu mai auziseră până acum de la nici un politician. Dimineața se scula devreme și trăgea clopotele bisericii. Candidând pentru un mandat disputat de Partidul Național Țărănesc și liberali, se credea că nu are șanse prea mari de victorie. Dar numărătoarea senzațională de pe 31 august l-a declarat câștigător pe Corneliu Codreanu. Garda de Fier fascistă avea un loc în parlamentul României.

Însă caracterul formal al Camerei nu i se potrivea. Codreanu nu era obișnuit să fie provocat sau să vorbească cu cineva care ar putea să-l dezaprobe. Nici nu era obișnuit să dezbată chestiuni ce țineau de politici publice anoste, precum bugetul tramvaielor, sistemul de canalizare și siguranța minelor. Într-adevăr, Garda de Fier încă nu avea politici concrete, ci numai o filosofie generală care nu putea fi aplicată prea ușor la problemele din lumea reală. Era un orator slab care își uita adesea ideile și era ironizat de ceilalți membri. Totuși, era în elementul său atunci când vitupera corupția și explica politica Gărzii referitor la lege și la ordine publică. Stârnind ironii și râsete, i-a acuzat pe ceilalți deputați din Cameră de fraudă și delapidare și a cerut pedeapsa cu moartea pentru cheltuirea abuzivă a

fondurilor guvernamentale.[10] Acestea au fost chestiunile care l-au adus în atenția unui public mai larg de susținători. Tipic pentru Codreanu, chiar și în parlament, violența nu a fost niciodată prea departe. În buzunarul sacoului său ținea mereu un pistol încărcat. Locotenenții lui cei mai apropiați erau și ei înarmați și, în timp ce Codreanu încerca să-și găsească cuvintele în parlament, ei se antrenau pentru asasinatele de nivel înalt ale Mișcării.

Era anul 1933, și guvernarea haotică a lui Carol lăsase parlamentul fracturat și țara fără prim-ministru. Regele s-a îndreptat spre suavul Ion Duca, preocupat de problemele obștești, noul lider al Partidului Național Liberal (și creatorul mișcării de cercetași din România), pentru a se implica temporar în campania de alegeri naționale din decembrie, în același an. De Duca fusese nevoie numai șase săptămâni, doar pentru a avea grijă să nu aibă loc violențe. Acesta a fost de acord fără prea multă tragere de inimă și a identificat Garda de Fier drept principala amenințare.

După ce i-a văzut pe legionari mărșăluind prin oraș în uniforme paramilitare, Duca l-a rugat pe Carol să semneze un decret pentru a scoate mișcarea în afara legii. Carol a refuzat, explicându-i prim-ministrului că o asemenea mișcare va atrage „represalii serioase“[11]. Îngrozit de lipsa de cooperare a regelui, Duca a decis să ia problema în propriile mâini. A semnat chiar el decretul și a lansat o represiune înverșunată împotriva mișcării lui Codreanu, arestând 18 000 de persoane în timpul unui val de violențe soldat cu opt morți.

A fost ultimul lucru de care avea nevoie Carol în timpul vacanței de iarnă, și pe 29 decembrie l-a chemat pe Duca la reședința sa montană, castelul Peleș, unde se pregătea să celebreze Anul Nou. Întâlnirea a durat două ore, după care Duca a plecat spre gara elegantă, de modă veche, de la picioarele munților, la Sinaia. Era 10 seara. Era viscol și Duca s-a adăpostit în spatele unui acoperiș de lemn

împreună cu un grup restrâns de oficiali locali. În timp ce își lua rămas-bun de la ei, patru focuri de armă au răsunat pe peronul gol. Duca a fost lovit la baza craniului – era primul premier român asasinat.

Capitolul șapte

Vis de răzbunare negru ca mormântul
Spada ta de sânge dușman fumegând,
Și deasupra idrei fluture cu vântul
Visul tău de glorii falnic triumfând,
Spună lumii large steaguri tricoloare,
Spună ce-i poporul mare, românesc,
Când s-aprinde sacru candida-i vâlvoare,
Dulce Românie, asta ți-o doresc.

Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie! (1867), Mihai Eminescu

Tinerii asasini care au fugit în pădure în acea noapte erau membri ai unei unități de elită a legionarilor, cunoscuți ca Nicadorii, o echipă de trei persoane care venise de la București mai devreme la ordinul lui Codreanu. Liderul lor era studentul la economie Niki Constantinescu, un alt student strălucit, promițător, care fusese atras de misticismul fascist al Gărzii ca panaceu pentru toate problemele țării sale. Constantinescu trăsese focul fatal. Cei care-l însoțeau erau Ion Caranica și Doru Belimace, care au acționat ca santinele, ascunzându-se lângă casa de bilete și semnalând cel mai bun moment de a trage. Amândoi erau aromâni – etnici balcanici străvechi care se considerau descendenți ai legionarilor romani și priveau România Mare ca patria lor sfântă. Ei au format Nicadorii ca detașament legionar de execuție pentru a-i ucide pe cei care se opuneau Gărzii de Fier, sperând să obțină statutul de martir.

O mulțime de alți recruți legionari erau dornici să facă supremul sacrificiu în numele lui Codreanu, formând detașamente ale morții cu nume inspirate din istorie, precum Răzbunătorii și Decemvirii – o brigadă de zece oameni numiți după legislatorii din republica romană. O imagine rară a vieții membrilor în această perioadă o avem

datorită unui preot pe nume Ion Dumitrescu-Borșa, un memorialist pasionat care a fost trimis să aibă grijă de Nicadori înainte de asasinatul lor. Era vara anului 1933 și își așezaseră tabăra în numele Gărzii de Fier în orașul din vest, Reșița. Când Nicadorii au părăsit orașul, ei și alți legionari mai tineri au ales câteva fete din partea locului. Părintele Borșa a fost rugat să-i conducă în pădure, unde au coborât din dubă și au dispărut, în cupluri, printre copaci. El și liderul Nicadorilor, Constantinescu, au rămas singuri. „Vom aștepta aici o oră, l-a asigurat Constantinescu, și vor termina." Mai târziu în acea seară bărbații au apărut în mijlocul unor „șoapte de rămas-bun, săruturi, lacrimi și îmbrățișări îndelungate"[1]. Fetele nu doreau deloc să-i lase să plece și se întinseseră pe capota mașinii, și părintele Borșa a trebuit să le dea jos. Membrii unui detașament al morții aveau o atracție aparte, ca și cum ar fi fost vechi cruciați, și aceste plăceri carnale finale erau dreptul lor.

Eticheta asasinatului a fost stabilită în termeni înfricoșători. Li s-a spus să se bucure când apasă pe trăgaci, pentru că era suprema înfăptuire a unui legionar. Trebuiau să zâmbească și să rămână la locul faptei. Când venea poliția, trebuiau să-i salute politicos și să nege totul. Dar, cuprinși de panică după asasinarea premierului, Constantinescu și ceilalți au luat-o la fugă. Au fost prinși în pădure în dimineața următoare și duși la secția de poliție, unde își recăpătaseră calmul și păreau relaxați și binedispuși. Constantinescu și-a recunoscut crima, dar a explicat calm că prim-ministrul Duca comisese cel mai mare păcat reprimând o organizație religioasă (Garda de Fier) și punând la punct o represiune violentă care le-a provocat opt morți.

Peste câteva săptămâni, la tribunalul militar, Nicadorii au venit îmbrăcați în costume negre elegante, cu cravate fine de mătase și butoni. Înghesuit în boxa acuzaților lângă ei era și Corneliu Codreanu, acuzat de conspirație la crimă

pe temeiul că toate acțiunile Gărzii trebuiau aprobate de el. Completul de judecată era format din foști militari, foști soldați care luptaseră în război pentru crearea României Mari și care îi admirau pe cei care încercau să le protejeze moștenirea. L-au achitat repede pe Codreanu de orice implicare în moartea lui Duca, dar mărturiile Nicadorilor nu au putut fi ignorate. Toți trei au fost condamnați la muncă silnică pe viață.

În ciuda asasinării premierului său, admirația lui Carol pentru Garda de Fier nu scăzuse. Într-adevăr, era impresionat de codul lor de onoare și de viziunea lor intransigentă conform căreia politicienii slabi ai României ar trebui dați la o parte și înlocuiți cu un lider autoritar. Carol se uita în nord, la Germania lui Hitler, și în vest, la Italia lui Mussolini, și vedea doi lideri care preluaseră conducerea fermă, absolutistă a țării lor pentru a crea state patriotice și militariste puternice, cu o industrie avansată. Politicienii corupți din România i se păreau ezitanți și orientați doar spre propriile interese, și sistemul era paralizat de sus în jos de birocrație. Țara era încă marcată de Marea Criză și în fiecare săptămână erau greve și protestatari pe străzi. Plângerea lui Duca potrivit căreia Garda de Fier crea probleme i se părea lipsită de temei. De fapt, Garda de Fier era cea mai bună măsură de disciplinare. Dacă regele Carol li s-ar fi putut alătura, ar fi făcut-o. Totuși el nu putea susține ideea de a fi membru al unui partid care nu era condus de el, așa că a decis să-și facă un partid.

Organizația lui Carol a fost numită Frontul Românesc (FR) și a fost lansată în anul 1935, aproape ca o copie la indigo a Gărzii de Fier. Singurul element lipsă era Codreanu și misticismul lui. Frontul și-a pus la punct propria formă de *numerus clausus* pentru a limita numărul evreilor în posturi publice. De un anticomunism agresiv, voia să pună capăt alegerilor și politicii parlamentare și să fie introdus un „lider suprem". Asemănările cu mișcarea

lui Codreanu nu se terminau aici. Frontul a creat grupuri de tineret precum „Santinela țării", „Șoimii români" și „Arcașii români". Copii în uniformă în vârstă de șapte ani erau invitați să li se alăture și mergeau în tabere patriotice la țară. Carol se autoproclamase comandantul lor suprem.

Dar regele simțea că nu putea conduce deschis Frontul Românesc. Avea nevoie de un om de fațadă și acest rol i-a revenit unui fost premier excentric, Alexandru Vaida-Voevod. Ca etnic român din Transilvania, Vaida-Voevod jucase un rol esențial când o ajutase pe regina Maria să negocieze includerea teritoriului său natal în România Mare la Conferința de pace de la Paris, dar politica lui era extrem de ezitantă. Vaida-Voevod era liderul Partidului Național Țărănesc antifascist până să primească de la Carol invitația de a conduce Frontul Românesc, „fascist moderat". Mulți colegi respectabili i s-au alăturat și curând era salutat pe stradă de bărbați în cămăși negre cu strigăte de „Ura pentru Vaida!", cu mâinile întinse în salutul fascist.

Trădarea lui Vaida și mutarea lui într-un alt partid și schimbarea de ideologie au constituit o recalibrare uriașă a politicii românești la jumătatea anilor 1930. Vechiul Partid Național Liberal era împărțit dacă să-l sprijine sau nu pe Carol, odată cu viziunea lui de extremă dreapta. Înlocuitorul lui ca forță dominantă în politica românească, Partidul Național Țărănesc, s-a divizat urmând tendințe similare. Așa s-a întâmplat și cu Partidul Poporului, condus de Averescu. Aceștia erau giganți ai sistemului politic românesc, divizați acum într-o mulțime de fragmente, fiecare definit de loialitatea față de rege și de camarila lui, sau pur și simplu prin eforturile lor de a obține favoarea regelui. Iar în timp ce regele torpila fiecare partid tradițional, considera că dezintegrarea lor este o dovadă că țara are nevoie de un lider autoritar pentru a opri alunecarea în haosul politic și economic.

Țăranii încă reprezentau cam 80% din populație. Încă erau coloana vertebrală a economiei și a culturii românești și, cu sprijinul lui Carol, au găsit refugiu în timpul Marii Crize în politica extremistă. I-ar fi putut alege foarte bine și pe comuniști în circumstanțe diferite – orice ar fi dus la o schimbare radicală –, dar Partidul Comunist Român (PCR) era interzis și, oricum, poziția lor pro Moscova era extrem de nepopulară, mai ales în rândul celor care fuseseră martori la felul în care bolșevicii se comportaseră în tranșeele românești în timpul războiului. Prin urmare, țăranii au protestat prin intrarea în partide variate de extremă dreapta.

Aceste pășuni chiar deveneau aglomerate. Profesorul Cuza s-a întors pe scena politică, predicând „rasismul științific" unei noi generații. Și-a unit forțele cu un alt ultranaționalist care sărise de la un partid politic la altul, un poet român de succes mediu, Octavian Goga, un om intens cu niște ochi ciudați, care nu clipeau și era nerușinat de lingușitor față de rege. Goga era un antisemit intransigent, iar țăranii care își pierduseră proprietățile îl iubeau. „Există o singură soluție finală la problema evreiască", le spunea reporterilor, „adunarea tuturor evreilor într-o regiune nelocuită și fondarea acolo a națiunii evreiești... cu cât mai departe, cu atât mai bine."[2] Împreună, Goga și profesorul Cuza au creat Partidul Național Creștin, lansat cu doar patru luni după Frontul Românesc al lui Carol, al cărui semn distinctiv era o zvastică roșie.

Nici una dintre aceste noi creații de extremă dreapta nu putea concura cu originalul incontestabil. În 1936 Garda de Fier a lui Codreanu ajunsese la 250 000 de membri. Legionarii lui mergeau pe străzi în uniforme cu cămăși verzi, pantaloni militari negri și cizme de piele. Verdele devenise culoarea lor definitorie. Se spunea că reprezintă înnoirea. Făceau parade cu portrete verzui ale lui Codreanu și steaguri verzi pe care erau reprezentate

zvastici și cruci ortodoxe. Codreanu își inspecta trupele ce îi răspundeau cu salutul nazist, în afara cartierului lui general Casa Verde, purtând o haină lungă de blană și o pălărie cu boruri largi. Când mărșăluiau prin centrul Bucureștiului era o imagine îngrozitoare pentru evreii care se nimereau în calea lor. Gărzile mărșăluiau zgomotos și se organizau în formațiuni ciudate, astfel că de sus semănau cu o serie de săgeți ce mergeau pe străzi.

Pentru a concura cu ei, partidul nou format al lui Goga și al profesorului Cuza a adoptat echipamente militariste similare. Cei din Partidul Național Creștin se îmbrăcau în cămăși albastre și pantaloni negri, fluturând steaguri albastre pe care erau zvastici roșii. Erau cunoscuți sub numele de Lăncieri și puteau ridica o mulțime de 100 000 de oameni numai în București. Nu exista o diferență reală în politica Gărzii de Fier și a Lăncierilor, dar oamenii lui Codreanu pretindeau că aveau ortodoxia creștină în centrul filosofiei lor. Cu toate acestea, dacă se întâlneau pe stradă, Cămășile Verzi și Cămășile Albastre se luau invariabil la bătaie.

Partidul de extremă dreapta al lui Carol pur și simplu nu putea concura. Furios, și-a retras susținerea pentru Codreanu și a început să-i sprijine pe cei care voiau să submineze Garda de Fier. Dintre aceștia făcea parte și un fost apropiat al lui Codreanu, Mihai Stelescu, care îl părăsise pe Căpitan și Garda pentru a pune bazele propriei mișcări de extremă dreapta, cunoscută sub numele de Vulturii Albi, partid pe care Carol a început să-l finanțeze pentru a-l enerva pe Codreanu.

Plecarea lui Stelescu din Gardă era toxică. Și-a înființat propria revistă și a început să scrie materiale extrem de critice despre Codreanu, ironizându-i dificultatea de a vorbi în parlament și spunând că avusese relații sexuale cu călugărițele de la mănăstirea Agapia din Moldova. În plus, aruncase acuzația că Codreanu nu era chiar cruciatul cu inimă de leu, ci un laș care fugise de la lupta cu poliția.[3]

Era un atac nechibzuit, și Codreanu a răspuns așa cum era de așteptat, convocând o întâlnire a legionarilor de elită și condamnându-l la moarte pe Stelescu.

În iulie 1936 Stelescu a fost dus la un spital din București pentru o operație de apendicită. În timp ce se recupera, a auzit gălăgie pe coridorul din fața salonului său. Deodată ușa s-a dat de perete și au intrat zece legionari. Pe mulți dintre ei i-a reunoscut. Era un grup de studenți la teologie, cu poziții superioare în Asociația Studenților Creștini Români. Erau de asemenea membri ai detașamentelor morții din Garda de Fier. Aceștia erau Decemvirii. Și-au scos pistoalele din haine și au tras în vechiul lor prieten mai multe focuri de armă. Când au terminat, și-au pus armele deoparte și și-au scos topoarele din genți, apoi l-au măcelărit pe Stelescu.

Chiar și când veștile despre asemenea atrocități ajungeau în presă, păreau să aibă prea puțin efect asupra popularității Gărzii de Fier, fapt care-l enerva din nou pe rege. Devenise obsedat de dărâmarea lui Codreanu, dar se temea prea mult de reacția oamenilor. Atunci regele și-a concentrat resentimentele pe propria familie.

În cea mai mare parte închisă în apartamentele sale din palatul Cotroceni, Maria fusese redusă la o apariție fantomatică, și își ducea zilele scriind povești pentru copii și citindu-și jurnalele. Cel mai important moment al zilei era când își călărea calul favorit printre castanii din grădina palatului. În rarele ocazii când Carol îi permitea să părăsească țara, îi bloca banii, și Maria se vedea nevoită să cerșească o cazare pe la prieteni. A fost extrem de satisfăcut să-i interzică fostului ei amant, Barbu Știrbey, să mai stea în România și i-a închis imperiul de afaceri, ca o răzbunare pentru tratamentul pe care îl primise în timpul propriei lui povești de dragoste. Când Carol a aflat că Maria i-a ignorat ordinele și l-a vizitat pe Știrbey în Elveția, i-a spus că o asemenea nesupunere înseamnă o declarație de război. Circulau chiar zvonuri că regele ar fi

trimis un detașament de asasini pentru a încerca să-l omoare pe Știrbey în timp ce călătorea cu Orient Express.

Conștientizând dureros că mama lui încă se bucura de o mare afecțiune din partea publicului, Carol îi permitea nemulțumit să ia parte la evenimente oficiale, dar se asigura să fie ținută în spate tot timpul. Cu prilejul sărbătoririi Zilei Independenței în București, în anul 1936, Maria s-a așezat aproape de spatele scenei și a descris sosirea fiului său „pe un cal alb uriaș, cu atitudinea kaiserului Bill... înconjurat de uniforme strălucitoare și lingușitori plini de osârdie". Comportamentul lui artistocratic, îmbinat cu sănătatea lui mintală fragilă, scria ea în jurnal, era un combustibil periculos. Fiul său, spunea ea, „dansa pe un vulcan"[4].

Carol arăta un comportament la fel de urât și față de restul familiei. Și-a exilat și fosta soție, Elena, permițându-i să-și viziteze fiul, pe Mihai, numai de două ori pe an. A expulzat-o și pe sora lui mai mică, Ileana, ca pedeapsă că se căsătorise cu un austriac, și a decretat că nu se poate întoarce fără permisiunea lui. Cel mai smintit comportament l-a rezervat totuși fratelui său mai mic, Nicolae, fost student la Eton. Ca și Carol, Nicolae se îndrăgostise de o divorțată de rând, cu care, prin constituție, i se interzicea să se căsătorească. Carol i-a spus să ignore legea și să se căsătorească în secret, dar, când Nicolae i-a urmat sfatul, Carol l-a degradat, l-a dat afară din familia regală, apoi l-a arestat și exilat.

În timp ce extrema dreapta se lupta pentru supremație în timpul verii fierbinți din anul 1936, comunista preferată a lui Stalin din România, Ana Pauker, se strecurase în țară pentru a încerca să reconstruiască mica mișcare ilegală. Dormea pe jos la niște prieteni și ieșea din casă la adăpostul nopții. Dar secretomania în ce privește o figură politică atât de cunoscută presupunea o discreție absolută din partea tuturor pe care îi întâlnea, și se știa că PCR este plin de spioni guvernamentali. În seara de 2 iulie 1935

Pauker pleca de la o întâlnire clandestină a secretariatului PCR, când a dat peste o unitate a poliției securității (Siguranța). Pauker a încercat să fugă, dar unul dintre ofițeri a deschis focul. Glonțul i-a intrat prin piciorul stâng și s-a oprit în cel drept, iar femeia de 43 de ani s-a prăbușit la pământ. În loc să o ducă la spital, poliția a dus-o pe Pauker la sediul Siguranței. Sângerând abundent, a fost dusă în fața inspectorului de poliție Turcu, care i-a spus: „Agentul care te-a împușcat a fost un idiot, pentru că nu ți-a tras un glonț în inimă... Dacă o să cazi din nou în mâinile mele, o să te împușc“[5].

Peste unsprezece luni a fost dusă într-o dubă a penitenciarului până la Craiova, la 225 de kilometri în vestul Bucureștiului, și de acolo într-un sat de țară prăfuit, unde va avea loc procesul ei, într-o sală improvizată. Tentativele de a ține procesul în București eșuase după trei zile de proteste antifasciste care au blocat intrarea tribunalului. Autoritățile au ales noua localitate datorită lipsei de simpatizanți comuniști și a posibilității crescute de a-i asigura astfel condamnarea.

Pauker era acuzată, împreună cu alți optsprezece, de spionaj în favoarea Moscovei. În fiecare zi acuzații erau duși în sala de judecată în cătușe, femeile fiind legate în grupuri de trei, bărbații legați individual. Era evenimentul anului, și sala fusese adaptată corespunzător, cu o scenă improvizată pentru un complet de judecată și șiruri de scaune pentru avocați. Echipa apărării, formată din douăzeci și patru de avocați, ocupa primele două rânduri și includea avocați aduși din străinătate. Principala zonă de scaune fusese rezervată pentru soldați, agenții Siguranței și zeci de Lăncieri fasciști îmbrăcați în cămășile lor albastre obișnuite cu zvastici, care creau o atmosferă de violență înăbușită în timpul procesului.

Lăncierii se comportau ca un fel de securitate autoproclamată a curții. Când unul dintre avocații lui Pauker a refuzat să accepte instrucțiunea judecătorilor de a

se așeza, zeci de Lăncieri au încercat să-l imobilizeze și să-l dea afară din sală. Echipa apărării formase un cerc de protecție în jurul lui, dar soldații i-au sprijinit pe Lăncieri, amenințându-i pe avocați că-i înțeapă cu baioneta. În cele din urmă avocatul nesupus a fost trimis afară pentru propria lui siguranță, spunându-i lui Pauker să strige că procesul fusese incorect, din moment ce echipa ei de avocați fusese intimidată. În acel punct, soldații i-au întărâtat pe cei optsprezece inculpați. Aceștia „s-au năpustit asupra lor, iar acuzații au fost loviți din toate părțile și trași de mâini și de picioare în timp ce rezistau provocator", scria un jurnalist prezent. „Doi dintre ei au leșinat și au fost scoși afară de ceilalți. Anei Pauker i s-au pus cătușe."[6] Într-un alt incident, un soldat a încercat să o lovească pe Pauker cu baioneta, dar un alt acuzat a parat lovitura.

Comportamentul de intimidare al Lăncierilor a continuat în tot timpul procesului, cu numeroși avocați ai apărării huiduiți pentru „simpatiile comuniste" și dați afară din sală (în mare acuzațiile erau corecte; unul dintre avocații apărării, Ion Gheorghe Maurer, era un revoluționar care mai târziu, în timpul lui Nicolae Ceaușescu, avea să devină prim-ministru). Ana a fost cea care s-a ocupat în cea mai mare parte de interogarea judiciară a martorilor, demonstrând o pasiune și o erudiție cu mult superioare pregătirii echipei de avocați. Problema era, desigur, că ea era agentă a Internaționalei Comuniste la Moscova și lucra activ împotriva guvernului de la București.

În cele din urmă, a fost condamnată la zece ani de muncă silnică. Datorită acoperirii mediatice a procesului lui Pauker, ea a devenit simbol al mișcării comuniste din România și a atras mai mulți candidați în rețeaua ilegală. Dar adevărata victorie de propagandă i-a aparținut extremei drepte, care a prezentat complotul bolșevic al lui Pauker ca o dovadă că numai în ei se poate avea încredere

pentru a proteja națiunea împotriva „conspirației iudeo-comuniste". Carol și susținătorii lui au salutat verdictul ca justificare pentru un program de escaladare a antisemitismului, declarând război presei democratice („deținute de evrei") și impunând noi restricții la angajarea evreilor.

* * *

Vara anului 1936 și procesul Anei Pauker aveau să constituie momentul definitoriu pentru creșterea extremei drepte în România, și curând un alt personaj a ieșit din umbră. Ofițer de carieră, generalul Ion Antonescu fusese impresionat de activitățile Gărzii de Fier și încerca să facă o mișcare în sfera politică. Ultima oară ne-am întâlnit cu Antonescu în Primul Război Mondial, când a contribuit la stabilirea strategiei faimoasei victorii a românilor împotriva germanilor cunoscute sub numele de bătălia de la Mărăști. După război a fost recompensat ca atașat militar la Londra, Bruxelles și, după ceva efort, la Paris. Inițial, francezii l-au respins, descriindu-l pe Antonescu ca „brutal, duplicitar, vanitos, cu o dorință feroce de a reuși... Acestea sunt, împreună cu o xenofobie extremă, principalele caracteristici ale acestei figuri stranii"[7].

La întoarcerea lui la București, Antonescu a fost făcut șef al statului major al armatei române, unde „firea lui ciudată" i-a adus puțini prieteni. Considerat arogant și plin de sine, a impresionat totuși cu etica muncii sale și cu disciplina morală strictă. Antonescu era un creștin puritan sătul de corupția din viața publică și, deloc surprinzător, considera reprobabil comportamentul regelui. Era mereu rece și necomunicativ în prezența lui Carol, dar Carol părea să nu observe asta, acordându-i lui Antonescu cel mai mare rol militar din stat și salutându-i prezența în cercul lui de apropiați. Dacă regele își imagina că Antonescu putea fi cumpărat, se înșela foarte mult. Generalul și-a folosit noua funcție spre a lansa o

investigație asupra corupției din guvern, în timpul căreia a descoperit o fraudă de mai multe milioane de dolari legată de un contract de armament care-i implica nu numai pe rege și pe amanta lui, dar și o mulțime de miniștri și militari de rang înalt. Carol, cuprins de furie, l-a demis imediat pe Antonescu.[8]

De atunci Antonescu tot vânase un post favorabil. Locuia într-o vilă elegantă cu mondena lui soție Maria, în orașul Pitești, de unde observa ascensiunea Gărzii de Fier și tentativele frustrate ale lui Carol de a o submina. În timp ce se afla în slujba lui Carol, Antonescu comandase un raport despre activitățile lui Corneliu Codreanu pentru a-i vedea influența asupra forțelor armate. Ajunsese la concluzia că acesta era un lăudăros, dar că guvernul nu avea de ce să se teamă. Totuși găsise ceva în comun cu Codreanu în privința suspiciunilor privind evreii. Rămas fără slujbă și supărat pe tratamentul pe care i-l aplicase Carol, găsea Garda o perspectivă ademenitoare. L-a chemat pe Codreanu și l-a invitat la un ceai. „Cu realizările și cu simbolurile gradului meu", se spune că ar fi exclamat la prima întâlnire cu Codreanu, „Azi am strigat «Trăiască Căpitanul!»"

Mai târziu, în iarna anului 1936, cei doi s-au întâlnit din nou, la un eveniment de schi în Predeal, o stațiune la modă din Carpați. Fotografiați lângă niște pini încărcați de zăpadă, generalul purta o jachetă militară, cravată neagră, de parcă s-ar fi dus la un bal cu ștaif, în timp ce Codreanu se relaxa în haine sport. Voiau ca regele să știe că s-au întâlnit și că era pregătită o înțelegere politică istorică; soldatul dur, oficial, care putea lua armata cu el, și misticul cu un partid gata făcut, la care generalul nu putea decât să adere. Nu este nici o îndoială că regele Carol a fost alarmat.

Cu toate acestea, Antonescu nu s-a implicat. Voia să aibă de unde alege, știind că o persoană atât de puternică și cu multe legături precum era el putea să treacă de partea partidelor de extremă dreapta. A luat prânzul și cu poetul

și liderul asociat al Partidului Național Creștin, Octavian Goga, un om cu care avea mai multe în comun decât cu Codreanu. Cei doi erau legați de o pasiune comună pentru muzica clasică și de faptul că (la acel moment) au respins violența, dar nu se puteau pune de acord în privința regelui Carol. Goga voia să-l mențină pe tron, iar Antonescu îl disprețuia și-l voia afară din joc.

Pe tot parcursul acelei toamne cruciale a anului 1936, Garda de Fier era în ascensiune și popularitatea ei era din nou în creștere, de data aceasta datorită sprijinului extraordinar din partea puternicei Biserici Ortodoxe.

* * *

Un tren mortuar se strecura printre pădurile acoperite de zăpadă din Bucovina în ianuarie 1937, înainte de a trece granița din România și a se opri în prima gară de provincie. Pe peron aștepta o delegație formată din șaptezeci de legionari în uniformă, alături de un preot local care a spus rugăciuni când trenul s-a oprit în gară. În el se aflau două sicrie simple care călătoriseră tocmai de pe câmpurile de luptă ale Războiului Civil Spaniol. Conțineau rămășițele a doi dintre cei mai faimoși legionari ai Gărzii de Fier, uciși în timp ce luptau pentru Franco în bătălia de la Majadahonda. Unul se numea Vasile Marin, celălalt era adjunctul fanatic al lui Codreanu și cel mai bun prieten al lui, Ion Moța.

Când trenul a ajuns în gara următoare, Lujeni, s-a adunat o mulțime de elevi. Cântau cântece legionare și afișau salutul fascist. Sicriele lui Moța și Marin erau purtate pe străzi, însoțite de opt preoți.

Pe măsură ce veștile despre tren se răspândeau prin Transilvania și Moldova, ceremoniile religioase au devenit tot mai grandioase. În momentul în care sicriele lor au ajuns în orașul Roman, un episcop a fost chemat să oficieze ceremoniile, alături de cincisprezece preoți și un cor mare. La ceremonia din micul oraș Burdujeni s-a

observat că clerul își schimbase veșmintele negre prin tradiție cu unele albe – veșminte rezervate de regulă slujbei de Paști sau canonizării sfinților.[9] Apoi trupurile au trecut în Transilvania, în orașul Sibiu, unde episcopul Vasile Stan a spus marii mulțimi de oameni îndoliați că cei doi legionari fuseseră un exemplu pentru oricine. „Am fi nerecunoscători și nesăbuiți, declara el, dacă nu i-am urma."

Trenul funerar a ajuns în cele din urmă la București, pe 11 februarie 1937, unde sicriele au fost transportate la biserica Sf. Ilie, pentru a fi expuse pe catafalc, sub un candelabru de aur. Ceremonia finală a fost slujită de patru episcopi, patru sute de preoți și o congregație atât de numeroasă, încât se revărsase în stradă. „Ne rugăm pentru sufletele eroilor Moța și Marin, a rostit unul dintre episcopi cu o voce acoperind plânsetele, care au căzut în luptă împotriva bolșevismului, pentru Cruce." La apusul soarelui, în aceeași seară, sicriele au fost transportate pe un afet de tun prin mulțimea de îndoliați care aruncau flori și își ridicau mâinile în salutul nazist. În spatele camarazilor pierduți mărșăluia chiar figura inconfundabilă a lui Corneliu Codreanu, îmbrăcat într-o haină lungă din piele și urmat de diplomați din regimurile de extremă dreapta din Germania nazistă, Spania, Portugalia și Italia.

Privind de la fereastra palatului său, Carol și-a dat seama de inutilitatea luptei sale cu liderul Gărzii. La scurt timp după aceea l-a chemat pe Codreanu la o întâlnire și i-a făcut o propunere extraordinară. El, regele, dorea acum să fie liderul Gărzii de Fier. Codreanu va fi compensat, desigur. Va primi titlul de ministru președinte al noului guvern fascist. Deci ce spune? Batem palma? Căpitanul s-a gândit o clipă și a spus „nu".

Alegerile naționale din 20 decembrie 1937 promiteau să fie cele mai violente și mai imprevizibile din istoria țării. În timp ce oamenii stăteau la coadă să voteze, Cămășile Verzi și Cămășile Albastre se băteau pe străzi. În orașe ca Orhei

și Târgu Mureș peste 300 de persoane au fost arestate și patru ucise. Niciodată extrema dreaptă nu avusese o șansă mai mare de a lua puterea. Până și Codreanu, de obicei antidemocratic, văzuse posibilitatea unei tulburări și a schimbat numele Gărzii de Fier cu unul mai prietenos pentru votanți, Partidul „Totul pentru Țară", numai pe durata alegerilor. Deși o mulțime de partide mici erau în cursă, adevărații contracandidați erau Partidul Național Liberal (de centru-dreapta și actualmente în guvern), Partidul Național Țărănesc (centrist) și cele două mișcări fasciste, cea a lui Codreanu și trupele Cămășilor Albastre ale lui Octavian Goga și ale profesorului Cuza.

După vot jurnaliștii au început să se învârtă în fața birourilor Comisiei Electorale din București, numai pentru a vedea luminile stinse și funcționarii plecând noaptea, fără a declara un câștigător. Era fără precedent. Știm ce s-a întâmplat în realitate numai din jurnalele unui politician cu multe legături, Constantin Argetoianu. La ora 6 în dimineața următoare a primit un telefon de la un prieten de la minister care i-a spus rezultatul numărătorii. Liberalii câștigaseră, cu 32%, dar erau mult prea departe de cele 40% cerute pentru a forma un guvern. Partidul lui Codreanu obținuse 22% pentru prima sa participare ca partid politic, fiind astfel al doilea cel mai mare partid din țară. Cel mai probabil Codreanu avea să organizeze un guvern de coaliție.

A doua zi încă nu se anunțase nici un rezultat. Apoi, pe 22 decembrie, s-a făcut în cele din urmă un anunț. Liberalii câștigaseră, dar rezultatele lor fuseseră ridicate cu 4%, în timp ce Codreanu era acum pe locul al treilea, după ce pierduse 6% din voturi. „Sunt false", scria Argetoianu în jurnal, „procentajul a fost manipulat pentru toate partidele."[10] Liberalilor încă le lipsea puțin până la 40%, dar principalul lor motiv pentru a modifica rezultatul nu era de a asigura o victorie liberală, ci de a fabrica o înfrângere zdrobitoare a lui Codreanu. În cele din urmă,

oamenii au înțeles că fusese o fraudă și și-au dat seama că se scrisese istorie.

Oameni care respectă legea au început să cânte și să danseze pe stradă. Afișe fasciste erau expuse în orașele din provincie. „Simpatia de care se bucură mișcarea legionară, scria Argetoianu, nu este decât o reacție față de lipsa de onestitate și față de corupția guvernamentală, de la vârf până jos, în care trăim. Omul cel mai înjurat nu este [prim-ministrul liberal] Tătărescu, ci regele."[11]

Și acum regele trebuia să decidă cine va deveni premier. Știa că publicul voia o schimbare și a început să se uite peste rezultate. Pe locul al patrulea, în spatele legionarilor lui Codreanu, era Partidul Creștin Român, „moderat fascist", condus de Octavian Goga. Poetul antisemit era un mare prieten și susținător al regelui, și rivalul cel mai înverșunat al lui Codreanu. Obținuse numai 9% din voturi. În ce-l privea pe Carol, era perfect pentru funcție.

În patruzeci și opt de ore după numirea lui Goga în funcția de prim-ministru, două dintre cele mai mari ziare din România deținute de evrei au fost închise. Baroul din București a suspendat licențele a 1 540 de avocați evrei. Dreptul de a vinde băuturi alcoolice sau tutun a fost suspendat pentru proprietarii de magazine evrei.[12] Peste o săptămână, Goga a retras cetățenia a 225 222 de evrei români naturalizați. Au urmat violențe cu pogromuri dezlănțuite în cartierul evreiesc din București.

Au fost lupte și între cele două grupări rivale fasciste, cu Cămășile Verzi ale lui Codreanu furioase că fuseseră manipulate de Goga. Doi legionari au fost uciși și cincizeci și doi răniți. Oamenii neimplicați abia de mai îndrăzneau să iasă din casă. Tot jocul se afla în mâinile lui Carol. Demonstrase că sistemul parlamentar nu funcționează și că România are nevoie de un lider autoritar, de genul lui Hitler sau Mussolini. Pe 10 februarie 1938, Carol l-a forțat pe Goga să demisioneze, a dizolvat parlamentul și și-a luat funcția de dictator regal al României.

* * *

Maria urmărea desfășurarea evenimentelor de pe patul de suferință. Cu o primăvară în urmă, sănătatea i se degradase subit, suferind la 61 de ani o puternică hemoragie internă. Doctorii Curții i-au pus diagnosticul de ciroză la ficat, în ciuda faptului că rareori bea alcool. Sperând că va fi ajutată de aerul munților, Maria s-a dus să locuiască la castelul Bran, vechea fortăreață de unde soldații lui Vlad Țepeș păziseră odinioară granița de trupele otomane invadatoare. Starea ei continua să se deterioreze, așa că a fost mutată din nou, la vila ei de la malul Mării Negre în Dobrogea, apoi la un sanatoriu în Italia, pe urmă la o clinică în Germania. Tratamentul ei era dezorganizat și fără implicare, și două dintre surorile lui Carol aveau să scrie mai târziu că regele nu era „interesat în mod deosebit de prelungirea vieții mamei“[13].

Ultima scrisoare a Mariei către iubitul aflat în exil, Barbu Știrbey, a trebuit să fie scoasă din țară prin intermediul unui doctor vienez, pentru a evita spionii lui Carol. „Sunt așa de multe lucruri nespuse, scria ea, pe care aș vrea atât de mult să le spun, pentru a-mi ușura inima: tot dorul meu, toată tristețea, toate amintirile dragi care mi-au rămas în inimă... Pădurile cu brânduțe galbene, mireasma stejarilor când mergeam prin aceleași păduri la începutul verii – și, oh! atât de multe lucruri care s-au dus... Dumnezeu să te binecuvânteze și să te aibă în pază.“[14]

Pe 18 iulie 1938 zăcea întinsă în pat, cu privirea ațintită asupra ușii în castelul Pelișor de la Sinaia, sperând să vină fiica ei preferată Ileana. Dar Carol uitase să o anunțe. Maria a cerut ca rugăciunea Tatăl Nostru să fie citită în engleză și i-a șoptit lui Carol că ar trebui să fie „un monarh drept și puternic“, înainte de a intra în comă. A murit puțin după ora 5 în după-amiaza acelei zile.

Ea ceruse ca nimeni să nu poarte doliu la funeraliile ei, ci culoarea preferată, mov. Bucureștiul a fost decorat cu

steaguri de culoarea lavandei. Mulțimi de oameni cu pelerine mov fluturau batiste mov. Sicriul prințesei englezoaice care sosise cu trenul în acest tărâm înzăpezit cu patruzeci de ani în urmă a plecat într-un soare strălucitor, cu mulțimi șoptindu-i numele. *Regina-mamă*, repetau ei din nou și din nou când Maria pornise pe ultimul drum. *Regina-mamă*.

Capitolul opt

> Sper că nu trăiești o viață dublă, pretinzând că ești și rău, și bun în același timp. Ar fi o ipocrizie.
>
> *Ce înseamnă să fii onest*, Oscar Wilde

După lovitura lui de stat, regele Carol își petrecea zilele luând parte la parade militare elaborate, îmbrăcat de regulă în uniformele lui extravagante, de un albastru aprins și cu fireturi aurii, cu pieptul plin de medalii cât o farfurioară. Și-a extins palatul la dimensiuni spectaculoase, construind o aripă suplimentară cu tavane ornate și podea de marmură. Uneori mânca în frumoasele săli de bal la lumina candelabrelor sclipitoare, dar prefera să ia masa în vila modestă a Elenei Lupescu, pe aleea Vulpache, unde mâncau în bucătărie, adesea dându-le câinilor ei bucăți de carne de pe masă.

Carol devenise mai suspicios în privința politicienilor și se baza masiv pe camarila sa, mai ales pe Lupescu, care căpătase un rol din ce în ce mai mare în luarea deciziilor. În umbra ei se ridica un alt oportunist politic, furnizor de sfaturi banale și de bârfe, fostul șofer al Elenei Lupescu, Ernest Urdărianu. În timp ce o conducea pe Lupescu prin oraș, o impresionase cu reflecțiile lui referitor la afaceri și la Curtea Regală, și amanta regelui era dornică să i se acorde o influență mai mare. Carol s-a supus și l-a făcut pe Urdărianu ministru al Curții și reprezentant al regelui în guvern. Rareori departe de Carol, servilul Urdărianu a început să-și folosească în curând legăturile regale pentru afaceri ilegale, în timp ce bloca plin de invidie accesul altora la monarh. Urdărianu a adoptat repede tonul și încrederea în sine de nezdruncinat ale unui vechi boier. „Madam Lupescu îl controlează pe rege", trăncănise el unei cunoștințe, „dar eu o controlez pe Madam Lupescu, așa că eu controlez România."[1]

Aceste trei persoane – Carol, Elena Lupescu și fostul ei șofer – au condus țara după bunul lor plac și după capriciile lor meschine până în ultima parte a anilor 1930. În timp ce restul României se lupta să se refacă după Marea Criză, s-a estimat că regele Carol și Lupescu retrăseseră între 40 și 50 de milioane de dolari în conturi bancare elvețiene. Conștient că ceilalți lideri europeni ar putea privi dictatura cu suspiciune, Carol a numit un prim-ministru de fațadă și se referea la oamenii de afaceri corupți din camarila sa ca la „un guvern de unitate națională". Omul de fațadă era Miron Cristea, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (organizația care își arătase adevărata coloratură în timpul funeraliilor extravagante ale lui Moța și Marin). Cristea era un afemeiat împătimit cu vederi de extremă dreapta. În prima lui declarație oficială, a anunțat că va urmări „(...) plecarea din țară a elementelor străine care, stabilite recent în țară, au stricat și au slăbit caracterul etnic național românesc" și s-a oferit să colaboreze cu „alte state (...) care au un exces de populație evreiască"[2].

Erau 728 000 de evrei în România la începutul anilor 1930, dar, în tot acest timp, se pare că regele Carol nu se gândise deloc că propria lui amantă era evreică. Fără protecția lui, faptul că familia Lupescu trecuse la ortodoxie nu ar fi contat prea mult. Astfel i s-ar putea interzice mai multe profesii, ar putea fi constrânsă să demonstreze că este potrivită pentru a primi cetățenie și ar putea să fie bătută în pogromurile care aveau loc în numeroase orașe românești. Carol nu a anulat legile opresive antievreiești impuse de Goga în scurta lui perioadă de conducere, ba chiar a avut grijă să le extindă. Extrema dreaptă îi asociase pe evrei atât de puternic cu bolșevismul și, astfel, cu distrugerea României Mari, încât a-i tolera însemna o tentativă de trădare. Alături de capul Bisericii, dar și de rege, care intenționa să-i alunge pe evrei din țară,

antisemitismul a devenit preocuparea celei mai mari părți a țării.

În același timp, Carol nu putea deloc să scape de obsesia lui înverșunată privind popularitatea lui Corneliu Codreanu. Rapoarte sosite la palat vorbeau de aparițiile spontane ale lui Codreanu în sate, îmbrăcat în alb imaculat și călare. Oamenii îl primeau cu salutul fascist înainte de a se aduna în jurul lui să se roage. Istoricul Nicolae Nagy-Talavera, pe atunci un tânăr sătean, a scris despre impresia pe care i-a lăsat-o Căpitanul când a venit într-o piață a orașului din Munții Apuseni: „Deodată s-a lăsat liniște... Un bărbat înalt, frumos, îmbrăcat într-un costum țărănesc alb, a intrat în piață pe un cal negru. S-a oprit aproape de mine... zâmbetul lui ca de copil, sincer, radia deasupra mulțimii amărâte și părea să fie alături ea, dar și departe în chip misterios... era o parte a pădurii, a munților, a furtunilor de pe vârfurile acoperite de zăpadă ale Carpaților... Nu avea nevoie să vorbească, tăcerea lui era elocventă“[3].

În anul 1937 liderii fasciști din Germania și Italia îl priveau deja pe Codreanu ca pe un aliat, chiar într-o măsură mult mai mare decât pe imprevizibilul Carol, atât de nesigur pe sine. Codreanu nu avea un statut oficial, dar faptul că domina păturile largi din populația țărănească însemna că putea pune mâna în orice moment pe țară. Hitler aproviziona Garda de Fier cu bani și arme la scară mică. Apoi, pe 12 martie 1938, Armata VIII germană a trecut granița în Austria, care a primit-o în mare parte cu brațele deschise. În luna mai a aceluiași an, Führerul și-a declarat intenția de a distruge Cehoslovacia. Pentru că în Europa războiul era din ce în ce mai previzibil, regele Carol se vedea pus în pericolul ca Zelea Codreanu să treacă public de partea lui Hitler, mișcare care ar fi putut duce la trimiterea de trupe germane pentru a-l ajuta pe Căpitan să lanseze o lovitură de palat.

Speriat și umilit, Carol l-a angajat pe cel mai înverșunat critic al Gărzii de Fier pentru a-l ajuta să îi îndepărteze odată pentru totdeauna.

Omul în cauză era Armand Călinescu, un economist strălucit care fusese atras spre extrema dreaptă de către Goga, în timpul căruia fusese ministru de interne. Călinescu petrecuse mult timp în campania electorală arestând legionari și închizându-le principalele tipografii, devenind obsedat de eradicarea mișcării, ca și Carol. Destul de ciudat, drumul lui de la un politician moderat la un carlist înverșunat fusese însoțit de o schimbare de înfățișare. A renunțat la costume și cravate, pentru a le înlocui cu tot felul de uniforme militare elaborate. Uniforma lui preferată era de un alb pur fildeșiu, cu revere ample și cu o varietate de centuri de piele. El și Carol nu înțelegeau cum de alții nu le împărtășesc pasiunea militaristă pentru haine și nu fac uniformele obligatorii pentru liderii tuturor guvernelor. Chiar și membrii Academiei Regale au fost instruiți să și le cumpere, un ordin pe care istoricul Nicolae Iorga l-a ridiculizat fără milă. El a anunțat că se va conforma numai dacă i se va permite să poarte un coif cu suliță cu care să-l poată trage în țeapă pe Călinescu.

Călinescu și-a pus în practică planul de distrugere a legionarilor în primăvara anului 1938. A început cu raiduri ale poliției la adrese private. În București, 150 de legionari au fost scoși din casele lor și arestați fără nici o acuzație. Pe litoral, la Constanța, 538 de case au fost controlate într-o singură noapte. Călinescu găsea respingător mai ales felul în care Garda de Fier i-a ajutat pe țăranii săraci cu cheltuielile de înmormântare, ridicând gratuit cruci ortodoxe. Fiecare era inscripționată cu motive legionare, de parcă cei morți l-ar fi susținut pe Codreanu de dincolo de mormânt. „Garda de Fier nu este o mișcare de opinie [publică]", spunea Călinescu, „ci mai degrabă o asociație

de asasini și de profanatori mârșavi de morminte", astfel că a pus să se scoată și să fie distruse aceste cruci.

După aceea Călinescu a propus arestarea lui Codreanu însuși. Până și Carol ezita. Inevitabil, vor fi proteste de stradă și violențe. Să ne amintim ce se întâmplase cu prim-ministrul Duca atunci când a încercat să-i înfrunte. Dar Călinescu a insistat. „Dacă acționăm cu mănuși", i-a spus lui Carol, „autoritatea noastră va fi slăbită." Totuși, toată lumea era de acord că este nevoie de un pretext, o acuzație plauzibilă pentru care ar putea fi arestat. Era sarcina lui Călinescu de a inventa una.

Treptat a început să se contureze un plan improbabil. La începutul acelui an, istoricul antisemit Nicolae Iorga rupsese legăturile cu vechiul său prieten Codreanu. Cei doi se certaseră pe chestiunea nechibzuită a restaurantelor deținute de legionari, localuri instituite de Codreanu – în tabere de vară și în mai multe orașe – pentru a strânge fonduri pentru Garda de Fier. Iorga i-a spus lui Codreanu că era o afacere riscantă să investească banii mișcării în societăți atât de imprevizibile, și s-a dovedit că avea dreptate când regele Carol a interzis Garda de Fier, a închis toate restaurantele și l-a lăsat pe Codreanu cu datorii mari. Desigur, Iorga jucase un rol esențial în evoluția orientării spre extremă dreapta a României încă din vremea răscoalei țărănești din urmă cu treizeci de ani și, ca unul dintre părinții spirituali ai mișcării, a crezut că are dreptul să-l critice public pe Codreanu pentru această eroare financiară costisitoare. Ca răspuns, Codreanu i-a scris o ripostă fermă, dar scurtă, lui Iorga, reacția fiind publicată și în ziare. „Nu sunteți corect", scria el. „Nu sunteți onest în spirit." Era o insultă fără importanță, în orice caz, dar în imaginația febrilă a lui Călinescu apărea o posibilitate.

Iorga era angajat acum în calitate de consilier regal – funcționar important pe lângă rege. A afirma că nu fusese scrupulos de onest nu-i dăuna numai lui, ci și poziției sale.

Mai mult, guvernării regelui. Corneliu Codreanu, a anunțat el, trebuie arestat pentru calomnie.

La ședința de guvern din 28 martie 1938 s-a supus la vot dacă este o acuzație satisfăcătoare sau nu. Toți cei din cameră și-au dat acordul, cu o singură excepție. Noul ministru numit la apărare era puritanul general Ion Antonescu – prieten al lui Codreanu și partener de schi –, care a primit însărcinarea cu ranchiună și supărat pe rege. El a declarat furios că o acuzație atât de falsă este un abuz de putere și a demisionat pe loc. Ceilalți au ridicat din umeri și au mers mai departe. A doua zi Codreanu a fost acuzat de „defăimarea unui funcționar public". Problema era că liderul Gărzii de Fier dispăruse.

Codreanu se ascundea în sacristia slab luminată a unei biserici din București, trăind din rațiile de brânză și ouă furnizate de preot. Împreună cu el era un profesor universitar cu față durdulie, pe nume Constantin Papanace, șeful mișcării legionare macedonene și uneori consilier al Căpitanului. Îi prezenta Căpitanului opțiunile tot mai limitate. În primul rând, trebuiau să ia în considerare o lovitură de palat. Au destui susținători, spunea Papanace, dar costul eșecului va fi mare. Codreanu dădea dezaprobator din cap. Ideea regicidului, spunea, era „străină" spiritului mișcării. Dar dacă ar fi să plece în afara țării? sugera Papanace. Roma, de exemplu, unde Mussolini i-a promis o primire călduroasă? Nu, a spus Codreanu, ar prefera martiriul decât să-și părăsească patria. Trebuie să rămână, a concluzionat el, și să accepte orice provocare pe care i-o va lansa Carol.

Cei doi și-au pus pălăriile și hainele și au încercat să părăsească discret biserica, dar Codreanu a fost recunoscut. „Mulțimea de pe scări și din piață a ridicat o pădure de brațe spre cer", scria Papanace, „ca și cum ar fi urmat un ordin spontan venit din adâncul inimilor lor (...). Rareori am simțit o vibrație spirituală așa de colectivă ca în acel moment. Oare această mulțime formată din legionari

și «simpatizanți necunoscuți» să fi avut intuiția că era ultimul salut pe care-l adresa adoratului lor Căpitan?"[4]

În timp ce veștile despre localizarea lui se răspândeau, Codreanu a fost arestat. Acum că autoritățile îl aveau sub control, trebuiau să se asigure că nu va mai ieși niciodată din închisoare. Problema era că pentru calomnie nu avea cum să primească douăzeci de ani de închisoare. Publicul nu va accepta asta. Dar o dovadă incriminatorie norocoasă s-a dovedit între timp mult mai dăunătoare.

Procesul de calomnie s-a desfășurat rapid, Codreanu fiind condamnat la șase luni de închisoare. Când era în închisoare, i s-a găsit o scrisoare într-una din hainele sale date la reparat unui croitor în București. Era o scrisoare adresată lui Hitler, în care îl felicita pentru anexarea Austriei și prezicea o lovitură de stat iminentă în România, care va transforma țara într-un stat nazist.[5] Prin urmare, Codreanu a fost pus în fața unor acuzații ce presupuneau o condamnare substanțială – înaltă trădare și complicitate cu organizații străine.

Tribunalul militar în care a fost dus Codreanu în mai 1938 era un cadru mai oficial decât teatrele și primăriile de provincie transformate în sală de judecată, unde avuseseră loc achitările lui legendare. Soldații care stăteau la ușă aveau tunici imaculate albe și erau înarmați cu baionete. Un judecător militar cu privire severă s-a așezat în spatele unui birou acoperit de documente juridice. Codreanu nu mai era Căpitanul, ci arestatul Codreanu, și primise dreptul de a purta un costum sobru și o cravată simplă de bumbac. Jurnaliștii au observat cearcănele din jurul ochilor.

Avocatul lui principal se baza pe doi martori extrem de importanți. Primul era fostul lider al Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu, principalul apărător al corectitudinii democratice și creștin de centru, al cărui cuvânt cântărea mult în rândul claselor educate din România. Mulți oameni nu-și dăduseră seama că Maniu și

Codreanu se știau foarte bine și chiar încheiaseră un pact secret la alegerile din 1937, fiind de acord să nu se critice reciproc, ci să-și îndrepte tirul comun împotriva coruptului Partid Liberal. Maniu era îngrozit de antisemitismul lui Codreanu, dar nu de asta era vorba aici. Aveau în comun credința și o aversiune față de corupție.

Când a fost chemat la bară martorul, Maniu a început să filosofeze că o națiune nu poate exista fără o bază solidă de morală creștină, adăugând că aceasta era o calitate pe care o găsise la Codreanu. El și Căpitanul, a explicat el, s-au întâlnit de mai multe ori și au discutat despre politică și moralitate. Nu ar fi avut loc nici un fel de asemenea negocieri, a spus Maniu, dacă l-ar fi suspectat fie și numai o clipă pe Codreanu că plănuiește o lovitură de stat.

Al doilea martor a produs și mai multă agitație. În sala tribunalului a intrat generalul Ion Antonescu, fost ministru al apărării din guvernul regelui, care demisionase din cauza planului de a-l condamna în primul rând pe Codreanu. Salutat de santinele, a luat loc în boxa martorilor, a dat din cap spre fețe familiare și a zâmbit la jurnaliști.

– Dumneavoastră, l-a întrebat avocatul lui Codreanu, îl considerați pe Corneliu Codreanu un trădător?

Generalul și-a bombat pieptul și a pornit prin sală spre acuzat, apoi i-a strâns mâna lui Codreanu. Cei doi au stat astfel o clipă în fața curții uimite.

– Ar da generalul Ion Antonescu mâna cu un trădător? a tunat cel mai cunoscut soldat din România (vorbea adesea despre sine la persoana a treia) și s-a întors la loc.

Era o declarație de prima pagină, dar judecătorul nu a fost impresionat. Dorea să cerceteze mai în detaliu natura criminală a Gărzii de Fier. I s-a cerut lui Codreanu să explice de ce asasinii prim-ministrului Duca și cei care l-au ciopârțit pe fostul lor coleg Stelescu în patul de spital au fost promovați în ierarhia organizației. Oare nu era acest lucru, întreba procurorul-șef, o dovadă de incitare la

violență? Răspunsul lui Codreanu a părut un fel de autozeificare. El i-a promovat pentru sacrificiul lor, a spus, și doar le-a oferit alinare deținuților, așa cum Hristos i-a sfătuit pe ucenicii lui.[6]

Pe 27 mai 1938 judecătorul militar i-a ordonat lui Codreanu să se ridice. În acel moment Căpitanul era palid și tras la față, și părea să fi îmbătrânit cu zece ani. Nu erau mulțimi care să cânte și susținători cu insigne cu zvastici, numai o încăpere plină cu judecători sumbri și jurnaliști străini. Cu un strop de dramatism, judecătorul a citit verdictul. Vinovat pentru toate capetele de acuzare. Codreanu a fost condamnat la zece ani de muncă silnică (aceeași soartă ca Ana Pauker) și dus la o dubă a închisorii care îl aștepta.

Pe parcursul celei mai mari părți a procesului, regele Carol a fost ținut la pat de o gripă. Când a auzit verdictul, a vrut să sărbătorească și a aranjat o vacanță pentru el și Elena Lupescu pe noul lui iaht, *Nahlin*. Superba navă de 91 de metri, ancorată în Marea Neagră, fusese deja numită „vasul iubirii regale", după ce Eduard al VIII-lea și doamna Simpson au folosit-o pentru a scăpa de fotografi după abdicarea monarhului britanic. Carol era încântat de notorietatea lui regală. În timp ce se bucura de bar și de sala de sport, Elena Lupescu se învârtea pe vas cu ochelari de soare și capot, dând instrucțiuni personalului cum să prepare cel mai bine cocktailurile preferate ale regelui. Au mers în sud, spre Istanbul, pentru o recuperare îndelungată, Carol gândindu-se că rivalul său cel mai periculos era acum scos din peisaj, dar nesigur despre cum ar putea reacționa Hitler la pierderea protejatului său român.

* * *

Amenințarea războiului în Europa avea să redeschisă vechile răni teritoriale care loviseră România încă de la formarea sa. Revendicări concurente pentru diferitele părți

ale țării nu încetaseră niciodată, și Carol avea să fie judecat inevitabil după abilitatea de a păstra și Transilvania, și Basarabia. Pierderea uneia dintre ar fi însemnat un dezastru cu semnificație istorică.

Ungaria și Germania erau cele mai mari pericole, ambele dorind să se răzbune pentru pierderile teritoriale uriașe impuse după Primul Război Mondial. Ungaria încă deplângea pierderea Transilvaniei și considera un război în Europa o oportunitate de a lua înapoi regiunea. Tot ce dorea Budapesta era un semn de la aliatul său, Hitler, iar trupele ei urmau să se reverse peste graniță prin trecătorile montane și să înceapă cea mai sângeroasă bătălie. Urmau să se alăture campaniilor susținute de germani pentru a recupera și ținuturile pierdute din Cehoslovacia și Iugoslavia.

Aceste trei țări vulnerabile din punct de vedere militar – România, Cehoslovacia și Iugoslavia – au decis că speranța cea mai bună de a-și păstra frontierele era să se unească într-un pact reciproc de apărare, cunoscut sub numele de Mica Antantă. Dar Mica Antantă avea nevoie de un frate mai mare, și Franța a fost de acord să contrasemneze întreaga schemă, promițând să vină în ajutorul fiecăreia dintre ele dacă Hitler sau altă țară aliată cu el va decide să invadeze. Cele trei simțeau că pot adormi mai ușor noaptea cu Parisul păzindu-le spatele.

Totuși, pe 30 septembrie 1938, Carol avea să afle cu groază că Franța îi permisese lui Hitler să intre în Cehoslovacia și să anexeze Regiunea Sudeților. Franța promisese că va proteja Cehoslovacia, așa cum promisese și apărarea României, și totuși prim-ministrul Franței, Édouard Daladier, tocmai semnase infamul Acord de la München cu Hitler, Mussolini și Neville Chamberlain, oferind Führerului teritoriul respectiv. Dacă lăsaseră de izbeliște un membru al Micii Antante de la prima solicitare de ajutor, ce speranță mai avea România? Carol trebuia să găsească alți susținători.

Distrugătorul românesc al regelui a ieșit din ceața deasă și a intrat în docuri în noiembrie 1938, ghidat de clopotele de pe mal și de remorchere fantomatice. Lângă el pe punte se afla fiul său, prințul Mihai, și ministrul Curții, fostul șofer Ernest Urdărianu. Ultima dată când Carol fusese în Marea Britanie fusese cu prilejul tentativei eșuate de a organiza o lovitură de palat în România. Acum era primit cu tot fastul de către statul britanic. O gardă militară cânta imnul național al României înainte ca regele Carol să fie condus într-o caleașcă prin burniță până la palatul Buckingham pentru a se întâlni cu regele George și cu premierul Neville Chamberlain.

Carol voia un împrumut de 30 de milioane de lire sterline și garanții de protecție împotriva agresiunii germane și ungare în caz de război. Chamberlain era nedumerit de apariția monarhului român disperat, cu grijile lui nesfârșite referitoare la Transilvania. Nu auzise vestea? Marea Britanie și Franța tocmai semnaseră Acordul de la München cu Hitler exact pentru a evita războiul! Chamberlain se oprise la scara avionului și agitase faimosul acord de pace. Războiul fusese evitat. Chamberlain i-a recomandat regelui Carol să nu se mai îngrijoreze și l-a trimis politicos la plimbare, fără împrumut și fără o înțelegere de pace.

Carol a decis să schimbe tactica, și în noiembrie a pornit spre vârfurile înzăpezite din Alpii Bavariei, spre reședința montană a lui Hitler, Cuibul Vulturului, Berghof. Dacă l-ar putea convinge pe Führer să împiedice invazia ungurilor în Transilvania, nu ar mai avea nevoie de protecția Marii Britanii și a Franței. Cel mai mare atu al lui Carol era petrolul românesc. Hitler avea numai varianta sintetică, și știa că orice campanie militară susținută în Europa va avea nevoie de rezervele românești, prin acorduri sau prin forță. Ideea era ca regele Carol să-l convingă de prima variantă și, în schimb, Hitler să-i garanteze granițele.

Carol a încercat din răsputeri să apară încrezător și un adevărat om de stat, dar a făcut o greșeală semnificativă. I-a oferit lui Hitler o cantitate mai mare de petrol, dar apoi a adăugat că va trebui să continue să vândă și Marii Britanii și Franței, pentru că dorea să fie neutru în orice fel de război. Hitler era enervat și considera că tactica de negociere a lui Carol este naivă. Cu toate acestea, i-a spus monarhului român să nu se neliniștească în privința unei invazii din Ungaria, spunând că avertizase Budapesta de ani buni că trebuie să fie rezonabilă în privința pretențiilor revizioniste, mai ales în privința Transilvaniei. Cei doi s-au despărțit cu o strângere de mână. Dar o observație în treacăt de la finalul conversației i-a stricat dispoziția lui Carol. Hitler și-a exprimat admirația pentru Garda de Fier din România, mai ales pentru Corneliu Codreanu. Führerul a spus că viziunea tinerilor legionari semăna foarte mult cu a Germaniei naziste și că într-o bună zi Codreanu va fi un prim-ministru excelent. Comentariul a stăruit în mintea lui Carol pe tot parcursul lungii călătorii cu trenul până acasă. Deși Codreanu era la închisoare, și-a dat seama că dictatura lui regală încă nu era sigură.

În noaptea de după întoarcerea regelui, Codreanu a fost chemat din celula sa de la închisoarea Doftana, din sudul Bucureștiului *(sic)*, și dus în curtea închisorii, unde a fost surprins să-i găsească pe câțiva dintre vechii lui colegi. Niki Constantinescu, șeful Nicadorilor, l-a salutat cu căldură, ca și ceilalți doi membri ai primului detașament al morții. Trecuseră cinci ani de la asasinarea prim-ministrului Duca, și regimul aspru al închisorii le scofâlcise pometii și îi slăbise. Următorul era Ion Caratănase, alături de cei nouă membri ai Decemvirilor care îl împușcaseră și-l măcelăriseră pe Stelescu. Și ei l-au îmbrățișat pe Codreanu. Apoi au rămas să aștepte în curtea închisorii, la lumina lunii, fumând și discutând, mirându-se de ce fuseseră aduși aici în toiul nopții.

În cele din urmă o unitate de gardieni din închisoare a venit și i-a escortat pe bărbați în două dube de poliție. În timp ce urcau, fiecare deținut era instruit să îngenuncheze pe podea, pentru a i se lega mâinile de scaun. Au fost scoși din închisoare și duși spre nord, pe străzile Bucureștiului *(sic)*, au trecut de aeroport și au intrat pe șoseaua lungă care ducea spre Ploiești. După o oră și ceva dubele au ieșit de pe șoseaua principală și au luat-o pe un drum desfundat prin pădure, spre regiunea cunoscută sub numele Tâncăbești, aproape de locul unde se crede că ar fi îngropat Vlad Țepeș, la Snagov. Îi aștepta o altă mașină, condusă de un ofițer de armată, maiorul Dinulescu. Acesta a aprins de trei ori o lanternă pentru a-și semnala prezența.

Ușa de lângă Codreanu a fost deschisă dezvăluind silueta unui gardian. Căpitanul era încă în patru labe și legat de scaun. S-a chinuit să se întoarcă. „Camarade", a spus, „lasă-mă să vorbesc cu camarazii mei." Gardianul s-a oprit o clipă, dar maiorul Dinulescu i-a spus să se grăbească. Cineva s-a dus să aducă o funie.

Când s-au întors, au venit la Codreanu din spate, i-au înfășurat funia în jurul gâtului, i-au tras capul înapoi spre scaun și l-au sugrumat. Era o moarte violentă, și țipetele celor treisprezece camarazi veneau din toate direcțiile. Cei paisprezece legionari au fost omorâți în același timp.

Când s-au întors în București, gardienii au camuflat ferestrele, ca nu cumva să vadă cineva cadavrele. I-au dus pe legionarii morți la închisoarea Jilava, unde fusese săpat un șanț. Fiecare cadavru a fost dat jos și întins cu fața la pământ. Apoi un ofițer a mers de-a lungul liniei și a tras în ei, pentru a arăta că fuseseră uciși în timpul unei tentative de evadare. Apoi cadavrele au fost rostogolite în șanț și gardienii au pus mâna pe cazmale.

Era 30 noiembrie 1938. Copacii nu mai aveau frunze, aerul era impregnat de ploaie. În oraș luminile se aprindeau și se dădeau telefoane. Regele Carol a fost înștiințat de evenimentele din noaptea precedentă înainte

de micul dejun. Știrile îi lăudau pe gardienii „curajoși" care i-au împiedicat pe legionari să fugă. Imediat Carol a devenit bănuitor. Părea mult prea convenabil să-și piardă adversarul cel mai de temut, împreună cu alți treisprezece legionari, într-o singură noapte de activitate criminală. În Germania, Hitler i-a revocat medaliile de ceremonie pe care i le oferise lui Carol în timpul călătoriei la Berghof și l-a făcut să înțeleagă că îl consideră responsabil de moartea Căpitanului. Führerul a spus delegației italiene că regele Carol „va trebui să plătească scump pentru asasinarea lui Codreanu care, pe linie maternă, avea sânge german"[7].

Între timp, noile proiecte ale lui Hitler privind Europa se concretizau cu pași rapizi. În martie 1939 trupele naziste intraseră în Praga, apoi dezmembraseră Cehoslovacia. În același timp, un trimis nazist a ajuns la București pentru a-i explica lui Carol că Germania cere monopolul asupra exporturilor românești – grâu, porumb și, cel mai important, petrol. Carol, încolțit, nu a avut altă alegere decât să accepte. Sperând zadarnic că Germania îi va proteja granița cu Ungaria, a fost de acord că aceasta poate avea aproape toată agricultura și petrolul României. *Time Magazine* a fost atât de îngrozit de comportarea lui Carol, încât a declarat că România se transformase într-un soi de colonie a Germaniei. „În nici o împrejurare din timpurile moderne nu a făcut vreun stat concesii atât de umilitoare, cu impact economic atât de cuprinzător, unui alt stat", spunea revista.

Când Londra și Parisul au văzut ce făcuse Hitler, au venit rapid cu o contraofertă. În aprilie 1939 cele două țări au promis să protejeze independența României (dar nu și integritatea ei) împotriva oricărei preluări germane. Era un act total atipic pentru politica externă britanică, stat care considera Europa Centrală și de Est o regiune îndepărtată și neimportantă. Franța, pe de altă parte, avusese o relație îndelungată și fructuoasă cu Bucureștiul, și Parisul se ocupase de aceste tratative diplomatice, convingând

Londra să semneze garanțiile franco-britanice pentru a-și arăta solidaritatea împotriva lui Hitler.

Carol, desigur, putea accepta ambele oferte, și chiar așa a făcut. Era o parte din pendularea eternă a României între superputerile regionale. Alegerea unei tabere trebuia evitată cu orice preț. Dacă l-ar fi ales pe Hitler, de exemplu, ar fi putut proteja foarte bine Transilvania, dar inevitabil ar fi expus alte teritorii. Rușii, de exemplu, l-ar putea pedepsi intrând în Basarabia, un teritoriu pe care încă îl considerau al lor. Dacă totuși ar fi sprijinit Rusia, germanii ar fi reacționat fără îndoială prin încurajarea Ungariei de a intra în Transilvania. Carol era în pericol oriunde s-ar fi îndreptat. A fi prins la mijloc a fost blestemul fiecărui conducător din România, căruia trebuise să-i facă față încă din perioada medievală. Pentru Vlad Țepeș, alegerea era între Imperiul Otoman și unguri. Acum erau Germania lui Hitler și Uniunea Sovietică a lui Stalin. Carol era ajutat cel mai bine de tensiunea continuă dintre cele două. Cât timp rămâneau forțe egale și opuse, efectiv se anulau una pe alta, și Bucureștiul putea fi scutit de o alegere îngrozitoare.

Pe 23 august 1939 un avion german Focke-Wulf Condor a aterizat la Moscova, în spate s-a deschis o ușă mică de metal și ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop, a coborât din aeronavă. Imediat ce a pus piciorul pe tarmac, o fanfară sovietică a început să cânte „Deutschland, Deutschland über Alles" – „Germania, Germania deasupra tuturor". Delegația de primire l-a condus pe lângă un steag sovietic sprijinit lângă o zvastică nazistă, spre un șir de limuzine. Ribbentrop a fost dus direct în Piața Roșie, pentru a se întâlni cu noul ministru de externe, Veaceslav Molotov.

Primul lucru pe care l-au aflat cei mai mulți români despre Pactul Ribbentrop–Molotov a fost din ziarele de a doua zi. „Mânați de dorința de a întări cauza păcii dintre Germania și Uniunea Sovietică", spunea declarația, „și pe

baza prevederilor fundamentale ale înțelegerii de neutralitate încheiate în aprilie 1926, guvernul german și Uniunea Sovietică au ajuns la următoarea înțelegere...“ Urmau cele șapte articole care vorbeau de un tratat de neagresiune între cele două părți. Era o veste senzațională. Hitler și Stalin își vor contura zonele de interes, în timp ce erau de acord să nu se confrunte militar. Pentru București, noua prietenie prevedea un dezastru. Germanii și rușii se puteau înțelege în privința oricărui teritoriu râvnit din România, fără a risca represalii din partea opusă, și, într-adevăr, aceasta era situația. Pactul Ribbentrop–Molotov conținea un protocol secret care includea nu doar divizarea Poloniei, ci și o înțelegere între cele două țări că Stalin putea lua Basarabia de la România. În noaptea aceea Carol scria în jurnalul său: „Totul este negru!... negru! Negru de tot!“ Peste o săptămână, Germania a invadat Polonia.

* * *

Garda de Fier era în haos. În loc să intre în al Doilea Război Mondial cu un lider care să fie apropiat lui Hitler, mișcarea se adâncea în facționalism. Rivali apăreau unul după altul pentru a moșteni coroana lui Codreanu. Primul a fost tatăl lui, Ion Zelea Codreanu, care se plimba prin țară cu un grup de matahale, spunându-le maselor că are binecuvântarea lui Codreanu. Următorul era un mic grup ultrareligios care îi idealiza pe eroii Moța și Marin, morți în Războiul Civil din Spania. Al treilea rival era un profesor de liceu din provincie, pe nume Horia Sima. Bărbatul de 31 de ani era membru al Gărzii de Fier încă din primele zile și îl descria pe Codreanu ca „Dumnezeu pogorât printre muritori“, dar nici una dintre puterile mistice ale lui Codreanu nu se lipiseră de Sima. Un om scund, plăpând, cu trăsături spasmodice, ca de rozătoare, Sima încerca să compenseze lipsa calităților de vedetă întrecându-i pe ceilalți în folosirea violenței împotriva evreilor. Dar cei mai apropiați adepți ai lui Codreanu erau

sceptici în privința lui, și pe bună dreptate. Înainte de moarte, Codreanu făcuse o listă cu succesori demni de luat în seamă. Sima era pe locul 13.

Tânărul profesor a început să adopte hainele, pieptănătura și manierismele lui Codreanu. În timpul întâlnirilor publice își dădea capul pe spate și-și țuguia buzele. În timp ce ținea discursuri, se adâncea în ceva ce trebuia să fie o tăcere contemplativă. Adepții lui au început să vorbească despre „grația" și „învățăturile" sale în termeni pseudoreligioși. Dar toate acestea erau neconvingătoare. Sima era un om care se definea prin ceea ce nu era. Nu era Corneliu Codreanu, dar avea să își petreacă toată viața încercând să îl imite.

Ceilalți candidați au căzut unul câte unul. Tatăl lui Codreanu era bețiv și violent, și-și făcuse propria facțiune paralelă. Membrii facțiunii ultracreștine, inspirate de amintirea lui Moța și Marin, voiau să abandoneze politica și să se retragă la mănăstire. Rămânea Horia Sima. S-a autoproclamat lider al Gărzii de Fier și a început să organizeze o campanie spectaculoasă de terorism din cartierul său general din Berlinul nazist, unde el și adepții lui fugiseră pentru a scăpa de o interzicere totală a Gărzii de Fier.

Între timp, în București, regele Carol era ocupat să-l răsplătească pe ministrul său de interne iubitor de uniforme, Armand Călinescu, pentru rolul său în prinderea și, în cele din urmă, uciderea lui Codreanu. Călinescu, cunoscut sub numele de Monoclul Negru, a fost promovat prim-ministru și a profitat de ocazie spre a i se alătura lui Carol pentru crearea altui partid de dreapta, în speranța dislocării unora dintre suporterii Gărzii de Fier. Avea să se numească Frontul Renașterii Naționale (FRN), și a început imediat să afișeze un fel de teatralitate fascistă pe care Carol o îndrăgea. Membrii seniori purtau obligatoriu uniforme albastre cu alb, pălării cu pene și medalii viu colorate. Mărșăluiau în formație, în timp ce

susținătorii își ridicau mâinile în același salut fascist, acum atât de cunoscut. Carol interzisese celelalte partide politice, transformând FRN în primul partid de monopol din istoria României. Călinescu chiar începuse să împrumute limbajul lui Codreanu. FRN, spunea el, era „în principal o mișcare spirituală..., [dând] vieții un sens de valoare morală". Vârsta de vot a fost crescută dramatic la 30 de ani, în încercarea de a-i elimina pe tinerii legionari, iar șomerii nu aveau drept de vot.

Până și veteranii de extremă dreapta îi ironizau pe noii lor colegi intrați în FRN. Erau „elefanți albi" angajați într-un fel de „fascism de operetă", spunea cineva. Iuliu Maniu spunea că partidul luase un nume greșit. Trebuia să se numească nu Frontul Renașterii Naționale, ci Frontul Rușinii Naționale.[8]

La o lună de la începutul războiului, pe 21 septembrie 1939, cu România încă menținându-și neutralitatea, prim-ministrul Călinescu era plimbat prin București cu limuzina sa în apropiere de podul Dâmboviței. Era ora 2 după-amiaza, joi, și traficul era aglomerat la prânz. După ce au cotit, au văzut o căruță cu fân a unui țăran blocând drumul, și șoferul lui Călinescu a dat să întoarcă. Era prea târziu. O altă mașină venea spre ei din față. Înainte să poată accelera pentru a scăpa de pericol, au mai venit două mașini, de o parte și de alta a mașinii lor, și un grup de tineri a înconjurat limuzina. Fără un cuvânt, au scos pistoalele și au început să tragă în bancheta din spate. Călinescu a fost lovit de unsprezece ori și a murit în uniforma lui preferată de culoarea fildeșului.

Cei șase asasini – toți legionari și studenți la medicină – au decis să respecte vechea tradiție a detașamentelor de execuție. S-au dus la un post de radio local în care au pătruns sub amenințarea pistoalelor și s-au prezentat ca Brigada Cavalerilor Morții. Fiecare a recunoscut calm execuția și a spus că fusese o răzbunare pentru asasinarea

lui Corneliu Codreanu. Apoi s-au așezat și au așteptat sosirea poliției.

Noaptea următoare a fost agitată în centrul Bucureștiului. Mulțimi ieșeau de la Teatrul Național, unde văzuseră *Ce înseamnă să fii onest* de Oscar Wilde, jucată de compania Dublin Gate. Afară, reflectoare fuseseră aprinse deasupra pieței din apropiere. Era ora 10 seara și trecătorii se împingeau într-un cordon de ofițeri de armată pentru a vedea ce se întâmplă. În centru se aflau cei șase tineri îngroziți – printre ei era și Miti Dumitrescu, liderul Brigăzii Cavalerilor Morții, îmbrăcat într-un costum elegant de lână. Mulțumea se uita neliniștită și a văzut venind o unitate de tineri soldați cu mitraliere. Cei șase studenți erau legați de un perete de lemn. Știau ce se întâmplă, dar publicul încă încerca să înțeleagă. Unitatea de soldați a îngenuncheat și și-a fixat cu calm mitralierele pe trepied. Unii oameni din public au început să plângă. Rafalele de mitralieră au ridicat păsările din cuiburi țipând în cerul nopții.

Cei care luau masa la hotelul Athénée Palace vorbeau în șoaptă, îngroziți, despre cum văzuseră soldații scuipând și călcând în picioare cadavrele. Nimeni nu avea voie să-i miște pe legionarii morți. Trupurile lor au fost lăsate în piață o săptămână, ca lecție pentru toată lumea. În acel moment, la hotel locuia o cunoscută jurnalistă americană, contesa Rosie Waldeck, care transmitea despre primele luni de război. A intrat într-o discuție despre execuții cu un aristocrat român la barul hotelului. „Să-i lase cu creierul afară", i-a spus el, „precum creierul de vițel la măcelărie" nu a fost un scenariu ideal. A arătat cum Carol pierduse controlul asupra țării".[9] Indiferent ce s-ar crede despre Garda de Fier, a continuat el, a fost „o nebunie" să execuți cu mitralierele propriii cetățeni în fața unor mulțimi de oameni care ieșeau de la teatru. În plus, Hitler probabil că era la curent, și Carol va trebui să plătească un preț scump.

Între timp, un grup de legionari fanatici a decis că spiritul lui Codreanu ar putea să-i conducă în continuare, dacă i-ar deshuma pur și simplu cadavrul.

Capitolul nouă

> Pământul nostru natal ne atrage pe toți, nu știu prin ce gingășie, și nu ne lasă niciodată să-l uităm.
>
> *Scrisori din exil*, Ovidiu

Dacă te plimbi pe promontoriul portului Constanța, la Marea Neagră, într-o noapte cețoasă de toamnă, între faleza largă pustie și valurile care se unduiesc încet, vei vedea o apariție arhitecturală uimitoare ieșind din umbră: cea mai frumoasă creație arhitectonică din România, un pavilion în ruină, acoperit de cochilii, care pare să fi fost construit în Roma antică. Sculptat cu motive minunate ce reprezintă struguri și viță-de-vie, turnuri în formă de lalele și ferestre arcuite ca o coadă de păun, structura abandonată este locuită acum de un singur paznic care se încălzește cu un reșou. Dar când a fost construit Cazinoul din Constanța, în anul 1880, cu mai bine de zece ani înainte de sosirea reginei Maria în România, a devenit repede cea mai la modă destinație la Marea Neagră, locul unde elita bogată a Europei se aduna pentru cocktailuri și jocuri pe plajă, în timp ce caii și trăsurile așteptau sub luminile feerice ale promenadei.

Locul are o semnificație mistică pentru România, pentru că aici a fost exilat poetul Ovidiu după ce a fost alungat din Roma de către împăratul Augustus, în anul 8 d.Hr., ca pedeapsă pentru ironizarea reformelor morale ale împăratului. Pe atunci orașul se numea Tomis, și Ovidiu credea că este un loc barbar și deloc primitor, o comunitate îndepărtată, chiar la marginea lumii civilizate. Poetul stătea deznădăjduit pe țărm, privind Marea Neagră, visând la treptele de culoarea mierii ale forului și la centrul civic aglomerat al Romei. Cu toate acestea, exilul era considerat o pedeapsă blândă, rezervată celor a căror execuție ar putea inflama masele și ar reduce din

popularitatea împăratului. Era mereu de preferat să păstrezi în viață un exilat, departe de ochii lumii, pentru a se întoarce, în cazul în care condițiile s-ar fi schimbat. Împăratul ar fi fost considerat astfel un conducător milostiv.

Regele Carol nu își permisese însă această opțiune în cazul lui Corneliu Codreanu, dar folosise același motiv ca Augustus când l-a exilat pe vechiul prieten al lui Codreanu, generalul de armată și politicianul de extremă dreapta care începea să fie extrem de popular, Ion Antonescu. Luptătorul dedicat împotriva corupției nu mai era membru al nici unui partid politic, dar, după apariția sa teatrală la procesul lui Codreanu, mulți dintre cei din Garda de Fier îl considerau succesorul natural al Căpitanului, cu siguranță de preferat lui Horia Sima, arogant și sinistru. De asemenea, Antonescu atrăsese susținerea bărbaților și femeilor care nu-l plăceau pe rege.

Ca urmare, Carol îl exilase pe general în regiunea sudică a României, Basarabia, în septembrie 1939, și l-a pus în fruntea Armatei III pentru a apăra teritoriul pe care Stalin intenționa aproape sigur să-l invadeze. Antonescu s-a instalat în capitala regiunii, Chișinău, unde primea regulat informări despre invazia germană și rusă a Poloniei, în timp ce își pregătea trupele române de război. Între timp, Carol spera ca moartea lui Corneliu Codreanu să pună capăt presiunii constante și adesea violente din partea Gărzii de Fier din România pentru a trece de partea lui Hitler. Carol dorea să încheie o alianță cu mentorii spirituali ai României, francezii, dar știa că neutralitatea era încă cea mai sigură cale pentru țară de a supraviețui intactă în timp de război.

* * *

Într-o noapte furtunoasă și ploioasă din mai 1940, doi legionari tineri se adăposteau într-un grajd la granița dintre Iugoslavia și România, cu urechile ciulite să audă

pașii jandarmilor în furtună. Soția fermierului le adusese paie și pături groase, și s-a scuzat pentru lipsa de confort. Agenți ai guvernului iugoslav, spunea ea, erau peste tot în păduri și vor cerceta aproape sigur fiecare casă. Soțul ei, Neagu, era membru al mișcării legionare ilegale și-i ajuta pe legionarii susținători ai naziștilor să intre în România de-a lungul unei fâșii de frontieră sălbatică și îndepărtată.

Când Neagu a intrat în grajd să-i vadă pe nou-sosiți, a rămas uluit. Cel care stătea printre animale, în zgrențe murdare, părea Corneliu Codreanu. Cel care semăna cu el și-a trecut cu mândrie degetele prin păr ca pentru a confirma asemănarea, explicând că el era Horia Sima, noul lider al Gărzii de Fier, și că venea din Berlin la București cu un coleg, Nicolae Petrașcu. Cei doi erau într-o misiune, a spus el, și trebuiau să fie prudenți. Sima era căutat de autoritățile române și pe capul lui se pusese o recompensă de trei milioane de lei.

Când Neagu se pregătea să-i însoțească 16 kilometri până la graniță, Sima a auzit vocea unui jandarm în afara grajdului.

– Unde sunt oamenii care au venit la tine în seara asta? a strigat ofițerul în ploaie la soția lui Neagu.

Ea s-a făcut că nu știe.

– Nu am văzut pe nimeni aici, a răspuns.

Era semnalul pentru cei doi legionari să o ia din loc. Ei au fugit prin ieșirea din spate a grajdului și au alergat prin șanțuri și câmpuri, dar jandarmii îi văzuseră și îi urmăreau, trăgând cu pistoalele în întuneric. După vreo două minute Petrașcu s-a predat, încercând să tragă de timp pentru a-i permite lui Sima să scape în noapte. La primele ore ale dimineții, liderul Gărzii de Fier a intrat în România și a ajuns într-un mic sat țigănesc, Clopodia, unde apariția unui străin șchiopătând și epuizat a stârnit mila unei familii care l-a adăpostit noaptea. Bărbații din Clopodia erau mai puțin înclinați spre milă decât nevestele lor, și

unul dintre ei a contactat un grup de soldați români care aveau garnizoana în apropiere.

Imediat după ivirea zorilor, Sima a auzit șoapte afară. Ușa a fost izbită de perete și au intrat trei soldați.

– Cine ești? a întrebat primul.

Sima a trebuit să se gândească repede.

– Constantin Popescu, a spus, un om din partea locului care s-a rătăcit.

Locotenentul a scos o fotografie din buzunar și a dus-o către fața suspectului. Era o fotografie a unei clase de copii de la liceul din Lugoj, din Banatul românesc, făcută cu câțiva ani în urmă. În centrul rândului din față se afla profesorul lor de filosofie, Horia Sima. Jandarmii l-au săltat.

Peste trei zile Sima a ajuns la București, dar, în loc să fie dus direct la închisoarea Jilava, s-a trezit într-un cabinet liniștit, cu mobilă tapițată, plante în ghivece și un birou mare, care părea că aparține cuiva important. Era 22 mai 1940. Lanțurile îi fuseseră scoase de la picioare, vânătăile de pe față se mai duseseră și se părea că era tratat ca un oaspete. Clădirea aparținea Inspectoratului General de Jandarmi de pe Șoseaua Bonaparte, și primul om care a intrat în cameră pentru a-l vedea în acea zi a fost noul ministru de interne român, Mihail Ghelmegeanu, care-l înlocuise pe Călinescu.

– Să nu crezi că mi-e frică de tine, a început ministrul, dând ocol scaunului lui Sima, gesticulând și strigând.

– Dar, domnule ministru, a protestat Sima, nici unul dintre legionarii mei nu vă urmărește.

Ghelmegeanu voia să știe, dacă așa stăteau lucrurile, de ce Sima se întorsese în România. Sima a spus că motivul nu era să ucidă, ci să-i convingă pe alții. Voia să schimbe politica externă a regelui – faptul că se bizuia pe Franța și pe Marea Britanie pentru protecție – pentru a se asigura că România va trece de partea lui Hitler și a puterilor Axei înainte de a fi prea târziu.

– Cum ai de gând să oprești continuarea relațiilor noastre externe de acum? l-a întrebat ministrul.

Sima s-a oprit o clipă.

– Prin orice mijloace, a spus el.

– Chiar așa, să-l omori pe rege? a replicat ministrul.

– Am spus prin orice mijloace, a zis Sima, revoluție... atac... dacă nu există altă cale.

S-a așternut tăcerea, în timpul căreia Sima a simțit că era invitat să dezvolte ideea. „Am crezut că nu era timp de pierdut", și-a amintit mai târziu în memoriile sale. „Chiar și la Berlin am văzut că România va fi sacrificată și sfâșiată de vecinii săi." I-a spus lui Ghelmegeanu:

– O schimbare a aliaților tradiționali este necesară imediat... numai să vedeți ce se întâmplă pe frontul francez.

Chiar în acele clipe, la peste 2 400 de kilometri, armata germană invadatoare înghițea regiuni din Franța cu o rapiditate atât de mare încât Hitler se temea că înaintează prea repede. Se aflau deja la Canalul Mânecii, unde forțele britanice își evacuau soldații la Dunkerque cu o flotilă din vase mici. Reacția franceză fusese greoaie și lentă, și părea posibil ca Parisul să cadă în mâinile lui Hitler. La București, veștile despre capitularea iminentă a Franței au fost primite cu groază. La hotelul Athénée Palace, contesa Rosie Waldeck, jurnalistă americană, sintetiza starea de spirit:

> Pentru români, Anglia, Imperiul, modul de viață anglo-saxon erau admirate, dar erau la fel de îndepărtate și de exotice precum civilizația chineză în secolul al XVI-lea. În ciuda eșecurilor sale din ultimii douăzeci de ani, Franța a fost forța dominantă în România, și ordinea liberală a condus numai prin mijlocirea Franței... Nicăieri în aceste părți de lume Anglia nu a fost suficient de reală pentru a fi acceptată ca forță dominantă. Iată de ce, în seara aceasta, după căderea Parisului, englezii erau deja tămâiați în România, deși nu-și dădeau seama de asta. Nu atât

înfrângerea Franței confirma noțiunea de presupusă invincibilitate a armatei germane, ci mai degrabă căderea Franței i-a privat pe englezi de viceregele lor în România. Viceregele era Franța.

Având în vedere că alianța cu francezii, preferată de Carol, era acum imposibilă, interogatoriul lui Sima a luat o altă întorsătură.

– Ce conexiuni aveți în Germania? a întrebat Ghelmegeanu.

– Camarazii noștri au reușit să pătrundă în sferele cele mai înalte ale guvernului și partidului, a răspuns Sima. Părintele Dumitrescu [preotul care avusese grijă de Nicadori în ultima lor noapte pasională din pădure] are legături la Gestapo.[1]

La scurt timp după aceea, Sima a fost luat de acolo de oameni cu ochelari negri și dat pe mâna generalului Mihail Moruzov, cunoscut pentru violență, fondatorul Serviciului Secret Român. Moruzov era însărcinat cu urmărirea și uciderea legionarilor din partea guvernului, și probabil ar fi făcut același lucru și cu Sima. Dar avea instrucțiuni de la Carol de a-l trata pe liderul Gărzii de Fier într-o manieră civilizată și de a vedea dacă poate fi de vreun folos. Conform însemnărilor lui Sima, Moruzov i-a făcut o invitație neașteptată. „Vrem ca legionarii să ne ajute sau cel puțin să nu ne creeze nici un obstacol pentru a ne apropia [de Hitler] și de Axă... Facem apel la patriotismul vostru să colaborați cu noi și să ușurați situația externă a României."[2]

După aceea Sima a fost invitat să se întâlnească cu politicieni, generali și înalți funcționari ai regelui, unde a fost rugat să i se adreseze prim-ministrului Tătărescu. El a repetat cu insistență că România trebuie să i se alăture lui Hitler. A fost dus apoi din închisoare într-o vilă bogată din centrul Bucureștiului, unde la masă erau tacâmuri de argint și se serveau vinuri scumpe. Sima, dezorientat, a intrat și a găsit acolo o duzină de ofițeri de rang înalt din

armata română, care i-au oferit locul de onoare din capul mesei. Mâncând tartine și caviar, i-au spus liderului Gărzii de Fier că voiau să discute formarea unui partid politic nou. Noua formațiune are binecuvântarea lui Carol și va reuni toți susținătorii regelui cu restul legionarilor lui Sima pentru a forma o singură mișcare patriotică spre a duce țara înainte. Frontul Renașterii, al lui Carol, va fi dizolvat și înlocuit cu ceva ce se va numi Partidul Națiunii, în care Sima va juca un rol de frunte. Gazdele i-au explicat că dețin autoritatea lui Carol de a forma partidul chiar atunci. Aveau nevoie numai de acordul lui Sima. El a dat din cap că este de acord și, când s-a terminat vinul, a fost condus înapoi pentru a-și petrece ultima noapte în celulă.

Din momentul creării sale, Partidul Națiunii (PN) era fratele mai mic al Partidului Nazist al lui Hitler. Membrii lui mărșăluiau peste tot în uniforme elaborate, salutându-se unii pe alții cu salutul fascist. Devenise un delict criticarea în public a mișcării ori defăimarea ideologiei sale. În timpul PN legislația antisemită a ajuns la un alt nivel. Existau legi de segregare ce doreau ca evreii să fie ținuți departe de locuri publice precum clădirile guvernamentale și galeriile. Evreii nu aveau voie să-și românizeze numele, lucru pe care îl făcuseră mulți pentru a încerca să-și ascundă moștenirea – inclusiv familia Elenei Lupescu, care inițial se numea Wolff (în limba română „lup", deci Lupescu). Evreii nu aveau voie să se căsătorească cu creștini și, indiferent de câtă vreme familia lor se afla în țară, nu puteau dobândi niciodată statutul de „români prin sânge", termen scris în documentele oficiale ale celor care nu erau evrei.

Politicile de ură și de discriminare erau desemnate pentru a-l flata pe Hitler și a-l face să-i țină la distanță pe unguri de Transilvania. Un ultim dar pentru Führer a fost includerea în guvern a reprezentantului său român neoficial; Horia Sima a fost făcut ministru al artelor și culturii. Dar chiar în momentul în care regele Carol

încerca disperat să recapete respectul lui Hitler, pierdut după asasinarea lui Codreanu, situația de la granița răsăriteană începuse să ia o întorsătură dramatică.

La misiunea română de la Moscova, ambasadorul Gheorghe Davidescu tocmai își terminase cina și se pregătea să se ducă la culcare în seara de 26 iunie 1940, când a primit un telefon de la ministrul de externe al lui Stalin, Veaceslav Molotov, în care i se solicita prezența urgentă. Davidescu a protestat că era o oră târzie și a propus ca discuția să aibă loc dimineață. Nu, a spus Molotov, problema era de o importanță atât de mare încât trebuia să discute chiar acum. Apoi a închis.

Când a ajuns la Kremlin, Davidescu a fost îndrumat spre o cameră oficială cu tavan înalt, unde Molotov l-a salutat repede și i-a înmânat un mesaj dactilografiat. Nota avea numai câteva paragrafe și era scrisă cu cerneală neagră. Cerea imediat „returnarea" Basarabiei către Uniunea Sovietică, precum și predarea regiunii românești învecinate, Bucovina de Nord, un teritoriu minunat cu fagi și văi împădurite dintre România și Ucraina. Bucovina nu făcuse niciodată parte din Uniunea Sovietică, dar Stalin o privea ca o „dobândă" pentru împrumutul pe douăzeci de ani al Basarabiei și voia returnarea simultană a celor două ținuturi. Desigur, amândouă făceau parte din România Mare, fără de care visul împlinit la sfârșitul Primului Război Mondial ar fi fost destrămat. Nu era nici o coincidență că ultimatumul sovietic venise la doar patru zile de la căderea Franței, România pierzând astfel cel mai mare garant al granițelor ei.

Davidescu a recitit alarmat ultimatumul. Era atașată o hartă micuță care arăta marcate cu creionul roșu teritoriile disputate, de parcă ar fi fost mâzgălită de un copil. Linia era atât de groasă încât acoperea unsprezece kilometri pe pământ, trecând orașe și sate întregi. Davidescu nu era sigur ce voia Stalin și ce îi îngăduia României să păstreze. Nu era timp de pierdut, a anunțat Molotov. Bucureștiul

trebuie să răspundă în douăzeci și patru de ore. Dacă nu o va face, armata lui Stalin va mărșălui în țară, unde va ocupa ambele teritorii, omorând mulți români.

Davidescu s-a întors la misiune la miezul nopții, cu intenția de a transmite imediat telegrama ultimatumului la București. Dar liniile telefonice nu funcționau și nu s-a putut trimite nimic până la ora 2 noaptea. A atașat o notă prin care cerea ca regele Carol să fie trezit și informat imediat, dar alte probleme tehnice au întârziat mesajul încă patru ore. Textul complet a ajuns la București abia la 6 dimineața, pe 27 iunie.

La amiază mai multe limuzine ministeriale au ajuns la palatul lui Carol, aducându-i pe istoricul Nicolae Iorga, profesorul Cuza (acum membru al Consiliului de Coroană) și pe fostul premier Iuliu Maniu, alături de alți politicieni importanți ai zilei. Au fost conduși la etaj, în marea sală de conferințe, și informați despre ultimatum. Opțiunile erau limitate, erau de acord. Puteau fie preda, la cererea Moscovei, Basarabia și Bucovina de Nord, sacrificând idealul pentru care luptaseră strămoșii lor, fie puteau refuza, urmând să lupte cu armata sovietică, într-o confruntare pe care România avea să o piardă aproape inevitabil.

Prima lor tactică a fost de a-i propune lui Carol să îi trimită o telegramă urgentă lui Hitler, în care să îl roage pe Führer să intervină în numele lui și să-l facă pe Stalin să renunțe. Răspunsul lui Hitler a venit într-o oră. „Pentru a evita un război între România și Uniunea Sovietică", se spunea, „vă putem sfătui doar ca guvernul român să îndeplinească solicitările guvernului sovietic." Înnebunit de furie, Carol a părăsit în tăcere sala de conferințe. Desigur, la acel moment el nu avea nici cea mai mică idee că Hitler recunoscuse formal revendicarea Basarabiei de către sovietici în anexa secretă a Pactului Ribbentrop–Molotov.

În timp ce Carol stătea îmbufnat în apartamentele sale, miniștrii au început să dea telefoane pentru a încerca să provoace reacții internaționale de indignare și să pună presiune pe Moscova. Au sunat la Roma, Belgrad și Atena, dar toți dădeau același răspuns: singura opțiune era să se supună Moscovei. La ora 2 după-amiază, Nicolae Iorga s-a ridicat să vorbească. A sfătuit ca România să îi țină piept lui Stalin, să lupte așa cum luptaseră strămoșii și să nu se predea niciodată. Ceilalți se uitau neîncrezători. Dacă Stalin ar fi nevoit să lupte, nu se va opri cu Basarabia, spuneau ei, ci va continua să înainteze spre vest, până la București. România va înceta să mai existe.

Miniștrii au decis să scrie o telegramă politicoasă la Moscova, cerând mai mult timp de gândire și explicând că încearcă să ajungă la masa negocierilor cât mai repede și să rezolve lucrurile. Moscova a răspuns că are nevoie de un răspuns până la sfârșitul zilei și a adăugat un nou ultimatum: toate trupele române din Basarabia trebuie evacuate în patru zile.

La ora 6 seara, cu șase ore înainte de expirarea ultimatumului lui Stalin, un ofițer îmbrăcat imaculat a sosit la palatul lui Carol și a cerut să fie primit la întâlnirea Consiliului de Coroană. Generalul Ion Antonescu părăsise Basarabia în acea dimineață și reușise să ajungă la București într-un timp aproape record. Avea să-i transmită lui Carol o notă scrisă de mână, în care solicita rolul conducător în luarea deciziilor, adăugând că sfatul lui neprețuit va fi dat numai dacă regele Carol era de acord să-și demită camarila. „Oamenii și sistemul trebuie schimbați imediat, scria Antonescu. Dacă Maiestatea Voastră nu-și întoarce urechile la suferințele poporului în acest ultim ceas, va veni... un colaps total, un colaps ireparabil... Ascultați-mă măcar în acest ultim ceas, Maiestate."[3] A fost oarecum ironic că, atunci când Antonescu a primit în sfârșit permisiunea de a intra în palat, a fost oprit de fostul șofer al Elenei Lupescu, acum membru important în

camarilă, Ernest Urdărianu, care l-a întrebat motivul exact al vizitei lui la rege, apoi a refuzat să-l lase să intre. Antonescu era atât de furios încât s-a repezit la Urdărianu și s-a încăierat cu parvenitul uluit până au intervenit gărzile palatului. Generalul a fost dat afară, clocotind de furie, și nu i s-a permis să intre.

După expirarea termenului, la miezul nopții de 27 iunie, Carol nu era de găsit. Apoi, la 2 noaptea, un secretar de stat de la Ministerul de Externe a primit un telefon prin care era convocat în biroul regelui. Când a intrat, l-a găsit pe Carol la taifas cu fostul său prim-ministrul Constantin Argetoianu, cu prim-ministrul actual Gheorghe Tătărescu și cu fostul șofer, Ernest Urdărianu. Cu lacrimile - curgându-i pe obraji, Carol aprindea țigară de la țigară, o arunca după ce trăgea câteva fumuri și aprindea alta. Argetoianu, un veteran sobru, întărit în lupte, s-a aplecat în scaun și i-a spus liniștit regelui că nu avea de ales. Majoritatea Consiliului de Coroană votase pentru cedare. Cu un ultim suspin, Carol a încuviințat. Era de acord, sovieticii puteau avea Basarabia și Bucovina de Nord. Evacuarea va începe în dimineața următoare.[4]

Era luni când o tânără pe nume Victoria Angelescu se afla în capitala Basarabiei, Chișinău, fără să știe că trupele sovietice treceau granița. Victoria era în vizită la mătușa și la unchiul ei, așa cum făcea în fiecare vară, de când se știa. Născută în anul în care Basarabia devenise pământ românesc, acum avea 22 de ani și-și petrecuse vacanța tolănită pe covorul turcesc purpuriu din biroul unchiului ei, cu o carte în mână, lumina scăldând încăperea prin obloanele ridicate, în parfum de tei. Pentru Victoria, Chișinău și bilioteca unchiului său erau un loc magic. Când era mai mică, citise *O mie și una de nopți* întinsă pe același covor și și-a închipuit că este covorul zburător.

Pe 28 iunie 1940 Victoria își termina micul dejun cu mătușa sa, când muzica simfonică de la radio a fost întreruptă de o voce solemnă. Comunicatul nr. 25 al

Statului Major General al armatei române anunța că trupele române trebuie să părăsească regiunea și că Basarabia va fi predată armatei sovietice până la ora 14.00 în aceeași zi. Erau 1 600 000 de români în teritoriu, mai bine de jumătate din populație, locuind într-o regiune cât Danemarca.

Vecinii au ieșit repede în stradă. Auziseră știrile? Era adevărat? Cum puteau să-și strângă bunurile de-o viață în cinci ore? Coloane de refugiați români au început să se îndrepte spre gară, ducând valize pline cu bijuterii și moșteniri de familie. Pensionari dezorientați stăteau pe marginea drumului cerând ajutor. La amiază, primele tancuri sovietice începuseră să huruie pe străzile Chișinăului, trecând pe lângă teatrul elegant și piața odinioară aglomerată.

Nu toată lumea fugea. În aceste orașe trăiau și ruși care conviețuiseră cu vecinii lor români ani de zile, iar acum îmbrățișau trupele sovietice invadatoare în timp ce priveau cum vechi prieteni erau dați afară din casele lor. Unii vorbitori de rusă le mulțumeau „eliberatorilor" și înfipseseră steaguri roșii în grădini. Unii deveniseră deodată extrem de ostili, smulgând epoleții soldaților români care plecau și lovindu-i. Românii nu ripostau. Fuseseră instruiți să încaseze loviturile și să plece. Orice rezistență într-un moment atât de volatil putea declanșa o preluare însoțită de jaf, nu o predare presupus organizată a puterii.

În casa mătușii Victoriei Angelescu a început nebunia.

– Cărțile, striga unchiul ei, împachetează cărțile!

Vechi texte latine, poeme grecești minunat legate, basme din Transilvania, toate fuseseră date jos de pe rafturi.

– Ține-o pe asta... și pe asta.

Încercările unchiului ei de a face o selecție eșuau. Erau numai patru valize și vreo două cufere de lemn. Apoi au auzit sunetul cizmelor ce se apropiau și trei soldați sovietici au călcat pe covorul turcesc.

– Plecăm, a spus unchiul Victoriei, plecăm în câteva minute..., dar, vă rog, lăsați-ne puțin timp.

Un soldat sovietic a ridicat o carte de pe raft și a pretins că o răsfoiește, cu o expresie de interes prefăcut. Era aproape liniște în casă. Numai sunetele îndepărtate ale unor claxoane. Soldatul s-a întors cu fața spre rafturi. Stătea cu picioarele depărtate. Victoria a simțit prima oară mirosul. Grajd. Fructe putrezite. Amoniac. Soldatul își legăna șoldurile dintr-o parte în alta, împroșcând cât mai multe cărți. Apoi și-a golit restul vezicii pe covorul turcesc.

Căldura de afară era aproape insuportabilă. Familia Angelescu s-a oprit în grădina splendidă din față pentru a-și împărți valizele. Unchiul Victoriei a intrat o clipă în panică, crezând că uitase să încuie ușa, apoi și-a dat seama, ridicând din umeri, că nu mai avea importanță. În acea după-amiază au reușit să ajungă la gară, și ultima priveliște a Chișinăului surprinsă de Victoria a fost cea a unei străzi înțesate de comuniști mărșăluind, fluturând steaguri roșii. În spatele lor se înălțau nori de fum de la cartierul general al armatei române. Când trenul a trecut Prutul, în teritoriul românesc, a văzut cum soldații erau duși la țărm și dezbrăcați, primind ordin să se ducă acasă înot. Victoria Angelescu, care într-o bună zi avea să devină soacra mea, nu va putea trece niciodată peste lipsa de încredere și repulsia față de ruși, născute în acea zi la Chișinău, în vara anului 1940.

Dar în timp ce civilii au scăpat cu viață, mulți soldați români nu au reușit. Unii s-au simțit atât de umiliți de pierderea României Mari încât s-au împușcat. Alții au fost omorâți în bătaie și împușcați de trupele sovietice dezlănțuite.[5] A doua zi, ziarele românești i-au învinovățit din nou pe evrei. Era de neconceput pentru mulți români că altcineva ar fi putut îmbrățișa preluarea sovietică. Comuniști și evrei, era totuna. Regele Carol reflecta viziunea națiunii când a scris în jurnalul său:

(...) Comportamentul populației din Basarabia, mai ales al evreilor, lasă mult de dorit... Coloane de refugiați și trenuri au fost atacate de hoarde de comuniști care au întârziat și mai mult oportunitatea evacuării – oricum ridicol de scurtă.[6]

Un jurnalist din ultimul tren ce pleca din Chișinău a scris că „evreii comuniști au dezlănțuit ticăloșiile asupra locurilor sfinte" și i-a acuzat pe evrei de incendierea bisericilor ortodoxe. „Evreii din Basarabia", relata un alt ziar, „au fost răsfățați așa de mult la pieptul generos al poporului [român], și iată cum i-au răsplătit bunătatea." În rapoartele lor de teren, unii ofițeri de armată vorbeau numai despre „abuzuri evreiești", fără a-i menționa pe comuniști.

În București evenimentele se derulau cu repeziciune. Cu Basarabia acum pierdută și cu Franța, aliata occidentală preferată a lui Carol, învinsă de germani pe 22 iunie 1940, rămăsese fără opțiuni. Era posibil ca Stalin să nu se oprească numai la Basarabia, așa că regele avea nevoie urgentă de protecție. Ajutorul nu avea cum să vină de la englezi, iar francezii fuseseră învinși, așa că pe 5 iulie 1940 Carol și-a încercat norocul cu singura putere care-l putea opri atât pe Stalin, cât și revizionismul ungar care adulmeca sângele Transilvaniei – Germania lui Hitler.

Carol a renunțat la garanția franco-britanică și i-a trimis acasă pe tehnicienii englezi de pe câmpurile de petrol din jurul Ploieștiului. În același timp, a invitat o misiune germană uriașă la București pentru a începe instruirea trupelor române. Germanii îl ironizau în secret pe rege pentru această imitare disperată a lui Hitler, exemplificată prin crearea unui ersatz de partid nazist. Nu aveau nici o iluzie că simpatia aparentă a lui Carol pentru Germania nazistă nu venea din vreun fond ideologic comun, ci numai din autoconservare. „Cruzimea cu care se poartă acum cu britanicii", spunea un reprezentant special german, „arată cum ne-ar fi tratat dacă am fi pierdut [în Franța]."[7] La fel,

Hitler nu-l plăcea pe Carol. Intrase în toată povestea asta pentru petrol.

Așadar, cum se raporta generalul Ion Antonescu la toate acestea? Plecase repede din palat după lupta cu Ernest Urdărianu, dar încă era considerat cea mai bună speranță de a proteja ce mai rămăsese din România Mare. Carol știa asta și a mai înțeles că popularitatea lui Antonescu, dacă i s-ar fi permis să crească nestingherită, ar fi putut duce chiar la demiterea sa. Problema era dacă regele va lăsa mândria la o parte și îl va invita pe acest adversar din nou în guvern, astfel încât țara întreagă să poată beneficia de strălucirea lui militară incontestabilă. Răspunsul a venit pe 9 iulie 1940, când Carol și-a trimis ofițerii de securitate la casa lui Antonescu și l-au dus la închisoare.

Era o eroare de gândire teribilă, arătând oricui cât de mult se temea Carol de propriul său lider militar. Ținând cont de istoricul recent al regelui privind adversarii asasinați, exista posibilitatea ca nimeni să nu-l mai vadă vreodată pe Antonescu. Susținătorii generalului erau atât de îngrijorați încât au scris misiunii germane din București să intervină, rugându-l pe reprezentantul special al Reichului în România pentru probleme economice să-i scrie cerberului lui Carol, Ernest Urdărianu, avertizându-l că „moartea accidentală" a lui Antonescu va face „o impresie foarte proastă în statele majore germane"[8].

De fapt, în ciuda dorinței germanilor de a-l proteja pe Antonescu, nu exista nici o dovadă că generalul îl sprijinea pe Hitler. Era un aliat natural al Franței, unde locuise și-și întâlnise soția, și le reproșase Londrei și Parisului disponibilitatea de a ceda în fața Acordului de la München al lui Hitler. Cu toate acestea, germanii îl considerau un candidat mai bun pentru o alianță importantă decât Carol, și cu siguranță mult mai capabil.

Lista insultelor lui Carol la adresa lui Hitler creștea. Mai întâi fusese Codreanu, apoi venise arestarea lui Antonescu. Ca reacție la toate acestea și încurajat de faptul că regele

Carol pierduse protecția francezilor, Führerul a făcut o propunere despre care știa că va face poziția lui Carol de dictator regal imposibil de păstrat. Germania, spunea el, va proteja România de alte incursiuni dacă regele Carol își va rezolva mai întâi disputele teritoriale remarcabile cu Ungaria și cu Bulgaria. Cu alte cuvinte, România trebuia să cedeze bucăți mari din Transilvania către Ungaria și o mare parte a teritoriului Dobrogei către Bulgaria. Acest lucru avea să semnaleze restituirea aproape completă a câștigurilor obținute de regina Maria la Conferința de pace de la Paris, dezmembrarea României Mari și un colaps catastrofal al sprijinului public pentru rege.

Carol avea totuși un fir de speranță. Când Hitler vorbea de rezolvarea „disputelor teritoriale remarcabile", aceasta nu era o dovadă clară a modului în care ar fi trebuit să arate granițele Transilvaniei. Toate disputele trebuiau rezolvate în conformitate cu interpretarea istoriei care mergea în trecut până la Vlad Țepeș și la Ștefan cel Mare. Totuși, cu oarecare ușurare, Carol a aflat că se va stabili o comisie pentru a arbitra aceste lucruri. Multe vor depinde de identitatea membrilor ei, iar Carol spera că vor participa diplomați europeni neutri cu competențe în acest domeniu. Dar când a auzit pe cine propunea Hitler, inima i-a stat în loc.

Arbitrajul avea să fie supravegheat de ministrul de externe al Germaniei, Joachim von Ribbentrop, și de ginerele lui Benito Mussolini, contele afemeiat și corupt Galeazzo Ciano, ale cărui interese în treburile românești erau zero. Cei doi s-au întâlnit la Viena, unde au băut, au fumat trabuc și au făcut schimb de bârfe înainte să treacă la treburi. Von Ribbentrop l-a convocat pe delegatul român, ministrul de externe și susținătorul finaciar al Gărzii de Fier, Mihail Manoilescu. În jurnalul său, Ciano l-a ironizat pe român că „nu știa ce să facă sau ce să spună" și părea „speriat pentru țara sa și pentru sine". Manoilescu, a spus el, dădea din cap liniștit la toate

sugestiile, dar a explicat că o cedare a unei mari părți din Transilvania era un preț prea mare pentru protecția Germaniei în timpul războiului.

A doua zi, 30 august 1940, toate părțile s-au întâlnit la spectaculosul hotel Belvedere de la Viena pentru a afla rezultatele a ceea ce avea să fie cunoscut ca Dictatul de la Viena. Germanii au scos o hartă și au pus-o pe masă. Când ungurii au văzut cât teritoriu primiseră, abia își puteau ascunde bucuria. Apoi s-a auzit o bufnitură puternică din cealaltă parte a încăperii, când Manoilescu, din partea României, a leșinat pe masă. Au fost chemați medicii și i s-a dat ulei camforat. În cele din urmă, Manoilescu și-a venit în fire, dar, spunea Ciano, „chiar a fost extrem de șocat“[9].

România va ceda 40% din Transilvania, întreaga parte de nord, cu o populație de 2 600 000 de oameni, din care jumătate erau etnici români.[10] La acest moment, Carol cedase o treime din regatul său și o treime de populație, cu trei milioane de etnici români risipiți acum în afara noilor frontiere. Din punct de vedere economic, pierderile erau îngrozitoare: 37% din teritoriul arabil al României dispăruse, 44% din pădurile ei, 37% din vii și 86% din culturile de soia.

Țara privea cu consternare cum zeci de mii de refugiați români au început să vină din Basarabia ocupată de ruși și din partea de nord a Transilvaniei deținută de unguri. În timp ce oamenii se gândeau la pierderea aliaților francezi, la corupția endemică a camarilei lui Carol și la asasinarea lui Codreanu și a elitei legionarilor, ei au decis că era prea mult. Garda de Fier a văzut dintr-odată șansa de a câștiga putere și și-a încurajat susținătorii să iasă în stradă. Proteste uriașe au avut loc la București și în alte orașe mari. Mulțimi de oameni s-au adunat în fața palatului lui Carol, strigând: „Nu vrem să cedăm Transilvania... Dați-ne Transilvania înapoi“. Unii protestatari plângeau înfuriați, în timp ce alții aruncau cu pietre și urlau la trupele lui Carol.

Mai târziu în acea seară, mulțimea s-a dat la o parte pentru a permite să treacă o limuzină în care se afla un chip atât de popular încât au izbucnit în urale. Generalul Ion Antonescu fusese scos din închisoare de Iuliu Maniu și se afla în drum spre Palatul Regal. Și Carol putea să vadă că țara îi scăpa din mână și a fost convins că numirea lui Ion Antonescu ca prim-ministru ar putea fi ultima lui șansă de supraviețuire. De data aceasta, Ernest Urdărianu nu i-a mai blocat drumul și generalul a fost condus sus, la rege.

De regulă agresiv, Antonescu a început prin a anunța că va accepta rolul de prim-ministru numai dacă i se vor da puteri depline de a conduce țara, nu doar pentru a servi ca paravan militar în spatele căruia Carol să continue ca și cum nu s-ar fi schimbat nimic. Regele era șocat. Ce descria Antonescu era un fel de abdicare, spunea el, și nu avea să accepte.

– Trădătorule! a urlat la Antonescu sau cel puțin așa se spune (avem numai însemnarea lui Antonescu), moment în care Antonescu s-a ridicat aparent calm din scaunul lui și i-a zis:

– Până acum, Maiestatea Voastră, numai unul dintre noi a comis înaltă trădare.[11]

La 10 seara, pe 3 septembrie 1940, imediat după ce limuzina lui Antonescu a plecat de la palat, s-au auzit focuri de armă în piață. Legionarii trăgeau în apartamentele lui Carol.

Pe 5 septembrie Antonescu s-a dus din nou la palat, unde a găsit atitudinea lui Carol semnificativ mai conciliantă. Voia să rămână pe tron, spunea, dar numai în calitate ceremonială. Era important ca România să aibă un rege și, dacă va sta departe de politică și se va limita la a oferi medalii sau lucruri de genul acesta, era sigur că țara va dori să-l păstreze. Între timp, cu lacrimi în ochi, a fost de acord să-i încredințeze puterea lui Antonescu.

Generalul nu era mulțumit. A plecat și le-a spus ce se întâmplase vechilor unități de legionari ale lui Codreanu,

care veniseră în număr de câteva mii în Piața Palatului, trăgând cu pistoalele și strigând: „Dați-ni-l pe rege... Nu-l lăsați să plece din țară cu banii lui... Nu-l lăsați să scape cu Lupescu“[12]. Când Antonescu a considerat că regele era destul de speriat, s-a mai întors o dată la palat, acum în uniformă militară completă. L-a informat pe Carol că a încercat cu greu să formeze un guvern cu Carol ca rege ceremonial, dar toate partidele politice au refuzat.

– Toată lumea cere abdicarea Maiestății Voastre, a spus Antonescu.

Carol, agitat și fumând întruna, era în mod clar distras de strigătele legionarilor de afară. Antonescu a dat din cap moralizator. Legionarii erau atât de furioși, spunea el, încât ar putea începe un război civil. I s-a mai adresat o dată lui Carol și i-a spus ca până a doua zi, la ora 4 dimineață, să abdice. După a aceea a ieșit din cameră.

„Vinerea abdicării s-a ridicat glorioasă deasupra Bucureștiului“, a scris contesa și ziarista americană Rosie Waldeck, care observa evenimentele de la hotelul Athénée Palace de vizavi. „Cerul era foarte albastru, și aerul era rece și uscat, precum cel din munții înalți... Când mulțimile au început să se adune în piață, am văzut în primul rând cămășile verzi ale Gărzii de Fier.“ Mărșăluiau în șiruri lungi afișând saluturi fasciste, urmați de preoți cu sutane negre și de călugărițe îmbrăcate în alb. Cei mai tineri făceau și ei paradă cu cămăși verzi, veșminte care probabil stătuseră închise în dulapuri ani de zile, de când toate uniformele, cu excepția celor regale, fuseseră interzise. La scurt timp după ora 10 dimineața primele cinci versuri din „Căpitanul“ răsunau cu un ecou pe bulevardele din centrul Bucureștiului – imnul Căpitanului lor asasinat. Gărzile regelui fuseseră înlocuite de legionari cu cămăși verzi, dar și de soldați pe marginea pieței. Regele a abdicat la 6 dimineața. Provocarea lui era acum de a scăpa din țară fără să fie împușcat.

În seara de 7 septembrie 1940, un mic grup de fotografi și de oameni din presă s-a adunat pe peronul micii gări Lugano din Elveția. Primul tren care sosea era ocupat de o echipă de protecție italiană, cu armele pregătite, care privea cu binoclurile pe ferestre. Peste câteva minute, nori înalți de fum puteau fi întrezăriți dintre copacii de la poalele văii. Inconfundabilele ornamente în albastru și auriu ale Orient Expressului au apărut în lumina blândă a soarelui, trăgând după el cele unsprezece vagoane ale trenului care îl va salva pe Carol. Fostul rege călătorea cu Elena Lupescu, Ernest Urdărianu, un valet personal, mai mulți servitori și sute de bagaje, inclusiv picturi faimoase de El Greco (precum *Adorația păstorilor*) și câteva lingouri de aur. Când trenul a trecut granița cu România mai devreme în acea zi, o unitate de legionari a deschis focul, sperând că va opri furtul a milioane de dolari din proprietatea statului. Se spune că regele Carol s-a aruncat asupra Elenei Lupescu pentru a o proteja. Relatări mai puțin generoase spun că s-a aruncat sub o vană de tablă din vagon. Acum, când vagoanele ciuruite de gloanțe au intrat șuierând în gară, jurnaliștii s-au îngrămădit lângă scări. Câteva clipe mai târziu, a apărut Carol, făcând cu mâna și afișând un zâmbet larg.

Capitolul zece

DUDARD: N-are rost să-ți ascund... e destul de caraghios... Papillon a devenit rinocer. *(Zgomote de rinoceri în depărtare.)*

BERENGER: Rinocer? Domnul Papillon a devenit rinocer! Ca să vezi! Vai, ce chestie!... Mie nu mi se pare deloc caraghios! De ce nu mi-ai spus mai devreme?

Rinocerii (1959), Eugen Ionescu

Într-un tren ce gonea spre nord, îndepărtându-se de coastă, se afla un recipient din aur strălucitor ca soarele, cu o textură atât de profundă și de culoarea mierii încât aveai impresia că îți puteai trece degetele prin pereții ei. Era o casetă micuță, dar păzită de soldați, de parcă ar fi conținut comoara națională a României. Și, într-un fel, chiar așa era. Sub capacul ei sigilat, pe care erau gravate cruci ortodoxe și numele provinciilor românești, se afla o inimă de om. În ultimii doi ani se aflase în custodie într-o vilă regală la malul mării, în Dobrogea de Sud, dar pentru că regiunea era acum cedată Bulgariei, 100 000 de români porniseră spre nord și inima se alăturase și ea exodului.

Inima care odinioară bătuse în pieptul reginei Maria fusese scoasă din trupul ei înainte de înhumare, ca și cum ar fi fost o relicvă sfântă. Transportul ei din reședința favorită de vară din stațiunea Balcic, de la Marea Neagră, până la București fusese aranjat de generalul Antonescu, în speranța că ar putea căpăta ceva din alura mistică a Mariei și l-ar putea ajuta să unească națiunea. În capitală a avut loc o recepție oficială, inima Mariei fiind purtată de soldați, drapată cu steagul românesc și binecuvântată de preoți. După aceea a fost transportată la castelul Bran din Carpați – vechiul punct de observație al lui Vlad Țepeș –, unde a fost depusă într-un sarcofag de marmură.[1]

Antonescu încerca să salveze moștenirea regală, dragă țării sale, după anii de vandalism ai lui Carol. De asemenea, trimisese oameni în Grecia pentru a o aduce înapoi pe fosta soție a regelui, înstrăinata prințesă Elena. I s-a oferit titlul de regină-mamă a României și s-a întors la București la o săptămână după abdicare, coborând din tren direct în brațele fiului ei de 19 ani, Mihai, înainte de a-i oferi mâna înmănușată unui Antonescu tot numai zâmbet. Au mers pe străzile înțesate de mulțimi bucuroase, cele două fețe regale într-o limuzină decapotabilă, iar Antonescu stând mândru în picioare în mașina din spate. Deși generalul era noul conducător al României, el voia ca Mihai să aibă puterile ceremoniale pe care refuzase să le atribuie tatălui lui săptămâna precedentă.

Când Elena și Mihai s-au întors în Palatul Regal, porțile s-au închis în spatele lor, și Antonescu ar fi fost mulțumit să nu mai audă deloc de ei până nu ar fi fost chemați să înmâneze medalii. Refuzând o vilă pentru el și soția sa, Antonescu, renumit pentru modul de viață spartan, locuia la președinție, puțin mai în josul străzii, unde dormea și mânca într-o cameră mică de lângă birou, de parcă ar fi locuit într-un teatru de operațiuni. Refuzase să angajeze bucătari, preferând mâncarea gătită acasă de soția lui, adusă pe o tavă, în timp ce se lupta să formeze un guvern stabil.

Prima lui problemă era cum să se înțeleagă cu legionarii puternici, dar plini de pretenții din Garda de Fier. În timp ce se făceau pregătirile pentru lovitura de palat, liderul lor, Horia Sima, fugise în Transilvania, temându-se să nu fie arestat și executat pentru implicarea în protestele care, în cele din urmă, l-au detronat pe Carol. Procedând astfel, pierduse respectul multor legionari de seamă, care au văzut în Antonescu un lider real. De fapt, Antonescu nu fusese niciodată membru al Gărzii de Fier, cel mult o cunoștință a lui Codreanu și susținător al unor elemente din ideologia

de dreapta; era un patriot fanatic, ca și ei, dar se opunea violenței împotriva evreilor.

Antonescu nu își testase niciodată popularitatea în alegeri. Nu era politician, ci soldat care considera politica românească o extensie a strategiei militare și o formă de a proteja România Mare. Chiar și în orele ce au urmat forțării lui Carol să plece, a încercat să își asume un rol secund, contactându-l pe bătrânul lider al Partidului Țărănesc, Iuliu Maniu, și spunându-i: „Ați vrut abdicarea regelui, iată, acum preluați controlul statului". Maniu a refuzat și, prin urmare, generalul s-a plasat în vârtejul politicii naționale.

Legionarii din Garda de Fier, fără îndoială, jucaseră un rol-cheie în alungarea lui Carol, și acum își doreau recompensa: poziții în cabinet, desigur, dar și răzbunare împotriva celor despre care credeau că îi nedreptățiseră în trecut. Dețineau controlul acum și voiau sânge. „Nu sunt de-ai voștri", le spusese Antonescu într-o transmisiune radio, „dar vă înțeleg explozia de bucurie... Am suferit cumplit cu voi și pentru voi... Am vrut ce ați vrut și voi, gândurile mele erau gândurile voastre. Voiam ca România Mare să fie o mare Românie". A făcut o pauză și a schimbat tonul, încercând să facă apel la rațiunea lor: „Am lăsat în urmă toate aceste lucruri", a spus el solemn. „Trebuie să faceți același lucru. Nu putem construi prin răzbunare, ci prin muncă, nu prin dezordine, ci prin ordine."[2]

Cămășile Verzi ale Gărzii de Fier făceau paradă prin București cu zecile lor de mii de membri, cântând imnuri adresate răposatului Căpitan și salutând revoluția „gardistă". Șiruri de oameni înarmați se încolăceau în jurul cartierului general Casa Verde al Legiunii pentru a deveni membri. Unii aduceau fotografii ale martirilor legionari, alții purtau zvastica pe reverele verzi. Listele de membri erau atât de încărcate încât mii dintre ei erau trimiși acasă dezamăgiți. Era prima săptămână a noii Românii, 7

septembrie 1940, și entuziasmul era intens. Dar la periferia celebrărilor, grupuri de tineri în cămăși verzi străbăteau marile bulevarde vânându-i pe evrei.

Abia după ce Carol a plecat din capitală Horia Sima a îndrăznit să se întoarcă, revendicând poziția de lider al Gărzii de Fier și insistând să obțină un post important în cabinet. Cerea insistent postul de ministru de interne, care l-ar fi pus în fruntea justiției, a poliției și a reglării de conturi. Dar Antonescu considera rolul mult prea sensibil pentru un asemenea om instabil și violent. Știa că Sima este un narcisist și un complotist incurabil care avea să încerce o lovitură împotriva lui imediat ce va avea ocazia. Așa că l-a făcut pe Sima vicepremier, ca să stea cu ochii pe el.

O săptămână mai târziu, pe 14 septembrie, regele Mihai apărea la balconul Palatului Regal deasupra mulțimilor extatice în cămăși verzi. Ministerele fuseseră alese, departamentele guvernului erau pregătite – revoluția fusese inaugurată oficial. Mihai a anunțat că România va deveni *Stat Național Legionar*, dominat de Gardă, dar nu sub controlul ei. Puterea reală va reveni generalului Antonescu, *Conducătorul*, omul cu armata în spatele său, un contraechilibru la excesele tinerești ale adepților lui Codreanu. Garda era, în mare, mulțumită. Erau eroii momentului. Erau singurul partid legal. Aveau susținerea Germaniei naziste. Și era Antonescu, credeau ei, care se va supune dorințelor lor.

Cele două săptămâni care au urmat au fost dominate de ceremonii religioase în aer liber și de mitinguri legionare, organizate astfel încât Garda să poată experimenta exuberanța revoluției fără a-și satisface foamea de violență. Ca în multe revoluții, adepții fideli doreau sânge, să vâneze dușmanii pe străzi, să-i supună unor simulacre de procese și să le facă o justiție sumară. Abia atunci lucrurile se puteau calma. Dar legionarii nu aveau voie să facă asta. Fusese o revoluție fără vărsare de sânge, săvârșită de

oameni care se țineau la distanță, tolăniți în fotolii într-un birou cu lambriuri de lemn. Până și ofensatorul principal, Carol, supraviețuise nepedepsit. Astfel că mulțimilor li se ofereau parade în locul unei răzbunări sângeroase. În timpul unei parade, legionarii români s-au unit cu paramilitari SS în uniformă, Cămăși Brune italiene, falangiști spanioli, chiar și emisari din partea împăratului japonez. Devenise un uriaș miting fascist.

În mulțime se aflau familiile celor mai faimoși martiri legionari: soția și mama lui Codreanu, cu chipurile acoperite de văluri grele de doliu, rude ale Decemvirilor și Nicadorilor, mame ale asasinilor și ale celor care puneau bombe, urmate de preoți umili care se rugau și binecuvântau, cădelnițând pe străzi tămâie cu mireasmă de trandafiri. S-a ridicat o scenă improvizată într-o piață din București care mai târziu a fost redenumită Piața 6 Septembrie, pentru a comemora acea zi măreață. Din spatele unui paravan împodobit cu sălcii și flori de toamnă a ieșit generalul Antonescu, îmbrăcat pentru prima oară în cămașă verde, în onoarea noilor lui colegi de guvernare. Zâmbea stânjenit și a făcut vreo două saluturi fasciste ezitante. Apoi a venit Horia Sima, impetuos și arogant. Aceștia erau oamenii lui, lumea lui. Cei doi bărbați și-au strâns mâinile și au stat așa nemișcați, privindu-se în ochi, în timp ce mulțimea ovaționa. În spatele lor, în spatele scenei, atârna o xilogravură uriașă a lui Corneliu Codreanu, cu trăsăturile sculptate ca niște fulgere. Nimeni nu era mai prezent la aceste mitinguri ale Gărzii decât cei morți.

La sfârșitul săptămânii de marșuri, legionarii încă nu erau gata să se întoarcă la slujbele și familiile lor. Veneau în oraș și vânau foști funcționari ai guvernului, ofițeri de poliție și spioni. La început era o anumită ordine, cu suspecți aduși în fața unor anchetatori și comitete militare. Primul a fost spionul principal al lui Carol, Mihail Moruzov, urmat de primul lui ministru, Gheorghe

Argeșanu, apoi fostul ministru de justiție, Victor Iamandi. Toți au fost duși la celebra închisoare Jilava și ținuți o perioadă nedefinită, fără proces. O atenție deosebită era acordată celor presupuși a fi implicați în moartea lui Codreanu. Un informator legionar a dispărut noaptea din casa lui, așa cum se întâmplase și cu sergentul care pusese funia la gâtul Căpitanului.

Au urmat casele celor avuți și corupți. Foști funcționari guvernamentali erau forțați să explice proveniența bijuteriilor, a operelor de artă, a aurului și a veniturilor din ultimii zece ani. Fără chitanțe sau explicații privind sursa veniturilor, bunurile le erau confiscate de tineri în cămăși verzi. Vilele membrilor camarilei lui Carol au fost golite aproape peste noapte. Cu deosebită încântare s-au ocupat de casa Elenei Lupescu, pe Aleea Vulpache, care a fost deschisă pentru public ca exemplu suprem al corupției camarilei. Tineri în cămăși verzi o făceau pe ghizii, arătându-le vizitatorilor curioși mătăsurile, dantelele, brocarturile neprețuite ale Lupeascăi, precum și „parfumurile și săpunurile unice". Arătau podeaua unde se afla un morman de casete de bijuterii goale, păstrând urmele perlelor, diamantelor și colierelor care fuseseră smulse în grabă când Lupeasca a fugit – „bijuterii pe care Carol le-a cumpărat cu lacrimile și sudoarea poporului român pentru Elena Lupescu", spunea un ghid. Unii vizitatori suspinau melancolic, spunând că ar fi trebuit să o căsăpească pe „evreică" atunci când au avut ocazia.

În două săptămâni de la proclamarea Statului Național Legionar, au fost aprobate o serie de legi antisemite draconice. Acestea au fost consemnate meticulos de un avocat român de origine evreiască, Matatias Carp, în ceea ce a numit *Cartea Neagră – suferințele evreilor din România*. Scrisă într-un limbaj simplu, fără emoție, el a consemnat fiecare lege care a funcționat în timpul regimului Antonescu, împreună cu declarații și mărturii ale victimelor, precum și cu fotografii înfiorătoare.

Prin Legea nr. 3361, Cămășile Verzi au primit dreptul de a confisca orice companie evreiască, atunci „când considerau necesar, fără nici o justificare". Autoproclamați „comisari ai românizării", ei au preluat afaceri de milioane de lei, trecând la conducerea lor și uneori angajându-i pe foștii proprietari evrei ca asistenți prost plătiți. Carp a prezentat sute de exemple de afaceri preluate. Un exemplu grăitor a fost cel din Petroșani, unde negustorii evrei au fost chemați și li s-a spus că trebuie să-și vândă magazinele în două zile. După ce trecea termenul, bande de legionari pur și simplu le preluau.

Prin Legea nr. 3789, doctorii evrei nu mai aveau voie să trateze decât pacienți evrei și au fost forțați să poarte insigne pe care să scrie „doctor evreu"[3]. Legea nr. 3487 spunea că avocații evrei care încă lucrau în barou nu vor mai putea asigura servicii juridice de orice natură. Unele legi au ruinat viețile evreilor, altele au permis tacit violența. Unele erau pur și simplu remarcabile prin meschinărie. Legea nr. 3626 prevedea că „crescătoriile de porumbei voiajori sunt autorizate numai pentru cetățeni etnici români"[4].

Noile legi reprezentau încercarea lui Antonescu de a liniști Garda, dar mișcarea era atât de neomogenă, încât disprețuia orice guvernare normală. La marginile ei mai puțin toxice se aflau oameni normali care fuseseră infectați de romantismul lor patriotic, în timp ce nucleul era format din zeloți bine înarmați și profund antisemiți care deveneau mai neliniștiți pe zi ce trecea. Dincolo de furia lor nestăpânită, Antonescu avea două priorități. Prima era să impună ordinea pe stradă. A doua era să asigure granițele României împotriva oricărei incursiuni. A hotărât că ambele lucruri pot fi realizate printr-o singură invitație controversată.

Antonescu l-a sunat pe Hitler, rugându-l să trimită o misiune militară germană, și pe 13 octombrie 1940 mii de soldați din Germania nazistă au început să ajungă în

București. Ei au pus stăpânire pe hoteluri și clădiri publice, și curând făceau cumpărături pe Calea Victoriei în mantalele lor căptușite cu blană și cu revere roșii lăcuite. În mod evident scopul lor era de a antrena forțele armate prost echipate ale țării, dar, în realitate, Antonescu voia să fie în același timp și un fel de poliție a străzilor. În câteva zile germanii au decis să profite cât mai mult de ospitalitatea neașteptată a României și au trimis mai multe unități de soldați la Ploiești și la câmpurile petrolifere românești, unde au construit sisteme de apărare aeriană și turnuri de pază, dar au pus mâna și pe cea mai prețioasă resursă a lui Antonescu.

Curând misiunea militară germană s-a extins spre a include și misiunea armatei, misiunea marinei și misiunea forțelor aeriene, fiecare controlată de statele lor majore de la Berlin. Personalul politic de la Ambasada Germaniei a crescut și el destul de repede. Era o ocupație militară în toată legea. Dar dacă Horia Sima și legionarii lui credeau că prezența naziștilor va contribui la debarcarea lui Antonescu și va impune un guvern finanțat în totalitate de naziști, se înșelau. Germanii nu aveau nici un interes să se amestece în politica internă a României. Erau hotărâți să n-o facă pe dădaca pentru revoluția fascistă românească imatură. Lui Hitler îi păsa prea puțin de cine anume conduce țara, dacă era Antonescu sau Sima sau altcineva, el voia numai pace și liniște, astfel încât aprovizionarea crucială cu petrol a Reichului să nu fie întreruptă.

***

În toamna anului 1940 Ana Pauker era ținută într-o închisoare îndepărtată, în ruină, în estul României, în orașul Râmnicu Sărat. Executase patru ani din sentința ei de zece ani și făcea parte dintr-un grup numit „Organizația de femei a deținuților antifasciști", care cuprindea cam o sută de comuniste. Multe absolviseră facultatea, aveau meserii calificate și, deși regimul era strict, țineau întâlniri

politice în închisoare și li se permitea să primească ziare și scrisori. Toate își dădeau seama că apariția Statului Național Legionar însemna că viața le era de acum pusă în pericol.

Deși Pauker era lidera lor, nu era tratată prea bine de tovarășele ei la Râmnicu Sărat. Femeile primiseră înștiințare de la Moscova în anul 1938 că Marcel Pauker fusese arestat și executat în Marea Epurare a lui Stalin, cu acuzații că ar fi spion român. Era o veste devastatoare pentru Ana, dar celelalte femei voiau ca ea să le explice de ce fusese căsătorită cu un trădător. S-a convocat o întâlnire. Toată lumea a vorbit, toate erau la fel de indignate și de nemulțumite de așa-zisa greșeală a lui Pauker.

– Uite, a zis una, Liuba Chișinevski, o critic pe Ana că, fiind soția lui Marcel Pauker, nu a avertizat partidul că era agent provocator.

Ana stătea în mijlocul lor, în agonie:

– Acum îmi storc creierii, a spus ea, să găsesc ceva, un semn de orice fel care să mă facă să cred că era dușman al poporului... Nu pun deloc la îndoială decizia partidului; partidul știe mai bine decât mine. Dar nu am văzut nimic; și oricât îmi cercetez sufletul, amintirile, nu găsesc nimic care să poată demonstra așa ceva.[5]

Femeile nu au fost convinse și au trimis la Moscova o notă pentru a descrie răspunsul ei la toate acele întrebări. Înștiințarea spunea că ea refuzase pur și simplu să-și denunțe soțul, chiar și după moarte.

La o lună de la revoluția fascistă, în octombrie 1940, o coloană de autobuze și de mașini a ajuns la închisoarea Râmnicu Sărat. Pauker și celelalte au auzit tropăit de cizme, fluiere și uși trântite. Apoi au văzut bărbați în cămăși verzi trecând pe lângă vizetele lor. O armată de legionari venise într-un fel de pelerinaj la închisoarea în care fuseseră închiși odinioară. Erau 2 000 în total, alergând însuflețiți de-a lungul coridoarelor.

– Pauker? strigau ei. Unde este Ana Pauker?

Mai întâi au găsit-o pe Vilma Kajesco, de 23 de ani, o tânără propagandistă care fusese condamnată în același proces cu Pauker. S-a ghemuit îngrozită într-un colț când un legionar a dat buzna în celula ei, dar, în loc să scoată un pistol, acesta a scos un aparat de fotografiat și a început să facă fotografii barăcii, explicând că aici își petrecuse cinci ani din viață. „Trebuie să știți", a spus ea mulți ani după aceea într-un interviu, „că spre marea mea surprindere nu s-au comportat deloc urât. Dimpotrivă, au fost chiar cumsecade."[6]

Ceva mai târziu, un alt legionar s-a uitat pe vizetă și a întrebat:

– Ai fost comunistă?

– Da, am fost, sunt și voi fi mereu, a răspuns Kajesco, la care legionarul a răspuns:

– Bravo...

Când, în cele din urmă, au dat de Pauker, au intrat în celula ei și, spre marea ei uimire, au încercat să o angajeze într-o dezbatere politică amabilă, referindu-se cu respect la ea ca la „Căpitanul comuniștilor". Nu există vreo consemnare despre ce au discutat, dar au fost civilizați și politicoși, și, fără îndoială, curioși să ajungă față în față cu femeia despre care se presupunea că este dușmanul lor de moarte.

Când marșurile legionarilor au început să se mai potolească în București, generalul Antonescu a pornit spre Berlin, la prima lui întâlnire cu Hitler, în cancelaria Noului Reich, pe 20 noiembrie 1940. Cei doi bărbați s-au așezat pe o canapea de mătase în noul birou încăpător al Führerului, lângă un glob pământesc de lemn pe care puteau observa întregul continent european. Un foc deschis ardea în șemineul elegant de piatră. Consilierii lui Hitler i-au înmânat lui Antonescu niște hârtii pe care le-a citit la lumina unei lămpi japoneze. Departe de a fi intimidat de Führer, Antonescu a vorbit neîntrerupt două ore. Era fără precedent ca altcineva să-l eclipseze pe

Führer, dar Hitler l-a ascultat cu atenție. Monologul lui Antonescu, ținut în întregime în franceză, era tradus în germană de translatorul lui Hitler, Paul Schmidt. Generalul explica, în termeni pasionați, că România insistă să i se înapoieze Transilvania de Nord. Vorbea de naționalism, de spiritul românesc, de cooperare economică și militară. Hitler era impresionat de hotărârea de neclintit și de claritatea intelectuală a oaspetelui său onest și coerent. Era o schimbare binevenită, spre deosebire de divagațiile îngâmfate ale lui Mussolini. Românul avea demnitate și clasă, și Hitler era captivat. Era un om în care puteai avea încredere. În instantaneul fotografic, cei doi noi parteneri stau la o masă lăcuită de lemn pe care se află pregătit un acord. Era o copie a Pactului Tripartit – semnat de Germania, Italia și Japonia cu o lună în urmă –, pe care Antonescu îl semnează sub privirile lui Hitler. România era acum o putere a Axei, deși un partener inegal. În schimb, Hitler a spus că va susține România „în toate felurile". Dar la puțin timp după întoarcerea lui Antonescu acasă, o nouă criză macabră a cuprins România.

Scena era închisoarea Jilava, din sudul Bucureștiului, și mormântul lui Corneliu Codreanu. O echipă de legionari ridicase o instalație de foraj cât o casă, pe care o folosea să străpungă structura etanșă de beton care proteja groapa comună. Îmbrăcați în mantale lungi de iarnă, bărbații au folosit târnăcoape și cazmale, săpând cu grijă în pământul moale, înainte de a coborî o scară în gaură.

Era o echipă oficială de săpători ai legionarilor, angajați de stat să exhumeze corpul lui Codreanu. Trebuiau să se limiteze la zona de lângă gaură și nu aveau voie să sape în interiorul închisorii, care acum avea câteva sute de deținuți importanți, inclusiv miniștrii cabinetelor din regimul lui Carol. În a doua zi a săpăturilor au descoperit o bucată de haină, apoi un os uman palid pe care l-au scos cu grijă de arheolog. Artefactele au fost puse cu grijă pe o pătură și în

cutii, pentru a fi analizate în laborator. Erau rămășițele Nicadorilor și Decemvirilor, dar până și ochii neformați ai săpătorilor își dădeau seama că încă nu-l găsiseră pe Codreanu.

Apoi, în noaptea de 26 noiembrie 1940, când încă nu terminaseră cu exhumarea, legionarii au primit vestea că nu mai era nevoie de serviciul lor. Antonescu decisese că operațiunea avea o încărcătură politică și emoțională prea mare și trebuia îndeplinită nu de legionari, ci de un grup de soldați. Legionarii s-au înfuriat, crezând că fuseseră privați de sarcina lor cea mai sfântă – reînvierea profetului lor. Și-au aruncat cazmalele și au intrat în închisoarea Jilava cu intenția de a se răzbuna pe foștii miniștri și funcționari ai lui Carol.

Luând cu forța cheile de la un gardian, au intrat în tunelurile lungi, slab luminate, pe care mulți dintre ei le cunoșteau de când fuseseră închiși. Erau uși de metal de o parte și de alta, fiecare cu o fantă dreptunghiulară pentru a-i verifica pe deținuți. Legionarii s-au risipit, alergând prin rețeaua de pasaje și căutând fețe cunoscute în fiecare celulă. Unul dintre primii pe care l-au văzut a fost ministrul Gheorghe Argeșanu, stând speriat într-o temniță cu pereți văruiți. Au deschis ușa, și-au ridicat puștile și au tras de câteva ori. Al doilea a fost Victor Iamandi, fost ministru al justiției, responsabil pentru faptul că mulți legionari fuseseră închiși și bătuți. L-au împușcat și au mers mai departe. Cei mai mulți dintre deținuții importanți erau în aceeași aripă a clădirii, ceea ce le-a ușurat munca. Atunci când l-au găsit pe fostul șef al poliției secrete a lui Carol, Mihail Moruzov, au izbucnit în urale de încântare înainte de a-l omorî. Au trecut dintr-o celulă în alta, omorând șefi militari, jandarmi, pe cei care îl duseseră pe Căpitan în pădure. În cele din urmă, legionarii frenetici au vrut doar să-și golească armele și au împușcat pe oricine fusese destul de ghinionist să se afle în acea aripă a închisorii. După ce au terminat, trupurile a 64 de deținuți

politici se aflau pe coridoarele și în celulele pline de sânge de la Jilava.

Răzbunarea împotriva vechilor carliști nu s-a terminat aici. În după-amiaza următoare, istoricul enciclopedist Nicolae Iorga termina de corectat ultima lui carte, *Istoriologia umană*, un studiu al metodelor istoricilor, la vila lui din stațiunea montană Sinaia. Un cutremur îl făcuse să plece din casa lui din București, și aerul rece de munte părea cel mai bun tonic pentru scriitorul care avea un termen de respectat. Iorga fusese odată eroul politic al lui Codreanu, la începuturi, când liderul legionar încă era student la Iași. Treptat, odată cu înaintarea în vârstă, antisemitismul lui se domolise, iar acum, când avea 69 de ani, renunțase la politică pentru a se concentra asupra activității academice. Însă Iorga jucase un rol crucial în căderea lui Codreanu. Afirmația lui privind infracțiunea de calomnie a fost scuza lui Carol de a-l aresta pe liderul legionarilor de la bun început, și Garda de Fier nu avea să uite niciodată trădarea lui. În ultimele luni primise o mulțime de amenințări cu moartea și era precaut ori de câte ori ieșea în public. Acum, pe când lucra în vila sa discretă, a auzit pașii mai multor persoane venind pe alee. Nu se știe dacă legionarii au spart ușa sau Iorga i-a invitat înăuntru, dar curând istoricul se afla într-una dintre mașinile lor, fiind dus undeva în sudul Ploieștiului. Mașina a tras într-o zonă împădurită lângă un sat numit Strejnic. I s-a ordonat lui Iorga să iasă din mașină. Se spune că legionarii l-au înconjurat, l-au apucat de barbă și au tras de ea până i-au smuls-o de pe față. Apoi l-au împușcat cu câteva focuri de armă și i-au lăsat trupul chircit, sângerând, printre copaci.

Antonescu a fost îngrozit de asasinarea unuia dintre cei mai mari scriitori și istorici români și a încercat să-și dea demisia, numai pentru a fi convins să renunțe de ministrul german de la București, care avea nevoie de conducerea unui general cu stabilitatea și bunul lui simț. Dar fiecare

seară era o aducere aminte a violenței sinistre pe care o adoptaseră revoluționarii Gărzii. În capătul Căii Victoriei, tineri în cămăși verzi se adunau pe motociclete, îmbrăcați cu jachete de piele și cușme înalte de blană, demarând în trombă la lumina lunii, pentru a porni raiduri în casele evreilor. S-au format două sute de detașamente, creându-se astfel un fel de forță paramilitară, despre care se presupune că ar fi căutat bani ascunși. Dar în realitate erau numai bătăuși și teroriști. Imaginea lor patrulând pe străzi în cete devenise o trăsătură obișnuită a vieții bucureștene. La fel erau și fastul macabru al înmormântărilor extravagante ale legionarilor, și exhumarea legionarilor uciși care, în regimurile precedente, nu avuseseră parte de o înmormântare cum se cuvine.

* * *

Într-o sâmbătă geroasă de noiembrie 1940, steaguri verzi fluturau deasupra felinarelor stradale, de-a lungul Bulevardului Elisabeta, în timp pe portrete uriașe sculptate ale lui Corneliu Codreanu erau expuse pe fațadele clădirilor publice. Rămășițele Căpitanului fuseseră scoase cu grijă din groapa de la închisoarea Jilava și se aflau într-o stare mai proastă decât se aștepta. După ce fusese strangulat și împușcat, se părea că Corneliu Codreanu mai era o amenințare potențială pentru oficialii lui Carol, atât de îngrijorați că adevărul despre asasinarea lui ar putea ieși la suprafață (mai ales că nu fusese nici o tentativă de evadare), încât l-au scos din pământ și au încercat să-i dizolve rămășișele cu acid. Au îngropat din nou ce mai rămăsese, și aceste ultime oseminte au ajuns în sicriu pentru funeraliile lui din 30 noiembrie. Sicriul lui, alături de cele treisprezece ale Nicadorilor și Decemvirilor, a fost coborât pe treptele micii biserici Ilie Gorgani la 8.30 dimineața, printr-un coridor de brațe ce salutau, traversând apoi mulțimea învolburată de îndoliați.

În spatele sicrielor mergeau rudele celor paisprezece morți, urmate de regele Mihai îmbrăcat în uniformă cu auriu, apoi de generalul Antonescu și Horia Sima unul lângă altul, în cămăși verzi. Trimiși speciali veniseră de la alte partide fasciste din lume. Reprezentantul Germaniei era Baldur von Schirach, conducătorul Tineretului Hitlerist, și Ernst Bohle, liderul de origine engleză al organizațiilor străine ale Partidului Nazist. Erau de asemenea delegați din Italia și din Japonia. Mărșăluind în spatele lor, în unități în formă de săgeată, erau mii de legionari în cămăși verzi. Procesiunea se deplasa prin mulțimi de oameni care salutau, spre periferia orașului și în cartierul general al legionarilor, Casa Verde. Acolo sicriele au fost puse jos, înconjurate de litanii și nori de tămâie. În momentul îngropăciunii, Sima s-a urcat pe o movilă, deasupra celorlalți, ca și cum ar fi sperat să primească sufletul lui Codreanu care se urca la cer. Abia după opt ore mulțimile înghețate au primit permisiunea de a pleca. Antonescu a fost adus înapoi cu mașina în micul său apartament din clădirea guvernamentală. A fost ultima dată când a purtat cămașă verde și ultima dată când a fost văzut în public cu Horia Sima.

În timp ce legionarii se îndeletniceau cu ritualurile lor funerare macabre, micul Partid Comunist Român se organiza între zidurile închisorii. În 1940 erau încă 1 000 de comuniști în toată țara și, în mod paradoxal, cel mai sigur loc pentru ei era în închisorile pentru deținuți politici, unde aveau voie să stea împreună cu alți deținuți. Ana Pauker și grupul ei de femei au fost transferate într-una dintre aceste închisori, la Caransebeș, în vestul țării, loc care a devenit un centru pentru viitorii lideri ai mișcării.

Când se plimba prin închisoare, într-o bună zi, i-a fost prezentat un muncitor de la căile ferate, masiv, care devenise un sindicalist cunoscut la depoul din Dej și primise numele orașului în semn de omagiu pentru munca

lui. Gheorghe Gheorghiu-Dej era un bărbat de 40 de ani greoi care ținea mâinile strânse, cu pumnii pregătiți. Expresia îi era mai solemnă decât vârsta, cu un început prematur de chelie și cu sprâncenele negre exprimându-i starea de spirit. Trecutul lui Gheorghiu-Dej nu putea fi mai diferit decât al burghezei Ana Pauker. Abandonând școala la 11 ani, muncise din greu în fabrici și în depouri murdare, fiind martor al sărăciei muncitorilor prost plătiți, înainte de a deprinde de unul singur bazele marxismului. Fusese răsplătit pentru hărnicia lui prin alegerea în Comitetul Central al Partidului Comunist Român, apoi a fost încoronat lider al facțiunii din închisoare a partidului, cel mai mare bloc comunist din țară.

Întâlnirea lui Pauker cu Gheorghiu-Dej a fost ca și cum un antropolog ar fi descoperit ultimul trib din Amazon. Tot ce știa Ana despre clasa muncitoare era din cărți. Îți putea spune ce mânca Gheorghiu-Dej, cum dormea, unde locuia; știa chiar cum putea fi îmbunătățită viața lui, dar nu-l *știa* pe Gheorghiu-Dej sau pe vreunul ca el.

După acea întâlnire scurtă, Ana Pauker și Gheorghe Gheorghiu-Dej nu se vor mai întâlni până ce comuniștii nu vor fi gata să preia puterea în România. Gheorghiu-Dej avea să fie transferat curând la închisoarea Doftana, la țară, în nordul Ploieștiului, care devenise principala închisoare pentru deținuții comuniști bărbați. La Doftana a început să se contureze viitoarea ierarhie a Partidului Comunist Român – bărbați precum agenții sovietici Emil Bodnăraș și Gheorghe Pintilie, precum și veteranul intelectual comunist Vasile Luca. Aveau un lacheu în închisoare, un tânăr huligan care le aducea pachete cu mâncare și mesaje. Numele lui era Nicolae Ceaușescu, un ucenic de cizmar de 22 de ani care avea regulat probleme pentru că se încăiera și difuza manifeste comuniste. Unii dintre colegii lui îl considerau „ciudat" și spuneau că-l evitau pentru că „era așa de plictisitor, fără pic de simț al umorului"[7]. În prezența unor oameni importanți, precum Gheorghiu-

Dej, Ceaușescu rămânea adesea tăcut și plin de respect. Evita să vorbească ori de câte ori era posibil, pentru că se bâlbâia atât de tare, încât îi tremurau picioarele. Dar poseda de asemenea o memorie foarte bună și o inteligență instinctivă, astfel încât a învățat ce era de învățat stând printre viitorii lideri și ascultând tot ce spuneau. În ce o privește pe Pauker, la scurtă vreme după ce s-a întâlnit cu Gheorghiu-Dej, a făcut parte dintr-un schimb de prizonieri cu Moscova. În ciuda morții tragice a soțului ei ca dușman al poporului, Stalin o voia înapoi și, pe 7 mai 1941, a trecut granița în libertate în Uniunea Sovietică.

* * *

Zăpada avea un miros special în București, de ceai rece tare și sobe cu lemne, și în iarna anului 1941 capitala fusese acoperită de un covor aromat cenușiu. Antonescu avea probleme cu adjunctul său, Horia Sima, și cu un nucleu dur al gardiștilor care se comportau ca niște bandiți. Antonescu încerca să conducă țara prin disciplină și ordine, în timp ce Sima și colegii lui erau mereu prin oraș jefuindu-i și bătându-i pe evrei. Era imposibil să-l demită pe Sima fără a provoca o revoltă din partea celor mai violenți adepți ai săi. În decembrie, cei doi nu își mai vorbeau și era nevoie de un arbitru.

Pe 14 ianuarie un avion privat a venit în Bucureștiul plin de zăpadă, un Focke-Wulf Fw 200 Condor mare, cu patru motoare, de un gri metalic și cu o zvastică pe coadă. Era unul dintre cele mai prestigioase avioane din Germania – avionul personal al lui Hitler. Antonescu a urcat la bord însoțit de ambasadorul german Wilhelm Fabricius. Horia Sima a fost invitat să călătorească împreună cu ei, dar a refuzat să urce în același avion cu Antonescu.

Mai târziu în acea după-amiază grupul a ajuns în bârlogul lui Hitler, Cuibul Vulturului. Antonescu a vorbit fără rețineri despre comportamentul lui Sima. A subliniat că liderul Gărzii a încercat să-și impună prea repede

revoluția, exproprierea nedisciplinată a evreilor, menită să umple buzunarele liderilor gardiști, faptul că departamentele guvernamentale conduse de Gardă erau în stare de haos, iar bunăvoința poporului român se ducea pe apa sâmbetei. Tonul îi era măsurat, iar alegerea cuvintelor extrem de corectă. Antonescu se temea să nu exagereze, dar, în aceeași măsură, să nu minimalizeze gravitatea situației din România. Führerul a fost și el precaut în răspuns. A spus că Antonescu era singura persoană din România care putea face față situației și că acorda o mai mare importantă relațiilor lui cu generalul decât relațiilor cu Garda de Fier.[8] Totuși a atenționat că era imposibil să guverneze România fără ei și a sugerat că, în ultimă instanță, Antonescu ar putea fi liderul mișcării, nu numai al țării. Impulsionat de cuvintele de încurajare ale lui Hitler, Antonescu s-a întors la București, știind că va avea probabil susținerea Germaniei când va veni momentul critic.

A făcut acest lucru pe 19 ianuarie 1941, când un ofițer german, maiorul Döring, a fost ucis în fața cartierului său general de la hotelul Ambasador din București. La început, nimeni nu știa cine era de vină. Dar Antonescu a văzut imediat o oportunitate. Și-a dat seama că are o scuză să-l demită pe ministrul de interne al Gărzii, generalul Constantin Petrovicescu, pentru că eșuase să-i protejeze pe „bravii germani" din București. Petrovicescu era al doilea reprezentant important al Gărzii în guvern, după Sima. A doua victimă a fost șeful Poliției Naționale, tot al Gărzii, și el demis pentru presupusa lui incapacitate din cauza căreia Bucureștiul nu mai respecta nici o lege. Apoi, în succesiune rapidă, au fost demiși șeful Poliției din București și șeful Siguranței (poliția politică), ambii membri ai Gărzii. Antonescu a reușit să dea afară întregul eșalon superior al oficialilor responsabili cu ordinea publică, toți membri ai mișcării, dintr-o singură lovitură.

Sima și-a dat seama despre ce era vorba – anume o tentativă de a neutraliza garda.

El a ordonat ca doi dintre oficialii destituiți să se baricadeze în sediul Siguranței, împreună cu cincizeci de Cămăși Verzi care s-au poziționat pe acoperiș, cu armele ațintite spre străzile din jur. Era o mișcare ce intenționa să-l provoace pe Antonescu să trimită armata, lucru pe care Sima îl spera, ca situația să escaladeze într-o lovitură violentă. Evenimentele care au urmat aveau să fie cunoscute sub numele de Rebeliunea Legionară.

A doua zi, romancierul și dramaturgul român de origine evreiască Mihail Sebastian se afla în apartamentul său de pe Calea Victoriei, când a auzit găști de legionari adunându-se sub fereastra sa. „Vrem un guvern legionar", strigau ei, ceea ce însemna un guvern fără Antonescu. La prânz, 5 000 de Cămăși Verzi s-au adunat pe bulevardele principale ce duceau spre Piața Palatului. Când Sebastian a dat drumul la radio să afle ce se întâmplă, posturile de emisie fuseseră preluate de legionarii care cereau „înlocuirea tuturor masonilor și simpatizanților jidani din guvern". Îl includeau pe Antonescu în aceeași categorie, pentru că mama lui vitregă fusese evreică, la fel și fostul soț al soției sale.

Mihail Sebastian a sunat-o pe mama sa, îngrijorat de siguranța ei. Liniile telefonice erau întrerupte. Legionarii puseseră stăpânire pe centrala telefonică. A doua zi, 22 ianuarie, legionari pe motociclete și în mașini s-au dus în cartierul evreiesc din București. Au intrat în magazine evreiești și au anunțat că făceau parte din Corpul Muncitoresc Legionar – o asociație fascistă de muncitori – și că erau camioane care așteptau afară. Evreii au fost forțați să se urce în vehicule și duși la câteva adrese din București, inclusiv la secțiile de poliție conduse de legionari, o primărie, cartierul general Casa Verde și chiar la sinagoga Malbim de pe Aleea Bravilor nr. 4, pe care o cuceriseră noaptea precedentă.

Însemnările unei familii, una dintre multe alte sute, vor fi suficiente. Ne bazăm pe detaliile din *Cartea Neagră* a lui Matatias Carp.

Rabinul Zvi Herș Guttman încă nu avea 50 de ani, dar barba lui era încărunțită și cearcănele de sub ochi nu mai dispăreau după un somn bun. Era acasă cu cei doi fii ai lui, Iacob și Iosif, când un camion a venit la 6 dimineața. Iacob, cel mai mic, era avocat. Nu avem informații despre ocupația lui Iosif, dar cei doi l-au ajutat pe tată să intre în camion, apoi au urcat după el. Au fost duși pe Calea Călărași la nr. 37, la Corpul Muncitoresc Legionar, unde 200 de evrei erau deja închiși, cu ceasurile și portofelele luate. Oamenii au fost forțați să alerge în sus și-n jos pe scările de-a lungul cărora stăteau legionari cu bâte și bare de metal. Bătăile au continuat toată ziua și toată noaptea. Când cineva a cerut apă, legionarii s-au dus la rabinul Guttman, i-au șters sângele de pe corp cu o cârpă, au stors-o într-o găleată cu apă, pe care le-au oferit-o apoi să se răcorească.[9]

În dimineața următoare o coloană de camioane a sosit în Calea Călărași și i-a dus pe evrei într-o pădure de lângă închisoarea Jilava. Acolo era zăpadă pe jos (știm asta din fotografiile făcute în acea zi). Copacii erau tineri și desfrunziți. Nu aveai unde să te ascunzi. Camionul a tras la marginea pădurii, și cei aduși auzeau deja tir de mitraliere. Rabinul Guttman s-a ridicat, sprijinit de cei doi fii ai săi, care îl țineau de mâini, de-o parte și de alta. Au continuat să-l sprijine și când li s-a ordonat să coboare din vehicul și să se întindă în zăpadă cu fața în jos. Tirul de mitraliere s-a auzit după câteva clipe.

Când focurile de armă s-au oprit, rabinul Guttman și-a dat seama că, nu se știe cum, evitase gloanțele. A rămas nemișcat la pământ, ținându-i de mâini pe cei doi fii, așteptând ca legionarii să se urce în camioanele lor și să plece. Când zgomotul motoarelor s-a îndepărtat, a strâns mâinile lui Iacob și Iosif și și-a dat seama că amândoi erau

morți. Ridicându-se cu greu, Guttman s-a uitat în jur. Erau peste o sută de cadavre împrăștiate printre copaci. Rămăsese singurul supraviețuitor.

Guttman a pornit înapoi spre șosea, dar a fost interceptat de doi soldați germani. Armata germană primise ordin să nu ia parte la rebeliunea legionară și să rămână mereu neutră. Li s-a făcut milă de Guttman și l-au luat cu mașina până la primăria din Jilava, unde un grup de jandarmi plini de omenie a fost de acord să-l ducă înapoi pe rabin în pădure, să binecuvânteze trupurile lui Iacob și Iosif.

Când au ajuns la locul masacrului, au văzut că toate cadavrele bărbaților și femeilor fuseseră dezbrăcate. Pantofi, haine, acte de identitate, totul dispăruse. Unora chiar li se zdrobise maxilarul, pentru a li se scoate dinții de aur. Printre morți, Guttman a găsit trupurile goale ale lui Iosif și Iacob și a cerut un stilou de la unul dintre jandarmi. A îngenuncheat lângă fiii săi și le-a scris numele cu cerneală neagră pe spate, singura aducere aminte pe care le-o putea oferi. Apoi a plecat. Consemnări publice arată că rabinul Guttman a plecat în cele din urmă în Israel la scurt timp după război, unde a murit la Tel Aviv în 1973.

Pogromurile Rebeliunii Legionare s-au întins pe toate străzile din cartierul evreiesc din București. La abatorul evreiesc, legionarii au împresurat victimele și le-au atârnat în cârligele pentru vite din camera frigorifică, apoi le-au lăsat să zacă astfel, cu măruntaiele înfășurate în jurul gâtului. Printre victime se afla și o fetiță de 5 ani. Sinagogile au fost incendiate, iar soții au fost forțați să se uite cum soțiile și fetele le erau violate, înainte de a fi împușcați. Martori povesteau cum un tânăr în cămașă verde pe Calea Victoriei „își descărca pistolul în trecători râzând, de parcă zgomotul armei și vederea oamenilor căzuți la pământ i-ar fi făcut o plăcere deosebită“[10].

Legionarii controlau posturile de radio, centrala telefonică și câteva blocuri din centrul orașului. În primele

două zile, generalul Antonescu nu prea dorea să intervină, nefiind sigur dacă un asalt împotriva legionarilor Gărzii de Fier ar fi putut aprinde un conflict chiar mai mare. Dar în a treia zi, pe 23 ianuarie 1941, s-a săturat și a trimis tancurile.

Legionarii s-au luptat cu o hotărâre sinucigașă. Au deschis focul împotriva tancurilor din clădirile din centru și, când au rămas fără muniție, s-au stropit cu benzină, atât pe ei, cât și pozițiile lor, pierind cu o aură de martiri. Unii s-au năpustit într-o ploaie de focuri de mitralieră. În cele din urmă, reprezentantul special german Hermann Neubacher l-a contactat pe Horia Sima și i-a spus să se retragă, promițându-i ieșire sigură în Germania. Statul Național Legionar se sfârșise.

Horia Sima a fost ascuns în spatele mașinii lui Neubacher și dus mai întâi la Sofia, în Bulgaria, apoi urcat într-un camion al armatei și dus mii de kilometri la nord, în Germania nazistă. În lunile următoare alte sute de exilați din Gardă au ajuns la Berlin, unde li s-a permis să trăiască liber sub guvernarea lui Hitler, ținuți în siguranță, ca o amenințare pentru Antonescu. În cazul în care acesta nu se mai comporta pe placul lui Hitler, un regim susținut de Germania era gata pregătit să preia puterea.

Acum generalul Antonescu era singur la conducerea țării. Nouă mii de gardiști implicați în tentativa de lovitură de stat au fost arestați. Cinci mii de arme de foc, inclusiv puști și mitraliere, au fost găsite în casele lor. Fusese singurul stat fascist autoproclamat din Europa, în afară de Germania și de Italia, și singurul răsturnat în timpul dominației germane a Europei continentale. Antonescu a numit un nou cabinet, format aproape în întregime din vechii lui prieteni din armată. În aceste circumstanțe, cu România epuizată și cu economia aproape la pământ, până și partidele democratice au sprijinit noul guvern militarist.

În prima lui cuvântare către noul cabinet, Antonescu a anunțat: „Sunt, prin voia sorții, un dictator, pentru că nu

mă pot întoarce la vechea constituție, și nici la parlament. La nimic...“ Pe 11 iunie 1941 s-a dus la München pentru o audiență privată cu Hitler. În dimineața următoare a fost invitat în biroul Führerului și informat despre Operațiunea Barbarossa. Germania și aliații săi se pregăteau să invadeze Uniunea Sovietică, cu un efectiv de trei milioane și jumătate de soldați și 600 000 de vehicule, cea mai mare forță de invazie din istoria războiului. Era un semn de mare respect față de Antonescu, acesta fiind primul non-german care afla despre plan. Generalul și-a declarat aprobarea entuziastă.

Capitolul unsprezece

Era pământ înăuntrul lor, iar ei săpau.

Ei săpau și săpau, astfel trecea
ziua lor, noaptea lor. Și nu-L lăudau pe Dumnezeu,
care, așa auziseră ei, toate-acestea voise,
care, așa auziseră ei, toate-acestea știuse.

Era pământ, Paul Celan

Insule de frunziș pluteau pe cursul inferior al Dunării în acea primăvară târzie din 1941; crengi încurcate de sălcii, volbură și nuferi albi alunecau spre mare, ca tot atâtea cununi căzute. După miezul nopții au început să treacă primele siluete de vapoare, lungi și înguste, despicând valurile, cu țevile de tun groase ca niște trunchiuri de stejar. Flotila română a Dunării patrula pe marele râu Prut, pe cursul navigabil care separa granița continuă de peste 800 de kilometri dintre România și Basarabia ocupată de Rusia. Pe malul românesc, un șir lung de oameni se strecura prin ierburile înalte, cu puștile în bandulieră și fețele acoperite cu noroi. Erau soldați români și germani, mii de soldați, reuniți pentru prima dată și pregătindu-se pentru o invazie la venirea zorilor.

Nu fusese nici o declarație formală de război împotriva Uniunii Sovietice. Antonescu nici nu a catadicsit să-l informeze pe regele Mihai cu privire la decizia lui de a se alătura Operațiunii Barbarossa, cea mai mare confruntare militară din istorie. Dar în primele ore ale zilei de 22 iunie 1941, trupele Axei din Germania nazistă și România au atacat granița sovietică de 3 200 de kilometri de la Cercul Polar Arctic până la Marea Neagră – 3 500 000 de soldați năvălind în tancuri și vehicule blindate, sprijiniți de 4 000 de avioane. Trupele române luptau pe treimea sudică a frontului, sub comanda Grupului de Armate Sud al lui Hitler, asigurând o forță de invazie de 680 000 de soldați, a

doua armată ca mărime după cea a Germaniei. În timp ce trupele lui Hitler încercau să cucerească întreaga parte de vest a Uniunii Sovietice și să ajungă la rezervele prețioase de petrol din Caucaz, ambiția României era diferită. Antonescu voia să recupereze Basarabia și Bucovina de Nord de la Stalin, și fiecare pas pe care soldații săi îl făceau traversând Prutul era un pas mai aproape de refacerea României Mari.

Splendidul oraș istoric Iași, casă a reginei Maria și a regelui Ferdinand în timpul ocupației germane din Primul Război Mondial, devenea imediat vulnerabil în cazul unui contraatac sovietic. Aflat la numai 16 kilometri în spatele graniței românești, era un centru organizatoric pentru soldații români și germani în drum spre front, și forțele lui Stalin au lansat un bombardament aerian pe 24 iunie, la numai două zile de la declanșarea Operațiunii Barbarossa. Pagubele au fost minime, dar în oraș s-au răspândit zvonuri că locuitorii evrei folosiseră aparate de radio și lanterne pentru a trimite semnale bombardierelor sovietice și a le indica unde să atace. Cu tradițiile sale legionare puternice, Iașiul s-a dovedit un teren fertil pentru paranoia antisemită, și în curând fiecare evreu din oraș avea să devină suspect.

Soldații români, mulți dintre ei legionari activi, au început să umble din casă în casă, căutând evrei care ar putea ascunde lanterne sau bucăți de pânză roșie cu care se presupunea că ar fi trimis semnale avioanelor sovietice. Regimentul 13 Dorobanți a arestat trei suspecți evrei în prima lui zi de anchetă și i-a dus la comandamentul diviziei pentru interogatoriu. Negăsind nici o dovadă împotriva lor, ofițerii i-au dat pe mâna sergentului Mircea Manoliu, un legionar intransigent, care era îngrijorat, sau cel puțin așa pretindea, că evreii cunosc acum localizarea comandamentului diviziei. În loc să-i elibereze, i-a dus la poligonul de tragere al garnizoanei sale, le-a ordonat să

coboare din mașină și a tras în ei. Unul dintre cei trei a reușit să fugă, altul a fost grav rănit, al treilea a fost ucis.

În aceeași zi, un grup de cinci evrei a fost instruit să caute în comandamentul diviziei bombe neexplodate și să marcheze dispozitivele găsite cu vopsea albă. Dar comandantul regimentului i-a acuzat că pictau semnale pentru avioane sovietice și i-a dat din nou pe mâna sergentului Manoliu care i-a dus la același poligon și i-a împușcat. Viitorul evreilor din Iași devenise îngrozitor legat de ceva cu care nu aveau nici cea mai mică legătură: raidurile de bombardamente sovietice. Fiecare bombardament ducea la acuzații antisemite. Apoi, pe 28 iunie, s-a văzut o uriașă lumină fosforescentă pe cerul nopții, despre care ieșenii îngroziți au crezut că era o rachetă luminoasă pentru a face vizibil drumul parașutiștilor sovietici care acum bântuiau orașul ca spioni.

Generalul Antonescu se afla în trenul său privat, *Patria*, călătorind spre est, spre frontul de luptă, când a auzit veștile. Fusese informat că agenți comuniști fuseseră parașutați în oraș pentru a sabota efortul de război. Răspunsul lui Antonescu a fost sever. S-a trimis un mesaj la comandamentul diviziei din Iași: „Generalul Antonescu a ordonat ca toți comuniștii evrei din Iași și toți cei asupra cărora se vor găsi steaguri roșii și arme de foc să fie executați în noaptea aceasta".

În același timp cu explozia fosforescentă, au venit rapoarte în secția de poliție din Iași că s-au auzit focuri de armă în oraș și că „probabil vin de la comuniști și jidani"[1]. Deși asupra unei coloane românești s-a deschis focul în acea noapte, nu au fost victime. Cu toate acestea, comandamentul german a raportat omologilor români că „avuseseră cam 20 de morți și răniți" și, la acel moment, ofițerii germani au intrat în oraș pentru a ridica mii de evrei – bărbați, femei și copii – care au fost încolonați și

duși la secția de poliție, iar câțiva dintre ei au fost uciși pe traseu.

Pe marginea drumului către secția de poliție, soldații români și germani, împreună cu câțiva civili, au format un coridor și, în timp ce evreii treceau prin el, îi scuipau, îi insultau și îi loveau cu pietre. Unii evrei au fost loviți cu răngi de metal. După ce au ieșit din coridor, au fost mânați spre o zonă accidentată de mărimea unui teren de fotbal, cu piese auto vechi și deșeuri de la birouri făcute morman pe la colțuri, perimetrul fiind împrejmuit cu ziduri înalte de piatră. Mulți evrei răniți și muribunzi zăceau deja întinși pe jos în umbrele amurgului, iar la ceasurile serii cam 4 500 de persoane au fost înghesuite în acest loc prevăzut cu ziduri.

A doua zi, la ora 2 după-amiaza, în curte a venit o unitate de soldați, și-a instalat mitralierele și a deschis focul la întâmplare în mulțime. Când rămâneau fără muniție, încărcau tacticos și trăgeau din nou. Împușcăturile au continuat până la ora 6 în acea seară. Mai multe sute de evrei au fost omorâți. Faptul că evenimentul a avut loc nu este contestat, dar există neînțelegeri cu privire la identitatea asasinilor. Unii spun că erau soldați germani, alții că au fost și germani, și români. Indiferent care ar fi adevărul, știm că unul dintre cei mai distinși comandanți români, generalul Gheorghe Stavrescu, de la Divizia 14 Infanterie, a ajuns în curte în toiul masacrului și a încercat să-i convingă pe germani să se oprească. Faptul că au continuat sugerează că majoritatea erau germani și că toți românii implicați au ignorat ordinul lui Stavrescu.

Zgomotul împușcăturilor din curtea Poliției a provocat focuri de armă și afară. Legionari înarmați au intrat în oraș, scoțându-i pe evrei din casele lor și omorându-i. În noaptea aceea s-a spus că pe străzile Iașiului era atât de mult sânge, încât câinii îl beau din bălți. Nu există cifre oficiale pentru numărul celor morți, dar numai în curtea Poliției s-a spus că erau circa 2 000.

Peste două zile, supraviețuitorii masacrului de la secția de poliție – cam 2 500 dintre ei – au fost duși încolonați la gara din Iași, unde vagoane de vite cu acoperiș de metal se încinseseră ca niște cuptoare în soarele amiezii. Unii au încercat să fugă, dar au fost împușcați de soldați germani. Restul au fost înghesuiți în vagoane, și ușile s-au trântit în urma lor. Pe acoperișul vagoanelor se afla o deschizătură îngustă, care servea drept ventilație când erau transportate vitele. Soldați români le-au închis bine cu scânduri de lemn bătute în cuie, apoi au salutat plecarea trenurilor. Primele două trenuri au plecat din gara din Iași puțin după 3.30 după-amiaza, în ziua de 30 iunie, dispărând în aburul fierbinte ridicat dinspre lanurile de grâu din jur.

Fără nici un pic de spațiu pentru a se așeza, evreii stăteau în picioare sprijinindu-se unii de alții, legănați în ritmul incert al trenului. După 17 ore parcurseseră numai 40 de kilometri, puțin mai mult decât o plimbare agale în soare. Erau ordine conflictuale unde să fie duși și, în timp ce oficialii se certau, temperatura creștea. În a doua după-amiază oamenii beau urină pentru a supraviețui.

Primul tren s-a oprit într-o haltă numită Târgu Frumos, unde țărani se plimbau pe șine, vânzând fructe și țuică de prune. Un camion cu jandarmi a venit de la Iași și a ordonat ca vagonul să fie deschis. Printre spectatorii din acea zi se afla și primarul orășelului. „Am încercat să scoatem cadavrele cu ajutorul celor care încă mai trăiau", avea să declare el mai târziu la un tribunal pentru crime de război, „dar era imposibil, din cauza slăbiciunii lor și a duhorii de la cadavre (...). Când am încercat să le dăm apă [celor din] primele vagoane (...), am fost împiedicați de soldații germani și români care erau în gară în număr mare, dar, cam după o oră, am reușit să le dăm apă. Asta s-a întâmplat din cauza unei scene emoționante, când un bărbat dintr-unul dintre vagoane a legat fâșii rupte din cămașa lui murdară și le-a înmuiat într-o baltă, apoi a supt apa."[2] Vagoanele au mai stat în căldura încinsă încă două

ore, cu ușile deschise, cadavrele fiind împrăștiate pe iarbă. Puțini au încercat să ajute. Unii evrei au rugat să fie închise ușile, pentru că erau loviți de pietre aruncate de soldați.

Când trenul a ajuns în comunitatea rurală Mircești, a doua zi, alte 300 de cadavre au fost descărcate. A pornit spre orașul Roman pe 3 iulie, unde i s-a făcut semn să meargă mai departe din cauza duhorii. Câteva gări mai încolo, alte cadavre au fost date jos din tren, inclusiv în orașul petrolier Ploiești. Nici o autoritate nu a emis ordine privind destinația trenului.

După șase zile de când părăsise Iașiul, trenul a ajuns în cele din urmă la un lagăr de internare în sud-estul României, la Călărași, pe malul Dunării. Puținii supraviețuitori rămași au primit pâine și apă. Al doilea tren era aproape de primul, urmând o rută întortocheată similară. Dar, odată trenurile ajunse la Călărași, autoritățile nu au mai știut cum să procedeze. La șapte săptămâni de la sosire, fără nici o explicație, toți supraviețuitorii au fost eliberați și li s-a spus să se ducă acasă.

Numărul victimelor în pogromul de la Iași și în „trenurile morții" care au urmat a fost de peste 4 000 de oameni. Unii istorici vorbesc de un total de 12 000. Acesta fusese planificat de Serviciul Secret Român, ai cărui agenți operativi dădeau informații despre amplasarea caselor evreiești armatei române și germane din Iași pentru a face vânătoarea mai eficientă, încurajați de retorica și de ordinele generalului Antonescu.

***

Pentru a înțelege proporțiile dezgustătoare ale Holocaustului românesc iminent, trebuie să înțelegem geografia, definită de cele trei mari râuri paralele. Primul, puternicul Prut, la numai 16 kilometri de Iași, formează granița dintre România și Basarabia. Prutul fusese

martorul traversării trupelor lui Antonescu, prin curentul lui rapid, în prima zi a Operațiunii Barbarossa, revărsându-se în regiunile contestate Basarabia și Bucovina de Nord, un peisaj cu stepe întinse, mori de vânt și drumuri noroioase.

Următorul râu spre est este Nistrul, strecurându-se prin peisaj într-un tumult șerpuitor, larg și metalic, cu curenți periculoși chiar pentru cei mai cutezători înotători. De partea cealaltă se află stepele vaste ale Republicii Socialiste Sovietice Ucraina și grânarul lui Stalin, cu lanuri de orz auriu și porumb. Mai la est, la vreo 95 de kilometri, ne apropiem de apele adânci, întunecate, ale Bugului de Sud, care udă câmpiile și pădurile din stepele sudice, ducându-se spre Marea Neagră.

Aceste trei râuri, Prut, Nistru și Bugul de Sud, vor marca înaintarea inexorabilă a frontului de luptă și vor fi martore ale atrocităților care au avut loc în urma sa.

Efortul de război, între timp, mergea foarte bine pentru invadatori. În nici trei săptămâni, trupele române și germane făcuseră Armata Roșie să se retragă peste 240 de kilometri, în Basarabia și în Bucovina de Nord, către al doilea dintre aceste râuri mari, Nistru. Procedând astfel, Antonescu a câștigat cele două teritorii râvnite. Au fost numiți guvernatori pentru administrarea fiecărei regiuni, luând în subordine peste 2 000 000 de noi cetățeni aproape peste noapte, un amestec ciudat de etnii, limbi, religii, care abia se obișnuiseră cu regimul sovietic, iar acum toți se așteptau ca locuitorii acestor teritorii să devină cetățeni români loiali. Mulți erau evrei. Acum erau în mâinile trupelor nerăbdătoare, fără experiență, care deveniseră fascinate de propaganda propriului regim. Evreii, credeau românii, erau cei care aplaudaseră invadarea Basarabiei de către Armata Roșie cu un an în urmă, smulgând epoleții de pe umerii soldaților români și aruncând cu trandafiri spre tancurile sovietice.

Ruth Glasberg tocmai își sărbătorea a unsprezecea aniversare când armata română a intrat victorioasă în orașul ei natal Cernăuți (Cernivți), capitala Bucovinei de Nord. Membrii familiei ei erau evrei, dar și români mândri, și sosirea trupelor românești a fost resimțită ca o eliberare. Viața în timpul bolșevicilor fusese grea. Întreprinderile private fuseseră lichidate, și părinții lui Ruth, din clasa mijlocie, fuseseră forțați să-și împartă apartamentul cu niște străini.

În timp ce trupele române se răspândeau prin oraș, erau urmate de grupuri de soldați germani care purtau uniforme verzi cenușii, necunoscute familiei Glasberg. Soldații făceau parte din *Einsatzgruppen* ale lui Hitler, detașamente naziste paramilitare ale morții, care au incendiat marea sinagogă din oraș și au început să tragă la întâmplare în evrei în plină stradă. Familia lui Ruth s-a ascuns în apartamentul său, până când tirul inițial al împușcăturilor a început să amuțească. S-au gândit că, atunci când vor fi sub administrare românească, situația se va îmbunătăți. Dar în săptămânile următoare noile autorități române au emis un număr copleșitor de legi antisemite. Ruth și fratele ei mai mare, Bubi, un violonist care cânta muzică clasică, nu au mai putut să se ducă la școală. Au fost și restricții de angajare. Evreilor li s-a ordonat să poarte steaua galbenă a lui David când plecau de acasă. Știm ce s-a întâmplat cu Ruth pentru că ea și fratele ei au consemnat în scris tratamentul lor în următoarele luni, și Ruth și-a descris mai târziu experiența într-o carte intitulată *Călătoria lui Ruth*.

La câteva zile de la preluarea puterii de către români, noii guvernatori ai Bucovinei și Basarabiei au decretat că în toate orașele mari trebuie organizate ghetouri evreiești. Evreii din Cernăuți au primit 24 de ore pentru a-și strânge lucrurile și a se muta într-o zonă înconjurată de sârmă ghimpată și cu puncte de pază. Era aglomerată când a venit familia lui Ruth, și au fost norocoși să găsească o

cameră ocupată numai de trei familii. O altă familie care ajunsese în ghetou în acea zi era cea a lui Leo și Fritzi Antschel și a fiului lor de 21 de ani, Paul, care avea să devină unul dintre cei mai apreciați poeți de limbă germană din generația lui, schimbându-și numele în Paul Celan (unul dintre poemele lui este mottoul acestui capitol).

Evreii din Cernăuți au primit curând ordinul de a se încolona și au fost scoși din ghetou spre a porni în marș spre est, în spatele armatei române care înainta. Nimeni nu știa sigur care le era destinația finală. Ruth Glasberg și-a acoperit urechile la zvonurile mult prea îngrozitoare pentru a le asculta și a încercat să se convingă că va fi un fel de vacanță. În timp ce familia ei aștepta ordinul de a se alătura marșului, Paul Celan a fost trimis la muncă forțată, trebuind să curețe molozul de pe străzi și să adune și să distrugă literatură rusă. Pe măsură ce dispăreau evrei din ghetou, Celan s-a gândit la ce era mai rău, și într-o seară a dat fuga acasă să le spună părinților că trebuie să fugă până nu va fi prea târziu. Când a ajuns, pe 21 iunie 1942, baraca lor era deja goală. Fuseseră luați din cameră de soldați și deportați spre est, cu restul evreilor din oraș.

Scene similare aveau loc în fiecare oraș recucerit din Basarabia și din Bucovina. Planul lui Antonescu era de a scoate din regiune 270 000 de evrei și de a-i duce cât mai mult spre est, dincolo de granițele României Mari și, în cele din urmă, în teritoriul sovietic. A numit procedura „evacuare", dar vicepremierul lui, Mihai Antonescu (nu era nici o relație de rudenie între ei), a oferit o descriere mult mai sinceră Consiliului de Miniștri din București. „Cu riscul de a nu fi înțeles de unii tradiționaliști, eu sunt pentru migrația forțată a întregii populații evreiești din Basarabia și Bucovina, care trebuie trimisă peste graniță (...). Nu există un moment mai favorabil în istoria noastră (...) pentru o eliberare etnică completă, pentru o revizuire

națională și o purificare a poporului nostru (...). Dacă va fi necesar, ar trebui să folosim mitralierele."

Spre finalul lunii iulie 1941, frontul a ajuns până la malurile Nistrului. În față era teritoriu sovietic, care nu aparținuse niciodată României. Antonescu se uita contemplativ de-a lungul acestei granițe, râul simbolic, marginea a tot ceea ce fusese pentru el de origine romană, latină și pură, și s-a gândit la următoarea mișcare. De la București, Iuliu Maniu, bătrân, îl sfătuia să oprească invazia, așa cum făceau și alți politicieni importanți. Germanii, spuneau ei, trebuie acum să se descurce singuri. Pentru România, dacă va continua, nu mai era un război de recuperare a teritoriului, ci un război de agresiune și de cucerire. România va deveni un stat imperialist.

Antonescu își privea trupele mândre cum își instalau tabăra în acea noapte lângă frontieră, reparându-și vehiculele și curățându-și armele. Se făcuseră mari sacrificii. 20 000 de români erau morți, răniți sau dispăruți. Dar încă erau multe de făcut, a decis generalul cu aroganță. Bolșevicii erau pe fugă, dar nu fuseseră învinși. Să lase Armata XI a lui Hitler să lupte singură în această cruciadă ideologică ar fi fost lipsit de onoare. Antonescu nu a putut abandona niciodată un aliat. Treptat, altceva căpăta contur în mintea generalului. Dacă România se lupta dincolo de Nistru, poate că Hitler îl va recompensa cu cel mai mare premiu: nordul Transilvaniei, la mii de kilometri de aici, acum parte a Ungariei, dar cu toată populația românească majoritară legată inextricabil de destinul națiunii.

Pe 3 august, Armata IV a României a trecut Nistrul intrând în noul teritoriu, mișcându-se rapid spre următorul râu de la est, Bugul de Sud. Hitler a fost atât de impresionat încât l-a recompensat pe Antonescu cu crucea de cavaler a Ordinului Crucii de Fier, cea mai înaltă onoare posibilă în Germania nazistă, pe care Antonescu a purtat-o

cu mândrie în jurul gâtului în cea mai mare parte a războiului. Pe de altă parte, s-a autoproclamat mareșal.

„Afară, afară, jidani împuțiți." Familia lui Ruth Glasberg fusese încărcată într-un vagon de vite cu mii de alți evrei din Cernăuți, iar trenul a oprit într-un peisaj rural dezolant. Soldați români i-au încolonat, cu familia Glasberg aproape de capătul coloanei, și cu gardieni înarmați pe ambele părți. Ruth avea un mic rucsac maro, făcut dintr-o rochie veche a mamei ei, în timp ce fratele ei ducea vioara într-o cutie; tatăl lor avea o geantă mare cu bani și bijuterii, ascunse pe la cusături. Mergeau prin teritoriul nou cucerit, spre est, și după câteva zile de mers au ajuns lângă un râu lat, cafeniu, care tocmai ieșise din matcă. Lat de 50 de metri și agitat de curenți rapizi, era Nistrul, marginea patriei lor. Pe maluri așteptau mii de evrei. Soldații români au arătat spre un pod de lemn ce scârțâia, ducând la o așezare pe partea cealaltă, numită Iampol, situată în ceea ce fusese odată Ucraina sovietică. Ruth și familia ei au așteptat în câmpurile de sfeclă să le vină rândul să traverseze râul.

Evacuarea lui Antonescu nu mergea așa de bine precum dorea. Soluția lui pentru problema evreiască impunea un teritoriu nou de cealaltă parte a Nistrului, pentru a servi ca loc de aducere a evreilor. Dar, pentru moment, controlul nu îl dețineau românii, ci germanii, nemulțumiți că românii încercau să le exporte problema fără un plan oficial. De-a lungul râului românii construiseră pontoane pe care îi mânau pe evrei, iar germanii îi trimiteau înapoi. De nenumărate ori românii așteptau să se lase seara și le returnau favoarea, trimițându-i iar pe evrei la ei, apoi ridicând pontoanele înainte ca germanii să poată răspunde. Podul vechi, ce scârțâia, din Iampol devenise punctul central al dezacordului.

În a treia săptămână din august, colonelul Otto Ohlendorf, șeful *Einsatzgruppe D*, și-a „altoit" coloanele de evrei împușcându-i pe bătrâni și pe infirmi, spre a nu-i

mai încetini pe ceilalți, și le-a trimis din nou pe pod în partea românească. Când evreii au ajuns în țara nimănui, la jumătatea traversării, a început tirul, ambele părți deschizând focul spre traficul nedorit. Peste o mie de evrei au pierit în noaptea aceea pe o linie fără importanță în mijlocul râului Nistru.[4]

La sfârșitul verii anului 1941, s-a estimat că soldații germani și români uciseseră peste 12 000 de evrei pe Nistru, și până și detașamentele morții ale lui Hitler erau îngrozite de metodele indisciplinate ale oamenilor lui Antonescu – nu din considerente morale, ci pentru că erau îngrijorate că practicile neglijente și comportamentul aliatului lor vor submina prestigiul armatei germane. Un comandant de *Einsatzgruppe* a scris un raport adresat comandanților săi, plângându-se: „Românii acționează împotriva evreilor fără nici un plan. Nimeni nu ar obiecta față de numeroasele execuții ale evreilor dacă aspectul tehnic al pregătirii, precum și maniera în care sunt duse la capăt nu ar lăsa de dorit. Românii îi lasă pe cei morți la locul execuției, fără a-i îngropa"[5]. Un alt comandant german a solicitat o intervenție împotriva „execuțiilor sadice" săvârșite de români și a întrebat dacă se poate face ceva pentru a-i împiedica pe soldații români să jefuiască lucrurile evreilor.

Cu surplusul de evrei instalați în lagăre de tranzit și în ghetouri prin Basarabia și Bucovina, pe 19 august 1941 Hitler a decis că cea mai bună soluție ar fi să acorde României noul teritoriu cucerit de dincolo de Nistru până în est, la Bugul de Sud; cu alte cuvinte, zona Ucrainei ocupate, în care România îi dusese pe evreii săi. Era o porțiune uriașă de pământ, mai mare decât Belgia și casă a 2 500 000 de oameni, un loc cu un cer limpede și păduri virgine. Dar românii tot trebuiau să învingă Armata Roșie a lui Stalin, care continua să dețină orașele mari – inclusiv portul Odessa („Marsilia Mării Negre"), una dintre cele mai valoroase posesiuni maritime ale Uniunii Sovietice.

Asediul înverșunat al forței româno-germane, opunând un număr mare de soldați români și germani unei garnizoane rusești cu mult depășite, a durat peste două luni și s-a încheiat cu cel puțin 45 000 de morți și de dispăruți. Victoria i-a costat mult pe români, cu o pierdere de 17 700 de soldați, dar, în cele din urmă, regiunea Odessa i-a fost oferită lui Antonescu pe 17 octombrie (cu excepția căilor ferate și a facilităților portuare, care rămâneau controlate de germani). Era cucerirea imperială cea mai îmbucurătoare. Teritoriul nu mai fusese condus de o singură entitate administrativă, dar acum se va numi Transnistria – literal „dincolo de Nistru", Antonescu fiind numit *Conducător* al ei. Faptul că mai puțin de 10% din populație erau etnici români nu avea nici o importanță. Obiectivul principal al Transnistriei era, cel puțin pentru moment, nu coabitarea etnică, ci asigurarea unei zone de aducere a evreilor.

Festivitățile prilejuite de victoria asupra Odessei au fost de scurtă durată. Cei mai importanți comandanți militari români tocmai se mutau în noile lor birouri, lângă Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD) din Odessa, când o explozie a aruncat în aer clădirea, aparent detonată de un seif-capcană din pivniță. Forța exploziei a fost devastatoare, lăsând un crater uriaș în centrul orașului și omorând 61 de angajați ai armatei, inclusiv pe noul comandant militar al orașului, generalul Ion Glogojanu. Reacția lui Antonescu a fost monstruoasă. În loc să se consulte cu judecători și cu procurori și să ordone o investigație, a trimis Telegrama nr. 562 la comandantul biroului său militar, ordonând:

a) pentru fiecare ofițer român și german ucis în explozie să fie executați 200 de comuniști, pentru fiecare soldat omorât – 100 de comuniști. Execuțiile să aibă loc zilnic.

b) toți comuniștii din Odessa vor fi luați ostatici, precum și câte un membru din fiecare familie de evrei.

Bandele de prădători ale mareșalului Antonescu bântuiau prin oraș, îndeplinind ordinele cum credeau de cuviință. Mai târziu în acea zi, comandantul adjunct al Armatei IV române, colonelul Stănculescu, a ordonat „lichidarea a 18 000 de evrei în ghetou și [spânzurarea] a cel puțin 100 de evrei pentru fiecare sector al regimentului". În noaptea de 23 octombrie 1941, sute de evrei au fost spânzurați de stâlpi și de copaci, de-a lungul marilor bulevarde din Odessa. Cei mai mulți istorici sunt de acord că numărul victimelor a fost de circa 5 000 de persoane. Cadavrele au atârnat zile întregi, ca o amenințare pe care voia să le-o transmită Antonescu noilor lui supuși.

Apoi mareșalul a ordonat alte represalii a doua zi, trimise în Telegrama nr. 563, prin intermediul șefului său de stat major. Se prevedea că toți evreii care nu fuseseră încă executați în conformitate cu telegrama din ziua precedentă trebuie închiși și ținuți într-o clădire care „va fi minată și detonată", pentru a coincide cu funeraliile personalului militar român omorât în explozie. Punctul final din telegramă nu lăsa nici o îndoială că Antonescu era convins că săvârșea crime grave. „Acest ordin trebuie distrus după ce va fi citit", spunea el.[6] În aceeași zi, 25 000–30 000 de evrei au fost scoși din Odessa și duși într-un sat din apropiere și mânați în trei barăci lungi... Pereții fuseseră străpunși pentru a se permite folosirea mitralierelor. Execuțiile au fost efectuate sub conducerea a doi colonei români, Niculae Deleanu și Mihail Niculescu-Coca. După câteva ore de tras, cu multe dintre victime încă în viață, soldații au stropit cu petrol barăcile și le-au dat foc. Evreii apăreau la ferestre, arătând spre capetele și inimile lor, unde îi rugau pe români să-i împuște pentru a le pune capăt chinurilor.[7]

Desigur, antisemitismului lui Antonescu nu a izbucnit peste noapte, nici pedepsirea fără milă a celor pe care îi percepea drept combatanți inamici, dar fusese sporit de circumstanțe noi. Prima a fost relația lui „specială" cu

Hitler și normalizarea ulterioară a programului de violență și de exterminare a evreilor. A doua a fost „dovada" implicării iudeo-comuniste în atacul devastator cu bombă al Odessei, deși aproape sigur a fost pus la cale de soldații sovietici care se retrăgeau. A treia, numărul pierderilor de război românești creștea zi după zi, și Antonescu, din nou, îi acuza pe iudeo-comuniști. Mareșalul nu ieșea din cadrele opiniei publice românești. Oricât ar fi fost de tulburați unii de detaliile crimelor de la Odessa, tot considerau acest lucru ceva rezonabil pe timp de război. Antisemitismul se transmisese din generație în generație, fără nici un semn de întrebare, ceva obișnuit, o măsură a loialității oamenilor față de visul românesc. Când s-a ajuns la culmile lui apocaliptice, unii au rezistat, oferind mâncare și haine coloanelor de refugiați când treceau prin satele lor, chiar ascunzându-i pe evrei de poliție. Dar mulți au preferat confortul turmei.

– Oare represiunea a fost destul de severă? a întrebat mareșalul Antonescu neliniștit la ședința Consiliului de Miniștri după masacrul de la Odessa.

Noul guvernator al Transnistriei, Gheorghe Alexianu, conferențiar de drept public înainte de război, părea stânjenit.

– A fost, domnule mareșal, a confirmat el.

Antonescu era neîncrezător.

– Ce înțelegeți prin „destul de severă"? a întrebat guvernatorul. Sunteți mai degrabă blând cu ceilalți...

Când guvernatorul l-a asigurat că ordinele au fost îndeplinite la Odessa, Antonescu a răspuns:

– Așa ar trebui să vă comportați, pentru că eu sunt responsabil față de țară și de istorie. Să vină evreii din America să mă tragă la răspundere! (...) Să nu credeți că nu se vor răzbuna când vor putea (...). [Dar] mai întâi o să-i termin eu, și nu fac asta din motive personale, ci pentru poporul acestei țări.

Peste două luni, mareșalul a fost uluit și ofensat când Marea Britanie a declarat război României. Doar se lupta cu comunismul în numele lumii civilizate. Cum de nu reușea Churchill să înțeleagă asta? America a fost următoarea, declarând război României peste o săptămână. Nu avea nici un sens pentru Antonescu, care credea că își riscă viața apărând valorile occidentale: Biserica, libertatea, capitalismul. După toate acestea, aliații lui preferați din Occident voiau să-l distrugă. „Sunt un aliat al Reichului împotriv Rusiei, spunea el. Sunt neutru în conflictul dintre Marea Britanie și Germania. Sunt pentru America împotriva japonezilor." Era ca și cum lumea trebuia să se ajusteze pentru a se potrivi cu planurile mărețe ale mareșalului și cu loialitățile lui complicate.

În noiembrie 1941 ningea peste coloana în marș din care făcea parte Ruth Glasberg. Traversaseră Nistrul la Iampol fără nici un incident. Câțiva curajoși fugeau pe câmp să smulgă din pământ sfeclă putrezită ca să o mănânce crudă. Acum erau forțați să meargă zilnic spre est 32 de kilometri. Când se opreau să înnopteze, cine avea bani sau bijuterii pentru a-i plăti pe soldații români putea să meargă într-un oraș unde putea cerși mâncare și găzduire, câtă vreme lăsa în urmă ca ostatic un membru al familiei. Coloana începea să apeleze la un sistem de troc în fiecare sat în care ajungea, când țărani din partea locului le ofereau o brumă de hrană pentru îmbrăcăminte. O cămașă pentru o ceapă. O haină pentru o bucată de pâine. Pentru că vremea se înrăutățea, cei mai săraci nu mai rămăseseră decât cu un singur strat de haine.

La sfârșitul lui noiembrie, coloana a ajuns la Berșad, un oraș rural din Transnistria, cu acoperișuri de tablă și focuri în aer liber. Fusese faimos odată pentru țesătorii lui evrei, dar ei plecaseră de mult, unii fugind în timpul retragerii sovietice, alții fiind omorâți de ocupanții germani și români. Guvernatorul lui Antonescu transformase o mare parte a Berșadului într-un ghetou. Mii de evrei fuseseră

trimiși aici, împiedicați să fugă și împușcați dacă ar fi îndrăznit să o facă. Nu exista asistență medicală, nici o limită privitoare la număr și nici mâncare sau apă. Berșad era, aproape în toate privințele, un lagăr de concentrare, ca și celelalte 200 de lagăre și ghetouri din Transnistria ale guvernului român. Singura diferență era că, în locul unor barăci construite special, evreii locuiau în clădiri bombardate.

Aici își va petrece familia Glasberg următoarele luni, la apogeul Holocaustului românesc. Era o baracă în Berșad formată din trei camere, și familia Glasberg s-a mutat în cea din spate, cea mai puțin aglomerată, unde deja se înghesuiau cincisprezece oameni. Mobilă nu exista, în afară de un pătuț de copil din metal și o sobă improvizată care consta din două cărămizi și un grătar metalic. La acel moment, tatăl lui Ruth, Mandel, devenise aproape mut din cauza șocului călătoriei și a numeroaselor bătăi primite. Și-a ghemuit trupul scheletic în pătuț, în timp ce fratele lui Ruth, Bubi, s-a dus să caute vreascuri și bucăți de mobilă pentru a le pune pe foc. Ca și tatăl lui, Bubi nu a vorbit niciodată.

De Crăciun, în anul 1941, Ruth a fost uimită să audă clinchetul clopoțeilor de sanie în afara barăcii lor. În Cernăuți acel sunet era un semnal al țăranilor care chemau copiii să se plimbe cu sania prin zăpada pufoasă. Aproape nu-i venea să creadă că o tradiție similară încă supraviețuia pe ulițele noroioase din Berșad. Când a ieșit afară, a găsit o sanie adaptată, trasă de doi cai. În mijlocul ei erau mormane de cadavre dezbrăcate – bărbați, femei, copiii –, cu membrele atârnând în zăpadă. Când omul cu calul mergea pe străzi, striga: „*Meth, meth*, vreun mort, vreun mort?“ Și evreii își aduceau morții.

Mulți muriseră de frig și de foame, alții de tifosul care se răspândea prin ghetouri și lagăre. Doctorii erau chemați numai când exista posibilitatea ca boala să se răspândească în zonele neevreiești din oraș. Dar în Berșad, familia

Glasberg avusese noroc să aibă un doctor chiar în camera de alături. Dr. Menschel trecea prin aceleași greutăți ca și ceilalți și nu avea medicamente, dar cel puțin putea pune un diagnostic pentru tatăl lui Ruth. Doctorul a apărut la ușă și l-a observat pe domnul Glasberg de la distanță. Pacientul respira greu și trupul îi arăta palid precum cenușa de pe grătarul sobei. „Doamnă Glasberg, a spus doctorul, soțul dumneavoastră are nevoie de medicamente, mâncare, o baie caldă și un pat confortabil, nimic ce să-i pot oferi." Și, spunând asta, s-a întors și a plecat. În amintirile ei, Ruth relatează că îi venea să-l lovească. Când tatăl ei a murit în sfârșit peste o zi sau două, nu s-a ținut nici un doliu, nu au fost condoleanțe, nici măcar o privire blajină din partea celorlalți colocatari. Era ca și cum toți își așteptau o soartă identică, un mod liniștit de a pleca din această lume.

Pe măsură ce numărul morților a crescut în acea iarnă, sania a început să se vadă din ce în ce mai rar. Vizitiul era mult prea ocupat să adune cadavrele din fiecare colț al orașului, și astfel camera lui Ruth s-a transformat treptat într-o morgă, cu cadavre stivuite ca niște bușteni, așteptând să fie luate de acolo. În acel moment doctorul Menschel primise permisiunea de a ieși din ghetou și de a trata ucraineni bolnavi din restul orașului, serviciu pentru care era plătit în alimente. În fiecare seară, după cină, dădea apa în care fiersese cartofi familiei Glasberg, care o primea recunoscătoare. Pe Bubi îl hrăneau cu linguriță; ochii îi deveniseră sticloși și priveau în gol, ca ai tatălui. Apa se oprea o clipă în gâtul lui Bubi, care o regurgita ca o spumă. Următoarele clinchete pe care le-au auzit au fost pentru el.

Exista un șir lung de orașe și de sate chiar în spatele frontului românesc, în ceea ce se numea Transnistria românească, transformate în ghetouri ca Berșad. Chiar și ferme îndepărtate deveniseră lagăre de tranzit, lagăre de orfani sau lagăre de muncă. Locuri care odinioară fuseseră

comunități sătești idilice erau acum locuri unde se murea de foame, cu cadavre stivuite în clădiri sau pe străzi. Pitorescul sat Djurin era acum un ghetou în care se aflau 4 050 de evrei; orașul Balta, care făcea negoț cu grâne, avea 2 723 de evrei; micul centru vinicol Șargorod – 5 300; marea aglomerare urbană Moghilev (Moghilău) – 15 000. Nici un loc din Transnistria nu rămăsese neatins. Părinții poetului Paul Celan erau ținuți într-un sat transformat în lagăr de muncă. Tatăl lui a murit de tifos, o boală care a secerat zeci de mii de vieți în Transnistria, în timp ce mama lui a fost împușcată când devenise prea epuizată să ducă la bun sfârșit munca istovitoare. Celan însuși se afla într-un lagăr de muncă în România când a fost informat despre soarta părinților lui.

Peste ani, după ce a primit Premiul Bremen pentru literatură germană, a reflectat la acest moment întunecat. „Un singur lucru rămăsese palpabil, închis și sigur printre toate pierderile: limba. Da, limba. În ciuda tuturor lucrurilor, a rămas sigură în fața pierderilor. Dar a trebuit să treacă prin propria lipsă de răspunsuri, printr-o tăcere terifiantă, prin mii de întunericuri ale vorbirii criminale. A răzbit. Nu mi-a dat cuvinte pentru ce se întâmpla, dar a răzbit. A răzbit și a putut ieși la suprafață, «îmbogățită» de toate acestea."

Nu existau camere de gazare. Asasinatul românesc industrializat era diferit, și nu folosea în primul rând execuțiile, deși au fost și multe execuții, ci chinul lent al deportărilor forțate, al detenției, al înfometării și bolii. Transnistria a devenit instrumentul de purificare etnică și de crimă în masă al României. Nu erau numai evrei, erau și romi (țigani) deportați, 25 000 dintre ei fiind trimiși în Transnistria, unde au fost forțați să trăiască în cocini de porci și în grajduri, și au murit în condiții îngrozitoare.

Pentru Antonescu se părea că „problema evreiască" fusese rezolvată în regiunile estice ale României, dar 300 000 de evrei încă trăiau în Vechiul Regat, România

propriu-zisă. În București și în Ploiești, în Brașov și în Sibiu, orașe din sudul Transilvaniei, și în toată Țara Românească și Moldova, evreii, deși supuși unor legi represive dure, fuseseră pe scară largă scutiți de deportare în Transnistria. Cu cât se îndreptau mai spre vest, cu atât erau mai la adăpost de orori. Antonescu îi considera pe acești bărbați și femei mai puțin contaminați de bolșevism. Ei nu primiseră cu flori Armata Roșie a lui Stalin. Cu toate acestea, exista un plan separat pentru ei.

A fost pregătit în birourile unei case cu patru etaje din Kurfürsten Strasse nr. 116 din Berlin, cartierul general al departamentului IV B4 al Gestapoului, o unitate a Biroului Principal de Securitate al Reichului care punea în practică Soluția Finală a lui Hitler. Condusă de Adolf Eichmann, în vara anului 1942 unitatea a făcut ceea ce credea că era o inovație în privința guvernului român, cu oferta unui nou plan de deportare. „Pregătirile politice și tehnice pentru o soluționare a problemei evreiești în România au fost încheiate", anunțau încântați oficialii germani. „Mijloacele de transport pentru evacuare vor fi gata să se pună în mișcare în foarte scurt timp." Planul era ca evreii din România să fie încărcați în trenuri și duși în regiunea Lublin, din Polonia ocupată de Germania, unde „cei apți vor fi folosiți la muncă, iar ceilalți vor fi supuși unui tratament special"[9]. Nu era nici o îndoială cu privire la semnificația sintagmei „tratament special". Cei doi Antonescu, vicepremierul Mihai și mareșalul Ion, au fost de acord cu planul, și este imposibil să nu fi știut ce implica el. S-au dat ordine să se pregătească vagoanele și s-a stabilit o dată provizorie, 10 septembrie 1942. 25 000 de evrei urmau să se afle în primul transport, din Arad, Timișoara și Turda, dând startul implicării României în Soluția Finală a lui Hitler.

Dar o întorsătură neașteptată a evenimentelor l-a făcut pe Antonescu să-și pună decizia sub semnul întrebării. Mai întâi, medicul personal al mareșalului, doctorul

Stroescu, l-a infomat că primise o donație de 100 de milioane de lei (trei milioane de dolari) pentru azilul de infirmi (un spital pentru români cu dizabilități) de la evrei bogați din Transilvania și a enumerat faptele bune ale multor altora. Apoi doi industriași evrei români au donat patru miliarde de lei (12 milioane de dolari) unui fond de caritate administrat de Maria Antonescu, soția mareșalului. Mulți alții, care se considerau prieteni ai lui Antonescu, făceau lobby pe lângă el pentru a opri deportarea evreilor, inclusiv liderul Bisericii Catolice Române, conducătorul Crucii Roșii, politicieni liberali precum Iuliu Maniu și Constantin Brătianu și câțiva diplomați străini. Poate cel mai convingător a fost Wilhelm Filderman, președintele Federației Evreiești din București, care mersese la aceeași școală cu Antonescu și-l cunoștea bine. A început să-l viziteze regulat pe mareșal la biroul său prezidențial, dându-i vești despre ultimele atrocități și prezentându-i scrisori din toată lumea care implorau România să înceteze. În mod semnificativ, venise un avertisment și de la Casa Albă, explicându-i lui Antonescu faptul că, dacă deportarea evreilor în Transnistria continuă, vor fi represaliii împotriva românilor care trăiesc în Statele Unite.

Se punea de asemenea presiune pe regele Mihai, chiar din partea mamei sale, Elena. Era îngrozitor, spunea ea, cum îi tratează mareșalul pe evrei, și el, Mihai, va fi mereu asociat cu acest lucru și pomenit de-a lungul istoriei ca „Mihai cel Rău". Dacă regele nu se va implica, spunea Elena, ea va părăsi țara fără întârziere. În același timp, un eveniment militar seismic care era pe cale să se întâmple avea să schimbe radical implicarea României în război.

* * *

La mii de kilometri de București, două armate românești încăpățânate își croiseră drum prin stepele vaste din sudul Rusiei pentru a-i ajuta pe germani să lupte într-una dintre

cele mai sângeroase bătălii din istorie. Era septembrie 1942, și România trimisese 225 000 de oameni în această nouă ofensivă. Starea de spirit a soldaților era bună. Războiul părea să aibă sorți de izbândă, în ciuda pierderilor uriașe. Etapa următoare avea să fie decisivă. De cealaltă parte a Donului, de o parte și de alta ale malurilor Volgăi, se afla orașul Stalingrad.

Misiunea Armatelor III și IV române era de a forma un coridor de protecție prin care armata germană să poată pătrunde spre Stalingrad din vest. Când și-au ocupat pozițiile, orașul fusese aproape împresurat de trupele Axei, cu excepția unui cap de pod al Armatei Roșii peste Volga, în est. Asaltul inițial german a fost rapid și sălbatic, avioanele Luftwaffe lansând 1 000 de tone de bombe deasupra orașului în numai patruzeci și opt de ore. Chiar înainte ca trupele germane să ajungă în suburbii, victimele sovietice ajunseseră la 200 000 și Stalingradul a fost blocat, cu 400 000 de oameni prinși în interior. Armata Roșie se retrăgea disperată și o victorie a Axei părea inevitabilă. Dar în timp ce vremea se răcea tot mai mult în săptămânile următoare, sovieticii au chemat întăriri de aproape un milion de oameni din est, și diviziile germane și române s-au împotmolit în mijlocul unor lupte de stradă violente.

În temperaturi cumplite de -20 de grade, Stalin a respins armatele române, mai slabe, spre nord și sud, străpungându-le cu ușurință flancurile, fapt ce a permis Armatei Roșii să pătrundă din spate și să încercuiască armatele Axei. Pierderile românilor în luptele ce au urmat au fost enorme și aveau să schimbe cursul implicării țării în război. În total, 158 000 de români au fost uciși, răniți sau dați dispăruți și, după ce sovieticii au închis orașul de Crăciunul anului 1942, 12 500 de români s-au aflat printre cei 300 000 de soldați ai Axei prinși înăuntru.

La București se presupunea că trenurile de vite plecaseră deja, transportându-i pe evreii din România în Polonia, pentru „tratament special". Dar pierderile uriașe suferite

la Stalingrad i-au dat lui Antonescu un moment de gândire. Dacă va încheia războiul alături de partea perdantă, modul în care îi tratase pe evrei avea să fie fără îndoială examinat de Aliați. Probabil vor fi tribunale pentru crime de război. Gândindu-se la toate acestea, a început să treneze lucrurile, lucru pe care oficialii germani l-au observat imediat. Ei bănuiau că figuri importante din România începeau să ia în calcul schimbarea taberelor și au luat în râs aparenta dilemă a mareșalului. România, spuneau, fusese prea compromisă de rolul jucat în exterminarea evreilor pentru a trece dintr-odată de partea Aliaților. Antonescu i-a ignorat. A anunțat că amână întreaga deportare, pretinzând că nu din motive politice, ci mai ales din cauza faptului că vremea de iarnă nu era potrivită.

Rapoarte asupra situației erau primite zilnic de Antonescu în privința soldaților români prinși în capcană la Stalingrad. Sprijinul aerian oferit de Luftwaffe pentru provizii nu s-a mai materializat, și soldații începeau să moară de foame. La temperaturi tot mai scăzute, forțele sovietice strângeau treptat lațul în jurul celor 250 000 de militari ai Axei, care încercau să iasă dintr-o zonă îngustă a orașului. În cele din urmă, germanii și românii au fost îngrădiți în perimetrul câtorva străzi în ruină, ajungând să mănânce șobolani și să bea zăpadă topită. În dimineața de 2 februarie 1943, după zece săptămâni în asediu, comandanții germani nu au avut de ales decât să se predea, atât ei, cât și românii. Din ruine nu au mai ieșit decât 91 000 de soldați. Restul – 180 000 de bărbați – muriseră de foame și în urma rănilor suferite în luptă. Supraviețuitorii români au fost mai puțin de 3 000 de oameni. În timp ce rămășițele jalnice ale Armatelor III și IV ieșeau din oraș pentru a fi luate prizoniere, reevaluarea de către Antonescu a politicii sale evreiești devenea din ce în ce mai presantă.

Adjunctul lui, Mihai Antonescu, începuse să-și întindă antenele printre Aliați spre a evalua condițiile în care aceștia ar putea accepta capitularea României. Totul se petrecea discret, prin ambasadele unor terțe țări, neutre. Din aceste conversații informale rezultau două concluzii care îl nelinișteau pe mareșal. Prima era că Marea Britanie și America vor insista pe „capitulare necondiționată", care avea să însemne aproape cu siguranță sacrificarea unui anumit grad de independență a României față de Stalin și probabil regiunea Basarabia. A doua, că Aliații chiar vor căuta o pedeapsă pentru crimele săvârșite împotriva evreilor. Din acest punct de vedere, Antonescu era sigur că trebuia să-și minimalizeze vina.

În acea primăvară, guvernatorul Transnistriei primise o notă secretă. Venea de la Consiliul de Miniștri din București și prevedea că anumite categorii de evrei vor putea fi eliberați din lagăre și ghetouri: părinții soldaților uciși în lupte, funcționari civili pensionați, evrei căsătoriți cu creștini, pensionari, toți puteau fi eliberați. Ei vor sta în Transnistria, cel puțin deocamdată, dar nota semnala o schimbare de atitudine. Categoriile au fost extinse treptat pentru a-i include pe orfanii care își pierduseră ambii părinți. Ruth Glasberg a auzit prima oară de această măsură când la orfelinatul ei din Berșad au sosit cutii cu haine și alimente.

Din pricina iernii aspre, mama ei murise în cele din urmă de frig și de foame, lăsând-o pe Ruth să se descurce singură. A fost găzduită de o serie de familii locale care au cerut plată din bruma de bijuterii și de bancnote scoase din căptușeala genții tatălui lui Ruth. Când fondurile s-au consumat, s-a dus și generozitatea. În cele din urmă, Ruth a fost dusă la un orfelinat unde copiii dormeau câte zece într-un pat, dar până și existența unui asemenea loc era o dovadă a relaxării atitudinii din partea lui Antonescu.

În vara anului 1943 au fost extinse categoriile de evrei care trebuiau repatriate din Transnistria. S-au întocmit

liste cu cei dispăruți și a început căutarea supraviețuitorilor. Șeful jandarmeriei din Ministerul de Interne, generalul Constantin Vasiliu, cândva un susținător necruțător al Holocaustului, care ordonase „epurarea" evreilor, astfel încât „nici un singur individ vinovat să nu scape de pedeapsa pe care o merită", începuse acum să-i întrebe pe subordonați de ce au aprobat deportarea „evreilor nevinovați". În toamnă, trenurile propuse să fie trimise în Polonia au fost suspendate pe timp nelimitat, în timp ce repatrierile din Transnistria includeau aproape toate categoriile celor care fuseseră deportați.

Abia în lunile și anii care au urmat a ieșit la suprafață enormitatea deplină a Holocaustului românesc. România a ucis mai mulți evrei decât oricare alt stat al Axei, cu excepția Germaniei. Conform Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România, numărul evreilor români și ucraineni care au pierit în teritorii sub control românesc este între 280 000 și 380 000. Între 120 000 și 180 000 au murit în urma deportărilor spre Transnistria.[10] Numărul țiganilor care au murit în circumstanțe similare este estimat la 11 000. Politica lui Antonescu este direct responsabilă pentru cele mai multe dintre morți, și totuși rolul lui este încă dezbătut cu pasiune în România de azi. Susținătorii subliniază că, deși politicile lui au dus la atât de multe morți, el a „salvat" peste 300 000 de evrei pe care a refuzat să-i deporteze în Polonia. Dar schimbarea de atitudine a lui Antonescu nu avea cum să nu fie observată la Berlin, și în scurt timp avea să primească o convocare care îi va da fiori.

* * *

După Stalingrad era clar că valul războiului se întorsese împotriva puterilor Axei și Antonescu era tot mai presat să se predea Aliaților. Regele Mihai, de regulă apolitic, împreună cu Iuliu Maniu, conducea lobby-ul pentru

retragere. Abordări mai discrete erau făcute de oficiali români, inclusiv Maniu, prin intermediul unor terți către Aliați, cerând măcar câteva garanții teritoriale, în caz că se vor preda. Oficialii de la București erau naivi să-și închipuie că germanii nu vor auzi de aceste canale neoficiale, și pe 12 aprilie 1943 Antonescu a fost convocat la castelul Klessheim, în apropiere de Salzburg, pentru o întâlnire cu Hitler.

Führerul avea câteva întrebări de pus prietenului său special. Serviciile de spionaj germane, spunea el, au raportat că oficiali români făceau tentative de contactare, prin intermediul Madridului, a Aliaților. Hitler l-a întrebat politicos pe Antonescu dacă va „analiza" aceste rapoarte pentru a vedea dacă erau adevărate. Antonescu s-a făcut că nu știe. Întreaga națiune română, a spus, îl susține pe Hitler, acum mai mult ca niciodată. A doua zi, Hitler l-a chemat din nou și i-a pus a doua oară întrebarea. Antonescu și-a păstrat stăpânirea de sine. Era „recunoscător" că discutaseră această chestiune, dar, spunea el, adevărul era „exact invers față de ce știau germanii"[11].

De fapt, după două raiduri de bombardament devastatoare ale Aliaților asupra Bucureștiului, în aprilie 1943, foarte puțini miniștri mai aveau chef să rămână în război. Cele mai multe dintre facțiunile înverșunate pro-Hitler – cele care fuseseră membri ai Gărzii de Fier – fuseseră epurate de Antonescu în timpul Rebeliunii Legionare eșuate din 1941 și îl urmaseră la Berlin pe Horia Sima. Zecile de mii de legionari de rând, care îi susțineau pe naziști și mărșăluiseră regulat pe străzile Bucureștiului înainte de război, fuseseră tineri care sfârșiseră pe linia frontului, și astfel numărul lor era mult rărit.

Orice sentiment progerman care le mai rămăsese celorlalți legionari s-a evaporat de tot când și-au dat seama că Hitler refuza să plătească pentru petrolul pe care România îl extrăgea cu slugărnicie de la Ploiești, zi după

zi. Nereușind să cucerească bogatele câmpuri petrolifere rusești din Caucaz, Hitler se baza în întregime pe petrolul românesc, și totuși îl lua gratis. Făcuse același lucru și cu grâul și cu porumbul, și urmarea a fost o inflație extraordinară. În timp ce opinia publică se întorcea împotriva germanilor, Antonescu devenise extrem de izolat în refuzul său de a accepta capitularea necondiționată, spunând că va trebui să discute orice retragere din război în primul rând cu Hitler, din moment ce-și dăduse cuvântul că va rămâne loial până la sfârșit.

Între timp, câmpurile petrolifere din jurul Ploieștiului deveniseră ținta celui mai cutezător bombardament al Aliaților din timpul războiului. Așa cum maiorul britanic John Norton-Griffiths încercase să distrugă rafinăriile țării în Primul Război Mondial, pentru a le împiedica să ajungă în mâinile germanilor, bombardierele americane B-24 făceau același lucru din aer.

Victoria Angelescu, tânăra care mai târziu îmi va deveni soacră, locuia la Ploiești în acea perioadă, și în duminica de 1 august 1943 se ducea la biserică, atunci când un scrâșnet asurzitor a străpuns cerul dimineții. Un roi de avioane americane zburau atât de jos deasupra orașului încât se puteau vedea siluetele piloților în cabinele lor. Americanii îi spuneau atac „la nivelul copacilor", și zgomotul era atât de asurzitor încât locuitorii Ploieștiului s-au lăsat instinctiv în genunchi. Un număr uimitor de 178 de bombardiere au luat parte la Operațiunea Tidal Wave (Valul Mareic), lansând roiuri de bombe deasupra rafinăriilor din apropiere. Erau bunurile cele mai fortificate ale românilor, și artileria antiaeriană română și cea germană au intrat imediat în acțiune, în timp ce sute de baloane de baraj de un gri metalic au fost lansate pe cerul dimineții de duminică, creând un fel de pădure aeriană prin care avioanele americane trebuiau să treacă. Victoria s-a întors acasă într-un suflet, îngrozită la vederea mingilor de foc portocalii ce explodau la marginile

orașului, odată cu aprinderea rezervelor de petrol. Coloane de fum înecăcios și negru pluteau deasupra Ploieștiului, și exploziile erau atât de puternice încât se părea că se zguduie întreg orașul.

Cincizeci și trei de avioane americane au fost doborâte în acea zi, prăbușindu-se în afara Ploieștiului, cu pierderea a 310 piloți americani. Capacitatea petrolieră a Ploieștiului a fost serios afectată, cu o pierdere a productivității de 42%, dar pierderea s-a dovedit mult mai puțin însemnată decât cea produsă de intervenția maiorului Norton-Griffiths din Primul Război Mondial. În câteva săptămâni Ploieștiul a revenit la capacitatea de producție completă.

Cu toate acestea, civilii români au fost îngroziți de intensitatea atacului și de distrugerile aduse clădirilor civile, într-un război în care cea mai mare parte a acestora nu credeau că mai merită să lupte. Opoziția față de implicarea României s-a domolit, când, în lunile care au urmat, ofensiva Armatei Roșii a început să respingă trupele române, forțându-le să se întoarcă dincolo de teritoriile pe care le cuceriseră la începutul războiului. În aprilie 1944 reveniseră la râul Nipru, și în august linia sovietică ajunsese până la Prut. Basarabia și Bucovina de Nord erau pierdute – tocmai cauza implicării României în război, de la bun început. Cererile adresate lui Antonescu de a capitula au devenit mai urgente, când Armata Roșie a trecut granița României spre Vechiul Regat, hotărâtă din câte se pare să ocupe întreaga țară.

În acel punct, regele Mihai, împreună cu un grup de politicieni liberali de rang înalt, a fost de acord că singura cale de a rezolva problema unui Antonescu neînduplecat era o lovitură de palat. Aceasta urma să aibă loc, au decis ei, în mediul rafinat al Palatului Regal, în timpul prânzului. Regele Mihai i-a trimis mareșalului o invitație.

Capitolul doisprezece

> Nu locuim într-o țară, locuim într-o limbă. Patria asta înseamnă și nimic altceva.
>
> Emil Cioran, filosof român

Avea să fie un prânz memorabil, cu un final exploziv, desigur. Cei doi invitați principali ai prânzului, stabilit pentru ora 13.00, sâmbătă, 26 august 1944, la Palatul Regal din București, erau mareșalul Antonescu și adjunctul lui, Mihai Antonescu, nici unul dintre ei neavând vreo idee despre adevăratul scop al întâlnirii. Regele Mihai avea să fie gazdă, alături de alți doi oameni politici în vârstă, Iuliu Maniu (liderul Partidului Național Țărănesc) și Constantin Brătianu (liderul Partidului Național Liberal). Mai erau prezenți consilieri și personal militar de tot felul, unii ascunși în camerele alăturate și câțiva dintre ei fiind înarmați.

Ideea organizării unei lovituri împotriva lui Antonescu prinsese contur în mintea regelui Mihai după dezastrul de la Stalingrad. Acesta voia ca România să iasă imediat din război și era înfuriat de încăpățânarea lui Antonescu. Regele îi contactase pe Maniu și pe Brătianu, sperând să-i facă să treacă la acțiune. Dar amândoi cereau prudență. Erau mii de soldați germani în București, i-au amintit ei regelui, și un complot care să-l răstoarne pe Antonescu fără un plan detaliat ar fi fost de-a dreptul sinucidere.

Maniu prefera calea diplomatică, altfel spus conversații cifrate și negare. Era în contact regulat cu Londra printr-un operator radio cu numele conspirativ Reginald, explorând posibilitatea de a negocia un armistițiu fără știrea lui Antonescu, cu ajutor englez. Punctul de legătură, ca de obicei, era Stalin. Maniu voia să fie ținut în afara discuțiilor, convins că trebuia să recupereze Basarabia, dar englezii nu erau deloc cooperanți. Ori de câte ori Maniu îi

contacta pentru o discuție secretă, îl trimiteau la Kremlin. „Negociați cu noi toți sau cu nici unul", era mesajul. Marea Britanie nu avea de gând să se rupă de aliații săi. Cu cât Maniu încerca să îl excludă din înțelegere pe Stalin, cu atât Moscova părea să controleze mai bine situația.

Tot mai disperat, Maniu a lăsat deoparte precauția și a început să ofere capul lui Antonescu, dându-le nesăbuit Aliaților indicii despre planurile lui de lovitură. Aliații erau de neclintit, iar Maniu a ridicat oferta. Ce spuneți dacă vă oferim capul lui Antonescu și vă promitem că, în viitor, România aliată va fi guvernată de o coaliție democratică incluzând reprezentanți ai Partidului Comunist Român? Și iată factorul decisiv, cea mai cinică dintre concesii – Partidul Comunist Român avea atunci numai 700 de membri, dar Maniu era bucuros să-l aducă la guvernare pentru a îmbunătăți înțelegerea cu Stalin. Un reprezentant britanic a răspuns din partea Aliaților, declarând că sugestia a fost „primită cu mare căldură".

În următorul lui act lamentabil, Maniu – cel care încercase odată să îl aducă în guvern pe Codreanu și Garda de Fier de dragul unității naționale – îi întreba acum pe sovietici pe cine ar fi vrut într-o asemenea coaliție. Posibilii candidați erau puțini la număr, mulți dintre comuniștii români fiind la închisoare sau în exil la Moscova. Sovieticii au ales numele lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Pătrășcanu era un profesor de drept rezervat, un tânăr care se revoltase împotriva originii sale nobiliare din Transilvania pentru a se alătura comuniștilor în siajul romantic ce urmase Revoluției din Octombrie 1917. Fusese avocatul principal în procesul Anei Pauker înainte de a fi denunțat ca fiind comunist, incident care îl ridicase la statutul de legendă a PCR la doar 34 de ani. La închisoare și-a consolidat statutul printr-o prietenie strânsă cu ceferistul și cu liderul „facțiunii din închisoare", Gheorghiu-Dej. Acum în arest la domiciliu la vila familiei

sale din centrul României, dacă prețul Moscovei pentru pace era Pătrășcanu în noul guvern, Maniu dorea să-l plătească.

Era un risc uriaș pentru Maniu și mai ales pentru rege să lărgească cercul de conspiratori pentru o lovitură de stat împotriva lui Antonescu prin includerea unui comunist puțin cunoscut, dar erau momente disperate. Pătrășcanu a fost chemat la palat și prezentat celorlalți din grup, format din reprezentanți ai fiecărui partid democratic și de rege, care au stabilit apoi o serie de comitete informale care se întâlneau la un ceai și sendvișuri, de parcă organizau o mare adunare a cercetașilor, și nu o înlăturare de la putere, potențial sângeroasă, a unui dictator fascist. Pătrășcanu a fost acceptat fără nici o întrebare, iar curând avea să redacteze documentele legale ale României de după lovitura de palat, și chiar să compună discursurile regelui.

Conspiratorii și-au împărtășit un gând care nu le dădea pace. Ce s-ar întâmpla dacă armata ar ține partea mareșalului? Cum ar putea asigura controlul Bucureștiului? Pătrășcanu avea o soluție. Cunoștea pe cineva, comunist vechi, care putea mobiliza în capitală mici celule de muncitori înarmați. Numele lui era Emil Bodnăraș, un munte de om cu atitudine milităroasă, a cărui istorie personală era presărată cu misterioase găuri negre. Nimănui nu-i păsa. Dacă putea aduna o bandă de luptători de gherilă, intra și el. Bodnăraș a fost inclus într-un subcomitet al loviturii, și curând i-a impresionat pe toți prin implicarea sa și prin atenția pentru detalii. Dar Bodnăraș nu era doar un membru al Partidului Comunist Român, ci și spion sovietic.

Emil Bodnăraș nu avea față de spion. Odată ce îi vedeai sprâncenele înfricoșătoare ca de șoim, nasul de boxer și maxilarul proeminent, ca de maimuță, nu îl puteai uita. Își începuse cariera ca ofițer român de informații, trimis în Uniunea Sovietică în 1931, numai pentru a fi capturat, întors din drum și recrutat de NKVD-ul lui Stalin. Apoi,

când călătorea clandestin în Bulgaria, în anul 1935, a trecut prin Gara de Nord din București unde a fost recunoscut de un vechi prieten de școală și arestat de poliția română. Bodnăraș a fost acuzat de spionaj și a stat zece ani la închisoare. Periplul lui prin sistemul penitenciar românesc l-a adus în cele din urmă în contact cu cei mai importanți comuniști din țară, la închisoarea Doftana, inclusiv cu Gheorghiu-Dej și cu tânărul lui lacheu, Nicolae Ceaușescu.

A fost o singură întâlnire finală înainte de lovitură, pe 21 august, condusă de regele Mihai. În timp ce Bodnăraș își pregătea și înarma miliția personală, Pătrășcanu s-a dus la eveniment din partea PCR. A ajuns acolo, păzind cu strășnicie proiectul de proclamație pe care regele trebuia să o citească după lovitură, apoi le-a spus celor adunați că el crede că Iuliu Maniu ar trebui să fie premierul noului guvern. Maniu a ezitat, știind că gestionarea intensității pline de furie a României revoluționare era mai degrabă pentru tineri, propunând în loc un guvern tehnocrat căruia să i se încredințeze conducerea, în așteptarea sosirii inevitabile a Armatei Roșii. Nu s-a luat nici o decizie, dar Maniu și Pătrășcanu au fost rugați să facă o listă de propuneri de miniștri și să o prezinte. Era o promovare importantă a unui om care, până cu câteva zile în urmă, fusese în arest la domiciliu. Când oamenii au început să plece, s-a confirmat că dineul va avea loc pe 26 august, peste cinci zile.

Fiecare detaliu al complotului a fost pus la punct – Aliații au fost înștiințați, Armata Roșie a sincronizat un atac masiv la granițele României, și a rămas doar să fie invitați la dineu cei doi Antonescu. Dar apoi s-a aflat că mareșalul pleca pe frontul de est, unde putea să rămână săptămâni întregi. Panicați, conspiratorii au încercat să reprogrameze întâlnirea chiar în acea după-amiază, 23 august.

Mareșalul era acasă și își făcea bagajele, când a primit un apel telefonic misterios. Era vechiul lui prieten, istoricul Gheorghe Brătianu, nepotul liderului liberal, cu o voce cam agitată și mai insistent decât de obicei. Îl implora pe mareșal să se ducă la palat pentru a se întâlni cu regele. În același timp, funcționari ai regelui porniseră repede prin București, încercând să-i reunească pe conspiratori la timp pentru întâlnirea de la la 3 după-amiază. Când au ajuns la Maniu, casa era goală și nimeni nu a putut să dea de el. Și Brătianu dispăruse misterios. Amândoi bărbații se pare că plănuiau să nege, dacă lovitura ar fi eșuat. Oamenii regelui au încercat să-l contacteze pe Pătrășcanu în aceeași dimineață. O să fie acolo, a spus el, dar numai după lăsarea serii, după încheierea acțiunii. Avea să fie o lovitură cu foarte puține persoane.

Vicepremierul Mihai Antonescu a ajuns la palat la ora stabilită. Mareșalul Antonescu a ajuns mai târziu în acea după-amiază, roșu la față și iritat. A început să facă o prezentare rapidă a situației militare la graniță, încheind cu insistență că nu va fi nici un armistițiu, cel puțin până nu va discuta situația cu Hitler. Regele Mihai a răspuns că nu era timp, sovieticii intraseră în România la sud de Iași și era nevoie să se acționeze acum. Mareșalul este cumva dispus să stea deoparte și să permită altcuiva să se ocupe de armistițiu? „Niciodată!" a strigat mareșalul, moment în care regele s-a ridicat și s-a scuzat că trebuie să părăsească încăperea.

Afară, și-a adunat colaboratorii și le-a spus să se pregătească pentru arestare, apoi s-a întors să anunțe că, în conformitate cu dorința poporului român, va scoate personal țara din război. Antonescu, aproape roșu de furie, a spus că niciodată nu va primi ordine de la nimeni. În acel moment Mihai l-a anunțat că trebuie să se considere demis imediat și a făcut un semn spre ușă, moment în care a intrat o echipă de securitate formată din patru persoane, soldați de încredere. În timp ce îl percheziționau de arme

pe cel mai autoritar ofițer din România, Antonescu a remarcat, la persoana a treia, ca de obicei:

– Generalul Antonescu nu poartă arme. Autoritatea lui nu se bazează pe arme.[1]

A fost scos din încăpere în timp ce țipa:

– Mâine o să pun să fiți toți împușcați pentru asta.

Mihai Antonescu l-a urmat fără împotrivire. Cei doi bărbați au fost duși la etaj și încuiați în camera-seif a palatului.

La parter, conspiratorii și-au dat seama că reprogramarea urgentă a loviturii îi lăsase fără premier, ba chiar fără cabinet. Regele și consilierii lui au început să numească miniștri dintre oamenii care se nimeriseră să fie în cameră la acel moment. În absența vreunui politician democrat, regele l-a promovat în funcția de premier pe conducătorul uimit al pazei militare regale, generalul Constantin Sănătescu.

Dintre complotiștii inițiali, Pătrășcanu a venit primul, așa cum promisese, la ora 8 seara. A adus cu el discursul agreat al regelui și cele două decrete convenite care prevedeau eliberarea deținuților politici. Văzând haosul din palat, Pătrășcanu a fost destul de inteligent să întrebe dacă nu poate primi postul de ministru al justiției. Regele a chibzuit o clipă. Cel puțin Pătrășcanu era avocat și avea probabil un minimum de pregătire. Restul cabinetului era format la nimereală din lachei și personal de securitate. S-a uitat la tânărul comunist și a dat din cap că da, dar numai interimar, a spus el, până lucrurile se vor stabiliza. Acesta a fost momentul pe care istoricii comuniști îl vor prezenta mai apoi ca dovada rolului decisiv al Partidului Comunist în lovitura de stat și începutul preluării comuniste a României.

La scurt timp după Pătrășcanu a sosit și Emil Bodnăraș cu banda lui pestriță de paramilitari. În timp ce toți ceilalți fie se ascundeau, fie intrau în panică, acest grup de comuniști se plasa cu calm în poziții care le depășeau cu

mult capacitatea internă neînsemnată. Bodnăraș era în elementul său. Numai el, din toți cei care se aflau în palat în noaptea aceea, știa ceva despre proiectul sovietic mai cuprinzător pentru România.

Controlul PCR era un obiectiv mai vechi al Moscovei, confruntată însă cu trei grupări rivale din care să aleagă. Pentru început era facțiunea moscovită, formată din comuniști români care își petrecuseră anii de război în Rusia. Liderul lor incontestabil era Ana Pauker. A doua era facțiunea din închisoare, ai cărei membri petrecuseră anii de război în închisori și în lagăre de internare din România. Grupul acesta îi privea cu suspiciune pe acei moscoviți considerați intelectuali și burghezi. Liderul lor era fostul ceferist Gheorghiu-Dej. A treia facțiune consta dintr-un număr mic de comuniști care reușiseră să evite arestările în România și organizaseră operațiunile ilegale ale PCR. Ei erau grupați în jurul lui Lucrețiu Pătrășcanu – omul care tocmai fusese ridicat la rangul de ministru al justiției, deși secretarul lor general era un fost jurnalist moderat pe nume Ștefan Foriș.

Înainte de august 1944 avea prea puțină importanță cine era liderul Partidului Comunist; România încă era aliată cu Hitler. Dar acum, cu Bucureștiul înconjurat de Aliați și cu poziții din cabinet încă disponibile, acest lucru avea o importanță decisivă pentru viitoarea direcție atât a mișcării comuniste, cât și al României. Spionul sovietic Bodnăraș era membru al celei de-a doua facțiuni, aliat cu Gheorghiu-Dej, și îl amenințase violent în câteva rânduri pe secretarul general oficial al partidului, Foriș, pe care îl considera prea moderat pentru a conduce un PCR unit și prea bănuitor față de Moscova pentru a fi candidatul potrivit.

Bodnăraș și paramilitarii lui mergeau pe coridoarele palatului în noaptea loviturii și se autoproclamaseră în fruntea pazei celor doi deținuți Antonescu. Când regele s-a retras în biroul său pentru a înregistra discursul istoric

pentru transmisiunea radio, Bodnăraș s-a strecurat la etaj cu cheile de la camera-seif și a deschis-o doar pentru a afla că mareșalul ceruse hârtie și toc pentru a-și scrie testamentul.

Mai târziu în acea seară radiourile din București au prins dintr-odată viață. „În ceasul cel mai greu al istoriei noastre", a început regele, „am socotit (...) că nu este decât o singură cale pentru salvarea Țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și încetarea imediată a războiului cu Națiunile Unite."

Mulțimi s-au adunat în Piața Palatului, strigând „Trăiască Anglia!" și „Trăiască America!" Steaguri britanice erau desfășurate la ferestre și fluturate pline de entuziasm pe cerul nopții. Adunați într-un colț al pieței, o mână de comuniști strigau „Trăiască Stalin!" Puțini au observat cavalcada de vehicule înarmate ce părăsea palatul ducându-i pe cei doi Antonescu în acea noapte pe străzile bombardate ale Bucureștiului spre o casă conspirativă comunistă. Cei doi au fost duși înăuntru, mareșalul într-o cameră de la etaj, cu chiuvetă și pat, Mihai Antonescu – într-o cameră la parter.

Au fost treziți în zori de sunetul unui atac aerian susținut. Nu mai erau avioanele aliate, ci zgomotul a ce mai rămăsese din Luftwaffe-ul german. Pentru că România schimbase tabăra, acum exista posibilitatea catastrofală de a se afla în război cu Germania nazistă, dat fiind că 100 000 de soldați germani se aflau staționați între granițele ei. Luftwaffe a lovit zeci de clădiri civile, în timp ce trupele terestre germane amplasate în nordul Bucureștiului, în zona Otopeni, au început o luptă dezlănțuită pentru a ține piept loviturii. Soldații români se luptau cu ei pe străzi, ajutați la ora 1 noaptea, pe 26 august, de un bombardament american care a contribuit la distrugerea mai multor poziții germane din jurul orașului. 1 400 de soldați români au fost uciși încercând să apere Bucureștiul.

Luptele au continuat o săptămână împotriva unităților germane din România, mai ales luptele îndârjite ce aveau loc în jurul câmpurilor petrolifere din Ploiești, unde germanii își instalaseră cea mai mare tabără. Bunica viitoarei mele soții fugea din calea bombelor lansate de avioanele germane, în timp ce, doar cu un an înainte, fugise din calea unui bombardament aerian masiv al Ploieștiului de către Aliați, în cadrul Operațiunii Tidal Vawe.

În timpul lichidării trupelor germane, românii au luat un număr impresionant de prizonieri, 56 000 – toți dați pe mâna Armatei Roșii, dar au suferit pierderi de 8 500 de soldați din propriile rânduri. Cea mai mare acțiune românească a fost împotriva fostului ei aliat din Axă, Ungaria, când 265 000 de soldați au luat cu asalt nordul Transilvaniei, campanie care a durat două luni și s-a încheiat cu ocuparea de către români a regiunii în numele Aliaților.

Tancurile sovietice au ajuns pe străzile Bucureștiului la o săptămână de la lovitura de palat a regelui Mihai, adunând mai degrabă mulțimi de curioși, decât de români primitori. Oamenii nu erau siguri ce să creadă despre inamicul lor tradițional în rol de aliat eliberator. Una dintre primele unități ale Armatei Roșii care a ajuns era de pe Frontul Doi Ucrainean, al cărui lider a venit direct la cartierul general al armatei române pentru a cere să îi fie predați cei doi Antonescu. Cererea a fost întâmpinată cu uluire. Nu aveau nici o idee unde erau ținuți cei doi. Nu știau nici ministrul de interne, nici primarul Bucureștiului. A venit atunci un bărbat care arăta ciudat, cu un nas turtit și sprâncene stufoase, care s-a prezentat drept Emil Bodnăraș, membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. El știa unde sunt deținuții, a spus, apoi a dus la casa conspirativă o cavalcadă formată din patruzeci de automobile.

În acea după-amiază, mareșalul Antonescu și alți câțiva deținuți români de rang înalt din fostul regim au fost transferați dincolo de granița sovietică, la un castel aflat la circa 65 de kilometri de Moscova. Fiecare a primit camera sa și permisiunea de a face mișcare în curtea castelului. Antonescu, ale cărui acțiuni în cadrul Operațiunii Barbarossa provocaseră mii de victime în rândul soldaților și civililor sovietici, era acum chiar în mâinile armatei cu care luptase. Deși se spune că fusese bine tratat de ruși, pe 8 noiembrie a încercat să se sinucidă cu un ștreang făcută din fâșii rupte din cearșaful său.

În timp ce Antonescu a fost pus sub pază, pentru a nu se putea sinucide, Ana Pauker se afla într-un tren care călătorea în direcția opusă. Era într-o misiune de la Kremlin pentru a prelua micul Partid Comunist Român și, în timp, toată țara. A sosit la București pe 16 septembrie 1944 și a fost o prezență discretă, dar curând a început să fie cunoscută printre români și de presa străină ca „Doamna de Fier a României" pentru rolul ei în organizarea unor demonstrații împotriva guvernului de tranziție. Miniștrii aveau pentru ea un nume mai puțin flatant, numind-o „hienă" pe Pauker cea sovietizată și „venetică fără Dumnezeu și patrie".[2]

Prima chestiune urgentă pentru România regelui Mihai era semnarea acordului de armistițiu cu Aliații. Au plecat la Moscova pentru negocieri noul ministru de justiție, comunistul Lucrețiu Pătrășcanu, însoțit de fostul iubit al reginei Maria, Barbu Știrbey, pentru a reprezenta partidele democratice ale României. Dar curând a devenit clar că, deși era un armistițiu între România și cei trei Aliați importanți, el avea să fie coordonat numai de Stalin. Nici o solicitare din partea delegației române nu a apărut în forma finală a documentului de armistițiu și, în timp ce membrii delegației „dezbăteau" detaliile la Moscova, mai mult de un milion de soldați sovietici au trecut granița în România, preluând controlul întregii țări. O condiție a armistițiului

era ca românii să suporte cheltuielile Armatei Roșii de ocupație și să plătească despăgubiri de război în valoare de 300 de milioane de dolari în șase ani. Alarmată de ceea ce părea o preluare a puterii, delegația română a insistat că trebuie să fie inclusă prevederea ca toate trupele sovietice să părăsească țara la încheierea războiului, dar rușii au refuzat, în timp ce americanii și englezii stăteau deoparte și-i dădeau mână liberă lui Stalin.

Pe măsură ce înfrângerea Germaniei se apropia, Stalin s-a întâlnit cu Churchill în apartamentul său de la Kremlin în octombrie 1944 pentru a împărți câștigurile teritoriale ale Aliaților. La o întâlnire la nivel înalt îmbibată în whisky, Churchill a propus un „document obraznic" în care Aliații să-și prezinte interesele în țările mici prin procente. „Oare nu ar părea cinic că am dispus astfel aceste chestiuni, soarta a milioane de oameni într-un mod atât de neplăcut?", observase Churchill exuberant, deși a ajuns să facă exact acest lucru. În dreptul cuvântului „România", prim-ministrul englez a spus că are „10%" interes, iar Stalin a scris „90%".[3]

Desigur, Stalin a putut să păstreze Basarabia și Bucovina, tocmai regiunile pentru care Bucureștiul pornise la război din capul locului spre a le recupera de la URSS. Singura rază de lumină era că nordul Transilvaniei avea să fie returnat României. Restul acordului de armistițiu a fost interpretat de Stalin ca permisiune de a-și securiza un interes politic și economic dominant în afacerile României.

În interiorul țării, o Comisie de Control Aliată a fost instituită pentru a supraveghea impunerea armistițiului, dar era dominată în întregime de reprezentanți sovietici, iar membrii britanici și americani nu aveau permisiunea de a călători în țară fără acordul sovieticilor. Armata română a fost redusă la trei divizii anemice, fiind pur și simplu neutralizată. Și forțele de poliție au fost micșorate, păstrarea legii și ordinii în țară, precum și securitatea

statului fiind plasate în mâinile Armatei Roșii. În mod crucial, armistițiul prevedea și interzicerea organizațiilor „de tip fascist". În ochii sovieticilor și ai prietenilor lor comuniști din România, asta însemna interzicerea a aproape tuturor organizațiilor, cu excepția celor socialiste.

Partidul Comunist Român a beneficiat la început de un sprijin atât de neînsemnat încât nu ar fi avut nici un viitor fără Armata Roșie de ocupație. Ca și în alte țări din Europa de Est, tactica comunistă era de a se uni într-o coaliție de partide de stânga – în cazul României, un grup intitulat Frontul Național Democratic (FND) –, unde se puteau camufla și începe procesul de expansiune. PCR se baza pe susținerea Armatei Roșii și a început procesul de intimidare a celorlalte partide și a populației în general. Membrii PCR mergeau prin fabrici instruind muncitorii să voteze împotriva vechilor comitete de lucru și să le înlocuiască cu reprezentanți favorabili PCR. Dacă muncitorii refuzau, sovieticii îi amenințau cu arestarea. În acest timp, Emil Bodnăraș și miliția lui pestriță, cunoscută sub numele de Garda Apărării Naționale, patrulau străzile, impunând justiția controlată de PCR.

România își pusese mari speranțe că i se va oferi ajutor din partea Statelor Unite și a Marii Britanii împotriva dominației sovietice la Conferința de la Ialta, dar vaga „Declarație a Europei Eliberate", emisă la încheierea discuțiilor, pe 11 februarie 1945, nu a reprezentat nici un obstacol pentru Stalin.[4] Peste o săptămână, unul dintre susținătorii preferați ai lui Stalin, Andrei Vîșinski – adjunctul lui Molotov – a venit la București pentru a superviza formarea noului guvern. Vîșinski fusese procuror celebru în procesele-marionetă de la Moscova, un avocat care promovase o credință preorwelliană în „crimă-gândit", potrivit căreia nu trebuie neapărat să fie comisă o crimă ca un suspect să fie condamnat. Un jurnalist occidental care îl văzuse la proces pe Vîșinski în timpul Marii Epurări îi compara înfățișarea cu un „prosper

brocker de bursă obișnuit să mănânce la Simpson's și să joace golf la Sunningdale", dar în spatele ochelarilor săi cu ramă de baga, a costumelor elegante și a mustății cenușii îngrijite se afla un sadic înverșunat căruia îi făcea plăcere să scrie scorneli diabolice despre comuniștii de marcă, încheind-o pe fiecare cu parafa lui obișnuită: „Recomand moartea prin împușcare"[5]. Vîșinski purta amenințarea violenței precum un parfum scump. Acum ajunsese la București pentru a se asigura de impunerea voinței lui Stalin, în calitate de lider spiritual al organismului însărcinat cu supravegherea acordului de armistițiu, Înaltul Comandament Sovietic.

La câteva zile de la sosirea lui, regele Mihai l-a chemat pe Vîșinski la palat pentru a-l ruga să înceteze comunizarea țării. I-a reamintit procurorului sovietic că România nu fusese învinsă în război, ci își înlăturase dictatorul fascist și se raliase Aliaților cu care luptase în câteva campanii în timpul ultimelor luni de război (inclusiv Ofensiva Iași–Chișinău și Ofensiva Budapesta). Vîșinski a dat din cap politicos și și-a văzut de ale lui.

Rușii și-au unit repede forțele cu nou-sosiții Ana Pauker și Gheorghiu-Dej pentru a consolida dominația coaliției de stânga din cabinet, în cele din urmă obținând un rol de ministru pentru Gheorghiu-Dej. Odată instalat, Gheorghiu-Dej a început că submineze orice necomunist din jurul său, numindu-i fasciști și dușmani ai poporului și cerând să fie demiși. Prim-ministrul interimar Nicolae Rădescu, un om în vârstă, a încercat să impună ordinea, dar comuniștii s-au întors și împotriva lui. Rădescu a încercat să-i demită pe miniștrii comuniști care puneau piedici, precum Teohari Georgescu, antrenat de NKVD, dar Georgescu pur și simplu l-a ignorat și a rămas la birou răspunzând la telefoane ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Rădescu a încercat apoi să interzică „Garda Patriotică" a lui Bodnăraș, dar ea a continuat să acționeze ca mai înainte. Ori de câte ori Rădescu încerca să

vorbească în public, grupuri de comuniști turbulenți, organizați de Ana Pauker, începeau să strige că e fascist și îl fluierau, împiedicându-l să ia cuvântul. Când încerca să publice drepturi la replică în ziarele tipărite în România, ele erau blocate de sindicatele tipografilor, acum controlate de comuniști.

Cu asemenea mârșăvii, Pauker și Gheorghiu-Dej erau în elementul lor. Deși rivali înverșunați pentru conducerea PCR, erau bucuroși să coopereze pentru alungarea prim-miniștrilor interimari. Problema lor era că românii tot nu erau gata să accepte vreun comunist la putere, așa că era nevoie să găsească un necomunist fără scrupule, pregătit să le facă jocurile. Ei l-au ales pe Petru Groza, liderul Frontului Plugarilor, de stânga, un proprietar de pământuri îmbogățit prin forțe proprii, împătimit de cârciumi obscure și de povești deocheate. Deși afabil și binevoitor, era total coruptibil, și Pauker știa asta.

Vîșinski s-a dus la palat pentru a-l informa pe rege că Petru Groza ar trebui numit prim-ministru. Folosind obișnuitul lui „dublugândit" din sala de judecată, procurorul lui Stalin a argumentat că Groza reprezenta o alegere mai „democrată", că va ajuta la menținerea ordinii și va asigura respectarea condițiilor armistițiului. Regele Mihai i-a cerut timp de gândire, sperând că reprezentanții americani și britanici ai Comisiei de Control Aliate ar putea interveni. A doua zi Vîșinski s-a întors și i-a spus iritat regelui că are timp până la ora 18.00 să-l aleagă pe Groza. Când a plecat, emisarul lui Stalin a trântit atât de tare ușa biroului încât a căzut tencuială din tavan. Regele Mihai a semnat documentele necesare în aceeași zi.

Și astfel, pe 6 martie 1945, România a avut primul guvern controlat de comuniști, camuflat în culorile coaliției Frontului Național Democrat. România era un stat capturat, ocupat nu în urma unei revolte a poporului sau a unei lovituri de stat, ci printr-o formulă sovietică vicleană și prin prezența numeroasă a Armatei Roșii. Dar

întrebarea cine va conduce PCR când în cele din urmă își va distruge acoperirea avea să fie intens contestată.

În vara aceea, moderatul secretar general al PCR, Ștefan Foriș, a primit ordin de a demisiona din funcție. Nu avea de ales. Emil Bodnăraș îi ținea pistolul la tâmplă. Nici atunci Foriș nu a înțeles cât de cruntă era bătălia pentru supremația din PCR și a crezut că va fi în ordine dacă va rămâne membru activ. Prin urmare, Bodnăraș a pus să fie răpit de „Garda Patriotică" și l-a acuzat pe Foriș că era informator al mareșalului Antonescu, o acuzație total falsă, dar toxică. Campania de intimidare împotriva lui Foriș era o tentativă a facțiunii din închisoare a PCR (condusă de Gheorghiu-Dej) pentru a anihila mica facțiune internă. În cele din urmă, Foriș și-a dat seama ce se întâmplă, și-a scris testamentul și a început să facă planuri pentru a fugi din țară.

Pe 9 iunie 1945 cumpăra alimente în București, din câte se pare pregătindu-se pentru călătorie, când a fost băgat într-o mașină de agentul NKVD Gheorghe Pintilie, prieten de închisoare cu Gheorghiu-Dej. Foriș a fost ținut în celulele Ministerului de Interne câteva luni, soarta lui fiind în mâinile lui Stalin. În timpul detenției sale, mama lui a contactat regulat Garda Patriotică pentru a o ajuta să dea de el, dar i s-a spus că nu există informații despre arestarea lui. În primăvara următoare Foriș a fost dus cu mașina la o vilă impunătoare unde se afla sediul Partidului Comunist de atunci. I s-a spus să aștepte la intrarea în anexă. Pintilie a dispărut o clipă cu șoferul său, apoi cei doi s-au întors cu o rangă de fier și l-au ucis în bătaie pe Foriș.

Considerată o execuție exemplară în stil stalinist, fără milă și improvizată, ea a dat tonul epurărilor din România. Criminalul, Gheorghe Pintilie, va deveni primul director al temutei Securități, poliția politică extrem de puternică a regimului. Unul dintre complicii lui la crimă, un alt agent sovietic, Alexandru Nicolschi, va deveni director-adjunct al organizației. Împreună, cei doi au creat aparatul de

teroare care a definit dictaturile comuniste succesive din România.

După dispariția lui Foriș, mama lui continua să caute informații despre locul unde se afla fiul său. Sătul de insistența ei, Pintilie i-a spus că fiul ei fusese văzut în orașul ei natal, Oradea, la granița cu Ungaria, și că va fi dusă acolo de funcționari ai Securității pentru a-l găsi. Doamna Foriș a fost recunoscătoare și a fost de acord să meargă cu ei. La un moment dat, în acea după-amiază, a fost atacată de agenți ai Securității, bătută, apoi a fost aruncată în apele adânci ale Crișului Repede, râul care curge prin Oradea, cu un bolovan legat de gât.

După eliminarea lui Foriș, competiția pentru conducerea PCR se dădea acum între Ana Pauker și Gheorghiu-Dej. Când Pauker a auzit de soarta lui Foriș, a fost îngrozită, protestând că ar fi trebuit adus în fața justiției. Reacția ei a stârnit îngrijorare la Moscova, unde Kremlinul devenise suspicios că Pauker era moderată sau, așa cum îi spunea Gheorghiu-Dej, „liberal-democrată". Se părea că se adunau dovezi pentru o asemenea acuzație. Pauker argumentase că trebuie incluse în coaliția de guvernare mai multe partide democrate. Apoi a alarmat Moscova, dar și pe tovarășii ei din București, ordonând eliberarea a mii de legionari închiși.

Planul lui Pauker era de a recruta 200 000 dintre ei în PCR, mereu nepopular, precizând că mulți erau muncitori care se alăturaseră Gărzii de Fier din dorința disperată de schimbare. A argumentat că zelul lor revoluționar ar putea fi exploatat cu ușurință de comuniști. În același timp, vila ei din cartierul Primăverii – unde locuia acum toată nomenclatura comunistă – devenise un centru informal de consiliere pentru tot felul de foști miniștri din guverne de dreapta și oameni de afaceri care o vizitau pe Pauker pentru a-i cere sfatul cum să se descurce cu epurările și cu procesele care se apropiau. Totul făcea parte din mișcarea ei de recrutare, dar pentru Gheorghiu-Dej și susținătorii

lui loiali nu era decât altă dovadă că Pauker este o „trădătoare". Gheorghiu-Dej și-a exprimat dorința de a vedea legionarii „stârpiți ca niște vipere", o poziție mult mai aliniată cu cea a Moscovei și cu înclinația lui Stalin. Pauker era în pericol de a fi acuzată de Moscova de păcatul capital: „deviere" de la doctrina oficială a partidului.

Tentativele ei de a face un compromis cu politicienii democrați ai României au declanșat curând radarul lui Vîșinski, procurorul dement al lui Stalin. Presupunând că Gheorghiu-Dej i-ar putea da o mână de ajutor în chestiunea rivalei sale pentru conducerea PCR, Vîșinski s-a dus la fostul ceferist și l-a întrebat:

– Tovarășe Gheorghiu-Dej, cum te ajută Ana Pauker?

Gheorghiu-Dej, după propriile spuse, a fost luat prin surprindere de direcția în care părea să se îndrepte conversația.

– Vedeți și dumneavoastră cum mă ajută, pretinde el că ar fi răspuns.

Vîșinski s-a gândit puțin, fiind un om obișnuit cu conversațiile codate cu mize mari.

– N-ar fi mai bine, a zâmbit el, dacă Ana ar fi înlăturată de aici?[6]

Intimidarea lui Pauker de către Kremlin începuse de fapt din anul precedent. Chemări noaptea târziu în biroul tovarășului Stalin erau un moment terifiant în cariera oricărui membru al Secretariatului Partidului Comunist Român, mai ales pentru cei care-l cunoșteau bine pe bătrân. De regulă venea sub forma unui apel telefonic de la Molotov sau de la Vîșinski, din partea lui Stalin, inducând o trecere în revistă frenetică a oricăror declarații recente, în căutarea unei „devieri" neintenționate sau a vreunui gest „contrarevoluționar". De obicei imperturbabilă, Ana Pauker a început să primească asemenea telefoane în ultima parte a anului 1944, numai cu patru luni înainte să fie trimisă la București ca favorită a lui Stalin. Imediat a început să facă aranjamente pentru a se proteja.

Pauker le-a luat cu ea la Moscova pe fiica sa de 23 de ani, Tania, și pe consiliera ei șefă, Ana Toma, despre care Pauker știa că este agent sovietic, dar în care avea mai multă încredere decât în mulți alții din PCR. Când cele trei au pășit pe aleea acoperită de zăpadă din fața clădirii Comitetului Central, Pauker a luat-o pe Toma deoparte și i-a spus:

– Uite, o să intru pe ușa aia, a șoptit ea, arătând spre câteva trepte de marmură ce duceau spre o clădire roșiatică cu creneluri. Dacă ies și apoi intru pe cealaltă ușă, totul este în ordine, o poți duce pe Tania la muzeu.

Cele trei au rămas tremurând în ger câteva clipe.

– Dacă nu ies, a șoptit Pauker, du-te la hotel, fă-ți bagajele și pleacă de aici cât mai repede.

Gheorghiu-Dej a primit și el o convocare similară câteva săptămâni mai târziu, în ianuarie 1945. De când ieșise din închisoare purta de regulă papuci și un pulovăr vechi, dar a fost convins de oamenii săi să îmbrace o jachetă de lână și să poarte cravată, cu această ocazie. Când a sosit, s-a pomenit față în față cu Stalin, mic de statură, care mergea prin birou ca „un procuror militar", punând rapid întrebări în timp ce se uita amenințător în ochii lui. Gheorghiu-Dej a dat câteva răspunsuri despre modelul sovietic pe care-l urma și despre susținerea Armatei Roșii, apoi a urmat o lungă tăcere stânjenitoare. Liniștea a fost întreruptă de Stalin care și-a coborât vocea, graseind cu un accent gruzin conspirativ:

– Ana [Pauker] este o tovarășă de încredere, dar, vezi tu, este evreică cu origini burgheze, și Partidul din România are nevoie de un lider din clasa muncitoare, un român adevărat.

Acestea fiind spuse, Stalin a pornit spre Gheorghiu-Dej, siderat, i-a strâns mâna și l-a anunțat:

– M-am decis. Vă doresc succes, tovarășe secretar general!

Stângaciul ceferist din Bârlad, Moldova, tocmai fusese uns șef al Partidului Comunist Român, fiind preferat Anei Pauker. Era o dovadă extraordinară de încredere într-un om pe care Stalin îl cunoștea prea puțin. Gheorghiu-Dej va fi singurul lider comunist din Europa de Est fără nici o legătură cu Moscova, ascensiunea lui fiind posibilă datorită evaluărilor pozitive din partea spionilor sovietici din București, mai ales din partea lui Emil Bodnăraș, agentul cu nas turtit al NKVD care fusese în Palatul Regal în noaptea loviturii de palat.

Când Pauker a aflat vestea, a răspuns așa cum știa că trebuie, scriindu-i prietenului ei Viaceslav Molotov, ministrul de externe sovietic, și recunoscând că Gheorghiu-Dej era cel mai potrivit pentru post. România era prea „înapoiată din punct de vedere cultural", spunea ea, pentru a accepta ca lider o femeie și o evreică. Molotov, care asistase la denunțarea multor rivali ai lui Stalin, i-a scris un singur rând ca răspuns: „Ești o femeie deșteaptă".

* * *

La o săptămână de la sinuciderea lui Hitler pe 30 aprilie 1945, cu capitularea necondiționată a Germaniei așteptând să fie semnată la Berlin, mareșalul și Mihai Antonescu au fost transferați la București și duși într-o sală de judecată prăfuită pentru a apărea la proces în fața Tribunalului Poporului.

Gata cu avocații dandy, strălucitori, cu fețe rumene din vechea Românie, înlocuiți de o comisie de funcționari comuniști cu chipuri grave. Președintele celor șapte „judecători ai poporului", Alexandru Voitinovici, își crease propria imagine amenințătoare ascunzându-se în spatele unor ochelari negri imenși și punând o statuetă a lui Hristos pe masă, în fața lui, care se potrivea ca nuca-n perete.

Antonescu a fost acuzat de „distrugere a țării" și de „crime de război", și a fost interogat două zile. A răspuns

fluent, cu calm și precizie militară, comparându-se cu Napoleon și chiar cu Aleksandru I al Rusiei. Despre persecuțiile și deportările evreilor a spus că legile fuseseră impuse de popor și de Garda de Fier. Dacă nu ar fi acționat, poporul ar fi jefuit și ucis chiar mai mulți dintre ei. A reamintit tribunalului că salvase 300 000 de evrei de la deportare în lagărele morții din Polonia ocupată de naziști. Despre asasinatele în masă de la Odessa a spus că represaliile fuseseră o reacție legală în fața unui inamic care încălcase normele războiului. Toate acestea s-au întâmplat pe timp de război, a spus el. Legile represive erau o funcție a războiului.

Refuzul calm al lui Antonescu de a cere iertare că se luptase chiar cu oamenii care îl judecau acum a fost considerat un moment de aur de îndârjire și de integritate. „Am declarat război împotriva Uniunii Sovietice", a spus mareșalul în fața curții, „și am continuat războiul pentru a recâștiga provinciile românești Basarabia și Bucovina."[8] Mulți români priveau cu admirație. „Nu puteau decât să se bucure", scria un jurnalist prezent, „când vedeau un român care stătea pe eșafodul Rusiei și provoca Rusia cu atâta calm."

Dar chiar când mareșalul și-a încheiat cele două zile de depoziții, strigăte insistente au pătruns de afară. „Puneți capăt procesului!", strigau mulțimile organizate de PCR, „Antonescu trebuie spânzurat." Dorința le-a fost inevitabil îndeplinită. Plutonul de execuție și-a făcut drum prin iarba înaltă de lângă închisoarea Jilava pe 1 iunie 1945. Mareșalul Antonescu era în frunte, călcând hotărât pe potecă de parcă și-ar fi condus trupele în luptă, flancat de o linie de tineri soldați români care păreau tulburați. Cu trei ore înainte își luase rămas-bun de la soția sa, Maria, cu un buchet uriaș de flori roșii în celula lui. Nu regreta nimic, i-a spus, a făcut totul din datorie față de țară, istoria îl va judeca. „Nici o lacrimă", a implorat-o el. „După ce

vom fi puși în pământ, eu azi, tu mâine, vom fi ridicați la cer, sunt sigur. Va fi singura răsplată dreaptă."[9]

Patru pari de lemn fuseseră ridicați într-o poiană, în locul numit „Valea Perilor". Cei doi Antonescu stăteau unul lângă celălalt, ambii refuzând să fie legați la ochi. Puțin mai departe se aflau generalul Constantin Vasiliu (fostul șef al Jandarmeriei din Ministerul de Interne) și Gheorghe Alexianu (fostul guvernator al Transnistriei, creuzetul Holocaustului românesc).

În timp ce se pregăteau detaliile execuției, mareșalul se uita la pomii văratici și părea să zâmbească slab, meditativ. Din buzunarul sacoului lui cu două rânduri de nasturi flutura în bătaia vântului o batistă albă de mătase extravagantă. I-a spus ceva cameramanului, remarcă pierdută acum pe filmul mut, cu ochii sclipind cu o anumită ironie. Apoi preoții, miniștrii, avocații și doctorii s-au tras la o parte. S-a dat semnalul. Antonescu și-a scos pălăria cu un gest teatral, înainte de a se prăbuși la pământ sub o rafală de gloanțe.

Decizia de a merge înainte cu execuția lui Antonescu a fost luată de Lucrețiu Pătrășcanu, comunistul care îl întrebase politicos pe rege dacă ar putea fi ministrul justiției în noaptea loviturii de palat. Regele și mai mulți politicieni democrați au cerut clemență pentru Antonescu, dar Pătrășcanu i-a refuzat. Desigur, decizia finală i-a aparținut lui Stalin. Acum, că războiul se încheiase oficial și liderul din timpul războiului murise, oficiali sovietici și agenți secreți au început să distrugă instituțiile politice și culturale ale României pentru a fi gata de preluarea comunistă. În primul rând, trebuiau să pregătească terenul, convingându-i pe români că, de fapt, comuniștii urmau pur și simplu voința poporului.

* * *

Corespondentul în România al ziarului *Christian Science Monitor*, Reuben Markham, relata despre primele alegeri

postbelice ale țării, și a decis să facă asta însoțindu-l pe favorit – Iuliu Maniu, de la Partidul Național Țărănesc (PNȚ) – în cursul campaniei. A primit un loc în autobuz cu adjunctul lui Maniu, Ion Mihalache, fost profesor de liceu, și în martie 1946 au pornit în ceva ce se presupunea a fi un turneu restrâns. Discursuri în primăriile din sate. Cine cu primari locali. Tarife electorale standard. Dar campania provincială inocentă, mai degrabă stângace, avea să se ciocnească cu trupele de șoc ale bolșevicilor.

Markham și delegații PNȚ au ajuns în vechiul oraș Bacău, lângă Iași, într-o seară de martie din 1946, și s-au cazat la un hotel. Mihalache, ca oricare alt lider bun, a contactat activiștii locali ai PNȚ pentru a-i invita la cină înainte de discursul de a doua zi. Aceștia aveau vești proaste. Comuniștii locali aflaseră despre întâlnire și spărseseră sediul PNȚ, distrugând mobila și bătându-i pe oficialii partidului. Locul era devastat. Cel mai rău era că vandalii fuseseră asistați de poliția locală.

Mihalache le-a spus să rămână calmi și a insistat să-i invite la cină la un restaurant lângă hotel. Dar, la scurt timp după ce au ajuns acolo, fereastra din față a fost spartă și o bandă de tineri comuniști i-a alungat de acolo.[10] După aceea au mers la un congres al PNȚ în orașul-port de la Marea Neagră, Constanța. În vara anului 1946 elegantul oraș-stațiune – punct strategic al marinei române – arăta ca o fortăreață rusească, trupe sovietice fiind prezente pe fiecare stradă și în fiecare bar. Vilele de la malul mării erau rechiziționate de ofițeri ai marinei ruși sau jefuite și distruse. Când Markham a ajuns la destinație, un cinematograf, acesta fusese făcut fărâme. Doi vlăjgani se aflau în mijlocul ruinelor și se prezentau ca „Poliția Secretă", în timp ce bande de tineri comuniști incendiau materiale ale Partidului Țărănesc la un foc din fața clădirii.

Pe Câmpia Dunării, în orașul Roșiori de Vede, un congres PNȚ a fost întrerupt de un om dintr-un oraș învecinat, care urla „Trăiască Stalin". Markham scria:

„Această exclamație era procedeul favorit al comuniștilor care voiau să tulbure întâlnirile opozanților întrucât, dacă o repetau destul de tare, făcea să nu se mai înțeleagă nimic din ce încercau să spună vorbitorii (...) dacă, pe de altă parte, mulțimea începea să strige la huligani (pentru că întrerupeau) (...), oamenii ar fi fost acuzați imediat de insultarea imperiului sovietic". Când delegații PNȚ l-au rugat pe intrusul comunist de la Roșiori de Vede să plece, el s-a întors cu soldați ruși care se aflau la intrarea micului cinematograf, iar aceștia au scos pușțile și au tras rafale deasupra capetelor delegaților.

Primele alegeri postbelice ale României s-au desfășurat într-un noiembrie cenușiu ca oțelul din anul 1946, cu violența comunistă la apogeu. Când s-au deschis cabinele de vot, observatorii electorali au găsit urnele sigilate și pline cu voturi. Oficiali necomuniști au fost luați curând de la centrele de vot și reținuți de poliție.

Ca în cazul tuturor alegerilor prost falsificate, a fost o întârziere în anunțarea rezultatelor, de parcă guvernul Groza, susținut de comuniști, ar fi subestimat amploarea jocului necinstit de care era nevoie pentru a răsturna voința unei națiuni. Aveau nevoie de mai mult timp. Două zile. Trei zile. Cinci zile. În cele din urmă, rezultatul a fost anunțat unei țări șocate pe 24 noiembrie. Groza și comuniștii câștigaseră la mare diferență, obținând aproape 70% din voturi. Dacă ar fi fost după Emil Bodnăraș, diferența ar fi fost mai mare. El susținuse 90%, dar până și cei mai duri colegi ai lui au recomandat ceva mai realist pentru publicul neîncrezător al României.

Au fost proteste internaționale intense, dar scurte. Washingtonul se plângea de „manipularea listelor electorale" și de „intimidare prin intermediul terorismului", iar Londra de „falsificare în masă a rezultatelor". Lui Groza și oamenilor lui puțin le păsa. Aveau majoritatea celor aproape 300 de locuri în noul parlament. Liberalii și național-țărăniștii aveau numai 36.

Comuniștii puteau face orice doreau, împotriva oricui, și totul cu sprijin sovietic. Sub presiunea Anei Pauker și a lui Gheorghiu-Dej, premierul Groza a demis 70 000 de funcționari guvernamentali și i-a înlocuit cu „elemente oneste, democrate și capabile", altfel spus comuniști. Unul dintre cei mai devotați susținători ai lui Pauker, din facțiunea Moscova, Vasile Luca, a fost numit ministru de finanțe și vicepremier, în timp ce, de dragul echilibrului, un membru al facțiunii din închisoare a lui Gheorghiu-Dej, Teo Georgescu, a fost numit ministru de interne. Fostul spion al NKVD, Emil Bodnăraș, a fost numit secretar general al prim-ministrului.

Dar Stalin încă era nemulțumit de „rudele" lui din România, imaginându-și că ar putea exista elemente în interiorul PCR care nu erau suficient de loiale Moscovei. În februarie 1947 i-a chemat încă o dată la Kremlin pe Gheorghiu-Dej și pe Ana Pauker. Cei doi au intrat împreună în biroul lui Stalin, găsindu-l fumând la biroul său de stejar, palid la față, neras, impenetrabil. Bătrânul, deja de 69 de ani, îi studia pe oaspeții lui români în timp ce pășeau pe covorul gros persan. Molotov stătea alături de Stalin. S-a vorbit puțin despre succesul comuniștilor în alegerile din România, apoi Stalin s-a întors pentru a vorbi cu Gheorghiu-Dej. Au fost divergențe, a întrebat el, cu eșalonul de conducere? În mod normal maestru al stăpânirii de sine, Gheorghiu-Dej se lupta să-și ascundă disconfortul. Singura „divergență serioasă", a spus el, a fost cu Pătrășcanu, ministrul justiției, care fusese în Palatul Regal în noaptea loviturii de stat, dar care acum se dovedea că era burghez și „deviaționist de dreapta". Stalin l-a îndemnat să spună mai multe. Era oare vreun sâmbure de adevăr în zvonul că ar fi existat o opinie curentă în partid conform căreia Ana Pauker și Vasile Luca nu ar trebui să ocupe poziții de conducere pentru că nu aveau origine română? (Pauker era evreică, Luca austro-ungar.) Gheorghiu-Dej a dat din cap că nu. Nu auzise asemenea

zvon. Dacă existau asemenea curente, insista Stalin, privind fără să clipească la Gheorghiu-Dej, tot mai șovăitor, atunci Partidul Comunist Român a fost „transformat dintr-un partid social și de clasă într-un partid bazat pe rasă". Nu, absolut nu, a insistat Gheorghiu-Dej, nu a existat un asemenea curent. A urmat o tăcere lungă, neplăcută. Apoi chestiunea a fost închisă. Toate acestea în fața lui Pauker, care l-a urmat pe Gheorghiu-Dej la ieșirea din încăpere și l-a întrebat: „Ce dracu' a fost asta?" La care Gheorghiu-Dej a ridicat stânjenit din umeri și a pornit să găsească șoferul. La întoarcerea la București, cei doi au decis să înceteze rivalitățile și să se concentreze pe înăbușirea oricărei posibilități de resurgență a opoziției.

În amurgul zilei de 15 iulie 1947, un șir de mașini în viteză își făceau drum prin peisajul agricol arid, la 48 de kilometri est de București, spre un mic aeroport rural numit Tămădău, unde aveau întâlnire cu două avioane private. La volanul primei mașini se afla adjunctul liderului Partidului Național Țărănesc, Ion Mihalache. În cealaltă se afla Nicolae Penescu, fostul ministru de interne țărănist. Apoi venea Nicolae Carandino, un faimos jurnalist susținător al PNȚ și strălucitoarea lui soție, actrița de cinema Lilly. Urmau alte vechicule pline cu membri marcanți ai PNȚ și o grămadă de bagaje.

Întregul activ de conducere al Partidului Național Țărănesc era pe picior de plecare în acea dimineață, cu excepția liderului Iuliu Maniu, care rămăsese la București. Planul era să fugă din țară înainte ca oponenții să fie arestați de comuniști, astfel încât PNȚ să poată înființa un guvern în exil în Turcia. Partidul luase în considerare această idee de săptămâni, apoi din senin a venit un străin și le-a oferit două avioane. Părea o ocazie care nu trebuia pierdută.

Mașinile au ieșit de pe drumul principal și s-au îndreptat spre mica clădire a aeroportului, unde așteptau

cele două biplane. Au fost descărcate cuferele și valizele, covoarele persane și hainele de nurcă, bijuteriile și valorile de familie – toate lucrurile de care aveau nevoie în următorii ani de exil. Apoi au auzit strigăte. O duzină de oameni înarmați se ascundeau în avioane și în clădirea aeroportului, și acum alergau spre ei, țintindu-i cu pistoalele și strigându-le din răsputeri să se oprească.

Acțiunea fusese organizată de Gheorghe Pintilie, agentul NKVD care-l omorâse în bătaie pe fostul secretar general al PCR, Ștefan Foriș. Rafinase abilitățile agenților din neexperimentata Securitate a României și desfășurase o operațiune ca la carte din partea guvernului susținut de comuniști. Pintilie recrutase un agent provocator pentru a oferi membrilor PNȚ un avion și a-i convinge să acționeze.

Agenții lui i-au luat pe viitorii pasageri și i-au dus în celule ale Ministerului de Interne, unde i-au acuzat de trădare. De asemenea, l-au arestat pe liderul Iuliu Maniu la el acasă și l-au acuzat că a fost părtaș la complot. Procesul care a urmat a fost o înscenare pur stalinistă. Întreaga conducere a PNȚ era în boxa acuzaților, și Maniu a fost acuzat de conducerea unei conspirații pentru a da jos „regimul democrat". El a fost denunțat, fără discernământ, ca spion britanic, spion american, fascist și nazist. La 75 de ani, el a apărut în fața justiției ca un pensionar elegant care s-a apărat plin de curaj. Dar verdictul fusese stabilit cu mult timp înainte de a începe procesul. Maniu a fost condamnat la închisoare pe viață și muncă silnică, cu alte cuvinte condamnat la moarte. Adjunctul lui, Ion Mihalache, a primit aceeași sentință.

Au fost duși la închisoarea Sighet, la granița cu Ucraina, un labirint întunecat de celule umede cu paturi de fier, unde li s-a alăturat curând și liderul liberalilor, Constantin Brătianu. Condițiile erau atât de dure încât Brătianu s-a sinucis la scurt timp de la sosirea aici. Vărul lui, Gheorghe (care ajutase la organizarea loviturii de stat împotriva lui

Antonescu) a supraviețuit doi ani bătăilor și înfometării înainte de a muri în celula sa. Fostul ministru de externe al României, Mihail Manoilescu, a murit de inimă în aceeași închisoare în anul 1951, pentru a fi pus sub acuzare după moarte și condamnat la alți 15 ani. Iuliu Maniu a reușit să supraviețuiască șase ani la Sighet, ajungând la 80 de ani, înainte de a muri, pe 5 februarie 1953. Trupul lui a fost aruncat într-o groapă comună în curtea închisorii.

Singurul obstacol care mai rămăsese între comuniști și controlul total al României era regele Mihai. El se afla la reședința lui montană de la Peleș, pregătindu-se pentru petrecerea de Revelion pe 30 decembrie 1947, când a primit un telefon de la Petru Groza și Gheorghiu-Dej. I-au spus că aveau imediat nevoie de el la București. La întoarcere, regelui i s-a prezentat declarația de abdicare, pentru semnarea căreia i s-a oferit jumătate de oră. Deși îl înlăturase pe mareșalul Antonescu și pregătise fără să vrea calea comuniștilor, acum era tratat ca un dușman al poporului. Prim-ministrul Groza a scos un pistol și l-a îndreptat spre rege, spunându-i că, dacă nu se va supune, „nu va avea de ales" și va executa o mie de studenți ținuți în închisorile românești. Mai târziu regele a spus că expresia „nu avea de ales" i s-a părut ciudată, când lucrurile stăteau de fapt invers, dar, cu Groza și cu Gheorghiu-Dej în încăpere, a semnat în cele din urmă. În aceeași zi țara devenise oficial un stat monopartid marxist-leninist, cunoscut sub numele de Republica Populară Română.

Capitolul treisprezece

Dar iată, eu, dintre toate națiunile, am ales imaginația.
Ilarie Voronca, poet avangardist român de origine evreiască

Deși debarcarea regelui Mihai a fost un eveniment care captase titlurile ziarelor din întreaga lume, trebuie să ne uităm în culise, în cotloanele întunecate ale Partidului Comunist Român și la personalul lui de conducere, dacă vrem să înțelegem evenimentele extraordinare care erau pe cale să cuprindă România. Totul trebuie privit prin cadrele unei dogme staliniste impuse de Moscova, dar exista un cerc restrâns de bărbați, iar în cazul României o femeie excepțional de puternică, chiar în vârful Partidului Comunist, ale căror acțiuni aveau să influențeze viețile a milioane de persoane. Ei urmau să decidă dacă vor transforma România într-un satelit sovietic slab sau vor urma o cale comunistă semiindependentă care i-ar fi putut plasa într-un enorm pericol personal.

Ca și în alte partide leniniste din Europa Centrală și de Est, aceste lupte pentru putere în România se confruntau cu o provocare halucinantă: detectarea „dușmanilor" în interiorul partidului. Era datoria sectară a fiecărui militant stalinist devotat de a-i găsi și demasca. De acum înainte, observă istoricul român Vladimir Tismăneanu, „epuratori și epurați, călăi și victime erau prinși cu toții într-un mecanism infernal al lichidării continue și fără de sfârșit[1]".

În câteva ore de la proclamarea republicii, Ana Pauker a devenit ministru de externe al României, prima femeie din lume numită în această funcție. A fost astfel catapultată în rolul de superstar comunist internațional, menționată în același timp cu Rosa Luxemburg și Dolores „Las Pasionaria" Ibárurri din Spania, deși ultimele două nu reușiseră să obțină vreo funcție oficială. Ziarele americane

concurau pentru interviuri în exclusivitate cu cea mai cunoscută femeie-revoluționar din România. *Time Magazine* a pus pe copertă un desen mai puțin măgulitor, înfățișând-o pe Pauker rânjind, încadrată de o seceră de aur. Reporterul special al publicației descria cum Pauker „gonea pe străzile Bucureștiului pe scaunul din față al unui Cadillac blindat, remarcând în treacăt că ea prefera locul din față al unui vehicul, pentru că focurile de armă care țintеau o mașină în mișcare loveau cel mai adesea partea din spate“[2]. *Life Magazine* a publicat cinci pagini duble, descriind-o pe Pauker ca „o luptătoare (...) lată în șale și bust (...), trupeșă (...), cu mâinile cât niște lopeți“. Dar, în ciuda acestui portret caricatural, scriitorul era impresionat de realizările politice ale acesteia. „Este cea mai puternică femeie din Europa contemporană“, spunea revista, iar strategia ei, „fără milă, răbdătoare și obedientă“. Articolul descria cum așteptase trei ani „cu toate firele puterii în mână, până a venit semnalul de la Moscova pentru a prelua Ministerul de Externe“, mișcare care, nota *Life*, semnala că Pauker este „stăpâna României“. Omițând orice menționare a lui Gheorghiu-Dej, revista anunța că, de fapt, Pauker este cea care „conduce Partidul Comunist și, prin el, viețile a 16 milioane de români“[3].

Ne putem imagina umilirea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Era secretarul general al Partidului, numit acum Partidul Muncitoresc Român (PMR), dar în cea mai mare parte era necunoscut. Chiar când mergea pe Calea Victoriei, nu îl recunoștea nimeni. Desigur, la acel moment partidul și statul erau separate. Gheorghiu-Dej era stăpân al PMR și era și vicepremier în guvern. Pauker trebuia să fie în subordinea lui în ambele ierarhii, și totuși îl domina în ambele.

Pauker îl dădăcea pe Gheorghiu-Dej ca o cloșcă bătrână subversivă, certându-l pentru prudența excesivă și insistența lui de a avea parte de un somn bun înainte de a lua decizii. Ea era radicală din instinct, debordând de idei

explozive și de acțiuni riscante. Gheorghiu-Dej prefera să stea acasă, demontând instalații electrice pentru a le monta apoi la loc, cu o cană de cafea dulce lângă el. Când Pauker dădea seratele sale fabuloase, Gheorghiu-Dej se scuza și pleca devreme, lăsându-i pe ceilalți să se întreacă în interpretări ale lui Marx sau să povestească istorii deocheate din alcovul tineretului comunist. Chiar și cei mai înflăcărați critici ai ei erau neajutorați în fața farmecelor sale. Emil Bodnăraș era cel mai loial aliat al lui Gheorghiu-Dej, dar era adesea convins să rămână până târziu în casa Anei. Superior intelectual celor din facțiunea închisorii – vorbea fluent germană și rusă și era un cititor avid –, el a descris scene strălucitoare cu artiști, scriitori și activiști care veneau și plecau, în timp ce cumnata Anei „se plimba de colo-colo cu sticle de coniac și lichior și-i îmbăta pe toți". Ana, în rol de amfitrioană, se prezenta la un nivel care „îl depășea pe cel al oricărui cadru local", în timp ce-și amintea serile de băut whisky cu Molotov și Stalin. Gheorghiu-Dej era invidios. Încă o considera pe Pauker principalul său pericol politic.

Efervescența lui Pauker și flerul ei intelectual nu făceau decât să îl reducă la tăcere pe stângaciul Gheorghiu-Dej în ședințele Secretariatului, format din patru persoane care conduceau PMR. Ar fi trebuit să fie o echipă unită, perfect echilibrată, care să reprezinte grupări și etnii rivale. Din vechea facțiune din închisoare făceau parte Gheorghiu-Dej însuși și colegul lui de celulă, Teohari Georgescu, fost ucenic de tipograf care abandonase școala la 11 ani. În ciuda chipului ciupit de vărsat și a cheliei premature, Georgescu era privit ca un fel de Casanova în partid, cu numeroase admiratoare și prieteni din închisoare, inclusiv Emil Bodnăraș.

Din facțiunea moscovită făceau parte Ana și adeptul ei cel mai loial, Vasile Luca, fost sindicalist la căile ferate, care fugise la Moscova în anii 1930, unde devenise un stalinist fervent. Luca era austro-ungar prin naștere, un

detaliu important în mișcarea comunistă care era paranoică în privința „outsiderilor", și era lipsit de sofisticare intelectuală. Până și Ana îl descria în secret ca „arogant" și cu „minte îngustă".

Problemele au început să iasă la suprafață pentru Gheorghiu-Dej în Secretariat când fostul său susținător loial, Georgescu, a fost copleșit de forța de caracter a lui Pauker și a schimbat tabăra. Ea era, a decis Georgescu, „incapabilă să facă greșeli majore". Asta însemna că Ana Pauker avea trei voturi în Secretariat, față de unul singur al lui Gheorghiu-Dej, iar Moscova era îngrijorată, dat fiind că Gheorghiu-Dej era omul ei.

Cu regele Mihai în afara țării – stabilit mai întâi în Italia, apoi în Elveția și în Anglia – și cu toate partidele politice interzise, România se consolida din punct de vedere militar în blocul sovietic, semnând un tratat de prietenie, cooperare și asistență reciprocă cu Moscova în februarie 1948. Imediat după aceea Gheorghiu-Dej a declanșat un program masiv de industrializare care nu se potrivea deloc cu economia României, preponderent agrară. S-a lansat un plan cincinal, ca omagiu adus Moscovei, și 30% din populația țării a fost forțată să se mute din zonele agricole pentru a munci în orașe. Apoi atenția PMR s-a îndreptat asupra legislației.

Relaxat în spatele biroului său de ministru al justiției se afla cel mai fericit fiu al partidului, Lucrețiu Pătrășcanu. După ce-i ceruse fără reținere regelui postul în acea noapte a loviturii de stat, Pătrășcanu devenise din ce în ce mai încrezător. A epurat ministerul de necomuniști, și în aprilie 1948 a început să suprapună o copie aproape identică a modelului sovietic asupra României. A introdus „asesori populari" ca să stea alături de judecători și să se asigure că deciziile erau mulțumitoare din punct de vedere ideologic. A simplificat procedura de condamnare acordând „suspiciunii" o pondere mult mai mare față de cea a dovezii. Și, ca mentorii săi de la Moscova, a aprobat

„mărturiile“ extrase prin intermediul torturii. Eroziunea domniei legii era acum completă.

Dar prezența lui Pătrășcanu începuse să-l deranjeze pe Gheorghiu-Dej. Faimos, iubit și de un calm înnăscut, ministrul justiției atrăgea mai mult spațiu tipografic în ziarele controlate de comuniști decât oricine, cu excepția lui Pauker. Mulțimile îi strigau numele la mitinguri. După ce mitingurile luau sfârșit, Gheorghiu-Dej își punea impermeabilul gri și pălăria cu boruri largi înainte de a pleca spre casă pentru a meșteri la aparatele lui de radio și la prăjitoarele de pâine, în timp ce Pătrășcanu îi invita pe tovarăși la un bar local, unde stătea în mijlocul admiratorilor care îl priveau cu ochi strălucitori, povestindu-le cu nesaț cât de puțin impresionat fusese de Gheorghiu-Dej și făcând aluzie la faptul că într-o bună zi avea de gând să preia conducerea partidului. Nu peste multă vreme, rapoarte despre intenția lui trădătoare au ajuns și la aparatul embrionic al partidului, Securitatea.

Între timp, sovietizarea României continua. În vara anului 1948 Biserica Ortodoxă Română a fost plasată în grija Ministerului Cultelor, de rezonanță gotică, ierarhia ei fiind decapitată rapid de oponenți suspecți. Marile posesiuni ale Bisericii au fost preluate de stat, împreună cu aurul, diamantele și bunurile ei de preț. La sfârșitul anului 1948, Partidul Muncitoresc Român preluase școlile și seminarele Bisericii, pe care le administra ca niște colegii controlate de comuniști.

Paștele a fost interzis, precum și orice sărbătorire publică a Crăciunului. Nu mai aveau loc căsătorii religioase, nici botezuri. Deși cultul religios în sine nu a fost interzis, era descurajat, și soldații și membrii de partid erau instruiți să nu meargă la biserică. De acum înainte, în loc să sărbătorească nașterea lui Hristos, România le va sărbători pe cele ale lui Marx și Stalin. Moș Crăciun fusese și el înlăturat și înlocuit cu Moș Gerilă.

Discursurile lui Stalin erau traduse în română și vândute la orice colț de stradă, cu 13 milioane de exemplare achiziționate. În același timp, cărțile considerate nepotrivite ideologic au fost interzise. Prima listă a publicațiilor cenzurate a fost emisă la începutul anului 1948 și includea 7 300 de cărți și reviste. Margaret Mitchell, Graham Greene, Gustave Flaubert, James Joyce – toți erau considerați occidentali și decadenți. *Dracula* de Bram Stoker era insultător față de unul dintre marii fii ai patriei, și a fost și el interzis, ca toată „literatura despre vampiri". Cărțile străine au fost confiscate și arse pe străzi, cu excepția marilor ruși. Aleksandr Pușkin, Lev Tolstoi, Anton Cehov, Fiodor Dostoievski erau considerați acceptabili, în timp ce scriitori români – nu. Poetul romantic naționalist Mihai Eminescu a fost proscris, ca și istoricul antisemit Nicolae Iorga, împreună cu poeții Lucian Blaga, Ion Pillat și Adrian Maniu. În locul lor guvernul a promovat scriitori obscuri, mediocri, precum „poetul cizmar" Theodor Neculuță, care scria versuri rimate plicticoase despre iubire și peisaje rurale. Populația României va duce dorul canonului occidental al culturii, artei, satirei și filosofiei alese și va fi închisă într-o lume monotonă, sigilată ermetic, unde fiecare cuvânt trebuia dezinfectat de Direcția de Propagandă și Agitație.[4]

Chiar și limba țării a fost răpită. Cerneala tipografică a fost confiscată de la ziarele de dreapta în vara anului 1944, și în primăvara anului 1947 publicațiile nemarxiste au fost interzise. Cotidianul comunist *Scânteia* (același titlu cu al ziarului ilegal inițial al lui Lenin, *Iskra*) prezenta noutăți despre problemele partidului într-o limbă sovietică vernaculară de import. Parlamentul se numea acum „Marea Adunare Națională" sau „organul suprem al autorității statului". Se publicau editoriale ce chemau la acțiune împotriva „diversiunii contrarevoluționare", „sabotorilor" și „elementelor ostile". Oamenilor li se spunea să fie „vigilenți" tot timpul și să „lichideze fără

milă (...) activitatea subversivă antidemocratică". Bucureștiul nu mai era „Micul Paris", așa cum fusese în timpul Belle Époque, ci devenise „Mica Moscovă".

Și străzile orașului trebuiau să se conformeze noii ideologii. Statuile au fost puse la pământ. Prima a căzut cea a regelui Carol I și a calului său impunător de bronz, dată jos de pe soclul de piatră din fața Palatului Regal. Apoi regele Ferdinand a dispărut de pe Calea Victoriei, pe urmă fostul lider liberal Ion Brătianu. În locul lor au apărut icoane ale vremurilor noi: Stalin la intrarea parcului nou botezat „Stalin" și, mai târziu, Lenin în fața clădirii ce adăpostea biroul oficiosului de partid, construită în stilul Universității de Stat din Moscova.

Mulțumită invitației Anei Pauker, adresată foștilor legionari, numărul membrilor PMR a crescut la peste un milion la sfârșitul anului 1948. Dar, în loc să fie un motiv de sărbătoare, partidul era îngrijorat că fusese infiltrat de spioni și de străini, și a lansat o „campanie de verificare". Începând cu iarna anului 1948, 200 000 de „investigatori" au fost angajați să scormonească în viețile fiecărui nou recrut. Ca urmare, 192 000 de membri au fost excluși, adesea pe baza unui simplu zvon. De-acum înainte, statutul de membru al PMR trebuia să fie câștigat. Proba de loialitate o reprezenta de departe recomandarea din partea unor membri de încredere, dând naștere unei clase noi și privilegiate, o clasă care se va proteja prin crearea uneia dintre cele mai înverșunate organizații de spionaj din Războiul Rece.

* * *

În catacombele Ministerului de Interne din București a fost creată o organizație care va stârpi spioni, străini, eretici și dușmani ai poporului în următorii cincizeci de ani. Din pereți ieșeau mii de cabluri electrice, cifrate și numerotate. Documente stăteau în teancuri nesortate, pe o mochetă cafenie. Angajații stăteau aplecați asupra unor bobine de

bandă ce se roteau încet, mari cât roțile de bicicletă. Era cartierul general al noii poliții secrete, Securitatea. Rolul ei era de a „asigura securitatea Republicii Populare Române împotriva comploturilor dușmanilor interni și externi", și până la sfârșitul anului 1947 un număr uluitor de 417 000 de persoane se aflau sub supravegherea ei.

Directorul organizației era un agent sovietic, Gheorghe Pintilie, pe care l-am întâlnit mai devreme în timp ce-l omora în bătaie pe fostul secretar general al partidului, Ștefan Foriș. Pintilie avea un șarm copilăresc, cu chipul luminat de niște ochi albaștri reci și un zâmbet ambiguu. Ca adolescent în Rusia imperială, luptase cu Armata Roșie, demonstrând o rară abilitate de a face uz de violență aparent fără vreo emoție. Era un talent care îl adusese în vizorul NKVD, iar mai târziu a fost trimis în România cu misiuni de sabotaj, în timpul regimului Gărzii de Fier. În cele din urmă, Pintilie a riscat foarte mult și a aterizat în închisoare alături de Gheorghiu-Dej.

Parcursul însângerat a lui Pintilie, de la tânăr soldat din Tiraspol până la direcția celei mai temute poliții politice din Europa de Est, l-a transformat în alcoolic. În anul 1949 Moscova a trimis însoțitori la București pentru a-l ține treaz în fiecare zi, cel puțin până seara. Sarcina era împărțită cu soția lui Pintilie, Ana Toma, agentă NKVD care era și consilieră a Anei Pauker. La fel ca Pintilie, Ana Toma era întâi de toate devotată Moscovei.

Pintilie, care nu avea prea multă școală, a început să manifeste curând un fel de megalomanie familiară față de oamenii lui Stalin de la Kremlin. În mai 1949 s-a dus la un concert oferit de Ministerul de Interne, cel mai probabil susținut de Ansamblul Ciocârlia pe care îl deținea ministerul și care interpreta muzică și dansuri populare sovietice de import. Asemenea evenimente erau populare în rândul rămășițelor jalnice ale burgheziei bucureștene, amatoare de concerte. Dar Gheorghe Pintilie nu se distra. A trimis un bilet organizatorilor. „Ordon artiștilor să nu

fie așa de sumbri! a spus. De ce orchestra simfonică stă în fosă, și nu pe scenă?" Întreaga prezentare, a spus el, i-a ofensat sensibilitățile politice. „Orchestra trebuie să urce imediat pe scenă (...) acordeoanele trebuie aduse de îndată (...) ca să puteți cânta marșuri viguroase și mobilizatoare."[5]

Securitatea lui Pintilie se purta ca și cum ar fi fost un serviciu de informații străin pe teritoriu românesc. Aduna informații despre Ana Pauker și Gheorghiu-Dej, și imediat îi transmitea îngrijorările lui Stalin. Printre cele mai monitorizate ținte din România se afla tânărul ministru de justiție și potențialul lider al PMR.

Pe 28 aprilie 1948, Lucrețiu Pătrășcanu a fost trezit de un ciocănit în ușă și s-a pomenit față în față cu un grup de bărbați în impermeabile bej. A fost dus la Ministerul de Interne pentru interogatoriu, împreună cu soția lui și cu mai mulți apropiați. Arestarea a fost ordonată de Gheorghiu-Dej. Chiar înainte să înceapă interogatoriul, pe 1 mai, Pătrășcanu a cerut să îi fie aduse creion și hârtie în celulă, apoi a scris o scrisoare „fraților și surorilor lui" din secretariat – Gheorghiu-Dej, Pauker, Georgescu și Luca. „Curând voi face 29 de ani de când am intrat în Partidul Comunist, le-a spus. Poate că am greșit adesea, nu am muncit cât trebuie și chiar am fost vinovat de conduită necorespunzătoare, dar nimeni nu mi-a pus niciodată la îndoială sinceritatea de comunist, devotamentul, dorința și eforturile de a urma fără șovăire linia partidului." A încheiat cu o pledoarie disperată, ca să fie scutit de o „distrugere fizică"[6]. Ca un semn rău prevestitor, scrisoarea a rămas fără răspuns.

Interogatoriul lui Pătrășcanu nu a fost desfășurat de români, ci de sovietici în persoana lui Aleksandr Saharovski, ofițer al MGB (precursorul KGB), care urmase un curs de interogare dictat pe linia Moscovei. Tratamentul aplicat lui Pătrășcanu a fost dur, dar el nu a fost torturat. În iarna anului 1949, după un an și jumătate de detenție, încă refuza să mărturisească crimele fictive de

care era acuzat, și atunci s-a luat decizia de a fi pus în custodia SSI, Serviciul Secret de Informații al lui Emil Bodnăraș, de pe lângă Consiliul de Miniștri.

A doua zi, distinsul fost ministru de justiție și-a tăiat venele cu o lamă, apoi a rupt lama în bucăți și le-a înghițit. A fost aproape un miracol că a supraviețuit. Anchetatorii aveau nevoie să se refacă repede, ca să-și reia lucrul.

***

În lanurile de grâu din vestul Bucureștiului mergea un om scund într-un costum cenușiu și cu pantofi de oraș. Părul i se lipise pe cap de la transpirație și rouă. Într-o mână avea o servietă plină cu ordonanțe, iar în cealaltă un pistol TT rusesc semiautomat. Dacă se opunea cineva, era pregătit să-l folosească. Proaspăt numit în funcția de ministru adjunct al agriculturii, Nicolae Ceaușescu se ocupa cu impunerea reformelor agricole staliniste în România, confruntându-se cu rezistența țărănimii. Era vara anului 1950 și întregul proces al confiscării de pământuri trena de optsprezece luni.

Ceaușescu nu prea era răbdător. În ce-l privea, aceștia nu erau țărani adevărați, ci chiaburi, echivalentul românesc al rusescului *kulak* sau „burghezie țărănească", oameni care angajau muncitori și mașini și dispuneau de loturi de pământ. Ceaușescu îi considera la fel de respingători ca aristocrații și se înfuria când se plângeau de absența despăgubirilor. Reformele însemnau tocmai asta. Pământul era un bun comun și trebuia să intre în proprietatea statului. Fermele și animalele le vor fi luate cu forța.

Numit de vechiul său mentor, Gheorghiu-Dej, și lucrând sub conducerea secretarului de partid cu agricultura Ana Pauker (era încă ministru de externe, dar supraveghea în același timp politica agricolă din partea PMR), Ceaușescu știa că această confiscare a pământurilor era primul său test ca ministru, și era hotărât să se achite de

sarcină. 80 000 de țărani fuseseră închiși și familiile strămutate, deportate în zone speciale de relocare, unde locuiau în comune.

Gheorghiu-Dej își adusese treptat protejatul în funcții publice. Mai întâi îl trimisese pe Ceaușescu la Moscova pentru a fi pregătit la prestigioasa Academie Militară Frunze, călătorie din care tânărul comunist, ușor de impresionat, se întorsese îmbrăcat cu mândrie în uniformă de general-maior. După aceea Ceaușescu a fost pus în fruntea educației armatei române în noul spirit marxist-leninist, sarcină pe care a îndeplinit-o cu devotament. Tânărul care abandonase școala la 11 ani era menit să fie un pedagog la scară mare. Nu avea idee de gramatică, sintaxă sau punctuație, nici cunoștințe de istorie, geografie, economie sau științe tehnice. Dar aceasta era puterea comunismului. Răsturna vechile convingeri. De ce nu ar putea deveni profesori niște oameni fără școală?

Procesul de concepere a unui program propriu-zis de îndoctrinare militară era puțin mai complicat. Ceaușescu nu citise nici operele de mai mică întindere ale lui Marx, darămite *Das Kapital*. De fapt, nu citise nici o carte până când nu a ajuns la închisoare. La Doftana a învățat să citească în timp ce livra mesaje și mâncare pentru viitorii lideri ai partidului. Obișnuia să stea în magazia cu lemne, unde își scotea exemplarul său din *Problemele leninismului* de Stalin și încerca încet să înțeleagă fiecare paragraf arid, citind aceeași carte de nu știu câte ori, până reușise să memoreze secțiuni întregi.

După promovarea la Ministerul Agriculturii, Ceaușescu încă încerca să evite să scrie scrisori și discursuri, stânjenit de cvasianalfabetismul său. Un efect secundar a fost că se baza exclusiv pe memorie, devenind treptat un „enciclopedist“ pe orice temă, de la fabricarea tractoarelor până la împrăștierea bălegarului în ferme. Nu dispunea de profunzime, de context istoric, numai de un amestec uimitor de fapte pe care le folosea ca să impresioneze. Dar

memoria lui va deveni și un instrument eficient pentru a înțelege structurile monolitice ale partidului și procedurile lui impenetrabile, la care mai târziu va deveni un maestru.

Colectivizarea la impunerea căreia a ajutat Ceaușescu nu era deloc populară peste tot în PMR. Ana Pauker își manifesta fățiș opoziția. Fusese martora dezastrului colectivizării forțate în Rusia în anul 1930, când producția de cereale scăzuse drastic, și a avertizat că același lucru se va întâmpla și în România, întrucât țara era insuficient mecanizată pentru funcționarea unui sistem centralizat. Dacă România voia cereale, spunea ea, țăranii trebuie lăsați să-și muncească singuri pământurile. Dar, din nou, ideile lui Pauker au fost respinse de Moscova când sovietele au impus colectivizarea în întregul bloc comunist, în anul 1948. Dușmanii ei din PMR aveau acum încă o „dovadă" a lipsei de vigoare revoluționară a lui Pauker și a „devierii" de la ideologia stalinistă.

Între timp, steaua lui Ceaușescu era în plină ascensiune. El și tânăra lui familie s-au mutat în cel mai exclusivist cartier din capitală, Primăverii, o enclavă cu bulevarde largi, cu mulți copaci, pe malul lacului Floreasca, lângă Parcul Stalin (azi Regele Mihai I), zonă aleasă de Gheorghiu-Dej pentru găzduirea nomenclaturii de partid. Foștii rezidenți burghezi fuseseră scoși de acolo și, când a ajuns Ceaușescu, membrii importanți ai Biroului Politic își luaseră deja cele mai bune vile, ridicând ziduri și garduri pentru intimitate și instalând milițieni la porți. Pentru Ceaușescu rămăsese o mică proprietate semidecomandată pe o stradă mai puțin pretențioasă, dar potrivită pentru un ministru tânăr. În Primăverii își putea duce slugărnicia în saloanele și curțile oricărui ministru dorea, chiar în weekenduri, dispunând de un talent machiavelic pe care până și criticii lui cei mai înverșunați îl descriau ca „genial".[7]

Înălțimea gardului din jurul proprietăților din Primăverii era direct proporțională cu rangul din partid.

Miniștrii și funcționarii mai mărunți aveau voie să aibă garduri numai până la talie, în timp ce membrii Biroului Politic erau complet feriți vederii. În serile de vară, Emil Bodnăraș, posesorul unuia dintre cele mai înalte garduri din vecinătate, putea fi văzut plimbându-se prin Primăverii cu vecinul său, Leontin Sălăjan (șeful statului său major), în timp ce Ceaușescu, al cărui gard era mic, dar în creștere, se ducea la un ceai la Gheorghiu-Dej, care trăia în spatele celui mai înalt gard.

Asimilarea unui mod de viață elitist nu se limita la cărămizi și mortar. Soția lui Ceaușescu, Elena, făcea cumpărături de la magazinele Comturist, alături de alte soții din Biroul Politic, magazine de lux rezervate doar nomenclaturii, mereu pline cu alimente din import și haine de calitate. În timpul iernii, familiile importante din partid se mutau în masă la stațiunea de schi Predeal, unde aveau vile exclusiviste pe pantele dealului Cioplea. Vara călătoreau la reședințele lor de pe litoral ce dădeau spre plajele nisipoase din județul Constanța, proprietăți care rămâneau goale în restul anului. Fiecare moment de odihnă era petrecut împreună, însoțiți frecvent de consilieri, personal de securitate, șoferi și un anturaj de familie sau prieteni. Acesta era cercul magic al lui Gheorghiu-Dej, și Ceaușescu se afla la periferia lui strălucitoare.

Veniți peste noapte din case țărănești și din blocuri înghesuite, conducătorii României nu aveau nici o idee cum să mobileze aceste spații goale. Puneau sofale de piele artificială în camere somptuoase ce făceau ecou și dădeau jos sobe tradiționale de teracotă, pentru a le înlocui cu șeminee electrice chinezești. Picturile tradiționale erau considerate decadente și burgheze, astfel încât cumpărau lucrări realizate de un nou gen de artiști, aprobați de partid, cu titluri precum „Femei înarmate în Garda Patriotică", „Greva de la Lupeni" și „Propagandist al

partidului în sat". Piscinele, marmura italiană și băile aurite vor apărea mai târziu.

Discuții politicoase, de socializare, în rândul elitelor care s-au ridicat singure nu aveau loc prea ușor. Mulți dintre ei nu aveau decât povești din închisoare. Chiar și cei care aveau o bază culturală bogată, precum Ana Pauker, trebuiau să se exprime de fiecare dată cu o conformitate sterilă. La întâlnirile de socializare de la Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca și propagandistul-șef al partidului, Iosif Chișinevski, vorbeau politică pentru o vreme, apoi nu aveau nici o idee despre ce vor discuta în continuare. În cele din urmă, cei mai puternici oameni din țară se adunau în jurul unei măsuțe de lemn și jucau tabinet, ca pensionarii.[8]

* * *

Canalul Dunăre–Marea Neagră a fost sugestia lui Stalin. În 1948, cu un rânjet satisfăcut din spatele biroului, i-a sugerat lui Gheorghiu-Dej că românii au nevoie de un monument eroic pentru a ilustra puterea supraomenească a Partidului Comunist, probabil un baraj sau un pod suspendat imposibil de lung. Va revitaliza starea de spirit a oamenilor, a spus Stalin, și-i va ajuta să se concentreze pe posibilitatea unei munci colective.

El și Gheorghiu-Dej au ajuns în cele din urmă la ideea unui canal de dimensiuni epopeice care va asigura o scurtătură de la Dunăre la Marea Neagră, reducând distanța cu 257 de kilometri și economisind astfel două zile de navigație pe cel mai important fluviu comercial al Europei, lucru care îl va ajuta pe Stalin să-și exporte minereul de fier în Europa Centrală. Va fi nevoie de zeci de mii de muncitori, timp de un deceniu sau mai mult, și Gheorghe Gheorghiu-Dej s-a gândit atunci la lagărele de prizonieri pentru o soluție. Mii de foști legionari, împreună cu ofițeri epurați din armată și spioni suspecți, au fost cooptați în câteva luni și puși să sape un șanț

suficient de lat pentru a permite accesul petrolierelor prin câmpiile din estul României. Toate aceste lucrări se desfășurau sub regimul punitiv al unor gardieni înarmați cu bice și pușți. Începând cu ora 4.30 dimineața, armate de salahori mărșăluiau către șantierul canalului, în ceea ce va deveni cel mai cunoscut simbol postbelic al represiunii staliniste din întregul bloc sovietic.

Un cuvânt sau o faptă ușor nelalocul său putea trimite pe cineva la muncă silnică la Canal. Unii veniseră aici ca pedeapsă numai pentru că vizitaseră bibliotecile de la ambasada americană și de la cea britanică.[9] Deținuții erau împiedicați să-și schimbe hainele din ziua arestării, și tot ce purtau se făcea zdrențe. Pantofii, chiar și în lunile geroase de iarnă, erau un lux. Fiecare deținut avea un dosar cu o bandă colorată pe diagonală ce indica severitatea pedepsei. Cei cu pedepsele cele mai grele trebuiau să sape patru metri cubi pe zi, echivalentul a șase tone.[10] Singura asistență mecanizată venea sub forma unei pompe de foraj uzate și a unor excavatoare de mâna a doua, importate de la canalul sovietic Volga–Don.

Spre sfârșitul anului 1950, 20 000 de condamnați la muncă silnică munceau în paisprezece lagăre de-a lungul malurilor a ceea ce începuse să fie cunoscut sub numele de „Canalul Morții". Ei reprezentau doar o parte a prizonierilor politici ținuți în cele 75 de gulaguri ale lui Gheorghiu-Dej. Aceste închisori și lagăre adăposteau aproape 100 000 de persoane, cei mai mulți foști legionari. În sistemul gulagului, bărbații și femeile munceau la drumuri, poduri și tunele. Zeci de mii au murit de epuizare, boli și bătăi. Canalul aducea cea mai înaltă rată a mortalității, cu un număr estimativ de 10 000 de morți, cei mai mulți în primii trei ani de construcție – cu o rată a mortalității de nouă oameni pe zi.

Ana Pauker se opusese canalului Dunăre–Marea Neagră de la început, spre enervarea lui Gheorghiu-Dej, care îl privea ca șansa lui la nemurire. Costul era astronomic –

două miliarde de dolari în banii de azi –, în timp ce România încerca disperată să-și atingă obiectivele din primul plan cincinal. „Nu trebuie să cheltuim atâți bani, spunea Pauker, ar trebui mai bine să construim locuințe." Oamenii nu aveau destul ciment să-și construiască propriile case, spunea ea, dar „milioane de tone" se duceau pe proiectul preferat al lui Gheorghiu-Dej. Mai târziu Pauker a negat că știa ce se întâmplă la canal, spunând că știa numai ce se scria în rapoartele oficiale, anume că era un „lagăr de reeducare pentru personalități burgheze"[11].

Noțiunea de reeducare nu era nouă, dar comuniștii români începeau să fie din ce în ce mai interesați dacă putea fi folosită pentru schimbarea comportamentului sau opiniilor unei persoane. Ar putea, de exemplu, un fost legionar să se vindece de opiniile lui de extremă dreapta? Era oare posibilă reprogramarea minții umane? Mărturia lui George Cușa, fostul legionar pe care l-am întâlnit la Constanța în 2019, a fost relevantă.

În anul 1948, Cușa era student, membru al unei organizații ilegale numite „Frăția de sânge" care antrena legionari aspiranți. Corneliu Codreanu fusese asasinat cu zece ani în urmă, dar cultul lui supraviețuise stalinizării bruște a României. Confruntați cu perspectiva unei evreice în funcția de ministru de externe și a importului total al sistemului sovietic, naționaliștii din „Frăția de sânge" aveau măcar o soluție, deși veche. Totuși riscul era uriaș, într-o țară cu un control din ce în ce mai mare al poliției politice.

Cușa era, și încă este, extrem de inteligent. Studia medicina veterinară și filosofia în același timp și-și petrecea timpul liber cântând în corul universității sau punând în scenă piese de Molière la Uniunea Studenților. În noaptea de 28 septembrie 1948 dormea în camera sa de cămin de la Universitatea din București, când a fost trezit de trei bărbați. Purtau haine de piele cu gulere ridicate și

pălării. Unul i-a spus lui Cușa că trebuie să ia o pătură cu el, pentru că „s-ar putea face frig".

Cușa a fost dus în catacombele de la Ministerul de Interne și a fost uluit cât de imens era acel loc. A dormit în acea noapte pe ciment și a fost lăsat în celulă o săptămână înainte de a fi dus la etaj, într-un mic birou unde a fost bucuros să vadă din nou cerul. Erau doi anchetatori. Nu l-au așteptat să se așeze. „Ce faci aici, ticălosule?", i-a strigat unul. Și omul l-a pocnit atât de tare în față încât a căzut jos. Câteva zile mai târziu, după alte câteva bătăi, a fost condamnat la cinci ani de închisoare.

Primele luni ale sentinței le-a petrecut la Jilava, unde Codreanu și Antonescu fuseseră deținuți și ei, dar a fost dus apoi la închisoarea Pitești, pe malul râului Argeș, în apropiere de castelul lui Țepeș. Era 7 martie 1950. Cușa a fost dus pe o ușă în ceva ce se numea „Camera nr.1", un imens spațiu gol, fără ferestre și fără mobilă. Era cunoscută de deținuți ca „Purgatoriul". Într-un colț, înghesuiți unul în altul, erau 40 de tineri. Cușa l-a recunoscut pe unul dintre ei, un prieten de liceu, dar trăsăturile îi erau distorsionate. Maxilarul și pomeții bărbatului păreau dislocate, și o parte a feței lui era de un purpuriu vânăt. Ceilalți aveau răni similare. Când s-a apropiat Cușa, însoțit de un gardian, grupul s-a ghemuit într-un colț.

Cușa a fost dus în fața unui comitet, un grup de tineri studenți ca el, până în 25 de ani, care erau foști deținuți. L-a recunoscut pe liderul lor, Eugen Țurcanu, un tânăr student de la drept care fusese cândva legionar, iar acum schimbase tabăra. Țurcanu era frumos, „cu un corp bine proporționat ce părea de atlet", dar când se enerva „distrugea totul în cale". Când Cușa a intrat în cameră, Țurcanu l-a întrebat cu un calm sinistru dacă dorește să fie reeducat, primul pas al procesului implicând faptul de a deveni informator. Cuvântul pe care îl folosisese el era *turnător*. Cușa a spus că nu vrea, și peste câteva zile a fost dus la „Purgatoriu".

La început a fost liniște. Apoi un vechi prieten al lui Cușa a apărut în încăpere și l-a întrebat ce mai face. Cușa a fost ușurat să vadă pe cineva cunoscut și a dat să răspundă, când prietenul l-a lovit cu pumnii în cap. Cușa a căzut la pământ și a fost din nou atacat. Bătăile erau dezlănțuite, fiind administrate de cei pe care Cușa îi numise odinioară camarazi.

Aceasta era trăsătura definitorie a programului de la Pitești. Deținuții erau torturați în mod repetat de rude și de prieteni și puteau evita alte bătăi numai dacă deveneau și ei torționari. Trebuiau să mărturisească toate „crimele", să dea numele celor vinovați, apoi să „demonstreze" că fuseseră „dezinfectați" chemându-i pe cei pe care îi turnaseră în Camera nr.1, unde trebuiau să-i bată până își pierdeau cunoștința.

Această întorsătură grotescă determina un colaps psihologic atât de intens, încât se presupunea că va curăța creierul victimelor de tot ce se aflase acolo până atunci. Dacă deținutul „reformat" îi bătea cu milă pe foștii lui prieteni, întregul proces începea din nou. Intensitatea bătăii trebuia să demonstreze nivelul „recuperării".

Disperați să arate că fuseseră „vindecați", unii deținuți și-au bătut prietenii atât de tare încât aceștia au murit pe podeaua Camerei nr. 1. Unii au fost așa de traumatizați încât au preferat să se sinucidă în loc să aplice pedeapsa administrativă. Mulți dintre acești tineri se numărau printre cele mai strălucite personalități ale generației lor, distruși în numele unei noțiuni demente de progres.

Pitești nu a presupus doar transformarea deținuților în torționari psihopați. La coordonarea experimentului au contribuit gardieni, medici, psihiatri, guvernatorul închisorii, ofițeri de Securitate și chiar politicieni importanți care vizitau închisoarea. În timp ce George Cușa se afla la Pitești, a fost scos din celulă într-o zi și a văzut silueta solidă, impunătoare, a unei femei în care a recunoscut-o pe Ana Pauker. Cușa este unul dintre cei

doar trei supraviețuitori ai acestui experiment barbar care încă este în viață. A fost cruțat pentru că mintea lui a fost puternică, dar trupul i-a fost slab. Avea o formă de leucemie care l-a făcut să fie dus la spital pentru tratament, iar torționarii aveau nevoie de victime sănătoase pentru a se concentra pe chestiunile importante.

* * *

O coloană de limuzine negre mergea de la aeroportul din București la Ministerul de Interne în ianuarie 1952, ducând un grup de consilieri sovietici trimiși de Stalin. Gheorghiu-Dej era binedispus. Liderul sovietic făcuse aluzie că Pauker nu mai este agreată din cauza „deviației sioniste" (sprijinirea evreilor să plece în Israel), exact atunci când Stalin adoptase o poziție ostilă mai accentuată față de statul evreu.

Stalin nu voia să o elimine numai pe Pauker, ci întreaga ei coterie de miniștri „deviaționiști", inclusiv pe Vasile Luca, ale cărui rădăcini maghiare păreau mai cu seamă suspecte în ochii sovieticilor, și pe Teo Georgescu.

Cea mai ușoară țintă părea a fi Luca, pe care Kremlinul îl acuza de un tip de deviaționism cunoscut ca „țărănism" – discurs marxist pentru favorizarea țăranilor în detrimentul clasei muncitoare industriale. Acuzațiile erau următoarele: ca ministru de finanțe, Luca ieftinise produsele industriale pentru țărani, dar a crescut în același timp prețurile pentru produsele agricole. Astfel i-a favorizat pe micii fermieri în detrimentul muncitorilor, ofensă serioasă la adresa doctrinei marxist-leniniste conform căreia clasa muncitoare era forța conducătoare a revoluției mondiale.

Ca măsură de pedeapsă, Stalin a decis să impună o serie de reforme financiare stricte în România, care aveau să plaseze clasa muncitoare la conducere și să confiște efectiv economiile de-o viață ale țăranilor. Detaliile schemei lui au ajuns în servietele delegației sovietice sosite în țară în

limuzine negre lucioase. Dar, la câteva zile de la sosirea lor, au fost atrași de posibilitatea mult mai ademenitoare de a declanșa o epurare stalinistă tradițională asupra lui Vasile Luca.

Echipa sovietică s-a instalat în clădiri guvernamentale și a întocmit un dosar fictiv în care biroul lui Luca era acuzat de a fi fost împânzit de „activitate inamică" și „sabotaj". În zilele de glorie ale lui Stalin, el ar fi fost dus imediat la închisoare, dar Biroul Politic român încă prefera iluzia unui proces și a decis că o întâlnire de o săptămână va fi suficientă pentru a-i decide soarta.

Imediat ce ancheta s-a încheiat în acea vineri după-amiază, susținătorul devotat al lui Gheorghiu-Dej, Alexandru Moghioroș, s-a ridicat în picioare și a anunțat cu un regret solemn că, în opinia lui, Luca se face într-adevăr vinovat de „deviere țărănistă", fapt pentru care ar trebui epurat. A urmat o pauză, apoi murmure de aprobare. Luca și-a dus mâinile la piept și a leșinat. A fost dus acasă cu o ambulanță și monitorizat pe timp de noapte de un doctor.[12] În cele din urmă, a fost demis din postul de ministru al finanțelor, dar, în mod crucial, i s-a permis să rămână în Biroul Politic.

Câteva zile mai târziu, a sunat Stalin. Avea nevoie de o actualizare privind starea epurării. Gheorghiu-Dej s-a dus la Moscova cu anturajul său, pentru a se întâlni cu liderul sovietic. Era aprilie 1952. Așteptând în cabinetul lui Stalin se afla același cerc de personaje cu chipuri rânjind, mahmure: Viaceslav Molotov, Lavrenti Beria (șeful NKVD și epuratorul-șef al lui Stalin) și Anastas Mikoian (vicepremierul Consiliului de Miniștri). Stalin pufăia supărat din pipa lui și a invitat delegația română să ia loc. Gheorghiu-Dej a scos un dosar și a început să citească pe tonul lui monoton obișnuit. Putea raporta că Luca fusese dat jos din funcția de ministru de finanțe, i-a spus el lui Stalin și cercului lui, și că au început să se facă cercetări și în privința altor acțiuni care ar putea fi luate. S-a auzit un

pufnet demonic din partea contingentului sovietic. Gheorghiu-Dej a dat să continue. Unul dintre liderii sovietici – nu știm cine, pentru că Gheorghiu-Dej, în descrierea sa, nu îl identifică pe turbulent[13] – a strigat cu o voce de pantomimă: „Uite, l-au dat jos pe Luca din post, dar l-au lăsat în Biroul Politic". Toți cei prezenți au început să râdă. Stalin i-a întrerupt. „Ce fel de proletar ești tu?", a mârâit el la Gheorghiu-Dej. Molotov a fost următorul care a arătat spre vechiul ceferist, decretând cu o voce ascuțită, batjocoritoare: „Uitați, are mâini catifelate... ce om rafinat și delicat".

În acea noapte, la hotelul său din Moscova, Gheorghiu-Dej a fost trezit brusc la ora 2.00 de un telefon. El și anturajul lui erau chemați la o cină târzie la Kremlin. Când au ajuns, Stalin, Molotov și Beria erau la masă, bând vin georgian și șampanie. Românii uimiți s-au trezit cu pahare în mâini și lui Gheorghiu-Dej i s-a spus să stea în stânga lui Stalin.

– Dej, a început Stalin, de câte ori ți-am spus să scapi de Ana Pauker și tu nu m-ai înțeles?

Gheorghiu-Dej a întins niște caviar în jurul farfuriei și nu a spus nimic.

– Dacă aș fi fost în locul tău, îl certă Stalin, aș fi împușcat-o de mult în cap.

Gheorghiu-Dej a zâmbit slab. A urmat vodcă cu boabe de piper. În timp ce Stalin înfuleca o bucată de hering marinat și cerea rachiu, s-a aplecat spre urechea lui Gheorghiu-Dej:

– Am fost convins că singurul sânge proletar curge prin venele tale, dar acum văd că e sânge mic-burghez.

Următorul plen al Biroului Politic a fost organizat la București pe 26–27 mai 1952. Pauker era, după cum a recunoscut chiar ea, „îngrozită", descoperind că acuzațiile împotriva lui Luca urmau să se intensifice. Cu ironiile lui Stalin încă plutind în aer, Gheorghiu-Dej și facțiunea sa l-au demis fără întârziere pe fostul ministru de finanțe și din

Biroul Politic. Acum o epavă din punct de vedere fizic, Luca a fost închis în temnițele Ministerului de Interne unde, în timpul interogatoriului, a mărturisit scâncind cele mai bizare păcate inimaginabile și a acuzat-o pe Pauker de orice îi trecea prin minte.

A urmat cazul împotriva lui Teoharie Georgescu, ministru de interne și vicepremier. Lui Georgescu îi plăcea să se îmbrace ca un boxer, cu un costum spilcuit din păr de cămilă și o pălărie cu boruri înguste, și avea printre prieteni pe cei mai de temut comuniști din țară. Biroul Politic trebuia să se poarte cu grijă cu Georgescu, pentru a evita producerea unei fisuri neașteptate. A fost acuzat de „lipsă de spirit militant împotriva dușmanului de clasă" și demis din toate funcțiile, dar, grație mâinilor „catifelate" ale lui Gheorghiu-Dej, a fost desemnat pur și simplu să „lucreze la un nivel inferior", în loc să fie aruncat în temniță.

Apoi a venit Pauker, pe care plenul a atacat-o „într-o atmosferă aproape mafiotă". A fost acuzată de „deviere de dreapta" deoarece i-a invitat pe legionari în partid, precum și pentru că a permis emigrarea evreilor în Israel. Prietenia ei cu fostul ministru de justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, încă în detenție și interogat, era o dovadă clară pentru lipsa ei de „vigilență revoluționară". Loialitatea ei față de soțul decedat a atras un oprobriu deosebit. I se oferise șansa să-l denunțe pe Marcel, i s-a spus, când era în închisoare în anul 1938, dar refuzase.

Când acuzațiile de „deviaționism de dreapta" s-au încheiat, ei au adăugat și puțin „deviaționism de stânga". Detaliile nu prea contau. Ana a fost alungată pentru că ei voiau să fie alungată, pentru că, dacă ei nu reușeau să o alunge, ar fi fost posibil ca ea să îi alunge pe ei. I s-a ordonat „să-și facă autocritica", un vechi trop stalinist care presupunea să-ți imaginezi cele mai rele lucruri care puteau fi spuse despre tine și apoi chiar să le spui. Pauker a fost dată afară din Secretariat și din Biroul Politic, dar i s-a

permis să rămână la Ministerul Afacerilor Externe. În același timp, a fost lansată o investigație penală la care Pauker, curajoasă, a răspuns în detaliu la tot felul de întrebări în scris. Dar nu a folosit la nimic. Într-o dimineață devreme din februarie 1953, ofițeri de la Securitate au ajuns acasă la ea, au intrat în sufragerie, i-au ordonat să se întoarcă și i-au pus o legătură neagră la ochi.

Au început pregătirile pentru un proces spectaculos. Pauker, Luca și Georgescu aveau să fie trimiși cu toții în fața justiției, în cadrul aceleiași epurări necruțătoare.

***

Duminică, 1 martie 1953, unul dintre servitorii lui Stalin, Piotr Lozgacev, trupeș și mic de statură, a intrat cu oarecare emoție în dacea de un verde viu a stăpânului său de la Kunțevo, lângă Moscova. Nimeni nu primise nici un semn de viață de la Stalin toată ziua. Ultima dată fusese văzut în noaptea precedentă, la ora 4.00, roșu la față, beat și discutând cu Nikita Hrușciov după un alt maraton de băut. Era 10 seara când Lozgacev a intrat în dacea lui Stalin și a pornit vioi prin vestibul, făcând o mulțime de zgomot ca să nu fie acuzat că s-a furișat la șef. Cum a intrat în sufragerie, a văzut o imagine îngrozitoare: Stalin, în pantaloni de pijama și în maiou, cu o mână răsucită sub corp, aproape inconștient și scoțând un sforăit ușor. Lozgacev s-a dus repede la telefon și a sunat doi colegi care au ajuns gâfâind și palizi. L-au ajutat să-l ridice pe o canapea pe Stalin care tremura din tot corpul și făcuse pe el. Încă din primele ore ale zilei de luni, curtenii au început să sosească, mergând tiptil în jurul lui Stalin care abia mai sufla, împărțind ceai îndulcit și începând lupta pentru putere. Stalin suferise o hemoragie cerebrală și a murit peste patru zile, fără a-și recăpăta conștiința.

În timp ce Beria, Molotov, Malenkov și Hrușciov se aliniau în jocul lor letal pentru succesiune, în România veștile au picat ca un tunet în plină iarnă. Liderii de partid

au încercat să prevadă evoluția probabilă a furtunii. Gheorghiu-Dej intrase fără șovăire în tabăra lui Stalin încă de când devenise prim-ministru. Spusese despre sine cu bucurie că este cel mai stalinist dintre staliniști, dar acum, după moartea sponsorului său principal, poziția lui Gheorghiu-Dej era în pericol. Indiferent de procesele obscure care se jucau la Moscova, acestea aveau să se facă resimțite și la București. Dacă s-ar fi găsit un înlocuitor stalinist, Gheorghiu-Dej ar fi fost în siguranță. Dacă va fi un reformator, cel mai probabil va fi o victimă a schimbării de direcție în oglindă și în România.

În câteva zile, Gheorghiu-Dej a început să primească telefoane de la ministrul sovietic de externe, Molotov, cerând eliberarea vechii lui prietene Ana Pauker. Instinctul lui Gheorghiu-Dej a fost să refuze. Dar dacă Molotov va deveni înlocuitorul lui Stalin? Gheorghiu-Dej se putea afla în pericol de moarte pentru că ignorase acest ordin. Apoi din nou, dacă ar elibera-o pe Pauker și s-ar confrunta cu un adept al liniei dure de la Kremlin, va fi acuzat de reformism și va avea aceeași soartă.

Gheorghiu-Dej a tărăgănat lucrurile. A eliberat-o imediat pe Pauker, dar o ținea în arest la domiciliu, în timp ce lui Georgescu îi dăduse doar trei ani de închisoare, cu posibilitatea de extindere a sentinței, dacă Moscova va dori asta. Uimitor, a trebuit să-l condamne la moarte pe Vasile Luca, cel lipsit de farmec, dar neamenințător, pentru a da impresia de duritate, dar a comutat apoi pedeapsa în închisoare pe viață.

Când reformistul Nikita Hrușciov a ieșit victorios la Moscova, pe 14 septembrie 1953, Gheorghiu-Dej a trebuit să se prefacă încântat și să susțină că stalinismul lui fusese numai un joc pentru a obține favoarea vecinului său periculos. Pentru a face credibilă această justificare, toți se așteptau ca Gheorghiu-Dej să anunțe un gest măreț de liberalizare. Și într-adevăr, a oprit repede construcția Canalului Dunăre–Marea Neagră și a închis lagărele de

muncă forțată. Sigur că nu era suficient. Oamenii se așteptau la un act simbolic memorabil, probabil la reabilitarea unui „martir viu", a unui lider de partid care fusese epurat greșit când România se afla sub vraja lui Stalin și care acum ar putea fi eliberat într-o lume reformistă.

În mod evident Pauker era candidată la eliberarea din arest preventiv, dar antisemitismul își făcea din nou simțită prezența. Asemenea legionarilor înaintea lor, comuniștii au decis că ura față de evrei putea lega țara într-o îmbrățișare patriotică. Evreii care încercau să emigreze în nou formatul stat Israel au fost acuzați că sunt proamericani și proimperialiști și li s-a interzis să plece din țară. Interdicția a fost ridicată numai când Israelul a fost de acord să plătească valută forte în schimbul refugiaților. În plus, toate organizațiile evreiești au fost interzise. Prin urmare, reabilitarea lui Pauker nu a fost bine primită de toată lumea.

Atenția s-a oprit însă asupra fostului ministru de justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, arestat și închis cu cinci ani în urmă, și a cărui anchetă încă era în curs. Pentru Gheorghiu-Dej problema era că Pătrășcanu, popular și cu o minte relativ liberală, care putea fi o amenințare naturală la adresa conducerii lui, trebuia eliberat. În loc să facă asta, într-un acces de furie, Gheorghiu-Dej i-a dat repede telefon noului ministru al securității statului, Alexandru Drăghici, și i-a ordonat ca Pătrășcanu să fie trimis la un proces care să-l condamne pe viață.

Drăghici era un fost ceferist sinistru care avea două „calificări" pentru postul de la Securitate. În primul rând, împărțise o celulă cu Gheorghiu-Dej. În al doilea rând, îl convinsese pe Gheorghiu-Dej că este un vânător de vrăjitoare extraordinar – putea identifica și epura „dușmanii" cu puteri aproape supranaturale. Făcându-și rodajul cu lichidarea unor studenți anticomuniști, Drăghici era acum însărcinat să rezolve cazul Pătrășcanu.

Acuzațiile împotriva fostului ministru de justiție urmau să fie audiate în fața unui tribunal militar în aprilie 1954. Se întindeau pe 36 de pagini și includeau acuzații de spionaj pentru Marea Britanie, America și poliția secretă a lui Antonescu. Audierea amintea de procesele-marionetă staliniste în termeni de procedură, dar erau ținute *in camera*, pentru a evita să fie puși în dificultate de inteligentul Pătrășcanu, care ar fi putut începe o dispută, încurcându-i inutil pe acoliții lui Dej.

În primele zile, Pătrășcanu a stat tăcut în boxă, refuzând să răspundă la întrebări, dar când o mulțime dintre foștii săi tovarăși din PMR a început să intre în sala de judecată, toți mărturisind solemn că fostul lor idol era eretic și informator, s-a luptat să rămână calm. În cele din urmă, Pătrășcanu a izbucnit când acuzarea l-a chemat din celulă pe fostul premier burghez al regelui Carol, Gheorghe Tătărescu. Pătrășcanu a sărit în sus, strigând că dacă această „scursură a istoriei" trebuie să „demonstreze că nu sunt comunist, atunci asta nu face decât să arate cât de jos a ajuns PMR".

În cele din urmă, verdictul a fost decis nu de curte, ci de un vot unanim în Biroul Politic român și transmis prin telefon judecătorului. Pătrășcanu, eroul timpuriu al mișcării comuniste, primul lor ministru și unul dintre organizatorii loviturii de stat împotriva lui Antonescu, a fost trimis la închisoarea Jilava și executat de un pluton la 3 dimineața, pe 17 aprilie 1954.[14]

Gheorghiu-Dej a fost atât de entuziasmat că problema lui Pătrășcanu s-a rezolvat în sfârșit, încât l-a recompensat pe durul Alexandru Drăghici cu o funcție în atotputernicul Comitet Central. În același timp, l-a numit pe cunoscutul prieten stalinist, Nicolae Ceaușescu, la doar treizeci de ani, în funcția de membru supleant al aceleiași organizații. Dar faptul de a menține controlul stalinist asupra țării în timp ce pretindea că ar fi reformator s-a dovedit o provocare mai mare.

Pe 25 februarie 1956, noul lider sovietic Nikita Hrușciov a ținut celebrul discurs ce schimba o epocă la al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, repudiind cultul personalității lui Stalin și denunțându-i epurările. Procedând astfel, a distrus imaginea predecesorului său ca lider infailibil și a început întoarcerea țării spre un model leninist idealizat. Avea să fie o epocă de reforme liberale ce vor fi cunoscute ca „Dezghețul lui Hrușciov", și se aștepta ca statele-satelit să-i urmeze exemplul. Părea sfârșitul pentru bătrânii dictatori staliniști.

În aprilie, dinozaurul marxist-leninist Valko Cervenko, în Bulgaria, a demisionat din funcție. Durul Edward Ochab din Polonia a fost următorul, dar abia după amenințarea intervenției militare sovietice. În iunie Mátyás Rákosi din Ungaria a fost nevoit să fugă în Republica Sovietică Socialistă Kîrgîzstan, iar ungurii au ieșit în stradă și au cerut îndepărtarea trupelor sovietice. Revolta însângerată care a urmat a testat limitele libertăților permise de Moscova. Oricât de reformator ar fi fost Hrușciov, nu putea lăsa Ungaria să se detașeze de nava-mamă. Pe 4 noiembrie 1956 a trimis o forță de invazie în Budapesta și a preluat controlul, intervenție soldată cu uciderea a 2 500 de unguri. A urmat instalarea unui guvern-marionetă care a înăbușit orice formă de opoziție.

Gheorghiu-Dej urmărea neliniștit de la București evoluția evenimentelor. Hrușciov voia ca statele-satelit să fie destalinizate, dar nu le dorea desovietizate, cu alte cuvinte, liberalizare moderată, dar o rămânere fermă pe orbita Moscovei. Gheorghiu-Dej voia invers. Voia să rămână conducătorul unui stat stalinist, dar să se elibereze de Moscova în același timp. Era nevoie de toată viclenia fostului ceferist pentru a scăpa nevătămat.

Gheorghiu-Dej începuse un fel de program de destalinizare, pentru a-l ține deoparte pe Hrușciov. Într-un

gest absurd a declarat că epurarea lui Pauker, Luca și Georgescu demonstra că vechea gardă fusese înlăturată, deși Gheorghiu-Dej îi epurase tocmai pentru că fuseseră reformiști. Scopul lui era să desovietizeze lent România agățându-se de modelul stalinist, chiar sub nasul lui Hrușciov.

Ori de câte ori cei doi lideri se întâlneau, se certau de parcă ar fi fost căsătoriți. Gheorghiu-Dej credea că Hrușciov este prea arbitrar, impulsiv și instabil pentru a fi răspunzător de armele nucleare – o grijă pe care Gheorghiu-Dej o credea perfect legitimă mai târziu, în timpul Crizei rachetelor din Cuba, în 1962. Hrușciov îl considera pe Gheorghiu-Dej plictisitor, prea prudent, ca o țestoasă, și produsul unei țări de mâna a doua. Când Gheorghiu-Dej l-a invitat pe Hrușciov la București în 1957, l-a purtat prin mulțimi înregimentate pentru a se scălda în falsă admirație. În acea seară, la cina de bun venit, bădăranul Hrușciov l-a criticat sever pe Gheorghiu-Dej pentru politica lui de măcelărire a porcilor la numai 25 de kilograme, considerată o adevărată risipă, având în vedere că un porc ar trebui lăsat să ajungă la 100 de kilograme.[15]

– Poate te referi la politica noastră privind porci de lapte, nu porci, i-a întors-o Gheorghiu-Dej.

Aplecat deasupra porcului său sărat, Hrușciov a continuat:

– Nu.

Gheorghiu-Dej a început să explice, cu falsă nedumerire, că Hrușciov nu știe nimic despre tehnicile moderne de creștere a animalelor și că politica românească era să sacrifice porcii la 100 de kilograme. Cearta a continuat tot timpul mesei, cu fiecare dintre ei hotărât să aibă ultimul cuvânt. Când Hrușciov a ajuns la hotelul său, l-a sunat pe Gheorghiu-Dej și a recunoscut că a greșit în legătură cu greutatea de 25 de kilograme, dar că, în linii mari, a avut dreptate, pentru că tocmai a aflat că porcii

românești sunt sacrificați sub greutatea ideală de 50 de kilograme.

A doua zi cei doi au călătorit cu trenul spre portul Constanța fără a schimba un singur cuvânt. Când au ajuns, au început să se contreze cu privire la modul cel mai bun de a semăna porumbul. Tocmai pornind de la acest spirit de contradicție meschin, lui Gheorghiu-Dej i-a venit o idee. Dacă liderul sovietic nu era de acord instinctiv cu tot ce spune, de ce să nu pretindă că ultimul lucru pe care îl dorea vreodată era o rupere de Moscova? În articole de ziar și în discursuri publice Gheorghiu-Dej începuse să promoveze o linie dură, solicitând prezența trupelor sovietice în România și insistând ca ele să stea „cât va exista și NATO". S-a dovedit o demonstrație inteligentă de psihologie inversă.

Pe 17 aprilie 1958, Hrușciov l-a informat pe Gheorghiu-Dej că planifica să retragă trupele sovietice pentru că avea încredere că România va sta aproape de Uniunea Sovietică. Gheorghiu-Dej, care nu-și putea imagina o încântare mai mare decât să asiste la retragerea sovieticilor, și-a păstrat sângele-rece și a așteptat șase zile până să răspundă, spunând că în cele din urmă i-a acceptat decizia, deși cu inima strânsă. Liderul sovietic a notificat Bucureștiul că vor fi retrași și consilierii sovietici. Era mai mult decât putea visa vreodată Gheorghiu-Dej, dar nu și-a dat acordul decât peste două săptămâni. Când au aplecat din București și ultimii reprezentanți sovietici, Gheorghiu-Dej le-a oferit un album foto legat în piele cu armata română, colecții de cântece militare, cărți poștale, țigări și o sticlă de țuică de prune.[16]

După plecarea supraveghetorilor sovietici, Gheorghiu-Dej a trecut la fapte eliberând țara de orice legătură vizibilă cu Moscova și creând un stat totalitar propriu. Statuile lui Stalin au fost date jos și portretele înrămate ale celor nouă membri ai Biroului Politic român au început să apară în toată țara – pe clădiri publice, magazine și în piețele

orașelor. Ceaușescu era cel mai tânăr, fiind inclus în comitetul celor nouă în anul 1954, la numai 36 de ani.

În 1961 îl găsim pe Ceaușescu pe coridoarele de un alb mortuar ale Biroului Politic din zori și până-n seară, supraveghind reglementările aride ale aparatului de partid, satisfăcându-și pasiunea pentru secretomanie și intrigă și intrând din ce în ce mai mult în grațiile lui Gheorghiu-Dej. Rolul lui era încă de „om bun la toate", așa cum fusese în închisoarea Doftana în toți anii precedenți, deși acum cu un titlu – secretar însărcinat cu organizațiile și aparatul de partid, rol ce se potrivea de minune cu pasiunea lui Ceaușescu pentru reguli de partid obscure și greu de înțeles. Pe măsură ce le stăpânea, încet și cu o abnegație înverșunată, se plasa în mod inteligent într-o poziție de putere. Oracolul unor asemenea structuri labirintice și comitete fără număr era consultat de oricine voia să știe cum funcționează partidul. Încă în umbra politică a lui Gheorghiu-Dej, Ceaușescu a fost invitat să ia cuvântul în plenul Comitetului Central din anul 1961, eveniment pe care Gheorghiu-Dej l-a descris mai târziu drept „cel mai frumos plen întrunit vreodată"[17].

Ni-l putem imagina pe Ceaușescu îngăimând, încercând să-și oprească bâlbâiala pe parcurs. Pregătise fiecare aspect al prezentării: cuvintele notate, de la care nu se va abate, tonul, maniera, absența expresiei faciale – totul, absolut totul fusese exersat cel mai probabil în fața oglinzii. Vorbea cu o limbă neșlefuită rurală, monotonă, făcând pauze lungi și ciudate în timpul cărora privea anxios în încăpere. Subiectul era „deviaționista de dreapta" Pauker, soțul ei mort și clanul lor burghez odios. Gheorghiu-Dej era încântat. După aceea Ceaușescu a primit cele mai înalte cuvinte de laudă. Zâmbitor, Dej a apreciat că acesta spusese „câteva lucruri foarte drăguțe".

De la eliberarea lui Pauker din închisoarea Malmaison, în martie 1953, devenise o obișnuință să fie atacată. La început, a fost plasată în arest la domiciliu, unde era păzită

zi și noapte de menajera ei și de șofer, angajați ai Securității. Apoi s-a mutat cu fiica ei, Tatiana, și cu fiul ei Vlad, câștigând venituri modeste din traduceri pentru o editură locală. Au urmat câteva runde de investigații și interogatorii. Într-o zi, când interlocutorii nu mai aveau muniție, au acuzat-o pe Pauker că era „informatoare sovietică", acuzație ce putea fi îndreptată aproape împotriva oricui dintre tovarășii ei, inclusiv împotriva unora dintre cei implicați în interogarea ei.

Pauker devenise o paria, abia ieșea din casă și slăbise după ce fusese diagnosticată cu cancer la sân. Tovarășii ei o părăsiseră peste noapte, neîndrăznind să riște o cădere din grații din cauza asocierii cu ea. Totuși a existat o manifestare emoționantă de afecțiune pentru „doamna de fier", care a sfidat decretul de partid. În 1955, Pauker a mers cu familia la un spectacol la Opera din București. Se spune că sala era plină de tovarășii ei, nici unul neschimbând vreo vorbă cu ea. Dar când a plecat, mulțimea de funcționari de partid a format un coridor ca ea să treacă și a rămas „aproape în poziție de drepți" când a trecut pe lângă ei[18].

În ultima parte a anilor 1950 cancerul a recidivat. A murit fără a fi reabilitată, pe 3 iunie 1960.

* * *

În prima parte a anilor 1960, pretinzând că este aliatul numărul unu al lui Hrușciov, România continua să urmeze un traseu independent fără precedent printre țările-satelit. Gheorghiu-Dej a recurs inteligent la anii de naționalism și de antisemitism românesc, căzuți în uitare, remodelându-i ca susținere a unei forme de comunism național care celebra istoria și cultura României și reabilitând figuri naționaliste interzise până atunci. Istoricul de dreapta Nicolae Iorga, mort de mult, fost mentor al lui Corneliu Codreanu, a fost reintegrat și celebrat ca antifascist. Chiar și mareșalul Antonescu a avut parte de un fel de renaștere,

nemaifiind privit ca fascist, ci ca un patriot admirabil. Antisemitismul era definit ca o lipsă de încredere sănătoasă în străini și o dovadă a moștenirii românești pure. De fapt, el nu a dispărut niciodată.

Gheorghiu-Dej a încheiat colectivizarea agriculturii în stil stalinist românesc și a continuat să investească cea mai mare parte a bugetului României în industria grea. Când Hrușciov a insistat ca România să-și folosească suprafața agricolă pentru a deveni grânarul blocului comunist, Gheorghiu-Dej l-a expediat, spunând că România nu mai are de gând să fie comandată de Moscova. Relația ajunsese la inevitabilul său sfârșit, marcat de răceală.

Cu Uniunea Sovietică la o aruncătură de băț, Gheorghiu-Dej a devenit mai încrezător în urmarea propriilor instincte. În anul 1963 a început să facă comerț cu Occidentul, trimițând oficiali în Statele Unite și în Franța. Acasă a relaxat unele dintre politicile sale represive, eliberând mii de deținuți politici. Dar tendințele autocrate nu au dispărut. Când fiica lui mai mică, Tanți, s-a îndrăgostit de un „cântăreț burghez", Gheorghiu-Dej a pus Securitatea să-l interogheze și să-l bată. Cei doi au ignorat dorința tatălui și au fugit împreună, dar în cele din urmă Tanți a cedat în fața amenințărilor lui Gheorghiu-Dej, părăsindu-l pe cântăreț și căsătorindu-se cu un sculptor și actor ale cărui rădăcini muncitorești fuseseră considerate mai puțin ofensatoare pentru tatăl ei.

Fata cea mare a lui Dej, fermecătoare, Vasilica (Lica), actriță pe care românii o descriau că „nu e talentată, dar e tare-n tată", a avut ca iubit un tânăr doctor divorțat. Gheorghiu-Dej nu a fost de acord cu asta și nefericitul tânăr a ajuns la închisoare pentru cinci ani, unde a și murit. Pe de altă parte, el putea să fie generos cu banii publici și cu patronajul, mai ales dacă era vorba de familie. A construit două case somptuoase în Primăverii pentru fetele sale și l-a făcut pe primul soț al Vasilicăi ministru al comerțului, în timp ce al doilea a devenit vicepremier.

Tânărul Nicolae Ceaușescu observa atent cum se desfășurau toate aceste lucruri.

Apoi, într-o dimineață de februarie în 1965, Ceaușescu a intrat în ședința Biroului Politic, s-a așezat, și-a aranjat dosarele pe masă și a anunțat calm că Gheorghiu-Dej era pe moarte.

Capitolul paisprezece

Trăind în cercul vostru strâmt,
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

Luceafărul (1883), Mihai Eminescu

I se spunea „Păsărica" și crescuse în satul Petrești din județul Dâmbovița. Elena Petrescu își petrecuse adolescența solitară cățărându-se în clopotniță pentru a privi graurii. Dacă avea noroc, putea zări o acvilă de stepă rotindu-se ca un planor în soarele fierbinte al amiezii. În timpul recoltei umbla prin lanuri pentru a vedea veverițe și fazani sărind din fața plugului tatălui ei tras de un cal. Elena nu prea era interesată de școală. Profesorii ei erau exasperați de progresele ei lente. La vârsta de 14 ani nu luase notă de trecere la aproape nici o materie, cu excepția muzicii, sportului și a lucrului manual. I s-a spus să repete anul, dar Elena a refuzat. A plecat la București, unde a locuit cu fratele ei, Gheorghe, căruia prietenii îi spuneau „Cap de lemn", din cauza intelectului lui nu prea sclipitor.[1]

Gheorghe mergea la întâlnirile Uniunii Tineretului Comunist (UTC) în anii 1930 și a început să vină și Elena, nu pentru politică, ci pentru băieți. La acel moment lucra într-un apartament cu două camere, într-o zonă a orașului cu chirii mici. Locul respectiv servea ca fabrică de medicamente pe piața neagră, produse la preț de dumping pe baza unor formule furate pentru tablete patentate de slăbit și vitamine. În fiecare zi Elena era întâmpinată de mirosul de măceș și de portocale din mașina de măcinat. Elenei îi plăcea cum arătau flacoanele și pudrele frumos colorate. Chimia, își spunea ea, i-ar putea oferi un viitor.

În vara anului 1939, UTC a organizat un picnic la un târg ce includea o competiție de strângere de fonduri amuzantă. Fiecare fată primea un număr și cea care inspira cea mai mare achiziție de bilete avea să fie numită „Regina balului". Elena – palidă, necomunicativă și banală – părea scoasă din joc, dar un tânăr de 21 de ani pe nume Nicolae Ceaușescu, prezent de asemenea la picnic, a fost cucerit. Proaspăt ieșit din închisoare pentru „distribuție de materiale de propagandă comunistă", Ceaușescu era deja cunoscut ca un fel de dur, și acum se învârtea printre prietenii lui rugându-i insistent să cumpere bilete cu numărul Elenei. A funcționat. A câștigat și și-a petrecut ziua sporovăind însuflețit cu noul ei prieten. Peste ani, propagandiștii de partid vor transforma evenimentul într-un miting uriaș unde tânăra comunistă și eroina Elena fusese aleasă „Miss Clasa muncitoare" datorită frumuseții și dedicării sale pentru cauză.

Au urmat mai multe perioade de detenție pentru Nicolae, unele pentru bătaie, altele pentru manifeste și proteste. Contemporanii spuneau că avea puțin interes autentic față de politică și ar fi putut alege foarte bine Cămășile Verzi ale Gărzii de Fier a lui Codreanu. Dar Nicolae Ceaușescu voia să întâlnească fete, și unii dintre prieteni i-au spus că fetele cele mai frumoase erau în UTC.

Ceaușescu era mutat dintr-o închisoare în alta – Jilava, Caransebeș și lagărul de internare de la Târgu Jiu. De fiecare dată era eliberat și se întorcea în brațele credincioasei Elena. Nu mai fusese altcineva. Elena a fost prima și ultima pentru el. Cei doi au fost împreună în anii războiului, deși în mare parte separat. În cele din urmă s-au căsătorit pe 23 decembrie 1947, la un an după ce comuniștii au ajuns la putere. Ascensiunea lui Ceaușescu în ierarhia de partid a făcut ca noua lui soție să primească un post de secretară la Ministerul de Externe. Nu după multă vreme șefii ei erau disperați. Nu avea nici o aptitudine

pentru scris, era nemulțumită când primea ordine și răutăcioasă cu colegele ei. Elena a fost „lăsată să plece".

Și-a concentrat apoi atenția pe chestiunile de familie. Primul copil al familiei Ceaușescu, Valentin, s-a născut la scurt timp de la căsătoria lor, în februarie 1948. Un băiat liniștit, sensibil, care prefera cărțile sportului, a absolvit cu brio prestigiosul Liceu nr. 24, o școală în cartierul Primăverii, unde cea mai mare parte a nomenclaturii își ducea progeniturile. Fiica, Zoia, s-a născut în anul următor. A frecventat aceeași școală și era promițătoare la matematică, și, deși era silitoare, avea și o latură rebelă. Al treilea copil, Nicu, a venit pe lume în 1951. De la o vârstă fragedă Nicu era nestăpânit și provocator. Profesorilor le era prea teamă să-l disciplineze. Făcea ce voia, îi amenința cu răzbunarea tatălui sau chiar cu Securitatea. Fuma, chiulea, se bătea – Nicu era destinat în mod firesc unei cariere în politică.

În timp ce Nicolae Ceaușescu petrecea multe ore la ședințele Comitetului Central, Elena creștea copiii. Când soțul ei a fost promovat în Biroul Politic în anul 1954, a combinat creșterea copiilor cu un curs la liceu. Lua ore de chimie la seral și spera că va avea șansa să câștige ceva respect, independent de Nicolae. Profesorii erau toleranți cu semianalfabetismul Elenei, până ce au prins-o copiind la examene și a fost exmatriculată. Nu a avut nici o importanță. În anul 1960, când cariera lui Nicolae era înfloritoare, ea a primit un post la Institutul Central de Cercetări Chimice. Deși doar tehnician începător, era o poziție prestigioasă, și angajarea Elenei a stârnit resentimente printre oamenii de știință de bună-credință. Peste cinci ani cei care s-au plâns s-au trezit într-o situație deloc ușoară. Elena devenise dintr-odată șefa lor. Fără vreo altă calificare formală, a fost promovată în funcția de director de institut.

Era un rol delicat pentru cineva care nu se pricepea la știință. Angajații ei solicitau alcool etilic pentru a face

experimente și Elena îi refuza. „Vreți numai să faceți rachiu de casă", îi certa ea. Dar când aceiași cercetători îi cereau alcool etilic folosind formula chimică, le aproba solicitarea. Elena a învățat curând că era mai bine să evite conversațiile cu chimiști adevărați după ce fusese pusă în încurcătură în legătură cu pronunția formulei CO_2. Neobișnuită cu cele mai simple simboluri chimice, îi spunea „co-doi". De acum înainte angajații ei i-au spus „Codoi".

Elena, ca și soțul ei, se concentra pe procedură și organizare, nu pe cercetare, arătând că este o șefă chițibușară și zgârcită. Misiunea ei era de a face economie la bani, examinând personal cheltuielile angajaților și reducând convorbirile telefonice la institut, astfel încât deveniseră un coșmar birocratic. Elena era o singuratică, iar socializarea i se părea un chin. Când era nevoită să se întâlnească cu alte soții din Biroul Politic, părea rece și neinteresată. Trecutul ei sărac și lipsa de școală o făceau suspicioasă față de femeile mai încrezătoare în sine, mai descurcărețe, în timp ce orice femeie care arăta bine era privită ca o rivală.

Soțiile din Biroul Politic formau o clică convențională – rareori fotografiate, păreau mulțumite cu sarcinile domestice și creșterea copiilor, la ani-lumină distanță de femeile în genul Anei Pauker și de tinerele cosmopolite, revoluționare din primele zile ale mișcării. Rolurile tradiționale feminine pe care le aduseseră cu ele de la țară păreau să o înfurie pe Elena Ceaușescu. Dar în primăvara anului 1965, soțiile au observat o schimbare în comportament. Elena a început să le invite la un pahar, râdea politicoasă la glumele lor și le făcea complimente când era vorba de genți și pantofi. Această ofensivă de șarm s-a nimerit să coincidă cu boala terminală a lui Gheorghiu-Dej.

O coloană de limuzine negre a pornit scârțâind spre vila secretarului general de pe malul lacului, în martie 1965,

lăsându-i pe pasageri în fața unei intrări mari, cu stuc alb, unde au fost întâmpinați de valeți și primiți înăuntru. Cancerul de plămâni al lui Gheorghiu-Dej fusese ținut secret, dar, pe 5 martie, bărbatul de 63 de ani a transmis la televiziune un discurs preînregistrat acasă la el, și producătorii au fost alarmați de expresia slăbită și de vocea tremurătoare, fiind nevoiți să repete de câteva ori înregistrarea. S-a dus vestea că Gheorghiu-Dej este grav bolnav.

Un doctor de pe Harley Street de la Londra a venit pe 6 martie și a declarat că Gheorghiu-Dej nu mai are mult de trăit. Membrii Biroului Politic au început să urmărească atent buletinele medicale zilnice și încă mai atent cine dintre ei îl vizita cel mai mult pe Gheorghiu-Dej, în caz că ar fi încercat să fure startul.

Lista posibililor succesori era scurtă. Biroul Politic, format din nouă membri, cu greu putea fi considerat o pepinieră de talente. Cinci dintre ei abia terminaseră școala generală și trei fuseseră ceferiști în perioada în care Gheorghiu-Dej lucra la sindicate, fiind apoi promovați pentru loialitate, nu pentru știință de carte. Nu numai că Gheorghiu-Dej epurase eșaloanele superioare ale partidului, ci sărăcise întreaga țară cu politicile sale împotriva intelectualilor. Copiii deținuților politici nu aveau drept la studii superioare, familiile lor lărgite fiind considerate stigmatizate. Școlile nu aveau voie să predea gândire critică. Universitarii erau de regulă arestați și închiși. Totul fusese conceput pentru a eradica opoziția, lipsind în schimb PMR până și de mințile cât de cât capabile.

Oricare potențial succesor trebuia să aibă sânge românesc „pur". Până și un singur părinte de origine străină îi putea lăsa fără funcție. Singurul membru al Biroului Politic care avea o diplomă, prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer, fusese scos din joc pentru că tatăl era de origine germană. Spionul sovietic cu minte brici Emil

Bodnăraș nu intra nici el în discuție pentru că tatăl avea rădăcini ucrainene. Acești doi oameni erau membrii cei mai în vârstă ai Biroului Politic. Indiferent ce măsuri s-ar fi luat, Nicolae Ceaușescu nu era mai mult de al cincilea la rând.

Dar în acele ultime zile ale vieții lui Gheorghiu-Dej, Ceaușescu a lucrat temeinic în culise. Ca secretar pentru organizare și cadre al Comitetului Central, ajunsese treptat la monopolizarea deciziilor asupra structurilor, regulilor și, în mod crucial, numirilor în partid, exercitând o autoritate pedantă asupra celorlalți membri ai Biroului Politic care subestimaseră puterea potențială a funcției sale. Așa ceva era de așteptat. O succesiune aproape identică a evenimentelor se întâmplase la Moscova cu patruzeci de ani în urmă, când un tânăr marxist dur, ambițios, fusese trecut cu vederea de către Vladimir Lenin cu privire la o funcție în minister și primise în loc o slujbă aparent plicticoasă, de organizator, în Comitetul Central. Numele lui era Iosif Stalin.

Ceaușescu putea acum să preia controlul gestionării medicale a stării de sănătate a lui Gheorghiu-Dej care se deteriora rapid, dar și a luării deciziei iminente. Mereu preocupat de procedură, Ceaușescu a preluat organizarea vizitelor la spital la căpătâiul bolnavului, fapt ce a dus la antagonizarea rivalilor, din moment ce ei concurau pentru o ultimă strângere de mână sau pentru un gest abia observabil care le-ar putea confirma dreptul la succesiune. Până și Gheorghiu-Dej era îngrijorat de tânărul său protejat care „manevra febril" și le-a spus consilierilor că Nicolae Ceaușescu este prea schimbător și impulsiv pentru o funcție de vârf.[2] Din nou existau asemănări cu Stalin, pe care Lenin îl descria ca „prea aspru", „intolerant, „capricios" și „nu suficient de inteligent" pentru a-i succeda. Însă istoria s-a repetat ca o farsă.

Ni-l putem imagina pe Ceaușescu stând ca o santinelă la ușa salonului lui Gheorghiu-Dej cu o listă de vizitatori în

mână, explicându-le solemn că starea de sănătate a șefului se deteriorează, că discuțiile politice l-ar putea slăbi mai mult și că au doar câteva minute la dispoziție.

Prim-ministrul Maurer îl vizita pe Dej în fiecare zi. Lat în umeri, cu fața ridată și bronzată ca a unui culegător de floarea-soarelui și o coamă de păr sur ca al unui bursuc, Maurer era de fapt cel mai aproape din Biroul Politic de ideea unui intelectual burghez. Avocat care contribuise la apărarea Anei Pauker în procesul ei de la Craiova din 1936, era leninist de școală veche, un autentic veteran ale cărui ambiții erau discrete și altruiste. Ni-l putem imagina așezat lângă vechiul său tovarăș, Gheorghiu-Dej, coborându-și vocea ca să nu fie auzit de Ceaușescu care patrula. O versiune a evenimentelor spune că Gheorghiu-Dej, care nu mai putea vorbi din cauza cancerului, a cerut un stilou și hârtie și a scris, cu cerneală violet: „Ultima mea dorință este ca tovarășul Maurer să fie succesorul meu“[3]. Aparent doborât de emoție, Maurer a încercat să spună câteva cuvinte de recunoștință, dar între timp ochii lui Gheorghiu-Dej se închiseseră. Trecuse dincolo.

Inevitabil, și alții au pretins că Gheorghiu-Dej mai găsise putere să-i vadă. Vicepremierul, Gheorghe Apostol, un sindicalist încăpățânat care îl ura profund pe Nicolae Ceaușescu, îi ținuse de câteva ori locul lui Gheorghiu-Dej ca secretar general, și acum se ducea la patul stăpânului pentru confirmarea dreptului său la succesiune. Fost muncitor la turnătorie, Apostol era aprins ca metalul topit pe care îl turna. Putem vedea cum dă buzna pe lângă Ceaușescu cu lista lui și se instalează sfidător pe un scaun lângă patul lui Gheorghiu-Dej. Aparent, Maurer refuzase oferta de conducere, probabil împăcându-se cu ideea că moștenirea lui germană nu ar fi fost agreată, și acum Gheorghiu-Dej îl chemase pe Apostol să fie succesorul său. Apostol tocmai asta aștepta. Una dintre primele lui sarcini avea să fie probabil epurarea din Biroul Politic a parvenitului Nicolae Ceaușescu.

Indiferent de ce reușise Gheorghiu-Dej să spună sau, într-adevăr, să scrie în aceste ultime zile de suferință, un lucru este cert – el nu voia ca Nicolae Ceaușescu să fie următorul lider al României. Dar Ceaușescu nu dorea aprobarea lui Gheorghiu-Dej. Știa și el că spațiul era supraaglomerat. În timp ce Elena le distra pe neveste în casa din apropiere de lac de pe Aleea Jdanov, Ceaușescu și-a îndreptat atenția de la patul de spital al lui Gheorghiu-Dej spre coridoarele clădirii Comitetului Central. Conștient că Maurer se considerase în afara competiției, omnisciența lui Ceaușescu în chestiuni organizaționale începea să dea roade. Aflase că Maurer și Apostol ieșiseră din joc. Era timpul, a decis el, să-i facă o ofertă lui Maurer. Dacă Maurer îl propunea pe el ca secretar general al partidului după moartea lui Gheorghiu-Dej, îl va susține în continuare să fie prim-ministru. Era o sugestie ademenitoare și nu neapărat din motivele pe care Ceaușescu le avea în minte.

În timp ce Maurer făcea ture între Comitetul Central și patul lui Gheorghiu-Dej la jumătatea lui martie 1956, Ceaușescu trebuie să-i fi părut un tânăr bâlbâit și scund, fără nimic ieșit din comun; un aparatcic obedient care se învârtea în jurul lui Gheorghiu-Dej tăcut și eficient, imitând opiniile proclamate de stăpânul său. După dispariția lui Gheorghiu-Dej, Ceaușescu avea să fie o pânză albă și Maurer și Bodnăraș, cele două fiare, ar putea trasa orice tușe ar dori. Cu cât se gândeau mai mult la asta, cu atât mai atrăgător li se părea Ceaușescu.

Totuși mai erau doi candidați înaintea lui. Primul era Chivu Stoica, mai mare ca vârstă, dar cu un intelect extrem de scăzut, chiar și pentru un peisaj atât de arid. Stoica plecase de acasă la 12 ani pentru a lucra la căile ferate, un alt om recompensat de Gheorghiu-Dej. Fusese cumpărat cu funcția de președinte al Consiliului de Stat, oficial președinte al României, deși în mare parte doar un titlu ceremonial. Puterea reală o avea secretarul general. Mai

rămăsese Alexandru Drăghici, de o paloare cadaverică, ministru de interne și șef al Securității, care orchestrase procesul și execuția lui Pătrășcanu. Puțini membri ai Biroului Politic nu aveau mâinile pline de sânge, dar până și pentru acești aparatcici duri modul nepăsător în care Drăghici folosise tortura și asasinatul erau neliniștitoare. Cu cât Maurer și Bodnăraș examinau mai bine lista, cu atât mai mult Ceaușescu strălucea slab în întuneric.

Pe 18 martie 1965, Gheorghiu-Dej a primit o telegramă cu urări de bine de la Mao Zedong, liderul Republicii Populare Chineze, noul și cel mai apreciat prieten al său. Gheorghiu-Dej orientase România spre China în ultimii ani, cu același entuziasm cu care întorsese spatele Moscovei. Era o decizie strategică abilă, venită din dorința lui Gheorghiu-Dej de a scăpa de dominația sovietică, dar și de a elibera România de un mediu regional care se părea că o cucerise și o exploatase prin „mari puteri" succesive vecine, de-a lungul secolelor: austro-ungarii, otomanii și rușii. Deși China era îndepărtată din punct de vedere cultural și geografic, tocmai acest lucru o făcea atractivă. Nu exista bagaj istoric. Momentul rupturii sovieto-chineze – o ruptură dramatică a relațiilor dintre cei doi giganți comuniști – fusese prezentat de Gheorghiu-Dej ca o oportunitate ideală de a contribui la crearea unei Axe Roșii în afara sferei de influență a Rusiei. Dej s-a îmbolnăvit tocmai când China și Rusia își adunau trupe de-a lungul granitei comune. În timp ce conflictul prindea contur, tot Blocul Estic a trecut obedient de partea Moscovei, oferind sprijin necondiționat, în timp ce îi numea pe chinezi „agresori"; toți, cu excepția lui Gheorghiu-Dej și a lui Enver Hoxha din Albania. Erau singurele voci disidente, ambii refuzând să condamne China, spre furia Moscovei. Iată de ce Mao îi trimisese urări de bine pe patul de moarte.

A doua zi, pe 19 martie, la scurt timp după ora 16.00, Gheorghiu-Dej a intrat în comă. Existau zvonuri că rușii îl

iradiaseră cumva, îmbolnăvindu-l de cancer, ca pedeapsă pentru lipsa lui de loialitate. Era o aiureală, dar acest lucru este grăitor pentru lipsa de încredere pe care majoritatea României o avea față de vecinul său din est. Cu puțin timp înainte de ora 18.00, Gheorghiu-Dej a murit. Succesiunea fusese aranjată. Noul om în funcția supremă avea să fie Nicolae Ceaușescu.

* * *

În vara aceea Bucureștiul se topea într-un val de căldură. Gazonul din fața Comitetului Central avea o culoare gălbuie ca de tutun din cauza secetei. În cartierul exclusivist Primăverii membrii nomenclaturii se plimbau pe malurile lacului Herăstrău încercând să stea la răcoare sub tei și sălcii. La somptuoasa vilă cu fațadă de stuc a lui Gheorghiu-Dej, mobila rococo era scoasă discret din apartamentul său. Palatul era acum gata pentru noul secretar general, dar Ceaușescu le spusese colegilor că el considera casa „neproletară".

În iulie s-a organizat Congresul Partidului, primul care se desfășura fără Gheorghiu-Dej, de la război încoace. Flote de limuzine blindate îi aduceau pe demnitari de la aeroport la Sala Palatului, o clădire imensă și rotundă ca un frisbee, decorată cu metri de cherestea de culoarea mandarinei. O echipă de bodyguarzi chinezi escortau un vehicul ce se deplasa încet, până în fața ușii principale a clădirii. De pe bancheta din spate a coborât Den Xiaoping, numărul patru în Partidul Comunist Chinez. Era o vizită rară în Blocul Sovietic din partea unui oficial chinez, în timpul rupturii sino-sovietice. Prezența lui în România spunea mult despre rolul pe care se aștepta să-l joace Ceaușescu – nu în arena tradițională a Războiului Rece dintre Est și Vest, ci între cei doi uriași competitori comuniști.

Din perspectiva Uniunii Sovietice, lumea comunistă s-a aflat mereu într-o singură entitate strategică, condusă de

Moscova. Vecinii ei europeni erau sateliți „frățești" subordonați care depindeau de Kremlin pentru securitate, comerț și împrumuturi. Superioritatea sovietică era incontestabilă. Moscova presupusese mereu că și China făcea parte din același sistem și că va accepta același model al dominației sovietice.

Dar Beijingul nu era îndepărtat doar din punct de vedere geografic și cultural, era și în dezacord profund cu Moscova în privința interpretării doctrinei comuniste, mai ales în privința reformelor lui Hrușciov. Denunțarea de către liderul sovietic a lui Stalin a dus la o ceartă înverșunată, Beijingul acuzând Moscova că „renunțase" la „sabia lui Stalin", implicând astfel ideea că Kremlinul se întorcea spre trecutul lui burghez. În schimb, Mao mergea pe calea veche, rămânând stalinist și refuzând să sprijine orientarea lui Hrușciov pentru o nouă „coexistență pașnică" cu Vestul. Într-o mustrare surprinzătoare a tovarășilor sovietici, liderul chinez ținuse un discurs în care ridiculiza Moscova deoarece urmărea o neproliferare nucleară cu Statele Unite. „Nu trebuie să ne temem de bombele și de rachetele atomice", a spus el la o conferință la Moscova în anul 1957, „indiferent de ce fel de război ar izbucni – convențional sau termonuclear –, o să câștigăm. În privința Chinei, dacă imperialiștii vor declanșa război împotriva noastră, am putea pierde peste 300 de milioane de oameni. Și ce? Războiul este război. O să treacă anii și vom face mai mulți copii decât înainte."[4] Delegații europeni râseră neliniștiți la umorul apocaliptic al lui Mao. Hrușciov considerase discursul „profund tulburător". De atunci înțepăturile dintre China și Uniunea Sovietică au început să capete proporții tot mai suprarealiste.

În anul următor Mao l-a primit pe Hrușciov într-o călătorie nefastă la Beijing, unde a insistat să țină una dintre întâlnirile lor într-o piscină. Mao era la curent cu faptul că Hrușciov nu știe să înoate, așa că liderul sovietic a fost nevoit să-și pună aripioare de înot. Au înotat

împreună de la un capăt la altul al piscinei, cu traducătorii alături. În cele din urmă, umilit și obosit, Hrușciov a ieșit din apă și s-a așezat pe margine, legănându-și picioarele, astfel încât „eu eram sus, iar el înota la picioarele mele“[5].

Până la Congresul din iulie 1965 al lui Ceaușescu, cei doi uriași păreau înclinați spre război, China amplasând 1 500 000 de oameni la granița sino-sovietică, sovieticii fiind gata de confruntare cu 250 000 de soldați și 200 de avioane.

Reprezentanții Moscovei au ajuns la București conduși de noul secretar general al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, Leonid Brejnev. România încă era, formal, satelit sovietic și încă membră a Tratatului de la Varșovia. Dar mantra ei era de independență. Ceaușescu privea Moscova ca un adversar ideologic, dar strategic, în timp ce Brejnev considera România „deviaționistă“. Cu toate acestea, trebuia să accepte invitația la petrecerea lui Ceaușescu. A refuza însemna să admită că Moscova pierduse România în favoarea Chinei, cu posibilitatea ca alte state-satelit să le poată urma și să formeze o axă a națiunilor comuniste disidente.

Odată ajunși în București, chinezii și sovieticii sperau probabil să stea departe unii de alții. O mare atenție a fost acordată organizării evenimentului, ca să nu apară întâmplări penibile. În ziua inaugurală a conferinței, Ceaușescu a condus un șir lung de oficiali în sală, în fața mulțimii care aplauda mecanic. Îmbrăcat într-un costum gri-închis, făcut pe comandă, cu cravată roz de mătase, cu părul lui sârmos tuns și frezat, cu o stea roșie strălucitoare la rever, trecerea de la organizator la lider părea completă. Ceaușescu a pășit plin de încredere spre podium, ținând un teanc de hârtii. A deschis congresul prin apelul solemn la un moment de reculegere în memoria lui Gheorghiu-Dej, apoi a început să arate că totul se schimbase.

Citind ezitant din însemnările lui, dar cu mai mare vervă decât în trecut, a anunțat că se va organiza un vot.

Comitetul Central fusese de acord că Partidul Muncitoresc Român ar trebui să revină la numele inițial, Partidul Comunist Român (PCR), cum fusese înainte de 1944, și acum Congresul va fi rugat să-și dea binecuvântarea în acest sens. Putea părea ceva lipsit de importanță, dar era o declarație de intenție, de realiniere a partidului la rădăcinile lui eroice și glorioase, o întoarcere la zilele de dinainte de Gheorghiu-Dej. De asemenea, Congresul Partidului va fi renumerotat, un alt moment seismic pentru puriștii procedurali; în loc să fie al IV-lea Congres al PMR, avea să fie al IX-lea Congres al PCR, restabilind continuitatea care fusese întreruptă după război de Gheorghiu-Dej și aducând astfel România pe calea corectă.

– Aveți observații referitor la aceste propuneri, tovarăși? a întrebat Ceaușescu, privind în sala tăcută unde se aflau 4 000 de delegați, rând după rând, în costume identice negre.

S-a oprit o clipă.

– Nimeni? a întrebat pe un ton categoric. Să votăm atunci... Cine este în favoarea schimbării numelui partidului nostru?... Ridicați mâinile.

Întreaga audiență a ridicat mâinile la unison.

– Este cineva împotrivă?

Ceaușescu a scrutat sala imensă, mijindu-și ochii, de parcă ar fi urmărit o mână vinovată pe undeva, al cărei proprietar urma să fie dezvăluit în fața întregului popor. Nu era nimeni.

– Congresul a aprobat în unanimitate schimbarea numelui în Partidul Comunist, a anunțat Ceaușescu. Pe scenă, în spatele lui, membrii Comitetului Central s-au ridicat din scaunele lor pentru aplauze furtunoase.

De fapt, foștii baroni ai lui Gheorghiu-Dej nu se simțeau prea confortabil. Erau martorii unei mici lovituri de palat. Cultul lui Gheorghiu-Dej, al cărui membru credeau că este și Ceaușescu, fusese înlăturat printr-o

procedură plicticoasă, dar malefică de remodelare. Ceaușescu a anunțat apoi o altă schimbare, ceva ce decisese fără să se consulte cu tovarășii lui mai în vârstă. Biroul Politic trebuia să fie înlocuit de două noi organisme: un prezidiu permanent și un comitet executiv. Până și vechea gardă se lupta să înțeleagă semnificația acestora, dar se dovedise o lovitură procedurală de maestru.

Ceaușescu se străduise să evite demiteri și epurări haotice. În loc de așa ceva, a ocupat până la refuz cele două noi organizații cu foștii lui subordonați din ramura organizatorică a Comitetului Central, diluând puterea baronilor lui Gheorghiu-Dej și garantându-și o majoritate suficientă în ambele structuri. Sub patronajul lui Ceaușescu noua gardă promitea ani de sprijin necondiționat. Dar Congresul al IX-lea al Partidului a rămas în istoria României nu pentru luptele de tip bizantin din culise și pentru manipulările birocratice, ci mai ales pentru apariția neașteptată a unor reforme ce sunau liberal.

Ceaușescu a anunțat că relațiile cu partidele comuniste din Occident vor fi îmbunătățite, mai ales cu cele din Spania și din Italia. Poeți, scriitori și artiști vor primi noi libertăți pentru a pune sub semnul întrebării și a examina chestiuni politice, dar critica trebuie să fie „dedicată, revoluționară, în cadrul umanismului socialist", cu alte cuvinte nu se va pune sub semnul întrebării omnipotența partidului. Cenzura exercitată de PCR asupra ziarelor va fi slăbită și, într-adevăr, pentru o perioadă ziare și reviste occidentale, cărți și chiar filme hollywoodiene au început să vină la București din partea cealaltă a Cortinei de Fier. Lucrul cel mai semnificativ, Ceaușescu vorbea despre un nou accent pus pe legalitate și pe justiție, o recunoaștere care nu existase în trecut.

În același timp, vechiul trop românesc al naționalismului trebuia urmat cu mai mare vigoare, înviind adevărații arhitecți ai măreției românești: împăratul roman Traian, Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș.

Discursul lui Ceaușescu la al IX-lea Congres al Partidului a semănat cu ceea ce făcuse Hrușciov – o respingere publică a mentorului său și proclamarea unei noi epoci. Lipsea dramatismul discursului lui Hrușciov. Nu a leșinat nimeni. Dar, în maniera lui modestă, fără menționarea lui Gheorghiu-Dej, Ceaușescu a prezentat o serie de reforme distincte nestaliniste.

În public, stalinistul fervent Den Xiaoping probabil că nu era prea îngrijorat. Beijingul era interesat nu atât de acreditările staliniste ale lui Ceaușescu, cât de hotărârea lui de a urma un curs independent față de Moscova. S-a păstrat o fotografie fascinantă din acea zi. ☒Ceaușescu conduce doi dintre cei mai importanți oaspeți ai lui afară din Sala Palatului. În dreapta lui se află Den Xiaoping, cu aer tineresc, îmbrăcat în stilul președintelui Mao, cu un costum cu guler înalt, relaxat și zâmbind larg. În stânga lui Ceaușescu este Brejnev, de regulă arogant, care acum pare a nu fi în apele lui. Dar purtarea lui Ceaușescu este de remarcat. De numai patru luni în funcție, liderul de 48 de ani al unei țări cu numai 19 000 000 de locuitori și-a întins brațele, ca niște aripi, în jurul celor doi titani comuniști – care împreună conduceau o populație de un miliard de oameni –, ca un părinte protector spunându-le să iasă afară și să se joace frumos.

Mai târziu, Ceaușescu a avut o întâlnire privată cu delegația chineză, și schimburile comerciale sugerează că s-a simțit mult mai în largul său cu chinezii decât cu vechii lui tovarăși capricioși de la Moscova. O atmosferă de entuziasm aproape locvace a marcat evenimentul. După ce Den Xiaoping i-a spus lui Ceaușescu ce mulțumit era că a „întărit rolul conducător al partidului în stat" și a asigurat „o mai mare centralizare", el și consilierii lui au făcut câteva considerații acide la adresa Moscovei. Unul dintre ei, șeful serviciului de informații chinez și membru al Secretariatului, Xang Sheng, se plângea: „Sovieticii nu respectă suveranitatea țării noastre; pentru a discuta

[Războiul din Vietnam] cu noi, l-au trimis numai pe consilierul ambasadei lor. Privesc țara noastră ca o provincie a Uniunii Sovietice". Apoi Den Xiaoping i-a reproșat Moscovei că încerca să găsească o cauză comună cu americanii în Vietnam. Intenția Kremlinului, i-a declarat el lui Ceaușescu, era de „a izola China"[6].

Chiar în timp ce românii își conduceau oaspeții la aeroport, Ceaușescu, încurajat de receptarea reformelor sale, concepuse un plan secret prin care să scape de rivalii săi. În următoarele luni va convoca o comisie pentru a începe investigațiile asupra atrocităților staliniste ale partidului din anii 1950, cu instrucțiuni de a afla exact cine a fost responsabil. Prioritatea lui era de a reexamina procesul-marionetă și execuția fostului ministru de justiție Lucrețiu Pătrășcanu. Ceaușescu, desigur, știa foarte bine cine era responsabil.

* * *

La ultimul cot exuberant al Dunării, înainte de a se întoarce inexorabil spre est, către Marea Neagră, apare un oraș futurist cu conducte tubulare sclipitoare, drumuri proaspăt asfaltate, fabrici cu pereți metalici, cămine, cantine și turnuri atât de înalte încât păreau că ating cerul. Pe măsură ce alaiul lui Ceaușescu se apropia, într-o dimineață cețoasă de septembrie 1966, aburi și fum se ridicau din fiecare acoperiș și fiecare horn, acoperind zona cu un fel de plapumă de nori albi joși. Ceaușescu a coborât din Mercedesul său 600 pentru a saluta un mare număr de oficiali, urmat de fotograful său oficial. Combinatul siderurgic de la Galați, cel mai mare din România, pulsa plin de energie și de promisiuni.

Construcția combinatului, într-o zonă împădurită și cu mlaștini, începuse când Stalin insista ca România să rămână numai la cultivarea grâului și a legumelor pentru a hrăni „frații" mai avansați din Blocul Estic. Combinatul a fost ideea lui Gheorghiu-Dej, o mostră provocatoare de sfidare, amplasată la numai șaisprezece kilometri de

granița sovietică. Acum îi aparținea lui Ceaușescu. Viziunea lui referitoare la o nouă Românie va fi construită pe industria grea: combinate siderurgice, rafinării de petrol, săli de turbine, topitorii – o revoluție industrială cu un secol în urma Occidentului. Reprezenta un contract social cu clasele muncitoare, crearea unei baze de sprijin pentru comunism și regimul lui. Muncitorii îi ofereau sprijin, iar el le asigura case moderne și un venit regulat. 40 000 de muncitori s-au mutat la Galați. Alte sute de mii au migrat de la țară spre alte orașe mai mari sau mai mici. În timpul lui Gheorghiu-Dej creșterea industrială fusese de 650% în două decenii, și acum, în timpul lui Ceaușescu, rata avea să se accelereze. Aceste reforme după modelul lui Tito erau numai în sfera socială. Când era vorba de industria grea, liderul român era încă un stalinist fervent.

Ceaușescu a fost însoțit la o machetă a combinatului din Galați, aflată într-o cutie uriașă de sticlă, unde arhitecții îi arătau cu un indicator trăsăturile importante ale complexului. Apetitul noului lider pentru lecturi și asimiliarea datelor tehnice îi impresiona adesea pe experți. Fie că era vorba de temperatura furnalelor sau de producția lunară estimată a fabricii, el avea o memorie prodigioasă și putea reproduce o mulțime de informații. Deși Ceaușescu avea lacune mari de cultură generală, industria grea și tehnologia erau domenii pe care credea că le stăpânește. El ar fi trebuit să știe că, oricât de splendid ar fi părut Galațiul, exista deja o problemă. România nu avea suficient minereu de fier ca acest combinat să lucreze la capacitate maximă. Înainte, cea mai mare parte din materiile prime era importată din Uniunea Sovietică, dar, având în vedere situația politică, acum nu se mai punea problema. Ceaușescu trebuia să se uite mai departe, spre Vestul capitalist.

Mai târziu în acea după-amiază i s-a dat o cască de protecție și a făcut o fotografie cu o foarfecă, gata să taie panglica roșie și să declare deschis combinatul de la Galați.

Fotografii îl arată relaxat, zâmbind și stăpân pe situație. Elena ar fi fost încântată. Ca directoare a Institutului Central de Cercetări Chimice, avea toate motivele să fie aici. Dar aparițiile ei publice se limitau la acelea de „soție", potențialul ei de politician nefiind încă exploatat. Între timp, Ceaușescu a trecut de la afișarea unei fețe sumbre, de dinainte de ajungerea la conducere, la o imagine prietenoasă, arătând spre aparatul de fotografiat un zâmbet pieziș. Cu ochii unui politician din Vest, începuse să înțeleagă importanța imaginii. De acum înainte aparițiile sale vor fi regizate cu mai mare grijă, pentru a-l aduce față în față cu masele. A adoptat astfel unele dintre tehnicile folosite de candidații americani în campania electorală, favorizând ocaziile de a fi fotografiat în locul ședințelor de comitet, mergând la evenimente sportive și chiar sărutând bebeluși.

Dar unele personaje periculoase din Birou Politic nou constituit erau nemulțumite de popularitatea lui. În vara anului 1967, Ceaușescu mergea pe un coridor în Comitetul Central când a dat peste vechiul lui adversar, Alexandru Drăghici. Ministrul de interne criminal era încă influent printre baronii lui Gheorghiu-Dej. Ceaușescu a avut o sugestie. Poate că Drăghici ar vrea să-și ia concediu? Luna iunie urma să fie însorită. Ar trebui să plece imediat în Europa de Vest, poate să-și ia familia să vadă Turnul Eiffel și Colosseumul. Drăghici poate că a fost uimit de generozitatea subită a șefului său, dar a fost de acord. Imediat după decolare, Ceaușescu a convocat plenara Comitetului Central.

Drăghici, bronzat și în formă, s-a întors la sfârșitul lui iunie, atunci când Ceaușescu se pregătea să prezinte deciziile Comitetului Central. Anunțul urma să fie făcut la Ministerul de Interne, care supraveghea Securitatea pe care o conducea Drăghici. Stând în fața unui piedestal, cu notițele în mână, Ceaușescu a anunțat că „în anii trecuți" Securitatea avusese „prea puțină experiență și abilitate" și

avusese parte de o călăuzire „greșită". Cuvântul „greșit" era unul dintre preferatele lui. Toți știau ce înseamnă, dar nimeni nu îndrăznea să spună, de parcă decodarea însăși ar fi fost o infracțiune. „Greșit" era un eufemism pentru „sovietic", odinioară una dintre cele mai mari distincții, acum suficient pentru un denunț.

Cu Drăghici așezat stingher lângă el, Ceaușescu a început să vorbească. Securitatea a făcut „abuzuri în privința legalității socialiste", a spus. În loc să discute la nivel intern neînțelegerile, agenții ei „s-au amestecat în viața partidului" – eufemism pentru arestarea și torturarea unor oameni nevinovați. Acest lucru nu mai trebuie să continue, a spus Ceaușescu, „nici un cetățean nu trebuie să fie arestat fără un motiv temeinic și dovedit". Soluția era de a reduce puterea ministerului lui Drăghici și de a-l aduce ferm sub controlul partidului – eufemism pentru controlul lui Ceaușescu.

Totuși nu terminase. Concluziile gândurilor sale referitor la Drăghici și, de fapt, la loialiștii lui Gheorghiu-Dej vor fi cuprinse într-un detaliu uimitor, deloc eufemistic, în plenul Comitetului Central din luna următoare, aprilie. Chiar la finalul ordinii de zi se afla un punct numit „Reabilitarea unor activiști ai PCR". Drăghici probabil că l-a citit cu un sentiment rău prevestitor. Era rezultatul anchetei privind procesul și execuția lui Lucrețiu Pătrășcanu și oferea o cronologie detaliată a campaniei de răzbunare împotriva fostului ministru de justiție, mergând înapoi cu mai bine de un deceniu. Drăghici asculta cu atenție cum era acuzat de organizarea unei echipe pentru a „a obține, cu orice preț, probe care să justifice afirmația că Lucrețiu Pătrășcanu ar fi fost agent al Siguranței [poliția secretă a regelui] și spion anglo-american"[7]. Era, spunea raportul, vinovat de organizarea procesului lui Pătrășcanu și a celor șaisprezece acuzați împreună cu el, încălcând cele „mai elementare garanții procedurale". Ne putem doar imagina fața lui

Drăghici când fostul său rival bâlbâit s-a transformat într-un judecător și jurat răzbunător, recitând fără emoție acuzație după acuzație și încheindu-i astfel cariera.

Acuzațiile au fost îndreptate apoi împotriva altor figuri importante din partid. Răposatul Gheorghiu-Dej era următorul. Sub comanda lui, a declarat Ceaușescu, partidul privea diferențele de opinie ca un delict, nu ca o temă de discuție. Fostul conducător, spunea, a fost direct responsabil de „intervenția în anchetă [împotriva lui Pătrășcanu] (...) și de adăugarea de însemnări la rapoartele interogatoriilor". Erau lucruri șocante. Ceaușescu anula epurările definitorii ale vechiului regim, acuzându-i pe Gheorghiu-Dej și pe oamenii lui de lipsă de onestitate și de complicitate la crimă.

Următoarea pe agendă se afla soarta fostului secretar general al partidului, Ștefan Foriș. Fusese omorât în bătaie cu o rangă de metal în holul sediului partidului, în 1946. Asasinarea lui era motivată de o dovadă nefondată, a spus Ceaușescu. Gheorghiu-Dej și întregul său Comitet Central erau culpabili. Asasinul, Gheorghe Pintilie, primul director al Securității, acționase în afara oricărui cadru legal.

La sfârșitul plenarei, Pătrășcanu a fost „reabilitat" – jargonul comunist pentru iertare, astfel încât noul lider să-și poată pedepsi rivalii. Pătrășcanu nu mai era un inamic, ci o victimă. Totul fusese răsturnat din temelii. Oamenii răspunzători de înscenarea „mârșavă" și „monstruoasă" erau, implicit, noii dușmani. Ștefan Foriș, al cărui corp bătut nu fusese descoperit niciodată, a fost și el reabilitat. La fel s-a întâmplat și cu alți câțiva din vechea gardă, care fuseseră executați la Moscova în timpul epurărilor lui Stalin. Marcel Pauker era printre ei. Soția lui, Ana Pauker, anterior țap ispășitor pentru „excesele" regimului, nu a fost reabilitată. Antipatia personală a lui Ceaușescu față de ea era mult prea profundă. În afară de Pauker, Ceaușescu și-a mitologizat legăturile cu fondatorii mișcării, sărind

peste generația postbelică, întorcându-se până la perioada purității revoluționare încă necorupte de putere.

În ce-l privește pe Drăghici, el a fost demis din toate funcțiile și, peste câteva zile, dat afară din partid. Omul care fusese odată ales succesor al lui Gheorghiu-Dej, Gheorghe Apostol, l-a urmat curând pe Drăghici în pensionare forțată, cum au făcut și alți câțiva membri din vechea gardă. Lipsa totală de vinovăție a lui Ceaușescu se baza pe o întâmplare fastă din cronologie. Deși făcuse și el parte din cercul de apropiați ai lui Gheorghiu-Dej, devenise membru al Biroului Politic abia la patruzeci și opt de ore *după* moartea lui Pătrășcanu, ceea ce însemna că nu putea să fi contribuit la conspirație.

Îndepărtarea lui Chivu Stoica (președintele Consiliului de Stat, rival și el la conducerea partidului) a venit după aceea, în timpul aceluiași val de epurări, și a eliberat astfel o funcție ispititoare pentru Ceaușescu. Consiliul de Stat era organul executiv suprem al Republicii Socialiste România, o adunare formată din cincisprezece persoane care aplicau legile, controlau bugetul și numeau și demiteau miniștri. În mod crucial, era separat de partid pentru a împiedica potențialul abuz de putere. Ceaușescu îl criticase pe Gheorghiu-Dej pentru că unise cele două organisme și le condusese pe amândouă. Una dintre primele sale decizii ca secretar general a fost de a separa statul și partidul, într-o dorință aparentă de a reintroduce conducerea colectivă. Dar în decembrie 1967, după plecarea lui Stoica, Ceaușescu a renunțat la șaradă și a devenit lider incontestabil al ambelor organizații.

În 1969 numai doi membri mai rămăseseră din fostul Birou Politic al lui Gheorghiu-Dej – Ion Gheorghe Maurer și Emil Bodnăraș, cei doi care îl propuseseră și îl secondaseră pe Ceaușescu la conducerea partidului. Restul căzuseră în dizgrație, dar li s-a acordat libertate. Drăghici a fost pus în fruntea unei cooperative agricole a statului, în afara Bucureștiului, și i-a supraviețuit lui Ceaușescu.

Ultimii ani și i-a petrecut cu fiica lui în Ungaria, de unde s-a luptat cu o cerere de extrădare românească spre a fi condamnat pentru asasinat și tortură. A murit în anul 1993. Chivu Stoica s-a sinucis în 1975, împușcându-se în cap cu o pușcă de vânătoare. Alți foști loialiști ai lui Gheorghiu-Dej au renunțat fără incidente la funcții, cu excepția lui Gheorghe Apostol, care a plecat într-o demonstrație finală aproape sinucigașă de efecte pirotehnice.

După plenară, Apostol s-a dus în biroul său din vila din Primăverii și a început să scrie o scrisoare lungă adresată ziarului partidului, *Scânteia*. Nota de însoțire dădea tonul: „Vă trimit acest articol cu solicitarea de a-l publica (...) dacă, într-adevăr, există libertatea cuvântului, să vedem dacă puteți publica articole ce exprimă opinii personale". Apostol a început să-și expună variatele nemulțumiri. A recunoscut că Gheorghiu-Dej și alți „lideri iubiți" pot fi „plasați cu fermitate în categoria asasinilor", dar apoi l-a criticat pe Ceaușescu pentru că a aruncat totul în cârca lui Drăghici care, a adăugat el, nu avusese parte de o apărare cum se cuvine. Partidul, spunea fostul muncitor la topitorie, este condus de „ciobani și ceferiști" care au început să calce pe cei care nu sunt membri de partid cu impunitate. Dezbaterea publică „este o farsă", a continuat el, nu există o libertate reală a presei și toată lumea urmează mecanic opiniile liderilor, pe care îi numea „doi sau trei imbecili". Cu o ultimă întorsătură stilistică mai degrabă plină de satisfacție, după cum ne putem imagina, Apostol a scris despre Ceaușescu: „Câtă vreme cel mai mare zero, omul care crede că opinia lui este infailibilă, se află în vârf, câtă vreme adjuncții lui din adunare sunt roboți (...) nu vom face nimic cu plăcere și totul va fi săvârșit cu dezgust și disimulare"[8].

Era o critică extrem de dură, dar în mare parte precisă la adresa conducerii, una care, în vechiul regim, l-ar fi trimis la închisoare. Editorul de la *Scânteia* în mod clar nu era

tentat de un articol bombă, nici măcar în aceste timpuri presupus luminate. A citit scrisoarea și a decis să nu o publice. Dar conținutul ei a ajuns la Emil Bodnăraș, acum veteranul pacificator al partidului, care l-a convins pe Apostol că viitorul lui va fi undeva departe de București. La Buenos Aires, mai precis, unde a devenit ambasador. A fost o altă rezolvare inofensivă, dovadă a încrederii lui Ceaușescu că criticile și foștii rivali nu pot fi o amenințare la adresa funcției lui de conducător. Marele zero conducea acum România fără nici o opoziție, acceptând bucuros complimentele servile ale Prezidiului său Permanent și începând să creadă că era cu adevărat un lider de un talent excepțional.

Pentru a-l felicita pentru liberalismul proaspăt descoperit a venit din America un oaspete neașteptat. Richard Nixon nu avea o poziție oficială la acea vreme. Fostul vicepreședinte al Statelor Unite era o persoană particulară care se ocupa cu avocatura, dar era în pragul anunțării candidaturii pentru alegerile prezidențiale din 1968. Fusese la Moscova în speranța începerii unor discuții neoficiale cu Brejnev, dar fusese ignorat și se urcase în avion spre București, sperând să-l întâlnească pe tânărul lider comunist căruia i se dusese vestea că își îndepărta țara de Rusia. Ceaușescu i-a întins covorul roșu. Era o întâlnire uimitoare, ținând cont de circumstanțe. Un lider din Blocul Estic primea un republican din Războiul Rece, făcându-i turul capitalei în mașini decapotabile, într-o modalitate despre care se presupunea că era rezervată demnitarilor sovietici. Ceaușescu demonstra Moscovei că nu-i pasă de ea, afișându-și independența și chiar prezentându-se ca un potențial pod între Statele Unite și aliații lui din China. Se va dovedi că timpul și banii cheltuiți pentru primirea călduroasă a candidatului prezidențial fuseseră o investiție chibzuită.

***

Vechea pădure de pini de lângă granița Poloniei cu Cehoslovacia era liniștită noaptea, cu excepția urletului lupilor și, uneori, a zgomotelor făcute de mistreții în căutare de hrană. Dacă vreun sătean singuratic s-ar fi nimerit pe acolo pe 20 august 1968, ar fi văzut un șir de lanterne ce luminau printre copaci pe partea poloneză, în vestul orașului Legnica, mișcându-se încet spre punctul de frontieră care era la doar 193 de kilometri de Praga. Dacă ar fi așteptat, ar fi auzit huruitul unor motoare, în timp ce o coloană de vehicule militare în culori de camuflaj trecea prin apropiere, prelatele ridicate lăsând vederii rânduri de soldați cu chipuri neliniștite. Scene similare aveau loc la granița împădurită cu Uniunea Sovietică, la est, și la granița cu Ungaria, la sud. În Cehoslovacia veneau trupe din toate țările învecinate, membre ale Tratatului de la Varșovia.

La ora 11.10 seara, forțele de securitate din Occident și-au dat seama că se întâmpla ceva. Pierduseră contactul radio cu Praga. Semnalele telefonice erau bruiate. La Moscova, zeci de avioane de transport AN-12 pline cu arme rulau pe pista de decolare. Unul câte unul, zburau spre vest, ducând artilerie și câteva sute de tancuri ușoare.

Peste câteva momente, ambasadorul rus în Cehoslovacia, Stepan Cervonenko, a ajuns în limuzina sa la Castelul din Praga cu un mesaj important pentru președintele ceh. Chiar înainte de miezul nopții conținutul acestuia a ajuns la toți membrii Biroului Politic al Partidului Comunist Ceh, care așteptaseră toată noaptea. Camera era tăcută. Kremlinul informa Cehoslovacia că „trupele aliate" intrau pe teritoriul ei. Era în desfășurare o invazie condusă de sovietici.

Prim-secretarul Partidului Comunist Ceh, Alexander Dubc ˇ ek, știa că reformele sale erau motivul acestei intervenții. Cu trei ani mai tânăr decât Ceaușescu, Dubcˇek nu putea fi mai diferit. Charismatic, sociabil din fire și flexibil din punct de vedere politic, părea mai mult

un politician occidental ales democratic decât un comunist format la Moscova. Dubcˇek îl înlocuise pe odiosul stalinist dur Antonin Novotny cu șapte luni în urmă și conducea țara spre reforme liberale autentice. În primăvara anului 1968 a fost ridicată cenzura, iar puterile poliției secrete au fost drastic reduse. Bunurile de consum erau noua mantră a economiștilor cehoslovaci și Dubcˇek se gândea chiar la posibilitatea unor alegeri pluripartite. Pentru cetățenii care l-au urmat bucuroși, Primăvara de la Praga era „socialism cu față umană"; pentru Brejnev, care privea de aproape de la biroul său din Kremlin, era o amenințare directă la adresa autorității imperiale a Moscovei. Dacă li se permitea să ia avânt, reformele ample ale Pragăi puteau deveni contagioase și se puteau răspândi în tot Blocul Estic.

La ora 1.30 noaptea, Dubcˇek și colegii săi din Biroul Politic au votat cu șapte la patru în favoarea condamnării invaziei (o orientare stalinistă încă exista în partid, cea care privea cu bunăvoință „ajutorul" sovietic, dar restul erau reformatori). În jumătate de oră s-a emis o proclamație la radioul ceh, chemând toți cetățenii să rămână calmi și condamnând invazia sovietică, una ce „contravine tuturor principiilor care guvernează relațiile dintre statele socialiste". La ora 9 dimineața, în timp ce avioane sovietice zburau deasupra Pragăi, ofițeri ruși au intrat la biroul lui Dubcˇek, i-au arestat pe el și pe alți câțiva și i-au trimis la Moscova. La prânz, tancuri au blocat podul Carol, mai jos de Castelul din Praga. Traficul a fost blocat și o forță de invazie formată din 200 000 de soldați a ocupat Cehoslovacia. Rușii au preluat puterea în statul-satelit eretic și au început să reimpună regulile Kremlinului.

La București, Ceaușescu aflase de o posibilă invazie în Cehoslovacia cu câteva zile în urmă, printr-o sursă de la comanda Tratatului de la Varșovia, iar românii nu fuseseră convocați să ia parte. La fel s-a întâmplat și cu reformistul Tito din Iugoslavia și cu stalinistul nereformat Enver

Hoxha din Albania. Toți erau ținuți în umbră, în timp ce cinci membri de bază ai Tratatului de la Varșovia contribuiau cu trupe la operațiune: Uniunea Sovietică, Bulgaria, Polonia, Germania de Est și Ungaria.

În dimineața de 21 august, televiziunea și radioul din România au anunțat un miting în Piața Republicii, unde Ceaușescu voia să se adresese mulțimii de la balconul clădirii Comitetului Central. Sărea ca un boxer, cu pumnii ridicați în aer, împungând aerul în uralele mulțimii. 100 000 de oameni veniseră pe artera principală a Bucureștiului, Calea Victoriei, pe lângă fostul palat al regelui Carol și până la hotelul Athénée Palace: studenți cu berete și ochelari de soare negri, bărbați îmbrăcați modern cu pulovere pe gât, femei cu impermeabile bej și cizme până la genunchi. Nu era Londra sau Paris în termeni de modă, dar aceste mulțimi se deosebeau mult de masele monocrome din vremea lui Gheorghiu-Dej. Aplauzele erau asurzitoare și spontane. Nu era nici o orchestrare, nici o amenințare din partea Securității. Erau doar tineri români însuflețiți, pe cale să se alăture unei lumi despre care citiseră numai în presa recent liberalizată: The Beatles, blugi americani, cizme de cowboy, Steve McQueen, țigări Marlboro – totul părea accesibil și la îndemână.

Ceaușescu a fost urmat la balcon de Emil Bodnăraș și de Ion Gheorghe Maurer, apoi de alte șaptesprezece figuri centrale ale partidului, toți purtând costume de vară și cravate subțiri, bucurându-se, val după val, de aplauzele publicului. Cabluri de microfon erau întinse peste balcon spre amplificatoare mobile uriașe. Camere de televiziune erau amplasate pe autobuze și pe acoperișul caselor, iar oamenii se cățăraseră până și în copaci să privească. Ceaușescu a privit scena o clipă, apoi a început: „Dragi tovarăși..., Comitetul Central... statul și guvernul... reprezentanți ai organizațiilor de stat... toate sindicatele... au decis în mod unanim... să-și exprime solidaritatea

deplină... cu poporul ceh și cu Partidul Comunist Ceh". Uralele mulțimii semănau cu uruitul unui avion cu reacție. Ceaușescu a făcut pauză, apoi a continuat: „Dragi tovarăși și cetățeni ai României... invadarea Cehoslovaciei de trupele a cinci state naționale este o greșeală gravă..." Au urmat mai multe urale. Unii priveau la balcon, ca în transă. „(...) este un pericol pentru pacea din Europa (...) și pentru viitorul socialismului." Ceaușescu avea notițe în mână, dar nu le mai consulta. Era la unison cu mulțimea, descoperind o nouă claritate a minții. Părea eliberat de bâlbâiala sa, de procedură, de eticheta de partid și de limbajul ales cu grijă. Asta însemna să fii conducător. Ataca Moscova. „Este de neconceput ca o țară să trebuiască să ridice armele", a început el calm, „pentru a-și apăra independența, egalitatea de drepturi..." – vocea lui se ridica spre un crescendo amenințător – „pentru ca un stat socialist să încalce libertatea altuia." Acum gesticula larg, subliniind fiecare cuvânt prin coborârea brațelor întinse, de parcă ar fi tăiat niște lemne invizibile. „Nici o țară", a bubuit el, „nu se poate numi «consilier» privind felul în care trebuie construit socialismul (...) este treaba fiecărei națiuni în parte!"

Ceea ce a devenit cunoscut ca „discursul de la balcon" a reprezentat ceva extrem de curajos, critic și enorm de popular în rândul mulțimii. A fost cel mai bun lucru pe care l-a oferit Ceaușescu vreodată. Condamnase explicit Moscova și așa-numita Doctrină Brejnev prin care membrii Tratatului puteau interveni pentru a opri orice era perceput ca o amenințare la adresa regimului socialist – sau, așa cum spuneau ei, pentru a asigura „protecția frățească", și făcuse asta în mod public. Moscova a văzut provocarea lui ca o amenințare a unității Tratatului de la Varșovia, și deci ca un act de vandalism ideologic împotriva comunismului. Kremlinul nu-și putea permite o asemenea nesupunere care ar fi putut deveni contagioasă. României trebuia să i se dea o lecție.

La scurtă vreme de la miting Ceaușescu a trimis întăriri la toată granița sa vulnerabilă cu Uniunea Sovietică. În orașe și în sate a creat unități de gherilă, mobilizând masele pentru apărarea patriei – și, deci, a partidului – de imperialismul sovietic. De-acum înainte partidul, statul și Ceaușescu însuși vor fi una. Cei care nu erau de acord cu partidul puneau în primejdie securitatea și independența României. Orice lipsă de unitate percepută era o slăbiciune ce putea fi exploatată de agresorul sovietic. Orice disident era un trădător. „Discursul de la balcon" a reprezentat apogeul popularității lui Ceaușescu și cea mai bună oportunitate de a crea o unitate adevărată sub conducerea lui. Spre deosebire de Cehoslovacia, dacă Moscova ar fi atacat România, Ceaușescu era pregătit să reziste.

* * *

Președintele Richard Milhous Nixon se afla la bordul portavionului USS *Hornet*, la 1 448 de kilometri sud-vest de Hawaii, cu un binoclu puternic la ochi. Era vara anului 1969 și spera să zărească o capsulă argintie ce cădea din cer în Pacificul de Sud, în ultima parte a călătoriei pe care o făcuse până la Lună și înapoi. La ora 12.50, pe 24 iulie, comandantul Neil Armstrong și echipajul său de pe *Apollo 11* au căzut în apă, în apropierea vasului lui Nixon, învingându-i pe sovietici în cursa de a ajunge pe Lună. Au fost scoși apoi din apă și plasați în carantină într-o capsulă argintie cu o mică fereastră prin care Nixon, zâmbitor în lumina camerelor TV, le mulțumea pentru această realizare uluitoare a americanilor. Cursa spațială fusese impulsionată de rivalitățile Războiului Rece – avea rădăcini în cursa înarmărilor nucleare –, și succesul spectaculos al lui *Apollo 11* era un semn încurajator extrem de care Occidentul avea mare nevoie în anul în care victimele americane din Vietnam le depășiseră pe cele din Războiul din Coreea. Sute de cadavre ajungeau săptămânal pe aeroporturile din SUA. Nixon căuta o cale onorabilă de

ieșire din conflict și urma să debarce de pe USS *Hornet* pentru a face un tur al Asiei, în speranța de a o găsi.

Chinezii, credea el, erau cheia păcii, dar America nu mai vorbise cu ei de douăzeci de ani. După ce vizitase Filipine, Indonezia, Thailanda și Vietnamul de Sud, Nixon a zburat aproape jumătate din lume pentru a se întâlni cu cineva despre care știa că se află în contact regulat cu Beijing și care ar putea acționa ca intermediar.

Mulțimi de oameni, aliniate pe bulevardele centrale din București, agitau stegulețe americane din plastic pe măsură ce Nixon și Ceaușescu treceau pe lângă ei într-o limuzină decapotabilă. Era 2 august 1969, la numai nouă zile de la amerizarea lui *Apollo 11* și românii entuziasmați simțeau că fac parte din istorie. Faptul că Nixon alesese țara lor în acest moment crucial părea o dovadă a marelui respect față de liderul lor și un semnal că România s-ar putea aștepta să se bucure de o prezență crescândă în jumătatea occidentală a scenei mondiale. Coloana oficială gonea pe Calea Victoriei printre portrete uriașe, în stil comunist, ale lui Ceaușescu și Nixon, ocolind Arcul de Triumf, unde președintele Statelor Unite a coborât spontan din mașină să se întâlnească cu mulțimea. Echipa lui de securitate s-a uitat puțin neliniștită cum Nixon a fost înghițit de îmbulzeala prietenoasă și a început să danseze în jurul monumentului, înecat într-o mare de brațe unduitoare. Era prima vizită de stat a unui președinte american într-un stat comunist satelit, și până și consilierul de securitate al lui Nixon, Henry Kissinger, a recunoscut mult mai târziu că fusese „uluit" când Nixon îi sugerase prima dată ideea. Mulțimea a simțit că România era la o răscruce de drumuri.

Momentul, la un an de la invazia sovietică în Cehoslovacia, era și el semnificativ. Moscova tot făcea presiune asupra României pentru a demonstra loialitate și, cu amenințarea unei invazii rusești încă prezentă, Ceaușescu încercase să fie discret. Imaginea lui Nixon

dansând pe străzile Bucureștiului nu avea cum să nu agite apele, dar Ceaușescu își făcuse socoteala că liderii de la Kremlin prețuiau „coexistența pașnică" cu America mult prea mult pentru a risca o invazie în România. Călca pe un teren minat și, conform lui Nixon, făcea asta cu „o pricepere desăvârșită".

După paradă, Nixon și Ceaușescu au început direct discuțiile private. Ceaușescu a început prin a solicita o cooperare sporită cu America în domeniul științei și tehnologiei.

– Am un șef acasă, a zâmbit liderul român, care este director la chimie.

Nixon fusese bine informat.

– Soția dumneavoastră, a dat el din cap, și cei doi au izbucnit în râs.

S-a luat atunci decizia să se trimită o misiune științifică americană în România.

Principalul obiectiv al lui Ceaușescu era de a-și asigura asistența economică a SUA sub forma unor împrumuturi și a unui comerț crescut, toate putând fi asigurate numai dacă România primea Clauza națiunii celei mai favorizate. Nici o țară din Blocul Estic nu primise un asemenea privilegiu economic de la Washington, nici măcar Iugoslavia, îndreptată spre Occident, iar un asemenea gest ar fi stârnit un mic cutremur pe scena mondială. Nu numai că România făcea comerț cu Vietnamul de Nord comunist, ceea ce o descalifica de la bun început, dar ar fi părut și ilogic pentru centrele capitalismului mondial să susțină economia comunistă a unui stat sovietic în toiul Războiului Rece. Cu toate acestea, Nixon a promis că va studia problema. Construirea de poduri cu Blocul Estic era o cale excelentă de a eroda puterea sovietică, și cearta constantă a României cu Moscova însemna că era ținta favorită.

– Spuneți-mi, s-a aventurat Nixon, cât de departe pot merge relațiile noastre fără stânjenirea României sau a

președintelui ei?

Ceaușescu a răspuns fără a-și consulta consilierii, așa cum proceda în majoritatea întâlnirilor de acest gen. Tonul lui direct, „discuțiile sincere" au atras admirația lui Nixon.

– (...) Relațiile cu SUA nu pot împiedica în nici un caz relațiile cu alții, a răspuns Ceaușescu. Este adevărat că prietenii noștri sovietici au fost deranjați puțin de vizita dumneavoastră. I-am informat cu treizeci și șase de ore înainte să fie anunțată. Nu au comentat nimic oficial. Tovarășii sovietici consideră greu de acceptat acest lucru. Uniunea Sovietică a fost prima în spațiu. SUA au fost prima pe Lună. Se produc schimbări"[9].

Apoi Nixon a trecut la subiectul cum să fie manevrate Rusia și China – ambele susținându-i pe comuniștii din Vietnamul de Nord – astfel încât să fie pregătite să negocieze pacea. Modul în care Ceaușescu înțelegea evenimentele istorice era impresionant. A început să vorbească despre rămășițele erei „feudale" din China și despre sprijinul Franței pentru Statele Unite în Războiul de Independență, și l-a mustrat blând pe Nixon că s-a implicat în Asia:

– În Vietnam toate cheltuielile și sprijinul vostru nu au ajutat la menținerea sistemului existent. Ați cheltuit cam 25–30 de miliarde de dolari în război. Dacă ați fi cheltuit două miliarde de dolari în Vietnam pe timp de pace, ați fi avut o dezvoltare mai mare și v-ați fi făcut un prieten.[10]

Totul făcea parte din filosofia lui cuprinzătoare de non-intervenție, de respectare a suveranității statelor naționale.

Când prim-ministrul Maurer a fost rugat de Nixon să intre în discuție, Ceaușescu i-a permis să o facă pentru un moment, apoi l-a întrerupt tăios – „Nu sunt de acord cu el", înainte de a continua să-și expună viziunea. Trebuie să ne amintim cât de remarcabilă a fost această întâlnire. Rareori Gheorghiu-Dej vorbise cu reprezentanți americani, de obicei personal mai puțin important al Ambasadei SUA care îl abordau informal la sfârșitul

vreunei conferințe, undeva în Blocul Estic. Uneori discuțiile nu erau decât plângeri referitoare la faptul că personalul ambasadei era urmărit la Washington și la București, și invariabil erau și oficiali ruși de față. România nu putea face nimic pe cont propriu. Gheorghiu-Dej fusese destul de afabil și construise niște poduri cu americanii, dar summitul lui Ceaușescu cu Nixon era la un cu totul alt nivel.

Nixon a fost impresionat de accesul unic al lui Ceaușescu la toate taberele. Liderul român vorbea cu reprezentanți ai Vietcong, cu comuniștii din Guvernul Revoluționar Provizoriu din Vietnamul de Sud, cu Kremlinul și, bineînțeles, cu Beijingul.

– Sincer, s-a aventurat Nixon, dacă acest lucru servește intereselor dumneavoastră și intereselor guvernului dumneavoastră, am fi bucuroși să jucați rolul de mediator între noi și China.

În loc să se grăbească în luarea unei decizii, Ceaușescu i-a propus să vorbească din nou la cină și să reia discuțiile formale în dimineața următoare. Și atunci, cum de a reușit Nicolae Ceaușescu, ucenicul de cizmar aproape analfabet care se mișcase discret în comitetele și cadrele Partidului Comunist, să se transforme în ceva ce părea a fi un negociator internațional priceput și bine informat? Unul dintre cei care a lucrat îndeaproape cu el, fostul amabasador român în Statele Unite, Silviu Brucan, l-a descris ca „foarte deștept, cu o inteligență țărănească vicleană și o memorie prodigioasă". Brucan a devenit mai târziu unul dintre criticii principali ai lui Ceaușescu, dar a rămas în continuare uimit de „reacțiile intelectuale prompte" care i-au permis să le-o ia înainte unor oameni de calibrul lui Nixon sau Brejnev.

„Deși a început cu goluri de cunoștințe", spune Brucan, „a învățat repede, dar a făcut-o cu toate defectele unui autodidact – în cazul lui, cu goluri mari de geografie și de istorie și, mai grav încă, de economie și de științe tehnice."

Dar, spune Brucan, „tocmai pentru că era educat numai pe jumătate a devenit ultimul enciclopedist“[11].

Unii cercetători au fost mai puțini generoși. Cei care au studiat calitățile diplomatice ale lui Ceaușescu au observat că el aproape că recita aceleași argumente repetate în prealabil, agreate de anturajul său, un fel de „gândire de grup“ pe care o reflecta în fața celor cu care vorbea. În acest caz nu era vorba de analiză sau de întrebări, ci doar de repetiție pur și simplu. Ceaușescu fusese îmbibat în austera ideologie stalinistă toată viața și își amintea fraze și idei pe care le putea repeta papagalicește. Unele dintre ele se puteau aplica unor evenimente internaționale, cum ar fi Războiul din Vietnam sau tentativele Rusiei de a subordona România. În textele marxiste, de exemplu, colonialismul imperialist se presupune a fi stadiul cel mai înalt al capitalismului, ceva ce Ceaușescu a studiat probabil când se afla în închisoare. Ca atare, mantra lui împotriva imperialismului sovietic și a expansiunii teritoriale a unei țări dincolo de granițele ei stabilite erau maxime de fiecare zi pe care le putea repeta la nesfârșit. Un alt aspect de avut în vedere era că notițele care se luau în timpul acestor întâlniri diplomatice nu respectau în mod necesar limbajul folosit de Ceaușescu. Cei care luau notițe se concentrau pe prinderea ideilor, nu pe modul în care le exprima liderul.

La București, Ceaușescu a încercat să afle dacă Nixon ar accepta un guvern larg de coaliție în Vietnamul de Sud. Punea întrebările din partea Vietcongului, al cărui ambasador, îi spusese el președintelui SUA, vorbise cu el cu câteva zile în urmă. Nixon a sugerat că ar fi posibil, dar numai dacă președintele susținut de Occident, Nguyên Văn Thiêu, va fi inclus în plan. Ceaușescu i-a recomandat lui Nixon să fie mai flexibil.

– Vreau să subliniez, a spus Nixon după un moment de reflecție, motivul pentru care nu putem accepta o coaliție... este un cuvânt greu pentru noi.

Rapid ca fulgerul, Ceaușescu i-a propus avocatului de la Universitatea Duke să se străduiască mai mult cu vocabularul.

– Schimbați cuvântul atunci, a spus Ceaușescu.

Nixon a făcut așa cum i s-a cerut. Până la sfârșitul întâlnirii, el a folosit sintagma „comisie mixtă".

În cele din urmă, liderul român a fost de acord să trimită mesajele SUA președintelui Mao la Beijing, atenționându-l că echipa de la Casa Albă a lui Nixon era dispusă să vorbească.

– Vom transmite opinia noastră chinezilor, precum și opinia dumneavoastră în această problemă, a spus Ceaușescu. Vom acționa pentru a stabili relații pe baza înțelegerii reciproce.

Recompensa lui, dacă totul va merge bine, va consta în împrumuturi americane și comerț pentru a ajuta industria grea a României să se dezvolte conform doctrinei lui economice ferm staliniste.

* * *

Într-un birou închis dintr-un colț liniștit al Facultății de Chimie din București, o femeie de vârstă mijlocie aștepta să-și demonstreze strălucirea academică. Cu trăsături ascuțite, cu nas lung masculin și ochi pe care de regulă și-i mijea pentru a-și comunica suspiciunea față de alții, pentru Elena Ceaușescu era o zi memorabilă. Se pregătea să-și susțină teza de doctorat, intitulată „Polimerizarea stereospecifică a izoprenului", în fața unei comisii, pentru a primi titlul de doctor în chimie.

Examinarea orală era, prin tradiție, deschisă publicului la București. Curajos și curios din fire, un subordonat al Elenei de la Institutul de Chimie, pe nume Mircea Corciovei, s-a dus în ziua aceea să asiste. Ora și sala erau indicate pe un afiș, dar nu numai că ușa era închisă, ci se părea că nu e nimeni în sală. Când Corciovei a întrebat, i s-a spus că întâlnirea avusese loc „fără public", mai devreme

în acea dimineață.[12] Desigur, nimeni nu știe dacă întâlnirea a avut sau nu loc. Nimeni nu știe dacă Elena Ceaușescu a fost măcar acolo. Cel mai probabil și-a trimis un om să-i ia diploma. Teza susținută de Elena fusese furată de la Institutul Petrochimic din Ploiești. Cercetătorul care o scrisese a dispărut după câteva zile și nu a mai fost văzut în oraș.[13]

A doua zi, Elena Ceaușescu, proaspăt doctor în chimie, se afla la biroul său de la institut, punctuală ca de obicei, la 10.30 dimineața. Chiar colț cu clădirea unde se presupune că a avut loc examinarea Elenei se afla Facultatea de Inginerie, care, în epoca unei expansiuni industriale fără precedent, era una dintre cele mai populare din Universitatea din București. Printre studenții din acel an se afla și un tânăr visător pe nume Gheorghe Iosifescu, un tânăr slăbuț cu păr blond aspru, pometi înalți ce denotau o origine slavă și ochi albaștri ce priveau intens din spatele ochelarilor stil John Lennon, proaspăt achiziționați. Gheorghe crescuse în orașul petrolier Ploiești, care trecuse prin cele mai groaznice bombardamente din România în timpul războiului. Străzile orașului erau mereu pline de constructori și de mașini grele, iar populația era marcată de lipsa de încredere în liderii străini și în politicienii din țară, deopotrivă. Gheorghe se adâncise în muzică și în cărți occidentale interzise, în contradicție cu dorința părinților lui. „Ce rost au literatura și arta?“ întrebau ei. „Cu literatura mori de foame.“ Așa că, atunci când Gheorghe s-a dus la facultate, a mers să studieze metalurgia cu un ochi la combinatul siderurgic futurist de la Galați și la promisiunea unor călătorii științifice în străinătate.

A fost un oarecare entuziasm în cămin în dimineața de 21 august 1968, când studenții au auzit că Ceaușescu avea să țină acel discurs istoric „de la balcon“. Dar în timp ce colegii lui au dat fuga în Piața Republicii, Gheorghe a rămas în urmă. Reușise să cumpere un magnetofon, cu un mic microfon portabil. Pe atunci era o singură casă de

discuri în România, Electrecord, care făcea copii de proastă calitate ale trupelor rock occidentale și le vindea în cafenelele de lângă universitate. Înregistrările pârâiau și șuierau. Gheorghe prefera să înregistreze direct de la stații de radio pirat, cum erau radio Luxemburg, așteptând DJ-ul să anunțe The Beatles sau The Animals, apoi apăsa repede butoanele mari de plastic care puneau în mișcare bobinele.

Liberalizarea literaturii și a artelor făcută de Ceaușescu a coincis tocmai cu sosirea la București a lui Gheorghe Iosifescu și a atins apogeul în timpul Primăverii de la Praga. Deodată au fost disponibile unele cărți și filme occidentale, chiar dacă multe dintre ele erau vechi de câțiva ani și editate pentru a scoate conținutul „pornografic". Filmele cu cowboy erau favorite, nepunând deloc în pericol ideologia partidului și arătând rareori nuditate. *Diligența* a devenit unul dintre cele mai vizionate filme din 1967, westernul lui John Ford făcându-și debutul în București la 28 de ani de la premiera la Londra și New York. *Pe aripile vântului* a fost hitul uimitor al anului 1970, la aproape 31 de ani de la lansarea sa în Occident. Filmul de groază englez *Dracula, prințul întunericului*, cu Christopher Lee și lansat în anul 1966, a fost totuși interzis. Ceaușescu îl considera o insultă la adresa eroului său național.

Entuziasmat de noua deschidere, Gheorghe Iosifescu și-a propus să devină critic de teatru. Presupunea că Bucureștiul se va îndrepta spre libertatea culturală de care se bucurau Parisul sau Londra și că Moscova va rămâne tot mai departe.

Alți intelectuali liberali simțeau la fel. Mulți fuseseră atât de revigorați de evenimentele din vara anului 1968, încât, deși se opuneau comunismului, au intrat în partid. Douăzeci și trei de scriitori cunoscuți au semnat o scrisoare publică în *Gazeta literară*, declarându-și „acordul total cu poziția partidului și a guvernului român, așa cum a fost

definită de tovarășul Ceaușescu"[14]. Era un pas important pentru PCR în a câștiga sprijinul și încrederea intelighenției de obicei critice. Dar Gheorghe Iosifescu refuza să creadă că Ceaușescu era sincer. Știu asta pentru că Gheorghe a fost socrul meu, soțul Victoriei Angelescu, care mi-a vorbit deseori despre primele zile ale domniei lui Ceaușescu. Și-a petrecut acea vară încercând să găsească o pereche de blugi americani originali și să învețe acordurile pentru *Sound of Silence* de Simon and Garfunkel. Trebuia să o facă repede. Vara aceea trebuia să fie cel mai înalt indicator al reformelor lui Ceaușescu, o scurtă licărire de speranță înainte ca liderul să decidă să se întoarcă în întuneric și în frig. Între timp, el se ocupa și de organizarea unei scheme ilegale de a face bani.

* * *

Era o fermă de păsări neobișnuită în satul Periș, lângă București. Nu arăta cine știe ce din afară, numai un șir de depozite metalice la capătul unui drum cu o bandă, dar înăuntru era o fabrică de ultimă oră, locatarii ei cloncănitori fiind ridicați în aer de brațe robotice, decapitați, jumuliți de pene și ambalați în câteva minute. Era fără îndoială o întreprindere futuristă în comparație cu celelalte ferme din România, și era de fapt produsul unei rare colaborări cu Israelul. Dar nu era deloc vorba despre păsări. Întreaga construcție era de fapt o formă de plată secretă, parte a unei scheme strigătoare la cer care avea ca scop alimentarea economiei în lipsă de lichidități a țării printr-un comerț internațional de ființe umane.

Trebuie să ne întoarcem în anii 1950 și la Gheorghiu-Dej pentru a înțelege geneza proiectului. Cam 375 000 de evrei supraviețuiseră celui de-al Doilea Război Mondial (aproximativ jumătate din populația antebelică), și liderul român de la acea vreme s-a trezit în fața unei dileme. Dacă le garanta evreilor dreptul de a pleca din România și de a se instala în nou creatul stat Israel, ar fi fost acuzat de statele

arabe că aprovizionează Israelul cu soldați. Dacă, pe de altă parte, i-ar fi împiedicat să plece, Israelul și aliații săi occidentali l-ar fi acuzat de încălcarea drepturilor lor. Și astfel Gheorghiu-Dej oscila. Când a anunțat o ridicare subită a restricțiilor de emigrare în anul 1958, s-au format cozi de peste un kilometru în fața biroului de pașapoarte din București, cu 100 000 de evrei doritori să plece în Orientul Mijlociu. Gheorghiu-Dej era furios din cauza a ceea ce el considera „lipsa lor de loialitate", dar treptat începea să se contureze o idee. Dacă evreii erau atât de nerăbdători să părăsească țara, ar trebui să fie plătită un fel de răscumpărare.

Vânzarea evreilor români a fost intermediată de un om de afaceri evreu britanic pe nume Henry Jacober, care avea o reședință imensă la Londra pe Park Lane nr. 55. Refugiat din Ungaria, Jakober era un antreprenor cu mijloace pline de imaginație de a face afaceri și cu o mulțime de contacte printre agențiile de spionaj din Marea Britanie și România. La început, schema lui de a cumpăra libertatea evreilor din România comunistă era limitată la câteva afaceri private. Funcționa în felul următor: Jakober era contactat pe Park Lane nr. 55 de rude și de prieteni bogați ai evreilor români – unii dintre ei fuseseră în lagăre de muncă, alții pur și simplu doreau să plece din țara care le tratase așa de deplorabil strămoșii. Numele persoanelor pentru care se plătea răscumpărare erau transmise servicilor de informații române și se calcula o taxă pentru eliberarea lor. Jakober depunea apoi suma cuvenită într-un cont elvețian, pentru a fi plătită autorităților române când refugiații evrei ajungeau în siguranță în Occident.

Comerțul a atras curând atenția Mossadului, serviciul de informații străine israelian. La început sceptic, pe temei moral, statul Israel a devenit implicat activ, ca o cale de eliberare a unor evrei și contribuind la creșterea populației Israelului. Dar Gheorghiu-Dej era îngrijorat. Dacă acest lucru ar deveni public, ar izbucni un scandal internațional.

Liderul sovietic, Hrușciov, l-a liniștit. Când a făcut o vizită la București, în anul 1958, l-a rugat pe Gheorghiu-Dej să continue schema, dar cu o metodă de plată mai discretă; să facă un comerț de evrei primind mărfuri în schimb ar fi ceva mai ușor de ascuns. În curând construirea de ferme de pui hi-tech a început (organizată de Jakober) și, în schimb, 500 de evrei români au pornit spre Israel.

Încurajat de succesul schemei, guvernul lui Gheorghiu-Dej a decis că comerțul de evrei era o cale excelentă de a spori finanțele și pentru alte scheme agricole. Mai multe ferme de porci s-au construit cu sprijin israelian, pe lângă ferme de curcani, ferme de oi și alte cinci noi ferme de pui. Exporturile provenite de la aceste unități aduceau 8–10 milioane de dolari pe an, despre care se spune că ar fi fost plasați în conturi bancare secrete, controlate numai de Gheorghiu-Dej.[15] În 1965 autorizarea anuală de vize de plecare de către România depindea de ouă, pui, curcani, carne de vită și chiar fulgi de porumb. La un moment dat, Bucureștiul a cerut ajutor pentru a crește cele mai bune vaci din lume și curând valize diplomatice au fost transmise în România, pline cu spermă de taur, în schimbul evreilor.[16]

După moartea lui Gheorghiu-Dej, Ceaușescu a fost informat despre comerțul secret. Aflând despre ceea ce se numea „afacerea Jakober", se spune că Ceaușescu a făcut un fel de „explozie nucleară", declarând că asta va distruge imaginea României în străinătate. Dar peste doi ani s-a întors spre un consilier și l-a întrebat: „Jakober ăsta mai trăiește?"

În timpul conducerii lui Ceaușescu în anii 1970, comerțul cu evrei devenise mai elaborat și mult mai profitabil. Finanțarea fermelor de animale nu mai era potrivită, iar Ceaușescu se pregătea să lase precauția deoparte și să ceară plăți directe în bani lichizi în schimbul vizelor pentru evrei.

Banii de răscumpărare erau calculați în funcție de o scară progresivă. În partea de jos erau evrei șomeri și copii, considerați „Categoria D", pentru care se cerea o răscumpărare de circa 2 000 de dolari. Evreii mai educați făceau parte din „Categoria A" și puteau fi eliberați din țară numai pentru o taxă de 6 000 de dolari. În cazuri excepționale, aceasta creștea la 250 000 de dolari.

România comunistă a „vândut" zeci de mii de evrei în Israel. Între anii 1958 și 1965 (în timpul lui Gheorghiu-Dej) numărul de vize de ieșire a fost de 107 540. Între anii 1965–1989 (în timpul lui Ceaușescu), a fost de 58 817. Nu toate presupuneau o taxă de răscumpărare, dar multe mii da, și sumele pe care le-a câștigat România au fost enorme.

Comerțul secret cu evrei asigura o sursă importantă de venit pentru Ceaușescu. Niciodată nu avusese un salariu oficial și, de fapt, niciodată nu câștigase vreun ban, muncind pentru casă și masă când era ucenic de cizmar. Banii de răscumpărare constituiau un fond de urgență. Îi ținea în conturi secrete, alături de veniturile din alte operațiuni sub acoperire desfășurate de serviciile de informații externe – Departamentul de Informații Externe (DIE). Conform fostului șef al DIE, Ion Pacepa, aceste conturi conțineau circa 400 de milioane de dolari la jumătatea anilor 1970. Banii erau folosiți pentru mașinile occidentale ale copiilor lui Ceaușescu și pentru Mercedesurile blindate personalizate pentru conducător și soția lui, alături de noi achiziții pentru colecția tot mai mare de diamante a Elenei. Prima-doamnă era vestită prin faptul că-și cumpăra bijuterii când călătorea în străinătate, dar de cele mai multe ori consilierii ei îi convingeau pe oaspeții străini să-i aducă „daruri" scumpe. „Ăsta este pentru zile negre", îi șoptea Ceaușescu lui Pacepa când discutau despre fondul de urgență în timp ce se plimbau la lumina lunii în jurul vilei sale. Dar totul din viața lui Ceaușescu a fost plătit de stat. El a reușit să cheltuiască

doar o mică parte din banii săi de răscumpărare – conform lui Pacepa, cam patru milioane de dolari.[17]

Între timp, aparenta mărinimie a lui Ceaușescu față de evrei era bine văzută pe scena internațională. Americanii mai ales au fost impresionați. Mișcarea liberă a persoanelor era o precondiție a împrumuturilor și comerțului cu Statele Unite (cum era și încheierea exporturilor către Vietnamul de Nord), și garantarea de către Ceaușescu a vizelor de ieșire pentrui Israel era folosită pentru a ușura obținerea Clauzei națiunii celei mai favorizate. „În urma unei înțelegeri negociate cu grijă", se spunea la finalul briefingului de la Casa Albă, „România a permis o mică emigrare a evreilor în Israel, care satisface litera legii."[18]

Pentru Occident, Ceaușescu era o rază de speranță rară într-o lume comunistă rece și indiferentă. Nixon și Kissinger arătau admirativ spre relațiile lui continue cu Israelul după Războiul de Șase Zile din 1967, România fiind singura țară din Blocul Estic care rămăsese aliată. Printr-un abil joc de glezne a reușit să rămână în același timp prieten cu majoritatea națiunilor arabe. Curând a oferit un canal de comunicație între Israel, Palestina, arabi și Statele Unite, și chiar a încercat să găzduiască propriile tratative de pace cu Orientul Mijlociu la București (deși americanii numeau acest plan „mai degrabă naiv" și nici una dintre țările arabe nu și-a făcut apariția). Totuși, România la sfârșitul anilor 1960 demonstra o prezență mai consistentă pe arena afacerilor externe.

* * *

Un vânt călduț l-a întâmpinat pe Nicolae Ceaușescu când avionul său rusesc a aterizat pe pista Aeroportului Internațional Los Angeles, în octombrie 1970. El și Elena s-au oprit, zâmbind, în capătul de sus al scării, înainte de a saluta un număr restrâns de demnitari și de a porni spre prima lor noapte pe tărâm american. Familia Ceaușescu a fost cazată la hotelul Disneyland.

Președintele român salută „animalele" de la Disneyland.

Președintele Nicolae Ceaușescu din România a stabilit astăzi relații diplomatice neoficiale cu Mickey Mouse.

Grupul a fost condus la primăria din Disneyland, unde dl Ceaușescu, cu un zâmbet larg pe chipul de obicei sobru, a dat mâna cu Mickey Mouse și a primit steagul oficial al Disneylandului. Dna Ceaușescu a primit un ceas de mână cu Mickey Mouse.

Dl Ceaușescu a făcut apoi „o croazieră prin junglă" (...) în timpul căreia a fost atacat de crocodili animați, a văzut elefanți scăldându-se în cascade și a fost „atacat" de africani cu sulițe. Dl Ceaușescu a vizitat de asemenea casa bântuită și versiunea Disneyland a submarinului atomic al SUA, „Triton".

New York Times, 16 octombrie 1970

Încântați de farmecele capitalismului occidental, soții Ceaușescu au zburat la San Francisco cu avionul prezidențial al SUA, echipat cu dormitor și birou, unde au avut parte de compania unor directori de la Bank of America. Au navigat cu un iaht în jurul golfului San Francisco înainte de a porni spre est, pentru a petrece noaptea în Williamsburgul colonial din Virginia, apoi spre nord, pentru a vedea cascada Niagara. Ceaușescu nu mai vizitase niciodată un magazin universal, și când au ajuns la New York, Elena l-a convins să accepte invitația de a merge la Macy's, în Herald Square. Cuplul a fost copleșit de varietatea mărfurilor de lux prezentate și nu aveai cum să nu fii impresionat, dacă era să compari cu oferta săracă de la București, chiar și în magazinele rezervate elitei de partid. Un oficial român a raportat despre Ceaușescu că credea că Macy's mimase bunăstarea în numele guvernului SUA, umplând rafturile cu bunuri extravagante care în mod normal nu se găseau, pentru a-l păcăli în legătură cu realizările capitalismului. În România nu era neobișnuit ca magazinele să facă asta pentru demnitarii care le vizitau,

așa că probabil Ceaușescu chiar suspecta un fel de sat al lui Potemkin pe teme de comerț, dar cel mai probabil cuplul chiar rămăsese impresionat. În timpul acestei vizite Elena a făcut o pasiune de-o viață pentru haine de blană extravagante, pantofi de designer și poșete scumpe.[19]

Călătoria a fost organizată în preajma celebrării de zece zile a celei de-a 25-a aniversări a Națiunilor Unite, și din nou prezența lui Ceaușescu a zburlit penele Moscovei. Brejnev a ordonat ca nici un șef de stat din Tratatul de la Varșovia să nu fie prezent din cauza adâncirii diferențelor cu SUA în privința Orientului Mijlociu, dar Ceaușescu l-a ignorat. A vorbit la Națiunile Unite despre „independență națională" și despre nevoia tuturor țărilor de a-și retrage forțele armate din teritoriile străine, o critică emfatică a politicii lui Brejnev de intervenție în afacerile sateliților „care se comportau necorespunzător". Când a vizitat Casa Albă la sfârșitul turneului, Ceaușescu era primul șef de stat român care făcuse acest lucru.

Pe 26 octombrie 1970, sute de demnitari americani s-au aliniat pe peluza Casei Albe, sperând să arunce o privire la liderul comunist. O fanfară a marinei bătea dramatic din tobe pentru a coincide cu coborârea lui Ceaușescu din limuzină, de parcă ar fi făcut o scamatorie ce-ți tăia respirația, și iată-l la momentul potrivit, în amurgul de toamnă, urmat de Elena, îmbrăcată imaculat într-un taior lila de designer.

Mai târziu, stând lângă Nixon pe un podium în aer liber, în fața elitei politice americane, Ceaușescu a părut mai puțin confortabil decât la Disneyland. Întreaga carieră și-o petrecuse luptând împotriva acestui gen de oameni, și acum reprezentau prima lui linie de apărare în fața Moscovei. Probabil sesizase ironia: capitaliștii ajutau acum la securizarea independenței României comuniste.

Mai târziu, în Biroul Oval, s-a discutat despre Vietnam și despre cum China și Rusia încă dețineau cheia păcii. De la ultima lui întâlnire cu Nixon, Ceaușescu își trimisese

prim-ministrul, Ion Gheorghe Maurer, la Beijing, când se întorcea de la funeraliile lui Ho Și Min. Maurer i-a transmis dorința lui Nixon de a restabili canale diplomatice, și acum voia să-și ceară recompensa.

– Îmi amintesc cu satisfacție, spunea Ceaușescu, că ați spus că problemele [obținerii Clauzei națiunii celei mai favorizate] ar putea fi rezolvate într-un viitor nu prea îndepărtat.

Nixon avea vești proaste. Erau încă obstacole, a spus. Congresul SUA nu va permite oferirea acestui statut dacă România va continua să facă comerț cu Coreea de Nord comunistă. Poate, a sugerat Nixon, ar putea aranja ceva pe ascuns, sub forma unei alte înțelegeri secrete.

– Să fiu foarte sincer, i-a spus Ceaușescu, în prezent economia României are un deficit al balanței de plăți de 300 de milioane de dolari... România ar fi mulțumită dacă ar primi credite din America în termeni favorabili.

Suma era echivalentul a două miliarde de dolari în banii de azi, o sumă uriașă pentru o țară în curs de dezvoltare care încerca disperată să găsească noi parteneri comerciali pentru a-i înlocui pe foștii susținători de la Moscova. Acceptarea oferă o perspectivă uluitoare asupra unui dezastru economic sinistru ce va afecta România următoarele două decenii, condamnând întreaga națiune la sărăcie, rații și muncă forțată.

Mai era mult de lucru pentru Ceaușescu ca intermediar. Acum avea nevoie să pregătească terenul pentru o posibilă întâlnire între Nixon și Mao.[20] Dacă se va întâmpla, va fi semnalul unei revelații istorice și ar putea urma ceea ce Kissinger numea „rebalansarea echilibrului global". Ceaușescu avea o mare responsabilitate.

Capitolul cincisprezece

> Este adevărat, o să fim monștri, rupți de restul lumii; dar din această pricină vom fi mai atașați unii de alții.
>
> *Frankenstein*, Mary Shelley

Avionul lui Nicolae Ceaușescu zbura spre est peste Marea Neagră, deasupra munților maiestuoși ai Republicii Socialiste Sovietice Gruzine, survolând câmpiile aride ale Azerbaidjanului sovietic și apele calme ale Mării Caspice. „Orașele petrolifere" sovietice se întindeau sub el, ca niște lumini portocalii strălucitoare plutind în întuneric. Gazul aprins ardea ca mii de făclii. Zburase peste 3 200 de kilometri de la București și parcursese abia o treime din drumul deasupra Uniunii Sovietice. Tot ce se afla dedesubt era controlat de Brejnev, omul care încă intimida România cu manevrele lui militare la granița lor comună de 1 287 de kilometri. Un atac al trupelor ruse asupra României era posibil în orice moment.

Când Ceaușescu a ieșit din spațiul aerian sovietic în iunie 1971 și zbura deasupra Chinei, granița era liniștită, dar militarizată și tensionată. Cu douăzeci de luni în urmă, avuseseră loc lupte între Armata Populară de Eliberare Chineză și gărzile de la granița sovietică din insula Zhenbao, ciocniri soldate cu 300 de morți. Reprezentase apogeul conflictului sino-sovietic, și relațiile erau încă pe muchie de cuțit. Prietenia înfloritoare a lui Ceaușescu cu Beijingul era considerată de Moscova o trădare.

A aterizat în capitala chineză la 1 iunie 1971, însoțit de Elena și de șase oameni din cercul de apropiați, inclusiv prim-ministrul Maurer. Ceaușescu era deja liderul care călătorea cel mai mult din Blocul Estic. În Iran fusese dus într-o paradă într-o trăsură pe străzile din Teheran, înainte de a discuta despre petrol cu șahul. În India, tinere frumoase îi puseseră ghirlande de iasomie în jurul gâtului,

după care el și Indira Gandhi au discutat despre importul de minereu de fier pentru uriașul combinat siderurgic de la Galați. În Africa, pătrunsese pe piețele de minereuri din Congoul lui Joseph Mobutu și din Republica Centrafricană a lui Jean-Bédel Bokassa, o țară ale cărei bogate câmpuri de diamante au aprins imaginația Elenei Ceaușescu. În toate aceste călătorii în străinătate, Ceaușescu a avut parte de onorurile acordate în mod normal unui șef de stat venit în vizită. Dar nimic nu-l putea pregăti pentru China.

Când coloana lui Ceaușescu, formată din o sută de mașini, a cotit spre Piața Tiananmen, acesta a fost salutat de mii de pionieri cu cravate roșii și pantofi de lac strălucitori, agitând pampoane la unison. Armate de muncitori în salopete băteau din tobe și țineau pancarte. Țărănci dansau cu panglici de mătase roșie și cu buchete de flori, făcând piruete, și se înclinau suflând din fluiere și trompete. Aerul trepida de voci de soprane de la Opera din Beijing, auzindu-se la volum maxim cu ajutorul unor difuzoare puternice aliniate de-a lungul traseului. Mașina lui Ceaușescu trecea pe lângă regimente de soldați din Armata Populară de Eliberare, care salutau, moment în care mii de baloane au fost lansate în aer. La un moment dat, opera s-a oprit și mulțimile au strigat sloganuri, probabil scrise de un comitet al poporului căruia nu îi păsa atât de mult de mesaj, cât de completarea imaginii: „Sprijinim ferm lupta dreaptă a poporului român pentru a continua să-și mențină independența și inițiativa în propriile mâini", strigau ei. Erau pe un teren mai sigur cu vechile lozinci favorite: „Oameni ai lumii, uniți-vă pentru a înfrânge agresorii SUA și toți lacheii lor!"

Mergând apoi lângă președintele Mao la o reuniune oficială, Ceaușescu era ca un tânăr ucenic la picioarele maestrului. Cei doi erau apropiați ideologic și urmau o cale stalinistă similară. Ca și Ceaușescu, Mao transformase China dintr-o țară agricolă într-o societate industrializată

cu ajutorul investițiilor și expertizei sovietice. Chinezii, desigur, au ajuns aici odată cu Marele Salt Înainte, o campanie aproape apocaliptică în care au murit 35 000 000 – 45 000 000 de oameni. Dar Ceaușescu privea teribila suferință umană ca un ghinion produs de secetă și de recolte proaste, fără a se gândi că era vorba despre crime ale președintelui Mao.

Ulterior, liderul chinez s-a răcit față de Moscova și s-a retras din joc, așa cum făcuse și Ceaușescu. Acum, cu Revoluția Culturală a lui Mao în desfășurare și cu creșterea industrială în plin avânt, economia se echilibrase și, așa cum vedea Ceaușescu, unitatea de monolit impusă necruțător de Mao impulsionase poporul să atingă o productivitate fără precedent în toată lumea comunistă. Liderul român a observat mulțimile obediente, coregrafia fără greșeală, destinată adulării și zeificării lui Mao, și le-a comparat cu chipurile sumbre, tăbăcite de vreme, de la București.

În acea seară s-a dat un mare banchet în timpul căruia prim-ministrul chinez Zhou Enlai și Ceaușescu au vorbit despre „relația lor specială" și despre hotărârea lor comună de a rezista „șovinismului marilor puteri", prin care înțelegeau Rusia. Ziarele chineze erau pline cu omagii lingușitoare la adresa liderului român, pe care îl felicitau cu ocazia glorioasei insurecții armate din 23 august din România, cea care se desfășurase în 1944 împotriva fasciștilor lui Antonescu. Au neglijat să menționeze, totuși, că fusese condusă de reprezentantul cu sânge albastru al clasei capitaliste, regele Mihai, și că singurul comunist prezent acolo în acea noapte, Lucrețiu Pătrășcanu, fusese executat.

În dimineața următoare, pe 2 iunie, Ceaușescu a fost dus la Universitatea Qing-Hwa, unde a fost primit din nou cu cântece și dansuri generoase. Oficialii i-au explicat modul în care sintetizează educația și producția, respingând subiecte tradiționale precum literatura, istoria și filosofia,

și forțându-i pe studenți să învețe deprinderi practice. Absolvenții chinezi, spuneau ei, primeau direct slujbe în fabrici. Ceaușescu a fost atât de entuziasmat încât le-a strâns mâinile studenților și a dansat în jurul campusului.

Din nou, ce l-a impresionat pe liderul român a fost procesul decizional centralizat, care permitea să se întâmple toate acestea. La București, se gândea el, întregul proces era dureros de încet și birocratic, ceva ce Ceaușescu pusese pe seama împărțirii excesive a puterilor, permițându-le și altor membri ai Biroului Politic să aibă un cuvânt de spus. Avea loc astfel o dezbatere. Prim-ministrul Maurer se implica tot timpul. Da, îi dădea la o parte pe oameni dacă aveau divergențe de opinie prea mari, dar toate aceste discuții sufocau sistemul.

La Shanghai, Nicolae și Elena au participat la o reprezentație a unei opere chineze intitulate *Fata cu părul cărunt*. În forma ei inițială, era o poveste populară despre o țărancă tânără care și-a pierdut familia și s-a sălbăticit la țară, fiind prinsă apoi de localnici și atacată violent sub acuzația că era vrăjitoare. Dar oficialii Partidului Comunist Chinez au adaptat povestea pentru a fi pe placul comuniștilor. Acum fata era o preafrumoasă țărancă al cărei tată era un fermier arendaș, exploatat de burghezia rea, proprietară de pământuri. Familia a fost forțată să fugă pentru a scăpa de forțele dezlănțuite ale capitalismului. În cele din urmă, logodnicul cutezător al fetei, membru al Armatei Naționale Revoluționare, s-a întors cu tovarășii lui, l-a alungat pe moșier și, în mod firesc, a redistribuit pământul țăranilor.

Fata cu părul cărunt era una dintre așa-zisele „opere model" ale Chinei, a cărei rescriere fusese supravegheată de a patra soție a lui Mao, extrem de puternica Jiang Qing. Nicolae și Elena Ceaușescu au părăsit teatrul uluiți de posibilitățile fără sfârșit pe care această metodă le avea pentru artele din România. În ultima zi a vizitei sale, președintele Mao l-a primit pe Ceaușescu în apartamentul

său privat, împreună cu un număr restrâns de consilieri. Ceaușescu a început prin a-i mulțumi formal lui Mao pentru primirea călduroasă, dar s-a îndepărtat rapid de scenariu. Fără îndoială era copleșit de ceea ce îl învățase China. „Am văzut sute de mii de oameni", a îngăimat el, „(...) am fost impresionați de atitudinea pozitivă și de bucuria de a trăi (...) am fost impresionați de preocuparea față de educația perfectă, de legătura ei cu producția, cu viața, cu construcția socialismului."[1]

Mao a dat din cap în extaz. Primirea extravagantă își atinsese scopul. Ceaușescu își găsise locul printre ceilalți tovarăși de călătorie în Orient, departe de captivitatea geografică din mâinile rușilor. Din China, delegația română a călătorit la Phenian, în Coreea de Nord, unde primirea oferită de Beijing aproape a pălit prin comparație. Dansatori perfect sincronizați pluteau deasupra unui curcubeu uriaș din metal, eliberând în aer porumbei albi. Pe marginea drumului, balerine alunecau ca niște lebede. În Piața Kim Ir-Sen 100 000 de pampoane ca vata de zahăr, în culori pastelate de roz, galben și albastru, se unduiau în valuri, precum câmpurile în floare primăvara. „Ridicând flamura independenței, mergem mereu împreună", cânta mulțimea pe acordurile unei muzici compuse special. „Slăvite să fie Phenian și București, dragă Ceaușescu!" Liderul român a fost dus pe un stadion unde toți cei prezenți erau îmbrăcați în costume galbene și roșii, reconstituind imaginea uriașă a soarelui care răsare. „Bun venit, Ceaușescu, deși țara ta este departe, ești mereu aproape de inimile noastre, dragă Ceaușescu! Dragă Ceaușescu!" Kim Ir-Sen i-a luat mâna lui Ceaușescu și i-a ridicat-o încet în aer, de parcă era un profesor arătându-i cum să răspundă la adulația adevărată. Fața dezorientată a lui Ceaușescu a căpătat deodată un zâmbet larg. „Dragă Ceaușescu! Dragă Ceaușescu!" stadionul striga încă și mai tare. În cele din urmă și-a găsit locul, în acel iunie 1971,

privind spre mulțimile adulatoare de pe podiumul său înălțat deasupra soarelui.

La patru zile de la întoarcerea la București, Ceaușescu s-a grăbit să convoace o ședință a Comitetului Central și a cerut atenția tuturor. Consilierii săi notaseră observațiile în urma călătoriei, dar acum Ceaușescu voia să împărtășească entuziasmul și celorlalți. „În China, a început el, ce m-a impresionat de la început e că oamenii sunt bine îmbrăcați – desigur, modest, ceea ce diferă de la un oraș la altul; în Beijing se pot vedea mai multe salopete și uniforme militare, în Shanghai poți vedea rochii de mătase... Așa că, dacă le dai doar o salopetă și o pereche de pantofi...“ Ceaușescu și-a pierdut șirul gândirii, dar părea să fie uimit de cât de puțin le trebuia maselor în schimbul unui devotament necondiționat. „Ei bine, a continuat el străduindu-se să-și găsească cuvintele, asta chiar e ceva.“

„Provizia de îmbrăcăminte este bună, a continuat el, și asta pentru 800 de milioane de oameni.“ S-a uitat în încăpere. „Au o mare varietate de haine și țesături... noi tot mergem în Italia [pentru importuri]“. Apoi a adăugat pe un ton răstit: „Lucrurile pe care le producem din bumbac sunt respingătoare!“

A vizitat un combinat chimic, le-a spus. „Totul era construit în China.“ Un șantier naval: „Au construit submarine nucleare și vapoare *singuri*!“ Boabe de soia ambalate... cazane de ceramică... strunguri... seceri... pluguri... toate construite de muncitori chinezi. Și Coreea de Nord făcea la fel. „Au construit o fabrică într-un an, a declarat el, au construit mașini grele pe care noi le importăm din SUA și din Germania, mașini ce pot prelucra piese de 22–25 de metri lungime! Exasperat și probabil bătând cu pumnul în masă, așa cum făcea ori de câte ori își ieșea din fire, Ceaușescu a anunțat dintr-odată: „Nu voi mai aproba nici un import!“

Secretul era mobilizarea în masă, a spus. Masele nu trebuie să ceară bani ca stimulent pentru muncă, ci trebuie

îndemnate să contribuie la binele națiunii, la socialism. În China toată lumea muncește cu zâmbetul pe chip, „de la copii la bătrâni, toți sunt mobilizați și le sunt trasate sarcini – să învețe, să muncească; nimeni nu stă degeaba". Ceaușescu voia să termine următorul plan cincinal în patru ani și jumătate, a spus. Era vorba de a-i face pe oameni să creadă în partid, în conducător. Dacă ei cred suficient de mult, roțile industriei se vor învârti repede.

Apoi s-a întors spre unii membri ai delegației. În timpul călătoriei, a spus el, s-au închis în camerele lor și au refuzat să iasă. „Este adevărat, prim-ministrul Maurer era bolnav, dar, la drept vorbind, cred că a exagerat, și asta a lăsat o impresie proastă." Apoi a venit vorba de cumpărături. La plecare, tovarășii lui Ceaușescu încărcaseră în avion două tone de mobilă și obiecte de lux. Ceaușescu și-a ieșit din fire. „Asta înseamnă că oamenii au venit să cumpere mobilă, asta înseamnă că noi am dat [acestor oameni] prea multă valută. Asta a devenit deja o problemă, toată lumea se luptă să stea cât mai mult în străinătate, să cumpere dracu' știe ce lucruri incredibile de aici." În încăpere se așternuse tăcerea, nimeni nu îndrăznea să spună că făcuse cumpărături din străinătate pentru că acasă se găseau atât de puține bunuri de consum. Industria grea fusese urmărită în detrimentul tuturor celorlalte domenii. „Asta este dezordine, a lătrat Ceaușescu, tocmai am aflat că personalul nostru din Ulaanbaatar [Mongolia] a cumpărat carne de la Beijing... pentru ce?"

Un tovarăș a ridicat mâna: „Am cumpărat numai 60 de kilograme de miel și pui", a explicat el șovăielnic, „și era numai pentru călătoria cu avionul."

Ceaușescu nu era convins. „Nu te faci de râs pe tine, faci de râs patria, poporul." S-a uitat la fețele umilite ale cumpărătorilor lui secreți. „Ce concluzii vor trage gazdele noastre? a oftat el. Când au avut ocazia să cumpere ceva, toți au dat buzna în magazine... vor crede că suntem boieri,

revizioniști care au devenit burghezi", a spus încheind ședința după aproape trei ore și zece minute.[2]

Ceaușescu și-a petrecut următoarele săptămâni lucrând cu consilierii săi la „Tezele din Iulie", după cum le numise măreț. Întocmite în pripă, detaliile au fost primite într-o tăcere uluită de către Comitetul Executiv al Partidului Comunist Român pe 6 iulie 1971. De acum înainte, anunța Ceaușescu, va fi o mobilizare politică de masă. Copiii vor fi implicați în muncă patriotică. Școlile își vor educa elevii în puritate ideologică. Universitățile vor pregăti studenții pentru munca în fabrică. În arte, propaganda va fi răspândită prin orice mijloace posibile: radio, televiziune, filme, teatre, cărți, pictură, operă, balet – totul va fi un vehicul pentru reeducarea revoluționară. Influențele străine și cosmopolite vor fi neutralizate. Se vor alcătui liste cu cărți și autori interzișii. De acum înainte producția din fabrici va fi sporită prin intermediul patriotismului, dedicării față de partid și dragostei față de Conducător, așa cum își spunea acum Ceaușescu, titlu folosit ultima dată de mareșalul Antonescu.

Și ce rol juca Elena în toate acestea? Își petrecuse primele zile de la sosirea în România visând la strălucitoarea și puternica soție a președintelui Mao, Jiang Qing, „Marea purtătoare de drapel a revoluției proletare". Doamna Mao era bolnavă în timpul vizitei lui Ceaușescu, dar reușise să o însoțească pe Elena la producția ei *Fata cu părul cărunt*, precum și la cocktailuri și la recepție. Elena, banală și de modă veche, fusese uimită de stilul doamnei Mao. Era o fostă actriță, elegantă în rochia ei de cocktail sau în uniforme mulate, cochetă, cu o siluetă de balerină, încrezătoare în sine, faimoasă și divă. Se spunea că personalul ei fusese instruit să meargă în picioarele goale, ca să n-o deranjeze. Doamna Mao fusese promovată în Biroul Politic fără nici o bază politică, și acum conducea propaganda de stat și supraveghea cultul personalității Liderului mult iubit.

Elena a început să-l bată la cap pe soțul ei pentru un rol mai proeminent în viața publică. La scurt timp de la „Tezele din Iulie" fotografia ei apărea în *Scânteia*, stând la masa unei conferințe cu un grup de experți financiari. Era ședința Comisiei Naționale de Prognoză Economică, organismul care analiza dezvoltări agregate viitoare, de exemplu evoluția prețurilor și a producției. „Dr. inginer Elena Ceaușescu", cum apărea în legenda fotografiei, contribuia acum cu aparentele ei competențe econometrice la sporirea efortului marxist-leninist al țării pentru industrializare rapidă.

Într-o seară de vară din 1972, Sala Palatului, rotundă ca un frisbee, din centrul Bucureștiului, adăpostea delegați ai partidului din toată țara. Au intrat în căldura caniculară, căutând un chioșc de unde ar putea cumpăra bere neagră rece sau pahărele de țuică de prune cu gheață mărunțită. În timpul conferinței tocmai luaseră o decizie importantă: creșterea numărului de membri ai Comitetului Central, cel mai puternic organ al partidului (în afară de Congresul partidului, care se întrunea o dată la cinci ani). Ceaușescu le spusese că trebuie să aducă în comitet sânge proaspăt și energie nouă. Alesese douăzeci de adepți loiali din posturi mărunte din fabrici, bărbați și femei care aveau să îl recunoască mereu ca stăpân. Dar mai era un membru nou cu un pedigree notabil. Aplicând minuțios modelul chinezesc, Ceaușescu o alesese pe soția lui.

* * *

Primăvara anului 1973 a sosit cu multe promisiuni în cartierul Primăverii din București. Pe lac egrete puteau fi zărite printre trestii. Primele berze veneau dinspre sud, făcându-și cuiburi uriașe în vârful stâlpilor și al copacilor. Lângă lac, pe cea mai mare stradă, echipe de proiectanți și de arhitecți au început să apară. Înnoirea plutea în aer.

Ceaușescu considera că vechea lui casă este mult prea modestă pentru un lider de calibrul lui. Voia să

impresioneze cu tapete de mătase și ornamente de jad, așa cum văzuse în palatul lui Mao; oglinzi de Murano și mobilă barocă precum în palatele italiene; tablouri vechi, marmură și candelabre ca la palatul Élysée, și o piscină decorată cu mozaicuri cu curcubeie și pești fantastici. Ultima era chiar creația kitsch a lui Ceaușescu, inspirată oarecum de termele din Roma antică. Proprietatea va avea trei etaje și optzeci de camere spațioase, o casă de vară, jacuzzi și pajiști unde se vor plimba păuni. Avea să fie cunoscut ca Palatul Primăverii.

După terminarea construcției, camera preferată de Ceaușescu era cinematograful său privat, unde se retrăgea seara cu Elena și consilierii săi. Ca Stalin, care se uita mereu la westernuri și episoade din *Tarzan* cu anturajul său, Ceaușescu prefera numai filme americane. Serialul său favorit era drama polițistă newyorkeză *Kojak*, de care nu se sătura niciodată. El și Elena se așezau în două fotolii adânci din primul rând, Ceaușescu într-un pulovăr pe gât cu un pahar de „galbenă de Odobești" în mână, iar Elena, adesea somnoroasă și îmbrăcată într-un capot de catifea. „*Kojak* este excelent", șoptea el, „mai întâi trage și abia apoi pune întrebările!"

O persoană care viziona în fiecare seară filme la Ceaușescu era un tânăr discret, având un aer solemn, cap cu frunte înaltă și corp micuț, atât de anonim încât aproape era invizibil, capabil să se miște printre oameni la tot soiul de întâlniri de parcă ar fi fost o fantomă. Era o însușire firească pentru generalul-locotenent Ion Pacepa, care l-a ajutat să promoveze până în vârful profesiei alese. Pacepa fusese recrutat ca ofițer de contrainformații la Securitate încă de pe băncile facultății. În timp ce se pregătea minirevoluția culturală a lui Ceaușescu, în anul 1972, fusese promovat adjunct al directorului Serviciului de Informații Străin român și consilier apropiat al conducătorului. În fotografiile oficiale era văzut în planul al doilea, aproape de Ceaușescu, fără nici o expresie,

remarcabil numai prin perechea de ochelari foarte mari cu rame negre care-i acopereau o treime din chip.

Departamentul lui Pacepa se numea Departamentul de Informații Externe, sau DIE, pe scurt, și era responsabil cu strângerea de informații despre guverne și persoane străine, precum și cu operații în străinătate, pentru a-i neutraliza pe cei percepuți ca adversari în plan extern. DIE era un braț al aparatului de securitate omniprezent în România, dezvoltat în timpul lui Ceaușescu și centrat în jurul Departamentului Securității Statului (DSS), poliția secretă extrem de puternică, mai bine cunoscută ca Securitate. O scurtă privire asupra departamentelor diferite create în anul ce a urmat vizitei lui Ceaușescu în China ne oferă o idee despre cât de puternică și de opresivă devenise agenția. În plus față de directoratele de informații interne, contraspionaj și contraspionaj militar, mai erau Direcția a Cincea (a cărei singură sarcină era de a instala aparate de securitate și supraveghere), Direcția a Noua (ai cărei ofițeri ascultau convorbirile oricui, de la femei de serviciu la membrii Biroului Politic), Direcția a Șasea (care se ocupa de „scrierile clandestine") și Unitatea Specială de Transmisiuni și Contrainformații Radio (care sufoca undele radio cu propagandă și bruia stațiile străine).

DIE al lui Pacepa se număra printre cele mai importante, păstrând iluzia în Occident că Nicolae Ceaușescu se bucură de popularitate în rândul poporului român, că economia era înfloritoare și că merita astfel să aibă parte de împrumuturi și de schimburi comerciale. În timp ce Pacepa lua masa cu oficialități americane și chineze, era de asemenea în căutare de afaceri cu „regimurile de outsideri", cele care respingeau implicarea în Războiul Rece și se percepeau „independente", ca și Ceaușescu. Era o căutare care i-a purtat pe Pacepa și însărcinarea lui prezidențială într-un teritoriu nou, cel al „oamenilor importanți" din Africa.

Când Pacepa și Ceaușescu au ajuns în căldura prăfuită a aeroportului din Tripoli în februarie 1974, mergeau pe urmele unor oameni precum Carlos Șacalul, Abu Nidal și Joe Cahill (șeful statului major al Armatei Republicane Irlandeze). Toți bătuseră drumul până la ușa lui Muammar Gaddafi pentru a-i cerși bani și arme pentru operațiuni paramilitare „antiimperialiste" și toți le primiseră cu generozitate. Gaddafi se proclamase sponsor al terorii internaționale, un dictator multimiliardar înarmat până în dinți cu rachete construite de sovietici, ocupat să militarizeze uriașele lui rezerve de petrol pentru a cuceri vechea ordine mondială.

Ușa avionului s-a deschis și Ceaușescu a așteptat ca fanfara obișnuită să înceapă să cânte. A fost dezamăgit. Numai vântul deșertului și o chemare îndepărtată la rugăciune. A coborât din avion însoțit de Ion Pacepa și a fost primit de câțiva soldați care arătau fără mare tragere de inimă spre un vechicul militar care aștepta. Unde este Gaddafi? a întrebat Ceaușescu. Întrebarea a fost întâmpinată cu o ridicare din umeri.

Teoretic, cei doi lideri nu ar fi trebuit să se întâlnească niciodată. Colonelul Muammar Gaddafi venise la putere în Libia în timpul revoluției din 1969, la patru ani după Ceaușescu, răsturnându-l pe regele susținut de Occident într-o lovitură militară pe care o ratase pentru că se trezise prea târziu. Avea 27 de ani atunci și poporul libian l-a îndrăgit imediat. Dar se opunea cu îndârjire comunismului pentru că nega religia și susținea centralizarea puterii, astfel încât a refuzat mereu să întâlnească vreun lider al Tratatului de la Varșovia.

Cu toate acestea, Gaddafi a recunoscut ceva din propria persoană în Ceaușescu – acel *enfant terrible* din Blocul Estic care refuzase să fie definit de etichete politice convenționale. Vizita era o șansă de a da peste nas Moscovei, interzicând liderilor de la Kremlin să pună piciorul în țara sa, dar primindu-l cu bucurie pe fiul lui

rătăcitor. În ce-l privește pe Ceaușescu, el credea că Gaddafi se potrivește de minune. Și el venise la putere la o vârstă fragedă – 48 de ani era considerată o vârstă aproape adolescentină în termenii Blocului Estic – și era în mod insistent „independent". Și el se închipuia lider al noii ordini mondiale și-i plăcea să întărâte Washingtonul împotriva Moscovei.

Delegația română a fost condusă direct la o întâlnire din centrul orașului. Câțiva dintre aghiotanții lui Gaddafi se învârteau nepăsători pe lângă clădire. Liderul lor nu era acolo, ziceau ei, dar vor trimite un grup de căutare pentru a-l găsi. Ceaușescu nu a putut să nu observe uriașele portrete murale ale lui Gaddafi pe pereții clădirilor din Tripoli. Gazda lui se afla în mijlocul propriei revoluții culturale. După ce fusese adus la putere de un val de socialism panarab, își retrasase filosofia într-un amestec anarhic de putere a poporului și autoritarism, legate printr-un înfricoșător cult al personalității. Ceaușescu a fost intrigat. Erau niște lecții ce trebuiau învățate.

Când Gaddafi a apărut în cele din urmă, Ceaușescu și Pacepa au fost conduși într-o sală de conferințe pentru a se întâlni cu el. Gaddafi i-a văzut pe cei doi oaspeți și, fără să scoată un cuvânt, s-a ridicat imediat și a pornit în direcția opusă. În mod obișnuit, Ceaușescu și-ar fi ascuns cu greu iritarea, dar miza era mult prea mare în Libia. A zâmbit indulgent și a așteptat. Gaddafi a îngenuncheat în colțul îndepărtat al camerei și a început să se roage.

În dimineața următoare, Ceaușescu a ajuns la întâlnire ținând în mâini o cutie mare, veche, de argint. După ce a deschis-o, a scos din ea o carte foarte veche, scrisă de mână, și i-a explicat lui Gaddafi că era „manuscrisul original al primei traduceri a Coranului în limba română". În timp ce Gaddafi răsfoia cu grijă volumul, Ceaușescu a spus: „Avem numai acest exemplar, dar am un singur frate adevărat. Puteți să îl păstrați."[3]

Faptul că Nicolae Ceaușescu sacrificase un vestigiu de neînlocuit al istoriei române se pare că și-a făcut efectul. Mai târziu, cei doi au bătut palma pentru o afacere cu petrol. Acest lucru s-a întâmplat la sfârșitul crizei globale a petrolului din anii 1973–1974, când producătorii arabi de petrol ridicaseră prețurile la petrol chiar și cu 400% în câteva luni și impuseseră un embargou total Americii ca pedeapsă pentru susținerea Israelului în Războiul Arabo-Israelian. Gaddafi era unul dintre principalii arhitecți ai creșterii prețurilor și beneficiase de nenumărate miliarde de dolari. Și România ar fi putut să beneficieze de pe urma prețurilor în creștere dacă nu ar fi fost extrem de proasta gestionare de către Ceaușescu a celei mai prețioase resurse a țării.

Urmărind orbește supremația industrială, Ceaușescu se păcălise singur. Mașinile și echipamentele scumpe construite în Occident cereau un volum de petrol pe care România pur și simplu nu îl avea. El ignorase semnalele de avertizare – criza fără precedent a petrolului mondial, nevoia subită de import și, în schimb, se construiseră și mai multe rafinării. Acum România avea o capacitate mult mai mare decât nevoile sale. Rezultatul a fost că rafinăriile stăteau degeaba și nu se puteau plăti împrumuturile externe contractate pentru a le construi. România avea nevoie să importe petrol exact atunci când prețurile au început să crească accelerat.

Gaddafi era sursa ideală. La un ceai de mentă în cortul liderului libian, cei doi au pus la cale o afacere reciproc avantajoasă. Libia va plăti 400 de milioane de dolari bani gheață pentru a folosi capacitatea suplimentară de rafinare a României. Produsul va fi vândut apoi ca petrol românesc, nu libian. Acest lucru îi va oferi lui Gaddafi o supapă de siguranță dacă Occidentul va decide să impună un boicot asupra petrolului libian. Profitul din vânzarea clandestină a petrolului libian va fi împărțit apoi pe din două.

Curând cei doi dictatori și-au adâncit legăturile economice. Pentru Gaddafi canalul românesc era, într-adevăr, o cale de a ocoli sancțiunile care aveau să fie impuse curând de Occident. El trimitea țiței în porturile de la Marea Neagră, primind în schimb valută, echipament militar, ajutor pentru construcția de școli, drumuri, porturi și chiar pentru finalizarea celui mai ambițios proiect al lui Gaddafi, sistemul de irigații Marele Râu Creat de Om.

Ori de câte ori Ceaușescu era în străinătate, românilor li se băgau pe gât imagini care păreau că-l pun în capul mesei afacerilor mondiale; Ceaușescu zâmbind larg lângă Arafat în niște camere stridente, decorate baroc; Ceaușescu îmbrățișându-l pe Castro în timp ce era ovaționat de revoluționari înarmați la Havana; Ceaușescu primindu-l la București pe premierul britanic Harold Wilson; Ceaușescu în Congo cu Mobutu sprijinit în baston. Cum să se plângă cineva de un lider care era lăudat de America și de China deopotrivă, de arabi și de evrei, un bărbat în care aveau încredere toate părțile? Gazdele lui străine nu știau, dar îi ofereau lui Ceaușescu material pentru cultul demonic al personalității, care prindea contur extrem de repede. Între timp, diplomația lui globală primea recompense.

În anul 1971 România a fost primită în Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT). În 1972 a intrat în Fondul Monetar Internațional și în Banca Mondială. În anul următor țara a primit un acord comercial preferențial cu Piața Comună Europeană, și în anul 1975 România a primit în sfârșit cel mai mare premiu financiar dintre toate, devenind prima țară din Blocul Estic căreia i s-a acordat Clauza națiunii celei mai favorizate din partea SUA. Băncile americane și-au deschis porțile pentru afacerile românești și Ceaușescu a intrat fără să ezite.

Când generalul Ion Pacepa se întorcea din călătoriile lui în străinătate, primea invariabil un apel la radiotelefonul său din mașină. „62, raportează lui 01“, spunea vocea, și

atunci șoferul lui făcea cale întoarsă, cu cauciucurile scârțâind, pentru a porni în direcția Palatului Primăverii. 62 era codul lui Pacepa, 01 era cel al lui Ceaușescu.

Cei doi se plimbau împreună prin grădina de trandafiri a palatului, singurul loc în care Ceaușescu se simțea la adăpost de serviciul de informații rus și de dispozitivele de ascultare. Suprafața era presărată cu sute de luminițe ascunse printre ferigi și fântâni, lăsând vederii păunii ce se învârteau pe pajiștile înverzite. „Ce noutăți mai sunt?" întreba Ceaușescu, și Pacepa îi raporta pe scurt despre ultimele acțiuni ale ofițerilor DIE din întreaga lume. În serile cu pricina treceau adesea pe lângă o bancă goală, iar Ceaușescu se întorcea și spunea „Bună seara". Aici nu era niciodată nimeni, dar el făcea mereu același gest. Cu mulți ani în urmă, o femeie în vârstă stătuse pe acea bancă, purtând un șal negru pe umeri și un batic negru pe cap. Ceaușescu o ignora mereu, adâncit în gândurile sale. Saluturile de seară au început însă numai după ce ea a murit. Femeia în vârstă era mama lui, Alexandrina, rămasă văduvă, când tatăl lui alcoolic a murit în anul 1969. Ceaușescu îi construise o proprietate elegantă pe teritoriul lui și i-a dat o mulțime de servitori, dar rareori o băga în seamă. După dispariția ei, gestul lui sumbru din fiecare seară era singurul semn de vulnerabilitate emoțională pe care l-a văzut vreodată Pacepa.

***

Când Ceaușescu a împlinit 55 de ani pe 26 ianuarie 1973, cei mai celebri artiști ai zilei s-au întrecut care mai de care să compună potrete „omagiale" pentru marea ocazie. „Romanticul cosmic" Sabin Bălașa l-a pictat pe Ceaușescu plutind în eter printre copii-îngeri, cu Elena lângă el îmbrăcată într-o cămașă de noapte fantomatică, cu bucle portocalii prerafaelite revărsate delicat pe gât. Alte portrete aniversare îl prezentau pe Ceaușescu mergând prin lanuri însorite, întâmpinat de pionieri; Ceaușescu alături de

Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș și Mihai Viteazul; Ceaușescu într-un costum maoist, însoțit de șiruri de soldați cu fețe împietrite.

Lucrările „poetice" erau antologate cu acest prilej într-un volum intitulat *Omagiu*. „Privim cu stimă, cu respect, la armonia vieții sale de familie", începea unul. „Acordăm o semnificație etică specifică faptului că viața lui, împreună cu cea a tovarășei sale de viață, Eroină a Muncii Socialiste, om de știință, membru al Comitetului Central al PCR, tovarășa Elena Ceaușescu, oferă o imagine exemplară a destinelor celor doi comuniști." Osanalele erau din ce în ce mai extravagante de la un an la altul. Ziarele tipăreau ode și scrisori adresate cuplului. Posturile de televiziune își eliberau programele. Librăriile nu vindeau nimic altceva decât texte „scrise" de Ceaușescu, expunând viziunea lui despre artă, arhitectură, științe și chiar design interior. Elevii făceau felicitări cu fotografii ale lui Ceaușescu în ipostaze eroice. Imaginea preferată pentru aniversarea a 55 de ani a fost un Ceaușescu cu maxilar proeminent, cu o pușcă de vânătoare, lângă un urs brun mort.

Nici unul dintre acești artiști sau scriitori nu era obligat să lucreze pentru Ceaușescu, dar toți știau că dacă îi vor gâdila astfel narcisismul vor primi privilegii speciale: folosirea de cabane de schi și de apartamente la malul mării, vize de călătorie – foarte greu de obținut, chiar și printre elite – și acces la magazinele partidului. În ce privește membrii vechi de partid, ei erau mai mult decât fericiți să hrănească mitul lui Ceaușescu. Întărindu-l pe el, se întăreau și ei. Narcisismul se aplica întregului grup. Ei erau părtași la gloria lui și se bazau pe patronajul lui. Puteau progresa numai ridicându-l pe el în slăvi. Și tot timpul, la aceste evenimente grandioase, ofițeri de Securitate în civil patrulau prin mulțime pentru a se asigura că singura emoție observată era de fericire vădită.

A venit și primăvara anului 1974, furtunoasă și necruțătoare. Copacii au înflorit târziu, iar zăpada s-a menținut pe culmile înalte ale Carpaților până în aprilie. Vânturile reci ale recesiunii globale se resimțeau și Bucureștiul era prea puțin pregătit pentru ceea ce se preconiza o vară turbulentă din punct de vedere economic.

Importurile de țiței erau neînsemnate, exporturile în scădere. Peste 100 000 de barili pe zi veneau în România în porturile de la Marea Neagră pentru a ține industria grea a României în mișcare. La sfârșitul anilor 1970 vor ajunge 320 000 de barili pe zi, cheltuială împovărătoare pentru buget. Era o crimă economică pentru o țară care deținea cele mai mari rezerve din Europa să fie acum importator net. România era pe cale de a ajunge la un deficit comercial al petrolului de 1,5 miliarde de dolari.

În același timp, neglijarea agriculturii însemna că țara care fusese odinioară „grânarul" Europei de Est trebuia să importe produse alimentare de bază. Importurile alimentare au crescut cu 600% în anii 1970, o altă crimă economică provocată de dogma ideologică. Dar ce se întâmpla cu acele împrumuturi pe care se baza creșterea economică oscilantă a României? În 1974 ele încă erau comparabile cu cele din Blocul Estic, dar începuseră să apară primele semne de îngrijorare. Combinatele siderurgice masive, din cauza cărora țăranii renunțaseră la plugurile lor și se mutaseră în orașe, aveau nevoie acum de cantități uriașe de materii prime pe care România pur și simplu nu le avea. În schimb, Ceaușescu trebuia să le cumpere din străinătate.

România începuse să piardă bani rapid. Pentru a-și plăti creditorii, Ceaușescu împrumuta tot mai mult. Plătea împrumuturi contractând alte împrumuturi. Datoriile în valută urcau amețitor. Ceea ce a început cu un deficit nefericit, dar rezonabil, de trei miliarde de dolari în anul 1974 se va transforma într-unul paralizant de 10,2 miliarde de dolari în 1981.

În toamna anului 1974, Ceaușescu a decis ca Elena să fie „aleasă" în puternicul Comitet Executiv, format din cincisprezece persoane, al Partidului Comunist. Desigur, nu era deloc un „comitet" real, în sensul ortodox al cuvântului. Ședințele fuseseră epurate de dezacorduri, cu excepția celor neimportante. Nu erau voturi care să conteze. Când vorbea Ceaușescu, Elena scotea interjecții în numele lui, în timp ce bombănea și ofta teatral la discursurile altora. Sosirea ei era semnalul unei schimbări în comportamentul soțului ei. Înainte, el cel puțin lăsa impresia că-i ascultă pe ceilalți membri, dar acum devenise sarcastic și superior. Dacă un membru încerca să prezinte unul dintre rapoartele sale, e adevărat, lung și plictisitor, Elena arunca o privire asasină spre Nicolae și el intervenea: „Trebuie să eliminăm poezia", spunea, sau: „Romanele trebuie scrise în timpul liber". Curând a început să se adreseze celorlalți cu „dragă", de parcă s-ar fi adresat unei clase de copii naivi.[4]

* * *

Șansele lui Gheorghe Iosifescu de a deveni critic de teatru fuseseră distruse în incendiul „Tezelor din Iulie" ale lui Ceaușescu din 1971. Curând nu va mai exista artă sau literatură independentă care să poată fi criticată. Astfel, Gheorghe și-a întors atenția spre domeniul în plină dezvoltare al ciberneticii, revenind la universitate pentru a doua diplomă în conceptele abstracte legate de cutii negre, evoluție mecanică și robotică. Domeniul includea noua știință obscură a computerelor, o tehnologie al cărei potențial îi intriga și îi alarma în egală măsură pe liderii de partid. Dacă era luată în stăpânire de organele statului, promitea noi căi imaginative de exercitare a puterii. Dacă intra pe mâinile opoziției, amenințarea potențială față de regim era incalculabilă.

Gheorghe, care mai târziu avea să-mi fie socru, și-a găsit o slujbă la Centrul de Calcul, controlat de stat, în anul

1976, o instituție care încerca să dezvolte capacitățile ciber-tehnologice ale țării. Se căsătorise cu o unguroaică, Margareta, și era văzut astfel ca un potențial risc de securitate.

Noul lui birou era în orașul său natal, orașul petrolifer Ploiești, o clădire strălucitoare, modernă, cu mobilă tubulară și decoruri albe ca de laborator. Într-o zi, când a ajuns la serviciu, a găsit pe cineva care trăsese un scaun lângă al lui. Străinul părea o completare nepotrivită a echipei, în costumul lui boțit, cu trăsături bovine și burtă.

Gheorghe l-a salutat și s-a prezentat. Noul lui coleg de birou s-a întors, dar nu a spus nimic.

– Și numele dumneavoastră...? l-a întrebat Gheorghe politicos.

Omul s-a uitat la el și i-a studiat fața, dar a rămas tăcut. După ce Gheorghe s-a așezat, nou-venitul și-a tras scaunul mai aproape. Pe birou se afla un model vechi de computer, de dimensiunile unui mic frigider. Gheorghe l-a deschis și a auzit huruitul plăcut al ventilatoarelor și circuitelor. Ecranul a pâlpâit verzui și a apărut un cursor, fiind nevoie de scrierea unui cod.

– Ce doriți să vedeți? l-a întrebat Gheorghe.

Omul nu a spus nimic.

Au stat așa o vreme, din hainele străinului emanând duhoare de tutun stătut.

– Deci la ce proiect lucrați? a întrebat Gheorghe.

Nimic.

– Vreți un birou al dumneavoastră?

Nimic.

La sfârșitul zilei, Gheorghe și-a strâns documentele și le-a pus în servietă. S-a ridicat și străinul. Nu avea hârtii, dar a așteptat, apoi l-a urmat pe Gheorghe până la parter și pe stradă. Gheorghe a spus la revedere, iar omul s-a întors tăcut și a pornit în cealaltă direcție.

A reapărut a doua zi, și în ziua următoare. Uneori, lua notițe într-un carnețel. Alteori dispărea pentru o țigară și

se întorcea să se uite în ecranul lui Gheorghe. Nu a scos niciodată vreun cuvânt. După câteva săptămâni, Gheorghe a început să poarte discuții imaginare, jucând rolul noului coleg de birou cu o familiaritate veselă: „Cum vă simțiți în dimineața aceasta?" întreba el. „O, minunat", își răspundea singur. „Dar dumneavoastră?"... „Da"... „Mergeți în concediu?"... „Da, la munte." „Dar dumneavoastră?" Și așa mai departe.

Omul a stat pe același scaun, holbându-se la ecranul lui Gheorghe, nu doar câteva săptămâni sau luni, ci treisprezece ani. Românii numeau un asemenea om „Bulă". Este apropiat de cuvântul „pulă", dar mult mai bogat și mai expresiv decât o simplă înjurătură. Bulă descrie orice funcționar mărunt, prost, cu oarecare putere. Un Bulă era un individ grosolan, adesea răzbunător, cam țărănoi, care lucra necondiționat pentru partid, umflându-și rolul meschin până la unul de o importanță considerabilă, deși acționa la o anvergură extrem de redusă. Alde Bulă era un tip atât de ușor de identificat, încât a început să aibă o viață pe cont propriu. A devenit personajul de bază din bancurile anticomuniste, ori de câte ori românii îndrăzneau să critice aparatul de partid. „Bulă intră într-un bar..."

Bulă care îl supraveghea pe Gheorghe Iosifescu venea de la Securitate. În timpul lui Ceaușescu, rolul atât de temutei poliții secrete se schimbase. Arestările în masă și deportările interne din vremea lui Gheorghiu-Dej se încheiaseră și fuseseră înlocuite cu supraveghere în masă și monitorizare. Sarcina Securității era de a intra în viața fiecărui român, de a-i cunoaște obiceiurile, mișcările, chiar și gândurile. Oamenii încă dispăreau subit sau erau bătuți. Dar scopul Securității nu mai era teroarea fizică, ci mentală. Gheorghiu-Dej lăsase cicatrici atât de adânci, încât Ceaușescu nu mai trebuia decât să le exploateze amintirea. Teroarea putea fi redeclanșată și reaplicată oricând. Dar, deocamdată, frica infectase poporul român,

frica era atât de invazivă, atât de toxică, era ca și cum s-ar fi ridicat ca un gaz invizibil din canalizare. Frica de a vorbi la telefon, în cazul în care Securitatea asculta. Frica de a se întâlni cu prietenii, în cazul în care Securitatea îi considera inamici. Frica de a avea prieteni, în cazul în care ei puteau lucra pentru Securitate. Frica că orice gând independent ar putea fi trădat de un comentariu nechibzuit, de o privire sau chiar de absența unei priviri. Nimeni nu-și putea trăi viața în afara sferei de acțiune a microfoanelor Securității și a armatei de informatori. Toate gândurile libere, orice formă de individualitate trebuiau scoase din sistem. Nu mai existau indivizi, ci doar popor, și poporul era partidul și partidul era Ceaușescu.

La hotelul Athénée Palace, unde se cazau diplomați occidentali și oameni de afaceri străini, director era un colonel la direcția de contraspionaj a Securității. Cameristele fotografiau fiecare petic de hârtie din camerele oaspeților, iar operatorii telefonici trăgeau cu urechea la conversații. Tinerele elegante de la bar erau și ele capcane. Microfoane erau instalate în scrumiere și în aranjamente florale. Toată clădirea era un front pentru spionajul combinat al DIE al lui Pacepa și pentru Serviciul de Securitate Internă.

Barăcile militare erau înțesate de microfoane, și la fel erau și casele ofițerilor din armată, oficialilor din sindicate, ambasadorilor sau chiar ale celor care ocupau cele mai înalte funcții în Partidul Comunist. Conform lui Pacepa, Ceaușescu ordonase în secret ca noii membri ai Biroului Politic și miniștrii din guvern să aibă microfoane la birourile lor și acasă, din prima zi până la înlăturarea din funcție.[5] În anul 1965 forțele românești de securitate aveau un singur centrul electronic de monitorizare proiectat de KGB, în București, și alte unsprezece în țară. Până în 1978 amploarea operațiunii crescuse exponențial. Capitala avea zece centre de monitorizare, în țară erau 248 și mai erau

1 000 de „unități portabile“ destinate ascultării convorbirilor în stațiuni de vacanță și în sate îndepărtate.

Elena Ceaușescu era deosebit de interesată să asculte convorbirile soțiilor celor din Biroul Politic. Începând din anul 1974 Pacepa o vizita pe prima-doamnă regulat în dimineața zilei de vineri pentru a-i da informații despre ce ascultase la microfoane. Elena avea două birouri: unul la Institutul de Chimie, celălalt în clădirea Comitetului Central. Ultimul era aproape la fel de mare ca al lui Ceaușescu, al cărui portret în mărime naturală domina peretele din fața biroului Elenei. Biblioteca ei era plină cu discursurile lui Ceaușescu, toate legate în piele roșie elegantă. Nu erau hârtii pe birou, nimic în sertare, nici un semn că se lucra. Singurul indiciu că biroul îi aparținea Elenei era că pe perete se aflau șiruri de certificate înrămate. Era sarcina lui Pacepa să convingă instituții internaționale de prestigiu din toată lumea să recunoască „geniul“ Elenei. Era doctor honoris causa în Filipine (și soțul ei era doctor honoris causa în drept, la aceeași instituție), primise o medalie comemorativă în Iran și fusese numită doamnă a Marii Cruci în Italia. Ultima ei campanie era de a-și asigura Premiul Nobel.

„Ce noutăți mai sunt cu Violeta?“ a întrebat Elena într-o bună zi. Se referea la tânăra actriță Violeta Andrei, soția ministrului de externe Ștefan Andrei. Conform lui Pacepa, Elena a întrebat odată: „Cum crezi că face Violeta când face dragoste?“ Despre tânăra femeie se zvonea că avea mai mulți vizitatori discreți când soțul ei nu era în oraș, și Elena voia dovezi. Peste câteva săptămâni Pacepa a pus o casetă pe biroul primei-doamne. Elena a ascultat de mai multe ori, râzând și făcând observații vulgare. Pacepa a spus că ea aduna casete despre alte soții din Biroul Politic în situații compromițătoare, apoi le tachina cu comentarii criptice. Poveștile lor de alcov o încântau atât de mult încât abia aștepta să se întoarcă din călătoriile din străinătate ca

să afle cele mai noi informații, de parcă ar fi urmărit episoadele unei telenovele favorite.

Nici familia Elenei nu era scutită de supraveghere. Ordonase punerea sub ascultare a fiicei ei, Zoia, pentru a vedea dacă are iubit. Un tânăr pe nume Mihai a fost identificat și familia i-a fost luată în vizor. Elena se uita la înregistrări video cu mama băiatului. „Uite ce picioare crăcănate are și ce cur mare", a spus ea și a tras concluzia că familia era „prea neînsemnată, needucată și de prost gust" ca relația cu fiica ei să continue.[6]

S-a spus adesea că în România lui Ceaușescu unul din trei oameni lucra pentru Securitate. De fapt, organizația era relativ compactă în termeni de salariați. La sfârșitul conducerii lui Ceaușescu, avea 38 682 de agenți operativi, mai puțin de jumătate din efectivul Stasi, din Germania de Est. Dar poliția secretă a lui Ceaușescu a devenit o organizație atât de omniprezentă și de sufocantă din cauza informatorilor. Ei erau peste tot – șoferi de taxi, recepționeri, șefi de șantier, chelneri, măcelari, oricine intra în contact regulat cu un număr mare de oameni. Numărul informatorilor era incredibil, de patru ori mai mare decât al Stasi. 400 000 de români erau informatori, dintr-o populație de 22 000 000 de oameni. Aici s-a produs adevăratul dezastru psihologic. Fiecare palier al fiecărui bloc din țară își avea propriul informator.[7]

***

În subteranele văilor împădurite din Carpații Occidentali, în Valea Jiului din Transilvania, în minele de cărbune oamenii se târau pe brațe și în genunchi prin tunelurile instabile, cu lămpile fixate de cap, la temperaturi de până la 60 de grade. Erau mai puțin îngrijorați de informatorii Securității, cât de prăbușirile frecvente ale tunelurilor și de bolile de plămâni. Deși minerii ieșeau la pensie la 50 de ani, aveau noroc dacă mai trăiau zece ani.

Zi și noapte vuietul antebelic al motoarelor Siemens se auzea în toată regiunea. Lifturile coborau cu viteze amețitoare, transportând oameni la un kilometru sub pământ, unde forau peste un milion de tone de cărbune pe an. Minerii români erau considerați un fel de sală a motoarelor în comunism, muncitorii-furnici săpând altruiști pentru a ține oamenii la căldură și mașinile turate. Artiștii de curte ai lui Ceaușescu îi zugrăveau în posturi eroice, cu maxilare păstrate, frumoși, loiali. Dar ei locuiau în condiții aproape medievale, fără căldură și apă curentă, cu familii înghesuite într-o baracă de lemn cu o singură încăpere. Ceaușescu trebuia să-i trateze cu grijă. Dacă pierdea bunăvoința minerilor, pierdea țara. Prima amenințare la adresa conducerii lui a venit pe neașteptate de la minele de cărbune din Valea Jiului, într-o zi de vară din 1977.

Pe 3 august, un apel telefonic a fost redirecționat către linia personală a președintelui. „Vă rog să veniți imediat", a spus o voce îngrozită, „situația este gravă." Era vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Ilie Verdeț. Un grup de mineri îl luase ostatic.

35 000 de mineri cu fețe pline de funingine se înghesuiau în curte, între depozitele de cărbune și birourile administrative de la mina Lupeni, strigând la directori și cerând reforme. Începuseră greva cu trei zile în urmă, după ce autoritățile anunțaseră că vârsta de pensionare va crește de la 50 la 55 de ani și că ziua de lucru va fi extinsă. Ce începuse ca o nemulțumire aprinsă, dar controlabilă, a luat o altă întorsătură pe 2 august, cu amenințări de violență și solicitarea ca însuși Ceaușescu să se adreseze forței de muncă. Atunci l-au răpit pe Ilie Verdeț.

Ceaușescu și consilierii lui au pornit spre Valea Jiului și au ajuns mai târziu în acea după-amiază, într-un convoi de limuzine negre. Dar minerii au refuzat să-l lase pe președinte să intre. Ceaușescu a coborât din mașina lui, palid la față. Era prima dată când se confrunta cu o

provocare. Un martor i-a descris ochii, privind înainte și înapoi, și a spus că era vizibil „tulburat". Cineva i-a dat un microfon.

– Tovarăși, nu asta este calea..., a început el, este o rușine pentru întreg poporul, o rușine.

Apoi, cuprins se pare de panică, a declarat că fusese o neînțelegere, conducerea de partid luase deja decizia de *a reduce* programul de muncă. Nu el și miniștrii fuseseră de vină, a spus, ci minerii erau vinovați că rezistaseră. Mulțimea nu a fost impresionată.

– Bandiților, hoților! au început să strige.

Ceaușescu a încercat să bată în retragere, sugerând că programul de lucru mai scurt va fi introdus treptat. Minerii nu voiau să accepte.

– Zi de muncă de șase ore începând de mâine, strigau ei.

Pentru câteva clipe Ceaușescu a fost ca paralizat, cu o expresie de neînțelegere pe chip. Apoi și-a venit în fire și a ales o altă abordare.

– Dacă nu vă duceți înapoi la muncă, a amenințat, n-o să ne mai comportăm cu mănuși...

Au urmat huiduieli și fluierături.

În cele din urmă scandarea cea mai îndrăzneață s-a ridicat din mulțime, din ce în ce mai tare. Președintele furios era flancat acum de ofițeri de Securitate. „Jos Ceaușescu", strigau minerii, „jos Ceaușescu."

A doua zi Valea Jiului a fost declarată „zonă restricționată". Au fost trimiși soldați și 4 000 de mineri au fost mutați cu forța din regiune.

Pentru că partidul controla presa, nu s-a scris nici un cuvânt despre greva din Valea Jiului. Era o trăsătură a regimului lui Ceaușescu ca nici o informație „dăunătoare" să nu devină publică. Nimeni nu a știu că fusese vreo revoltă și astfel nimeni nu și-a putut arăta solidaritatea. Dacă nici o opoziție nu fusese relatată, oamenii au presupus că nu există. S-au retras în cochiliile lor și au încercat să-și ducă viața mai departe așa cum puteau.

* * *

În apartamentul lui Gheorghe Iosifescu era un caras auriu într-un bol sferic pe un raft. Semăna cu o felie de piersică atârnând aproape nemișcată în apă. Gheorghe adunase câteva pietricele colorate de afară pentru a crea un peisaj marin și presăra la suprafață câteva firimituri de pâine, și peștele a început să prindă încet putere și curiozitate. Familia lui nu avea idee de unde venise. „Cineva de pe stradă", spunea el, și ai lui își imaginau un om în vârstă în impermeabil și cu buzunarele pline de pungi de plastic în care se aflau carași aurii. Nu erau prea multe animale de companie în România. De pisici aproape că nu se auzise. Câinii erau prea mult pentru bugetul unei familii, prin urmare un pește era ideal.

Gheorghe Iosifescu îl cumpărase pentru fiica lui de doi ani, Flavia. Nu erau magazine de jucării în orașul petrolifer Ploiești, nu erau păpuși și cutii cu hăinuțe, nici cărți de colorat sau jocuri. Peștele era singura ei sursă de distracție. Uneori cobora bolul de pe raft și îl punea pe jos, unde Flavia vedea peștele înotând în cercuri nesfârșite. Devenise „suzeta" ei, un mijloc care o ținea liniștită pe micuță, fermecată și mulțumită.

Pe 4 martie 1977 apa din bol a început să tremure și mici vibrații i-au acoperit suprafața. Gheorghe Iosifescu tocmai o pusese în pat pe Flavia. Apa a început să tremure de parcă bolul stătea pe capota unei mașini. Un zăngănit a venit de la bucătărie. Tacâmurile au alunecat de pe masă. Apoi un huruit, ca un motor de avion, din măruntaiele fundației blocurilor. Lustra din mijlocul tavanului a început să pâlpâie, iar paharele zăngăneau în dulapul din bucătărie. Una câte una, cărțile alunecau spre marginea raftului. Gheorghe Iosifescu a înghețat imediat. Așteptând. Ținându-și copila în brațe.

Când bolul cu carasul auriu a căzut pe podea, a explodat ca un balon înțepat. Pe jos erau veselă spartă, cioburi, apă, oale și tigăi. Iosifescu a încercat să prindă peștele, dar era

alunecos, ca o piersică. A dat fuga în bucătărie și a luat o găleată, dar robinetul doar picura puțină apă. Peștele a sărit pe covor. Flavia plângea. Strigăte se auzeau dincolo de pereți. Vecinii alergau pe Bulevardul Republicii în pijamale. Unele clădiri se prăbușiseră de tot, îngropând locatarii sub mormane de moloz.

Cutremurul a fost de 7,2 grade pe scara Richter. Epicentrul a fost într-un județ din est, Vrancea, dar unda de șoc s-a simțit până în Balcani. În București, 23 de blocuri comuniste prost construite s-au prăbușit, omorând peste o mie de oameni. Clădirea Comitetului Central a fost afectată, ca și fostul Palat Regal și primăria. Cea mai mare parte a arhitecturii clasice a capitalei a fost făcută una cu pământul sau afectată iremediabil: vile în vechi stil parizian, biserici ortodoxe din secolul al XVII-lea, sinagogi, mari case otomane, toate au fost distruse.

Ceaușescu a făcut turul ruinelor și a declarat „stare de necesitate". Costul reparațiilor a fost estimat la două miliarde de dolari, o sumă impresionantă ce aproape dubla datoria națională. Ministrul lui de externe a telefonat administrației lui Jimmy Carter la Washington și a cerut fonduri de urgență care vor ajuta România să-și mențină independența față de Uniunea Sovietică, spunea el. Dar, într-o săptămână, Ceaușescu și-a schimbat tonul. Încă mai cerea bani, dar nu mai erau pentru reconstrucție, ci pentru crearea unei noi Românii. Distrugerea oferise o oportunitate de a o lua de la capăt, de a reconstrui capitala și chiar națiunea în modul pe care îl dorea.

În timp ce soldați și studenți căutau prin moloz după cadavre, Ceaușescu a convocat o întâlnire de urgență a Comitetului Executiv și a declarat: „Nu trebuie să ezităm în privința unor demolări (...) vom lucra ca și cum am fi pe un spațiu gol". Urmau să se producă intervenții arhitecturale de amploare și un nou stil de construcție a clădirilor. I-a adunat pe cei mai importanți proiectanți și le-a spus cum trebuie să arate Bucureștiul, cu rețele de

drumuri simetrice, blocuri identice și un vast „Centru Civic" în inima sa.

Totuși cutremurul nu lăsase suficient spațiu pentru ce dorea el. „Dacă am demola tot Bucureștiul", spunea președintele, „ar fi frumos", și a pornit să ordone un program de distrugere în masă, chiar și a unor construcții neatinse de cutremur.[8] În lunile și anii care au urmat, a demolat biserici, clădiri „burgheze" și arhitectură „de influență străină". „Centrul Civic" devenise extrem de ambițios. Cartiere întregi trebuiau demolate, sute de familii expropriate. Intervalul de timp era generos. Voia să fie terminat până în anul 1984. Dar Centrul Civic avea să se transforme curând într-o singură clădire imensă, un exemplu grotesc de arhitectură ce va servi drept palat al lui Ceaușescu. Cu douăsprezece niveluri, peste 1 000 de camere și coridoare suficient de late pentru curse de mașini, lucrarea a fost supravegheată chiar de vizionar. Va deveni cea mai mare construcție civilă din lume.

* * *

– Vreau iahtul acela! a exclamat Elena când se plimba pe plaja din Iordania cu Nicolae și spionul-șef Ion Pacepa.

Stăteau împreună cu regele Hussein la reședința lui din golful Aqaba și, după cină, cei trei au fost invitați pe iahtul privat al regelui. Elena fusese extrem de impresionată. A așteptat până au terminat de mâncat, apoi a început să-l pisălogească pe Nicolae să-i ia un iaht de lux similar cu care să meargă în vacanță pe Marea Neagră.

„N-o să plec fără el", a spus ea și a devenit atât de insistentă încât a izbucnit în plâns.

A doua zi dimineață regele Hussein a fost întrebat dacă vasul lui era de vânzare, iar el a răspuns că nu. Era un cadou pentru a treia lui soție, Alia, și trebuia să rămână în posesia ei. Totuși, a spus regele, o să-i pună pe consilierii lui să-i sune pe constructorii de iahturi să vadă dacă pot face unul la fel pentru Ceaușescu.

Stârnită de o singură navigare într-o seară, Elena l-a convins pe soțul ei să cumpere nu un iaht, ci trei. Unul era ancorat pe lacul Snagov, lângă vila lor de vară, construită inițial pentru fratele regelui Carol al II-lea. Al doilea era folosit pentru croaziere pe Dunăre. Al treilea era cel mai luxos; patru punți vopsite în crem și turcoaz strălucitor, terase pentru cocktailuri, săli de banchet și o sală de sport. Era ancorat în Marea Neagră și se numea *Mircea cel Mare*, precum bunicul lui Vlad Țepeș.

Satisfacerea poftei insațiabile a Elenei pentru obiecte de lux a devenit curând o sarcină semnificativă pentru Securitate. Ion Pacepa primea regulat ordine să telefoneze din timp demnitarilor străini, ca să se asigure că vor fi aduse în camera Elenei cadouri cum ar fi haine de blană, perle negre și diamante. Ea obișnuia să schimbe programul călătoriilor pentru a se potrivi cu deprinderile ei de cumpărături, insistând ca bijutieri exclusiviști să-și închidă magazinele pentru public și să-i ofere prezentări private. „Împrumuta" bijuterii de diamante de la case de modă, apoi refuza să le dea înapoi. Colecția ei de pantofi și de genți devenise la fel de extravagantă ca a primei-doamne din Filipine, Imelda Marcos. Dar Elena nu era mulțumită cu bijuteriile și iahturile de lux, cu cinci palate și o echipă de servitori cu care călătorea și la care se referea ca la „idioți". Ea voia propriul cult al personalității.

Ocazia s-a ivit pe 7 ianuarie 1979, la a 60-a aniversare, și până și acest eveniment a fost o minciună. De fapt făcea 63 de ani, dar Elena insistase să-i fie înlăturați trei ani, pentru a părea mai tânără decât soțul său. *Scânteia* relata că avea 60 de ani și sărbătorea 40 de ani de „viață revoluționară". Au fost chemați artiști de curte, pictând-o pe acritura de Elena cu înfățișare banală ca pe o femeie tânără, cu păr arămiu bogat, ochi limpezi, inteligenți și nici un rid pe chipul bronzat. Nasul ei lung, ascuțit, fusese cenzurat și înlocuit cu unul mic, feminin. Rictusul ei suspicios a fost înlocuit cu un zâmbet binevoitor. În jurul ei erau numai

raze de soare și porumbei ai păcii. Fotografilor li s-a ordonat să stea mult în spate și să o fotografieze de la distanță. Niciodată din profil, din nou pentru a evita nasul. Fiecare fotografie era inspectată și aprobată înainte de a fi publicată. Înfățișarea reală și personalitatea primei-doamne se pierduseră în fumul propagandei.

La fiecare aniversare ulterioară posturile de televiziune transmiteau omagii extravagante închinate Elenei. Se făceau documentare despre realizările ei științifice, împreună cu extravaganțe muzical-coregrafice. La jumătatea anilor 1980, programul de televiziune din 7 ianuarie nu includea altceva decât emisiuni dedicate „măreției" și „sacrificiului de sine" ale Elenei Ceaușescu.

Cultul personalității ei a înflorit și, treptat, a început să se îndepărteze de cel al soțului, cei doi devenind separați, dar complementari. Totuși Elena îi irita pe cei mai mulți dintre români. În timp ce Nicolae Ceaușescu arătase măcar câteva merite, o oarecare dedicare față de națiune, urcând în ierarhia partidului cu un grad de legitimitate, Elena nu o făcuse. Era o parvenită vulgară, un personaj creat în întregime de propagandiștii de partid. Ideea că Nicolae Ceaușescu o băga cu forța pe gâtul națiunii îi submina propria ei credibilitate, și așa slabă. Îi lua de proști. Și mai era un alt Ceaușescu avid de putere, așteptând în umbră. Nicu, fiul playboy și desfrânat al primului cuplu, era crescut pentru măreție.

Există numeroase picanterii despre excesele lui Nicu Ceaușescu, cele mai multe implicând beții crunte, droguri, accidente de mașină și chiar violarea unor tinere. Dar o relatare a spionului-șef Ion Pacepa dă măsura depravării lui Nicu.

Scena era o petrecere VIP din martie 1978, aniversarea unui vechi prieten al lui Pacepa, Ștefan Andrei, educat și blajin din fire, pe care Ceaușescu tocmai îl promovase în funcția de ministru de externe. Petrecerea se ținea la casa de oaspeți a partidului pentru demnitari comuniști străini,

o clădire mare de cărămidă roșie din mijlocul unui parc frumos îngrijit pe Bulevardul Kiseleff. Când a venit Pacepa, trecuse de miezul nopții și mulți dintre petrecăreți abia se mai țineau pe picioare.

Nicu avea pe atunci 27 de ani, deja zugrăvit de propagandiștii lui Ceaușescu ca „om de știință de renume internațional" și presupus autor a numeroase volume de fizică nucleară. Va deveni curând secretarul Uniunii Tineretului Comunist, la ale cărui conferințe mulțimile scandau: „Ceaușescu junior, viitor conducător!" Așa aranjase tatăl lucrurile, să înceapă o dinastie, Elena în primul rând, apoi Nicu. Pentru oficialii de partid ambițioși asta însemna că trebuiau să fie servili nu numai față de ignoranta și capricioasa Elena, ci și față de Nicu. Și așa se făcea că Nicu era pe lista de oaspeți a tuturor petrecerilor importante.

Noul ministru de externe fusese tutorele lui Nicu în adolescență, încercând să-i ofere rudimentele unei educații decente, dar Nicu se eschivase și își urmase calea proprie. Cu toate acestea, când era rost de mâncare și de băutură, Nicu apărea imediat.

„Un spion printre noi, a anunțat Nicu când generalul Ion Pacepa a ajuns și el la petrecere. Lăsați-mă să-l pup pe spionul nostru de mare clasă."[9] Oamenii stăteau în jurul mesei și Nicu era euforic. „Stridii pentru general!" a strigat el, spărgând o farfurie pentru a atrage atenția chelnerului. „Patru duzini, pe gheață. Unde ești, lepădătură?"

Se pare că Nicu moștenise vulgaritatea de la mama lui, mai degrabă decât de la tată.

Ceaușescu senior avea multe obiceiuri urâte. Mânca asemenea unui țăran needucat, mușcând din roșii de parcă ar fi fost mere, stropindu-i cu semințe și cu suc pe oaspeți, dar era atent la limbaj, aproape puritan, și cel puțin făcea eforturi să pară rafinat. Elena înjura și blestema fără discernământ, și de la ea luase Nicu acest obicei. În noaptea respectivă, se pare că a aruncat cu un pahar în

chelner pentru a-l grăbi. Pacepa, conform relatării sale, a ținut un toast, care a fost întrerupt de intervenția lui Nicu, care s-a clătinat în spatele scaunului lui Ștefan Andrei și s-a apucat să cânte gălăgios „La mulți ani", înainte de a turna whisky în capul gazdei. Andrei a încercat să țină un discurs de mulțumire în timpul căruia chelnerul a venit cu o tavă de argint plină de stridii.

– Pune-le aici în mijlocul mesei, se spune că ar fi țipat Nicu. Sunt asezonate?

– Sunt doar proaspete și crude, tovarășe Nicu, a spus chelnerul, moment în care Nicu a explodat.

– Trebuie să fie asezonate, idiotule. Nu este bordel, este un club VIP.

Pacepa a spus că Nicu s-a urcat apoi pe masă, și-a desfăcut șlițul și a început să urineze pe stridii, ca să le „asezoneze".

Nicu a fost dat jos de pe masă și forțat să se așeze, dar nu terminase.

„Cui nu-i place asezonarea mea? a strigat el. Nimănui?" Luând un sifon de pe masă, a început să stropească stridiile și oaspeții cu sifon. Conform lui Pacepa, când, în cele din urmă, au plecat cu toții, Nicu a rămas și a fost văzut împingând o chelneriță spre marginea mesei în timp ce-i scotea bluza.

În toamna următoare a avut loc al XII-lea Congres al PCR și Nicu a fost ales membru supleant în Comitetul Central. Dinastia începuse să prindă formă. Ascensiunea Elenei avea loc în același timp și cu o rapiditate chiar mai mare. În 1978 a fost numită vicepremier, imediat după Ceaușescu. În vara aceea și-a împachetat cele mai scumpe rochii și cele mai ademenitoare poșete. Ea și Nicolae primiseră o invitație pe care o așteptau de ani de zile. În iunie s-au îmbarcat spre Londra pentru o vizită de stat oficială. O scrisoare nervoasă fusese deja trimisă de la ambasada britanică la București, în care se preciza: „Dna Ceaușescu va fi bucuroasă să primească o distincție

academică". A urmat o altă scrisoare de informare, avertizând despre imoralitatea lui Ceaușescu: „Este un dictator la modul absolut, așa cum se poate întâlni în lumea de azi", scria ambasadorul britanic Reggie Secondé. Elena Ceaușescu era o „viperă" căreia îi plăcea să facă cumpărături și copiii lor erau toți „incapabili". Exista și o atenționare din partea președintelui Franței, Giscard d'Estaing, care a raportat că în timpul unei vizite recente la Paris, familia Ceaușescu le devalizase apartamentele și chiar făcuse găuri în pereți în căutare de dispozitive de ascultare.[10] Indiferent unde ar sta, spunea d'Estaing, toate periile de argint trebuie luate de pe mesele de toaletă, altminteri „o să le fure pe toate". Familia Ceaușescu a fost cazată în centrul Londrei, într-o clădire care era probabil prea modestă pentru gusturile lor. Ei urmau să fie oaspeții reginei la palatul Buckingham.

Capitolul șaisprezece

> Cerul era larg și lumea fără margini, dar viața omului se învârtea înăuntrul unei curți ca într-o închisoare. Adânc și luminos era cerul, dar aici jos era o casă împrejmuită cu gard și sufletul omului se chinuia aici, întunecat și orb.
>
> *Morometii*, vol. I, Marin Preda

Era dimineață, la o oră de vârf, marți, 13 iunie 1978, și străzile fierbinți, de vară, ale Londrei erau pline de navetiști și de turiști. În Leicester Square se formau cozi în fața cinematografului Odeon, unde postere uriașe ale lui John Travolta îi invitau la o proiecție de amiază a filmului *Saturday Night Fever*. După colț, lângă Mall, un mic grup de disidenți români se adunaseră cu pancarte pe care scria cuvântul „DICTATOR". Câteva clipe mai târziu a venit poliția și i-a dispersat. Cei care au refuzat au fost arestați și duși de acolo cu o dubă a poliției. Deasupra lor, intrând în norii subțiri, lăptoși de vară, era un avion prezidențial care se îndrepta spre Heathrow.

La Victoria Station, Nicolae Ceaușescu aproape a sărit din tren, urmat de Elena, care tropăia ca un cal în spatele lui. Au fost întâmpinați de regină, îmbrăcată într-un mantou vișiniu, apoi de prințul Philip și de tânărul prinț Charles. Liderii români stăteau lângă regina Elisabeta a II-a pe peron în timp ce garda grenadierilor le dădea onorul și se cânta imnul național. O trăsură aurită i-a dus spre Mall, unde Ceaușescu a fost impresionat de urale și de steaguri, și chiar a zâmbit ușor. S-a aplecat în față plin de entuziasm și a făcut cu mâna ca un prinț afectat în drum spre castelul său. După această adulare tânjea, și englezii i-o ofereau cu stil și fast. Îi așteptau daruri la palatul Buckingham – o pușcă de vânătoare cu lunetă pentru Nicolae și o broșă de aur pentru Elena.

Ceaușescu era primul lider din Tratatul de la Varșovia căruia i s-a acordat o vizită de stat în Marea Britanie. Totuși nu era primul lider român care ajunsese la palatul Buckingham. Deși cel mai probabil Ceaușescu nu se gândise la asta, o tânără pe nume Marie se jucase odinioară în aceste grădini, însoțită de bunica ei, regina Victoria, înainte de a trece Carpații acoperiți de zăpadă – tânăra prințesă de 17 ani care urma să se căsătorească cu regele Ferdinand al României și să devină cea mai iubită regină a țării. Tovarășii lui Ceaușescu alungaseră urmașii Mariei de pe tronul românesc, și acum se bucurau de ospitalitatea verilor ei englezi.

În acea noapte palatul Buckingham a găzduit un dineu de stat, la care Elena a venit îmbrăcată într-o rochie de mătase roz, asortată cu diamante sclipitoare. Nicolae purta un costum de comandă negru, zâmbind larg, ca și cum și-ar fi găsit în sfârșit locul. Într-una dintre rarele devieri de la rutină, Ceaușescu alesese să-și lase acasă degustătorul, încrezător că serviciul de securitate britanic avea să îl protejeze de potențialii otrăvitori ruși. Ceaușescu, se spune, a fost manierat la masă. Nu și-a băgat în același timp în gură mielul englezesc și cartofii și nu și-a șters mâinile de fața de masă. Și nici tacâmurile de argint nu au dispărut. La sfârșitul mesei, regina l-a lăudat pentru „lupta eroică" împotriva hegemoniei ruse, spunându-i cât de mult au fost impresionați britanicii de „poziția hotărâtă" pe care a luat-o pentru „a susține independența României".

A doua zi, la București, fotografii din timpul vizitei au acoperit prima pagină a ziarului *Scânteia*, spre regretul și dezgustul românilor. Marea Britanie, o țară pe care mulți o considerau cea mai sofisticată și mai nepărtinitoare dintre democrații, participa la mitul lui Ceaușescu, consolidându-i puterea. Cum ar mai putea cineva să ridice glasul a nemulțumire, când regina Angliei îl susținuse atât de elocvent? În aceeași zi Elena a fost dusă cu limuzina

până la Burlington House, în Piccadilly. Părul ei pieptănat de obicei pe spate a fost umflat într-o coafură luxuriantă în stilul lui Margaret Thatcher, liderul opoziției la acea vreme, care dăduse și ea mâna cu familia Ceaușescu. Elena avea o întâlnire la Institutul Regal de Chimie.

În fața unei mulțimi entuziaste de universitari remarcabili, a fost aplaudată pe scenă alături de președintele institutului, profesorul Sir Richard Norman. El a vorbit în termeni exuberanți despre contribuția ei „distinsă" în domeniul chimiei experimentale macromoleculare și despre munca ei strălucită „pentru binele umanității". Elena stătea și asculta cu o expresie de îngâmfare arogantă, în timp ce Sir Richard s-a întors și i-a oferit titlul de membră de onoare a institutului.

„Academiciana doctor-inginer Elena Ceaușescu", cum îi plăcea să se prezinte, a fost dusă apoi la Politehnica din Londra pentru o altă prezentare. După ce a fost lăudată că și-a îndrumat fiul, pe Nicu, spre domeniul fizicii nucleare, autointitulata țarină a științei românești a fost răsplătită cu un titlu de profesor honoris causa, primul titlu oferit de instituție unui străin. Când românii au văzut fotografii ale odioasei lor prime-doamne acceptând onoruri în roba britanică, au șoptit: „S-a suit scroafa-n copac".

Totuși, scopul adevărat al vizitei se juca în camerele lambrisate din Whitehall. Marea Britanie îi măgulea pe oficialii lui Ceaușescu în speranța de a încheia o afacere importantă în domeniul aviației. British Aerospace și Rolls-Royce, ambele naționalizate la acea vreme, erau în căutarea unui coproducător pentru motoare și avioane, și România era dornică să încheie un parteneriat. La sfârșitul vizitei, angajați civili de la departamentul industriei toastau pentru o afacere profitabilă. România fusese de acord să plătească 300 de milioane de lire sterline pentru licențe, proiecte și mașini. Faptul că Nicolae Ceaușescu nu avea bani și că economia lui era mai îndatorată decât în

orice altă parte din Europa se pare că nu avea nici o importanță.

Întorși la palatul Buckingham, Nicolae și Elena s-au bucurat să se joace de-a regele și regina, plimbându-se în jurul lacului și în grădinile luxuriante și remarcând detalii arhitecturale pe care le-ar putea folosi la palatul lor. Regina nu era naivă în privința oaspeților străini controversați. Se întreținuse cu Joseph Mobutu al Zairului, într-o vizită de stat, cu câțiva ani în urmă, dar știa destul despre excesele dictaturii lui Ceaușescu pentru a-i găsi neplăcută prezența în casa ei. Era afară, plimbându-și câinii, în grădina palatului, când i-a văzut pe președintele român și pe soția lui apropiindu-se, și abia a avut timp să se ascundă în spatele unor tufe.[1] Cu toate acestea, eticheta și o afacere de succes în domeniul aviației au însemnat că Nicolae Ceaușescu primise mai mult decât o pușcă și câteva bijuterii pentru a le lua înapoi la București. A părăsit Londra cu un titlu onorific de cavaler.

Într-un final, guvernul român a rămas în urmă cu plata pentru Rolls-Royce, și în 1985 ministrul de externe Geoffrey Howe a fost trimis la București pentru a încerca să recupereze arieratele, sarcină pe care a îndeplinit-o doar cu un succes moderat.[2] Spionul-șef al lui Ceaușescu, generalul-locotenent Ion Pacepa, cel ca o bufniță, cu ochelari, jucase un rol esențial în organizarea călătoriei la Londra, dar, chiar după sosirea cuplului prezidențial la București, a aflat că se pregătea o furtună politică fără precedent.

Semințele fuseseră sădite cu câțiva ani în urmă, într-o seară umedă de august a anului 1976, când Pacepa și fostul său șef de la DIE, generalul-maior Eugen Luchian, se plimbau prin grădina de trandafiri de la Palatul Primăverii. În timp ce treceau pe lângă pagodele luminate și fântânile decorate cu marmură albă, Ceaușescu a spus dintr-odată: „Emil Georgescu trebuie redus la tăcere

pentru totdeauna... Să i se rupă maxilarul, dinții și mâinile, ca să nu mai poată vorbi sau scrie vreodată."[3]

Cei doi spioni s-au uitat unul la altul încurcați și nu au spus nimic. Emil Georgescu nici nu mai locuia în țară, și o lovitură în stil mafiot într-o țară străină punea mereu probleme.

Georgescu era tot ce disprețuia Ceaușescu mai mult: un dezertor care nu se mulțumise doar cu faptul că fugise din țară, dar care continua să îl atace pe președinte din afară. Era ziarist la Radio Europa Liberă, sponsorizat de SUA, un post de radio anticomunist ce ajungea la milioane de oameni din Europa de Est, cu ajutorul scriitorilor disidenți, angajați să transmită știri necenzurate către toți sateliții sovietici din birourile lor sigure din München. Deși interzis în România, devenise un reper pentru clasele educate din țară, care se adunau noaptea în jurul tranzistoarelor, rotind de buton printre pârâituri și foșnete până ajungeau la acordurile familiare și la deconstrucția acerbă a rolului conducător al lui Ceaușescu, realizată de Emil Georgescu sau de ceilalți jurnaliști care lucrau pentru post.

Ceaușescu a încercat de mai multe ori să bruieze frecvențele, dar inginerii germani erau mereu cu un pas înainte. De aici și planul lui de a scăpa de Emil Georgescu prin alte mijloace. Ceaușescu a ajuns la concluzia că asasinarea era cea mai bună opțiune și le-a explicat celor doi spioni-șefi că trebuie să angajeze mercenari străini fără nici o legătură cu țara. Pacepa nu era convins și i-a amintit președintelui ce se întâmplase ultima oară.

Cu câteva luni înainte, în august 1976, Ceaușescu dăduse ordin să fie omorât un preot emigrat, pe nume Vasile Zăpârțan, care-l criticase pe președintele român de la amvonul său din Germania de Vest. Ceaușescu explodase de furie când a auzit că Zăpârțan îl descria ca un dictator. „Omoară-l fără să se știe autorul", striga

Ceaușescu (conform lui Pacepa), bătând cu pumnul în masă.

Zăpârțan a fost ucis într-un accident de mașină la scurt timp după aceea. Nu s-au pus întrebări, a fost doar un accident nefericit, iar autoritățile din Germania de Vest nici măcar nu au investigat moartea. Ceaușescu tocmai se felicita pentru treaba bine făcută, când fostul lui prim-ministru civilizat, Ion Gheorghe Maurer, a trecut pe la el. Ceaușescu era mereu puțin suspicios față de Maurer, nu doar pentru intelectul său superior, dar și pentru că părea să posede un fel de cod moral. „Nicule, i-a spus Maurer, ca lider suprem al României poți face orice. Bine sau rău. Dar un singur lucru să nu faci. Nu da ordin să omori. Este omor cu premeditare. Nu are importanță cine dă ordinul, un cerșetor sau un rege.“[4]

Ceaușescu a discutat puțin cu el și l-a expediat. Sfatul nu a fost înțeles. Câteva săptămâni mai târziu, ziaristul de la Europa Liberă Emil Georgescu conducea prin München când a fost implicat într-un grav accident de mașină. Operațiunea a avut mai puțin succes decât ultima dată. Georgescu a suferit răni grave, dar a supraviețuit, revenind în fața microfonului peste șase luni.

Publicul îl asculta încântat și Radio Europa Liberă a devenit un post mai popular. Românii începuseră să scrie postului de radio, mulțumind pentru curajul de a spune adevărul. Ceaușescu interceptase scrisorile. Planul lui era de a-i urmări pe autori și de a-i aresta. Dar publicul român trăise suficient de mult alături de Securitate și a înțeles că scrisorile trimise în străinătate sunt cel mai probabil verificate. Când ofițerii de Securitate au primit sarcina de a-i cerceta pe cei care scriseseră la Europa Liberă în München, au descoperit că nici una nu era semnată. Toate erau anonime.

„Vă dau trei luni, le-a spus Ceaușescu consilierilor, să adunați mostre de scris de la toată populația României.“ Lucrările elevilor și studenților au fost luate și trimise la

Securitate. Șefii au decis că toți muncitorii trebuie să-și scrie CV-uri de mână pentru analiza scrisului și înregistrare. Consilierii lui Ceaușescu nu au fost convinși. „Și ce facem cu pensionarii și șomerii?" a întrebat unul. Ceaușescu a explodat. „Inventați un formular nou pentru ei, a urlat, ceva ce trebuie să completeze..., folosiți-vă mintea. Trebuie să vă învăț eu cum se face?"

De acum înainte fiecare mașină de scris deținută de stat trebuia înregistrată, mostre ale tipului de caractere fiind inventariate de Securitate. Dacă nu erau folosite, proprietarii lor erau instruiți că mașinile de scris trebuie să stea sub cheie și să fie sigilate. Cine avea mașină de scris particulară trebuia să informeze Securitatea și să ceară autorizație. Din nou se cereau mostre ale tipului de caractere, un fel de amprente, astfel încât orice material subversiv să poată fi urmărit până la vinovat. Unii români își îngropau mașinile de scris în fața blocului sau în câmpurile din apropiere, recuperându-le câteva ore la adăpostul nopții, apoi îngropându-le din nou în pământ înainte de răsăritul soarelui. Cu greu ne putem imagina un simbol mai elocvent al morții libertății cuvântului, literaturii și artei.

Între timp, Radio Europa Liberă continua să-și sporească popularitatea, mai ales secția românească. Pentru Ceaușescu, distrugerea postului devenise o obsesie. În 1978, la scurt timp după vizita la Londra, l-a chemat pe spionul-șef, Ion Pacepa, la biroul său. De data aceasta nu trebuie să mai fie nici o greșeală, a spus președintele. El voia să-l „neutralizeze" pe directorul secției române al Europei Libere, Noël Bernard, omul ale cărui zece minute regulate de emisie demontau cultul personalității lui Ceaușescu, într-un limbaj dur, necruțător. Ceaușescu ajunsese până și să refuze să rostească numele postului de radio, referindu-se la el pur și simplu ca la „Palavragioaica". Bernard, șeful lor, trebuia eliminat, a spus președintele. „Și Georgescu!" a intervenit Elena.

Ceaușescu a dat din cap și s-a aplecat spre urechea lui Pacepa:

„DIE trebuie să se ocupe de Georgescu și să termine cu el."

Pacepa avea 49 de ani. Cariera lui ca spion-șef al lui Ceaușescu dusese inevitabil la moarte și la suferință. Dar un asemenea ordin, dat cu sânge-rece de Elena Ceaușescu, l-a dezgustat. Pe 22 iulie 1978, la o lună după ce Elena și Nicolae s-au întors de la palatul Buckingham, a ajuns acasă de la întâlnirea lui regulată cu președintele, undeva după miezul nopții. Afară, pe bulevardul Zoia nr. 28, în Primăverii, era liniște. Când a intrat, și-a luat vioara de preț și a cântat câteva acorduri din *Humoresca* lui Dvorak, în fața portretului mamei lui trecute în neființă. Apoi s-a aplecat, a dat la o parte parchetul și a scos un plic de mici dimensiuni. Înăuntru era un card de membru al Asociației Americane Creștine de Tineret, organizație pe care Partidul Comunist o declarase „trădătoare". A doua zi dimineață, Pacepa a luat zborul programat pentru Frankfurt, pentru o întâlnire de lucru cu personalul ambasadei române. După ce a luat masa de prânz la un castel din afara orașului, s-a scuzat și s-a retras în apartamentul său de la hotelul Intercontinental din Köln, promițând să se revadă a doua zi. În zori a luat trenul spre Bonn și s-a dus spre întinsa ambasadă a Statelor Unite de lângă Rin.

Sub teii din spatele bulevardului Zoia nr. 28, libelule viu colorate pluteau în piscină. Șezlongul era gol. Erau 35 de grade la umbră, dar omul cu înfățișare de bufniță și cu ochelari uriași nu era aici. Nimeni nu-l mai văzuse pe generalul-locotenent Ion Pacepa de câteva zile.

Washingtonul a primit un telefon de la ambasada sa din Bonn, cu mesajul că un bărbat de vârstă mijlocie, misterios, care pretinde că este spionul-șef al lui Ceaușescu, a intrat în birou și a cerut azil politic în America. După un scurt interviu în care Pacepa și-a

dovedit identitatea, Casa Albă a trimis un avion Hercule spre Germania de Vest și Pacepa a fost dus la aeroport de o gardă înarmată. În pântecele avionului a fost construită o cabină de lemn, cu o zonă de mâncare și una de dormit, astfel încât fostul spion să se poată odihni fără să fie deranjat. Comandantul avionului a venit să-i strângă mâna. „Bine ați venit în libertate, domnule", a spus, și Pacepa a izbucnit în lacrimi. Era prima dată, după ani de zile, când cineva îi spusese altfel decât tovarăș.

Când Ceaușescu a auzit despre dezertarea lui Pacepa, s-a îmbolnăvit. Și-a anulat toate angajamentele publice și a dispărut. Pacepa fusese atât de vizibil alături de Ceaușescu, încât era imposibil, chiar și pentru cei mai talentați propagandiști ai președintelui, să pretindă că nu se întâmplase nimic. Riscul unui dezastru era uriaș, nu numai în privința secretelor pe care Pacepa cu siguranță avea să le divulge Occidentului, dar și prin prisma prejudiciului de imagine cauzat de pierderea unui spion-șef în toiul Războiului Rece.

La Casa Albă starea de spirit a fost de bucurie abia stăpânită. Era cea mai importantă trădare a unui funcționar de rang înalt din regimul comunist de la război încoace. „Românii vor fi afectați ceva vreme de cazul Pacepa", spunea Departamentul de Stat al SUA într-un raport secret. „Imaginea lui Ceaușescu ca om care-și controlează problemele interne este afectată, și paranoia lui firească față de consilieri a crescut."[5]

Dar la București președintele și-a revenit din boală și s-a întors la lucru, cu energia obișnuită. Clădirea care găzduia sediul Comitetului Central, precum și Palatul Primăverii au fost plasate sub pază strictă. Trupe de Securitate patrulau prin București zi și noapte. Guvernul l-a condamnat pe Pacepa pentru înaltă trădare și l-a condamnat la moarte, punând pe capul lui o recompensă de două milioane de dolari.

Chiar și azi, când l-am contactat pe Pacepa, în vârstă de 91 de ani, în Statele Unite, mi-a răspuns că ar fi bucuros să discutăm prin e-mail, dar că nu ne putem întâlni, pentru că încă se teme că va fi asasinat.[6]

Dezertarea lui Pacepa a declanșat cea mai mare epurare politică din România postbelică. O treime din Consiliul de Miniștri, în exercițiu, a fost decapitată. Ambasadori români și personalul lor au fost rechemați la București. Unii au profitat de ocazie și au dezertat. Copii ai funcționarilor străini au fost săltați din clase și luați la întrebări despre activitatea tatălor lor. Serviciul Român de Informații Externe a fost complet distrus. Sarcina de a-l pune din nou pe picioare nu a căzut în seama lui Ceaușescu, ci a soției lui. Elena avea să fie responsabilă de aici înainte cu supravegherea spionilor străini din țară.

Radio Europa Liberă a relatat cu oarecare încântare detalii despre dezertarea lui Pacepa. Când Ceaușescu a aflat că-l iau peste picior, a decis să ducă la bun sfârșit planul de asasinare pe care Pacepa nu îl pusese în practică. „Diformule", începea o scrisoare adresată lui Emil Georgescu, cel care supraviețuise accidentului de mașină, „am auzit că ai început să latri la noi, Iuda scârbos... Dacă n-o să-ți tacă fleanca evreiască, vom avea grijă să ajungi în pământ, împreună cu alți monștri contaminați... Ai grijă, viperă, altfel o să-ți tăiem limba veninoasă."[7]

Georgescu nu prea avea de ales decât să ignore avertismentele. În 1981 încă avea sănătatea șubredă din cauza tentativei de asasinat. Într-o zi din iulie a aceluiași an, a plecat din apartamentul său din München la 8 dimineața și a dat de un străin care îl aștepta pe casa scării. Vorbind în franceză, omul l-a rugat pe Georgescu să-și confirme identitatea, iar Georgescu a început să țipe. Imediat străinul a scos un cuțit și a început să-l înjunghie și Georgescu a ripostat, folosindu-și servieta diplomat ca scut.

– De ce, de ce? a strigat jurnalistul, moment în care atacatorul lui, care abia mai respira, se pare că i-ar fi răspuns:

– Ca să nu mai scrii niciodată!

Atacul a fost întrerupt în cele din urmă de soția lui Georgescu, care auzise lupta de la etaj. Când atacatorul a plecat cu o mașină care-l aștepta, ea a apucat să noteze numărul de înmatriculare. Lângă ea, pe podeaua de beton, se afla trupul plin de sânge al soțului. Georgescu fusese înjunghiat de douăzeci și cinci de ori, dar, după ce a îngenuncheat lângă el, soția lui și-a dat seama că încă respiră.

În sala de judecată de la München, în anul următor, un francez în vârstă de 25 de ani, Freddy Layani, și șoferul lui, Claude Cottenceau, au fost aduși în cătușe în fața juraților. Cei doi au recunoscut atacul cu cuțitul, dar au spus că fuseseră recrutați de criminali de drept comun din Paris ca „să-l bată pe Georgescu și să se întoarcă cu bani și bijuterii". Deși povestea era cusută cu ață albă, ei și-au menținut depoziția chiar și în timpul unei examinări încrucișate riguroase. Era un jaf care mersese prost și nu avuseseră de gând să înjunghie victima. Era vorba doar de autoapărare. Când s-a pus întrebarea crucială privind implicarea serviciilor de securitate române, Freddy Layani a părut uluit. Nu, nu a existat un asemenea plan. Nu avea nici o idee despre ce vorbea procurorul.

Și, într-adevăr, dovezile erau neconcludente, cum intenționase și Ceaușescu. Nu s-a putut dovedi nimic. Layani a fost condamnat pentru tentativă de omor și condamnat la 11 ani de închisoare, în timp ce complicele lui a primit patru ani și jumătate. Autoritățile vest-germane erau mai puțin circumspecte. A fost o „tentativă de asasinat", a anunțat ministrul de interne german și a avertizat că Georgescu, extrem de bolnav, se confruntase cu alte atentate la viața sa.[8]

Georgescu a murit anul următor, de cancer la plămâni. Dar nici măcar moartea lui nu era lipsită de suspiciuni. Alt prezentator al Europei Libere, Vlad Georgescu, murise de o tumoare la creier, la 51 de ani. Șeful secției române, Noël Bernard, a cărui asasinare Ceaușescu i-o ordonase lui Pacepa, a murit din cauza unui cancer nedeterminat la 56 de ani. Putea să fie vorba de ghinion, desigur, dar mulți jurnaliști români informați și rezonabili credeau că agenții lui Ceaușescu îi otrăveau pe criticii regimului cu pudră radioactivă turnată în băuturi. Ion Pacepa a spus că Nicolae Ceaușescu folosea regulat otrăvuri și substanțe radioactive și avea o poreclă pentru asemenea atacuri: „Radu" era abrevierea pentru radiație. Oricât de neverosimil ar părea, moartea lui Bernard oferă un fragment al unei probe potențiale. După căderea comunismului, văduva lui s-a dus la sediul Securității și a găsit o anexă ciudată la dosarul lui. Anexat la dosar era un articol de ziar referitor la intervenția chirurgicală asupra lui Bernard. Alături, un agent al Securității scrisese: „Măsurile luate de noi încep să aibă efect"[9].

* * *

Graficul datoriei crescânde a României semăna cu un studiu topografic al înălțimii Carpaților, începând cu o pantă lină la jumătatea anilor 1970, urcând pe niște dealuri provocatoare în ultimii ani ai deceniului, apoi țâșnind pe niște stânci abrupte, ametitoare în 1981. La sfârșitul anului țara acumulase o datorie de 10,2 miliarde de dolari, și băncile din toată lumea îi voiau înapoi. Numai dobânda costa România 1,5 miliarde de dolari pe an. Facturile neplătite erau tot mai multe. În cele din urmă, cu mari rețineri, Ceaușescu a fost constrâns să abordeze Fondul Monetar Internațional pentru o reeșalonare.

În fața lui se afla o lume de orori disciplinare pe care nu le mai întâlnise niciodată. Dintr-odată capitaliști în costume gri îi spuneau cum să-și conducă țara. Tineri de la

sediul FMI din Washington stabileau noi criterii de performanță pentru economia românească și îi dictau acțiuni privind cursuri de schimb, prețuri și dobânzi. Ceaușescu o făcea pe deșteptul. Aceasta era economia lui, forța lui de muncă. A refuzat să dea FMI-ului datele necesare și s-a împotrivit când au cerut schimbarea politicii. În 1983 se săturase. Într-o criză de furie, a anulat deciziile impuse de FMI, a denunțat „amestecul" organizației în treburile interne și a declarat că, de acum înainte, România „va merge singură pe drumul ei".

Ceaușescu a jurat să le dea acestor ticăloși de capitaliști o lecție de economie. România lui Mare își va plăti toate datoriile înainte de sfârșitul deceniului și nu se va mai baza niciodată pe ajutorul lor. Lumea va vedea și va învăța cum supușii lui loiali făceau economii și sacrificii pentru a învinge legile gravitației, scoțând România din datorie numai prin forța sacrificiului lor.

Provocarea era de a accelera exporturile și, în același timp, de a pune capăt importurilor, cu excepția celor de importanță esențială. Era o strategie primitivă. Imediat ce economia începea să genereze surplus, Ceaușescu putea să înceapă economisirea de valută pentru a-și plăti datoriile. Oricum aceasta era teoria. Problema lui Ceaușescu era că avea nevoie de importuri uriașe de petrol și de minereu de fier pentru a face să funcționeze industria grea, așa că nu putea renunța la acestea. În schimb, era nevoie să se facă economie la bunurile de larg consum și agricultură, mai ales la mâncare. Pentru că Nicolae Ceaușescu neglijase producția internă de alimente de un deceniu, țara devenise dependentă de piețele străine. Așa că, între 1981–1982, când importurile la alimente s-au redus cu două treimi, urmările pentru marea majoritate a românilor au fost catastrofale.

Rafturile magazinelor erau goale. Oamenii Securității și miliției au preluat controlul distribuției alimentelor, asigurându-se că șefii de partid primeau provizii, în timp

ce restul populației începuse să stea la coadă pentru carne, legume și pâine. Pui și vaci erau tăiate înainte de maturitate pentru a ajunge cât mai repede pe mesele oamenilor. Vitele nu aveau hrană corespunzătoare, iar carnea lor nu era suficient de nutritivă. Oamenii încercau să-și cultive singuri mâncarea, dar întrucât cea mai mare parte a populației era acum mutată în orașe, nu aveau unde să cultive hrana. În anii 1970 magazinele erau bine aprovizionate, dar puțini oameni aveau destui bani să cumpere; în 1983 lucrurile stăteau invers: oamenii aveau bani, dar nu aveau ce să cumpere.

Nevoia de importuri era însoțită de o nevoie imperioasă de exporturi. O vreme, Ceaușescu a reușit să crească comerțul exterior al României, dar numai prin volum, nu și prin calitate. La Arad, în vestul României, se fabricau vagoane de tren pentru piața internațională, dar strungurile cereau reparații frecvente, și Ceaușescu oprise importul de piese de schimb. Asta însemna că clienții străini primeau vagoane care se dezmembrau pur și simplu. România a încercat să exporte televizoare, dar loturi întregi au fost respinse ca fiind periculoase, din cauza componentelor electrice de proastă calitate. Chinezii au anunțat că schimburile lor barter nu mai puteau continua deoarece mașinile-unelte rudimentare pe care le trimiteau românii în schimbul petrolului nu puteau fi folosite. Automobilele produse în România erau returnate din cauza oțelului de proastă calitate folosit ca materie primă, dar, în loc să îmbunătățească produsul, fabricile le cârpeau utilizând cantități mai mari din același metal de proastă calitate, cu efectul sporirii greutății mașinilor care astfel nu mai erau posibil de condus.[10] La un moment dat, francezii au decis că mașinile importate din România erau de o calitate atât de proastă, încât avea mai mult sens din punct de vedere economic să fie topite pentru tablă.

În iarna anului 1983, socrul meu, Gheorghe Iosifescu, a plecat la prânz din Centrul de Calcul controlat de stat, i-a

făcut sarcastic cu mâna agentului de Securitate care îl monitoriza și a luat tramvaiul până acasă, pe străzile înghețate din Ploiești. Când a ajuns la blocul 23, apartamentul 7 de pe Bulevardul Republicii, sufrageria lui avea căldura familiară sufocantă obținută prin blocarea căldurii într-o cameră și etanșeizarea ușilor cu pături și perne. Ceaușescu ordonase ca toată căldura să fie controlată la nivel central, pentru a preveni pierderile. Țevile erau aduse la viață o oră dimineața, asigurând puțin aflux de căldură, apoi erau închise. Ideea era să oprești risipa. Apa caldă era o provocare asemănătoare, fiind disponibilă doar o zi pe săptămână. În restul timpului, dacă deschideai robinetul se auzea un fâsâit de aer pe conducte. Ca să facă baie, oamenii fierbeau oale de apă pe aragaz.

Când a intrat în apartament, Gheorghe a fost întâmpinat de o activitate febrilă. Fiica lui de nouă ani, Flavia, alerga peste tot, căutându-și medaliile. Restul era gata: cămașa albă în stil militar cu epoleți, fusta neagră și cravata roșie, șnurul auriu împletit. Ca oricare fată sau băiat din România, fusese primită în rândurile pionierilor la șapte ani. Dar Flavia era specială, pentru că fusese votată „Pionier de frunte" de către colegii ei, poziție prestigioasă care venea cu o responsabilitate de temut. O parte a sarcinii era să adune dovezi despre așa-zisele fapte rele ale altora, iar o dată pe săptămână să stea în fața clasei și să-i numească pe cei care greșiseră, alături de ofensele lor. Bătăi, înjurături, copiat – totul trebuia consemnat și pus pe hârtie. Denunțul școlar obișnuit era modul în care regimul își pregătea tinerii pentru a trăi sub Securitate.

Tatăl ei i-a găsit medaliile pe biblioteca de pin, iar Flavia și le-a prins în piept, gata de inspecție. Era 18 decembrie 1983 și se pregătea să reprezinte școala la un eveniment istoric. În fața blocului, femeile stăteau mumificate în straturi de haine și pături, răsuflând aburi în după-amiaza rece din Ploiești. Pe un petic de pământ înghețat de lângă

bloc erau parcate mai multe Dacii 1300 în stadii diferite de degradare. Cine fusese destul de norocos să aibă o mașină în România avea o Dacia, numită patriotic după vechiul teritoriu pe care se ridicase țara. În cea mai mare parte erau bleumarin și roșii, oferind străzilor o uniformitate plictisitoare, întreruptă numai de apariția ocazională a vreunei Skoda verzi de curse sau a vreunui Trabant exotic de culoarea mustarului. Dacia era de fapt un Renault 12, cu piese importate din Franța, apoi reconstruită ca o mașină ieftină de familie pentru piața internă. Dar când piesele franțuzești s-au terminat și România a rămas să le producă singură, fabricile au încercat să le facă din bine cunoscutul oțel de proastă calitate, produs în țară. Dacia lui Gheorghe Iosifescu era atât de nefiabilă, încât lua bateria cu el în apartament în fiecare seară, învelită într-o pătură veche, ca să o țină la cald și în stare de funcționare.

La stadionul de fotbal al orașului, șiruri de pionieri stăteau drepți în tribune. În ciuda temperaturilor scăzute, nimeni nu avea voie să poarte haină sau palton. Uniformitatea făcea parte din spectacol. Un grup de profesori împărțea pancarte fiecărui al zecelea copil. Pe unele erau scrise lozinci precum „Trăiască iubitul nostru conducător". Alții aveau portrete ale președintelui și ale soției lui când erau tineri.

Copiii au așteptat două ore. Nimeni nu avea voie să se miște. Flavia se ghemuia din când în când pentru a-și pune sângele în mișcare. Frigul era mușcător. Apoi s-au auzit niște ovații, un sunet atât de puternic și subit, încât copiii s-au uitat unii la alții speriați. Printr-o poartă de sub tribuna principală a intrat o coloană de limuzine negre. Conducătorul sosise. L-au văzut cum stătea în picioare, într-o mașină lungă, neagră, strălucitoare. Făcea cu mâna, făceau și ei. Mașinile au mers încet pe pistă, în procesiune. Pancartele au fost ridicate la unison. Ovațiile și aplauzele erau asurzitoare, dar când Flavia și-a ridicat privirea, colegilor ei le era atât de frig încât mânuțele lor abia de mai

erau în stare să aplaude. A început să cânte imnul național. Convoiul a cotit în vârful pantei, apoi s-a întors în timp ce silueta lui Ceaușescu, îmbrăcat în haină de blană și cu căciula lui de astrahan trasă bine pe cap, dădea din mâna înmănușată. Apoi s-a făcut nevăzut.

Abia mai târziu, în apartamentul părinților săi, Flavia a aflat că ovațiile fuseseră înregistrate și emise prin difuzoare, așa că avea prea puțină importanță dacă cineva bătea sau nu din palme. În fiecare an, pe 18 decembrie, pionierii trebuiau să sărbătorească aniversarea lui Stalin, născut în 1878.

În prima parte a anilor 1980 România s-a retras din lume. Pentru cei din exterior, țara se mumificase în acel stat curajos comunist care îi înfruntase pe ruși în 1968, apoi își urmase propria independență. Pentru cei din interior, devenise o închisoare, un experiment social întunecat din care se părea că nu ai scăpare. Prea puțini erau interesați de ce se întâmpla dincolo de granițele ei bine păzite. Războiul Rece se încingea din nou. Președintele Ronald Reagan accelera inversarea destinderii, construind puterea militară a SUA și atacând „imperiul răului" care era Uniunea Sovietică. Avea nevoie de România de partea sa, și Ceaușescu părea a fi imun la criticile Occidentului, chiar și ale administrației americane despre care se presupune că găsea comunismul respingător din punct de vedere moral. Dacă privim din perspectivă ideologică și a drepturilor omului, stalinismul regresiv al lui Ceaușescu era cel mai respingător dintre toate, dar Realpolitik a Războiului Rece însemna că Occidentul continua să fie indulgent cu el. Înainte ca Ceaușescu să o rupă cu FMI și la optsprezece luni de la dezertarea lui Pacepa, Casa Albă îi oferise un alt împrumut de câteva milioane de dolari și chiar fusese de acord să exporte muniție produsă în America la București.[11] În 1984, când România era adâncită în cei mai sufocanți și opresivi ani ai guvernării lui Ceaușescu, vicepreședintele SUA, George

H.W. Bush, un creștin credincios care respingea orice idee de socialism, l-a lăudat pe liderul român ca unul dintre „comuniștii buni" ai Europei.

În interiorul țării, în frig și în foame, sufletul unui om putea fi cumpărat și cu cea mai neînsemnată mită. O bucată de slănină. O ladă de portocale din China. O banană. Copiii nu văzuseră niciodată o banană. Dă-i unui om o pungă de pulpe de pui și va face orice. O pungă de pulpe de pui însemna valută. Agenții Securității și membrii de partid primeau pulpe de pui pentru ani de obediență necondiționată. Profesorii primeau pulpe de pui de la mame hotărâte în schimbul unor note favorabile. Doctorii, care primeau același salariu ca muncitorii din fabrici, cereau o pungă de pulpe în schimbul unui flacon de medicament occidental.

Oamenii care mergeau la congresele partidului credeau că pulpele de pui nu erau de nasul lor. Pulpele de pui erau pentru păturile de jos. Acești oameni aveau acces la *piept de pui*, pe care cei mai mulți oameni nu îl mai gustaseră de ani de zile. Erau comuniști de elită, bărbații și femeile care trăiau în alte sfere și respirau aerul plăcut, alpin al corupției fără limite. Probabil că la început au fost muncitori deznădăjduiți într-o fabrică. Apoi poate că au făcut un raport despre un agitator. Probabil că i-au raportat la Securitate pe leneși, pe hoți sau doar pe cei suspecți. Și apoi au reușit să facă rost de câteva porții de pulpe de pui. Ceva cu care puteai mitui un oficial pentru mai mult carburant sau ulei, sau pentru a folosi o căsuță la malul mării. Și apoi lucrurile au devenit serioase. Mai multă „monitorizare" din partea Securității. Mai mulți pui. Mai multe favoruri în schimb. Dar ce-ați spune de o funcție la județeana de partid? De aici era ușor să ajungi la comorile unei ferme a statului. Și acolo rotițele se puneau în mișcare. Să trimiți carne și ouă pentru familie și prieteni. Apoi trimiteai mâncare funcționarilor din port în schimbul unor lăzi cu bunuri străine. Apoi trimiteai aceste bunuri

străine unui funcționar de la planificare, în schimbul unui apartament nou. Și în acel apartament puteai să-i primești pe șefi ai miliției, primari, funcționari de partid și chiar consilieri ai lui Ceaușescu.

Procesul era atât de important în viața românilor, încât aveau un cuvânt pentru el – pile –, folosirea cunoștințelor și a mitei pentru a înainta în sistem, prin folosirea partidului sau a Securității. Pila nu însemna atât un proces, cât o stare de spirit și era profund înrădăcinată în psihicul oamenilor. Nimic nu se făcea pe merit. Să mergi la universitate, să găsești un serviciu, să-ți asiguri un apartament – pentru toate aveai nevoie de pile. Deși de origine otomană, un fel de bacșiș, pila a continuat, mai bine zis s-a dezvoltat în timpul comunismului pentru că sistemul oficial, centralizat, controlat de stat, trebuia să asigure egalitate, dar natura umană avea nevoie de mai mult. Și în România, unde cea mai mare parte a populației nu avea aproape nimic, mai mult însemna măcar o pungă de pulpe de pui.

Acest nucleu de oameni corupți reprezenta curtea extinsă a lui Ceaușescu, niște boieri ai vremurilor moderne care stăpâneau masele într-un regim comunist devenit o replică grotescă a trecutului feudal românesc. Partidul își pusese în gând să pună capăt lucrurilor pe care acum le imita. Singura diferență era că acum la conducere nu se mai afla clasa burgheză și educată, ci numai oameni ignoranți și extrem de corupți. Vechiul consiliu al boierilor fusese înlocuit de Comitetul Central. Banchetele boierilor erau acum congrese ale partidului. Prințul conducător era, desigur, Ceaușescu.

Într-o după-amiază întunecată de toamnă din 1984, delegații pășeau în sala de culoarea mandarinei de la Sala Palatului din București, pentru al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român, pentru a juca o scenă care avea mai multe în comun cu teatrul absurdului al lui Ionesco decât cu un miting politic. Elita de partid era

nerăbdătoare să-l laude mai mult pe Ceaușescu, chiar dacă oamenii din țară stăteau la coadă pentru o fărâmă de hrană.

„Realizările fără precedent în domeniul economiei, educației și culturii – a început Petru Enache, fost strungar a cărui măiestrie în pile îl adusese în vârf – a conferit vremurilor noastre imaginea unei renașteri impresionante." Enache era secretar cu probleme ideologice, un individ cu față rotofeie și roșie, ale cărui omagii extravagante aduse lui Ceaușescu îl făcuseră extrem de popular. „Marile victorii obținute în acești ani – striga Enache – au fost posibile datorită lui (...) Nicolae Ceaușescu, politicianul preocupat în mod constant, cu fervent patriotism, de destinul poporului său, care acționează în direcția progresului constant al patriei lui, demonstrând de asemenea că este un mare gânditor și strateg contemporan."[12]

De fapt, destinul oamenilor lui Ceaușescu fusese marcat, de trei ani deja, de raționalizări ca în vreme de război la pâine, lapte, ulei, carne și carburanți. Importurile de mâncare fuseseră din nou reduse chiar în acel an, Ceaușescu pretinzând că totul făcea parte dintr-o inițiativă guvernamentală în domeniul sănătății de îmbunătățire a dietei. El o numea „planul științific" de „alimentație rațională". Fiecare persoană primea maximum 39 de kilograme de carne pe an, echivalentul unui pui și jumătate pe lună. Dar până și acest lucru era înșelător. Cea mai mare parte a oamenilor, când ajungeau în sfârșit în față, nu mai găseau decât gheare și gâturi de pui, eventual picioare și cozi de porc. Aceste porții erau cunoscute ca „patrioți", pentru că rămâneau în România, în timp ce bucățile de calitatea întâi erau exportate.

Publicul a izbucnit în urale când Petru Enache s-a așezat. Era favoritul congresului, poate chiar un lider și el cândva, dacă i s-ar fi întâmplat ceva lui Ceaușescu. Dar popularitatea în sânul partidului vine cu un preț. Elena Ceaușescu era suspicioasă în privința lui Enache. Ea îl

pregătea pe fiul său, Nicu, să devină succesorul lui Ceaușescu, și Enache tulbura lucrurile.

Trei ani mai târziu, Enache va începe să-și modereze viziunea și să devină un admirator sincer al noului lider sovietic, Mihail Gorbaciov, și al reformelor sale ce schimbau o epocă – *perestroika* (restructurare) și *glasnost* (deschidere). Asemenea simpatii deschise aveau să îl transforme, în ochii lui Ceaușescu, într-un deviaționist periculos și posibil rival. Enache va muri mai târziu în circumstanțe misterioase la 53 de ani. Unii spun că se certase cu Elena, iar trupul i-a fost găsit apoi într-o baltă de sânge pe podeaua băii. Alții spun că Enache, obez, a murit de un atac de cord. Misterul este păstrat în continuare de prezența unui certificat de deces care pare să dateze cauza morții lui Enache cu o zi înainte de cea în care a decedat de fapt.[13]

Toate acestea aveau să se întâmple mai târziu. Acum, la al XIII-lea Congres al Partidului, a fost rândul Anei Mureșan, o ultraloialistă cu niște ochelari rectangulari și mers specific, legănat, căpătat după mulți ani de îmbuibare. Mureșan arăta ca o mătușă enervant de binevoitoare care și-ar fi putut asezona biscuiții cu o crenguță de mătrăgună. Era membru supleant al puternicului Comitet Executiv și avea nevoie de confirmarea poziției ei de către Elena. „Cu sentimente de mare stimă și dragoste", a început ea, „dorim să ne manifestăm aprecierea și recunoașterea pentru tovarășa Elena Ceaușescu." A început să-i mulțumească primei-doamne pentru munca plină de abnegație pentru „dezvoltarea cercetării științifice, educației și culturii" și pentru „generozitatea și devotamentul" ei față de toți românii. Sala a izbucnit încă o dată în ropote de aplauze.

Cei din sală nu o mai ovaționau pe Elena, ci *o imagine* a Elenei, versiunea idealizată a primei-doamne care era deopotrivă strălucită și umană. Ei o suprapuseseră peste orice calitate doreau. Fotografiile ei, calificările ei,

realizările ei, toate erau false. Dar nu avea nici o importanță. În mod colectiv, ei stabiliseră un nou adevăr, unul care mulțumea pe oricine. Vechea Elena, o țărancă analfabetă cu limbă acidă și trăsături bovine, rămăsese în trecut. Cea nouă, cu diplome academice și pantofi din piele de crocodil, pășea monstruos în viitor. Măreția ei era constrânsă numai de imaginația lor, și ei o imaginau pe Elena ca idolul lor.

Un nou tablou de Gheorghe Pîrvu o arăta plutind în cer îmbrăcată într-un alb strălucitor, cu mânecile rochiei umflate ca niște aripi de înger. Pionieri îi stăteau la picioare, cu mâinile ridicate, de parcă ar fi fost o apariție. În intenția pictorului, Elena apărea ca o adolescentă.

Și totuși, „mama națiunii", cum își spunea ea, arătase orice altceva numai bunătate și înțelegere nu față de copiii națiunii. Familia Ceaușescu era îngrijorată de scăderea natalității. Pentru ei aceasta însemna o scădere potențială, pe termen lung, a productivității, motiv pentru care au reacționat prin lansarea unui program de stimulare a reproducerii. Toate fetele căsătorite, de la vârsta de numai 15 ani, trebuiau să aibă copii. Cu câteva luni înainte de congres, președintele a anunțat că aceasta era „o datorie patriotică" a fiecărei femei, iar obiectivul era de zece copii de cuplu. Aveau să se acorde medalii pentru fiecare nou-născut. Erau scutiri de taxe pentru așa-numitele „mame eroine" și penalități financiare pentru femeile căsătorite de peste 25 de ani care nu aveau copii. Mișcarea proreproducere era susținută de interzicerea contraceptivelor și de interdicția avorturilor, care începuse la scurt timp de la venirea la putere a lui Ceaușescu. Cel mai tulburător lucru l-a constituit un act de constrângere unic în lumea comunistă. În fabrici și în birouri din toată țara, femei fertile erau supuse unor controale ginecologice aleatorii pentru a vedea dacă nu încalcă legea folosind dispozitive contraceptive.[14] Rata nașterii chiar a crescut între 1986 și 1988, dar măsurile au dus la o tragedie.

România s-a confruntat cu o creștere dramatică a avorturilor la negru sau autoinduse. În timpul dictaturii lui Ceaușescu, 10 000 de femei sănătoase au murit în urma unor avorturi nesigure, cele mai multe cauzate de hemoragii postavort și de septicemie.[15]

Din cauza acestui set de politici, 170 000 de copii au rămas orfani, iar mai târziu au ajuns să reprezinte imaginea definitorie a României postrevoluționare. S-a aflat despre ei abia când ziariștii occidentali care transmiteau știri despre revoluția din 1989 s-au aventurat în afara capitalei, în regiuni rurale. Aici au dat peste camere ca niște temnițe, cu copii malnutriți legați de paturi, unii legănându-se ca niște animale în cușcă, alții bolnavi și zăcând în propriile excremente.

Cu toate acestea, la al XIII-lea Congres al Partidului, delegații au copleșit-o pe Elena cu laude. Au ovaționat din nou și când fiul ei instabil mintal, Nicu, a fost făcut membru supleant al Comitetului Executiv, pentru a sta lângă mama și tatăl său în cea mai puternică organizație din țară. Soția lui Nicu, Poliana Cristescu, era deja șefa Organizației de Pionieri și a fost „aleasă" membră cu drepturi depline a Comitetului Central. Alți membri ai familiei Ceaușescu începeau să fie numiți în roluri importante în jurul lor. Fratele mai tânăr al președintelui, Ilie, a fost numit ministru adjunct al apărării. Un alt frate, Nicolae, a devenit general-locotenent la Ministerul de Interne. Al treilea, Ion, a devenit ministru secretar de stat la planificare. Al patrulea, Marin, a primit o funcție în comerțul exterior. Al cincilea a devenit membru al redacției ziarului partidului, *Scânteia*. Sora lui Ceaușescu a devenit ministru adjunct la educație. Nici unul nu era vreun individ capabil. Făceau paradă de celebritatea și statutul lor, în timp ce o generație întreagă de talente a fost pierdută, fie în lagăre de muncă, fie în servicii obscure neimportante. Societatea românească era cu susul în jos. Istețimea, originalitatea și curajul erau privite ca niște

păcate. Oameni de știință străluciți lucrau ca hamali în gări. Scriitori deveneau oameni de serviciu. Preoți erau reduși la săvârșirea de exorcisme în schimbul câtorva alimente.

Între timp era subnutriție pe străzile a ceea ce oamenii numiseră odinioară Micul Paris. Oamenii mureau de boli de plămâni din cauza frigului și a malnutriției. Vitaminele se găseau atât de greu încât spitalele le făceau copiilor transfuzii de sânge în loc să le ofere mâncare proaspătă. Acele erau de regulă murdare, și folosirea de sânge contaminat a dus la o epidemie de SIDA, ceva ce puritanul Ceaușescu a negat, agravând astfel lucrurile. Sistemul de sănătate românesc era prost dotat pentru a reacționa în vreun fel. În momentul Congresului al XIII-lea al Partidului, copii nou-născuți mureau în incubatoarele spitalelor din cauza întreruperilor de energie electrică ordonate de guvern. În anul 1983 mortalitatea infantilă se număra printre cele mai mari din Europa de Est, cu 26,8 la mia de copii. În același timp, pensionarii erau priviți ca unități de producție învechite care consumau rezerve prețioase de mâncare și de energie, fără a da nimic în schimb. Societatea se putea lipsi de ei. Oricine avea peste 60 de ani de regulă nu mai primea medicamente și tratament spitalicesc. Mulți mureau iarna de frig în locuințele lor. Între timp, la încheierea celui de-al XIII-lea Congres al Partidului, Ceaușescu, de 66 de ani – se zvonea că avea nevoie de transfuzie de sânge în străinătate pentru a-și păstra tinerețea – a fost ovaționat cu entuziasm și a fost lăudat pentru că reușise „cele mai mari realizări" din toată istoria României.

***

O veche biserică bizantină a fost mutată pe un sistem de șine, trecând pe lângă blocurile din Piața Unirii în iarna anului 1985 – încet, desigur, așa cum se cuvenea cu o biserică de vechimea și măreția ei. Cei care locuiau la

etajele superioare în blocurile din jur au văzut de la ferestre cum cele trei turle decorate au trecut pe lângă ei, fiecare încoronată cu o cruce înaltă de metal și acoperită de un strat de zăpadă. „Biserica Mihai Vodă", au strigat ei. „Uite, se mișcă!" 9 000 de tone de zidărie treceau pe lângă ei, pornind spre est, spre Strada Sapienței, urmate de turnul său tremurător din secolul al XVI-lea. Și alte biserici au fost mutate pe străzile înguste ale vechiului București în acel an, dar Mihai Vodă era cea mai mare și mai importantă; o perlă a arhitecturii bisericești, ctitorită în anul 1594 de eroul național al României, Mihai Viteazul.

Un tânăr inginer pe nume Eugeniu Iordăchescu venise cu ideea mutării vechilor biserici din capitală după ce aflase că un cartier întreg trebuia demolat pentru a face loc planurilor de reconstrucție ale lui Ceaușescu. Cutremurul din anul 1977 nu reușise să distrugă o zonă suficient de mare pentru a se potrivi visului megaloman al președintelui de a construi un centru al orașului după proiectul său extravagant, așa că buldozere puneau acum la pământ clădiri intacte și, în multe cazuri, de importanță istorică, pentru a elibera locul. Iordăchescu a fost îngrozit și a întocmit un plan ce implica ridicarea bisericilor pe șine concepute special și mutarea pe role în afara zonei de distrugere.

Nici un oficial guvernamental nu ar fi aprobat ideea, în cazul în care Ceaușescu nu ar fi agreat-o. Așa că Iordăchescu și colegii lui au început proiectul numai cu un dat din cap și cu mult tupeu. Ei au săpat sub prima biserică, Schitul Maicilor, au introdus niște suporți mari de beton, au tăiat fundația, apoi au ridicat edificiul pe șine și l-au mutat. Uimitor, biserica a fost mutată pe role fără nici măcar o crăpătură. Apoi s-au dus la următoarea, mereu într-o cursă contracronometru cu bilele de demolare ale lui Ceaușescu. Biserica Mihai Vodă a fost deplasată 289 de metri, pe o pantă de șase metri, înainte de

a fi amplasată într-un loc unde a rămas până în zilele noastre, în spatele unui șir de blocuri comuniste.

Treptat, echipa a devenit mai cutezătoare, mutând clădiri rezidențiale întregi în timp ce erau conectate încă la apă și la curent și, într-o situație, în timp ce Iordăchescu stătea la balcon, de parcă ar fi fost căpitanul unui galion care încerca disperat să lupte împotriva armadei zdrobitoare a lui Ceaușescu. Altă dată, un bloc a trebuit să fie mutat atât de repede încât s-a întâmplat în timp ce locatarii se aflau încă în paturile lor. Li s-a spus să împacheteze și să plece la 10 dimineața, dar operațiunea a început la ora 6 și, când au început să coboare, reședința lor se mutase deja cu doi metri.

Ei au fost dintre fericiți. Acest cartier efervescent al Bucureștiului, cunoscut sub numele de Dealul Spirii, era casă pentru 60 000 de oameni. Era chiar în inima orașului, ticsit cu clădiri publice imense, o veche mănăstire, școli, linii de tramvai, magazine și douăzeci și două de biserici. Acum toată populația a fost alungată, sacrificată pentru un omagiu arhitectonic diform adus președintelui, care avea să umple o suprafață de două ori mai mare decât districtul financiar al Londrei.

Într-o zi strălucitoare de iunie a anului 1984, cu lucrări de demolare în toi, au apărut trei siluete pășind cu atenție peste pământul nivelat. Trebuie să fi fost o imagine suprarealistă: președintele, îmbrăcat în costumul lui elegant, încercând să desfacă uriașul plan arhitectural, în timp ce dădea ordine; Elena împiedicându-se, pe tocurile ei ascuțite, ocărându-și consilierii pentru noroi și praf; și în spatele lor o femeie cu ochi mari, abia ieșită de pe băncile facultății, cu părul prins în coadă și cu o expresie îngrijorată. Anca Petrescu era studentă la arhitectură când s-a lansat concursul pentru proiectarea noului „Palat al Poporului". Intrase fără prea mari speranțe de a-i învinge pe experții oficiali ai țării, dar avusese istețimea să se muleze pe gusturile incoerente și grandioase ale lui

Ceaușescu, realizând un model spectaculos din papier-mâché al palatului, care îmbina stilul francez neoclasic cu brutalismul de la Phenian. Fațada clădirii urma să aibă o dimensiune uimitoare de 200 de metri, de două ori mai mare decât palatul Buckingham – dând spre bulevardul Victoria Socialismului, un coridor steril de fântâni și bazine mărginite de blocuri turn de zece etaje, de la ale căror ferestre meschine locatarii se uitau la alte ferestre meschine, pe o lungime de 3,5 kilometri de beton ce reflecta disperarea unui întreg popor.

Anca Petrescu a câștigat concursul. La numai 28 de ani, a devenit arhitectă-șef a proiectului de reconstrucție a centrului Bucureștiului. În fiecare sâmbătă dimineață, familia Ceaușescu își făcea apariția la fața locului pentru a inspecta lucrările. Nicolae strângea demonstrativ mâinile muncitorilor, în timp ce-i ignora cu dispreț pe cei 700 de arhitecți care o asistau pe Petrescu. Avea propria idee despre cum trebuie să arate clădirile, dar arhitectura, ca și medicina, este un domeniu periculos pentru amatori. Ceaușescu, după cum se dovedise, nu putea aprecia efectul unei coloane sau al unei uși, chiar și când Petrescu îi arăta un model la scară. Până la urmă a trebuit să-i facă machete în mărime naturală din papier-mâché. Ajutorul ei nu făcuse decât să complice mai mult lucrurile. Ceaușescu trecea de la coloane dorice la cele ionice, apoi se răzgândea. Acoperișul arăta bine plat, dar dacă ar fi avut o cupolă? Nu ar fi fost mai bine? Cea mai mare problemă a lui era înțelegerea scării și a perspectivei. Pentru că proiectul tot creștea, spațiile din jurul palatului creșteau și ele, iar Ceaușescu, confuz, a ajuns să creadă că palatul arăta prea mic. Îl voia mai mare. La un moment dat a insistat să mai adauge două etaje, apoi a tunat și a fulgerat, după ce a descoperit că tavanele la etajele suplimentare erau scunde, și camerele întunecoase. A comandat mai multe ferestre ca să intre lumina naturală, și când au fost construite, și-a

schimbat părerea și a spus că vrea să fie dreptunghiulare, nu arcuite.

Și lucrurile au continuat astfel, într-un haos total, lună după lună. Băile fără număr și coridoarele late de marmură, adusă din Transilvania, au înghițit aproape un munte. Pentru parchet s-au folosit versanți întregi de păduri de stejar. Candelabrele de cristal cântăresc 4 000 de tone, echivalentul suspendării a 2 000 de mașini Dacia de tavan. Pe lângă cele douăsprezece niveluri de deasupra solului, mai există cel puțin opt dedesubt. Lui Ceaușescu i-ar fi luat prea mult să meargă pe jos de la un capăt la altul, așa că dedesubt s-a construit o cale ferată pentru două persoane. Putem să ni-i imaginăm pe cei doi înghesuiți în vagon, unul lângă altul, Elena înfășurată într-una dintre hainele ei uriașe de nurcă, Nicolae cu căciula lui de astrahan trasă peste ochi, în timp ce trenulețul Disney îi purta huruind prin tunelele întunecate, spre palatul ororilor.

Vlad Țepeș făcuse același lucru, construind tunele sub casele lui fortificate, astfel încât să se poată îndepărta de boierii conspiratori sau, cel mai probabil, de atacurile otomane. Probabil îi făcea mare plăcere să apară ca din neant, în spatele bisericii sale private, pentru a-i saluta pe boierii care-l văzuseră cu câteva clipe în urmă în camera lui de lucru. Se potrivea cu aura lui asumată de divinitate.

Tunelele de evacuare ale lui Ceaușescu duceau din palatul lui spre sistemul de canalizare, parțial pentru a se ascunde de o invazie rusească, dar și de propriul popor, dacă ar fi început să se organizeze. Și alte orașe românești au fost rase de buldozere, văduvite de arhitectura *fin de siècle*, de aleile animate, de bulevardele în stil francez și de cafenelele umbroase de pe trotuar, unde bărbați și femei stătuseră odinioară sub tei să bea cafea turcească îndulcită cu o linguriță de marmeladă. Toate acestea au fost spulberate. În orașul petrolifer Ploiești, unde trăiau socrii mei, livezi de meri și de caiși au fost distruse, pe lângă

grădina botanică, un cinematograf în stil Art Déco, mica grădină zoologică și întregul cartier central în care vile bizantine și franțuzești neoclasice se înghesuiau în jurul unei piețe aglomerate. Blocuri comuniste au fost ridicate în câteva luni. Fiecare apartament avea un mic balcon de beton de dimensiunea unui covoraș, dar cuvântul „balcon" ar fi impropriu, ducându-ne cu gândul la tihnă, soare, șezlonguri. În România nu exista tihnă, spațiu privat ascuns de ochii pătrunzători ai Securității. „Balconul" era pentru a păstra lucruri la rece. Borcane de murături erau înghesuite pe rafturi artizanale. Câinii erau scoși afară să se ușureze pe bucățile micuțe de beton, iar urina lor picura pe balcoanele de dedesubt.

Acest tip de arhitectură era o formă de control. Nu aveai nici o bucurie, nici o plăcere estetică de la pereții de ciment sau de la ferestrele care nu se îmbinau bine. Erau cotețe umane, fabrici ale conformării, locuințe fără suflet pentru oameni reduși la unități de producție.

La blocul 32, apartamentul 7, pe Bulevardul Republicii, o tânără sosea de două ori pe săptămână, cu o eșarfă trasă peste față și cu gulerul paltonului ridicat. Informatorii Securității locale o opreau înainte să ajungă la lift, întrebând cine este și cu ce treburi a intrat în bloc. Își vizita familia, spunea ea. Era mătușa unei fetițe, Flavia Iosifescu, care locuia la etajul al șaptelea. Informatorii o priveau apoi bănuitor cum intră în micul lift și trage ușa metalică în spatele ei.

De fapt, nu era mătușa, ci profesoara secretă de engleză a Flaviei, Nicoletta Matei. În România, studiul limbilor străine nu era privit cu ochi buni. A vorbi și alte limbi în afară de limba maternă era considerat o tentativă de a stabili un contact cu lumea de afară, de a înțelege cărți și ziare interzise, de a te revolta. A învăța engleza, mai ales, era profund subversiv. Însemna intenția de a evada, de a dezerta în Occident. De aceea lecțiile trebuiau ținute în secret. Aceste vizite de două ori pe săptămână erau și o

oportunitate de a învăța ceva despre lumea de dincolo de Cortina de Fier, loc care, pentru cei mai mulți copii români, nu era decât un loc obscur. America și Marea Britanie păreau niște ținuturi îndepărtate, aproape mitice, portretizate de guvern ca vicioase și imorale, în timp ce părinții vorbeau în șoaptă despre locuri de vis în care magazinele erau pline de mâncare și tinerii dansau la nesfârșit în nopțile fierbinți de vară, pe muzică de The Beatles și The Rolling Stones. Pentru un copil, secretul din jurul Occidentului îl făcea mai atrăgător.

Pe de altă parte, propria istorie era derutantă prin evitarea anxioasă a adevărului istoric. Manualele școlare scoseseră orice trimitere la lunga perioadă de fascism sau la familia regală. Istoria începea cu Partidul Comunist. Nu era nimic înainte de al Doilea Război Mondial, numai ani pustii, necercetați, în care Ceaușescu și soția lui săvârșeau pasămite lucruri populare și curajoase pe un fundal gol. Înainte de asta nu era nimic, mergând înapoi în timp mai multe secole, până ce elevii descopereau o frântură de viață în jurul lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Vlad Țepeș, apoi din nou nimic, până la romani, moment în care manualele prindeau viață și culoare. Ceaușescu insista că adevărata lor moștenire era crearea Daciei romane de către împăratul Traian, în secolul al II-lea d.Hr. Românii aveau, de fapt, sânge de romani, supraviețuitori curajoși ai unei lumi pierdute. Penuria de mâncare și frigul nu însemnau nimic pentru niște descendenți duri ai centurionilor. El era Cezarul lor, conducându-i prin hățișurile ostile ale unei lumi conspiratoare. Ei trebuiau să stea separați, să rămână necontaminați de consumerismul occidental și de hoardele slave.

Flavia stătea la masa din sufragerie cu Miss Matei, învățând gramatica și fonetica engleză la lumina lumânării. Pene de curent aveau loc zilnic. Și pe câmp erau lumânări, pâlpâind în ferestrele fără geamuri ale barăcilor de beton unde se adăposteau gardienii de vântul de octombrie.

Departe, în câmpiile noroioase, se întindeau șiruri înregimentate de siluete cocoșate, cu chipuri luminate ocazional de lanterne galbene. Fiecare avea un sac de umplut. Săpau prin noroi cu furci și cazmale în căutare de cartofi. Dar nu erau mână de lucru angajată. În dimineața acelei zile o flotă de autobuze vechi a apărut la Centrul de Calcul unde lucra Gheorghe Iosifescu și la alte birouri din oraș, din care s-au revărsat ofițeri de Securitate care recrutau bărbații și femeile apți de muncă să iasă la muncile câmpului. „Munca patriotică", așa cum le plăcea autorităților să spună, avea să devină curând ceva obișnuit. Judecători munceau umăr la umăr alături de condamnați. Preoți culegeau porumb alături de instalatori și sudori. Nimeni nu era cruțat, cu excepția celor care aveau rezerve impresionante de pile cu ajutorul cărora să-și cumpere absența prin procurarea de scutiri medicale false.

Elevii erau considerați și ei o resursă, luați din fața școlii și duși cu autobuzele pe câmp, deși munca lor era mai ușoară decât a părinților. Comandanta de pionieri Flavia Iosifescu culegea cireșe cu colegii de clasă, supravegheați de oficiali de partid locali. Copiii se urcau pe ramurile de jos și umpleau coșuri cu cât mai multe fructe. Ascunși de frunzele groase, își umpleau și gura – o năzbâtie palpitantă pentru copiii care rareori vedeau fructe proaspete în magazine. La plecare, fiecare copil era percheziționat. Chiar și o singură cireașă găsită în buzunar era confiscată. Recolta nu era pentru români, era pentru export. Cartofii, porumbul, grâul, cireșele – totul era trimis în străinătate.

Flavia Iosifescu era fata cu care aveam să mă căsătoresc mai târziu. Își amintește și acum de munca forțată și de spaima teribilă când ofițerii de Securitate o controlau în ghiozdan să vadă dacă avea fructe furate. Ceaușescu era încă obsedat de plata datoriei externe și să dea o lecție celor care îl umiliseră, de la FMI și Banca Mondială. În timp ce în restul Europei de Est fiecare ban câștigat era direcționat spre bunăstare și bunuri de consum, pe măsură ce

nemulțumirea populară ieșea la suprafață în regiune, Ceaușescu nu era deloc interesat de opinia publică. Folosindu-și poporul ca o rezervă imensă de muncă forțată, el pompa tot surplusul din economie în industria grea și stingerea datoriei. Servicii vitale fuseseră abandonate. În patru ani, până în 1985, investițiile din educație și sănătate scăzuseră cu 59%, iar în serviciile municipale cu 37%. Fără nici o investiție, drumurile din centrul orașelor erau pline de gropi. Mașinile și camioanele se stricau și nu mai puteau fi folosite. Refuzul lui Ceaușescu de a importa piese de schimb însemna că vehiculele erau canibalizate pentru curele de transmisie și pistoane. Până în 1985, o treime din camioanele statului nu mai circulau. Oficialii transportau de-acum bunurile cu trenul, dar cele mai bune vagoane de tren fuseseră trimise la export.

După aceea Ceaușescu a încercat chiar el să preia controlul agriculturii șovăitoare, micromanageriind într-o manieră pe care un raport secret al CIA o descria ca „bizară".[16] El dicta totul, de la dimensiunea rațiilor de mâncare pentru porci până la nivelul producției pentru albine. Între 1981 și 1984 a crescut prețul cărnii de vită cu 100%, a celei de porc cu 83%, iar a cafelei cu 106%. Le-a spus fermierilor ce soiuri de grâu au voie să planteze, cât de mult trebuie să spațieze pomii fructiferi, apoi a decis subit că toate cooperativele trebuie să producă cinci kilograme de coconi de viermi de mătase pe an. Dar nici una dintre măsuri nu a domolit foamea. Carnea și laptele se găseau în cantități atât de mici încât autoritățile au renunțat la raționalizările formale. Dacă cineva avea suficient noroc să găsească vreun produs, putea să cumpere în orice cantitate își putea permite. Veștile încurajatoare erau că această austeritate dureroasă a redus datoria României cu 30% la începutul lui 1985. Totuși, numai dobânda ce trebuia plătită anual era de două miliarde de dolari. Costurile pentru poporul român continuau să crească. Mortalitatea

infantilă era cea mai mare din Europa. Rata totală a deceselor se accelera mai rapid decât în oricare altă parte a Blocului Estic. Și chiar în timp ce Ceaușescu își construia propriul palat, gospodăriile nu aveau voie să dețină mai mult de un bec de 15 wați și un singur aparat electrocasnic, miliția intrând în case și tencuind celelalte prize pentru a se asigura că nu se face risipă.

* * *

În vestul îndepărtat al țării, în apropiere de vechea stațiune balneară romană Herculane, grupuri discrete de tineri și tinere se ascundeau în pădurea deasă, în vara anului 1985. O stațiune splendidă în zilele reginei Maria, cu băi cu apă termală și palate cu cupole, orașul aproape căzuse în ruine în timpul lui Ceaușescu, având un singur drum de acces. Herculane atrăgea acum nu prin băile sale termale, ci prin apropierea de granița occidentală, la nici 25 de kilometri distanță, de-a lungul unui drum intens patrulat și demarcată de Dunăre. Pe malul celălalt se afla Iugoslavia, cu o orientare mai liberală. Herculane era un oraș de frontieră. Numai să ajungi aici era o provocare, drumul fiind plin de ofițeri de Securitate și de puncte de control ale armatei. Dar premiul era o împușcătură când traversai fluviul.

În punctul său cel mai îngust, Dunărea era lată de 400 de metri, și curenții erau puternici. Dacă încerca să o traverseze un înotător slab, avea toate șansele să fie prins de curent și dus în colții uriașului baraj hidroelectric de la Porțile de Fier.

Oamenii își petreceau luni de zile antrenându-se pentru traversare. Ridicau greutăți în apartamentele lor, studiau hărți și curenți, coseau corturi de camuflaj în care să se ascundă în pădurile de la Herculane. Pregătirea psihologică era mai dură. O cunoscută unitate de graniță patrula pe partea românească a fluviului, echipată cu pușți, câini de urmă și șalupe rapide. Chiar se luau la întrecere în

legătură cu câți frontierişti puteau neutraliza. Așa se numeau cei care doreau să treacă frontiera și care ar fi preferat să moară decât să mai petreacă o zi în România.

Din anul 1985 numărul de frontierişti a crescut. Acesta a fost anul în care au fost interzise toate contactele cu străinii. Românii nu mai puteau studia în străinătate. Elena Ceaușescu epurase Ministerul de Externe de oricine vorbea o limbă străină și chiar reușise să găsească un ambasador la Paris care nu vorbea limba franceză. Când oamenii de știință din prezidiul Academiei s-au plâns că interdicția de a merge la conferințe străine îi împiedica să-și facă treaba, Elena a răspuns: „Aiurea, tovarăși, eu nu am participat la nici o conferință științifică și uite unde-am ajuns!"

S-a estimat că 16 000 de oameni au încercat să traverseze fluviul lângă Herculane, mai mulți decât cei care au trecut granița mai bine documentată dintre Germania de Est și cea de Vest. Frontierişții stăteau cu zilele în pădure, așteptând o breșă în dispozitivul de patrulare, apoi se lăsau încetișor în apă, cu puținele lor bunuri puse într-o pungă de plastic legată la brâu. Reflectoare puternice se aprindeau de pe maluri. Dacă înotătorul era observat, soldații români deschideau focul. Nu aveau nici o milă. După unele weekenduri extrem de aglomerate, autoritățile iugoslave se plângeau colegilor români că trupurile celor uciși blocau mecanismele barajului.

De o parte și de alta a fluviului au fost săpate șiruri de morminte anonime. Nici până azi nimeni nu știe cine se află acolo. Pentru cei care ajungeau de partea cealaltă nu existau garanții. Când ieșeau, abia mai putând să respire, pe malul celălalt, în pădurile iugoslave din jurul orașului Novi Sip, erau prinși adesea de patrule, interogați, apoi trimiși înapoi în România, unde în cel mai bun caz aveau parte de o bătaie și de un timp la închisoare.

* * *

După 1985 a avut loc o schimbare de putere în România, de la Nicolae Ceaușescu la Elena. Nicolae făcuse diabet și prostată, și disconfortul fizic îl făcea mai irascibil. Elena a decis că ar trebui să-l protejeze de sarcina zilnică a luării deciziilor, începând să le ia singură. Lista întâlnirilor soțului trebuia trimisă mai întâi ei pentru aprobare. De aici înainte vor fi două cabinete. Cabinetul 1 era condus de Nicolae Ceaușescu, iar Cabinetul 2 era condus de Elena. Avea setul ei paralel de consilieri. Fiecare set de documente trecea și prin Cabinetul 2, urmând să fie trimise apoi lui Nicolae. Sau nu. Ea lua decizia. Rezultatul era o pantomimă a consilierilor care încercau să ajungă la Nicolae pe ascuns de Elena. Toți detestau noua procedură și considerau că Elena este irațională, răzbunătoare și stupidă.

Pentru ea, *bête noire* era noul lider al Rusiei, Mihail Gorbaciov, și reformele lui ce schimbau o epocă, cel care promisese să deschidă Uniunea Sovietică spre Vest și să liberalizeze instituțiile. Elena îl disprețuia, spunând celor dispuși să o asculte că Nicolae era adevăratul reformator de două decenii. Gorbaciov, spunea ea, pur și simplu călca pe urmele lui Ceaușescu și nu înțelegea de ce toată lumea îi acorda atâta atenție. Dar erau cozi la agențiile Aeroflot din București, unde deveniseră disponibile versiuni necenzurate ale discursurilor lui Gorbaciov. Chiar și în spatele granițelor aproape ermetic închise ale României, oamenii simțeau că în aer plutea o schimbare profundă. Gorbaciov îi vizita pe vecinii săi est-europeni și, dacă Ceaușescu nu avea de ce să se teamă, Bucureștiul era următorul pe listă.

* * *

Soldați și civili se aflau afară duminică, 24 mai 1987, vopsind garduri, măturând străzi, asfaltând șosele neterminate. Camioane soseau la magazinele din București livrând articole de uz casnic pe care oamenii nu le mai

văzuseră de ani de zile. Era și mâncare fină – antricoate de vită, salam din Italia, chiar biscuiți și prăjituri, toate expuse în vitrine, în timp ce magazinele rămâneau goale. Soldații țineau la distanță mulțimea. Nimic nu era pentru consum.

În dimineața următoare, o gardă militară se afla în poziție de drepți de-a lungul pistei la aeroportul Otopeni, când Mihail Gorbaciov a coborât din avionul său Iliușin 62, al companiei Aeroflot. Elegant, bronzat și relaxat într-un costum gri elegant, arăta întocmai ca un politician american. Amintea, de fapt, de Richard Nixon, care venise la București cu mulți ani în urmă, la începutul odiseei lui Ceaușescu în brațele Washingtonului. Acum Gorbaciov era podul Occidentului spre Estul comunist. Ceaușescu era învechit.

Românul avea o față împietrită când l-a salutat pe omologul său sovietic, cu părul dat cu briantină lipit în smocuri hidoase, cu pielea cenușie și buhăită. Gorbaciov a privit mulțimea neliniștit. „Ceaușescu! Gorbaciov!" strigau oamenii din nou și din nou.

Când au intrat în mașini, portrete ale celor doi lideri au fost ridicate. Gorbaciov era reprezentat într-o fotografie contemporană, cu pata lui cafenie din naștere vizibilă pe frunte; Ceaușescu apărea într-o fotografie făcută cu douăzeci de ani în urmă, înfățișându-l mai tânăr. Era o imagine poetică fără să vrea – chipul autentic al reformelor pe celuloidul clar, neiertător, marele mincinos într-un halou intens prelucrat, mai degrabă o reconstituire artistică decât un om în carne și oase.

Cei doi au fost plimbați pe străzile ticsite de oameni din centrul Bucureștiului, capetele lor ițindu-se din capota unui jeep; pe trotuar se înșirau dansatori populari cu brocarturi aurite, gimnaști balansându-se pe umerii altora, țărănci în fuste liliachii identice făcând piruete. Ceaușescu supraveghease fiecare detaliu. Era un omagiu adus scenelor de stradă create de Mao în China. Gorbaciov nu a

fost impresionat. Mai târziu a intrat în mulțime și a încercat să încropească o conversație. Nu se mai auzise așa ceva în București de la vizita lui Nixon. Oamenii stăteau cu gura căscată, dând din cap la tot ce spunea, în timp ce se uitau temători după Securitate.

În a treia zi a vizitei Gorbaciov s-a adresat Comitetului Central și membrilor importanți de partid într-un discurs transmis la televiziunea română. A vorbit despre permiterea existenței unui număr limitat de întreprinderi private, despre mici afaceri ca fiind calea de a energiza economia, despre a permite unele forțe capitaliste în Blocul Estic. Ceaușescu stătea încruntat la o parte. Pentru el era „deviaționism de dreapta" și un atac personal adus felului în care conducea economia. Telespectatorii au fost cuceriți.

Dar cea mai revelantă notă despre vizita lui Gorbaciov a venit peste două săptămâni, într-un raport către Biroul Politic sovietic, pe 4 iunie 1987, scris chiar de liderul sovietic. „(...) Situația poporului [român] este foarte dificilă", a spus Gorbaciov, „există constant pene de curent, lipsă de căldură, de alimente, de bunuri de consum, și Ceaușescu îmi spunea în tot acest timp că dusese totul la bun sfârșit... Mă uit la el și mă simt ca un prost." Supunerea mulțimii românilor, spunea, l-a enervat îngrozitor. Erau ca „o cutie muzicală defectă: «Ceaușescu – pace»... îți explodează capul... Când m-am dus mai aproape de oameni, am vrut să-i întreb «Știți și alte cuvinte?» Mai târziu mi s-a spus că cei care strigau au fost aduși acolo cu autobuzul în acest scop." Le-a spus tovarășilor lui că România nu semăna cu nici o țară din Europa de Est pe care o vizitase, un loc unde „demnitatea umană nu are absolut nici o valoare".

Gorbaciov și-a rezervat cel mai dur verdict pentru Ceaușescu. Liderul român era, spunea el, „(...) de o nerușinare incredibilă. Siguranța lui de sine și lăudăroșenia lui sunt absolut monumentale, comparabile numai cu încercările lui de a învăța și de a certa pe toată lumea"[17].

Întrebarea era: cât timp putea Ceaușescu să-și izoleze oamenii de reformele ce măturau restul regiunii?

* * *

László Tökés avea înfățișarea unui explorator robust din secolul al XVIII-lea, de felul celor care merg prin tundră împușcând iepuri și bând whisky. Domeniul lui era o regiune aridă, bătută de vânturi, în jurul orașului Timișoara, unde, ca pastor al Bisericii Reformate, ținea slujbe consolatoare în afara bisericii pentru țărani înfometați, predicând în ferme și în cimitire, pe dealuri și lângă focuri de tabără. Oriunde se afla, congregația lui, în mare parte maghiară, era mereu îngrijorată ca nu cumva poliția secretă să le facă o vizită.

Tökés era în vizorul Securității ca un element care face probleme. Predicile lui conțineau frecvent o temă politică. Critica mai ales una dintre cele mai megalomane politici ale lui Ceaușescu, cunoscută sub numele de „sistematizare", un cuvânt nevinovat pentru a descrie o schemă de o rară putere distructivă. Ceaușescu voia să reorganizeze însuși fundamentul istoriei sociale a României. Decisese să desființeze satele și să-i mute cu forța pe locuitorii lor în blocuri din orașe mari și mici. În viziunea lui absurdă asupra viitorului, procesul reprezenta un mare progres al dezvoltării umane. Problema era că nici una dintre vechile comunități rurale nu voia să se mute.

În martie 1987 Ceaușescu a anunțat că jumătate dintre cele 13 000 de sate din România vor fi rase de pe fața pământului, iar locuitorii lor vor fi strămutați în orașe „agro-industriale" construite special pentru ei. Unora li s-au acordat numai 48 de ore pentru a pleca, și când echipele de demolare au venit, li s-a dat de ales: fie plătesc pentru buldozere, fie își distrug casele cu târnăcoape și ciocane. Mulți nu aveau bani și au fost forțați să accepte ultima variantă. Apoi au fost fotografiați pentru propagandă: țărani „plini de entuziasm" își distrug cu loialitate casele

„privind spre un viitor mai bun". Fotografiile nu au convins pe nimeni din lumea exterioară, tot mai sceptică. Sistematizarea lui Ceaușescu a atras condamnarea internațională, inclusiv o intervenție fără precedent din partea Marii Britanii și a prințului Charles, care a susținut o campanie de înfrățire a satelor românești cu cele europene și apoi a protestat împotriva distrugerii lor.

Ceaușescu a fost zguduit de atenția globală subită și a găsit o soluție inventivă la modul sinistru. În loc să se confrunte cu țăranii, îi va lăsa fără resurse. Satele s-au trezit fără electricitate și fără principalele rezerve de apă. Magazinele alimentare au fost închise de Securitate, iar autobuzele nu mai circulau prin zonă. Aceste vechi comunități nu puteau acum decât să se atrofieze. Locuitorii nu au avut de ales decât să își ia avutul și să se îndrepte spre cel mai apropiat oraș. Țărani flămânzi au fost mânați ca vitele în apartamente prost construite, suprapopulate, umanitatea lor rămânând îngropată în rămășițele ogoarelor lor strămoșești.

Această politică îl inspirase pe László Tökés să vorbească. La început, el a crezut că sistematizarea era îndreptată împotriva satelor cu etnici maghiari din Transilvania, pe care Ceaușescu îi credea cei mai ostili față de regimul său. Dar Tökés și-a dat seama curând că metoda nu făcea nici o deosebire și că etnicii români și cei maghiari vor fi afectați în egală măsură. Astfel, în mod crucial, el a început să susțină solidaritatea dintre cele două etnii.

Îndemnurile lui repetate la rezistență au fost pedepsite prin intermediul temutului episcop în exercițiu László Papp care, în urma instrucțiunilor primite de la Departamentul Cultelor și de la Securitate, i-a ordonat lui Tökés să termine cu predicile, mutându-l într-o parohie îndepărtată de la țară, în nordul Transilvaniei. Tökés a refuzat să se ducă, dar a fost informat că evacuarea lui va avea loc pe 15 decembrie 1989.

Ziua a venit cu un cer pe care românii îl numesc tulbure – întunecat ca un noroi mocirlos, cu tensiune și rele prevestiri, de parcă cerul ar fi știut ce urma să se întâmple. Un vânt înghețat sufla dinpre Carpați. Unul câte unul, enoriașii au început să apară în stradă, în fața apartamentului lui Tőkés. S-au luat de mâini și au început să formeze un lanț uman care se întindea în jurul clădirii. Tőkés era înăuntru, cu soția lui însărcinată și cu un copil mic, așteptând să apară miliția. S-a aplecat pe fereastră și a mulțumit oamenilor pentru sprijin, dar a sugerat că ar fi mai sigur pentru ei să se ducă acasă. „Nu vom pleca!", a strigat mulțimea, și au început să vină și mai mulți oameni.

Pe la 7 seara, pe 16 decembrie, și mai mulți protestatari au umplut străzile întunecate din jurul apartamentului lui Tőkés. Ei cereau ca pastorul să apară la fereastră, să arate că este în viață. El apărea din când în când, făcând cu mâna și rugându-i pe protestatari să plece. De fiecare dată ei dădeau din cap a neîncredere și credeau că fusese pus de Securitate să zică așa.

Au urmat strigăte de „Jos Ceaușescu" și „Jos comunismul!" După aceea mulțimea a făcut cale-ntoarsă, a trecut podul și a ajuns în centrul orașului, atacând cu pietre sediul partidului. Când soldații au apărut pentru a-i împrăștia, conducătorii protestatarilor au pus mâna pe tunurile lor cu apă, le-au desfăcut bucăți și le-au aruncat în râu. În același timp, agenții Securității au profitat de ocazie și au asediat apartamentul lui Tőkés. I-au spart ușa și au pătruns înăuntru pentru a vedea că pastorul, în papuci galbeni și cu o pelerină neagră, cobora pe o scară într-o curte de jos, urmându-și soția însărcinată, Edit, împreună cu copilul său, Maté, și doi prieteni de familie. S-au refugiat cu toții în biserică.

Dar în România lui Ceaușescu nu exista nici un sanctuar. Ușa sacristiei a fost spartă și Tőkés a fost prins de un ofițer în uniformă, care l-a pocnit de mai multe ori în

față și în stomac. A fost scos afară, târât prin bălți, cu fața acoperită de sânge.

Era 17 decembrie 1989. Veștile despre demonstrațiile violente de la Timișoara au ajuns rapid în capitală. Ceaușescu era condus pe străzile Bucureștiului în Mercedesul său 600, flancat de vehicule de securitate și de motociclete, când a aflat. Trebuia să acționeze rapid pentru a împiedica răspândirea protestelor.

Începuse numărătoarea inversă. Nicolae Ceaușescu mai avea opt zile de trăit.

Capitolul șaptesprezece

Ascultă-i, sunt copiii nopții. Ce mai muzică fac ei!

Dracula, Bram Stoker

Protestele de la Timișoara s-au extins peste noapte, pe 16 decembrie 1989, în marele și vechiul oraș Arad, la doar câțiva kilometri de granița cu Ungaria, apoi peste Carpați, în orașul transilvănean Cluj. Zvonuri tot mai sinistre se răspândeau cu repeziciune. Erau 4 000 de morți la Timișoara, apoi 6 000. Unii au spus 40 000.

Violența apăruse din cauza lui Mihail Gorbaciov și a lui George H.W. Bush, a anunțat Ceaușescu la o ședință în pripă a Comitetului Central. Cei doi lideri se întâlniseră în decorul auster al navelor de luptă americane și sovietice din Războiul Rece, chiar în largul coastei Maltei, la începutul lunii decembrie 1989, la doar câteva săptămâni după căderea Zidului Berlinului, pentru a discuta despre dezghețul rapid dintre Est și Vest. Ei își făcuseră apariția pentru a face anunțul istoric că Războiul Rece s-a încheiat. Vestea a lovit România ca o explozie, zguduind feuda izolată din Europa de Est și împingându-l pe Ceaușescu într-o criză existențială. Războiul Rece era esențial pentru supraviețuirea lui. Puterea lui Ceaușescu era la cote maxime când tensiunile dintre Est și Vest erau puternice.

În fața biroului lui Ceaușescu din clădirea Comitetului Central se afla ministrul apărării, generalul-locotenent Vasile Milea, un bătrân de 62 de ani cu maxilar proeminent, a cărui fire prietenoasă îl făcuse o figură populară în rândul soldaților de rând, dar care era prea blând pentru gusturile lui Ceaușescu. Milea trebuia să fie responsabil cu înăbușirea protestelor de la Timișoara.

– Ce-au făcut ofițerii tăi, Milea? s-a răstit Ceaușescu. De ce nu au intervenit imediat, de ce nu au tras? Ar fi trebuit să tragă ca să-i doboare, să-i avertizeze, apoi să-i

împuște în picioare... Nu dobori un dușman cu predicile de duminică, trebuie să-l arzi. Socialismul nu se construiește cu informații false și cu devotament, ci prin luptă. În momentul de față în Europa există o situație de capitulare, de semnare a unor pacte cu imperialismul pentru a distruge socialismul.

Milea a răspuns calm:

– Nu le-am dat muniție.

Ceaușescu a bătut cu pumnul în masă.

– Nu credeam că vei trage cu gloanțe oarbe, asta-i apă de ploaie.

Vocea îi era răgușită de la atâta țipat.

– Cei care au intrat în clădirea partidului nu trebuiau să părăsească clădirea în viață. Trebuiau să-i omoare pe huligani, nu doar să-i bată.

Ceaușescu a apelat apoi la ministrul său de interne, Tudor Postelnicu, care semăna izbitor cu președintele. Un alt muncitor analfabet la turnătorie, renumit pentru campaniile sale pline de ură împotriva scriitorilor și intelectualilor în timpul mandatului său de șef al Securității, Postelnicu a făcut mai târziu pasul neobișnuit de a se numi pe sine „idiot" în timpul unui proces de genocid. Astăzi se uita impasibil în podea, în timp ce Ceaușescu își continua atacul distrugător.

– Unde a fost demonstrația de putere pe care am ordonat-o? Impresia mea este că [trupele Ministerului de Interne] nu erau înarmate?

Postelnicu s-a foit stânjenit pe scaun și a mormăit afirmativ.

Ceaușescu l-a chemat apoi pe șeful Securității, indescifrabilul general Iulian Vlad, care s-a strecurat în cameră cu fața pe jumătate ascunsă în spatele ochelarilor lui obișnuiți cu lentile galbene.

– De ce nu erau înarmați? a urlat Ceaușescu.

Vlad nu se lăsa ușor intimidat.

– Am crezut că nu era necesar, a răspuns el categoric.

– De ce nu ai raportat asta și nu mi-ai spus? a bâiguit Ceaușescu. Am vorbit cu tine toată noaptea... Nu știi ce înseamnă „stare de urgență"?

– Da, tovarășe, știu, a spus Vlad. Eu am dat ordinul.

– Nici acum nu spui adevărul, a strigat Ceaușescu. Dacă unul dintre oamenii tăi ar fi tras, protestatarii ar fi fugit ca potârnichile.

Elena a văzut o oportunitate de a interveni.

– Ar fi trebuit să tragi în ei, a spus ea, și dacă ar fi căzut, ar fi trebuit să-i iei și să-i bagi într-o celulă. Nu ți s-a spus asta? Nici unul dintre ei nu ar fi trebuit să iasă.

Ceaușescu a studiat chipurile celor mai importanți trei aparatcici ai săi. Apoi a anunțat că toți sunt demiși din funcții. De acum înainte el avea să preia comanda armatei.

– Pregătiți-mi un decret..., nu putem continua așa, le-a strigat el asistenților săi, apoi, făcând un semn către Milea, Vlad și Postelnicu: Toată noaptea am stat și am vorbit cu ei la fiecare zece minute, și abia după aceea mi-am dat seama că nu făcuseră ce le-am ordonat.

Cei trei bărbați – „Sfânta Treime a represiunii", așa cum i-a descris un fost ideolog de partid[1] – au încercat cu disperare să-l facă pe Ceaușescu să se răzgândească. Într-un ritual umilitor de autocritică marxistă, fiecare a declarat, rușinat, că eșuase.

– Vă rog să aveți încredere în mine, a implorat Milea. Nu am apreciat pericolul de la început.

Generalul Vlad, de obicei calm, și-a dat seama că lupta pentru carieră, dacă nu pentru viața lui.

– Auzind sarcinile pe care mi le-ați trasat, a spus el, în viitor voi proceda astfel încât să merit încrederea dumneavoastră.

Se așternuse liniștea. Ceaușescu s-a uitat sumbru peste rapoartele de la Timișoara de pe birou, apoi s-a răzgândit.

– Bine, a spus el cu jumătate de gură. Deci să mai încercăm încă o dată, tovarăși?

Cei trei bărbați au ieșit solemn din încăpere. Între timp, Ceaușescu le-a ordonat servitorilor săi să-i facă valizele. El vedea protestele ca niște izbucniri locale, nimic suficient de grav pentru a justifica schimbarea programului său. Târziu, în noaptea de duminică, 17 decembrie – în timp ce în Timișoara, Arad și Cluj încă erau revolte –, a zburat în Iran pentru o vizită oficială de două zile.

La Timișoara, mulțimile din afara sediului local al partidului au crescut la zeci de mii. Protestatarii au intrat în clădire și au confiscat documente secrete și dosare personale, pe care le-au aruncat ca pe niște confetti pe geamurile sparte. În piața principală au fost arse grămezi de documente. Comandamentul Armatei I a ordonat soldaților săi să desfășoare o operațiune cu numele de cod „Radu cel Frumos", după fratele lui Țepeș, permițând acțiuni „menite să zdrobească agresiunea străină și să apere realizările revoluționare și integritatea teritorială a țării"[2]. Era o procedură de urgență preexistentă, concepută pentru a respinge o invazie sovietică. Nu s-a menționat cum ar trebui aplicată pe timp de pace și împotriva propriilor cetățeni ai României.

La 4.00 după-amiaza, în acea zi, înainte de a pleca spre aeroport, Ceaușescu a dat un ordin ca protestatarii din Timișoara să fie împușcați. Milițieni și soldați au început să sosească în oraș în număr mare. Ofițeri de Securitate în civil pândeau pe străzi în blugi, căciuli de blană și canadiene, ținând mitraliere. Soldații au gonit de-a lungul bulevardului central în TAB-uri, vehicule blindate de transport al trupelor, construite în România. Elicoptere zburau deasupra. O coloană de bărbați și de femei mărșăluia în apropierea operei și au auzit o bubuitură deasupra. Unii dintre stâlpii de iluminat păreau să explodeze. Lunetiști se poziționaseră în apartamente confiscate și trăgeau de la ferestre. Pe treptele Operei zăcea un cadavru. Erau mai multe cadavre pe o stradă din

apropiere. Nedescurajată, mulțimea a început să scandeze armatei: „Nu vă temeți, veniți cu noi!"

Elena conducea țara în absența soțului ei și exista o neliniște tot mai mare în rândul generalilor cu privire la potențiale dezertări militare. Pe 18 decembrie a fost emis un ordin de la Consiliul Politic Superior al Armatei prin care se confiscau toate aparatele de radio personale, astfel încât soldații să nu aibă mijloace de a afla despre răspândirea violenței.[3] La scurt timp după aceea, li s-a interzis printr-un ordin soțiilor și rudelor să intre în orice sediu al armatei, în cazul în care acestea ar putea să transmită informații problematice.

Când Ceaușescu s-a întors din Iran, pe 20 decembrie, și-a dat seama prima dată de gravitatea crizei cu care se confruntă, dar nu a reușit să înțeleagă că el și prietenii lui staliniști erau cauza. El încă dădea vina pe „teroriștii" inspirați de etnici maghiari precum Tőkés. Ceaușescu văzuse știrile din toată Europa de Est de-a lungul acelui an, care spuneau clar că regimurile comuniste vecine erau înlăturate de mișcări democratice populare. Viteza cu care s-a întâmplat acest lucru a fascinat întreaga lume. În iunie, a văzut cum mișcarea Solidaritatea a lui Lech Walesa câștigase dreptul la alegeri libere în Polonia. Pe 9 noiembrie, a urmărit la televizor căderea Zidului Berlinului. Dar Ceaușescu a rămas neclintit. România, credea el, era imună la curentele globale de schimbare. Doar ca să se asigure, a decis să se adreseze poporului cu un discurs patriotic care trebuia să reamintească de celebrul său discurs unificator împotriva invaziei Cehoslovaciei din 1968 – punctul culminant al carierei sale. Ca să fie clară legătura, chiar urma să prezinte discursul de la același balcon. Mitingul urma să aibă loc la București pe 21 decembrie 1989.

La ora 11.00 în acea dimineață, Piața Palatului era plină de pancarte, steaguri și de familiarele portrete fără vârstă ale cuplului conducător. Zeci de mii de oameni fuseseră

aduși cu autobuzele peste noapte, dormind sub supravegherea partidului în barăcile fabricilor și în pensiuni. Mulțimile au venit apoi în centrul istoric al capitalei, între fostul Palat Regal, universitate, sala de concerte a Ateneului și hotelul Athénée Palace. Soarele dimineții scălda mulțimea într-o lumină caldă, de culoarea chihlimbarului.

După un timp, câțiva oficiali de partid au apărut în balconul clădirii Comitetului Central, strigând lozinci de partid și încercând să facă mulțimea să aclame. Acesta era momentul de încălzire pentru venirea lui Ceaușescu. Agenți ai Securității fuseseră repartizați în fiecare secțiune a publicului, cu căciuli de blană și paltoane lungi. Au aplaudat ostentativ, verificând regulat în jurul lor pentru a se asigura că și ceilalți le urmează exemplul.

La ora 12.30 a început forfota în spatele balconului. Un șir de bărbați cu față sumbră, îmbrăcați în paltoane groase și cu pălării, au ieșit pe ușile de sticlă din spate și s-au așezat de ambele părți ale unui rând de microfoane. Primarul Bucureștiului a făcut un anunț. Pe tonul absurd de teatral al unui impresar american de box, a bubuit în difuzoare: „Permiteți-mi să vi-l prezint... pe mult iubitul și stimatul conducător al țării... un eminent patriot revoluționar...“ Vocea primarului s-a ridicat treptat, exagerând fiecare silabă: „... care timp de trei decenii... a dat... prosperitate... libertate... deplină independență României socialiste... secretarul general al partidului... tovarășul nostru... Nicolae Ceaușescu!“

La semnal, mulțimea a strigat „Ura! Ura! Ceaușescu!“, în timp ce acesta a ieșit îmbrăcat într-un palton negru cu revere de astrahan și o căciulă de blană. Camerele de televiziune au mărit imaginea chipului palid și nesigur. Indiferent de declarațiile sale publice, instinctul lui Ceaușescu i-ar fi spus că primirea a fost diferită de cea normală. Uralele erau potolite, chiar reticente. Agenții de Securitate se străduiau din răsputeri să entuziasmeze

mulțimea. Și-a început discursul cu o voce slăbită. „Doresc în primul rând să vă adresez vouă, participanților la această mare întâlnire populară... un salut călduros revoluționar!" Doar ofițerii de Securitate din primul rând puteau fi văzuți că aplaudă. „Doresc, de asemenea, să adresez mulțumiri inițiatorilor și organizatorilor acestei mari manifestări populare (...)"

Ceaușescu vorbea de un minut și șaptesprezece secunde când a auzit huiduieli de undeva din spatele mulțimii. O astfel de intervenție era fără precedent. El și-a ridicat privirea și și-a pierdut cuvintele: „... considerând aceasta... ca... o..." A început să piardă șirul. Strigătele au devenit mai puternice. Huiduieli și fluierături răsunau prin piață. Ceaușescu nu și-a mai terminat fraza. Nu a fost nevoie. Mulțimea nici nu venise acolo să-i asculte discursul. A fost un moment înghețat în timp și în istorie. Ceaușescu stătea cu gura întredeschisă și cu fruntea încrețită de confuzie, o imagine durabilă a ultimelor sale clipe la conducerea României; liderul redus la Cel mai Mare Zero.

Dedesubt, agenții Securității au încercat să pună agitatorii la pământ, dar erau deja mii. Milițienii au detonat câteva grenade lacrimogene și valuri de furie s-au răspândit prin mulțime. Presimțind o invazie iminentă a clădirii Comitetului Central, consilieri siniștri forfoteau în balcon, zorindu-se unul pe altul să iasă pe ușile de evacuare din spate. Ceaușescu a rămas. A ridicat o mână șovăitoare, ca un îmblânzitor de lei blocat în spatele unei cuști, dar mulțimea urla mai tare. Elena, care stătea încă lângă soțul ei, înfofolită într-un palton cu guler de blană supradimensionat, a strigat: „Cineva trage". Apoi un oficial i-a șoptit la ureche lui Ceaușescu că trebuie să meargă înăuntru. Ceaușescu a refuzat. „Alo! Alo!" A bătut în microfon de parcă ar fi fost o defecțiune tehnică. „Liniște!" țipa Elena. „Liniște, n-auziți!" Tonul folosit era cel al unui cioban care încerca să liniștească animale nestăpânite.

La scurt timp după aceea, cuplul a fost dus în siguranța clădirii Comitetului Central, în timp ce, afară, valuri de protestatari au umplut piața cu strigăte pline de entuziasm. Vibrațiile provocate de freamăt și de strigăte au reverberat ca un tremur prin oraș. La ora 13.38, la doar o oră după ce Ceaușescu și-a început discursul, s-a dat ordin ca armata să intre pe poziții în jurul pieței. La fiecare intrare au fost ridicate rapid baraje rutiere, formate din trupe ale Ministerului de Interne, regimente de milițieni și șiruri de vehicule blindate. În fața celebrului hotel Intercontinental, demonstranții și-au construit propriile baricade din mese și scaune pe care le confiscaseră de la restaurantul Dunărea. Imediat după ora 10.00 seara au rostogolit camioane în spatele baricadelor ca întăriri și le-au dat foc. Reacția armatei a fost să trimită tancuri cu plutoane de soldați care trăgeau peste capetele protestatarilor.

În mod uimitor, Nicolae și Elena Ceaușescu au rămas în clădirea Comitetului Central. Timpul de a fugi cu mașina se scurgea repede. Era o șansă, dat fiind că mulțimile erau încă prost organizate, dar Ceaușescu nu a vrut să fie văzut ghemuit pe bancheta din spate a unei mașini, fugind de propriul popor. El a presupus că armata va învinge și că piața va fi goală până dimineața. Soții Ceaușescu auzeau împușcături de mitralieră și vedeau flăcări uriașe pe cerul nopții. Nimeni nu va ști vreodată la ce se gândeau. Poate că erau încă orbi la suferința poporului lor și la ura care umplea piața. În mod uluitor, au decis să doarmă în clădirea Comitetului Central.

La ora 7 dimineața, Ceaușescu a convocat o ședință a Biroului Politic. Afară, străzile erau pline de protestatari. Coloane uriașe de muncitori bine organizați se adunau în jurul barajelor rutiere militare, încercând să-i convingă pe soldați să li se alăture. Ceaușescu s-a așezat în fața miniștrilor lui retrograzi, răvășit, neras, nemâncat, dar lucid de la adrenalină. El dorea detalii de la fiecare punct de control: numărul ofițerilor, armele disponibile, o

explicație imediată a motivului pentru care protestatarii încă îndrăzneau să sfideze armata. L-a chemat pe ministrul său popular al apărării, generalul Vasile Milea, și l-a mustrat că nu furnizase suficiente trupe. Președintele voia mai mult și i-a spus lui Milea să dea ordin de deschidere a focului. Milea, care șovăia de două zile, a luat acum o decizie extraordinară. Nu avea să respecte ordinele. A fost prima disidență din interiorul cercului lui Ceaușescu, și urma să aibă consecințe de anvergură.

O oră mai târziu, la 9.45, o voce s-a auzit la stațiile radio militare, dând instrucțiuni tuturor unităților să respecte ordine *doar* de la comandantul-șef – cu alte cuvinte, doar de la Ceaușescu. Treisprezece minute mai târziu, a fost expediat un contraordin sub numele de cod „Rondo" – semnul generalului Milea – prin care trupele au fost instruite să nu tragă asupra civililor, practic anulându-se ordinul anterior.

La această oră, generalul Milea luase deja o mașină și se îndrepta prin mulțime spre biroul Gărzii Patriotice. A ajuns aici cuprins de neliniște și a întrebat un ofițer dacă poate să-i împrumute pistolul de la centură. Apoi s-a îndreptat spre biroul unui coleg, și-a descheiat tunica, a fixat pistolul pe un birou în fața lui și s-a împușcat în partea stângă a pieptului. Era ora 10.40 dimineața.

Douăzeci de minute mai târziu, când vestea sinuciderii lui Milea a ajuns la soldații din fața clădirii Comitetului Central, unii au crezut că fusese probabil ucis de Ceaușescu, pentru că refuzase să se supună ordinelor. Soldații din Divizia 1 Blindată au început să se retragă de pe poziții în semn de protest și s-au întors în unități. Într-o încăpere grandioasă din clădirea Comitetului Central, Ceaușescu începuse să se gândească la fugă. A chemat astfel un general cu un pedigree neverosimil. Victor Stănculescu era un bătrân extravagant de 61 de ani, cu maniere aristocratice, pasionat de snooker și mare admirator al actorului englez James Mason. Stănculescu

era și ministru adjunct al Ministerului Apărării și, după moartea lui Milea, pregătit pentru promovare. Calm sub presiune, generalul i-a îndemnat pe soții Ceaușescu să cheme un elicopter. Ei au chemat patru elicoptere, cu scopul de a transporta întreg guvernul, dar trei au fost anulate în mod misterios. Al patrulea și-a început coborârea la 11.23 dimineața, înconjurând clădirea și făcând protestatarii să fugă după adăpost.

Comandantul echipajului de trei oameni era locotenent-colonelul Vasile Maluțan – dificil, precaut, neobișnuit să-și asume riscuri inutile. În timpul coborârii sale, aproape că renunțase la misiune. Pe lângă haosul de pe străzi, pe cer erau prea multe elicoptere. Unul arunca snopi de pliante care îi îndemnau pe protestatari să nu fie ademeniți de „conspirații imperialiste" și să se întoarcă acasă „pentru a se bucura de sărbătoarea de Crăciun", o sugestie în stilul Mariei Antoaneta, care i-a întărâtat și mai mult. Maluțan a cochetat cu ideea de a se întoarce la bază, dar zărise lunetiști ai Securității pe clădirile adiacente și s-a răzgândit. A aterizat precar printre antene și stâlpi, așezându-se pe marginea acoperișului clădirii Comitetului Central, lângă o ieșire de urgență.

Totodată, la sol, s-a dat ordin ca toate mașinile blindate să se mute în fața clădirii Comitetului Central, pentru a bloca mulțimea din ce în ce mai însuflețită. Dar unitățile convocate au făcut exact invers, retrăgându-se complet și invitând practic mulțimile să intre. Pilotul Maluțan așteptase de 20 de minute și își pierdea răbdarea. „Unde sunt, de ce nu vin?" a strigat el la unul dintre oficialii de la Securitate. Răspunsul a fost înfricoșător. „Sunt manifestanți în interiorul clădirii." Maluțan a luat legătura prin radio cu baza lui. „Rămân aici?" a întrebat. Răspunsul a fost afirmativ.

Protestatarii veneau de acum spre balconul de unde Ceaușescu încercase să țină ultimul lui discurs. Alții căutau în fiecare cameră. Gărzile de corp i-au scos pe soții

Ceaușescu din ascunzătoarea lor și i-au ajutat să intre într-un lift. Când liftul a ajuns la ultimul etaj, ușile s-au blocat, iar una dintre gărzile de corp le-a spart. Cuplul s-a grăbit spre acoperiș, gâfâind, epuizat și îngrozit. Ceaușescu părea că mai are puțin și cade din picioare. L-a ajutat generalul aristocrat Stănculescu, ministrul oficial al apărării de 60 de minute, cât trecuse de când șeful său își luase viața. Le-a făcut semn să plece, apoi s-a retras la parter. Între timp, un grup de protestatari ajunsese la ultimul etaj și căuta o cale spre acoperiș. Ceaușescu ieșise în spațiu deschis. Dedesubt, în Piața Palatului, mulțimea adunată urla, în timp ce silueta încovoiată a președintelui se îndrepta alături de cea a Elenei spre elicopter. Alături de cuplul prezidențial erau două gărzi de corp de la Securitate. Apoi a urmat silueta înaltă a vicepremierului, Manea Mănescu, cumnatul lui Ceaușescu, urmat de premierul obez Emil Bobu care se legăna, ca o morsă, în spate.

Pilotul Maluțan a strigat că erau mult prea mulți pasageri pentru a decola în siguranță. Nu aveau să se ridice în aer niciodată. Grupul lui Ceaușescu l-a ignorat și s-a năpustit înăuntru, cei doi oameni de la Securitate și cei doi miniștri înghesuiți pe bancheta din spate, cuplul Ceaușescu la mijloc, împreună cu un membru al echipajului, în timp ce pilotul Maluțan și copilotul său ocupau cabina de pilotaj. În acel moment, un șir de protestatari a ajuns pe acoperiș. Maluțan nu avea de ales. Supraîncărcat, a ridicat elicopterul la turație maximă și nici nu s-a ridicat bine de pe marginea clădirii, că a pierdut altitudine, luptându-se să rămână în aer. Era 11.47.

În timp ce elicopterul cu soții Ceaușescu făcea viraje deasupra mulțimii, Maluțan s-a întors spre ei și a strigat: „Unde mergem?“ Nimeni nu știa încotro. Nu exista un plan de evadare. Scopul fusese să ajungă la elicopter. Înghesuiți și strigând cu însuflețire pentru a acoperi zgomotul palelor, soții Ceaușescu au început să se gândească la opțiuni. Nu a durat mult. Sub ei, întregul

București părea să se fi pus în mișcare. „La Snagov!“ a strigat Nicolae.

Așezarea rurală pitorească, cam la 32 de kilometri nord de București, a fost scena ultimei bătălii a lui Vlad Țepeș și locul presupusei sale înmormântări la vechea mănăstire de pe malul lacului. Ceaușescu avea acolo o reședință de vară, o fostă cabană de vânătoare, cu fațadă din stuc și peisaje bucolice. Elicopterul a aterizat pe gazonul de pe malul apei și i-a debarcat pe cei șase pasageri care s-au ghemuit sub palele rotorului și s-au repezit în casă. Ceaușescu a insistat ca Maluțan să li se alăture, îngrijorat în secret că ar putea pleca, dacă ar fi lăsat singur.

Odată ajuns înăuntru, Ceaușescu a început o rundă de apeluri disperate de pe telefonul său VIP, contactând secretarii județeni, regiune după regiune. „Cum stau lucrurile în regiunea ta?... Este calm?... Oamenii sunt liniștiți?“ La un moment dat, în timp ce vorbea cu oficialitățile din Timișoara, părea să își continue discursul neterminat de la balcon. „Trebuie să ne menținem integritatea teritorială, a tunat el. Avem destui tovarăși activiști pentru a sluji cauza încă o sută de ani.“

În timp ce Maluțan urmărea scena extraordinară din fața ochilor, gândul i s-a îndreptat către autoconservare. La radioul din elicopter auzise rapoarte haotice de la ofițerii de pe linia frontului și ajunsese la o evaluare mai realistă a situației decât președintele. Solemn, l-a informat pe Ceaușescu că supraîncărcarea elicopterului avariase motorul. „Nu vă pot garanta siguranța, a spus el. De ce nu îmi permiteți să mă întorc la bază și să mă întorc cu o aeronavă mai sigură?“ Era, desigur, o stratagemă, dar Ceaușescu a început să ia în considerare oferta. Elena, în schimb, a devenit imediat bănuitoare.

– Dacă pleci și ne părăsești, a spus ea, suntem terminați... cine mai e cu noi?[4]

– Bine, a spus Maluțan, voi decola, dar nu cu toată lumea.

S-a repezit afară și a ordonat echipajului să pornească din nou motoarele, spunându-le că, dacă soții Ceaușescu nu se urcă imediat, vor trebui să decoleze fără ei, chiar dacă ofițerii de la Securitate vor începe să tragă. Dar, de îndată ce palele au început să se învârtească, Elena a auzit sunetul și a ieșit în grabă, urmată de Nicolae. Ceilalți doi, Bobu și Mănescu, i-au sărutat mâna președintelui în timp ce acesta își punea centura și și-au luat rămas-bun. Era ora 13.00. Lumina palidă de iarnă părea deja să se estompeze.

Elicopterul Dauphin, de producție franceză, a pornit spre est, deasupra câmpurilor înghețate și a șoselelor pustii, spre Pitești, unde avuseseră loc cumplitele experimente din închisoare în 1950. În după-amiaza aceea, era liniște. Protestele nu ajunseseră încă acolo. „Să nu spuneți nimănui unde mergem, a strigat Ceaușescu, temându-se că traseul este urmărit prin sistemul radio al elicopterului."

Maluțan a luat altitudine, în speranța de a fi captat de radar, apoi s-a îndreptat brusc spre sol. „Ne-au reperat, a mințit el. Putem fi doborâți în orice clipă." A aterizat într-un câmp pustiu, lângă o șosea.

Era o imagine suprarealistă: Nicolae Ceaușescu, încă îmbrăcat în paltonul lui elegant, căptușit cu blană, eșarfă de mătase și pantofi scumpi de piele; Elena, și ea în palton cu guler de blană, cu eșarfă Hermès și pe tocuri, umblând haihui în noroiul înghețat. Președintele și soția lui – care odinioară îi avuseseră ca oaspeți pe Nixon și Mao, care dormiseră pe perne din puf de gâscă în palatul Buckingham și fuseseră primiți cu salbe de crăițe la New Delhi – erau acum abandonați într-un câmp de porumb veștejit, alături de două gărzi de corp cu ceafa lată.

Deodată și-a făcut apariția o mașină, o Dacia roșie. Una dintre gărzi a ieșit în drum, cu pistolul-mitralieră sub haină, și a făcut semn vehiculului să se oprească. Șoferul era un medic local, Nicolae Deca, uluit când și-a dat seama de identitatea grupului răvășit. Soții Ceaușescu s-au

înghesuit pe bancheta din spate și au început să dezbată zgomotos în ce direcție să meargă. În câteva minute, au ajuns într-un sat, iar Deca s-a prefăcut că rămâne fără benzină.

Străzile erau pustii, în afară de un tânăr pe nume Nicolae Petrișor, care își spăla Dacia neagră în fața curții. Soții Ceaușescu au decis să schimbe mașinile. În timp ce coborau din mașina doctorului, Petrișor i-a recunoscut. „Sunt aici! i-a strigat el soției sale. Ei sunt!" Unul dintre securiști, Florian Rat, s-a apropiat și i-a arătat arma, iar Petrișor s-a liniștit. Vecinii, uimiți, au început să se adune, în timp ce soții Ceaușescu i-au rechiziționat atât pe el, cât și mașina lui, urcându-se pe bancheta din spate. Unul a strigat: „Nicolae, nu face asta, o să te omoare." Alții și-au chemat copiii și le-au spus să se uite bine la „tiranii" care fug.[5]

Apoi a început o călătorie tragi-comică, soții Ceaușescu și singurul lor ofițer de securitate rămas – celălalt fugise –, încercând să găsească un loc sigur. Și-au pus speranțele în orașul Târgoviște, fosta capitală a Țării Românești, unde Vlad Țepeș își construise cândva casa în spatele zidurilor înalte de piatră și privise cum bărbați și femei sunt trași în țeapă în Turnul Chindiei. Soții Ceaușescu au căutat adăpost într-o fabrică de oțel „model" de la marginea orașului, dar au fost respinși la poartă. În mod uimitor, având în vedere că țara era încă sub controlul oficial al lui Ceaușescu, muncitorii au început să arunce cu pietre în mașina cuplului prezidențial.

Următoarea oprire a fost Centrul Județean de Protecția Plantelor din Târgoviște, unde soții Ceaușescu au fost întâmpinați de directorul Victor Seinescu care i-a lăsat să intre și a început să se învârtă în jurul lor. În timp ce încercau să explice nevoia urgentă de ajutor armat, șoferul mașinii confiscate a profitat de ocazie și a plecat. Era ora 2.00 după-amiază, doar o oră de când plecaseră de la Snagov. Evenimentele se mișcau rapid.

Ceaușescu știa că sprijinul armatei este precar, după ce fusese martor la evenimentele din Piața Palatului. Nu avea rost să sune la cartierul lor general local. Dar chiar în capătul străzii se afla biroul preacredincioasei Securități, pe care îl împărțea cu miliția. Relațiile dintre armată și Securitate erau adesea tensionate. Confruntat cu o încălcare a securității interne de o asemenea amploare, Ceaușescu s-a gândit că Securitatea ar fi mai de încredere. Securiștii s-ar lupta până la moarte pentru a-l proteja, chiar dacă asta ar însemna uciderea camarazilor militari pe parcurs.

Instinctele lui Ceaușescu erau corecte, cel puțin în ce privește probabilitatea unei scindări între cele două. De altfel, chiar în acel moment, în orașul transilvănean Sibiu, unde fiul său Nicu era secretar de partid, armata și Securitatea erau angajate în luptă, fiecare din sediul ei, de o parte și de alta a aceluiași drum. Se auziseră focuri de armă automată, în timp ce Securitatea încerca să invadeze cartierul general al armatei din oraș. Cadeții armatei au răspuns avansând într-un TAB și deschizând focul asupra clădirilor Securității. Peste cincizeci de oameni au fost uciși, dintre care opt soldați, douăzeci și trei de securiști, iar restul civili.

La Centrul de Protecția Plantelor din Târgoviște era ora 2.30 după-amiaza când au sosit doi ofițeri de Securitate în uniformă pentru a ridica cuplul prezidențial. De acum străzile erau pline de protestatari, iar mașina soților Ceaușescu era aproape încercuită. A fost un miracol că nimeni nu i-a văzut înghesuiți pe bancheta din spate. În cele din urmă, pericolul a fost atât de mare, încât șoferul a fost nevoit să tragă pe o stradă laterală întunecată și să aștepte. Cu farurile stinse și în penumbra amiezii, cuplului prezidențial i s-a spus să nu facă nici un zgomot. Au stat astfel patru ore pe bancheta din spate, ca niște fugari.

A fost o perioadă crucială. Din nou, instinctele lui Ceaușescu au fost parțial corecte. Cartierul general al

armatei locale schimbase, într-adevăr, tabăra și îi sprijinea pe protestatari. Dar s-a înșelat în privința loialității Securității locale. La sediul lor din Târgoviște, ei văzuseră transmisiunile în direct de la București și au ajuns la concluzia că jocul se terminase. În acea după-amiază târzie, zeci dintre ei și-au abandonat posturile, lăsând în urmă mașini, arme și muniții. Când comandamentul armatei locale a auzit despre exod, a trimis o unitate de cincizeci de oameni să preia clădirea.

Și astfel s-a întâmplat că, atunci când mașina care îi transporta pe soții Ceaușescu a ajuns în complexul Securității la ora 6 seara, aceștia nu au fost întâmpinați de Securitatea loială, ci de armata română care trecuse în opoziție. Nicolae și Elena au fost înghesuiți pe bancheta din spate a unui ARO (echivalentul românesc al unui Land Rover) și au fost duși la comandamentul armatei, din capătul străzii. Soții Ceaușescu erau acum prizonieri.

Să ne întoarcem totuși la ora 11.43 în acea dimineață și la scena din București. Aici avea loc acțiunea decisivă. În timp ce elicopterul soților Ceaușescu se retrăgea spre nord, ascuns de nori, autoritarul general Stănculescu, care tocmai îi ajutase să urce pe acoperiș, a revenit înăuntru. Se confrunta cu o dilemă presantă. S-ar putea ca soții Ceaușescu să nu mai fie văzuți niciodată la București, dar, din nou, era cu totul posibil să găsească sprijin militar în județ și să se întoarcă acasă la ora cinei. O dezertare prematură i-ar pune viața în pericol. Una întârziată, pe de altă parte, l-ar putea expune capriciilor unui succesor răzbunător. Gândindu-se pe ce drum să o ia, Stănculescu s-a dus cu mașina la Spitalul Militar din București, unde cunoștea un medic. A dat fuga înăuntru, s-a îndreptat spre cabinetul prietenului său și a cerut să i se pună piciorul în ghips. Avea nevoie de un ghips mare, de la gleznă până la genunchi, încât abia să se poată mișca. Era în jurul orei 1.00 după-amiaza, iar soții Ceaușescu tocmai părăseau cabana de vânătoare de la Snagov.

În același timp, un fost general căzut în dizgrație s-a întâmplat să se plimbe pe lângă clădirea Comitetului Central, atras de protestele zilei și dornic să arunce o privire. Numele generalului-maior era Ștefan Kostyal, un stalinist îmbătrânit care împărțise odinioară o celulă cu tânărul Ceaușescu și mai târziu s-a certat cu el într-un stil spectaculos.

Kostyal a trăit sub supravegherea asiduă a Securității, telefonul și apartamentul lui fiindu-i ascultate, în timp ce o mașină a Securității staționa non-stop în fața clădirii sale. Securitatea avea și cheia apartamentului său și uneori agenții intrau să se cinstească cu o țuică de prune.[6] Motivul pentru o supraveghere atât de asiduă era că, în 1984, Kostyal fusese suspectat că participase la un complot de înlăturare a lui Ceaușescu.

De fapt, existaseră două astfel de comploturi, implicând o rețea de generali nemulțumiți din trecut și din prezent, și o mână de politicieni. Kostyal a fost un personaj principal al unuia dintre comploturi. Al doilea a fost condus de un alt fost ofițer de rang înalt, generalul Nicolae Militaru, militar de carieră acuzat de Ceaușescu de spionaj pentru ruși în 1978 și demis din funcția de șef al Garnizoanei Militare București. Sumbru, solid și suficient de neînfricat pentru a-l fi contactat pe Gorbaciov pentru a ajuta la înlăturarea lui Ceaușescu, Militaru dorea și să se răzbune, fiind primul punct de contact pentru oricine din armată care plănuia o lovitură de stat.

În mod semnificativ, acest grup destul de auster de bădărani nemulțumiți s-a bucurat de sprijinul unui tânăr politician neobișnuit de urban și de civilizat, considerat cândva moștenitorul lui Ceaușescu. Ion Iliescu avea același tip de charismă solară și stil degajat ca tânărul John F. Kennedy. Îngrijit, articulat, cu un zâmbet impulsiv, ironic, purta costume elegante și cravate subțiri, și chiar făcea glume în timpul discursurilor. Iliescu strălucea din spatele șirurilor obișnuite de militanți de partid cu chipuri

impasibile, primind prima funcție ministerială în 1968, la doar 37 de ani. Desigur, o astfel de popularitate firească a avut un preț. Ceaușescu a fost invidios, și când a ajuns acasă din faimoasa lui călătorie în China și în Coreea de Nord și l-a găsit pe Iliescu nu foarte încântat de adoptarea unui stil similar de totalitarism dur ca granitul, l-a dat la o parte. Primind o serie de locuri de muncă anonime în provincie, Iliescu și-a văzut cariera politică blocată vreme de un deceniu și jumătate. Public, tânărul politician nu s-a plâns niciodată, dar personaje ale opoziției i-au detectat deschiderea față de un potențial complot. Pus sub o monitorizare atentă a Securității, a explicat acelui mic nucleu de potențiali conspiratori că putea fi convins să iasă din umbră doar printr-un plan profesionist, aproape infailibil.

Aceste două grupuri de potențiali conspiratori au fuzionat în 1984, dar complotul rezultat, programat pentru momentul când Ceaușescu era plecat din țară în acea vară, a fost atât de dezorganizat, încât s-a destrămat aproape comic când unitățile militare alese să-l conducă au primit brusc ordin să părăsească Bucureștiul pentru a merge la țară să presteze muncă patriotică. Faptul că participanții la complot nu au putut să-l reprogrameze sugerează că aveau o bază șubredă și nesigură, și aproape sigur ar fi eșuat.

Până în iarna lui 1989, doar bazele planului inițial au supraviețuit: punctele de întâlnire, cum să controlezi rețeaua de televiziune, precum și numele și detaliile de contact pentru pasionații de lovituri de stat cu viziuni similare. Oricât de vag era, acesta a fost planul pe care l-a urmat generalul Kostyal după ce a observat elicopterul lui Ceaușescu părăsind clădirea Comitetului Central în acea dimineață. S-a îndreptat direct către Ministerul Apărării, unde se aștepta să-și găsească vechii prieteni și conspiratori.

De altfel, când a intrat, l-a găsit pe generalul lipsit de griji Stănculescu, abia venit de la spital cu ghipsul lui fals

pe picior și prezidând clădirea plină de oameni care păreau să creadă că nu se schimbaseră prea multe.

– Totul este calm, a spus Stănculescu, adresându-se lui Kostyal de parcă ar fi fost superiorul său. Trupele s-au întors în unități.

Kostyal era îngrijorat.

– Unde este generalul Ilie Ceaușescu [fratele președintelui]? a întrebat el.

Stănculescu părea nedumerit de toată agitația.

– Sus, în biroul lui, a răspuns el.[7]

Kostyal a alergat la etaj, să descopere că era adevărat. Fratele lui Ceaușescu stătea, într-adevăr, la biroul său, văzându-și mai departe de dosare, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat.

– Arestează-l, a tunat Kostyal.

Stănculescu s-a dat înapoi.

– O vom face curând, a spus el.

– Nu, o vei face acum, a răspuns Kostyal, și vei trimite pe cineva și după Iliescu, Militaru și Corneliu Mănescu [toți făceau parte din complotul inițial] și îi vei aduce la Ministerul Apărării.

Stănculescu a tras de timp, arătând spre recuzita lui – piciorul în ghips. Nu putea să se miște, a spus el, și nu era bun să organizeze nimic.

Aveau nevoie de Ion Iliescu mai mult decât de oricine. În vârstă de aproape 60 de ani, costumele lui la modă fiind înlocuite acum cu pulovere vechi, cu chipul ridat de îngrijorare și de o alimentație proastă, Iliescu era cel mai puțin contaminat de legăturile cu Ceaușescu, deși încă făcea parte din vechiul aparat. Dar, în acel moment, se îndrepta spre un bloc de treisprezece etaje din mijlocul Bucureștiului, turn în care era postul național de televiziune. Străzile erau pline de oameni. Gaze lacrimogene pluteau în aerul de iarnă. Focuri de armă răsunau de-a lungul bulevardelor din centrul orașului. Trăgătorii de elită ai Securității foloseau tactici de gherilă,

se ascundeau în apartamente și își schimbau constant poziția. La fel ca Iliescu, și ei se îndreptau spre turnul TV, bănuind că este un punct de întâlnire pentru opoziție și știind că oricine controla transmisiunile de televiziune controla și oamenii. Iliescu a sosit la 2.30 și s-a îndreptat spre Studioul 4 de la etajul unsprezece, locul de unde se transmiteau în mod normal emisiunile zilnice de propagandă ale lui Ceaușescu. A găsit un grup dezordonat de demonstranți înghesuiți în fața unei camere, unii în uniforme militare pe jumătate aruncate, alții gâfâind încă, abia veniți de pe stradă. L-au aplaudat pe Iliescu când a intrat și l-au împins în față. A fost un moment uluitor. Imaginile au fost difuzate în toată țara. Acest om mic de statură, care nu se deosebea prin nimic și pe care mulți nu-l mai văzuseră până acum, a fost prima persoană, în afară de secretarul general al PCR, care s-a adresat poporului român, de când comuniștii ajunseseră la putere prin teroare, cu o jumătate de secol înainte.

„Stimați tovarăși, prieteni, cetățeni, a început el, dregându-și vocea, sunt și eu stăpânit de emoție..."

Peste tot în țară românii se uitau încântați la televizoare. Nu aveau idee ce se întâmplase cu președintele lor, dar aceasta era cea mai extraordinară emisiune pe care o văzuseră vreodată. Mulți au crezut că este doar o pauză ireală, că loialiștii lui Ceaușescu vor intra în studio în orice moment și ecranele lor se vor stinge. În schimb, l-au urmărit pe acest străin pasionat vorbind cu precizie și claritate.

„... Nimeni nu se aștepta ca acest regim care se vroia atoateștiutor, atoatestăpânitor, atoatefăcător, care nu poseda luciditatea minimă necesară pentru a înțelege momentele de dramatism pe care le trăiește națiunea română... – vocea lui Iliescu se pierdea de emoție – să facă un semn de rezolvare pe cale normală, pe cale pașnică..."

Familiile priveau fascinate. Oamenii erau mai obișnuiți cu vorbărie despre producția de tractoare și recoltele de

cartofi.

„Ceaușescu se face în ultimă instanță vinovat de crimă odioasă împotriva poporului, acest om fără inimă, fără suflet, fără creier, fără rațiune", a continuat Iliescu.

În studio, au urmat urale pline de entuziasm. Iliescu a anunțat că vorbise cu generalul Stănculescu cu douăzeci de minute în urmă și că acesta ordonase retragerea tuturor unităților armatei de pe străzi. Securitatea era însă altă chestiune, fiind încă scăpată de sub control. Până în acel moment, numărul morților ajunsese la 162. În următoarele câteva zile, avea să se ridice la peste o mie.

Iliescu s-a uitat la ceas, anunțând că este trei fără un sfert după-amiaza și a spus că oricine este interesat să facă parte dintr-un „comitet de salvare națională" să vină în clădirea Comitetului Central la ora 17.00 fix.

„Am vorbit la telefon cu Cabinetul 1 (referire la cabinetele separate ale lui Nicolae și Elenei Ceaușescu), a spus el cu un zâmbet ironic. Nu mai era nici persoana numărul 1, nici secretarul și secretariatul acestei persoane. Mi-a răspuns un tovarăș (...), mi-a cerut să mă prezint, i-am spus cine sunt, nu m-a cunoscut omul..."

„O să vă cunoască", a rostit unul dintre cei prezenți, și au urmat și mai multe ovații.[8]

Strecurându-se printre străzi cu tancuri abandonate unde lunetiștii Securității trăgeau în orice mișca, Iliescu s-a îndreptat spre Ministerul Apărării. De acum, scosese de la naftalină numele celor cu care voia să guverneze. Mulți erau staliniști nereformați, figuri crepusculare din altă epocă, bărbați care luaseră parte la epurări și întemnițări în masă, unii dintre ei din epoca Gheorghiu-Dej, alții loiali lui Ceaușescu până cu câteva ore în urmă. Desigur, nu era deloc surprinzător că un sistem care sugrumase disidența timp de o jumătate de secol nu putea oferi nici o rezervă de gânditori liberali. Chiar și așa, cei care începeau să-l înconjoare pe Iliescu făceau parte dintr-un amestec sulfuros.

La Ministerul Apărării, el a ales două personaje semnificative. Unul era șeful preacredincios al Securității lui Ceaușescu, generalul Vlad, misterios ca întotdeauna în spatele lentilelor lui galbene. Chiar în acel moment, lunetiștii lui Vlad din Securitate trăgeau în protestatari, și totuși iată-l pe șeful lor, care se pare că suferise o convertire bruscă, fugind cu opoziția. De o importanță crucială era faptul că Vlad nu le dăduse oamenilor lui ordin să nu mai tragă.

De asemenea, a sărit în convoiul de mașini care mergea spre întâlnirea de la ora 5.00 după-amiaza și generalul Stănculescu, care acum părea miraculos de mobil în timp ce-și legăna piciorul cu ghips într-un vehicul și se îndrepta spre clădirea Comitetului Central. La ora 5.00 în acea după-amiază, vineri, 22 decembrie, când soții Ceaușescu se ascundeau pe bancheta din spate a unei mașini în drum spre sediul Securității din Târgoviște, a fost convocată o întâlnire haotică la București. Ședința a fost înregistrată pe bandă fără știrea participanților. A fost haos. Înghesuiți într-o încăpere de la primul etaj erau soldați, politicieni oportuniști, rătăciți care veniseră de pe stradă, un poet, un arhitect al armatei și chiar un actor celebru.

La apogeul învălmășelii, un gardian a strigat că la ușă se află Gheorghe Apostol – loialul lui Gheorghiu-Dej, care îl numise în 1968 pe Ceaușescu „cel mai mare zero" și care de atunci era *persona non grata*. Acum avea 76 de ani și nu se putea numi un democrat. Nu l-au lăsat să intre. Protestatarii au sperat că întâlnirea va fi dominată de revoluționari din stradă. Un tânăr s-a auzit strigând: „Noul guvern trebuie să includă oameni care de fapt au început și au luat parte la revoluție". A fost scos repede din încăpere.

O altă voce era cea a unui inginer necunoscut pe nume Petre Roman, un tânăr ai cărui părinți fuseseră aristocrați comuniști în anii 1940, dar el nu era membru de partid. Ajunsese în mod misterios alături de Iliescu, care părea să-

l fi luat sub aripa lui pe tânărul instigator. Când Roman a încercat să vorbească, a fost coborât de pe piedestal. „Nimeni nu știe cine ești!" l-a întrerupt cineva. Dar în câteva zile, toată lumea avea să știe. Roman urma să devină prim-ministrul lui Iliescu.

Chiar înainte de miezul nopții, pe 22 decembrie, Iliescu a apărut din nou pe ecranele televizoarelor. El a anunțat crearea unui organism de tranziție numit Frontul Salvării Naționale, care urma să preia controlul asupra țării în timp ce se vor organiza alegeri. Totuși, nu s-a vorbit nimic despre soții Ceaușescu.

* * *

La peste 80 de kilometri depărtare, la Târgoviște, președintele și soția lui se pregăteau pentru o noapte mai puțin confortabilă, pe un pat improvizat într-un birou militar convertit.

Camera lor era împărțită în două celule separate prin birouri, cu paturi de campanie și pături. Soții Ceaușescu urmau să doarmă într-o parte, cu un paznic în partea cealaltă. Aveau să fie supravegheați douăzeci și patru de ore pe zi. În colț era o sobă mare, șuierătoare, de teracotă. Apa venea printr-un singur robinet de apă rece, situat deasupra unei chiuvete mici. Aripa de la parter a cazărmii a fost securizată imediat, și doar câțiva ofițeri și subofițeri aveau acces.[9]

Ceaușescu sosise cuprins de o stare de confuzie. „Ei bine, care este situația? Dați-mi raportul", se repezise el, încă având impresia că este comandant suprem. A durat ceva până să înțeleagă care era noul lui statut. În prima noapte, un ofițer i-a dat o tavă cu mâncare de armată – salam și brânză sărată. Nicolae a refuzat să mănânce, spunând că pâinea este veche. Ofițerul s-a simțit suficient de îndrăzneț pentru a-i răspunde. Armata mânca astfel de alimente de ani de zile, a spus el, acestea erau rațiile

standard. „Nu spune prostii, a ripostat Ceaușescu, zona asta are cea mai bună pâine din România."

Elena se plângea în legătură cu orice – nu-i convenea ceaiul, patul, lipsa hainelor curate. Ea avea ieșiri îngrozitoare de furie și îi acuza constant pe gardieni de insolență. Când căpitanul cazărmii s-a adresat soțului ei, ea a izbucnit: „Cum îndrăznești să vorbești așa cu comandantul suprem?"

Dar au existat și manifestări de tandrețe între cei doi, momente private amestecate cu disperare. S-au înghesuit în patul lor și au stat unul în brațele celuilalt. Ofițerul care îi supraveghea, maiorul Ion Secu, a relatat că „vorbeau în șoaptă și, deși stăteau îmbrățișați, s-au tot ciorovăit în șoaptă". L-a auzit pe Nicolae spunând: „Dacă mi-ai fi spus ce se întâmplă, aș fi putut scăpa de Iliescu. L-aș fi putut lichida vara trecută. Dar nu m-ai lăsat. Știai despre complot și nu m-ai lăsat să-i ating." Elena a răspuns în șoaptă: „Este vina ta, nu ar fi trebuit să venim aici de la bun început".[10]

În dimineața de Crăciun a anului 1989, Nicolae și Elena au fost transferați într-un vehicul blindat, pentru a-i ascunde de atacurile în desfășurare ale unităților Securității care încă încercau să-i salveze. În timp ce soții Ceaușescu se aflau înăuntru, trei elicoptere au sosit de la București. Aveau la bord judecători militari, procurori, un avocat al apărării, un medic și un pluton de execuție.

O oră mai târziu, cuplul a fost ajutat să coboare din vehicul. Ceaușescu tremura ușor și a trebuit să se sprijine de brațul unui soldat. Au fost conduși înapoi în clădire, dar nu în dormitorul lor. În schimb, au fost duși la un cabinet medical improvizat. Pe drum, Ceaușescu a dat peste generalul Stănculescu. Ultima dată când cei doi au fost împreună, Stănculescu îl ajutase să evadeze de pe acoperișul clădirii Comitetului Central. Acum Ceaușescu presupunea că tovarășul său loial venise să-l salveze. De

fapt, tocmai Stănculescu organizase procesul care urma să aibă loc.

Există o înregistrare extraordinară în care Ceaușescu este examinat de un medic. Ochii lui cercetează încăperea. Totul pare normal. Un pat. Un stetoscop. Un doctor în halat alb. Lui Ceaușescu i se spune să stea pe un pat și să-și scoată haina. O face fără împotrivire, suflecându-și mâneca și oferindu-și brațul. I se ia tensiunea arterială și Ceaușescu se transformă într-un pacient temător, care speră că rezultatele nu arată motive de îngrijorare. Doctorul transmite datele cuiva din afara cadrului. Nu sunt bune. Aruncă o privire pacientului. „Ce doriți să fac?" Ceaușescu oftează și ridică din umeri. Ce se mai poate face? Dar există o licărire de ușurare. Nu referitoare la cifre, ci la grija pentru sănătatea lui. Aceasta sugerează că nu există nici un pericol iminent. Poate că va putea gândi pe termen lung; un proces la București... un apel, dacă lucrurile merg prost... o intervenție a liderilor mondiali pentru a opri toată această nebunie. Își trage paltonul, își îndreaptă cravata, își înfășoară eșarfa de mătase la gât și pleacă din cabinet.

Următoarea scenă este o sală de clasă, situată puțin mai jos pe coridor. Este fără aer și claustrofobă. Șaisprezece bărbați așteaptă în spatele băncilor rudimentare să intre Nicolae și Elena Ceaușescu. Majoritatea sunt în uniforme militare. Ar trebui să fie un tribunal militar, dar nu respectă nici o convenție judiciară. Este murdară, prost luminată și are în colț o sobă de teracotă dezafectată. Soții Ceaușescu sunt puși să stea în spatele a două bănci din lemn unite pentru a crea o boxă improvizată. Nicolae stă zgribulit în haina lui groasă, neagră, cu mâinile strânse pe genunchi. Elena are aceeași haină de culoarea mierii cu guler de blană și eșarfă Hermès pe care le-a purtat la ultimul discurs al soțului ei. În mână are un pachet mic, alb, care conține insulină trimisă de la București pentru a trata diabetul lui Nicolae. La ușă stă un soldat cu cască. Pe

chip i se preling lacrimi. Parașutistul Ionel Boieru s-a oferit voluntar, ca orice alt soldat din sală, să facă parte din plutonul de execuție.

În atmosferă se simte graba. O nevoie de a rezolva lucrurile și de a pleca înainte de lăsarea întunericului, înainte ca lunetiștii fideli lui Ceaușescu să descopere ce se întâmplă și să încerce să invadeze clădirea. Acuzațiile sunt anunțate de unul dintre cei trei procurori.*** Pare prost pregătit, de parcă ar fi fost abia sculat din somn. Poartă un pulover vechi și blugi. Cu bărbia înfiptă în piept, mormăie:

– Genocid [în Timișoara]... atacuri împotriva propriului popor [în timpul revoluției]... distrugerea clădirilor și instituțiilor... subminarea economiei.

Ridică privirea, înainte de a concluziona:

– Pledez, în numele victimelor acestor doi tirani, pentru condamnarea la moarte.

Nicolae și Elena se uită disprețuitor prin cameră.

– Înțelegeți acuzațiile? întreabă procurorul-șef. Le-ați înțeles?

– Nu răspund, spune Ceaușescu, încercând să invoce o autoritate. Voi răspunde la întrebări doar în fața Marii Adunări Naționale. Nu recunosc această instanță. Acuzațiile sunt incorecte și nu voi răspunde la nici o întrebare aici.

Procurorul-șef poartă un costum de culoare închisă și ochelari groși. Când își mișcă extravagant brațele, aproape că-i poate atinge pe soții Ceaușescu în mica lor boxă improvizată.

– Situația este cunoscută, spune el. Orice cetățean cinstit știe că nu avem medicamente, că voi doi ați ucis copii și alți oameni în acest fel, că nu există nimic de mâncare, nici încălzire, nici electricitate.

Nicolae Ceaușescu frământă în mâini căciula lui de blană de miel.

– Nu răspund, spune el.

– Cine a dat ordin să se tragă în București, de exemplu? întreabă procurorul.

– Nu răspund, spune Ceaușescu.

– Cine a ordonat împușcarea mulțimii?

Elena pare îngrozită.

– Ignoră-i, îi spune ea lui Nicolae. Vezi și tu, nu are rost să vorbești cu acești oameni.

– Încă se trage, insistă procurorul, fanatici... împușcă copii, împușcă la întâmplare în apartamente... îi plătești?

Vocea lui Ceaușescu este răgușită.

– Nu o să răspund. Nu s-a tras nici un glonț în Piața Palatului. Nici un singur glonț. Nimeni nu a fost împușcat.

– Până acum au fost treizeci și patru de victime[11], spune procurorul.

– Uite, strigă Elena cu o voce batjocoritoare, și asta numesc ei genocid.

Elena îi șoptește apoi ceva la ureche lui Nicolae. Procurorul vede o oportunitate.

– Elena..., spune el, cu oarecare plăcere, ... a fost întotdeauna vorbăreață, dar nu știe multe. Am observat că nici măcar nu știe să citească corect, dar se consideră absolventă de facultate.

Elena râde disprețuitor.

– Intelectualii acestei țări ar trebui să te audă, pe tine și pe colegii tăi, îi batjocorește ea.

Procurorul o ignoră.

– Nicolae Ceaușescu ar trebui să ne spună de ce nu ne răspunde la întrebări. Ce îl împiedică să facă asta?

– Voi răspunde la orice întrebare, dar numai în fața Marii Adunări Naționale, în fața reprezentanților clasei muncitoare... Toată lumea ar trebui să știe ce se întâmplă aici. Recunosc doar clasa muncitoare și Marea Adunare Națională.

Procurorul coboară vocea și spune ferm:

– Lumea știe deja ce s-a întâmplat aici.

– Nu vă răspund vouă, puciștilor, spune Ceaușescu.

– Marea Adunare Națională a fost dizolvată.

Ceaușescu dă din cap și ridică vocea.

– Acest lucru nu este posibil. Nimeni nu poate dizolva Adunarea Națională.

– Acum avem un alt organ de conducere. Frontul Salvării Naționale este acum organismul nostru suprem.

– Nimeni nu recunoaște asta, se răstește Ceaușescu. De aceea oamenii se luptă în toată țara.

– Cu cine crezi că se luptă oamenii?

Ceaușescu este obosit de asta.

– Așa cum am mai spus, oamenii luptă pentru libertățile lor și împotriva acestui puci, împotriva acestei uzurpări... puciul a fost organizat în străinătate... Sper că nu lucrați pentru străini și pentru distrugerea României?

Procurorul îl ignoră și apelează la un avocat al apărării, care stă și el pe un scaun de copil. Îi cere să se adreseze clientului său și să se intereseze dacă înțelege că nu mai este președintele țării.

Avocatul apărării este Nicu Teodorescu – elegant, deși puțin dezordonat într-un costum gri cărbune în dungi, vădit încântat de prezența camerei de filmat. Se ridică cu un gest teatral și îl întreabă pe Nicolae Ceaușescu dacă înțelege că și-a pierdut toate funcțiile.

Ceaușescu răspunde:

– Sunt președintele României. Sunt comandant suprem al armatei române. Nimeni nu mă poate priva de aceste funcții.

De când soții Ceaușescu au fost capturați, mulțimile au pătruns în casa lor grandioasă.

– Acum, în sfârșit, v-am văzut vila la televizor, spune procurorul, farfuriile de aur din care ați mâncat, alimentele pe care le-ați importat... poze de la sărbătorile voastre de lux.

Îl întrerupe Elena.

– Incredibil! se răstește ea. Trăim într-un apartament normal, la fel ca oricare alt cetățean. Am asigurat un apartament pentru fiecare cetățean prin legi corespunzătoare.

Ori de câte ori Elena are o izbucnire, Nicolae îi pune mâna pe braț pentru a o calma și a o alina.

– Ați avut palate, insistă procurorul.

– Nu, nu am avut palate, spune Nicolae. Palatele aparțin poporului.

– Copiii nici măcar nu pot cumpăra bomboane, spune procurorul, și locuiți în palatele oamenilor!

Apoi, schimbându-și tactica, se întoarce către echipa apărării.

– Vă rugăm să-i întrebați pe Nicolae și pe Elena Ceaușescu dacă au avut vreodată o boală mintală.

Nicolae încetează să se mai joace cu căciula.

– Ce? Ce ar trebui să ne întrebe?

– Dacă ați avut vreo boală psihică, răspunde calm procurorul.

Nicolae se înfrânează.

– Ce provocare obscenă, icnește el.

– Nu ai reușit niciodată să porți un dialog cu cetățenii, insistă procurorul. Nu erai obișnuit să vorbești cu oamenii. Ai ținut monologuri și oamenii au fost nevoiți să aplaude, ca în ritualurile populațiilor tribale. Și astăzi te comporți în același mod megaloman.

Nicolae răspunde că nu-și recunoaște apărătorul desemnat de instanță. Procurorul încă nu a terminat. Cu gravitate, el cere pedeapsa cu moartea și confiscarea tuturor bunurilor familiei Ceaușescu. Face loc apărării, iar domnul Teodorescu ia cuvântul.

– Deși el, ca și ea, începe Teodorescu, făcând semn către soții Ceaușescu, au săvârșit fapte nebunești, vrem să-i apărăm. Vrem un proces legal.

Apoi li s-a adresat personal.

– Ați adus țara în pragul ruinei și veți fi condamnați pe baza punctelor cuprinse în actul de acuzare. Sunteți vinovați de aceste infracțiuni, chiar dacă nu vreți să recunoașteți. În ciuda acestui fapt, cer instanței să ia o decizie pe care o vom putea justifica și mai târziu.

Teodorescu își pune o pereche de ochelari cu lentile groase pentru a citi din niște însemnări mâzgălite în grabă.

– În sfârșit, aș dori să mă refer încă o dată la genocid, la numeroasele crime comise în ultimele zile. Elena și Nicolae Ceaușescu trebuie să fie pe deplin răspunzători pentru acest lucru. Cer acum instanței să dea un verdict pe baza legii, pentru că fiecare trebuie să primească pedeapsa cuvenită pentru infracțiunile pe care le-a comis.

Este o apărare surprinzătoare. O pledoarie de atenuare, de fapt. O pledoarie ca justiția să-și urmeze cursul. Câteva clipe mai târziu, judecătorul militar se ridică, împreună cu restul instanței. Soții Ceaușescu refuză.

Ei rămân așezați. Elena încearcă să întrerupă. Nicolae întinde mâna și-i atinge dosul palmei pentru a o face să tacă. Sentința este una de moarte. Anihilare. Zero.

Par calmi. Apărătorul lor se apropie și îi întreabă ce ar dori să facă. Soții Ceaușescu îi fac semn să plece.

– Cine este responsabil pentru această lovitură de stat, reproșează Nicolae, ... este un trădător, toți sunt trădători.

Completul militar se retrage, în timp ce el strigă. Un grup de parașutiști înconjoară cuplul. Există un ordin de a-i scoate și de a-i împușca separat. Elena, stând în picioare, strigă:

– Dacă vreți să ne omorâți, omorâți-ne împreună.

Vocea ei devine isterică. Parașutistul care plângea mai devreme încearcă să o liniștească și îi cere comandantului să le îndeplinească ultima dorință soților Ceaușescu, de a fi împușcați împreună. Elena strigă:

– Împreună, împreună, vom fi mereu împreună.

Un alt parașutist sosește cu o frânghie.

– Ce chestie este asta? strigă Nicolae, în timp ce ei încearcă să-i lege mâinile.

– Nu ne jigniți! țipă Elena, încercând să le îndepărteze legăturile.

Tinerii parașutiști nu sunt siguri ce să facă. Președintele țării lor, singurul pe care l-au cunoscut vreodată, le ordonă să înceteze. Comandantul lor le spune să lege mâinile prizonierilor. Un coleg mai hotărât se apropie cu pași mari și o prinde pe Elena de umăr, întorcând-o astfel încât să poată ajunge la încheieturile ei.

Frânghia este subțire, ca sfoara folosită pentru legarea coletelor. O învârt în jurul încheieturilor și o strâng tare.

– Rușine! Rușine! strigă Elena. V-am crescut ca o mamă.

Toată lumea strigă acum, în afară de Nicolae. Și-a dus mâinile la spate supus, fără împotrivire. Le permite să-l lege. El îi cere unuia dintre soldați să slăbească legăturile soției sale. O doare, spune el.

Câteva secunde mai târziu sunt duși pe un coridor de piatră. Nicolae este în lacrimi, dar Elena este furioasă. În timp ce sunt împinși spre ieșire, Elena se ciocnește de un soldat.

– Doamnă, ați dat de belea, strigă el.

– Stai departe de mine, nenorocitule, îi aruncă Elena printre dinți.

În curte este un soare palid. Steaguri de piatră. Copaci firavi fără frunze. Soldați tineri, mitraliere automate. Tirul este incontrolabil. Peste o sută de gloanțe străpung aerul zilei de Crăciun. Un fum dens și alb umple curtea. Pulbere de zidărie cade din peretele împușcat.

Apoi un ordin de încetare și pașii șovăitori ai doctorului – cel care îl examinase pe Nicolae Ceaușescu abia cu o oră în urmă –, croindu-și drum pe piatră în halatul lui alb, cu stetoscopul la gât, ghemuindu-se lângă cele două trupuri doborâte.

Tăcere în curte în timp ce soldații se gândesc la ce au făcut, tăcere și zâmbete reținute. Și afară, lătratul câinilor

vagabonzi. Unii spun că în acea noapte luna a devenit sângerie.

Precizăm că, în paginile următoare, în descrierea procesului traducerea a respectat originalul englez al autorului Paul Kenyon, dar nu este întrutotul conformă cu realitatea pe care ne-o dezvăluie stenogramele. (n.red.)

Epilog

Ceea ce începuse ca o revoltă curajoasă și spontană a unui grup restrâns de nonconformiști și studenți îndrăzneți avea să arate curând mai degrabă a lovitură de stat organizată de Ion Iliescu și de asociații lui cei mai apropiați. Frontul Salvării Naționale (FSN), organizat de el chiar în prima zi a revoluției, din câte se presupune spre a înlesni o tranziție ordonată spre democrație, nu a avut nici un interes să implice revoluționari autentici și luptători de stradă. Scopul lui era de a-l elimina pe Ceaușescu și de a-l înlocui cu o versiune mai binevoitoare. Vechiul sistem, în ciuda câtorva ajustări minore, era văzut ca perfect funcțional. Într-adevăr, Iliescu nu a renunțat niciodată la comunism.

S-a spus adesea că oricine i-ar fi succedat lui Ceaușescu ar fi fost cel mai popular lider din istoria României, numai prin comparație. O popularitate uriașă îl aștepta pe noul succesor, chiar dacă tot ce ar fi obținut ar fi fost o aprovizionare constantă cu căldură, lumină și mâncare. Standardul era depresiv de scăzut, și nivelul de pasivitate politică depresiv de ridicat. Pentru mulți, mai ales de la țară, controlul autoritar centralizat rămânea o opțiune mai bună decât un concept străin de democrație liberală, cu toate responsabilitățile pe care le presupunea. După ce Iliescu a devenit președinte în 1990, nu a trebuit să facă prea mult pentru a rămâne la putere. A transformat repede FSN în propriul partid politic, deși afirma contrariul, și va ajunge să domine politica românească în următorul deceniu.

Elita conducătoare a lui Iliescu a fost recrutată în mare parte din rândul foștilor oficiali ai lui Ceaușescu, aflați în eșalonul doi în timpul vechii gărzi. Ei s-au redefinit rapid ca moderați, intrând ușor în rolul predecesorilor lor și obținând uriașe averi personale din tentativa de privatizare

a lui Iliescu. Li s-au alăturat și foști membri ai Securității – redenumită acum „serviciu de informații" –, ai cărei agenți fuseseră mereu în fruntea industriei românești și care acum au devenit oligarhi de temut, mulți dominând și acum politica, sportul și afacerile din România. Securitatea nu a plecat niciodată cu adevărat. „Vânătorii Securității" scormonesc prin informațiile publice pentru a expune secrete compromițătoare ale unor persoane publice bogate, și nu este lipsă de ele.

În timpul conducerii lui Iliescu, vechii tropi ai naționalismului și izolaționismului s-au ridicat din nou la suprafață. Au fost povești înspăimântătoare despre ungurii care încercau să dezmembeze Transilvania, izbucniri odioase de antisemitism (pe care Iliescu le-a condamnat vehement) și eforturi de reabilitare a conducătorului din timpul războiului, mareșalul Antonescu. Reformiști autentici au văzut cum revoluția le-a scăpat printre degete. Au ieșit pe străzi cerând schimbări importante, dar noul regim a reacționat precum cel anterior. Mulțimi de mineri ultraloialiști au fost chemați în București să se comporte ca niște trupe de șoc ale lui Iliescu, strivind cu brutalitate protestele prodemocrație, în numele guvernului.

Astăzi mulți români au iertat greșelile lui Iliescu, văzându-l ca părintele iubitor de libertate al revoluției. Intențiile lui, se spune, erau pure și nu a avut de ales decât să joace bine o mână proastă. Este adevărat că Iliescu nu a urmărit un câștig personal și că a introdus libertăți individuale slăbind totodată controlul statului asupra economiei, dar întregul proces a fost paralizant de lent. Rivalii politici îl consideră un comunist inflexibil, care a reformat fără tragere de inimă cât de puțin a putut. Chiar și acum îi vor capul. Trecut acum de 90 de ani, Iliescu este acuzat de moartea a peste 862 de oameni în timpul Revoluției. Acuzatorii săi spun că el și cercul lui de apropiați „au furat" revolta poporului, transformând-o într-o lovitură de stat, păstrând în același timp aparatul de

putere al lui Ceaușescu. Ei îi acuză pe el și pe asociații lui că ar fi responsabili pentru victimele care și-au pierdut viața după mesajul său de la televiziune din 22 decembrie 1989, când Ceaușescu plecase din București și Iliescu anunțase crearea Frontului Salvării Naționale. Zilele de lupte continue, se spune, ar fi putut fi prevenite, dar Iliescu și ceilalți au încurajat dezordinea pentru a-și promova propria legitimitate politică. Procesul se pare că va dura ani de zile.

Reforme mai serioase au venit după 2000, când România a început procedurile pentru a adera la Uniunea Europeană. Condițiile stricte de aderare cereau reforme profunde în economie, sistemul de justiție și drepturile omului. Un politician ambițios și controversat, Adrian Năstase, a devenit prim-ministru și a accelerat direcția spre o economie de piață. Au existat creștere economică, parteneriat cu Occidentul și transparență în justiție. În cele din urmă România părea să prospere.

Dar politicienii au găsit o nouă metodă, cinică, de a scăpa de adversarii lor. Totul a început cu dorința bine intenționată de a face curat în funcțiile publice. Politicienii și-au dat seama că, în febra și confuzia privatizării, mulți dintre ei erau implicați în afaceri cel puțin dubioase din punct de vedere legal. A început o succesiune de puneri sub acuzare cu scop de răzbunare. Dar curând ideea de a găsi probe reale a devenit un fel de corvoadă, și politicienii au introdus o ofensă generică, cunoscută ca „abuz în serviciu". Ea acoperea totul, de la oficiali care „au adus daune prin faptul că nu și-au făcut treaba cum se cuvine" la „trafic de influență" și corupție fățișă. Numeroase persoane publice extrem de cunoscute au fost înghițite în atracția ei gravitațională.

Lista celor condamnați include lideri de partide politice, nenumărați senatori, judecători, membri ai Parlamentului European, primari, procurori, proprietari de cluburi de fotbal și șeful statului major al armatei române. Printre ei

s-a numărat și fostul prim-ministru Adrian Năstase, condamnat la doi ani de închisoare pentru corupție în 2012, în ciuda faptului că mulți cred că acuzațiile erau motivate politic. Când poliția a venit să-l aresteze, Năstase s-a împușcat în gât. A supraviețuit, dar a primit o perioadă de condamnare mai mare. De o anvergură la fel de mare a fost condamnarea la închisoare a lui Liviu Dragnea, președintele Camerei Deputaților, condamnat la trei ani și jumătate de închisoare în 2019, pentru „instigare la abuz în serviciu". Până și procurorul responsabil cu combaterea crimei organizate, Alina Bica, a sfârșit prin a fi cercetată de propriul departament și condamnată. Aceasta a fugit în Costa Rica.[****]

Unele acuzații erau reale, altele nu. Legea „abuzului în serviciu" a fost folosită fără cruțare pentru a scăpa de adversari politici. În anii 1920, politicienii fasciști au făcut ceva asemănător, organizând procese în masă pentru opoziția comunistă. Comuniștii au făcut și ei la fel împotriva celor percepuți ca fasciști. Noua lege era acum deturnată pentru a obține același rezultat.

Când scriu aceste rânduri, în 2021, România a intrat într-o nouă etapă, interesantă. Economia ei are una dintre cele mai mari rate de creștere din Europa. Investițiile străine curg. Cerul Bucureștiului este dominat de zgârie-nori din sticlă și oțel unde absolvenți tineri și inteligenți lucrează pentru companii multinaționale de computere precum Oracle, Microsoft, IBM și Google, dar și Amazon. Țara este pe primele locuri în IT, și companiile tech stau la coadă pentru a-și stabili centre europene în București, unde există o mulțime de talente și costurile sunt mici. În birouri ai un sentiment extraordinar de cucerire a unor noi frontiere. Toți par să aibă sub 40 de ani. Sunt copiii Revoluției, tineri și tinere care și-au găsit drumul în slujbe de top și care le fac cu mâna din mers colegilor mulțumiți de sine, deja lipsiți de reacții rapide, din Silicon Valley în

SUA. Contingentul românesc aleargă repede și nu-i pasă de ședințe și de regulamente. Este mai înfometat.

Există și o nouă generație de tineri avocați ambițioși care vor să preia sistemul justiției din mâinile politicienilor, făcându-l transparent și corect. Sunt și discuții curajoase despre transformarea vechiului Cod Napoleonian și despre introducerea unui corp de jurați ca în dreptul jurisprudențial.

Trauma colectivă a comunismului, urmată de revoluție și apoi de aproape un deceniu de întuneric, a aprins în unii un nivel rar întâlnit de dinamism și de inspirație. În orașul transilvănean Cluj, un grup de pictori deschizători de drumuri a atras atenția artei mondiale prin stilul sălbatic și experimental, modul de aplicare lejeră a vopselurilor și prin crearea de imagini obsedante, uneori brutale, ale României postcomuniste. Membrii Școlii de la Cluj au între 30 și 40 de ani, activează într-o fabrică de pensule abandonată din Cluj, în timp ce pânzele lor sunt expuse în galerii de top din toată lumea. Mulți dintre ei, precum Adrian Ghenie, Marius Bercea și Bogdan Mihai Radu din Sibiul învecinat, au început să prezinte interes pentru colecționari. O pictură a lui Ghenie s-a vândut la Christie's în 2016 cu 7,1 milioane de lire sterline.

Aceasta este România modernă, nu corupția și certurile toxice ale clasei politice, ci tinerii care își trăiesc viața în ciuda a ceea ce fac liderii lor. Istoria ne-a învățat că liderii politici ai României nu au fost niciodată unii pe care să-i poți urma.

Apoi în Italia, unde este arestată la domiciliu în orașul Bari (n.red.)

Mulțumiri

Pentru scrierea cărții de față am avut nevoie de 27 de ani. A crescut din experiențe și din întâlniri prea numeroase pentru a le menționa, de la cine formale cu diplomați români respectați la conversații cu țărani din Transilvania și adesea dezbateri aprinse cu membrii familiei mele lărgite. Soția mea, Flavia, a fost inspirația mea, desigur. Nu a încetat să mă învețe istoria României și m-a încurajat să citesc lucrări ale unor dramaturgi, romancieri și poeți români. Tatăl ei, Gheorghe, mi-a dat informații prețioase dintr-o viață trăită în comunism. Am purtat împreună cu mare plăcere discuții filosofice și politice la o bere neagră, înainte să înceteze din viață în 2015. Fratele Flaviei, Claudiu Iosifescu, m-a condus neobosit prin țară în nenumărate excursii. Ca parte a unei noi generații de profesioniști în domeniul tehnologiei, Claudiu mi-a furnizat informații despre cum văd viața tinerii în România postcomunistă.

Mi-am scris cea mai mare parte a cărții la London Library, chiar în sălile în care Bram Stoker a făcut cercetări și a scris *Dracula*, sperând ca spiritul lui să mă inspire cumva să ajung la un nivel mai înalt de scriere. Numai dumneavoastră puteți judeca dacă a reușit sau nu. Personalul bibliotecii a fost extrem de amabil, în ciuda închiderii bibliotecii în perioada de lockdown din cauza coronavirusului, expediindu-mi cărțile la domiciliu.

Adresez mulțumiri doctorului Iulian Toader din București pentru informațiile despre relațiile dintre România și Statele Unite din timpul Războiului Rece și de asemenea personalului Muzeului și Bibliotecii Prezidențiale Richard Nixon din California. Arhivele Naționale Române și Biblioteca Națională din România mi-au fost de asemenea de un mare folos, căutând prin documente în timpul pandemiei.

Numeroasele cărți excelente ale istoricului Dennis Deletant au fost un fel de ghid enciclopedic indispensabil în timpul procesului de scriere. Capitolele mele despre Holocaustul românesc au beneficiat mult de cercetarea asiduă a lui Radu Ioanid, ambasador al României în Israel și fost director al Holocaust Memorial Museum din Washington. Pentru regina Maria am folosit în detaliu cercetarea originală a lui Hannah Pakula din cartea ei incomparabilă *Ultima romantică*.

Îi mulțumesc lui Florin Dobrescu pentru informațiile despre legionarii din Garda de Fier și lui George (Gheorghe) Cușa, supraviețuitor al experimentelor din închisoarea Pitești, care a fost foarte generos cu timpul și cu ospitalitatea lui. De asemenea, îi mulțumesc lui Vlad Iacob pentru informațiile despre politicienii din România de azi.

În sfârșit, la Londra, mulțumiri speciale editorului meu, Neil Belton, care a fost sclipitor și mi-a îmbunătățit simțitor cartea, precum și agentei mele, Georgina Capel, fără ale cărei încurajări poate că nici nu aș fi scris-o.

Note

Capitolul unu

1 Ioan Hunyadi și armata lui dezorganizată a obținut o victorie istorică la asediul Belgradului. A fost celebrat în toată Europa și a făcut turul taberelor pentru a le mulțumi cruciaților lui curajoși. În timpul festivităților, Hunyadi, trecut bine de 60 de ani, s-a simțit deodată rău. A murit de ciumă pe 11 august 1456. Mehmed, între timp, a fost străpuns de o săgeată în picior. În acea noapte armata otomată s-a retras și s-a întors la Constantinopol. Sursa principală pentru acest capitol este *Dracula, Prince of Many Faces*, de Radu R. Florescu și Raymond T. McNally (Hachette Book Group, New York, 1989).

Capitolul doi

1 Stoker și-a împărțit timpul de cercetare între London Library și biblioteca publică din Whitby, în nord-estul coastei Angliei, unde își petrecea vacanțele. Se pare că a găsit prima dată cartea lui William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia* (1820), la biblioteca publică din Whitby. Chiar indică o cotă în notele sale, 0.1097, dar acel exemplar s-a pierdut. The London Library, unde Stoker era abonat, mai păstrează exemplarul pe care se crede că l-a consultat. Pagina e încă îndoită și se pare că el mai îndoise și alte pagini demne de interes.

2 Robert Levy, *Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist* (University of California Press, 2001), p. 19.

3 Philip G. Eidelberg, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907* (Leiden: EJ Brill, 1974), p. 207.

4 Hannah Pakula, *Queen of Roumania* (Londra: Eland, 1989), p. 180. Toate citatele din jurnalul reginei Maria sunt luate din monografia minunată a reginei Maria, scrisă de Pakula.

Capitolul trei

1 R.W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians* (Cambridge University Press, 1934), p. 492.

2 „Reports by Sir John Norton-Griffiths on destruction of Romanian oilfields, machinery and grain in 1916", National Archives, Kew: POWE 33/266.

3 Iulian Sîmbeteanu, „John Norton-Griffiths, the Englishman who destroyed the Romanian oil refineries and reserves" (europecentenery. eu, sept. 2018).

4 Glenn E. Torrey, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917* (University of Pittsburgh, 1995), p. 1.

5 Băiatul pe care Zizi l-a avut cu prințul Carol a primit tot numele de Carol. Mai târziu a spus că-și văzuse tatăl numai o dată, când avea cinci ani. În anul 1926, Zizi a cerut în instanță, la un tribunal de la Paris, 10 milioane de franci pentru daunele suferite în urma divorțului. Pentru a-și întreține fiul, și-a reluat viața de dansatoare, în timp ce copilul studia la Académie des Beaux Arts și se pregătea pentru a deveni artist. Zizi a murit la Paris în anul 1953. Fiul ei nelegitim, Carol, a murit în anul 2006.

6 Toate citatele din jurnalul reginei Maria sunt luate din monografia minunată a reginei Maria, scrisă de Pakula.

Capitolul patru

1 Această descriere a evenimentului se bazează pe memoriile lui Codreanu din cartea sa *For my Legionaries* [*Pentru legionarii mei*] (www.jrbooksonline.com/PDF_Books/For%20My%20Legionaries.pdf

2 Așa-numitele 21 de condiții, în mod oficial condițiile de admitere în Internaționala Comunistă, se refereau la cele care fuseseră sugerate, în marea lor majoritate, de Vladimir Ilici Lenin, pentru aderarea partidelor socialiste la Internaționala a III-a.

3 Levy, p. 38

4 Numărul studenților evrei de la Universitatea din Iași a fost exagerat de Codreanu, fiind aproape la jumătate.

5 Numărul de susținători activi ai PCR lăsați în urmă era mai mic de 300 (în anul 1927).

Capitolul cinci

1 Pakula, p. 296.

2 Rebecca Haynes, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement" (*The*

Historical Journal, vol. 51, 4, Cambridge University Press, 2008), p. 960.

3 Codreanu, p. 109.

4 Din capitolul „A Year of Great Trials, May 1924–May 1925", în Codreanu, p. 115.

5 Din articolul original din *Universul*, 52, nr. 126, din 8 iunie 1924: *Studenții de la Iași au fost bătuți*, în *Universul*, 52, nr. 127, 9 iunie 1924, p. 3. Prin amabilitatea angajaților de la Colecții speciale, Biblioteca Națională a României.

6 Codreanu, p. 117.

7 Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania* (St Martin's Press, 1999), p. 8.

8 Pakula, p. 335.

9 Pakula, p. 365.

10 Roland Clark, *Holy Legionary Youth: Fascist Activism in Interwar Romania* (New York, Cornell University Press, 2015), p. 55.

Capitolul șase

1 Nicu Crăcea, *Dezvăluiri legionare*, vol. II (București, Editura Fundației Buna Vestire, 1995) p. 210.

2 Codreanu, p. 138.

3 Constantin Iordachi, „Charisma, Politics, and Violence: The Legion of the Archangel Michael in Inter-war Romania", *Trondheim Studies on East European Cultures and Society* (decembrie 2004), p. 52.

4 Codreanu, p. 170.

5 Paul Quinlan, *The Playboy King: Carol II of Romania* (Greenwood Press, 1995), p. 83.

6 Quinlan, p. 96.

7 Pakula, p. 370.

8 Levy, p. 47.

9 Quinlan, p. 119.

10 Iordachi, p. 55.

11 G. Duca, *Too Long Was the Sadness* (Hoover Institution Archives, Stanford University, George I. Duca Papers), p. 50.

Capitolul șapte

1 Iordachi, p. 94.

2 *The Argus Newspaper* (Melbourne, Victoria,), 24 ian. 1938, titlu: „Anti-Jewish Campaign".

3 Ionuț Florin Biliuță, teză de doctorat: *The Archangel's Consecrated Servants: An Inquiry into the relationship between the Romanian Orthodox Church and the Iron Guard, 1930–1941* (Universitatea Central-Europeană, Budapesta, Ungaria, 2013), p. 214.

4 Pakula, p. 406.

5 Proces-verbal al unui interogatoriu al Anei Pauker la Consiliul de Război, 25 iulie 1935, dosar nr. 12413–12146 (31), pp. 2–3. Citat din Levy, p. 49.

6 Levy, p. 50.

7 Citatul este din generalul Pétain; vezi prof. Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally* (Palgrave Macmillan, 2006), p. 38.

8 Jonathan A. Grant, *Between Depression and Disarmament: The International Armaments Business, 1919–1939* (Cambridge University Press, 2018), p. 106.

9 Biliuță, p. 251.

10 Rebecca Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania", *The Slavonic and East European Review*, vol. 85, nr. 1, ian. 2007 (Modern Humanities Research Association), p. 21.

11 *Ibidem*, p. 22.

12 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 33.

13 Pakula, p. 410.

14 Eleanor Herman, *Sex with the Queen: 900 Years of Vile Kings, Virile Lovers, and Passionate Politics* (William Morrow Paperbacks, 2007), p. 267; pentru ediția în limba română, cf. *În pat cu regina*, trad. din germană de Valentina Georgescu, Editura Litera, 2021.

Capitolul opt

1 Alice-Leone Moats, *Lupescu: The Story of a Royal Love Affair* (Henry Holt and Co., 1955).

2 Lya Benjamin (ed.), *Evreii din România între anii 1940–1944,* vol. 2, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri* (Hasefer, 1996), p. 31.

3 Iordachi, p. 81.

4 *Ibidem,* p. 123.

5 Jewish Telegraphic Agency (27 mai 1938).

6 „Iron Guard Trial", în *The Times* (24 may 1938).

7 Galeazzo Ciano și Hugh Gibson (ed. și trad.), *The Ciano Diaries, 1939–1943* (Doubleday, 1946), p. 146.

8 Rebecca Haynes, „Without the Captain: Iuliu Maniu and the Romanian Legionary Movement after the Death of Corneliu Zelea Codreanu", *The Slavonic and East European Review* (Modern Humanities Research Association, aprilie 2019), p. 307.

9 R.G. Waldeck, *Athene Palace: Hitler's 'New Order' Comes to Rumania* (Constable, 1943), p. 58.

Capitolul nouă

1 Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase*, pentru o viziune parțială a intrării sale ilegale în România și a interogatoriului care a urmat, pp. 80–140.

2 *Ibidem*, p. 155.

3 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 47.

4 Quinlan, p. 210.

5 Elie Wiesel, *The Report of the International Commission on the Holocaust in Romania* (București, 2004), p. 79.

6 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 16.

7 Dr. Hermann Neubacher, reprezentant special pentru probleme economice, citat de Waldeck, p. 137.

8 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 47.

9 Ciano, pp. 288–289.

10 Defalcarea exactă a populației pentru Transilvania de Nord la acea vreme depinde de partea care a făcut recensământul. La recensământul din 1930, realizat de România, erau 1 176 900 de români, în comparație cu 912 000 de unguri. Recensământul din 1941, făcut de unguri, a descoperit 1 344 000 de unguri și 1 068 700 de români.

11 Waldeck, p. 177. Se referă la Carol care și-a părăsit regimentul pentru a se căsători cu Zizi Lambrino și la comportamentul lui în general în tot anul precedent.

12 Această însemnare se bazează pe relatarea punctuală a evenimentelor făcută de Waldeck, pp.178–179.

Capitolul zece

1 După Revoluția din 1989, inima Mariei a fost dusă la Muzeul Național de Istorie din București, apoi mutată din nou, în anul 2015, în Camera Galbenă de la castelul Pelișor, camera în care a murit.

2 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 57.

3 Matatias Carp, Gerda Tanner (trad.), *The Black Book: The Sufferings of the Jews from Romania 1940–1944* (The Socec & Co. S.A.R. Publishing House, 1946), p. 61.

4 *Ibidem,* p.61.

5 Levy, p. 64.

6 Vilma Drăgan (Kajesco) interviu, Mircu, *Ana Pauker și alții,* p. 104 (citat din Levy, p. 53).

7 Edward Behr, *„Kiss the Hand You Cannot Bite": The Rise and Fall of the Ceaușescus* (Penguin, 1992), p. 56.

8 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 64.

9 Carp, p. 155.

10 Waldeck, p. 347.

Capitolul unsprezece

1 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 133.

2 Inițial în declarația făcută de Aurel Totoiescu procurorului A. Schreiber, 16 august 1945 (*apud* Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 135).

3 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p 137.

4 *Ibidem,* p. 152.

5 *Ibidem,* p. 146.

6 Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania, The destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940– 1944* (Ivan R. Dee, 2000), p. 3890 (versiune digitală).

7 Ioanid, p. 3926 (versiune digitală).

8 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 173

9 Ioanid, p. 5119; în original citat după Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews,* vol. 2 (Yale University Press, 1961), p. 784.

10 Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, raport final, 2004 p. 89.

11 Deletant, *Hitler's Forgotten Ally,* p. 232.

Capitolul doisprezece

1 R.H. Markham, *Rumania under the Soviet Yoke* (Meador Publishing Co., 1947), p. 185.

2 Levy, p. 69.

3 Simon Sebag Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar* (W&N, 2003), p. 486; pentru ediția în limba română, cf. *Stalin: Curtea Țarului Roșu*, traducere Cătălin Drăcsineanu, Editura Polirom, 2020.

4 Vlad Georgescu, *The Romanians, A History* (I. B. Tauris, 1991), p. 223.

5 Sebag Montefiore, p. 195.

6 Levy, p. 79.

7 Sebag Montefiore, p. 486.

8 „Antonescu's defence of his policy", *The Times* (joi, 16 mai 1946), p. 3.

9 Din ultima scrisoare a lui Antonescu adresată soției sale Maria, păstrată în Arhiva Serviciului Român de Informații (citată după Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 260).

10 Markham, p. 297.

Capitolul treisprezece

1 Vladimir Tismăneanu, *Stalinism For All Seasons* (University of California Press, 2003), p. 95.

2 *Time Magazine* (20 septembrie 1948).

3 *Life Magazine* (3 ianuarie 1949), p. 73.

4 Mărturia lui Cornelius Stoian, student la Universitatea Politehnică din București, în *Evidence of violations of human rights provisions of the treaties of peace by Romania, Bulgaria and Hungary* (Departamentul de Stat al SUA, raport prezentat ONU, 3 nov., 1950) p. 152.

5 Vezi articolul lui Marius Oprea în Deletant, *Communist Terror in Romania* (C. Hurst & Co, London, 1999), p. 121.

6 Tismăneanu, p. 115.

7 Silviu Brucan, *The Wasted Generation* (Routledge 1993), p. 2214 (ediție electronică).

8 *Ibidem*, p. 1882.

9 Levy, p. 86.

10 Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 217.

11 Levy, p. 287 (nota 162).

12 Levy, p. 201.

13 Observațiile lui Gheorghiu-Dej. Transcrierea unei ședințe a Biroului Politic al PMR, 29 noiembrie 1961 (Arhiva executivă a Comitetului Central al PCR, pp. 4–6, *apud* Levy, p. 203).

14 O altă relatare, din partea dezertorului Ion Pacepa, fost șef al Serviciului Român de Informații Externe, spune că Pătrășcanu a fost împușcat în ceafă la ordinul lui Gheorghiu-Dej cu o noapte înainte.Vezi Ion Pacepa, *Red Horizons: Chronicles of a Communist Spy Chief* (Washington D.C.: Regnery Gateway, 1987); pentru ediția în limba română, cf. *Orizonturi roșii*, traducere Horia Gănescu și Aurel Ștefănescu, Editura Humanitas, 2019.

15 Această anecdotă despre Gheorghiu-Dej și Hrușciov este preluată din interviurile autorului Dennis Deletant cu fostul vicepremier al României pentru planificare, Alexandru Bârlădeanu, în 1996, citată în cartea lui *Communist Terror in Romania*, p. 282; pentru ediția în limba română, cf. *Teroarea comunistă în România*, traducere Lucian Leuștean, Editura Polirom, 2001.

16 Johanna Granville, „Dej-A-Vus: Early Roots of Romania's Independence", *East European Quarterly*, XLII, vol. 4 (Catedra de istorie, Universitatea Colorado, ianuarie 2009), p. 389.

17 Procesul de colectivizare în România a fost declanșat oficial pe 3–5 martie 1949 la o plenară a Comitetului Central. Robert Levy descrie în detaliu cum Pauker s-a opus ideii. În timpul primului an, politica a fost urmată cu prudență. Nu era nici o constrângere și guvernul aștepta voluntari din comunitățile de țărani. Coerciția a avut loc abia în 1949, a rămas izolată în prima jumătate a anilor 1950 și a atins „proporții masive" în ultima parte a aceluiași an, cu implicarea Miliției și a Securității.

18 Levy, p. 224.

Capitolul paisprezece

1 Henry Kissinger, *On China* (Allen Lane, 2011), p. 167.

2 William Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (W.W. Norton, 2003), citat în Kissinger, p. 171.

3 Descrierea stenografică a discuțiilor avute cu delegația Partidului Comunist Chinez care a participat la lucrările celui de-al IX-lea Congres al PCR, 26 iulie 1965 (traduse și publicate de Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact [PHP], aprilie

2004, *Romania and the Warsaw Pact, 1955–1989:* www.isn.ethz.ch/php). Ed. de Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu și Anna Locher.

4 Khrushchev Remembers, p. 255, citată din Kissinger, *On China,* p. 167.

5 Taubman citat în Kissinger, p. 171.

6 Descrierea stenografică a discuțiilor avute cu delegația Partidului Comunist Chinez, 26 iulie 1965.

7 Întâlnire privată dintre președintele Nixon și Ceaușescu, București, 2 august 1969, Departamentul de istorie și relații externe al SUA, 1969–1976, vol. XXIX, Europa de Est; Mediterana de Est, 1969–1972.

8 Deletant, *Communist Terror in Romania*, p. 295.

9 Întâlnire privată dintre președintele Nixon și Ceaușescu, București, 2 august 1969.

10 Datele populației referitoare la evreii din România variază. Acestea sunt preluate din recensământul din anii 1948 și 1966.

11 Brucan, p. 2211 (ediție electronică).

12 *Ibidem.*

13 Aceasta este o mărturie a unuia dintre membrii familiei mele care a fost cercetător în chimie la același institut.

14 Cifre de la recensământul românesc din anii 1930 și 1977.

15 Memorandum al asistentului prezidențial pentru afaceri de securitate internă (Brzezinski) către președintele Carter, Washington, D.C., 22 februarie 1977. Întâlnire cu Vasile Pungan (România). Departamentul de istorie al SUA, online.

16 Radu Ioanid, *The Ransom of the Jews* (Ivan R. Dee, Chicago, 2005), p. 86.

17 Pacepa, p. 78.

18 Memorandum al asistentului prezidențial pentru afaceri de securitate internă (Brzezinski) către președintele Carter, Washington, D.C., 22 februarie 1977.

19 Pacepa, p. 78.

20 Pakistanul trimitea mesaje similare de la americani președintelui Mao.

Capitolul cincisprezece

1 Proces-verbal al conversației dintre Nicolae Ceaușescu și Mao Zedong în Beijing, 3 iunie 1971, Arhiva Digitală a Centrului Wilson. Consultat online la https://digitalarchive.wilsoncenter.org/ document/117763.

2 Citatele din această secțiune sunt din „Minutes of the Romanian Politburo Meeting Concerning Nicolae Ceaușescu's Visit to China, North Korea, Mongolia, and Vietnam", 25 iunie 1971, Arhiva Digitală de Istorie și Politici Publice ANIC, Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Cancelarie, dosar nr.72/1971, ff.10–58. Traducere Viorel Buta.

3 Pacepa, p. 100.

4 Ashby B. Crowder, teză de master: „Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceaușescu's Romania, 1965–1989" (Facultatea de Arte și Științe a Universității Ohio, august 2007), p. 115.

5 Pacepa, p. 131.

6 Pacepa, p. 54.

7 Istoricul Dennis Deletant a examinat dosarele Securității, precum și personajele-cheie în cartea *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989* (Routledge, Londra, 2015), p. xiv; pentru ediția în limba română, cf. *Ceaușescu și Securitatea: constrângere și disidență în România anilor 1965–1989*, traducere Georgeta Ciocâltea, Editura Humanitas, 1998.

8 Emil-Sever Georgescu, „New Archival Evidence on the 1977 Vrancea Romania Earthquake and its Impact on Disaster Management and Seismic Risk", în *Seismic Hazard and Risk* (Springer, Cham, 2018), p. 24.

9 Această relatare se bazează pe descrierea de către Pacepa a evenimentului, în *Red Horizons*, p. 38. Criticii lui Pacepa vor spune că este exagerată, și probabil chiar așa a fost. Dar comportamentul huliganic al lui Nicu este cunoscut și asta, mi se pare, oferă o imagine corectă a comportamentului lui la beție.

10 Robert Hardman, „Trumped", *The Spectator* (1 iunie 2019).

Capitolul șaisprezece

1 „The Queen Once «Hid in a Bush» to Avoid Romanian Dictator Nicolae Ceaușescu", *The Independent* (23 mai 2020).

2 Mark Percival, „Britain's «Political Romance» with Romania in the 1970s", *Contemporary European History*, vol. 4, nr. 1 (martie 1995),

pp. 67–87.

3 Pacepa, p. 162. Relatând în scris asemenea conversații, Pacepa se bazează mai degrabă pe amintiri decât pe însemnări și are o plăcere de a „înflori" evenimentele. Mulți cercetători sunt destul de prudenți când îl citează. Am o opinie puțin mai diferită și cred că cineva care și-a petrecut mulți ani alături de Ceaușescu ne poate oferi reflecții corecte asupra tonului și limbajului lui. Știm că esența acestei povești este adevărată datorită evenimentelor care au avut loc mai târziu.

4 *Ibidem*, p. 163.

5 Memorandum de acțiune din partea asistentului secretarului de stat al SUA pentru Afaceri Europene (Vest) către secretarul de stat în exercițiu Cristopher, Washington, 18 august 1978.

6 Ion Pacepa a murit pe 14 februarie 2021, se pare că de COVID-19. Avea 92 de ani.

7 George R. Urban, *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy: My War Within the Cold War* (Yale University Press, 1997).

8 Richard H. Cummings, *Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe* (McFarland & Co., 2009), p. 166.

9 De la soția lui Bernard, Ioana Măgură Bernard, 28 aprilie 2003, „Europa Liberă – dosar incomplet", *Revista 22*.

10 Analiză a CIA, România; Difficult Adjustment to the Financial Crisis (Ajustare dificilă la criza financiară), iulie 1986, p. 6.

11 Telegramă de la Departamentul de Stat către ambasada din București, 30 iulie 1980: mesaj comun stat-apărare. Subiect: Exporturile de armament din SUA către România. Din partea Departamentului de istorie al SUA. Ref: București 5390.

12 Tismăneanu, p. 208.

13 Cauza morții lui Enache rămâne un mister. Există un certificat de deces care spune că a murit de infarct, dar mulți cred că este fals. Un fost consilier al lui Ceaușescu, Nicolae Stan, a descris într-o declarație din 2011, cum Enache a „fost găsit în baie noaptea, plin de sânge". https://evenimentulistoric.ro/a-murit-dupa-oceartacu-elena-ceausescu-sfarsitul-rivalului-pr.htm.

14 Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, p. 332.

15 *Ibidem*, p. 333.

16 Romania: Difficult Adjustment to the Financial Crisis, CIA 1986. P. 16. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIARDP89T00295R001-6.pdf.

17 Raport asupra vizitei lui Mihail Gorbaciov în România, 4 iunie 1987 (Central European University Press). Vezi: https://books.openedition.org/ceup/2779?lang=en.

Capitolul șaptesprezece

1 Brucan, p. 168.

2 Deletant, *Ceaușescu and the Securitate*, p. 353.

3 *Ibidem*, p. 353.

4 Behr, p. 7.

5 *Ibidem,* p. 11.

6 *Ibidem,* p. 225.

7 *Ibidem,* p. 227.

8 O urmărire penală a fost inițiată împotriva lui Iliescu și a celor pe care avocații i-au numit „grupul său complotist disident prosovietic" pentru presupuse crime împotriva umanității în zilele de după fuga lui Ceaușescu, concentrându-se pe evenimentele din 22–25 decembrie 1889. Acuzația, pe scurt, spune că au atâțat inutil flacăra revoluției, fiind astfel responsabili pentru morții din zilele respective. Nici la 31 de ani de la revoluție istoria română nu doarme.

9 Behr, p. 13.

10 *Ibidem*, p. 14.

11 În haosul de atunci nu au știu numărul real. Numărul total al morților în Revoluția Română a fost de 1 104 de persoane, dintre care 162 au murit în protestele care au dus la răsturnarea lui Ceaușescu (16–22 decembrie 1989) și 942 în luptele care au avut loc după preluarea puterii de către Frontul Salvării Naționale.